

PRİZMA 7 – 8

M. Fethullah Gülen

Prizma 7 – 8

Copyright © Nil Yayınları, 2011

*Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'ne aittir.
Eserde yer alan metin ve resimlerin, Işık Yayıncılık Ticaret A.Ş.'nin önceden
yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt
sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.*

ISBN

978-975-315-455-0

Yayın Numarası

403

Çağlayan A. Ş.

TS EN ISO 9001:2000

Ser No: 300-01

Sarıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 274 22 15

Mayıs 2011

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31

Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1

Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.nil.com.tr

ZİHİN
HARMANI

(PRİZMA - 7)

M. Fethullah Gülen

ZİHİN HARMANI

(PRİZMA - 7)

M. Fethullah Gülen

İçindekiler

Takdim	9
Soru-Cevaplar Üzerine	13

Birinci Bölüm

PERSPEKTİF

Tevehhüm-ü Ebediyet.....	23
Bize Düşen Anlatmak	28
İki Emniyet ve İki Korku.....	31
Zaman Tanzimi	34
Selefe Saygı.....	38
Kabiliyetleri Allah Yolunda Kullanma.....	42
Yol Arkadaşlarımızı Kınamak.....	47
Her Devrin Bir Vazifesi Vardır.....	50
İdeal Dava Adamı	53
Fedakârlıkta Ölçü.....	61
Gelirken Yoldan Dönerler	65
Hizmetlerin Şahıslara Bağlanması	75
Efendimiz'in İltifatları.....	80

İkinci Bölüm
DÜŞÜNCE BOYUTU

Bir Saat Tefekkür, Bir Sene Nafile İbadetten Hayırlıdır.....	89
Benliğin Mahiyeti.....	93
Ruh-Beden Yörüngeli Bir Tatil.....	101
Kitap Okuma Üzerine.....	103
Hikmetin Mânâsı.....	108

Üçüncü Bölüm
DİN EKSENİ ETRAFINDA

Helâke Götüren Sorular.....	115
Saf ve Duru İslâm Anlayışı.....	119
Kehf Sûresindeki Sırlı Kıssalar.....	123
1. Ashab-ı Kehf.....	126
2. Hz. Musa ve Yuşa b. Nun'un Seyahati.....	136
3. Zülkarneyn.....	141
Belânın En Şiddetlisi.....	147
Müslümanlar Arasındaki İhtilaflar.....	154
Kur'ân'ın İşaret Ufkundaki Şahıslar.....	162
Aşere-i Mübeşşere.....	175
Namazın Çekirdekleri.....	184
Efendimiz'in Ümmîliği Meselesi.....	190
Kur'ân, Hakkını Vererek Okunmalı.....	193
Dünyaya Dünya Kadar.....	196

Dördüncü Bölüm**BÜYÜTEÇ**

“Cennet Olmazsa Cehennem Ta’zib Etmez”	201
“Tebeî Nazar Muhali Mümkün Görür”	204
“Meziyetin Varsa Hafâ Tûrabında Kalsın”	207
Bir Nevi Şehadet.....	211
“Musibet, Cinayetin Neticesi, Mükâfatın Mukaddimesidir”..	217
Karma İndeks.....	225

Takdim

Anlama, öğrenme, belleme kabiliyeti olarak, elde ettiği bütün bilgileri kaydeden, arşivleyen, âdeta bir kütüphane vazifesi gören ve daha sonra da bunları değişik kuvvelerin değerlendirilmesine hazır hâle getiren zihin; insanı insan yapan vicdan mekanizmasının dört temel esasından biridir. Ne var ki o, başlangıcı itibarıyla, insanda sadece potansiyel bir kabiliyet konumundadır. Eğer insan iradesinin hakkını vermek suretiyle, bu potansiyel kabiliyetin, bu ilâhî armağan ve ihsanın farkına varır, onu gerçek mânâda değerlendirir ve inkişaf ettirebilirse, o kişi, insan-ı kâmil olma yolunda/ufkunda çok önemli ve hayatî bir mazhariyete ermiş demektir.

Bu istikamette iradesinin hakkını verip cehd ve gayret ortaya koyan bir insan, şuur kanallarıyla beslenir ve böylece o kişide tasavvur, taakkul, tedebbür ve tefekkür sistemleri bir bir harekete geçer ve şuurdan zihin laboratuvarlarına, bu laboratuvarlardaki tahlil ve terkip imbiklerine yerleşik bilgiler akmaya başlar ve derken latîfe-i rabbaniyenin rengine, iradenin desenine göre yeni yeni komprimeler ortaya çıkar. Artık böyle bir tali'li, günde birkaç defa düşünce mekiğini, yerle gök arasında gezdirir ve her seferinde gönül atlasına yeni renk ve yeni yeni buudlar kazandırır. Sonsuza açık o

ledünnî bakış açısıyla kuşları dinleyip ağaçlarla inler; yıldızları okuyup denizlerle dertleşir; esen yelden, yağan yağmurdan, uçan kuştan, düşen yapraktan aldığı ayrı ayrı mesajlarla gönlünde Hak'la buluşup Hak'la konuşur. Başlangıcı ve sonu düşünölmeyecek kadar geniş şu mekân boşluğunda, şimşeklerin ışığı, yıldırımların güröltüsü, güneşin rengârenk cilveleri, havanın tatlılık ve güzelliğı, aydınlık kollarıyla hep onun düşünce dünyasını sarıp sarmalar; bahar, çiçekleriyle; yaz, olgunlaşmış meyveleriyle onun için birer fikir sofrası hâline gelir.. duyup sezdiklerinde, tadıp bildiklerinde, güzeller güzelin-den çizgiler görür ve O'ndan fısıltılarla ürperir.

Evet, göröleceğı üzere vicdanın temel bir rüknünü teşkil eden zihnin gerçek gayesi mârifetullahtır. Bundan dolayı, onun sürekli Allah'a ulaşırın yollar, o yollardaki handikaplar ve bu handikapların aşılması için gereken nazarî bilgilerle meşgul olması; sonra da bu nazarî bilgileri tatbik edebilme iradesine sevkedecek malumatla beslenmesi gerekir.

Bu ufka ise çile ve ızdırapların en büyüğü olan fikir çilesiyle ulaşılır. Fikir çilesi; düşünmek, düşündörmek ve varlık bilmesinin sırrını çözmeye çalışmak, en zor meseleler karşısında dahi pes etmeden sürekli uğraşmak demektir. Fikir çilesinin en engin yönünü ise düşünceyi vahyin semeresiyle buluşturmaya çalışmak, sonra da bu büyük terkibi, aç ve susuz gönöllerin hazmedebilecekleri şekilde onlara da duyurup tattırmak ve bu istikamette bıkip usanmadan sürekli gayret içinde olmak teşkil eder.

İşte yayınevimiz, elinizde tuttuğunuz bu eserle, vahyin ışık-tan tayfları altında, kalb-akıl beraberliğinin vaad ettiğı ufukta tefekkür cehdiyle ortaya konmuş, düşünce ızdırabıyla yoğrulmuş,

gönlün engin vâridâtıyla zenginleştirilmiş bir fikir sofrasına, bir zihin harmanına sizi davet etmektedir. Öyle inanıyoruz ki, onun verimli ve bereketli ikliminde seyahat edenler düşünce ve his dünyalarına demet demet, buket buket ışık hüzmeleri taşıyacaklardır.

Layıkıyla istifade edilmesi duasıyla...

Nil Yayınları

SORU-CEVAPLAR ÜZERİNE¹

Soru-cevap metodu ile başlamış olduğumuz bu faaliyette bütün tasavvur ve düşüncemiz, Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında tatbik edilen bir uygulamayı toplumumuz içinde yeniden ihya etmektir. Çünkü biz inanıyoruz ki, o Altın Çağ'ın anlayışını, hayat tarzını hayata hayat kılan insanlar, bugün olmasa yarın mutlaka ilâhî inayete mazhar olacaklardır.

Hemen belirtmeliyiz ki, böyle bir üslûp, başlangıçta bir kısım kimseler tarafından yadırganabilir. Çünkü günümüzde öz malımız gibi sahip çıktığımız bir kısım ecnebî alışkanlıklarımız olduğu gibi, kendi içimizden çıkan ve öz be öz bizim malımız olduğu hâlde yadırgadığımız ve garipsediğimiz âdetlerimiz de var...

Camilerde soru sorma meselesi, Saadet Asrı'nda yaygın temel hususiyetlerden biridir. Çünkü o dönemde cami, mü'min için her şeydi. O Altın Çağ insanları sadece namaz kılmak için camiye gitmezlerdi; o zamanlar cami çok fonksiyonlu bir mekândı. Meselâ, mü'minler sorup öğrenmek istedikleri meseleleri bu mekânlarda dile getirir, sorularına cevaplar arar, va'z u nasihat dinler ve bir ilim-irfan yuvası olarak camileri çok farklı şekilde değerlendirirlerdi.

Hatta Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, askerî meselelerin dahi camilerde halledildiğini, devlet meselelerinin de yine camilerde müzakere edildiğini görmekteyiz. O abdesti hatırlatıp, namazı tedâî ettiren üslûbuyla şakır şakır akan şadırvan sularının yanında ve o mânevî, uhrevî atmosferde

¹ Bu başlık altında, Muhterem Müellif'in özellikle 1980 öncesi camide sorulan sorulara cevap vermeden önce mukaddime mahiyetinde yaptığı konuşmalar derlenmiştir.

bu tür meselelerin görüşülmesi çok şey vaad edici bir yöntemdir. Aynı zamanda işte bu anlayış, Saadet Asrı'nın saf ve duru anlayışıdır.

Elbette ki, cemaate bir şeyler vermek, onları bazı meselelerde aydınlatmak için bu tek çare değildir. Cenâb-ı Hak (celle celâluhu) tertemiz gönüllere yeni yollar ilham edeceği ana kadar müsaadenizle bunu deneyelim. Hizmet ve irşadda “Şu yolu da deneyelim.” diye teklifte bulunulursa –inşâallah– o yolu da deneriz. Genel anlayışım açısından hak ve hakikatin kabul edileceği ve sinelerde mâkes bulacağı her yerde bu mevzuları anlatmaya kendimi mecbur hissediyorum. Gerekirse kahvehanede, sinema ve tiyatro salonlarında da bu hususların anlatılması gerektiğini düşünüyorum.

Son bir husus olarak şunu da hatırlatmakta yarar var: Camiye gelmek çok mühim bir meseledir fakat her şey demek değildir. İslâmî hayat bir bütündür. Eğer bir mü'min camiye geldiği hâlde onun aile hayatında rahneler (gedikler, yarıklar, bozukluklar) ve boşluklar var ise, o mü'minin Müslümanlık hayatında da bir kısım boşluklar var demektir. Bu sebeple mü'min, doğrudan doğruya ibadet ve dinî hayatla alâkalı meseleleri bilip öğrenmesi gerektiği gibi hayatın diğer sahalarına ait meseleleri de öğrenme durumundadır. Bundan dolayı sorulan soruların çeşitli ve farklı sahalar da oluşunun anlayışla karşılanacağını ümit ediyorum.

Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz merhametinden ümit edilir ki, bu faaliyetimizle, kendi çapımızda camilere eski fonksiyonunu kazandırır ve *السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ* “Sebepe olan, yapan gibidir.” sırrınca bir kıtmir, bir mücrim olarak kendi günahlarımıza keffaret vesilesi bulmuş oluruz.

Sorular, daha çok içtimaî bünyemizin umumî durumuna tercüman olarak geliyor. Başka memleketlerde halkın içtimaî seviyesi az çok birbirine yakındır. Oralarda, ne olabildiğine farklı bir kültür seviyesi, ne de cehalet vardır. Az çok herkes, yazılıp çizilen şeyleri anlayabilmektedir. Ne var ki, Türkiye, bazı konularda aşması gerekli olan hususları henüz aşmış değildir. Memleketimiz, hiçbir şey bilmeyen insandan, diğer memleketlere gittiğinde imparator gibi karşılanabilecek çapta büyük ve seviyeli ilim adamlarının arasında mütalâa edebileceğimiz mütefavit (farklı) derecede çeşitli insanların bulunduğu bir ülkedir. İçimizde belki Avrupa'da dahi o seviyede rastlayamayacağımız kadar ilim adamı bulunduğu gibi, orta seviyede yazılan kitapları anlamayacak kadar kitap, ilim, kültür ve fikir hayatından mahrum kimseler vardır. Esasen bu, diğer bazı ülkeler için de söz konusudur. Cenâb-ı Hak, yeniden İslâm'a yönelme duygumuzu böyle de tetiklemiş olabilir. Evet, birkaç tokat yedikten sonra bu merhaleyi –inşâallah– aşacağımız ve çok parlak seviyede her şeyimizle yeniden dirileceğimiz ümit edilebilir.

Gelen sorular umumiyet itibarıyla çok geniş alanlı geliyor: Bazen ilâhiyata, bazen fünün-u müsbeteye (pozitif bilimler) ait en mûdil ve en muğlak meseleler geldiği gibi, bazen de çok basit avamî meseleler sorulabiliyor. Bunların hepsini hoş ve güzel görmek icap ediyor. Çünkü hepsi de halkın yapısına tercüman. Ben, halkın yapısına tercüman olan bu soruları saygıyla karşılıyorum. Temenni ve arzum o ki, umum cemaat de saygıyla karşılasın. Başından aşkın meseleler kendisine anlatılan kardeşlerimiz kat'iyen bilsin ki, bu cemaat içinde o meseleyi soru hâlinde tevcih eden kimseler de vardır. Ayağının dibine dahi ulaşmayan soruları gören kardeşlerimiz de kendini çok büyük görmesin. Bilsin ki, bu cemaat içinde böyleleri de bulunuyor.

Ayrıca şu hususu belirtmekte de yarar var: Sorulara cevap verirken bazen haksızlık yaptığım zehabına kapılıyorum. Çünkü soruların hangisinin önce, hangisinin sonra sorulduğunu karıştırıyorum. Bu haksızlığı irtikâp etmemek için kabîlse sorulara birer numara koyacağım. Ondan sonra gelecek olan soruları numaraya tâbi tutacağım. Meselâ 100. soruya kadar gittiysek, sonra gelecek olan soruları ertesi haftada 101., 102. diye sıralamaya çalışacağım.

Bazen aralarında cevabı herkes tarafından arzu edilme-
yen ve herhangi bir ilmihal kitabında da bulunabilecek soru-
lar olmakla beraber, öyle anlaşılıyor ki, soru-cevap için bir
kapı açılınca insanımız aklına gelen her şeyi soracaktır ve biz
de bunu gönül hoşnutluğuyla karşılayacağız. Zira soruların
içinde, hakikaten insanın nefsi ve hevası tarafından kalbine
ve kafasına takılan ve çok defa bir tereddüt ifade eden ciddî
ve hayatî meseleler var. İnşâallah arkadaşlarımızın da yardı-
mıyla bu tür şüphe ve tereddütlere cevap vererek, kısmen da-
hi olsa kafamızı karıştıran hususlardan sıyrılmış olacağız.

Bütün bunların yanında bazılarımız bu tür soruların ne-
den ve nereden geldiğini merak edecek, belki de menşe iti-
barıyla böyle bir soru sormayı zait sayacaklardır. Ancak bu
kabîl sorular, sorula sorula herhâlde onların dimağlarında
da bu türlü sorulara karşı hazırlık nevinden bir müktesebat
oluşacak ve sonuçta bu durum onları da bu kabîl soruların
cevaplarını bulmaya zorlayacak ve onları araştırmaya sevk
edecektir. Dahası bu bizi bir yönüyle kütüphanelere, kitap
mütalâa etmeye mecbur edecektir. Bu soruların cevabını bu-
labilmek için okuma ve araştırma hislerimiz tetiklenmiş ola-
caktır. Esasen bunların hepsi bizim dertlerimiz.

Evet, meselelerimizi götürüp erbabına arz edememe, kütüphanelerden uzak kalma, kitap okumama bizim büyük dertlerimizdendir. Bu cemaatin yüzde seksenine kitap okutma, düşündürme ve bu kabîl meseleler arkasından koşturma çok önemlidir ve inşaallah bu sayede bir iki nesil sonra, içi-dışı, kalbi-kafası münevver bir cemaat yetişmiş olacaktır.

Bu itibarla, sizden de rica edeceğim, meseleleri sadece burada dinlemekle bırakmayalım. Burada cevap mahiyetinde arz edilen şeyleri de kâfi görmeyin. Esasen bunu kâfi görüp sorulan konuları derinlemesine incelememe dûnhimmetliktir. Öyle ise mümkün olduğu nispette siz de araştırırsanız; –inşâallah– bu sayede daha cazip, daha cedit, –Frenkçe ifadesiyle– daha orijinal cevaplar bulabilirsiniz.

Devamlı değişen ve tebeddül eden bir dünyada yaşadığımız için hâdiseler karşımıza daima değişik şeyler çıkarmaktadır. Bugünün meselesi, yarının meselesi olmadığı gibi yarının meselesi de bugünün meselesi olmayacaktır. Bu nokta-i nazardan her Müslüman, “Benim artık öğrenmeme gerek yok, ben her meseleyi öğrendim ve işimi bitirdim.” dememelidir. Çünkü Müslümanın işi hiçbir zaman bitmeyecek, o, öğrenmesi gereken şeyleri tam mânâsıyla hiçbir zaman öğrenemeyecek ve halletmesi gereken meseleleri de bitamamiha hiçbir zaman halledemeyecektir. Bu, yanlış ve çarpık bir anlayıştır; yakın tarihimizde Müslümanlar, “Her şeyi hallettik.” demiş, devrin hâdiselerinin gelişmesine kulak verememiş, hâdiseleri yeniden yorumlayamamış; bunun için de, içinde yaşadığı dünyadan habersiz kalmış, içinde yaşadığı dünya sürekli gelişip yenilenirken, o çok gerilerde kalmış ve birkaç düzine eski şeyi tekrarlar meşgul olmuş...

Müslümanın soru sorup bunlara cevaplar araması ayrı mesele, bunları kavraması ayrı bir meseledir. Bu ikincisi, tamamen tetkik ve araştırmaya bağlı bir konudur. On dört asırdan beri, o asırlarla alâkalı hatta birkaç asır sonraki devirlerin dertlerine derman havi kitaplar yazılmıştır. Bu kitapların bazıları kendi devirlerini aşmamış ve eskilerde kalmıştır ki, işte bu durum bizim tedennimize sebebiyet vermiştir. Bir taraftan içimizde aşk, vecd ve heyecan sönerken, diğer taraftan Batı'nın teknolojisinin hayranı ve esiri hâline gelmişizdir. Evet onlar, devrin meselelerine uymaya çalışırken bizler eski felsefe meselelerini cevaplandırmaya çalışmışızdır.

İşte bu durum şunu göstermektedir: Biz, gelişen dünya şartlarından habersiz başka bir dünyada, devrimizin insanları başka bir dünyada yaşamaktadır. Oysaki yaşanan dünyaya bakmadıktan sonra ciddî mânâda Kur'ân'ın ruhuna da ıtılla mümkün olmayacaktır. Kur'ân kendi kamet-i kıymetine uygun anlaşılamayacaktır. Bu itibardır ki, Müslümanın karşısına çıkan meseleler, hiçbir zaman bitmeyecektir. "Bitirdik, rafa koyduk." meselesi bizim için hiçbir zaman mevzuubahis olmayacaktır. Çünkü yarın daha başka meseleler ortaya çıkacaktır. Hz. Ali, "Evlâtlarınızı kendinizden sonraki devre göre yetiştirin." demektedir. İşte bu, düşünen, ilim yapan insanların işi olacaktır. Onlar çağlarını okuyacak, düşünecek, düşündürecek ve yığınların şaşkınlık yaşamalarına meydan vermeyecektir.

İnsan okuyup düşündükçe karşısına bir kısım istifhamlar (sorular) çıkabilir. Bu gayet tabii ve fitrîdir. İnsan, bu istifhamların cevabını araştırmalı, bunlara cevap vermeye çalışmalı, üstesinden gelemediği hususları da ehline havale ederek onlardan cevap almaya çalışmalıdır. Aynı zamanda bu, Kur'ân'ın

emridir. Cenâb-ı Hak, bilinmeyen şeylerin, işin erbabına, o sahada ihtisas yapanlara sorulması gerektiğini bildirmektedir.²

Ancak burada aldanılabilecek bir husus da söz konusu olabilir. İnsan durup dururken istifham imal etmemeli, kendi kendine dini, akidesi ve İslâm'ın amelî yönlerine ait şüpheler üretmemelidir; evet İslâmiyet'te şüphe imal etmek caiz değildir.

Usûlî disiplinler açısından “Edille-i Şer’iye” dörttür: Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas. Allah Resûlü, Hz. Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderirken, “*Yâ Muaz! Bir hâdisle karşılaşsan nasıl hüküm vereceksin?*” diye sorar. Hz. Muaz, “Allah Teâlâ’nın kitabı ile yâ Resûlallah.” diye cevap verir. Resûl-i Ekrem devamla, “*Ya o hâdisenin hükmünü kitapta bulamazsan?*” diye sorar. Hz. Muaz, “Allah’ın Resûlü’nün sünnetine müracaat ederim.” diyerek cevap verir. Bunun üzerine Efendimiz, “*Allah Teâlâ’nın kitabında ve benim sünnetimde de o hâdisenin hükmünü bulamazsan, nasıl hüküm verirsin?*” diye sorunca, Hz. Muaz, “O zaman kendi içtihadımla hüküm veririm.” der.

Biz de karşımıza çıkan problemlerde bu yollara başvuracağız. Ancak durup dururken de mesele çıkarmamaya bakaacağız. Zira mesele çıkaran kimsenin şeytana mel’abe olacağına kanaatimiz tamdır. Şayet inançsız kimseler veya hayat-ı içtimaiyeden kaynaklanan bir problem olursa biz ona cevap vermeye çalışacağız.

Soruları sorarken edeb-i nezihane dairesi içinde sormak gerekir. Belki dinsizlerden edebe ters soruların gelmesi normal sayılabilir. Ancak, bir mü’minin ağzına edep dışı ifade

² Bkz.: Nahl sûresi, 16/43.

kalıplarıyla kurulmuş bir soru tarzı yakışmaz. İnançsız birisi, geçmiş zamanda ayağını ayağının üzerine atarak bana, “Şu Tanrı denen şey nedir?” diye sormuştu. Benim buna canım sıkılmış olmasına rağmen nezaketle dinlemiş ve gereken cevabı vermiştim. Ancak böyle bir soru mü’minden gelirse onu Allah affetmez, ben de affetmem. Allah, ne bizim –hâşâ!– babamız, ne anamız, ne de arkadaşımızdır. Allah Teâlâ’ya karşı mutlaka çok edepli olunmalıdır. Ağzımızdan çıkan her şeyin kayıt altına alındığını bilmeli ve saygıda kusur edilmemelidir. Zira mü’min, Huzur-u Kibriyâ’ya mü’mince gitmeye bakmalıdır. Bu sebeple çok dikkat edilmelidir.

Ben not kâğıtlarına Efendimiz’in adını yazarken bazen (*sallallâhu aleyhi ve sellem*) yazmayı unutup “Hz. Muhammed” yazıyorum. Hemen birden içimde bir ürperti hâsıl oluyor ve kulaklarımda âdeta, “Küstahlık yapma, benim ismin arkasında *sallallâhu aleyhi ve sellem* var. Adım nerede anılırsa salât tazimiyle mukabele edeceksin.” hatırlatması çınlıyor. Ötede defterler açıldığında Efendimiz’e babamın oğlu gibi Hz. Muhammed dediğim kaydını görürsem, utanır, Fahr-i Kâinat karşısında yerin dibine girerim.

Her meselenin, bütün sırların açık seçik ortaya döküleceği günde, bizi utandıracak şeyler için bugünden çok dikkat etmemiz lâzımdır. Mevlâ, çok merhametli olduğundan, biz O’nu anarken bazen gereken tazimatı yapmıyor ve affeder diye düşünüyoruz. Gelin Allah’a karşı çok edepli olalım ve O’nun hakkında kullandığımız ifadeleri en seçkin tazim beyanlarına bağlayalım.

Birinci Bölüm

PEKŞPEKTİF

TEVEHHÜM-Ü EBEDİYET

Soru: Tevehhüm-ü ebediyet nasıl aşılır?

Tevehhüm-ü ebediyet, insanın kendisini ebedî ve lâyemût (ölmeyecek) zannetmesi, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya bağlanması, yaşamak için yaşaması, peşin zevk-safa ve ücretlerle avunarak sadece hâlihazırını yaşaması, geçmiş ve geleceği umursamaması demektir.

Tevehhüm-ü ebediyet hissi insanda bazen o derece gelişir ki ferdin hayatını bütün bütün tesiri altına alır. Hatta insan, kendi hayatını bırakır, içinde yaşadığı dünyanın hayatı ile alâkadar olmaya durur ve sadece kıyametin kopmasını düşünür; evet sanki onun için endişe verici başka bir şey yokmuş gibi sadece ondan endişelenir, onunla meşgul olur. İki veya üç bin sene sonra da olsa, münhasıran kıyametin kopacağından endişe duyar. İşte bütün bunlar, tevehhüm-ü ebediyetten kaynaklanmaktadır. Çünkü insan kendi ölümünü düşünmemekte, içinde yaşadığı dünyanın ölümüyle ilgilenmektedir.

Herkes için diyemem ama günümüzde çevremize dönüp baktığımız zaman gençliğini cami, tekke ve zaviyede geçirmiş dahi olsa çok kimsenin kendisini lâyemût (ölümsüz) zannettiğini görürüz. Öyle ki insanın “Dağı tutsam koparırım, şunu tutsam yerle bir ederim.” dediği veya ileride diyeceği ve demesi muhtemel olan devreleri vardır. İnsan o devrelerde hep tevehhüm-ü ebediyet ile yaşar. Özellikle de insan, sıhhati yerindeyken ve gençlik devirlerinde büyük ölçüde tevehhüm-ü ebediyet ile yaşar ve asla ihtiyarlayacağını, öleceğini düşünmez. Bir gün buradan göçüp gideceğini hiç hatırına getirmez. Servet u sâ mânın elinden kayıp gideceğini hiç hesaba katmaz.

Bu duygunun üzerine dökülecek kezzap ve insandaki gafleti yok edecek şey, “fikir ameliyesi” dir. Yani âfâkî ve enfüsî tefekkürle gözden perdeyi sıyırmak ve hakikati görmeye çalışmaktır. Zira Allah bizim gözümüzden perdeyi açıp da çok acı bir şekilde hakikati bize göstereceği gün gelmeden gözden perdeyi kaldırıp hakikati görmek çok önemlidir. Kur’ân-ı Kerim’de Cenâb-ı Hak: “İşte gözünün önünden perdeyi kaldırdık, şimdi artık gözün pek keskindir!”³ Yani senin gözünden perdeyi açtık, gözün de artık pek keskin. O gün varacağı yeri, seni endişelendiren hesap mahallini göreceksin, Rakîb ve Müheymin olan Hz. Allah’ın senin hakkındaki hükmüne şahit olacaksın.

Evet, nasıl olsa o gün gelecek. O gün gelmeden dikkat ve tefekkürle gözden perdeyi sıyıma ve daha şimdiden Cehennem’i ve Cennet’i görme, duyma ufkuna ulaşma çok önemlidir. Ama insan nisyandan mürekkep olduğundan, biraz tefekkürden uzaklaşınca hemen kendini ebedî yaşayacakmış gibi bir kuruntu içinde hissetmektedir.

İsterseniz küçük bir örnekle konuyu az daha açalım: Meselâ, herhangi birimiz bir saraya girdik; orada nefsimizin bütün arzu ve iştihalarına göre hazırlanmış her şey var. “Her şey” derken, yemek sofralarından alın da insanın bedenî hislerini tatmin eden şeylere kadar hepsini kastediyorum. Ancak bazı emarelerle anlıyoruz ki, bunların hepsi bize haram edilmiş ve hepsi de yasak. Binaenaleyh o sofraların hiçbirine el uzatamayacak, o nâmahremlerin harîmine sokulamayacak ve o memnû (yasak) meyvelerden de yiyemeyeceğiz demektir. Zira arz edildiği gibi onların üzerlerinde “yasak” ifade

³ Kaf sûresi, 50/22.

veya işareti var. Bazen bu durumdaki bir insan, nefesine mağlup olabilir.. yemekler onun midelerini sulandırır ve o cazip şeyler onun dikkatini çeker, kendisine baktırır, şehevî hisleri onu harekete geçirerek fena şeylere doğru zorlar. O da tam bu sırada onlara elini uzatabilir.

İşte bu zat tam temayüllerinin güdümünde iken birdenbire bir perde açılırsa ve Cehennem bütün dehşetiyle, Cennet de bütün debdebe ve ihtişamıyla onun gözünün önünde tül-lenirse, artık böyle biri her şeyin, iştihasını kabartmasına rağmen ne o haram yemeklere elini uzatır, ne de haramlara doğru bir adım atar.

Bu itibarla diyebiliriz ki, insana fenalıkları yaptıran daha ziyade onun gafleti, tül-i emeli (hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya dalması) ve hakikati göremeyişidir. Zannediyorum ashab-ı kiramın günahlardan uzak durmasında da işte bu husus müessir olmuş. Bizler de eğer ameliyat-ı fikriye ile (fikrî operasyonla) iki kere iki dört eder kat'iyetinde Cennet'in ve Cehennem'in mevcudiyetini hep mülâhazaya alabilsek nefsimizi frenleyecek, fenalıklara girmeyecek, daima ahireti nazara alacak ve hayatımızı her zaman ölçülü yaşayacağız. Böyle bir ameliyeden mahrum kaldığımız zaman ise, Cennet ve Cehennem nisan perdesi altına gömülecek, biz de Allah'a inansak dahi, çok defa hislerimize mağlup olacak, tül-i emel ve tevehhüm-ü ebediyet düşüncesiyle fenalıklara girecek ve kendimizi dünyadan kâm almaya salacağız.

Tevehhüm-ü ebediyeti aşmanın bir yolu da "*rabita-ı mevt*"-tir. Zira ölümü düşünerek dünyanın fâni olduğu mülâhazasını taşımak, tevehhüm-ü ebediyeti delik deşik eden önemli bir yöntemdir. Ancak şu an etrafımıza bakınca görüyoruz ki, ateş

sadece düştüğü yeri yakıyor. Kimin evinde birisi ölürse ancak onlar ölümü hatırlıyor ve bu önemli konu başkalarının umurunda bile değil. Oysa Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ölümü hatırlamak gerektiğini ve bunun için de mezarları ziyaret etmenin faydalı olacağını hatırlatıyor.

Mezarları ziyaret etmek, bidayet-i İslâm'da yasak olmasına rağmen daha sonraları Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bunun üzerinde ısrarla durmuştur. Çünkü mezarlıklar ve mezar taşları, bazı insanların hayatına intikal ederek çeşitli tedailerle az uyanık gönüller için ahireti hatırlatmaktadır. Fakat bana öyle geliyor ki gafletten dolayı gönüllerimiz ölmüş gibi.

Şimdilerde zannediyorum kimin bir yakını ölmüşse sadece o kimse ölümü kısmen hatırlayarak tevehhüm-ü ebediyetten uzaklaşıp biraz olsun kendisine geliyor. Ben arkadaşlara ölümü hatırdaki tutmak için hastaneleri ziyaret etmelerini tavsiye ediyorum. Gitsinler, çeşitli klinikleri gezsinler, sıhhati bozulan ve ölümünü bekleyen insanların hâline baksınlar. İhtimal böyle bir mülâhaza onların da birer yolcu olduğunu hatırlatacak ve onlarda yol azığı duygusunu tetikleyecektir.

Netice itibarıyla tevehhüm-ü ebediyet, bazen bir gafletten kaynaklanmakta, gaflet ise tefekkürsüz yaşamaktan doğmaktadır. Bunu delemek önemli bir husus “rabıta-i mevt”, diğeri de ölüm ötesini rasat etme ufku sayılan hastaneler ve hastaların halleridir. Evet, ne zaman insan, bir kısım hastalıklara, arızalara veya mal, can, evlât konularında bir imtihana maruz kalsa işte o zaman ondaki bu düşünce delik deşik olur.

Hâsılı, tevehhüm-ü ebediyet düşüncesini ne ile delemek ve bu atmosferi ne ile parçalayacaksak parçalamamız gerekmektedir. Yoksa bu duygu bizi boğar da, gerçek insanlık

atmosferine bir türlü yükselemeyiz; yükselip Rabbimiz'in rahmetiyle münasebete geçeceğimiz atmosferi bulamayız. Biz iki hususu hep canlı tutmalıyız: Tefekkür ameliyesi ve rabıta-i mevt (ölümü düşünme). Bunlar aynı zamanda ehl-i tarikat, ehl-i tasavvuf ve erbab-ı hakikatin hayatlarında uyguladıkları hususlardır.

BİZE DÜŞEN ANLATMAK

Soru: Allah bizi insanların hidayetine vesile kıldığından, bizim ihmalimizle onların Cehennem'e gidişlerinde suç bizim ise, onların bunda suçu nedir? Yok eğer günah onlarınsa, ahirette bizim yakamızı niçin tutsunlar ve biz neden onların hâline ağlayıp sızlayalım?

Soruda iki husus üzerinde durulmaktadır: Konunun, bir, Hakk'a dilbeste olmuş ehl-i hidayete, bir de, inanmamış ehl-i dalâlet ve ehl-i küfre bakan tarafı var.

Ehl-i hidayet, bir vazife olarak inandığı, bulduğu, bildiği, tattığı, dolduğu, doyduğu ve onunla olgunlaştığı hakikatleri başkalarına ulaştırmalı ve onları da kurtarmalıdır. Bu, evvelâ insanî ve vicdanî bir borçtur. Bilen insan, mahiyetinde ve vicdanında Hakk'ın bir ihsanı olarak bulunan bu hakikati, bilmeyenlere anlatmalı ve Allah'a giden yolları onlara da açık göstermelidir. Başkalarına hak ve hakikatleri anlatma mevzuu, insanî bir mesele olmasının yanında, hem Allah'ın âyât-ı beyinatıyla, hem de Efendimiz'in (aleyhissalâtu vesselâm) nurlu beyanlarıyla bizzat emrettiği ve belki de birçok mü'minin öbür âlemde kurtuluş reçetesi olabilecek çok yüce bir vazifedir.

İsterseniz şimdi Cenâb-ı Hakk'ın konuyla alâkalı beyan buyurduğu hususlara bir göz atalım: “Mü'min erkeklerle mü'min kadınlar birbirlerinin velileri ve yardımcılarıdır. Onlar insanları iyiliğe teşvik edip kötülüklerden menederler.”⁴ Başka bir âyette: “Ey mü'minler! İçinizden hayra çağıran, iyiliği yayıp kötülükleri önlemeye çalışan bir topluluk bulunsun. İşte selâmet

⁴ Tevbe sûresi, 9/71.

ve felahı bulacak olanlar da bunlardır.”⁵ Allah (celle celâluhu), insanlara hakkı duyuranları her zaman şerefli bir ümmet olarak ele almıştır: “Siz, milletlerin en hayırlısı olarak çıkarıldınız. Siz, Allah’ın emrettiği iyi şeyleri emredersiniz, kötülüklerden de nehyedersiniz. Zira sizler Allah’a tam inanırsınız.”⁶

Üzerimize insanî bir borç olan bu meseleye ilâhî iklimden gelen tayflar ışık tutmuştur. Pek çok âyet ve hadisle bu mevzu herhangi bir tevil ve tefsire tâbi tutulmayacak kadar açık ve nettir. Dolayısıyla bizler bundan, her hâlükârda ilâhî hakikatleri anlatmakla mükellef olduğumuzu anlıyoruz. Hatta bir gün yeryüzünde hiç kimse kalmasa, dış dünyalarda, Sirius yıldızına bağlı bir kolonide, Herkül burcunun etrafında ayrı bir sistemde, Samanyolu’nun bilmem hangi bucağında insanlar olabileceği ihtimaliyle oralara doğru kentler kura kura sıçrayacak, atlayacak, ferden olmasa bile nev’en o noktalara ulaşmayı düşünecek, düşleyecek ve gönlümüzün ilhamlarını orada bulunan (eğer varsa) insanların sinelerine de boşaltacağız. Onlarla hemhâl olacak ve onlara da Allah’a giden yolları göstereceğiz. Efendimiz’in (aleyhissalâtü vesselâm) dediği gibi “*Lâ ilâhe illallah deyin, felah bulun, kurtuluşa erin.*” diyecek ve hep bununla soluklanacağız. Bu, bizim vazifemiz. Onların vazifesi de bu sese kulak vermek, kendilerini huzura çağırın bu nidayı dinlemek ve gezdikleri her yerde doğru yolu araştırıp onu bulmaya çalışmaktır.

Biz vazifemizi yapmazsak, bundan dolayı hem insanlara hem de Cenâb-ı Hakk’a karşı olan sorumluluğumuzu yerine getirmemiş oluruz; dinî bir vazifeyi yapmadığımızdan

⁵ Âl-i İmrân sûresi, 3/104.

⁶ Âl-i İmrân sûresi, 3/110.

ötürü de hesaba çekiliriz. Cenâb-ı Hak yakamızdan tutar ve: “Biliyordunuz, niye bildirmediniz? Tanıyordunuz, niye tanıttırmadınız? Doğru yolu görüyordunuz, niye işaret etmediniz? Işıklara vâkıftınız, neden başkalarının dikkat nazarlarını o tarafa çekmediniz?” der. Aynı zamanda bizler onlara karşı insanî vazifemizi yapmadığımızdan dolayı da vicdansızlık yapmış oluruz. Onların dalâlet ve küfürlerini gördükçe burada vicdanî azap çeker âdeta Cehennem hayatı yaşarız.

Bir nass ışığında arz ediyorum; o gün Cenâb-ı Hak onlara da şöyle diyecektir: “Siz böyle bir İslâm dini gördünüz, duydu-
nuz, tattınız da neden ona inanma lüzumu hissetmediniz? En ince teferruatına kadar behimî hislerinizin hepsini tatmin ettiniz de bu mevzuda niçin tam tatmin olacağınız yolu araştırmadınız? Hatta en bunalımlı olduğunuz sıkıntılı ve krizli anlarınızda dahi bir kerecik olsun bu yola tevessül etmeyi düşünmediniz? Diğer bir ifadeyle; dünyevî refahınız adına her kapıyı çaldınız, her çareye başvurduunuz, değişik sistemleri denediniz, neden bir kerecik olsun, semavî olduğunu az buçuk duyduğunuz hak dini hayata hayat kılmayı düşünmediniz?”

Netice itibarıyla Cenâb-ı Hak, herkesi kendi günahıyla muaheze edecektir. Biz onlara hakikati duyurmakla mükellef olduğumuzdan, vazifemizdeki kusurdan ötürü muaheze olacağız. Onlar da araştırmadıklarından ve eğer duymuşlarsa hakikate yürekte kulak vermediklerinden ötürü muaheze olacaklar. Rabbim bizleri emr-i bi'l-mâruf yapma imkânına sahipken, onu yapmamak suretiyle baş aşağı gitmekten muhafaza buyursun! (Âmin)

İKİ EMNİYET VE İKİ KORKU

Soru: Hadiste عَلِيٌّ عَبْدِي خَوْفَيْنِ وَأَمْنَيْنِ “Ben kuluma iki emniyeti birden vermem, iki korkuyu da birden vermem.” buyruluyor. Hâlbuki biz gayet rahat ve lüks bir hayat yaşıyoruz?

Havf (korku) ve recâ (ümit), Cenâb-ı Hakk’ın insana verdiği/vereceği iki büyük nimettir. Bu iki nimeti ölçülü bir şekilde kullanıp Allah’a ulaşmaya vesile edinmek bundan ayrı ve daha büyük bir nimettir. Sorudaki hadisin meal-i münifi şudur: “Ben kuluma iki emniyeti birden vermem, iki korkuyu da birden vermem.”

Sorulan soruda (ifade tarzına göre); emniyet, mal ve lüks içinde rahat bir yaşam sürme; havf da fakr u zaruret içinde yaşama gibi anlaşılmış... Aslında böyle bir anlayış, netice itibarıyla meselenin bir izahı olabilir; ancak hadisin tam mânâsı sayılmaz; عَلِيٌّ عَبْدِي خَوْفَيْنِ وَأَمْنَيْنِ beyanından maksat şu olsa gerek: “Ben kuluma iki emniyeti birden bahşetmem. Bir insan dünyada keyif içinde, ahiret adına endişesiz ve kalbî hayatının yıkılmasından, letâifinin sarsılmasından ve duygularının ölüp gitmesinden, ruhî melekelerinin sönmesinden hiç endişe duymuyor ve korkusuz yaşıyorsa, o insan öbür âlemde korkusuz olamaz.”

وَلَا أَجْمَعُ عَلِيٌّ عَبْدِي خَوْفَيْنِ Bunun gibi bir insan da dünyada –arz ettiğimiz açıdan– korku içinde yaşıyor ve hep endişe içinde ise yani hem sözleri hem de hâliyle, “Aman yâ Rabbi! Senin inayetin olmazsa, imanımı koruyamam, Senin lütfun olmazsa letâifimi muhafaza edemem, Senin keremin olmazsa ben ayakta duramam, Senin sonsuz rahmetin, Rahmâniyet ve Rahîmiyetin olmazsa ben Cennet’e giremem, aslında Rahmeten li’l-âlemîn olan Habib’in olmasaydı ben yolumu da

bulamazdım ve hep dalâlette kalırdım.” diyorsa/diyebiliyorsa.. evet hep böyle korku içinde bulunup, sık sık kendini yokluyor, kontrol ediyor ve kendini yenileme imkânını buluyorsa, öbür âlemde –inşâallah– onun için korku olmayabilir.

Ama bu hadis-i şerife bir soru mahiyetinde eklenen hususun da lâzîmî mânâ olarak bir hakikati var ve hadisin ifade ettiği mânâdan tamamen de uzak değil. Bu mânâ şudur:

Bir insan endişesiz ve korkusuz, sadece dünya hayatını yaşamak için dünyaya gelmiş gibi davranıyor ve ara sıra dahi olsa ahiret endişesi onun duygularını sarmıyorsa işte o insan kendisinden endişe etmelidir. Hatta çok defa böyle bir şey olmasa bile, sırf rahat ve rehavet içinde bulunduğundan ötürü endişe edip hicap duymalıdır. Konuya biraz daha açıklık getirmesi açısından bir misal arz edebilirim: Sahih rivayetlerde anlatıldığına göre, Ömer b. Abdülaziz’in sabahlara kadar *“O gün zincirler onların boynuna dolanmıştır.”*⁷ âyetini tekrar ede ede yığılıp kaldığı olurdu. Ayrıca o, çok defa şu âyeti okuyup kendinden geçerdi: *أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا* Yani, *“Siz dünya hayatında bütün yaptığınız iyiliklerin karşılığını gördünüz, mükâfatınızı aldınız, sanki dünya için gelmiş gibi her şeyinizi dünyada yiyip bitirdiniz ve ahirete bir şey bırakmadınız.”*⁸

Evet, sağlam kalbli bir mü’minin, böyle bir endişe taşıması gayet normaldir ve haddizatında bu korku derin bir düşünce neticesidir. Ama Cenâb-ı Hak, Hz. Abdurrahman b. Avf’a ve Hz. Osman’a nasip ettiği gibi, insana dünya da vermiş olabilir. O da dünyasını dininin ihyası uğruna kullanır; her

⁷ Mü’min sûresi, 40/71.

⁸ Ahkaf sûresi, 46/20.

zaman infak etmek için malının hepsini birden değil, muhtaç olanlara, ihtiyaç ölçüsünde infak eder.. evet, malın bir bölümünü daima elinde tutar ki mevsimi gelince onu denizlere çevirsin. Zaten mevsimi geldiğinde, o değil sadece malını, tereddüt etmeden ruhunu dahi feda edebilir.

İşte böyle bir malın ve bu mala sahip olmanın hiçbir zararı yoktur. Elverir ki niyetler hâlis olsun, onun Allah tarafından verilmiş bir emanet olduğu bilinsin ve Rabbimiz istediği zaman vermeye hazır olunsun.

Biz bu konuda sık sık kendimizi yoklama durumundayız; Rabbimiz'in emir ve tavsiyelerini vicdanlarımızda duyuyor gibi her zaman vermeye hazır mıyız? Kendi kendine emir tekrarı yapıyor gibi "Hazırız Rabbim!" diyebiliyorsak, o malın hiçbir zararı yoktur. İşte bu mal ahiret için –inşâallah– bizim hakkımızda asla endişe verici olmaz. Ama kim de çakırkef ve serazat yaşıyor, duymuyor, duygulanmıyor, yaşamanın kendisini, hissiyatını ve nefsinin okşayan bütün yanlarını duyma peşinde ise –hafizanallah– işte böyle biri bataklığa baş aşağı düşmüş batıyor demektir. Bu iki şeyi birbirine karıştırmamak lâzım...

ZAMAN TANZİMİ

Soru: Allah yolunda hizmet etmek isteyen bir insanın bir ayı, bir haftası, bir günü ve bir senesi nasıl geçmelidir?

Kanaat-i âcizanemce, Müslümanların en çok geri kaldıkları hususların başında, soruda bahsedilen zaman ve mesai tanzimi gelmektedir. Aslında mü'minler, gayretli ve fedakâr olmalıdırlar ama, her nedense hayatlarını tanzim etmeye bir türlü yanaşmamakta ve dağınık yaşamaktadırlar. Ayrıca mesailerini tanzim edememenin yanında, onca fedakârlıklarına rağmen bir türlü hizmet düşüncelerini hayatlarının gayesi şeklinde sistemleştirememekteler. Müslüman, hizmet düşüncesini sadece yirmi dört saatlik bir günün içine değil, belki günün bütün parçaları içine sokmaya alışmalı, gayeli, hedefli ve planlı yaşamalıdır.. bir gün öyle yaşayacağına ümidimiz tamdır.

Bu küçük girişten sonra, konuyla alâkalı arz edeceğim daha başka hususlar da var. Birincisi, ferdin hayatına İslâm'a hizmet düşüncesi ve anlayışının girmesi, biraz da o ferdin gönülden inanmasına ve bu işin sancısını yaşamasına bağlıdır. İşte böyle bir kişi, zaman tanzimini de bu işin sancılı olduğu nispette düşünecek, hizmetini sabah ile öğle, öğleyle ikindi, ikindi ile akşam, akşam ile yatsı zaman dilimlerine bağlayacak ve, "Eğer hizmet adına günün şu parçaları içinde çalışmam olmazsa hayatımda bütün bu zaman parçaları ölü geçmiş demektir." diyecektir. Çünkü zaman, itibarî bir şeydir; onun hakikî vücudu yoktur.

Zamana değer, hayatiyet ve canlılık kazandıran şey, o zaman zarfı içinde yapılan işlerdir; yani onun mazrufudur. Biz, "Asr-ı Saadet" diyerek belli bir devreyi ve belli bir çağı alkışlarken, haddizatında herhangi bir zamanı değil, o zaman

içinde yaşayan ve yaşananları dikkate alarak “Asr-ı Saadet” diyoruz. Zaman ancak içinde cereyan eden şeyler itibarıyla renklenir ve bir gökkuşağı hâlini alır. Bu şekilde dolu dolu yaşanan zamanın ân-ı seyyâlesi, başkalarının yüzlerce senesine bedeldir. Binaenaleyh zamana hakikî vücut ve kıymet kazandırma, onu değerlendirme, insanların o zaman içinde yapacakları işlerle doğru orantılıdır.

İkinci olarak, bizim yirmi dört saatlik bir sermayemiz var. Bu yirmi dört saati, bizim son günümüz olabilir felsefe ve düşünce ile ele alıp, onu namaza göre programlayıp her parçası içine bir şeyler aktarmaya çalışırsak, o gerçek değerine ulaşır. “Öğle öncesi zamanımız.”, “Öğle sonrası zamanımız.”, “İkinci sonrası, akşam sonrası zamanımız.” der ve namazla bölünen, namazla nuraniyet ve kıymet kazanan bu zaman parçaları arasında biz hizmet-i imaniye ve Kur’âniye adına yeni yeni hamleler planlayıp ona göre yapılacak her şeyi yapar ve yaptığımız şeylerle iktifa etmeyerek, “Daha yok mu?” yaklaşımı ile başka şeyler yapmanın planlamasına durur ve bunları gerçekleştirmek için de ikinci zaman parçasını değerlendirmeye koyuluruz. İşte o zaman bütün hayatımız nurlu ve tam ebediyete lâyük istikamette cereyan etmeye başlar.

Şayet bir insan, zamanını bu şekilde değerlendirebilirse, bir taraftan hakikaten zamanın kadrini, kıymetini bildiğini göstermiş olacak, diğer taraftan da soruda arzulanılan mesele kendi kendine tahakkuk edecektir. Böylece bir günümüzün içinde hizmet düşüncesi kendisini gösterdiği gibi haftamızın içinde de kendini gösterecektir. Ardından nurlu bir ay ve bu şekilde aydın aylardan müteşekkil nurlu bir sene meydana gelmiş olacaktır.

Biz, toplum olarak bu tür düşüncelerden mahrumuz. Ancak “Hiçbir küll yoktur ki ondan bir kısım cüz’ler istisna edilmiş

olmasın.” kaidesine yine de gayretiyle Müslümanların yüzünü ak eden birçok insanın bulunduğu da bir gerçek. Ayrıca bu güzide topluluğun içinde de zamanını çok iyi tertip ve tanzim ederek değerlendiren insanları görmek her zaman mümkündür.

Ama keşke insanımız toptan zamanı tanzim edip değerlendirmesini bilseydi! Ne var ki, bunun yapılabilmesi öncelikle hizmet felsefemize tam inanmışlığa bağlıdır. Zira bağlılık olmayınca zorlamalarla bir şey yapmak ve yaptırmak mümkün olmaz. Cenâb-ı Hak karşısındaki kulluğun tekrar ve terdadiyle (devamlı Allah’a müracaatla) iman insanda ikinci bir fitrata dönüşmektedir. Konumuzda da durum aynıdır.

Zaman tanzimi vicdanlarımızda ikinci bir fitrat hâline gelince, biz de onun üzerine eğilecek ve onun her parçasına kendi ruh dünyamızı işlemeye çalışacak, ruhsuz bir anın geçmesine fırsat vermeyeceğiz. Aslında Cenâb-ı Hak’ın namaz vakitleri gibi kıymetli anları yirmi dört saatin içine koyması, O’nun zamana nur saçması ve onu yaşadığımızı bize hissettirmesi açısından çok önemlidir. Allah, hafta nursuz kalmasını diye onu, içinde eşref-i saat bulunan cuma ile nurlandırmıştır. İnsan o en mukaddes ve en şerefli saatte ellerini kaldırıp kemerbeste-i ubûdiyet içinde Allah’a teveccüh edebilse hayatı adına ne sürprizlere şahit olacaktır.

Cenâb-ı Hak, ayı dört cuma, aynı şekilde üç yüz altmış beş günlük seneyi de Ramazan-ı şerif ayı ile nurlandırmıştır. O’nun zaman içinde serpiştirdiği böyle nur kaynakları vardır ve bunlar gün, hafta ve ay içinde olduğu gibi sene içinde ve insan ömründe de vardır. Bununla Allah bize zamanın değerlendirilmesi dersini vermiştir. Dünden bugüne aklı başında kimseler küçük zaman parçalarını değerlendirmek suretiyle bütün hayatlarını nurlu yaşamaya muvaffak olmuşlardır.

Bizlere gelince bu konuda oldukça tali'li sayılırız. Zira bu mevzuda bize çok ışık tutulmuş ve çok şeyler öğretilmiştir. Gün namaz vakitleriyle bölünerek ve ezanla vaktin geldiği ve geçmekte olduğu hatırlatılarak, zamanın kadrini bilme yolu gösterilmiş, bütün karanlıklar bertaraf edilerek aydın bir yola, nebilerin geçtiği bir şehraha hidayet edilmişizdir. İfrat ve mübalâğa yapmaktan Rabbim'e sığınırım, fakat rahatlıkla şunu söylemeliyim ki, böyle bir zamanda din-i mübin-i İslâm'a sahip çıkan insanların durumu, geçmiş devirlerdeki velilerin durumuyla müsavi sayılabilir.

Evet, Cenâb-ı Hakk'ın üzerimizde bu kadar lütfunun bulunduğu söz konusudur ve Rabbimiz'in bu kadar lütfu başımızın üzerinde bir bulut gibi dolaşmaktadır. Ama el uzatıp onu almak veya onun altına girip gölgesi altında yürümek, irade denilen muammayı kullanmak suretiyle bir mânâda bize bırakılmıştır.

Rabbim, irademizi kullanarak zamanı tanzim etmeye ve onun her anını dolu dolu değerlendirmeye bizleri muvaffak etsin!

SELEFE SAYGI

Soru: Büyüklerimiz, bazı yanlış şahsî tutum ve davranışlarıyla bizlerde suizan hâsıl ettiler. Onlara karşı aynı sevgi, tazim ve itimadî yeniden kazanmamız için bize neler tavsiye edersiniz?

Eğer böyle bir şey gerçekten gönlümüzde hükmünü icra ediyorsa, içimize bir musibet girmiş ve ciddî bir belâ bizi belirsiz girdaplara doğru itiyor demektir. Bu da, kendi kendimizi mahvedecek bir yola girdiğimiz mânâsına gelir.

Allah Resûlü (sallâllahu aleyhi vesellem) bu ümmetin sonradan gelenlerinin, önde gelenleri tenkit etmeye başladığı anın, onların helâke doğru gittiği an olabileceğine dikkatlerimizi çeker. Kur'ân bu mevzuda geçmişlerimize dua etmeyi tavsiye ederek bizde onları hayırla yâd etme duygusunu uyarır: “Onlardan sonra gelenler (başta muhacirler olarak, kıyamete kadar gelecek mü'minler): “Ey Kerim Rabbimiz! derler, bizi ve bizden önceki mü'min kardeşlerimizi affeyle! İçimizde mü'minlere karşı hiçbir kin ve gıll u gış bırakma! Duamızı kabul buyur yâ Rabbenâ, çünkü Sen Raufsun, Rahîmsin!”⁹

Bu âyetin öncesindeki âyetlerde de sahabenin büyüklüğü tablolaştırılıp onların diğergâmlık, hasbîlik ve fedakârlıkları; çok seviyeli bir hayat yaşayıp hayatı çok iyi değerlendirdikleri anlatılır. Bu âyette de Allah, arkadan gelen mü'minlerin nasıl davranacaklarını, geçmişleriyle alâkalı nasıl dua edip dualarında ne diyeceklerini onlara öğretiyor. Bu şekilde dua edecek insanlar daha dünyaya gelmeden evvel, Kur'ân'da onlara ne diyecekleri öğretilmiş ve sanki “Geçmişlerinize bu şekilde dua edin!” denmiştir. Böyle bir duanın öğretilmesinde, sahabenin

⁹ Haşr sûresi, 59/10.

bazen şahsî içtihatlarla dayanarak birbirlerine karşı olmalarını ve bunu sonrakilerin anlayamamaları sebebiyle, onlar hakkında farklı mülâhazalara girmemeleri öğütlenmektedir.

Evet, bir içtihat sonucu olarak Âişe Validemiz'in ve Hz. Talha'yla Zübeyr'in (radiyallâhu anhüm) Hz. Ali'nin karşısına çıkmalarını ve onunla savaşmalarını anlamamız zor olsa da biz yine de onlar hakkında hüsnüzan besleyecek ve onlara karşı saygılı olmaya çalışacağız. Bu âyetiyle Kur'ân-ı Kerim, arkadan gelen bizlere yol gösteriyor ve "Sakın onların durum ve davranışlarını kritiğe tâbi tutmayınız!" diyor.

Yine bu âyetiyle Kur'ân sanki bize, "Onların muhasebesini yapıp tenkit etmek size düşmez; onlar Allah Resûlü'nün (sallâlahu aleyhi vesellem) ifadesiyle çok âlî semavî yıldızlar gibidirler." demek istiyor.. ve arkadan gelenlere edep öğretiyor.

Geçmişler hakkında müspet düşünme ve onları hayırla yâd etme umumî bir kanundur; bir cemaatin sonra gelenleri öncekilere rahmet okuyacak ve onları hayırla yâd edecektir. Nitekim tarih boyunca İslâm toplumu sahabeye ve tâbiîne laf etmediği gibi ettirmemiştir de. Öyle ki sahabe-i kiram arasındaki meselelerin büyük fitnelere sebebiyet verdiği bir dönemde Hasan Basri, Basra'ya gider ve fitnenin merkezinde yaşar. Ona sorarlar: "Herhangi bir sahabe mi büyüktür, yoksa Ömer b. Abdülaziz mi?" Aslında Ömer b. Abdülaziz, büyüklüğü münakaşa yapılmayacak bir insandır. Ahlâk, kemal ve faziletiyle onu tartacak terazi yoktur ve olamaz. Öyle ki onu alıp Hz. Ömer'in yanına koysanız Hz. Ömer'e ait sahabelik madalyası dışında bu iki zatı birbirinden tefrik edemezsiniz. O, bu kadar büyüktür. Ama Hasan Basri sahabeye karşı hürmet ve saygıyı koruma yolunda: "Ömer b. Abdülaziz,

sahabenin en arkadan geleni olan Vahşi'nin atının burnunda ancak bir toz olabilir.” der.. ve işte ölçü budur. Bu mülâhaza ile, hem sahabe-i kirama hem de diğer geçmişlere karşı bize çok derin ve şuurluca bir saygı telkin edilmektedir.

Bu, sadece o zamana mahsus bir şey değildi. Nitekim başka bir devir gelmiş ve bir zata selâm vermenin bile suç sayıldığı dönemde, her şeyi göze alarak ve tereddüt etmeden onun etrafında toplanan insanlara karşı da tavrımız bu olmalıdır. İster sahabe, ister sonrakiler ümmî olmalarına ve birçok hususu bilmemelerine rağmen hırz-ı can edip evlâd u ıyâl sevdasını bir tarafa bırakmış ve gerektiğinde zindanlara girmeyi seve seve göze almış ve mahkemededen mahkemeye sürüklenmiş ama kat'iyen yol ve yöntem değiştirmemişlerdir.

Bir kere daha tekrar etmeliyim ki, ne olursa olsun bize, geçmişlerimize karşı saygılı olmak düşer. Biz bu saygıyı hâl, davranış ve sözlerimizle anlatmalı ve onları hayırla yâd etmeliyiz; etmeliyiz ki, arkadan gelenler de bizi rahmetle yâd etsinler. Aksine bugün bize önemli bir mirası tevdi edip emanet bırakan kimseleri hafife aldığımız zaman, yarın bizim de hafife alınacağımız muhakkak ve mukadderdir. Bundan zarar görecektir olan da İslâm'dır ve Müslümanlar'dır.

Aynı zamanda seleflerimiz hakkında bu şekilde müspet düşünme ve onları hayırla yâd etme Hakk'a hürmetin ifadesidir. Zira Cenâb-ı Hak Kur'ân'da sarîh âyetleriyle bizden bunu istemektedir. Şayet bugün bizden evvel hizmet edenlere karşı içimizde olumsuz mülâhazalar var ve onlar hakkında müspet düşünemiyorsak bizde ciddî bir eksiklik var demektir. İhtimal bizler bu düşüncelerle tâbiîn döneminde yaşasaydık sahabe-i kiramı da tenkit eder ve hüsrana uğrayanlardan olurduk.

Soruda aynı duygu ve düşüncenin yeniden teessüsü nasil olur diye soruluyor. Bunun için;

Birinci olarak, Müslüman, kendinden evvel gelmiş geçmiş büyükler hakkında –doğru da olsa– nâsezâ nâbecâ sözler sarf edildiği zaman, bu sözü söyleyene, “Bu bir gıybettir. Gıybet de haramdır.” diye çok ciddî tavır almalı ve o sözü ona söylettirmemelidir. Böyle bir gıybeti engellemek için yapılanlar bir işe yaramazsa gıybet yapanların yanından kalkıp gitmeli ve onları günahlarıyla baş başa bırakmalı.

İkincisi, ne seviyede olursa olsun din-i mübin-i İslâm’a hizmet etmiş insanları daima takdirle yâd etmek, onlara saygı göstermek ve her yerde tazimkâr ifadelerle insanların sinelerinde onlara karşı bir sevgi ve muhabbet uyarmak önemli bir vazifedir. Biz saygı telkin ettiğimiz takdirde kafalardan bu saygısızlık düşüncelerini de silip kısmen atmış oluruz. Aynı zamanda bu sayede Cenâb-ı Hak’ın hoşnutluğunu elde etmiş sayılırız.

Aslında bir vakitler hizmet etmiş kimselere hor bakıp onları hafife alma hissi, insanı çeşitli füyûzattan mahrum bırakan bir hastalıktır. Bunların pek çoğunun kendilerine göre bir âlemi vardır ve onlar başımızda ya da yanımızda Cenâb-ı Hak’ın rahmetini celbe birer vesiledirler. Onların aleyhlerinde bulunan kimse, Cenâb-ı Hak’tan gelecek rahmetten mahrum olur.

Evet, şayet bugün Cenâb-ı Hak’ın ilham esintilerinden mahrum bulunuyorsak bunun en önemli sebeplerinden biri, hiç şüphesiz geçmişteki büyük zatların aleyhinde olma ve onlar hakkında uygunsuz söz söylemek olsa gerek...

KABİLİYETLERİ ALLAH YOLUNDA KULLANMA

Soru: Allah'ın kendilerine ifade ve beyan kabiliyeti lütfettiği büyüklerimizin, iş sahalarını genişletmeleri dolayısıyla kudsi iman ve Kur'an hizmetini yavaşlatmaları kendilerini huzur-u ilâhîde mesul eder mi? Yoksa bu maharetli insanlar sadece maddî yar-dım yapmakla mesuliyetten kurtulurlar mı?

Cenâb-ı Hakk'ın her lütfu, kendi cinsinden bir vazife adına insana verilmiş bir imkândır. Meselâ, sıhhat Allah tarafından bahşedilmiş büyük bir nimettir. İnsan, bu sıhhat nimetini hem oruç tutarak hem namaz kılarak hem de cihad ederek Allah yolunda kullanmalıdır ki, o sıhhat lütfuna karşı şükürünü eda edebilmiş olsun. İnsan, böyle bir şükürü eda ederse, Cenâb-ı Hak da o bedeni ahirette, arızasız hem de bâki bir surette ve bütün duyguları inkişaf etmiş olarak yeniden ona iade eder.

İnsanın aklı da Allah'ın önemli bir nimeti ve lütfudur. Eğer o aklın ufku vahyin ışıklarıyla aydınlanmış ve o sayede isabetsiz kararlardan uzaklaşmış ve her kararı sırat-ı müstakîm çizgisinde verebiliyorsa; artık bu akıl bir mânâda ilham kaynağı demektir. Yani insan, akıl nimetini yerinde kullanıyor ve onunla hak adına, bâtila saplanmış kimseleri ikna edip Hakk'ı tanıttırıyorsa o, aklın hakkını veriyor demektir. Aksine aklı sadece, akl-ı meaş olarak yalnızca dünyevî işlerde kullanıyor, onun hakkını vermiyorsa, o nimete karşı nankörlük yapıyor demektir.

Cenâb-ı Hakk'ın insanlara verdiği en büyük lütuflardan biri de beyan kuvvetidir. Öyle ki bunun anlatıldığı sûre Rahmân ismiyle başlamaktadır. Rahmân'ın, İsm-i A'zam'dan olduğuna dair kuvvetli rivayetler var. Cenâb-ı Hakk'ın Rahmâniyetinin, yani çok geniş dairede rızık vermesinin, varlığı lütuflarıyla perverde etmesinin tezahürlerinden biri de insana beyan kuvveti lütfetmesidir.

İnsan, ancak beyan sayesinde içinde tecellî eden şeyleri ifade edebilir ve beyan sayesinde Cenâb-ı Hakk'a muhatap olur; olur da Allah'ın sözünü anlar ve aynı zamanda kendi maksadını O'na açabilir. Allah (celle celâluhu) da ona; "Gel, Benim için namaz kıl, huzurunda eğil." der, o da gider kemerbeste-i ubûdiyet içinde "Elhamdülillah" deyip O'nun huzurunda durur. Bu, bir mânâda Allah'ı anlama ve O'nunla konuşmadır. Tâbiînden bir zat diyor ki: "Kur'ân okuyan bir kimse, ben Allah ile konuştum derse, yalan söylemiş olmaz." Bu açıdan "Elhamdülillah" diyen Allah ile konuşmuş sayılır ki, böyle bir konuşma da ancak beyan nimetiyle gerçekleşmektedir.

İnsan namazda, "*Sen Rahmân u Rahîmsin; bana evvelâ idrak sonra da bu idraki hiç olmazsa beyanla ortaya koymak için kabiliyet ve istidat verdin. Bu, Senin Rahmâniyetinin tecellisidir. Sen kıyamet gününün Sahibisin; ben de Senin emirlerin çerçevesinde şimdiden o güne göre hazırlanıyorum.*" dedikten sonra doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ı muhatap alıyor ve "*Kulluğumu yalnız Sana yapıyorum ve bu kulluk yükünün altında ezilmemek için de yardımını sadece Senden istiyorum.*" diyerek konuşmasına devam ediyor.

Böyle diyen bir insan, çok şerefli bir pâyve ve makama yükselmiş sayılır; ne var ki, çoğu insan ihtimal bunu hiç düşünmüyor. Bir insan gidip bir devlet başkanına muhatap olsa ve onunla bir iki laf etse her yerde bu konuşmayı anlatır; her ortamda bir girizgâh bulup o konuşmadan söz eder. Bir devlet başkanıyla bile konuşma bu kadar önemli görülüp anlatılıyorsa, Allah'ın huzurunda O'na muhatap olma imtiyazının ne demek olduğu derin derin düşünülmelidir.

Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri bir kudsî hadis-i şerifte: "*Ben namazdaki kıraati kulumla Kendi aramda*

bölüştüm, yarısı Bana ait, yarısı da ona; ve kuluma istediği verilecektir: Kul: *أَلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ* “Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah’a aittir.” deyince, Azîz ve Celîl olan Allah: “Kulum Bana hamdetti!” der. *الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ* deyince, Allah: “Kulum Bana senâda bulundu.” ferman eder. *مَالِكِ* “O, din gününün, hesap gününün tek hâkimidir.” deyince, Allah: “Kulum Beni tebcil ve tazîz etti (büyükledi).” buyurur. *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* “Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden medet umarız.” deyince, Allah: “Bu, Benimle kulum arasında bir taahhüttür. Kuluma istediğini verdim.” iltifatında bulunur. *إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ* “Bizi doğru yola sevk et, o yol ki kendilerine nimet verdiğin kimselerin yoludur, gazaba uğrayanların ve dalâlete düşenlerin değil.” dediği zaman da Allah: “Bu, kuluma aittir ve ona istediği verilmiştir.” buyrulmak suretiyle Fatiha’nın, kul ile Allah arasında taksim edildiği, sözlerin bazısı kul tarafından söylenirken Allah’ın kulunu muhatap alıp ona cevap verdiği anlatılır ki, bu bir mânâda Allah’la konuşmadan başka bir şey değildir.

Binaenaleyh beyan, Allah’ın insana çok büyük lütuflarındandır ve mutlaka hakkı eda edilmelidir. Beyanın en önemli hakkı, insanı beyanla şerefliendiren Allah’ı anlatmaktır.. evet insan, kendisine beyan kabiliyetini veren Rabbini tıpkı bir delal gibi gezdiği her yerde anlatmak zorundadır. Bir dellala üç-beş kuruş verirler, o da pazarın her yerinde sabahtan akşama kadar dolaşır durur ve ona söylenen beş kuruşluk malı anlatır. Pazarlamacılar da aynı şeyi yaparlar; evlere gider, insanlara yüzüsu döker ve mallarını pazarlamak isterler. Sonuçta satacakları iki tencere ve birkaç tabaktır. Aynı şekilde bizler de,

bize, çok kolaylıkla yapılan işlere karşılık Cennetini verecek, Cemalini görmeye lâıyk hâle getirecek ve gösterecek olan bir Sultanı, bize lütfettiği beyanın hakkını eda ederek anlatma konumundayız. Eğer bir gün yeryüzünde anlatılacak kimse kalmazsa, göklere merdiven dayayarak oradaki cinlere ve ifritlere de O'nu anlatma heyecanını yaşama sorumluluğu altında bulunmaktayız. Bir hak dostunun dediği gibi, zindanlara hapsedseler, orada kimse bulunmasa; onu ifritlere, zebanîlere anlatmaya çalışacak ve vefa borcumuzu eda edeceğiz.

Konu, Cenâb-ı Hak insana nasıl bir lütufta bulunmuşsa, O'nun zâtına karşı o lütfu değerlendirmekle mukabelede bulunma meselesiydi. Evet, ancak bu şekilde mukabelede bulunulursa o lütfun şükürü eda edilmiş olur. Cenâb-ı Hak da o lütfunu burada ve öteki âlemde devam ettirir. Aksine, Allah'ın kendisine mal verdiği insan sadece o malın hakkını verse de, aklın, beyanın ve sıhhatinin hakkını vermediği takdirde, nankörlük yapmış olur. Eğer bir insan konuşamıyorsa, kalemi vardır. Böyle biri de kaleminin hakkını vermese; bir diğeri iyi düşünür ve fevkalâde fikrî kabiliyeti vardır, o da bunun hakkını vermezse, bu kimse ler haksızlık yapmış ve Allah'a karşı nankörlük etmiş olurlar. Herkes, Cenâb-ı Hak, kendisine ne vermişse, o nispette bunlarla O'nun yolunda olmalı ve O'nu anlatmalıdır.

Bir bişaret olarak şunu da söyleyebilirim: Bir insan diğer lütuflarla alâkalı bir şükür vazifesi yapmıyor da, sadece malî durumu müsait olduğundan malıyla yardım yapıyorsa, o da kendisine düşen vazifenin hiç olmazsa büyük bir bölümünü yerine getirmiş sayılır. Zekâtın dışında yardımlarda bulunuyorsa ki, malla yardım etmek ciddî bir fedakârlık, hasbîlik ve diğergâmlıktır ve bu çerçevede de Allah için vermenin fazileti çok büyüktür; hatta Efendimiz hadiste, "Cömertlik bir

ağaç gibidir. Kökü Cennet'te, dalları ise dünyaya sarkmıştır. Her kim, o ağacın altında yaşar ve cömertçe davranırsa, ergeç o ağacın dallarından birine tutunur ve o ağacın kökünün bulunduğu Cennet'e yükselir." buyururlar. Bundan da anlaşılıyor ki, cömert bir insan, fâsık da olsa –inşâallah– sonunda Cennet'e girer. Yani bir insan, Allah'ı inkâr etmiyor, ama günahlara giriyor. Eğer cömertse, Cennet'e girer, deniyor. "Cimri, Cehennem'e daha yakındır." buyurarak cimri adam için de tehditkâr bir ifade kullanıyor Efendimiz. Bu itibarla diyebiliriz ki, cömertlik Allah'ın sıfatı olması itibarıyla, Allah, kendi ahlâkı ile ahlâklanmış bir insanı Cehennem'e koymaz.

Sıfatlar çok mühimdir; insanlar Allah'ın kendilerine lütfettiği sıfatların hakkını mutlaka eda etmelidirler. Şöyle ki: İşler hep Cenâb-ı Hakk'ın lütuflarına göre ayarlanmalı, dünya işleri de unutulup ihmale uğramamalı; mü'minler kendi memleketlerinde ticarî ve iktisadî hayatta kâfirlerin esiri ve zebunu olmamalıdır. Bu, İslâm'ın haysiyeti adına, önemli bir tavrıdır. Kur'ân'dan anladığımızı göre Allah, kâfirlerin, mü'minler üzerinde sulta kurmasından hoşlanmaz.¹⁰

Mü'min, her zaman dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, kendi devrinde yaşayan insanların önünde olmalıdır. O bunu yapacak ve hep öne yürüyecektir; bunu yaparken de hayatını tanzim edip düzene koyarak Allah'a ait hakları da ihmal etmeyecektir.

Elhâsıl, mü'min, Allah'ın kendisine bahşettiği bütün kabiliyetleri O'nun yolunda kullanmalıdır; kullanmalıdır ki, bu kabiliyet ve nimetlerin hakkını eda etmiş olsun.

¹⁰ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/141.

YOL ARKADAŞLARIMIZI KINAMAK

Soru: Metod farklılığından dolayı bizleri tenkit eden fakat kendi metodunun yanlışlığından dolayı başlarına musibet gelen Müslüman kardeşlerimizi kınayabilir miyiz? Bunun için insan, kendi metodunun isabetliliğinden dolayı içinden sevinse mesul olur mu?

Evet, böyle biri niyetinin rengine göre mesul olur. Ancak şunu bilmekte de yarar var; millet ve hizmet konusunda, bizler de mutlak mânâda yolumuzun arızasız olduğunu iddia edemeyiz. Ayrıca musibetler de iyi-kötü herkesin başına gelebilir.

Evet, bazen bir mü'minin tuttuğu yol arızalı olur ama başına musibet gelmeyebilir. Bazen de insan arızasız bir yolda yürüdüğü hâlde pek çok musibet ile karşılaşabilir. Hatta dosdoğru yolda olan insanın başına onu elemek ve imtihan etmek için çok defa bin belânın geldiği de olur. Belânın en şiddetlisinin nebilere, sonra velilere (başka bir rivayette ulemaya), sonra da derecesine göre, diğer insanlara geldiği düşünülürse, musibetin her insana gelebileceği, dolayısıyla belâyaya maruz kalmanın, kişinin yürüdüğü yolun eğriliği veya doğruluğuyla çok da alâkadar olmadığı görülecektir.

Allah belâ ve musibetler ile doğru yolda olan bir insanı, daha doğru yola ve daha ileriye teşvik edebilir. Eğri bir insanı da doğru yola iletmek için tenbihte bulunabilir. Yani Cenâb-ı Hakk'ın icraatını anlamak çok zordur. Herkes belâyı seviyesine göre, kendisine gönderilmiş bir sinyal kabul etmeli ve ona göre "Hazır ol!" vaziyetine geçmelidir. Tabii belirttiğimiz bu düşünce herkesin kendine bakması açısından çok önemlidir. Başkalarının başına gelen belâ ve musibetleri, kendi yoluna uymadığından ve kendi yolunun dışında bir yol takip ettiklerinden dolayı maruz kaldıkları şeklinde kabul etmek en basit

mânâsıyla nâmertliktir. Böyle bir düşünce, mü'minin mürüvvetiyle telif edilemez. Hele bunu "Oh oldu!" şeklinde ele alma, –neûzü billah– Müslümanlık ile kat'iyen telif edilemez. –Hafizanallah– Allah o musibeti döndürür de böyle diyenin başına çevirir. Hatta yüzde yüz gittikleri yol arızalı olan insanların başına gelen belâların başka bir sebepten dolayı değil de sadece bu sebepten dolayı onların başına geldiğini düşünmek de yine bir nâmertlik ve kadirnâşinaslıktır.

İnsan bir mü'mine karşı daima mürüvvetli, gönülden olma mecburiyetindedir. Bu zaviyeden bakıldığında gelip evimizi bassalar, bizi dövseler ve hukukumuzla tecavüz etseler ve giderken başlarına bir belâ gelse, "Oh oldu!" dememek gerekir. Böyle birinin o anki hislerine mağlup olarak muvakkaten bir sızlanması ve feveranı olsa da, sonra nedamet etmeli ve "Aman yâ Rabbi! Pişman oldum! Sana sığınırım!" demelidir.

Mü'minin başka bir mü'mine karşı olan tavrı hep böyle olmalıdır ve ona düşen şey de budur. Çünkü –inşâallah– bir gün onunla Sırat'ı beraber geçecek, Cennet'e beraber girecek ve yüz yüze bakışacağız. Orada içimizdeki o müzmerâtın hortlaması her zaman bahis mevzuu olabilir. Düşündüğümüz ve tasarladığımız şeyler o gün önümüze bir bir dökülebilir –ki dökülme ihtimali vardır– işte o zaman çok mahcup oluruz. Zira Cenâb-ı Hak, "Gün gelir, bütün gizli haller ortaya dökülür."¹¹ buyurmaktadır. Settâru'l-Uyûb olan Hz. Allah, bizim ve başkalarının kusurlarını da setretsin inşâallah..!

Meseleye başka bir açıdan bakıp şunları söylemek de mümkündür: Mü'min, çok kerim ve çok âlicenâp olmalı ki, o da, cenâbı en âlî olan Allah tarafından değişik lütuflara mazhar olsun. Hatta iyi bir mü'min hep şöyle düşünmeli ve demelidir:

¹¹ Tânk sûresi, 86/9.

Allahım! Bu insanlar bana bazı hususlarda kötülük ve nâmertlik yaptılar. Ben bunları bağışladım. Ben de Sana karşı kulluğumda tam mert olamadım; ey Halîm ve Selîm olan Rabbim! Sen de beni bağışla!”

Evet, Allah’a giderken vesile edinmek gerekir. Mü’min bu meseleyi bile bir vesile ittihaz etmeli, onunla Allah’a dehalatte bulunup O’nun gölgesi altında Allah’a sığınmalıdır.

Evet, yol ve metot farklılığının mü’minleri birbirlerine düşürmemesi lâzım geldiği gibi, diğer mü’min kardeşlerimizi bu türlü levme (kınamaya) da götürmemesi gerekmektedir. Dahası diğer kardeşlerimizin başına gelen musibetleri onların tuttukları yolun bir neticesi gibi görmek aynı zamanda kaderi de tenkit etmek demektir. Bu tür düşünceler Müslümanlık akidesine ters olan düşüncelerdir. Efendimiz (aleyhissalâtu vesselâm), “ ‘Lev’ demeyin, zira o helâktir, o Şeytanın işine kapı aralar.” buyurmaktadır. Dolayısıyla “Onlar şöyle şöyle yapsalardı şunlar başlarına gelmezdi.” gibi düşüncelere kapılmak, şeytanın yoluna girmenin birer işaretidir.

Mü’minler olarak bilmeliyiz ki, bu mânâda geçmişin muhasebesi yapılmaz. Geçmiş sadece ders alınsın ve ileriye aydınlatsın diye mütalâa edilir. Hele başına musibet gelen bir mü’minin hâline sevinme, kaderi tenkidi de tazammun ediyorsa, kat’iyen tecviz edilemez.

HER DEVRİN BİR VAZİFESİ VARDIR

*Soru: Ulü'l-emre itaat, anaya babaya itaatten önce mi gelir?
Ulü'l-emirden kasıt kimlerdir?*

Müslümanlıkta çeşitli meseleler, belli devirlere göre ağırlık kazanır. Ancak daima ağır olan ve ağırlığını her dönemde hissettiren bir mesele vardır ki, o da erkân-ı imaniye ve İslâmiye'dir. Derecesine göre bu rükünlerden hangisi en büyük ve en hayâtî ise o en büyüktür ve her dem ağırlığını koruyan bir meseledir. “*Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah*” hakikati her zaman ağırlığı söz konusu olan bir meseledir. Bu meselenin halledilmediği ve gönüllere mâl edilmediği bir dünyada namaz, oruç, hac, zekât, iktisadî ve içtimaî yapı gibi diğer meseleleri halletmek mümkün değildir.

İslâm'da, yapmakla mükellef olduğumuz şeylerin yanında, bir de yapılması gerekli olan bu şeylerin yerine getirilmesi adına “müeyyidat” unvanıyla bir müessese vardır. Mânevî cihad ve emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münker gibi vazifeler müeyyidattandır. Bunlar, dinî hayatın yaşanması adına çok önemlidirler. Bu müesseseler, faaliyetlerini icra etmedikleri zaman, dinî hayat da yaşanmaz olur. Binaenaleyh zaman olur, namaz ihmale uğramış olur; işte bu sebeple o, en mühim mesele hâline gelir. Başka bir zaman gelir –Hz. Ebû Bekir devrinde olduğu gibi– zekât ehemmiyet kazanır. (Evet, onun devrinde meydana gelen irtidat hâdiseleri, büyük bir kısmı itibarıyla zekâta dayanıyordu. O dönemde bazı insanlar, “Namaz kılalım, oruç tutalım ama zekât vermeyelim.” diyorlardı.) Zaman gelir, emr-i bi'l-mâruf nehy-i ani'l-münker ehemmiyet kazanır; zaman gelir, anne ve babaya hürmet ayaklar altına alınır; bu sebeple de anne-baba hukukuna riayet ehemmiyet kazanır. Başka bir

zaman gelir ki, o zamanda da ulü'l-emir, yani büyüklerimiz, bi-zi cihada sevk ederler. İşte o zaman da kendi hayatimiz ve devletimizin bekası için maddî mücahede ehemmiyet kazanır.

Görüldüğü gibi her dönemde, diğer zamanlara nispeten en çok ihmal edilen esaslar daha bir önem kazanmış ve üzerinde durulmuş. Meselâ hadislerin tedvin edildiği, ilmin ve İslâmî hayatın ön plana çıktığı, her yerleşim biriminde onlarca âbid ve zahidin olduğu bir dönemde bir müceddit ve aynı zamanda devlet başkanı olan Ömer b. Abdülaziz, devlet yapısında tecdit yapmış ve bu hususu öne çıkarmış. Demek ki Ömer b. Abdülaziz, kendi zamanında devlet yapısının sıhhat kazanmasını en önemli bir mesele olarak görmüş ve bütün himmetini bu hususa teksif etmiş...

Yunan felsefesiyle alâkalı kitapların boy boy tercüme edildiği, bir mânâda efkârın bozulduğu, bulandığı, çeşitli bâtil düşüncelerin Müslümanların içine girdiği, tasavvuf mektebinin neoplatonizmin tesiri altında kaldığı, Batılı ifadeyle panteizm ve monizm mânâsında sapıkça bir vahdet-i vücud anlayışının yaygınlaştığı bir dönemde yetişen İmam Gazzâlî Hazretleri, bu çarpıklıkları izale etme istikametinde mücadele verdi. Zira o dönemde ilk planda yapılması gerekli iş, akâid-i hâkka-i İslâmiyeyi tahkim etmek, bâtil Yunan düşüncesini içimizden söküp dışarıya atmak, İslâm düşüncesini ihya etmek ve kendi kaleme aldığı "*İhya-u ulûmiddin*"in mevzu olarak aldığı meseleleri nescetmekti. O da bunu yaptı ve bütün himmetini bu uğurda harcadı.

İmam Rabbânî devrinde ise Müslümanlar arasında, bilhas-
sa İran ve Hindistan'da düalist bir düşünce hâkimdi. Bu, ka-
dimden bu yana Hintlilerin seslendirdiği bir düşünceydi. Buna
göre nur ve zulmet gibi biri karanlık, biri de aydınlık iki ilâh

vardı. Bunun dışında bir de o dönemde, bedenin ölümünden sonra yeni bir cesede bürünerek yeryüzüne geri dönmesi şeklinde tarif edilen bir tenasüh akidesi mevcuttu ki bu inanç, bazı tasavvuf ekolleri içine de girmişti. İşte İmam Rabbânî de kendi devrinin bu hastalıklarını çok iyi teşhis ederek onları tedavi etme adına bütün cehd ü gayretini o istikamette ortaya koydu.

Bugün ise iman ve İslâm'a ait meseleler ayrı bir önem kazanmıştır. Böyle bir mesele yanında anneye ve babaya ait hukuk veya ulü'l-emre karşı olan durum çok ehemmiyetsiz kalır. Zira iman, farzlar ötesi farz olan en birinci meseledir. Zira bu mesele ihmal edildiği zaman, ne erkân-ı imaniye, ne de erkân-ı İslâmiye kalır. Binaenaleyh bu mevzuda, çok ciddî tahşidat yapılmalıdır. Hatta bu mevzuda anne ve babalar, bazen evlâtlarının önünü alıp onları engelleyebilirler; onları dünyaya yönlendirmeyi düşünebilirler. Ancak böyle bir konuda evlâtlar da, anne ve babalarını idare edip, onlarla irtibatlarını koparmadan mutlaka vazifelerini yerine getirmelidirler.

Bizim ölçülerimiz içinde ulü'l-emre itaat de önemli bir yer işgal etmektedir. Bu da lâakal onlara baş kaldırmama şeklinde bir tavırla da gerçekleşebilir. Zira isyan etme başka, her şeyde onları dinleme ve itaat etme tamamen başkadır. İkisini birbirine karıştırmamak gerekir. Mü'minler, asi olmaz. Onlar, asayişin bekçileri ve nizamın yanında kimselerdir; her şeyi huzur, nizam ve âhenk içinde yapmayı severler.

İDEAL DAVA ADAMI

Soru: İdeal bir fikir ve dava adamı nasıl olmalıdır? Fikir ve dava adamlarının özellikleri nelerdir? Asrımızda dava adamı var mıdır?

İdeal bir fikir ve dava adamının anlatılması –hem bizim ufkumuzu aşkın bulunması, hem de kavrayamadığımız bir durum olması itibarıyla– ve özellikle günümüzde bütün detayları ile vicdanlara intikal ettirilmesi zor olsa gerek. Dolayısıyla da bize nazarî planda küçük bir iki şeyi anlatmak kalıyor.

Dava adamı her şeyden önce bir “idrak insanı”dır. O, yaptığı yapacağı her işin önünü sonunu çok iyi düşünür; hiçbir zaman karambola adım atmaz ve aslında onun plansız hiçbir işi olmaz.

Dava adamı gönül verdiği dava uğruna, kendi öz nefesine kadar her şeyi feda etmeye hazırdır ve bu hususta o, çoktan aklını, nefisini ve ruhunu ikna etmiştir bile.

Dava adamı kendisini, başkalarını yaşatma zevkine adanmış, nefsî haz ve zevklerinden sıyrılmış bir insandır. O, günde elli defa seve seve davası uğruna ölüme katlanmaya hazırdır ama körü körüne, hemen ölüme koşmak ve kendini ölüme atmak gibi düşüncesizce şeylerden de uzak bir basiret insanıdır. Zira dava adamı, sadece bir fedaî değildir. Hele bir gösteriş budalası asla.. o her gün davası uğruna gördüğü, müşâhede ettiği acı manzaralar ve gelecek adına milletini tehdit eden şeyler karşısında bin defa ölür, bin defa dirilir ve bir kere ölmekle kurtulmayı asla düşünmez. Bazen kendisini feda edip bir kere ölen insanlar arasında çok defa hayattan bıkmış kimseler de bulunabilir.

Dava adamı tepeden tırnağa hayat doludur. Yaşamının önemli olduğunun da farkındadır; ama o, diriliş eridir ve hayatı gibi diğer değerli şeylerini de, öldürmeye değil yaşatmaya bağlamıştır.

Her fedakâr insan dava adamı olamadığı gibi, her ideal insan da dava adamı olamaz. Belki o bir idealist olabilir; zira dava adamı olmak, ayrı bir kısım vasıflar ister.

Dava adamı ne yaptığını ve yapacağını çok iyi bilen biridir. O, “Hele şöyle bir yapalım da ne oluyor görelim.” mülâhazasıyla hareket etmez. Düşünür, istişare eder, planlar, sonra yapar ve ömrünü yap-sök’le tüketmez.

Bu vasıflarla kâmil mânâda muttasıf olan en büyük dava adamı şüphesiz ki, Hz. Muhammed’dir (sallallâhu aleyhi ve sellem). Şimdi O’nun örnek hayatından bir kısım kesitler sunarak yukarıda icmalen bahsettiğimiz dava adamı portresini çizmeye çalışalım:

Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniye-yelerine baktığımız zaman, O’nun çok kritik dönemlerde dahi ani ve isabetli kararlar verdiğini görürüz. Meselâ, Allah Resûlü, ashab-ı kiramin bir kısmının işkence altında buldukları Mekke’den, Habeşistan’a hicret etmelerine müsaade etmişti. Başkaları belki bunu ilk bakışta anlayamayabilirdi. Hatta yanlış yorumlara bile girebilirdi; ama Efendimiz’in anlayışına göre onlar Habeşistan’a gitmekle, hem Mekke’deki baskıdan kurtulacaklar, hem de orada Müslümanlığı duyuracaklardı. Nitekim öyle de oldu ve Habeş kralı Necaşi bile Müslüman oldu.

Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatında, ilk anda anlaşılamayan, ama anlaşıldığında da O’nun ne kadar büyük bir dava adamı olduğunu gösteren bir başka büyük olay da Hudeybiye sulhüdür. İzzet, şeref ve haysiyetiyle oynandığı

Hudeybiye’de O (sallallâhu aleyhi ve sellem), tam bir dava adamı olarak hareket etmiştir. Şayet O, orada ashab-ı kiramın önünü açsaydı, onlar İrem barajı gibi bütün müşrikleri sele vereceklerdi; belki o selin önünde kendileri de sürükleneceklerdi. Ama Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) böyle bir şeye meydan vermedi. Hemen Allah’ın emriyle ve O’nun muradı istikametinde bir karar verdi ve bir anlaşma yaptı. Belki bu anlaşmada Müslümanların onur ve şerefi kırılacaktı ama kat’iyen kan dökülmeyecekti ve Uhud’da, Hendek’te müşriklerle açılan ara biraz daha açılmayacak, problem, olduğu yerde dondurulacaktı. Müşrikler gelecek sene Müslümanlara Mekke’ye girme imkânı verecekler ve böylece sahabe de Müslümanlığı anlatma fırsatı bulmuş olacaktı. Dahası bu insanlar akrabalarının yanına gidecek ve aile yakınlığı içinde dinlerine ait meseleleri çok rahatlıkla anlatabileceklerdi. Hem Mekkelilerle böyle bir anlaşma yaptıklarından dolayı çok rahatlıkla Arap yarımadasında çeşitli kabilelere Müslümanlığı anlatma fırsatı da bulmuş olacaklardı. Çünkü Mekkelilerden artık herhangi bir tehlike gelmesi söz konusu değildi. Ayrıca, bu esnada Allah Resûlü çeşitli meliklere, hükümdarlara mektuplar yazacak, adamlar gönderip onlarla meşgul olma imkânı bulacaktı.. ve bu arada kendi sistemini kuracak ve her şeyi sağlama sağlayacaktı.

Bu sergüzeştinin tafsilâtı şöyledir: Allah Resûlü Mekke-i Mükerreme’nin önüne kadar gitmiş, ashabıyla Hudeybiye’de konaklamış; O, umre yapmak niyetindeyken birdenbire karşısına düşman çıkınca, bütün bunları düşünerek bir anda o duruma göre bir karar vermişti ki, bu O’nun ne büyük bir dava adamı olduğunu göstermeye yeter zannederim. Zira bu öyle bir karardı ki ilk anda pek çok kimseye ters geliyordu ve tereddüt yaşayanlar oluyordu; kendisine can u gönülden

bağlı olan Hz. Ömer bile ilk anda bunu tam idrak edememişti. Bu arada, konuyu anlamayan başkaları da vardı. Hatta belki Hz. Ebû Bekir de ilk anda idrak edememişti. Ne var ki, onun farklı bir idrak seviyesi vardı; O, Efendimiz'e bilâ kaydu şart teslimiyet içindeydi. Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir'in yanına gelmiş ve, "Efendimiz, Allah'ın peygamberi değil mi?" diye sormuştu. O da "Evet, Allah'ın peygamberidir." diye cevap vermişti. Sorular devam etmiş: "Pekâlâ karşımızdakiler kâfir değil mi? Allah bize zafer ve fütihat vaad etmiyor mu?" O, bu sorulara da "Evet!" cevabını verdikten sonra eklemiştir: "Fakat ey Ömer unutma! O, Allah'ın peygamberidir; ne yapıyorsa O, yaptığının farkındadır."

Evet, ilk planda bu işe Hz. Ömer'in de aklı ermemişti ama akli erdiği andan itibaren de bu cüz'î muhalefetini her hatırlayışta büyük bir nedamet duymuştu. Kim bilir o, bu yolda, ne sadakalar vermiş, ne oruçlar tutmuş ve ne istigfarlarda bulunmuştu!

Hudeybiye'de sadece Hz. Ömer değil, ashab-ı kiramın pek çoğu maddî mücadeleden yanaydı ama Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), doğru bildiği yolda ısrar ediyordu. Ashabın bütünü, kılıçlarını kınlarından yarısına kadar çıkarmış hücum emri beklerken, O (sallallâhu aleyhi ve sellem) hep ısrar ediyordu. Çünkü Efendimiz, Allah'ın izni ve içini aydınlatmasıyla verdiği kararın kesinlikle isabetli olduğuna inanıyordu. Nitekim tarih şahittir ki, O kararında yerden göğe kadar haklıydı.

O yüksek fetanetten değişik birkaç kare daha: Uhud'da ve Huneyn'de çok şiddetli bir düşmanla karşılaşmıştı ama Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) hiç mi hiç sarsılmamıştı. Uhud'da en güzide ashabıyla birlikte yaralanmış ancak düşmanları yeniden takip meselesi söz konusu olunca hiç duraklamamıştı: O esnada hiç kimse tek başına yürüyecek güce ve

iktidara sahip değildi. Bazıları ancak birbirlerini destekleyerek yürüyebiliyordu. Neredeyse hepsi yaralı idi. Fakat Efendimiz hiç sarsılmamıştı; Bedir'e çıkıyor gibi yine düşmanı takibe koyuldu ve çok yerinde bu hareketiyle müşriklerin kuvve-i mâneviyelerini kırdı. Huneyn'de de benzer şeyler vuku bulmuş ve muvakkat bir geri çekilme söz konusu olmuştu. Aslında Huneyn'deki ok yağmuruna herkes gibi O da maruzdu. Ancak O hiç fütur getirmeden atını ileriye sürüyor ve “Ben, Allah peygamberiyim, bunda yalan yok, Ben, Abdulmuttalib’in torunuyum.” diyordu. Hz. Ali gibi bir “Haydar-ı Kerrar” şöyle anlatır O'nun bu durumunu: “Biz muharebe meydanlarında sıkıştığımız zaman, O'nun himayesine sığınırız.”

O'nun ayrı bir derin yanı da şudur: O, dünya mâmelekine sahip olduğunda da hiç tavrını değiştirmede. Nasıl fakir olduğu zaman fakirdi, aynı şekilde yığın yığın hazineler karşısında da hep bir fakir gibi davranmasını bilmişti. Hz. Ömer (radiyallâhu anh), bir gün Allah Resûlü'nün huzuruna girdiğinde, Efendimiz yattığı hasırın üzerinde doğrulmuştu ve bir tarafında hasır izi görünüyordu. Hz. Ömer (radiyallâhu anh), bu manzara karşısında rikkate gelmiş ve ağlamıştı. Allah Resûlü niçin ağladığını sorunca da o, “Yâ Resûlallah! Şu anda kısıralar, krallar saraylarında kuş tüyünden yataklarında yatarken, Sen, sadece kuru bir hasır üstünde yatıyorsun. İşte buna ağladım.” cevabını vermişti.

Bunun üzerine Allah Resûlü, Ömer'e şu karşılıklıta bulunmuştu: “İstemez misin, yâ Ömer! Dünya onların, ahiret de bizim olsun.” Başka bir rivayette ise şöyle buyurduğu nakledilmektedir: “Dünya ile benim ne alâkam var! Ben bir yolcu gibiyim. Bir ağaç altında gölgelenen, sonra da orayı terk edip yoluna devam eden bir yolcu.” Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem)

hayatının sonuna kadar da hep aynı şekilde yaşamıştı. Dahası vefat ederken de üzerinde sadece yamalı bir hırka vardı.

Hakikî dava adamı olan Efendimiz ne işin başında ne de muvaffak olduğu zaman tavrını hiç mi hiç değiştirmemişti. Bir Batılı, büyük insanları sıraya koyarken mealen şöyle der: “Dünyada birçok kimse başlangıçtaki durumlarını, muzaffer ve muvaffak olduktan sonra koruyamamışlardır. Bunun tek bir istisnası vardır; o da Hz. Muhammed’dir. O, işe nasıl başlamışsa ulaştığı en son noktada da aynı seviyeyi korumuştur.” O, nasıl ilk devirlerde yumruklanırken, Mekke’den işkenceyle kovulurken insanca davranmış, şefik, refik bir habib gibi hareket etmişti, aynen öyle de Mekke’ye muzaffer bir fatih olarak girdiğinde de hiç değişmemiştir.

Zira O, nefsi için yaşamıyordu; hep başkaları için yaşıyordu. Başkalarına karşı vazifesi bittiği andan itibaren de artık dünyadan gitmeyi mukadder görüyordu. Yani O, vazifesi bittikten sonra dünyada bulunmasının mânâsız olduğu kanaatindeydi. Öyle ki henüz Mekke döneminde, cinler de kendisine inandıktan sonra O, İbn Mesud’a şöyle demişti: “*Galiba bundan sonra ömrüm vefa etmez, ey Abdullah; ben herhâlde öleceğim...*” İbn Mesud, “Neden yâ Resûlallah?” diye sorunca da, şöyle cevap vermişti: “*Allah, insanlar ve cinler sana inanacaklar diye vada etmişti. Görüyorsun ki, şimdilerde Mekke’de çok insan var. Şimdi cinler de inandılar. Demek ki artık benim vazifem bitti.*”

Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) halkasında da Allah Resûlü’yle aynı duygu ve düşünce içinde yaşayan nice insan yetişmişti ki, bunlar hep yaşatmışlar; yanmış ve ateşleri söndürmüşlerdir. Maddî-mânevî füyûzat hislerinden fedakârlıkta bulunarak hep başkaları için soluklamış, başkaları için koşmuş, başkaları için var olmuşlardı...

Efendimiz'den sonra günümüze kadar da aynı hava ve atmosfer içinde ve aynı iklimde yetişmiş birçok kamet-i bâlâ görmek mümkündür. Zaten onlar olmasaydı, din o güzel şekliyle ve kendine has orijiniyle temsil edilemeyeceğinden dolayı şimdiye kadar çoktan –hafızanallah– enkaz hâline gelecekti. Ama bu dini gönderen, sonra da koruma işini kendi üzerine alan Allah, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile teyit ettiği bu dini, kıyamete kadar, Muhammedî büyük zatlarla desteklemiş ve günümüze getirmiştir. Bundan sonra da bunu yine dava adamı ruh ve şuuru içinde, çok büyük ve yüce kametler, dinin ruhuna uygun bir şekilde temsil edecek ve bizden sonraki nesillere intikal ettireceklerdir.

Buraya kadar söylenenler, büyük bir insan ve en büyük dava adamının, dava adamlığı vasfına dair içimizde inşirah hâsıl edecek tablolarıdır. Herhâlde esas anlatılması gerekli olan husus şuydu:

Efendimiz ile başlayan bir dönem, çeşitli kimselerin elinde hakkıyla korundu ve günümüze kadar bütün canlılığıyla intikal etti. Eğer günümüzde de aynı ruh, aynı azim ve inançla; aynı şuur, aynı hasbîlik ve diğergâmlıkla bu işe sahip çıkmazsak, günümüze kadar elden ele emanet olarak intikal eden bu davanın –Allah muhafaza buyursun!– enkaz hâline gelmesi mukadderdir. Tabîî buna sebebiyet veren de bizler olmuş olacağız. Bence asıl üzerinde ısrarla durulması gerekli olan husus da işte budur:

Maddî-mânevî her şeyin üstünde ona olağanüstü bir ehemmiyet atfetme ve dünyevî işlerin çok çok üstünde değer verme, hatta o olmadıktan sonra yaşamanın mânâsız olduğuna inanma, dahası genç nesillere bu ufku gösterme, inandırma Rabbimiz'in bize lütfettiği her fırsatı bu istikamette yani nesillerimizin irfan hayatı adına, imana ermeleri adına değerlendirmek

ve bunu en büyük vazife sayma... Evet, bunun dışındaki bütün pâyeye, makam ve mansıplar bir hiç hükmünde olmalıdır.

Asrımızda dava adamının bulunup bulunmadığı meselesi izafî bir konudur. Belli bir ölçüde dava adamları vardır, ancak kâmil-i mükemmel mânâda dava adamının bulunacağını iddia etmek oldukça zordur. Hususiyle asrımız, bir kolektif şuur asrıdır. Fertler “ferd-i ferîd” dahi olsalar, “gavsiyet” ve “kutbiyet”i dahi temsil etseler, küfür cereyanının çıkardığı şahs-ı mânevî karşısında mukavemet edemeyeceklerinden dolayı bugün, dava adamı keyfiyet ve evsafını, dava adamına ait hususiyetleri, daha ziyade şahs-ı mânevîde aramak gerekir. Dava adamı hususiyetleri içinde kendini gösteren böyle bir heyet, bir şahs-ı mânevî varsa, ideal bir dava adamına ait evsafı onlar gösteriyorlar demektir.

FEDAKÂRLIKTA ÖLÇÜ

Soru: Fedakârlıkta mantığın ölçüsü ne olmalıdır?

Bizce fedakârlık, insanın nefsi, malı, onuru hatta izzeti adına bir kısım şeylerden vazgeçmesi, onları daha ulvî ve yüce hakikatlere feda etmesi demektir ki, bu konuda feda edene fedakâr, o ameliyeyi yapmaya da fedakârlık denir. Meselâ, yüce dinimizin i'lâsı için, daha doğrusu ufkumuzda parlaması ve şehbal açması adına fert ve toplum olarak onu i'lâya koşma; icabında bu mevzuda yurtlar yapma, okullar açma, malımızla, canımızla bu işe destek olma birer fedakârlıktır. Tabii ki, bütün bu fedakârlıklar, ulvî bir davayı bayraklaştırmak, yüce İslâm hakikatinin ufkumuzda şehbal açmasını temin etmek için yapılıyorsa...

Meselenin aslına bakıldığında fedakârlıkla mantık arasında bir tenakuzun olmadığı görülecektir. Hatta denebilir ki mantık, fedakârlığı teyit etmektedir. Hatta denebilir ki, insan, mantığı sayesinde daha da fedakâr olmaktadır. Ama konuyu siğ ve sathî bir düşünce ile mütalâa edenler için, fedakârlıkla mantık arasında bir zıddiyetin var olduğu söylenebilir. Meselâ; eğitim seferberliği adına pek çok kardeşimiz şu anda hemen elde edemedikleri ve sonucunu şimdi göremedikleri bir şey uğrunda büyük fedakârlıklar yapıyorlar. Sıhhatlerini ve hayatlarını âdeta bu yolda tüketiyorlar. Bu yolda çalışan, koşan ve terleyen arkadaşlara Allah da bire bedel milyonlar lütfediyor. Onlar da mazhar oldukları bu lütufları eğitim yolunda kullanıyorlar. Bazılarınca böyle bir mesele, aklın zâhirî nazarında ve derinlemesine düşünemeyenlerin gözünde mantığa zıt gibi görünebilir. Didinmek, çalışmak, tabii onların nazarında, mevhum bir hakikate muhakkak bin hakikati feda etmek, mantıkla fedakârlığın –yeni ifadesiyle– çelişmesi olarak

gözükabilir. Fakat aslında, mantıkla fedakârlık arasında böyle bir tenakuz söz konusu değildir.

Evet, eğer insan, gönlüyle aydınlığa kavuşmuş, kâinatın işleyişi içindeki hakikatleri ve bu mutlak akışın ahirete doğru gittiğini görmüş, daha burada iken vicdanında Cenâb-ı Hakk'ın cemalini müşâhede etmeye başlamış, dünyanın mesudane binlerce senesinin, Cennet hayatının bir dakikasına denk gelmeyeceğini vicdanında duymuş, dahası Cennet hayatının da milyonlarca senesinin Cenâb-ı Hakk'ın cemalini bir kere görmeye eşit olamayacağını yine vicdanında hissetmişse onun nazarında dünya ve içindekilere ait her şey sinek kanadı kıymetindedir ve işte bu şuurla öteleri gören bir insanın fedakârlık yapması, kesinlikle mantıkla çelişmez, bilakis onun mantığı bu fedakârlığı sürekli teyit eder.

Şimdi Amerikalılar ve Ruslar feza yolculukları yapıyorlar. Orada bir kısım nazariyelere dayanarak bizim görme ve duyma buudlarımızın dışında bir kısım kentlerin olabileceğini düşünüyorlar. Bu insanlar, şayet bu mantıkla, bizim düşünce çizgimizin ve yaşama buudlarımızın dışında, insanlığın saadet ve mutluluğunu oralarda bulsalar, insanlığı oraya taşıma planlarına çok para harcasalar ve bazıları da bunu bugün hiç anlamsa, bu onların mantıklarına ters gelmiş olur. Hatta yeryüzünde kavga çıkarır ve derler ki: “Efendim! Afrika’daki falan kimseler açlıktan ölüyor, sizler ise bir macera uğruna Kolombiyalarla fezaaya gidip geliyor ve bu işe şu kadar para harcıyorsunuz.”

İşte bu yaklaşım çok sathî bir mantığın ürünüdür ve onlar bir gün bizim dünyamızın dışında mutlu bir âlem bulup insanlığımızı oraya taşıma imkânına sahip olurlar ve insanlık da gidip orada –Allah’ın inayetiyle– uzun seneler yaşama

fırsatını elde edip, bu şekilde kirlenmiş ve düzensiz hâle gelmiş şu yeryüzünden kurtulmaya vesile olurlarsa işte o zaman insanlık adına güzel olan bu hizmetin mantıkla çelişir bir tarafının olmadığı anlaşılacaktır. İhtimal bizim mantık çizgimizin üstünde çok derin ve buudlu olan bu mantığa göre, bu uğurda yapılacak her fedakârlık mantıkla bir aradadır. Dolayısıyla mantığa zıt değildir.

İşte mü'min de Cennet, saadet-i uhreviye, Efendimiz'i (aleyhissalâtü vesselâm) görme ve Cenâb-ı Hakk'ın cemalini müşâhede etme uğrunda ne kadar fedakârlık yaparsa yapsın, onun yaptığı bu fedakârlıklar kat'iyen akıl ve mantığa zıt değildir. Bu mevzuda fedakârlık yapanları tenkit edenlerin çoğu, sathî bir muhakeme ile onları tenkit etmektedirler. Aslında böyle bir tenkit de her iki grubun yaşadığı dünyanın farklılığından doğmaktadır. Bu farklılığa Hasan Basrî Hazretleri şu şekilde temas eder: "Siz ashabı görseydiniz onlara "deli" derdiniz. Onlar da sizi görseydi "Bunlar Müslüman mı?" diye tereddüt yaşarlardı."

Günümüzde de bu mevzuda hizmet edenlere belki bazıları deli sıfatını yakıştıracak ve: "Bu adamlar maddî bir çıkarları olmadan ne diye böyle uğraşıp duruyorlar?" diyeceklerdir. Zira onların kendi düşünce dünyalarına göre bir insan, herhangi bir menfaat elde etmeden herhangi bir yere bir adım bile atmaz. Onların mantığı, yaşlı-başlı hasta insanların bir inşaatın başında durup amele gibi çalışmasını, başka birinin de yüzünün suyunu dökerek başkalarından para istemesini, bir diğerrinin bu konuda kafa sancısı çekmesini kavrayamaz. Zira onların akılları, bu fedakârlıkların Allah'ı hoşnut etme uğrunda olabileceğini düşünemez. Bunu kavrayamadıklarından

dolayı da, onların bu şekildeki farklı mütalâa ve mülâhazaları hep devam edip duracaktır.

Ama bize göre bu mesele gayet normaldir ve bizim düşünce dünyamızda en akıllı insan, hak yolunda her şeyini vermeye âmâde olan insandır. Şayet hepsini birden feda etmiyorsa, onun mukaddes bir düşüncesi vardır ki, o da şudur: “Bu malımın biraz mayası kalsın, daima bunu çoğaltayım da sürekli vereyim ve bir kere verip kenara çekilme yerine her zaman veren ve yardım eden bir insan olayım.”

Evet, esas itibarıyla fedakârlık ile mantık arasında herhangi bir zıtlık yoktur. Hatta şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, mantık, fedakârlığı teyit eder. Bu espriyi kavrayan biri, mantığını kullanarak fedakârlık ufkunda çok daha derinliklere ulaşabilir.

GELİRKEN YOLDAN DÖNENLER

Soru: Başlangıçtaki şevk ve gayretin kaybolarak yerini birtakım ferdî ve içtimâî arzulara bırakması çok sık karşılaşılan durumlardan olduğuna göre, bir mü'minin hizmet ömrü birkaç sene-den mi ibarettir? Arkadan gelenler aynı akıbetin tasavvuruyla rencide olmazlar mı?

Bir hizmetin başında, o işi başlatan fertler henüz bir imtihana tâbi tutulmamış ve hizmet dışı mülâhazalara dalmamışlarsa, onlar fevkalâde bir aşk ve şevkle vazifelerini yerine getirirler. Ne var ki, bazen bir süre sonra şevk, yerini bedbinlik ve karamsarlığa; canlılık da atalete bırakabilir.

Burada hemen şunu da ifade etmeliyim ki, bu durum herkes için söz konusu da değildir. Vazifeye başladığı ilk günkü aşk ve heyecanını sonuna kadar koruyan pek çok insan vardır. Eski devirlerden de bunun pek çok örneğini göstermek mümkündür. Meselâ Hz. Nuh'un yanında yerini alan kimse-ler, her zaman yerlerini koruyarak gemiye bininceye kadar onunla beraber olmuşlardır. Çocukluğundan itibaren her zaman Hz. Musa'nın yanında bulunan Hz. Yuşa b. Nun, daha sonraki yıllarda Hz. Hızır'la olan beraberliğinde, Tîh sahrasında kırk sene İsrailoğulları'nın kalbî ve ruhî hayata yükseltilme ameliyesinde ve Amelikalılara karşı verilen mücadelelerde hep Hz. Musa'nın yanında olmuştur.

Bununla birlikte zamanla şevkini kaybeden, bir mânâda huzurla müşerref olduğu hâlde geriye dönenler de az değildir. İsrailiyattan olmakla beraber derin bir hakikati ders vermesi bakımından Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) başından geçen şu hâdise oldukça dikkat çekicidir:

Hız. Musa, kendisinden Tevrat'ı dinleyen, yıllarca arkasından koşan bazı kimselerin, zamanla geriye dönüp dağıldıklarını, dünyevî şeyler karşısında çözüldüklerini görür ve bu manzara karşısında üzülür; üzülür zira peygamberliğine inanan bazı kimseler onu terk edip yürüdükleri yoldan geriye dönmektedirler. Hız. Musa inkisar içinde ve bu işin hikmetini öğrenme sadedinde Cenâb-ı Hakk'a şöyle bir soru sorar: "Yâ Rabbi! Nasıl oluyor da bir insan Seni bilip öğrendikten sonra geriye dönebiliyor..?" Bunun üzerine Cenâb-ı Hak ona şöyle buyurur: "Yâ Musa! Onlar gerçekten Beni bilenler değil, gelirken yoldan dönenlerdir."

Evet, her dönemde bu şekilde yollarda dökülüp kalan pek çok insan olmuştur. Bunlar, tama, makam-mansıp sevdası, korku, tenperverlik, kalb ve ruhu maddiyata kaptırma gibi mülâhazalarla yolda takılıp kalmış ve gerisin geriye dönmüşlerdir. Bu sayılan hususlar, her devrin insanı gibi günümüzün hizmet insanları için de söz konusudur.

Bu konuda diğer bir faktör de "teşettüt-ü ârâ" diyeceğimiz hizmet sâbikûn-u evvelûnunun fikir ihtilafına düşmeleridir. Bu çok önemli bir husustur; zira önde bulunanlar arasındaki düşünce ihtilafı, arkadakilerinin de ihtilafa düşmelerine yol açar. Ki bu durum, arka saflarda bulunanların ümitlerini sarsar, yıpratır ve onların geriye dönmelerine sebebiyet verir. Bundan dolayıdır ki, önde yürüyenlerin çok kararlı olmaları fevkalâde önemlidir.

Bu itibarla da, yapılacak iş ve hizmetler, evvelâ çok iyi iştişare edilmeli, iyi-kötü rizikoları ve faydaları nazar-ı itibara alınarak çok iyi planlanmalıdır. Yani herhangi bir dünyevî iş gibi o işin teknisyenleri tarafından her şey çok iyi gözden geçirilmeli, mutabakat sağlanmalı ve sonra teşebbüs edilmelidir. Bu mevzuda kesinlikle herhangi bir kusur yapılmamalıdır. Efendimiz

(sallallâhu aleyhi ve sellem), bir işin mukaddematında, esbaba tevessülde kusur etmemeyi talim maksadıyla, mescide devesini bağlamadan girip “Allah’a tevekkül ettim.” diyene: “Önce deveni bağla, sonra tevekkül et!” buyurarak bu hakikati ifade eder. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bununla şöyle demektedir: Bütün zarar yollarını tıkayıp kâr yollarını açtıktan sonra işe koyul ki, neticede kaderi tenkit etme. İşin başında esbaba riayette kusur etme ki, sonunda da “Keşke!” demeyesin.

İşin başında kusur yapıldığı takdirde, sonunda: “Keşke şöyle bir toplantı yapmasaydık!” türünden ifadelere sebebiyet verilir ki, bu da kaderi tenkit olur. Çünkü mazi ve musibetlere kader açısından bakmak icap eder. Bu mevzuda yapılan herhangi bir tenkit ise kadere taş atmak demektir. Kadere taş atan ise kendi başına taş atmış olur. Bu itibarla, hizmet öncüleri kat’iyen kusur etmemeye bakmalı ve mutlaka istişareye riayet etmelidirler. Zira her geriye dönüş, bir kısım fikir ayrılıklarına sebebiyet verir. Bunu bölünmeler takip eder ve o güne kadar yapılanlar bir bir yıkılır gider.

Allah, yapacağı işlerle alâkalı her şeyi Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) önüne ayân beyan sermiş, O da her şeyi açık seçik olarak görüp adımını ona göre atmıştır. Bunda, kimsenin zerre kadar şüphesi olmamalıdır. Bununla beraber O (sallallâhu aleyhi ve sellem), Bedir, Uhud ve Hendek’te ashabıyla istişare etmiş ve onların reyinin ağır bastığı istikamette tercihte bulunmuştur. Bu, O’nun bir prensibiydi. O, bir cep hede kendiyile bulunan kimselerin ruhlarının da orada bulunmasını arzu ediyordu. Zira ruhu O’nunla beraber olmayan bir insanın bedenini götürmesinin de bir mânâsı yoktu.

Bu mânâda Allah Resûlü, İbn Cahş’ı seriyenin başında askerî bir operasyon için Mekke yakınlarında bir yere

gönderirken ona sıkı sıkıya tenbihatta bulunuyor ve yanına aldığı adamlarla Mekke'nin önüne kadar gitmesini, beraberindekileri hiçbir şekilde zorlamamasını ve isteyenin evine dönebileceğini söylüyordu...

Evet, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) istişareye çok önem verirdi; Uhud savaşı öncesinde de ashabını toplayıp istişarede bulunmuşlardı. Ashab-ı kiramın gençleri, “Yâ Resûlallah! Bedir'de olduğu gibi dışarıya çıkalım. Onlarla göğüs göğüse çarpışalım. Bizi bu şereften mahrum etme!” demişlerdi. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) niyeti müdafaa harbi idi. Aslında bu, Allah Resûlü'ne, gördüğü bir rüya ile gösterilen bir stratejiydi. O, rüyasında zırhının içine girdiğini, bir kısım sığırların boğazlandığını ve kılıcının ağzında bir kırılma olduğunu görmüş ve bu rüyayı kelimesi kelimesine şöyle tabir buyurmuşlardı:

“Bu zırh bizim için Medine'nin içidir, gelin müdafaa harbi yapalım. Onlar bize saldırınsınlar, biz onları burada karşılarız. O boğazlanan sığırlar, benim ashabımdır; gelin oraya gitmeyelim. Kılıcımın ağzından bir parçanın kopması ve dış atması, yakınlarımdan birinin ölmesi demektir.”

Evet, Allah göstermiş, tenbihte bulunmuş ve Habib'ine bir sinyal vererek, “Onlara karşı müdafaa harbi yapın!” demişti.

Ancak, bütün bunlara rağmen Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) istişarede genelin görüşünü esas alarak zırhını ve silahlarını kuşanmıştı. Sonra ashabın büyükleri meselelerin farkına varıp gençleri ikna etmiş ve Efendimiz'e gelerek, “Yâ Resûlallah! Gençlerimiz ısrarlarından vazgeçtiler. Siz, nasıl emir buyurursanız öyle yapalım.” demişlerdi. Ama Allah Resûlü, “Bir Peygamber, bir meselede karar verdikten sonra

artık geriye dönmez.” diyerek istişarede alınan kararı uygulamaya koymuştu. Şüphesiz bunda da pek çok hikmet vardı...

Evvelâ, Efendimiz dışarıya çıkmayıp da Medine'nin içinde müdafaa savaşı verseydi, bunun üzerine de müşrikler, Hendek'te olduğu gibi etraflarını muhasara etselerdi, bazıları “Peygamber dışarıya çıksaydı, Bedir'deki gibi biz de ganimet alırdık.” diyebilirdi. Efendimiz'in tedbiri mevzuunda akıl vermeye kalkma, O'nun tedbirini tenkit etme de –İmam Şafî'nin nokta-i nazarına göre– küfre girme demektir. O, tedbirinde kat'iyen tenkit edilemezdi.

Allah Resûlü istişare neticesine göre karar verip Medine dışına çıkmıştı. Karar verdikten sonra geriye dönseydi, ihtimal teşettüt-ü ârâya sebebiyet verilecekti ve sahabe arasında fikir ayrılıkları olacaktı. Bazıları, “Peygamberimiz, fikrinden vazgeçirildi.” diyeceklerdi. Hâlbuki karar verdikten sonra fikrinden vazgeçmek, bir irade zaafı ifadesidir ve O pâk dâmen, bu tür şeylerden fersah fersah uzaktır. Bunlar, basit hareketler değildir ve İslâm tarihinde çok mühim hâdiselerdendir. Bu itibarla, işin başında çok iyi düşünmek, isabetli karar vermek ve daha sonra da geriye dönmemek asıl olmalıdır. Zira her geriye dönüş, bir kısım insanların da dökülmesi demektir.

Netice itibarıyla diyebiliriz ki, şayet hizmet kervanı içinde dökülen insanlar varsa, öncelikle bunlar bu meseleyi çok iyi hesap edememiş ve sonra da dayanmasını bilememiş, darılmış, geriye dönmüş kimselerdir. Ne var ki, hizmet öncülerinin hesapsızlığı bununla da kalmaz; o, bazen bir ülkeyi bütün bütün alır götürür.

Bu sorunun sonunda, insanın içinde inkisar hâsıl eden şöyle bir ifade de var: “Bir hizmet insanının hizmet ömrü

birkaç seneden mi ibarettir? Böyle ise arkadan gelenler aynı akıbetin tasavvuruyla sarsılmazlar mı?”

Evet, hizmet ömrü, birkaç seneden ibaret olanlar vardır. Bu faaliyetler –Allah’ın tevfik ve inayetiyle– ihlâs ve Allah’ı hoşnut etme esasları üzerine planlanmıştır. Bu itibarla da bu yolda samimiyet ve ihlâsla yürüyemeyenler döküleceklerdir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Medine-i Münevvere için “*Medine, tıpkı bir körüğün cürufu ayırması gibi insanların kötüsünü iyisinden ayırır.*” ifadelerini kullanmaktadır. Medine’nin hususiyeti mahfuz, konu umumîdir; günümüzde de imana ve Kur’ân’a hizmet eden kimseler arasında ihlâsını koruyamayanlar zamanla elenecek ve döküleceklerdir ve bunu değiştirmeye de kimsenin gücü yetmeyecektir. Ancak niyazımız odur ki, Rabbimiz, bir adımlık dahi olsa imana ve Kur’ân’a hizmet edenlerin ayağını kaydırmassın ve onları her zaman muhafaza buyursun!

Cenâb-ı Hak, her büyük davanın, temellerinin atıldığı dönemlerde ham ruhların elenmesi için o dava müntesiplerini değişik imtihanlara maruz bırakır. Çünkü temelde elenmeyen ham ruhların, daha sonra meydana gelebilecek çetin imtihanlar karşısında elenmeleri söz konusu olacaktır ki, bu da tam felaket demektir. Bu sebeple işin bünyesine esas teşkil edecek insanların, dönmeyenlerden olması için bir kısım elenmelerin olması zarurîdir. Bediüzzaman’ın, etrafındakilere eleneceklerini, hasların hamlardan ayrılacağını söylemesini hatırlatmakta da yarar var.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında da bu tür elenmeler olmuştur. Meselâ Ureyne kabilesinden bir grup insan Medine’ye gelip bir tür mide rahatsızlığından dolayı hasta olduklarını söyleyip şifası için Efendimiz’den yardım

etmesini istemişler; Allah Resûlü de, “*Sadaka develeri var. Gidin, onların sütlerinden için.*” demişti. Onlar da Efendimiz’in işaret buyurduğu yere gidip dediklerini yerine getirip şifa bulmuşlar; ama ardından da develerin çobanlarına türlü türlü işkenceler yapmış, hatta gözlerini çıkarıp öldürmüş sonra da çekip gitmişlerdi.

Bu haberi alan Allah Resûlü hemen bunları kısa bir süre içinde yakalatmış, “kıyas” uygulamış ve bunun üzerine “*Medine, tıpkı bir körüğün cürufu ayırması gibi insanların kötüsünü iyisinden ayırır.*” buyurmuşlardı. Medine tıpkı bir körük gibidir. Nasıl ki, körük, kömür ve demirin isini pasını silip temizler, aynen onun gibi Medine de pis ruhlu insanları temizleyip bünyesinden atıverir. Medinemisal aynı misyonu taşıyan şehir ve toplumların da aynı hususiyetlere sahip olması her zaman mümkündür.

Elenenlere örnek olması açısından Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) inanmış, O’nun yanında bulunmuş Reccâl isimli şahsı da hatırlatalım; bu şahıs, daha sonraki yıllarda Yemame’de yalancı peygamber Müseylimetü’l-Kezzab’ın saflarında mürtet olarak öldürülmüştür. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür.

Evet, bunun gibi her dönemde elenen pek çok insan olmuştur. Bugün olduğu gibi yarın da olmaya devam edecektir. Bu hususta kimsenin teminatı yoktur. (Allah bizi muhafaza buyursun!) Bu mevzuda “Ön saflarda koşuyoruz.” türünden düşüncelere kapılmamak gerekir. Böyle bir düşünce yerine, “Birer nefer olarak bu işe intisap ettik. Gelecekte yeşerecek bir bahçeyi suluyoruz.” demeli ve “Rabbim, sağlam ellere teslim edeceğimiz ana kadar bizi takatimizin fevkinde imtihanlara tâbi tutmasın!” dileğinde bulunmalıyız.

Şimdi meselenin esasına gelelim. Bu tür hareketlerde şevk ve gayretin kaybedilip yerini birtakım ferdî ve içtimaî arızalara bırakması çok sık karşılaşılan bir durumdur. Bu durum, insanın içine âdetâ bir tortu gibi oturmakta ve zayıfların ümitlerini kırmaktadır. Bunun önüne geçebilmek için şu esaslara dikkat etmek gerekir:

Her şeyden evvel, buraya kadar arz edilen meseleleri nazarı itibara alarak, imana ve Kur'ân'a hizmet yolunda asla ümitsizliğe düşülmemelidir. İnanan bir insan, tek başına da kalsa: "Allah benimle beraber olduktan sonra, O'nun tevfiğiyle her işin üstesinden gelirim." duygu ve düşüncesi içinde olmalıdır. Nitekim Kur'ân-ı Kerim Hz. İbrahim'e "*Tek başına bir ümmetti.*"¹² demektedir.

Haddizatında Hz. İbrahim tek bir fertti ama onun himmeti, bütün insanlığı içine alacak kadar genişti. O, bütün dünyayı kucaklama azm ü gayreti ve cehti içindeydi. Ateşe atılırken tek başınaydı. Tek bir insan çıkıp da bu zulme "Dur!" dememişti. Hz. Musa'ya eza ve cefa edilirken saraydan birisi ileriye atılıp, "*Ne o, siz bir insan "Rabbim Allah'tır."* dedi diye kalıpla onu öldürecek misiniz?"¹³ demmişti. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zuhur ettiği zaman, aynı sözler o zattan intikalen Hz. Ebû Bekir tarafından ifade edilmişti. O, müşrikler, Allah Resûlü'nün üzerine atıldığı zaman kendisini O'na siper etmiş, "Allah bir dediği için onu öldürecek misiniz?" demmişti. Ama Hz. İbrahim, mancınığa konup ateşin içine atılırken yanında hiç kimse yoktu; yoktu ki, gökler harekete geçti. Cibril (aleyhisselâm) geldi ve "İstersen Rabbim sana yardım edecek." dedi. Hz. İbrahim ise buna karşı sadece "Hasbî, hasbî!"

¹² Bkz.: Nahl sûresi, 16/120.

¹³ Mü'min sûresi, 40/28.

demmişti. Bu, bir büyüklüğün, olabildiğine bir derinliğin, Rabbe karşı bir vefanın ve fevkalâdeden O'na itimadın ifadesidir.

İşte bizim yolumuz da, Halîliyye yolu, Hz. İbrahim'in, has-bîlerin; yani maddî-mânevî füyûzat hislerinden fedakârlığa âmâde olanların yoludur. Bu sebeple bu yola baş koyanlar tek başlarına kalsalar bile yılmadan, darılmadan, dayanmasını bilmeli ve hep kapıyı dövmeye devam etmelidirler.

İşte bu anlayışta olan bir ferdin, ümitsizliğe düşmesi kat'iyen düşünülemez. Çünkü o bilir ki, muvaffakiyet Allah'tandır. Hidayet edecek ve gönülleri yumuşatacak da O'dur. Bütün şartların olumsuzluğuna rağmen hak ve hakikate ait bir kısım tohumların çeyrek veya yarım asır evvel toprağın bağrına atılan bir kısım tohumların rüşeymler hâlinde başlarını dışarı çıkarmaları tamamen Allah'ın lütfu ise, bundan sonra bunu koruma, muhafaza etme ve geleceğe ait fonksiyonunu eda ettirme de Allah'a aittir. Dolayısıyla bu, bizi çok fazla ilgilendirmez. Hem şe'n-i Rubûbiyetin gereğine karışmak bir suideptir. Binaenaleyh, bizim için ümitsizliğe düşmek ve inkisara kapılmak da söz konusu olmamalıdır.

İkinci olarak, mü'minler nerede olurlarsa olsunlar, sık sık birbirlerini ziyaret etmeli ve birbirlerinin meziyetlerinden yararlanmalıdırlar. Bence bugün mü'minlerin buna çok ihtiyaçları var. Çünkü maddî ve kemmî genişleme ölçüsünde, mânevî rabitalar da ona denk bir kuvvet kazanmazsa, muhit hattı korunamaz. Bu itibarla genişleme arttıkça irtibat daha da kuvvetli olmalıdır. Bunu sağlamak için de mü'minlerin sık sık birbirlerini ziyaret etmeleri, görüşmeleri, meziyetlerini birbirlerine duyurmaları, beraber bir bütün olduklarını sık sık birbirlerine hatırlatmaları gerekir.

Bu da lafla yani ittihat havarisi iddiası ile değil, fiilen göstererek olmalıdır. Kat'iyen “Bana gel!”, “Birleşelim, güç birliği yapalım!” türünden sözler kullanmamalı, birleşmeyi fiilen göstermeli, onu/onları sevdiğini söylemeli, şayet bir yerde başkalarına ait bir hizmet görürse onu alkışlamalı ve devamlı müsamahalı olmalıdır. Mü'minler birbirlerine karşı o denli müsamaha içinde bulunmalıdırlar ki, onların müsamaha atmosferi içine giren bütün kinler, nefretler, küre-i arzın atmosferine çarpan şahaplar gibi eriyip gitmelidirler. Bütün bunların nasıl bir neticeye götüreceğine gelince, o Allah'a aittir.

Son üç çeyrek asırdan bu yana, milletçe ondan evvelki iki asırlık ölmeye, sönmeye ve hâk ile yeksan olmaya mukabil, her yerde çok değişik şekilde gürül gürül bir canlılık baş göstermeye başladı. Hatta belli bir seviyede kemale erdi de denebilir. Şimdi belli bir neslin yetişmesi ve onun kuhûlet çağını idrak etmesi beklenmektedir. Kendini bize Rahmân u Rahîm olarak tanıtan Hz. Allah, hikmetiyle, rahmetiyle ve inayetiyle bu dönemde ekilen tohumları inşaallah koruyacak, başakları muhafaza edecek, civcivlerin palazlanmasını ve kuşların kanat çırpıp pervâz etmesini de temin buyuracaktır. Ve inşaallah hiçbir zaman bütün bütün şevkimiz sönmeyecektir.

En çok bedbin, karamsar ve şevksiz olanınız eğer ben isem, benim düşüncem budur. Etrafımda öyle canlı arkadaşlar var ki, ben şahsen onları görünce kendimden utanıyorum. Evet, onlara bakınca içimden şöyle geçiyor: “Bunlar bizi ak saçlı, yaşlı görüyorlar. Belki onlara engel oluyoruz. Bu sebeple kendilerine düşen vazifeyi de tam olarak eda edemiyorlar. Dünyadan çekip gitsek, ihtimal daha canlı, daha samimî bu işin altına gireceklerdir.” Ufuk böyle görünmektedir. Ufku böyle görmeyenler ise karamsar ruhlardır.

HİZMETLERİN ŞAHİSLARA BAĞLANMASI

Soru: Bazı hizmetler şahıslara bağlanıyor, ne dersiniz?

Yapılan herhangi bir hizmette bazı şahısların yeri inkâr edilemez; ancak şahıslar aynı zamanda tamamen hizmet demek de değildir. Bir taraftan şahıs önemlidir; zira Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir şahıstır ve Allah O'na bağlanmayı emretmiştir. Böyle bir bağlanmaya vesile olan unsurların en önemlisi fazilettir. İnsanlar, karşısındaki insana faziletinden dolayı bağlanırlar. Meselâ Ebû Hanife olmasaydı, biz Hanefî fikhını bilemezdik. Bu sebeple ona gönülden bağlıyızdır. Aynı şekilde Şafiî mezhebine mensup birisi İmam Şafiî'ye, Malikî mezhebine mensup birisi İmam Malik'e, Hanbelî mezhebine mensup birisi de Ahmed İbn Hanbel'e bağlıdır.

İnsanlar arasında fazilet bir irtibat vesilesi olduğu gibi herkesin faziletini alkışlamak bir kadirşinaslık emaresidir. Evet, insanlığın aydınlanması için ışık tutanlara karşı bir kadirşinaslık ifadesi olarak temenna durulması gerekir. Bu, bize düşen bir vazifedir. Ancak, kendisine temenna durulan şahıs, meseleyi kendine bağlı görüyorsa, o da Allah'a şirk koşmuş olur.

Allah Resûlü bir hadislerinde, *“Başkalarının kendisine temenna durmasını bekleyen, Cehennem’de kendisine yer hazırlasın.”* buyurmaktadır. Meselâ hocanız yanınıza geldiğinde ayağa kalkmanız gerekir. Ancak hoca, kendisine ayağa kalkılmasını istiyor ve bekliyorsa, o kaybetmiş sayılır. Nitekim Efendimiz, bir gün kendisine ayağa kalkan sahabilerine, *“Acemlerin büyüklüklerine yaptıkları gibi yapıp da ayağa kalkmayın!”* buyurarak bu konudaki hassasiyetini dile getirir.. tabii bu, büyüklüğün şe’ni, yani büyüğün sergilemesi gerekli olan bir husustur. Bize düşen

ise, büyüklerin bu tür isteklerine rağmen bir saygı emaresi olarak onlar geldiğinde saygılı davranmaktır.

Meselenin bir diğer yönü ise: Hizmet-i imaniye ve Kur'âniye gibi çok küllî, umumî ve kuvvetli omuzlar isteyen bir mesele- nin şahıslara bina edilmemesi gerekir. Bir hizmet heyeti için- de bulunan insanlar, kendi aralarında, ittifak ve ittihat etmeli- ler, elde ettikleri başarılar karşısında da “Bütün bunları Allah, şahs-ı mânevîmize lütfediyor.” demeliler ve nefislerini de bu- na ikna etmelidirler. Çünkü onlara gelen lütuflar, bir araya gel- meleri neticesinde Allah tarafından verilmektedir.

Bu arada “Falan kişi daire dışına çıkarsa bu durum bizim heyetimize zarar verir.” düşüncesini de kafalardan çıkarıp atma- lıdır. Çünkü şayet bir dava Allah davası ise, hiç kimsenin o halkadan çıkması Allah'ın davasına zarar vermez. Binaenaleyh “Heyetimiz yıkılır, dağılır.” anlayışı içinde, belli şahıslara bel bağlayıp, her şeyi onların şahsında bilmek, İslâm'ın saf ve duru akidesine ters düşmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için bir-iki müşahhas misal vermek istiyorum:

Hz. Ebû Bekir kadar Efendimiz'i sevecek ikinci bir insan tasavvur etmek mümkün değildir. Nitekim bir hadislerinde Allah Resûlü, “*Herkes beni inkâr ettiği zaman, o beni tasdik etti.*” buyurarak bu hakikati dile getirmektedir. Hz. Ali de, “Allah Resûlü gideceği zaman beraber gitmeye kimse cesaret edemedi. Ebû Kuhafe'nin oğlu çıktı. İrtidat hâdiselerinde de herkes ona bir şeyler tavsiye ederken, o atına bindi, ‘Peygamber'in yolunda tek başıma da olsa giderim.’ dedi.” ifadeleriyle Hz. Ebû Bekir'in Allah Resûlü'ne olan sevgisini ve bağlılığını anlatmaktadır.

Allah Resûlü'nü bu ölçüde seven ve hayatının her döneminde bir lahza olsun O'nun yanından ayrılmayan Hz. Ebû

Bekir'in, Efendimiz'in bu dünyadan ahirete göç etmelerinden sonra tekfin ve defin esnasında Hz. Ali'nin yanında bulunmadığını görüyoruz. Çünkü o anda ondan daha önemli bir mesele vardır; Efendimiz'in irtihalini müteakip o güne kadar yapılan şeyler yıkılabilir, bazıları Müslümanlar arasına ni fak sokabilir ve önü alınmaz iftiraklar meydana gelebilirdi.

İşte tam bu esnada Hz. Ebû Bekir hemen ortaya çıktı ve: "Her kim, Hz. Muhammed'e tapıyorsa, bilsin ki O, vefat etti. Her kim Allah'a iman ediyorsa, bilsin ki O, Hayy u Kayyumdur." demişti. Arkasından "*Muhammed, sadece resûldür, elçidir. Nitekim O'ndan önce de nice resûller gelip geçmiştir. Şayet O ölür veya öldürülürse, siz hemen gerisin geriye dinden dönecek misiniz? Kim geri döner, dinden çıkarsa, bilsin ki o Allah'a asla zarar veremez. Ama Allah hidayetini kadrini bilip şükredenleri bol bol mükâfatlandıracaktır.*"¹⁴ âyetini okuyunca, umumun hissiyatına tercüman olan Hz. Ömer, "Zannettim ki o âyet yeni nazil oldu. Hz. Ebû Bekir, bizi uyardı." diyecektir. Daha sonra bilindiği üzere Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Ubeyde gibi çok şuurlu ve Efendimiz'in davasını iyi kavrayan mü'minler, sakife-i Benî Sâide'de toplanarak orada hilafet meselesini halletmişlerdir.

Allah Resûlü'nü bütün sahabiler çok seviyorlardı ve hepsi de gönülden O'na bağlıydılar. Esasen böyle bir bağlılığın da hiçbir zararı yoktur. Ancak O'nun getirdiği mesajı O'na bağlı görmek ve O gidince de her şey bitti nazarıyla bakmak yanlıştır.

Hız. Ebû Bekir'in sergilediği bu şuurlu tabloyu, Hz. Ömer'in hilafeti zamanında da görüyoruz. Hz. Halid, Hz. Ömer'in ordu komutanıdır. O, atını İran'ın üzerine sürdüğünde İran'ın

¹⁴ Âl-i İmrân sûresi, 3/144.

bütün güçlerini çökertir, Roma İmparatorluğu'nun üzerine sürdüğünde de onların surlarını yıkar ve eşi benzeri olmayan büyük bir askerî deha gösterir.

İşte bu büyük komutanı Hz. Ömer görevinden azletmiş ve azil sebebini de şöyle ifade etmiştir: “Halid! Allah biliyor ki seni çok seviyorum. Fakat halk, elde edilen zaferleri, senin şahsında buluyordu. Ama ben biliyorum ki, bu zaferleri bize ihsan eden Allah'tır. Bu sebeple seni görevinden azlediyorum.” Hz. Halid, görevinden alındıktan sonra zaferler yine devam etmiş ve halk, kazanılan zaferlerin Hz. Halid'den değil Allah'tan kaynaklandığını anlamıştır.

Eskiden olduğu gibi günümüzde de bu düşünceye saplanıp meseleyi şahıslarda görenler olmuştur. Hâlbuki İslâm'daki fetih hareketleri, Efendimiz'in vefatından sonra devam ettiği gibi mânevî sahadaki fütuhatlar da her zaman devam etmiştir. Meselâ Abdülkadir Geylanî Hazretleriyle, Şâh-ı Nakşibend Hazretleri vefat etmişler, ancak günümüze kadar onların devamı mahiyetinde nice insanlar gelmiştir.

Asrın başındaki zat da vefat edince, bazılarınca her şeye bitti nazarıyla bakılmıştı; ancak o zat: “Ben hayattayken bir şahıs iken, toprağa atıldıktan sonra, bir başak hayatını netice vereceğim. Şimdi hizmet-i imaniye bir yerde neşredilmesine mukabil, benim vefatımdan sonra, belki yüz yerde inkişaf edecektir.” demiştir.

Yine aynı zat bize bu konuda şu ölçüleri vermiştir: “Isparta'da Hüsrev ve Re'fet gibi mübarek kardeşlerim diyorlardı ki: Eğer Üstadımız buraya gelmeseydi, biz bu dersi alamazdık. Öyle ise onun ifadesi, istifademize illettir. Böylece bu kardeşlerimiz, iktiranı illetle iltibas yapıyorlardı. Ben de sizin gibi iktiranı illetle

iltibas ederek, bir vakit diyordum ki, bu kardeşlerim gibi eli kalem tutan kimseler olmasaydı, benim gibi yarım ümmî bir insan nasıl hizmet ederdi? Sonra anladım ki, sizlere kalem vasıtasıyla olan kudsî nimetten sonra, bana da bu hizmete muvaffakiyet ihsan etmiş. Birbirine iktiran etmiş, birbirinin illeti olamaz. Ben size teşekkür değil, belki sizi tebrik ediyorum. Siz de bana minnettarlığa bedel, dua ve tebrik ediniz.”

Aslında her bir mü'minin de böyle düşünmesi gerekir. Çünkü hepimize Allah'ın lütfu müşterek olarak gelmektedir. Bir müessesenin kapısındaki kapıyı açıp kapayan kapıcıdan, o müesseseyi idare eden müdüre kadar her yerde bir iktiran vardır. Rabbim bunu intikale ve bu iktiran içinde cehd ü gayret göstermeye bizleri muvaffak eylesin!..

EFENDİMİZ'İN İLTİFATLARI

Soru: Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashab-ı kirama iltifatları nasıldı? Bu asırdaki Müslümanlara iltifatları var mıdır? İzah eder misiniz?

Hadis kaynaklarında Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ashabına değişik iltifatlarda bulunduğu görülür. Meselâ bunlardan birinde Efendimiz onlar için şöyle buyurur: *“İnsanların en hayırlısı, benimle aynı çağı paylaşanlardır. Sonra, onların peşinden gelenler (tâbiîn), daha sonra da onların peşinden gelenlerdir (tebe-i tâbiîn).”* Ashab-ı kiramın o müstesna ve muallâ yerini ifade eden bir başka hadiste ise şöyle denir: *“Ashabım hakkında uygunsuz sözler söylemeyin. Eğer, sizden birinizin Uhud dağı kadar altını olsa ve onun tamamını Allah yolunda infak etse, bu, ashabımın bir-iki avuçluk infakına, hatta yarısına bile mukabil gelmez.”*

Bu çizgide O'ndan şerefsüdur olmuş daha bir hayli hadis vardır. Bununla beraber hem Allah Resûlü'nün hem de O'nun ashabının yolundan giden asrımızdaki tali'lilere de iltifatları olmuştur. Hayat-ı seniyyelerinin sonuna doğru bir gün O (sallallâhu aleyhi ve sellem), *“Kardeşlerime selâm!”* diyor. Yanındaki ashabi, *“Biz kardeşlerin değil miyiz?”* deyince de: *“Siz benim ashabımsınız, onlar sonra gelecekler, henüz gelmediler.”* buyurur. Başka bir hadis-i şerifte ise, Nebiler Serveri, ümmetin o başıyla bu başını bir arada mütalâa eder ve ikisine birden iltifatta bulunur. Bu itibarla meseleyi bütün bu hadislerin ışığında incelemeli ki daha sağlıklı bir sonuç elde etmek mümkün olabilsin.

Şunu da hemen ilave etmeliyim ki, Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) birinci asrın insanlarına teveccüh ederken,

onlardaki “vasıflara” teveccüh ediyordu. Yani Allah Resûlü, her biri ayrı bir zirve olan ashab-ı kiramın şahıslarından daha ziyade onların iç âlemlerine, ledünnî derinliklerine, sadakatlere, yüce İslâm davası ortaya atılırken, ellerini göğüslerine koyup, “Bana tebliğ et!” demelerine ve sonuna kadar da böyle bir ahd ü peymânda sadakat göstermelerine teveccüh buyuruyordu. Nitekim ¹⁵ *إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ* ifadesiyle, Allah’ın dinine yardım edenlere, Allah da yardım eder. Allah’ın dinine yardım eden bir cemaate ise, Allah’ın emrine tevfiken, Efendimiz de iltifat etmiştir/edecektir.

Eğer ahir zamanda ashab-ı kiram gibi bu davaya sahip çıkacak ve elini göğsüne koyarak, “Evet! Hiç kimse kalmasa, tek başıma sadece ben kalsam, yine Allah’ın dinine yardım edeceğim.” diyenler çıkacaksa, bunu söyleyen kutlular, ashab-ı kiramın önüne geçmese bile, onlardan da çok geri kalmayacaklardır. Çünkü Allah ve Resûlü, insanların şekillerine, suretlerine, içtimaî durumlarına, mevkilerine değil; gönül hayatlarına, İslâm’a karşı sadakat duygu ve düşüncelerine, bu mevzu da hiçbir fedakârlıktan kaçınmama gibi âlicenâplık ve hasbîlik hissine teveccüh ve iltifat etmektedir. Konuya bu zaviyeden bakınca, yukarıda ifade edilen hadisle ahir zamanda gelecek mü’minlere teveccüh ve iltifat edildiği de söylenebilir.

Ancak şunu ifade etmekte de yarar var: Buradaki iltifatın içine, ahir zamanda yaşayan, Allah’a iman etmiş hemen her mü’minin girdiğini de söyleyemeyiz. Sahabe-i kiram, Efendimiz’in arkadaşlarıydı; O’nunla beraber yaşamışlardı. “Kardeşlerim” iltifatına mazhar olanlar ise, daha sonra gelip, görmeden Efendimiz’e biat edip, sahabe gibi O’nun davası uğrunda gece gündüz

¹⁵ Muhammed sûresi, 47/7.

demedi çalışıp her türlü çile ve ızdırabı göğüsleyen ve böylece dava-yı nübüvvete vâris olduğunu gösterenlerdir. Bu sebeple buradaki iltifat, Müslümanların içinde bulunmanın yanında, yukarıda vasıflarını tarif ettiğimiz derinliğe sahip bulunanlardır. “Allah’a iman etmiş hemen her mü’min” ifadesi de yanlış anlaşılmasın. Zira *ذَرَّةٌ خَيْرًا يَرَهُ*¹⁶ âyetinin ifadesiyle *zerre kadar hayır yapan, yaptığı bu hayrın mükâfatını ötede elbette görecektir*. Ancak, Efendimiz’in on dört asırdan bu yana gelen bütün cemaatleri aşarak, ahir zamanda dine sahip çıkan bir cemaate hususî iltifat göstermesi, takdir edersiniz ki, onlardaki bir kısım hususî “vasıflara” binaendir.

Meselâ tarihe baktığımızda, bir dönem Alpaslan gelmiş, Anadolu’yu bize kazandırmış ve bu uğurda Allah’a iman şuruyla mücadele etmiştir. Daha sonra Osmanlılar gelmiş, Fatih Sultan Mehmed, hadisin müjdelediği o özel kumandan olmuştur. Bu arada pek çok ehlullah ve evliyâullah da gelmiştir; ancak ihtimal ki onlar için, yapacakları şeyi yapabilmek şartları hazır ve vasat, yapacakları şeyi yapmaya çok müsaitti, onları ters istikamette zorlayan çok kuvvetli faktörler yoktu; yoktu ve bir mânâda dinî hayat hükümferma idi. Yapılan iş ise müsait bir ortamda cihad etmekten ibaretti...

Oysaki günümüzde, öncelikle cihad eden bir insanın, Kur’ân’ın ifadesiyle, malından, canından, nefisinden, evlâd ü iyâlinden bir kısım zararlara maruz kalma ihtimali söz konusu.¹⁷

Sâniyen: Günümüzde cihat, herkes tarafından alkışlanan bir durum değil; hatta pek çok kimse böyle bir gayreti kınamakta ve başkalarını engellemekte.

¹⁶ Zilzâl sûresi, 99/7.

¹⁷ Bkz.: Bakara sûresi, 2/155.

Sâlisen: Günümüzdeki şekliyle yapılan cihatta ganimet de söz konusu değil.

Râbian: Ahirete ait bir kısım sevaplar var ise de, herkes onu tam hissedememekte ve net görememekte.

Hâmisen: Eski devirlerde bir insan küçük bir cehdle hemen bir kısım keşf ü keramâta, ezvâk ve vâridâta mazhar ve sahip olabiliyordu. Hâlbuki günümüzde bunlar da çok defa görülmemektedir. Ayrıca, sahabe hayatı gibi bir hayat yaşamak da zorlardan zor bir mesele.

İşte bu ağır şartlar altında dine sahip çıkan bir cemaatin kadri hakikaten çok yüce olmalıdır ki, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de buna binaen onları takdir etmektedir.

Burada bir noktaya daha dikkatlerinizi istirham etmek istiyorum: Allah Resûlü'nün on dört asır önce muştuladığı insanları yücelten ve kıymetlendiren çok mühim bir husus da, o insanların yaptıkları vazifenin muhtevasındaki hususiyetlerdir. Eğer bir insan, sırtında buğday taşıyorsa, ona o buğdayın değeri kadar bir para verilir; şayet o kimse, altın ve gümüş gibi kıymetli bir eşya taşıyorsa bu defa da hammaliye ona göre takdir edilir. Şimdi buradan hareketle şunu söyleyebiliriz; eğer bir insan, Kur'ân hizmetine omuz vermişse, o kimse taşıdığı şeyin kadir ve kıymetine göre nezd-i Nebevî'de bir kıymet kazanır ve dolayısıyla da Efendimiz'in iltifatına mazhar olur.

Bir zamanlar, Kur'ân mahluk mu değil mi meselesi tartışılmış ve bu konuda hakkaniyetin bayraktarlığını yapanlar olmuştur. Ancak daima münakaşası yapılabilecek olan bu mevzu, Kur'ân'ın sadece bir meselesidir ve bu meselenin bayraktarlığını yapan insan işte o kadar sevap kazanır. Yine bir sünneti ele alalım. Meselâ sakal bir sünnettir ve tabîi çok mübarek

bir sünnettir. Bir insan, sakalla alâkalı mücahedede bulunsa, daha doğrusu bu mevzuda emr-i bi'l-mâruf yapsa, güzel bir şey yapar ve sevap kazanır. Fakat netice itibarıyla ihya ettiği şey bir sünnettir; tabîi o da bir sünnet kadar sevap kazanır.

Başörtüsü meselesini de burada örnek olarak verebiliriz. Kur'ânî bir vecibe olarak tesettür çok mühimdir. O, usûl-i imaniyeye taalluk etmese de, içtimaî ve aile hayatımızda çok mühim bir unsurdur. Tesettür, kadının kapanması gerekli olan yerlerini kapamasıdır ki bu, siyah veya beyaz çarşafı olabileceği gibi, başörtüsü ve mantıyla veya pardösüyle de olabilir. Atalarımızın törelerine uyarak, onların giyim tarzlarını esas alma da önemli sayılabilir. Ancak bu, kendi ölçüsünde bir sevaptır.

Yine bir insan düşünün ki, bunun işi gücü insanlara nafile oruç tutmayı tavsiye etmektir. Bu insan, mü'minlere her ayın başında, ortasında ve sonunda üç gün veya pazartesi-perşembe oruçlarının tutulmasını tavsiye eder. Onun tutacağı veya tutturacağı bu oruçlar, beş vakit namaz kadar ehemmiyetli değildir. Hatta farz olan oruç veya zekât kadar da ehemmiyetli değildir. Buna bütün bütün ehemmiyetsiz demek de doğru değildir. O da kendi kametine göre ehemmiyetlidir ve insan ondan da sevap kazanır.

Beş vakit namazı da örnek olarak vermek mümkündür. Beş vakit namaz kılmak, imandan sonra en mühim bir rükündür. Ama usûl değildir. Yani bu, iman esaslarına müteallik bir mevzu olmayıp rükn-i aslıye göre fer'î bir meseledir. Beş vakit namaz kılmayı tavsiye eden bir insan, sebebiyet verdiği için namaz kılma kadar bir sevap kazanır. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür; ama ben bu kadarlıkla yetinmek istiyorum.

Şimdi bir insan da düşünün ki, bu kimse, bütün bütün ihmal edildiği bir dönemde, erkân-ı imaniyenin dellallığını yapıyor ve:

“Allah birdir, O olmadan, hiçbir şey olmaz. Saadet-i dâreyinin medarı O’dur. Hz. Muhammed, Allah’ın elçisidir, O, Hakk’ın en yüce ve en şerefli nebisidir. İşte bunun iki kere iki dört eder kat’iyetinde kabul ve iz’anı şarttır. Bu olmayınca insan, saadet-i dâreyinden mahrum kalır. Haşre iman, en mühim meselelerdendir. Ahirete inanmadığınız takdirde, siz, dünyada da ve ahirette de kaybedenlerden olursunuz.” diyor.

Takdir edersiniz ki, işte bu insanın mevzu olarak ele aldığı meseleler, en hayatî, en ehemmiyetli meselelerdir. Muhtevadaki kadir ve kıymet, bunu tebliğ ve temsil eden ve bu işi vazife edenler, başkalarıyla mukayese edilmeyecek kadar bir fâikiyeti haizdir. Zaten bu husus gerçekleştirildikten sonra namaz da olacaktır, oruç da, hac da, zekât da... Aksine, iman erkânındaki bir kusur ve eksiklik bütün amel ve muamelâta da sirayet edecektir. Şayet onlarda karanlık ve bulanık taraflar varsa, teferruata ait her mesele bir mânâda bulanacak ve kararacaktır.

Bu itibarla Efendimiz, ashab-ı kiramın başına bir elini koyarken, öbür elini de ahir zamanda gelecek bir cemaatin başına koyuyorsa şayet, bu, o cemaatin, temsil ettiği o ehemmiyetli meseleden ötürüdür. Bir cemaat, böyle ehemmiyetli bir meselenin altına girmiş ve bunu yapıyorsa, elhak Efendimiz, kendisine lâyük kadirşinaslığı gösterecek ve bu cemaate kendi arından elini uzatacak ve onlara “*Selâm olsun!*” diyecektir.

İkinci Bölüm

DÜŞÜNCE BOYUTU

BİR SAAT TEFEKKÜR, BİR SENE NAFİLE İBADETTEN HAYIRLIDIR

Soru: “Bir saat tefekkür, bir sene nafîle ibadetten daha hayırlıdır.” mealinde bir hadis var. Tefekkürün metodu, yolu veya usûlü nasıldır? Belli bir vird veya zikri var mıdır? Tefekküre sevk eden âyetler ve sessizce yapılan dualar tefekkür yerine geçer mi?

Her şeyden önce şunu ifade etmek gerekir ki, hadis kriterleri açısından bu hadis zayıftır. Ancak bu mânâyı ifade eden Kur’ân-ı Kerim’de şöyle bir âyet var: “Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, tefekkür eden insanlar için elbette birçok ibretler (ve dersler) vardır.”¹⁸ Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde “Kim bu âyeti okuyup da tefekkür etmezse ona yazıklar olsun!” buyurarak tefekkür etmenin önemi üzerinde durur. Ayrıca Ümmü Seleme ve başka bir rivayette ise Âişe Validelerimiz, bu âyet nazil olduğu zaman veya bu âyeti okurken Efendimiz’in ağladığını naklederler.

Tefekkürün mü’minin hayatında çok önemli bir yeri vardır. Ancak bunun için tefekkürün ne demek olduğunu bilmek gerekir. Tefekkür evvelâ bir ilk ve ön bilgiye dayanır. Âmice ve cahilane tefekkürler, kuru birer tahayyüldür ve zamanla bıkkınlık hâsıl eder, daha sonra da insan onu anlamsız görmeye başlar. Bu sebeple insanın evvelâ tefekkür edecek mevzuu bilmesi, yani onun önceden belli bir malumatının olması gerekir.

Ayların ve yıldızların dönüşünü, onların insanla münasebetini.. insanı teşkil eden zerrelere de veran ve cereyanını bilmek, tefekkür adına bir adımdır ama ayın ve güneşin harekâtına bakıp kâinatın baş döndürücü güzellikleri karşısında şairane

¹⁸ Âl-i İmrân sûresi, 3/190.

ilhamlarla coşmak tefekkür değildir. Bu şekilde düşünen, hayallere dalan mâlul, yalnız ve garip bir sürü natüralist şair vardır. Onlar, mütefekkir değil, içlerini ve kalblerini kaybetmiş, gönüllerini Mefisto'ya kaptırmış hayalperestlerdir.

Bunlar da bazen düşünüp kâinatın güzelliklerinden bahsedebilirler. Dünyevî güzellikler onların ifadelerinde öyle destanlaştırılır ki, onların bu beyanları karşısında insan, Cennet'in güzelliklerini duyuyor, dinliyor gibi olur. Bazen suların şakır şakır akması, yağmurun şıpır şıpır yağması, ağaçların hemhemesi, kuşların demdemesi hakkında öyle destan tuttururlar ki, insan kendisini cennetlerin ortasında zanneder. Ancak bütün bunlar tefekkür olmadığı gibi kalbî ve ruhî hayat adına da hiçbir şey vaad etmezler. Bunlar, hiçbir adım ileriye gidememiş ve tenteneli perdenin verâsına geçmemişlerdir. İşte bu tefekkürün hiçbir faydası yoktur. Ne kadar derin hülyalara dalınırsa dalınsın böyle bir tefekkürün insana bir şey kazandırmadığı bir vâkiadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi tefekkür etmek için evvelâ icmalî bir malumatın olması şarttır. İnsanlık, hâlihazırdaki ulaştığı ilim itibarıyla, bu ilk bilgi sayesinde yeni terkipler, yeni tahliller yapacak, onlar üzerinde derinleşecek ve daha değişik hükümlere varacaktır. Vardığı bu hükümleri de, ileride varacağı daha başka hükümler için mukaddime yaparak bundan yeni yeni neticeler çıkaracak, çıkarıp tefekküründe derinleşecek, tek buudlu tefekkürünü çok buudlu yapacak ve muzaaf tefekküre ulaşacaktır. Bütün bunlarsa, malumattar olmaya vâbestedir. Malumatsız insanın tefekkür etmesine imkân yoktur. Bunun için bol bol kitap okuma çok önemlidir. Daha sonra ise tefekkür yolunun ve usûlünün öğrenilmesi ve son olarak da şeriat-ı fitriyenin ve âyât-ı tekvîniyenin mütalâa edilmesi gerekir ki, sabit ve sağlam düşünebilme imkânı doğsun.

İnsan, bir saat sağlam tefekkür ederse, o insanda erkân-ı imaniye (iman esasları) inkişaf eder. Daha sonra o insan, Allah'ı sever ve kalbinde derin bir muhabbet-i ilâhiye belirir, derken zevk-i ruhaniyeye ulaşır ve ötelere doğru kanatlanır gibi olur.

İşte böyle bir tefekkürle bazen insan gider, bin sene ibadet yapıp da ancak bu türlü bir tefekkürden mahrum kimse-lerin varabildiği ufka varır. Böyle bir anlayış ve şuur içinde, Rabbine teveccüh etmeyen biri, bin sene bir yerde dursa da düşünüp derinleşemediğinden katettiği mesafe bir saat tefekkürle kazanılan mesafeye müsavi gelmeyecektir. Ancak bu, onun bin sene yaptığı ibadetin boşa gittiği şeklinde de kesinlikle anlaşılmalıdır. Zira Allah karşısında ne bir rükû, ne bir secde, ne bir kavame, ne de bir celse boşa gider. “Zerre ağırlığınca hayır yapan onu bulur. Zerre ağırlığınca şer yapan da onu bulur.”¹⁹ âyet-i kerimesinin ifadesiyle, herkes kazancına göre bir kısım şeylere mazhar olur. İbadetlerini yerine getiren bir insan, vazife-i ubûdiyetini eda etmiş olur, ne var ki o, tefekkürden hâsıl olan derinliği elde edemez. İşte bu mânâdaki tefekkür, bin sene ibadete mukabil demektir.

Belli vird ve zikirler de, insanın tefekkürünü geliştirir. Ancak bu vird ve zikirlerin Türkçemize yeterince intikal edip etmediğini bilemiyorum. Bugün Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ait bir kısım me'sûrâtın kolu kanadı kırık tercüme-leri bulunsa da, selevin tefekkürünün esasları sayılan evrâd ü ez-kâr, dua ve münacatlarının, tefekküre esas mülâhazalarının dilimize kazandırılıp kazandırılmadığını bilemiyorum. Ancak Arapça metinlere bakanlar bile, onlarda insanı tefekküre götürecektir pek çok ifadenin olduğunu göreceklerdir. Yine o

¹⁹ Zilzâl sûresi, 99/7-8.

metinlere şöyle bir göz gezdirenler, Şazilî gibi, kâinatın zerratıyla Allah'ı tesbih eden insanlarla karşılaşacak, Şâh-ı Geylânî gibi kâinatın zerratını ve daha küçük parçacıkları, tesbih daneleri gibi değerlendirdikleri ile karşı karşıya kalacak ve asla onları okumaya doyamayacaklardır. Arapça'yı bilenler bunlardan belki daha derince istifade edebilir. Ancak bilmeyenlerin de bunlardan duyup hissedeceği çok şey vardır.

İşte bu şekilde herkes vird ve zikirle tefekkür yönlerini genişletmiş, Cenâb-ı Hak'la münasebetlerini kuvvetlendirmiş olur. Kim bilir, bu sayede belki onların bize vereceği heyecanla, biz de kendimizi yenilemeye muvaffak oluruz. Allah, içimizi, dışımızı ıslah etsin!

Soruda son olarak "Tefekküre sevk eden âyetler ve sessizce yapılan dualar tefekkür yerine geçer mi?" deniliyor. Bu tür ifadelerin mânâsı anlaşılıyorsa sevap olur ama tefekkür olmaz. Zira tefekkür, fikretmeden gelir ve dünkü vak'alarla yeni vak'aları bir araya getirme, terkipler yapma ve çok defa bir şeyin sebebi ile neticesi arasında münasebet kurma demektir. Allah ile münasebetlerimizi perçinleştirme ise bunun en önemli semeresidir. Buna götürmeyen evrâd ü ezkâr da olsa, Kur'ân-ı Kerim de olsa, hatta o Kur'ân'ı bizzat Cibril'in ağzından da dinlese sevap olur fakat tefekkür olmaz. Tefekkür olabilmesi kafayı yormaya, üzerinde durmaya, ciddî araştırmaya, Rabbimiz'le münasebetimizi derinleştirmeye ve kuvvetlendirmeye bağlıdır.

Günümüzde en kit ve en az olan şey de işte böyle tefekkürdür. Bu itibarla, mü'minlerin tefekkür noktasında yaya olduğu söylene mübalâğa yapılmış olmaz.

BENLİĞİN MAHIYETİ

Soru: Benliğin mahiyeti nedir?

Latincesi “ego”, Arapçası “ene” olan benlik, –kısaca– iyi ve kötü yanlarıyla mahiyet-i insaniye demektir. Allah (celle celâluhu) insanın mahiyetine hem iyi hem de kötü duygular koymuştur. Bu itibarla da insan, melek de olabilir, şeytan da. O, iradesiyle melekleri geride bırakabilecek bir ruhanîlik kazanabileceği gibi, şeytana bile rahmet okutturacak duruma düşebilir. Bu, “*İnsanı ahsen-i takvîmde (en güzel surette ve çok güzel şeylerle donatılmış olarak) yarattık.*”²⁰ âyetinde çok açık ve net olarak görülmektedir.

Evet, en güzel şekilde yaratılan insanın, aynı zamanda kendisini aşağıların aşağısına götürücü –belli maksat ve hikmetler için mahiyetine konulan– kötü duygulara da açık bir yanı vardır. O her zaman bu duyguların tesiriyle esfel-i sâfilîne gidebilir. İnsanın esfel-i sâfilîne gitmekten kurtuluşu, –hem Tîn, hem de Asr sûrelerinde ifade edildiği üzere– iman edip salih ameller yapmasından geçer. İnsan, iman ve salih amel sayesinde kendisindeki melekleşme duygu ve istidatlarını geliştirirken, şeytanlaştırıcı his ve duygularını da köreltip kökünü kurutmuş olur.

İnsan mahiyetinde, çekirdek gibi hem iyi hem de kötü duyguların fideliği olan bir merkez vardır. Bütün insanlar bu dünyaya bu iki merkeze ait duygularla mücehhez olarak gönderilmişlerdir. Dolayısıyla insan, iyi bir ailede doğar, iyi muallimler vasatında yetişir ve daha sonra da iradesini meleklik istikametinde kullanırsa, –Mevlâna’nın ifadesiyle– mahiyetini, yaratılış

²⁰ Tîn sûresi, 95/4.

gayesi istikametinde inkişaf ettirerek bu istikamette bir fitrat-ı sâniye kazanacaktır.. evet o, mahiyetinde gizli yazılar bulunan bir kâğıt gibidir. Onun ikinci bir fitrat kazanması, işte bu kâğıda niyet, irade, amel, ihlâs, azim, cesaret ve gayret eczasını sürmesi suretiyle olacaktır; böylelikle mahiyetinde mündemiç olan o gizli yazı açığa çıkacak ve o, semâvî bir varlık hâline gelecektir.

Asıl benliği ile ortaya çıkan böyle bir insan, aynı zamanda bütün kötü duygularını da baskı altına almış olacaktır. İhtimal, bir zaman gelecek, insanda, nefse ve şeytana ait duygulardan, onu ömrünün sonuna kadar vazifesini devam ettirsin diye sadece sinir sisteminin tesir ve baskısı kalacaktır. Böyle bir noktaya gelen insanın artık erkân-ı imaniye ve ibadet ü taatin sıhhati mevzuunda hiçbir tereddüt ve şüphesi kalmayacaktır. Karşısına elli bin şeytan bile çıksa –Allah’ın izniyle– vicdanındaki o çok derin ve çok aydın hakikati asla sarsamayacaklardır. Ancak ahir ömre kadar mücadelenin devamı için, nefsi emmâre veya âsâb, hassasiyet, şiddet, hiddet, öfke türünden bazı şeylerle onun ruh dünyasında bir kısım şerareler meydana getirebilir. Çünkü bu, insanın mahiyetidir ve bunun içinde insanın benliği, nefsi, ruhu, akli, iyiye-kötüye meyyal olan istidatları ve maddî-mânevî cismaniyetinin mevcudiyeti söz konusudur.

Zannediyorum bu sualle öğrenilmek istenen şey, insan benliğinin, esrar-ı Hakk’ı aksettirici bir ayna olmasının mahiyetiydi. Evet, mahiyet-i insaniye hem karanlık hem de aydın ise, insanın kendi benliği ile Cenâb-ı Hakk’a, O’nun isim ve sıfatlar âlemine ışık tutması ve Zât-ı Ulûhiyet’i tam ve kusursuz bilmesi, bilip tanıma imkânına ulaşması nasıl mümkün olmaktadır?

Şöyle ki, insan, “Ben, ben.”, “Benim iradem.”, “Benim kudretim.”, “Benim iktidarım.”, “Benim hayatım.” demek suretiyle kendisine bir mahiyet çizer. Bu mahiyetin çizilmesinde

bir yönüyle fayda vardır; çünkü insanın, bir yanıyla karanlık benliği, Cenâb-ı Hakk'ın varlığına bir ayna, insan da o aynada müşahit durumundadır. Buna biz, tasavvufî ifadesiyle esrar-ı hûdî (benlik kazanma sırları) diyoruz. Benlik kazanma sırlarıyla kendimize bir tasarruf sahası belirliyoruz. Benlik adına bu dairenin çizilmesi için insanın bütün mahiyetini iyice gözden geçirmesi lâzımdır.

Bu sayede insan, bilmesi, görmesi, duyması ve dilemesine bakmak suretiyle kendi ef'âl-i ihtiyariye (cüz'î irade) aynasından hayat, sem' u basar, irade, kelâm, kudret, tekvin gibi sıfât-ı ilâhiyeyi görebilir. Çünkü bu sıfatların hepsi birer zıll mahiyetinde insanda da vardır. İnsan, bunlara sahip çıkmakla, kendisine bir mahiyet sınırı çizer; sonra kendi dairesine baktığında görür ki, hayat dediği şey tamamen başkasına ait; onda var olan şeyler bütünüyle emanet.

Sonra bakar ve anlar ki hayatı gibi diğer evsafı da kendine ait değil. Nasıl ona ait olur ki? Ne doğumuna hükmedebiliyor, ne gelişmesine! Dünyada kendi isteğiyle durmadığı gibi gidişine de asla engel olamıyor. Önce, “Kulağım var, işitmek bana ait.” der, sonra görür ki haddizatında ne o mekanizmayı koyan kendisi ne de onu hayat santraline bağlayan. “İşte gözüm; gören benim.” deyiverir, fakat sonra biraz düşündüğünde, ne gözü bu şekilde yerleştirenin, ne de görmeye müsait şekli verenin kendisi olmadığını hemen anlayiverir. Zira göze o tümseklği veren kendisi olmadığı gibi, gözün tabakalarının oluşmasında da bir dahli yoktur onun.

İşte insan, bu şekilde kendine ait saydığı âzâ ve duyu organlarını, zâhir ve bâtın latîfelerini düşünerek, bunlar üzerinde kendisinin hiçbir etkisinin olmadığını farkına varır. Ve sonuç itibarıyla bunların hepsinin Zât-ı Ulûhiyete ait olduğunu

itiraf etme mecburiyetinde kalır. Böylece, daha evvel “Benim” deyip kendi nefsine izafe ettiği benliğinden sıyrılır ve benlik-ten vazgeçme sırlarını kavrar. Neticede benliğine ait her şeyin O’nun mülkü olduğunu düşünür ve hâlis tevhide erer.

Bu mahiyetle insan benliği, bir bakıma Cenâb-ı Hakk’ı bize sıfatları ile aksettiren bir menşur yani prizmadır. Çünkü Zât-ı Ulûhiyet, sıfatlarıyla muhattır. O’nu, “Esmâsıyla malum, sıfatlarıyla muhat, Zâtıyla mevcut u meçhul.” diye tarif ediyoruz; o böyle tarif ediliyorsa şayet, bizim de her şeyi bu çerçevede değerlendirmemiz icap eder.

Bir yönüyle de biz, mahiyetimiz içindeki hakikatlerle, mahiyetimizdeki muhtelif sıfatları kullanarak Zât-ı Ulûhiyet hakkında değişik malumatlar elde edebiliriz.

Şöyle ki, biz, bizde bulunan bu sıfatlar, –biraz evvel de arz ettiğimiz gibi– bize ait olmamasıyla, bunların gerçek sahibi olan Zât-ı Ulûhiyet hakkında bir malumata sahip oluyoruz. Bir filozof, “Bende nâmütenâhîlik düşüncesi var, hâlbuki ben mütenâhîyim, çünkü doğuşum bellidir ve öleceğim. Bende, sonsuzluk düşüncesi olmaması lâzım; çünkü ben sonsuzluğu bilemiyorum. Öyleyse bu, bende bir nâmütenâhînin tecellisidir.” diye düşünür. O, bu sözleriyle mütenâhîden nâmütenâhîye intikal ediyor.

Hız. Pîr-i Muğan da meseleyi benzer şekilde değerlendirir: Gördüğümüz-göremediğimiz eşya, var olmasıyla Cenâb-ı Hakk’ın varlığına; kaybolup gitmesiyle de O’nun bekâsına delâlet eder. Nasıl ki bir ırmak üzerindeki su kabarcıkları sermedî bir güneşin mevcudiyetini gösterir, akıp giden o ırmağın gelip geçen bütün kabarcıkları bir ayna gibi güneşi gözbebeğinde saklamak suretiyle onun varlığına delâlet ettiği

gibi bütün eşya da varlığa ermesiyle Allah'ın varlığına, sonra kaybolup gitmesiyle de O'nun bekâsına delâlet eder. Bütün varlık hayatta kalıp burada durdukları sürece hep O'nun var etmesiyle, sonra da Kayyûmiyetiyle ayakta durur ve O yok edince de yok olur giderler.

Evet, O'nun sona erdirmesiyle her şey ve herkes son bulur. Zira bâki kalacak olan sadece O'dur: *“Yeryüzünde ve kâinatta bulunan her şey fenâ bulacak, sadece Zât-ı Ulûhiyet'tir ki bâki kalacak.”*²¹ mealindeki âyet-i kerimesi de bu hakikati dile getirmektedir.

Evet biz, bizdeki bu sıfatların fenâsı ve zevaliyle, Allah'a ait sıfatların kemaline intikal ediyoruz/edebiliriz. Bizdeki sıfatlar eksik ve kusurlu olmalarıyla, asıl Sahibindeki sıfatların tamam olduğunu göstermektedirler. Bunu şöyle açabiliriz:

Meselâ, bizde, mahiyetimizi devam ettirme, bir yönüyle “kayyum”luk var. Mahiyetimizi devam ettirmek de, hayat için gerekli olan levazımatı tedarik etmeye bağlıdır. Bunlardan bir tanesi de bizim ef'âl-i ihtiyariyemiz içine giren yeme içme gibi şeylerdir. Ancak yine Hz. Pîr'in beyanıyla, insan ef'âl-i ihtiyariyesinden yeme içme gibi şeylerin öşr-ü mi'sârına (yüzde bir) bile sahip değildir.

Nasıl sahip olabilir ki? Meselâ, yediğimiz buğdayın yetiştiği toprağı yaratan Allah'tır; buğdayı yaratan Allah'tır; toprakla buğday arasında münasebeti yaratan, buğday içinde ukde-i hayatiyeyi var eden de Allah'tır. Dahası onun nemalanması için toprağı nemlendiren, tohum başını bir rüşeym hâlinde dışarıya çıkarınca güneşle münasebet kurmayı yaratan Allah olduğu gibi daha sonra bize onu tımar fikrini veren de Allah'tır.

²¹ Rahmân sûresi, 55/26-27.

Sıralayıp sonuna kadar gelelim ve onu bir lokma yapıp ağzımıza götürelim. İhtimal işte biz sadece bu işi yapıyoruz.

Evet, bu kadar iş içinde bizim ef'âl-i ihtiyariyemiz, onu alıp ağzımıza atmaya yetiyor ancak. Eğer buna da sahip çıkılıyorsa, deriz ki, kolumuza kuvveti veren, yiyeceğimiz şeyin vücudumuza faydalı olmasıyla bizim onu ağzımıza götürmemiz arasındaki münasebeti kuran da Allah'tır. Aslında bir lokmayı ağzımıza koyduğumuzda bile, sanki bizim onda hiçbir dahlimiz yok gibi görünüyor. Zira ağzımıza koyduğumuz bir lokma, eğer Allah, işlettiği bir mekanizma ile tükürük bezlerini çalıştırıp tükürük ifraz ettirmese, ağzımızda taş gibi olur ve yuttuğumuz zaman boğazımızı deler.

Tükürük bezlerini çalıştıran Allah'tır. Yemek borusuna gönderen, mekanizmayı ayarlayan ve kuran da Allah'tır. Ara sıra nefes borusuna bir şey kaçtığı zaman, meselenin ne kadar komplike olduğunu hepimiz çok iyi biliriz. Daha ağızdayken mideye şifreler gönderilip ona bir kısım usâreler ifraz edilmesi, bağırsaklarda ve karaciğerde birçok vazifenin gördürülmesi... gibi meseleler üzerinde durmak da mümkündür. Dolayısıyla insan "Yedim" derken bütün bunları düşünebilse "Yedirildim" demesi daha uygun düşecektir. "Yedim" diyen mü'min de esasında bunu mecazî olarak söylemekte ve "Yedirildim" ifadesini kastetmektedir.

Görüldüğü gibi insanın ef'âl-i ihtiyariyesinden sadece bir tanesi dahi ele alındığında, onun bir kısım kusur ve eksikliklerinin var olduğu görülecektir. İşte insanın mahiyeti budur ve o, bu çerçevedeki mahiyetiyle vardır. Öyleyse bu işleri insanda var eden kâmil-i mükemmel, kusurdan münezzeh, aczden mukaddes bir Zât-ı Ecell ü A'lâ'nın var olduğunu göstermektedir. Bu suretledir ki, insan, mahiyetindeki her eksiklikle, eksiği

olmayan Zât'ı tanıyacaktır. Binaenaleyh, mahiyet-i insaniye, Zât-ı Ulûhiyet'in sıfatlarının parlaklığını nazarımıza arz eden bir ayna mahiyetindedir. Biz her zaman bu mahiyet ayna-mıza bakarak, pırıl pırıl Zât-ı Ulûhiyet'in sıfatlarını görürüz. Vâkıa sıfatları görmek, makam-ı hayrettir; herkese mukadder olup olmayacağını bilemeyiz ama, Zât-ı Ulûhiyet'i tanımanın yolu da budur.

Bu arada, mârifetimize yarayan benliğin bir yanı, biraz ev-vel arz ettiğim gibi, her hareket ve her davranışta, Cenâb-ı Hakk'a ait yönleri düşünerek acimizi, fakrımızı idrak edip Rabbin nimetleriyle perverde olduğumuz düşüncesiyle şükür-müzü, tefekkürümüzü, araştırmalarımızı daha da derinleştirerek, meselelerin içinde dört erkâna (acz, fakr, şükür, tefekkür) tam riayet etmek suretiyle, Rabbimiz hakkındaki malumatımızı artırabiliriz. Aslında böyle bir yolla, a'lâ-i illiyîne yükselmek ve insan-ı kâmil mertebesini ihraz etmek her insanın hedefi olmalıdır. Nebilere ait yolda yürüme ve nebiliğe ait bir mânâyı temsil etme insanın girebileceği en önemli bir kapıdır; herkes Allah'ın inayetiyle bu kapıyı zorlayıp açmaya çalışmalıdır.

Benliğin bir dalında peygamberler ve onların sadık takipçileri vardır. Onlar, yaptıklarını Rab hesabına yapmış, Allah namına işlemiş, Allah namına başlamış ve Allah namına yemiş içmişlerdir. O'nun mübarek adıyla, her şey O'na dayandırılarak yapılmış ve her işe ayrı bir aydınlık kazandırılmıştır.. ve neticede de Allah mârifeti artmıştır.

Benliğin bir diğer dalında da zenginlik, hodfuruşluk, kendini satma, kendi menfaatlerine iş yapma vardır; orada da birer zakkum gibi nemrutlar, firavunlar meydana gelmiştir. Böyleleri, "Ben ettim.", "Ben yaptım.", "Ben çattım." der, hep aynı nakaratı tekrar edip dururlar; belli bir dönemden

sonra Zât-ı Ulûhiyet'e feda edilmesi gereken istidatlar artık feda edilmez. Bu arada, Zât-ı Ulûhiyet'i tanıyanlar arasında dahi Cenâb-ı Hakk'a benzeme gibi yanlış bir felsefeyle hareket edenler vardır.. ve bunların bazıları, "İnsanın gayesi, gayetü'l-gayesi, teşebbüh bi'l-Hâlık'tır." der kendi hezeyanlarıyla temiz düşünceleri bulandırırılar. Biz onu mülâhazaya almak isteyince:

*"Yemez, içmez; zaman geçmez, berîdir cümleden Allah,
Tebeddülden, tagayyürden, elvân ü eşgâlden
Muhakkak ol müberrâdır, budur selbî sıfâtullah."*

der tevhid soluklarız.

RUH-BEDEN YÖRÜNGELİ BİR TATİL

Soru: Bazıları yılın yorgunluğunu çıkarmak için dinlenmeyi tavsiye ediyorlar. Yıllık veya haftalık tatil olmalı mıdır? Olmalı ise nasıl olmalıdır?

Hayır dairesi içinde bile olsa yapılan işlere bazen renklilik kazandırılmazsa monotonluktan ötürü bıkkınlık olabilir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), seâmet (bıkkınlık) hâsil edecek şekilde kendilerini ibadete verenlere mâni olmuştur.

Bu vak'anın kahramanlarından birisi, kadınlık dünyasının sultanlarından Zeynep binti Caş Validemiz'dir. O, ezvâc-ı tâhirât içinde ibadet ü taate düşkünlüğü ve cömertliği ile meşhur bir kadındı. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), ne yaparsa o da onu yapardı. Soylu bir aileye mensup olan Hz. Zeynep Validemiz, Kureyş'in şerefliilerindendi. Belki bunun vermiş olduğu bir ruh hâliyle Hz. Zeyd ile evlendiği zaman bir iç hazımsızlık yaşamıştı. Esasen o, Efendimiz'e zevce olacak bir kadındı ki, *"Biz onu sana nikâhladık."*²² âyetinin ifadesiyle Cenâb-ı Hak, onların nikâhlarını gökte kıymıştı.

Hz. Zeynep Validemiz, ibadet ü taate o kadar düşkün idi ki, yorulduğu zaman düşmemek için tutunmak maksadıyla mes-citteki iki direk arasına bir ip germişti ve ona dayanıyordu. Bu ipi gören Allah Resûlü ikaz sadedinde şöyle buyurmuşlardı:

"Çözün o ipi, yorulunca istirahat etsin ve dinlendikten sonra ibadet yapın. Siz bıkkınlık göstermedikten sonra –müteşabih bir ifade– Allah bıkkınlık göstermez ve istediğinizi verir." Başka bir defasında ise O: *"Uyku ile kılacağınız namazda, lehinizde yapacağınız duayı aleyhinizde de yapma*

²² Ahzâb sûresi, 33/37.

ihimali var.” buyurarak istirahat ettikten sonra ibadet etmeyi tavsiye buyurmuştu.

Evet, devamlı aynı çizgide yapılan işlerin zamanla bıkkınlık vereceği muhakkaktır. Buna meydan vermemek için imkânlar nispetinde başka bir mekâna gitmekte, başka işlerle meşguliyette fayda var. Bu arada, aşk ve şevkin kamçılanması, metafizik gerilimin artırılması niyetiyle aynı duygu ve düşüncenin paylaşıldığı kişilerle görüşülmede de yarar olabilir. Hatta böyle bir yerde misafir olarak da kalınabilir. Bu arada ecdat yadigârı tarihî eserler ve hizmet amacıyla kurulan müesseseler ziyaret edilebilir. Bu şekilde insan hem dinlenmiş, hem de canlılığını korumuş olabilir.

Bunun aksine gaflet ve hevesatı kalınlaştırıcı yerlerde dinlenmeyi düşünmek, ruhun değil, belki beden dinlenmesini sağlar. Aslında bedenin tam dinlenmesi de zinde bir ruha bağlıdır. Bedenle beraber ruh da dinlendirilmek isteniyorsa, ibadet ü taat, güzel ahlâk ve yaşayışlarıyla örnek olabilecek güzel insanlar ziyaret edilmelidir. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, bu uğurda kullanılan benzin ve diğer masraflar sadaka hükmüne geçer. Bu şekilde ailelerimize karşı da en güzel sadakayı vererek onları tenezzüh ettirmiş oluruz. Tabî biz de meşru dairede dinlenir ve kendimizi buluruz. Bunun dışındaki bir maksatla yapılan tatiller, bedeni dinlendirse de gafletin temadisini sağlar ve belki de bir kısım letâif öldürülmüş olur.

Hâsılı, inanmış sinelerin, kendilerini ve ailelerini dinlendirmek maksadıyla tatile çıkmaları, imkânları nispetinde ayda veya senede bir belli günlerde bir yerlere gidip tenezzüh etmeyi ihmal etmemeleri, canlılıklarını devam ettirmeleri adına çok önemlidir.

KITAP OKUMA ÜZERİNE

Soru: Kitap okunurken dikkat edilecek hususlar nelerdir? Kitap okuma zamanı, pozisyonu ve vakti hakkında neler söylersiniz? Bir de yazarlık hususundaki tavsiyelerinizi alabilir miyiz?

Her okuduğunu anlayamayacak seviyede olanların, öncelikle anlayabilecekleri bir kitap veya herhangi bir kitabın rahat anlaşılabilen bölümlerinden başlamaları isabetli olur. Bu şekilde bir ilk okumayla kitabın usûlü, üslûbu ve takdim şekline de vukufiyet kazanan okuyucu, daha sonra kitabı iyi anlayabilmek için baştan başlayarak bir kere daha okuması yararlı olur. Bu tür okumayla kişi okuduğunu bilir ve okuduğu malzemeyi rahatlıkla kullanabilir. Evet, insan bu şekilde bir okuma ile malzemeyi hafızasına iyice yerleştirmiş olur ve yerinde onları değerlendirebilir.

Bazen çok kitap okuyan biri, okuduğu kitapların farkında olmayabilir. Her kitap bir yönüyle onun kafasına dağınık bir şeyler bırakır ve gider. Bu bilgiler zihinde sistemli bir istife tâbi tutulmasa da, insan farkına varmadan herhangi bir zamanda bazı meseleleri değerlendirirken, değişik mülâhazalar, irade dışı olarak onun hafızasına uğrayan, dimağında kalan o düşüncelerle beslendiği olur.

Evet, çok okuyan kişinin beyninde gizli bir teyp varmış gibi hiç farkına varmadan pek çok şey kaydolmaktadır. Bu gizli disk ve diskteki malzemenin kullanılabilir hâle gelme meselesi çok okumakla doğrudan alâkalıdır.

Eskiler bir kitaba başlarken, üç şeyi bilmenin vacip, dört şeyi bilmenin de caiz olduğunu söylerlerdi. Vacip olan şeyler: a) Besmele (Bismillâhirrahmânirrahîm demek). b) Hamdele

(Elhamdülillâh demek) ve c) Salvele (sallallâhu aleyhi ve sellem vb. ifadelerle Peygamberimiz'e salât ü selâm okumak).

Caiz olan şeyler olarak da şunları söylerlerdi: a) İsm-i kitap: Burada isim ile müsemma arasında münasebet var mı? Yani kitabın ismi, muhteviyatını aksettiriyor mu, gibi konular üzerinde dururlardı. b) Fenn-i kitap: Kitap hangi daldan ve konudan bahsediyor? Veya o ilim dalının hangi yanından bahsediyor? c) Ta'dât-ı fusûl: Kitapta meselelere kaç fasılda yaklaşmış? d) Tebyîn-i garaz: Bu kitabı yazmaktan maksat yani kitabın telifindeki gaye nedir?

Zannediyorum bu düşünceyi bugün de değerlendirmek mümkündür.. tabîî kitabın muhtevasında sistem söz konusu ise. Bu itibarla kitabı yukarıda ifade edilen dört bir yanıla kavramak ve o mülâhazalar çerçevesinde anlamak, kitabı gerçekten okumak demektir. Yani isimle müsemma arasındaki münasebeti kavrama, ilgili olduğu fenne dair o kitabın yazılmasındaki espriyi anlama, sonra fasıl, mukaddime ve bölümlerinde eksik, gedik veya fazlalık olup olmadığını, nerelerde teferruata girildiğini öğrenme, kitap okumada esas olan unsurlardır. İfade ettiğimiz bu hususu Nur Risalelerini okuyan bazı ilk Nur talebelerinin gerçekleştirdiği söylenebilir.

Eskiden temkinli oturarak kitap okumak tavsiye edilirdi. Ben de bazı kitapları okurken öyle yapmışımdır. Fakat daha sonraları bende, yatarak okuma âdeti hâsıl oldu. Dört-beş saat üst üste kitap okuyacaksam, yatmak suretiyle okuma bana daha kolay geldi. Masada kitap okumanın bir müddet sonra beni sıkıldığını gördüm. Ama masa başında okuyamadığım kitaplarda önemli yerlerin altını çizirken çizgilerde kaymalar olduğunu da söylemeliyim. Hatta çizgilerin bazen satırın içine bazen de dışına çıktığı oluyordu. Bir dönemde, sadece

kitabın önemli yerlerini çizmekle yetinmeyip, onun kenarlarına, “Bu mütalâa başka yerdeki şu zatın dediği ile uyum içinde veya şurada mantıkî bir boşluk var. Burada bir tenakuz söz konusu, şurada hissî bir boşluk var, burada demagoji yapılmış.” şeklinde kendi mütalâalarımı not ediyordum.

Bir de kitap okuma vakti çok önemlidir. İnsan dinç iken kitap okumalı. Sabah kalktığı zaman veya kaylûleden sonra kitap okumanın istifadeli olduğunu gördüm. Aslında kitap, gece vakti daha iyi okunur. Çok defa benim de gece okudüğüm olurdu. Fakat benim genel kanaatim şu:

İnsan gece vakti biraz dinlenmeli, biraz da gecesini evrâd ü ezkârla ihya etmeye çalışmalıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de bu husus şöyle ifade edilir: “*Muhakkak ki geceleyin kalkıp ibadet etmek daha tesirlidir ve Kur’ân da okuyuş adına daha düzgün, daha sağlam bir tilavet sağlar.*”²³

Geceler, insanın ne dediğini ve ne anladığını en iyi şekilde ifade edebileceği bir zaman dilimidir. Bu zaman diliminde insanoğlu, Rabbisiyle münasebete geçmeli ve O’nu duymaya çalışmalıdır. Bu açıdan, gecenin içinde insanın mutlaka Rabbisine ayıracağı bir zamanı olmalıdır.

Türkiye’de az sayıda da olsa çok ciddî kitap okuyan kimselerin bulunduğu da bir gerçek. Esasen okumak bir yönüyle bir kültür ve tiryakilik meselesidir. Meselâ, çantada sürekli kitap taşıma, durakta beklerken okuma, arabaya binerken okuma, hatta arabayı kullanan kişinin bile eğer onda da bir merak varsa bazı şeyleri bantlara okutturup seyahat esnasında banttardan dinleme, hep okuma kültürü ile alâkalıdır. Şu da unutulmamalıdır ki, bizim insanımız büyük çoğunluğu itibarıyla okuma fakiri ve düşünce özürlüdür.

²³ Müzzemmil sûresi, 73/6.

Yazar olmayı düşünen bir insanın mutlaka çok yazması gerekmektedir. İstidadı olan da olmayan da yazmalıdır. Zira istidat varsa, ancak yazmak suretiyle ortaya çıkar. İnsan yazmayınca istidadının da var olup olmadığı belli olmayabilir. Hatta –kanaat-i âcizanemce– insan her alanda bir şeyler yazmalı ve tashihe de açık olmalıdır. Bence bu işe gönül verenler roman, tiyatro veya küçük oyunlar türünden eserler yazmayı bile denemelidirler. İleride o işi devam ettirmeseler de mutlaka yazmalıdırlar.

Yazmanın yolu, değişik şeyler okumaktan geçer. Okunulan eserler, bazen birbirine yakın, bazen de birbirine zıt şeyleri çağrıştırır: Shakespeare okuma insana Jonben'i çağrıştırır; Nedim'i okuma da Bâki'yi hatıra getirebilir. Önemli olan eli alışincaya kadar yazmaktır. Daha sonra yazılan şeyleri yırtıp atmakta bir zarar yoktur. Ömer Nasuhi Hoca'nın birkaç roman yazdığı ve sonra yırtıp attığı söylenir.

Bir kitabın, ondan bazı şeyler çıkarıp yazabileceğimiz mülâhazasıyla okunması çok iyi olur. O kitabın içinde önemli noktaları, önemli yerleri çizmek veya derkenar yapmak yahut bir haşiye koyarak belirtmek ve sonra bir kere daha gözden geçirmek çok faydalıdır. Anlaşılması zor ve ciddî olan ağır eserleri ise üç veya beş defa okumak az sayılır. Ben bunu bir ifrat olarak görmüyorum. İnsan, eseri her okuyuşunda aklına geleni derkenar etmeli, eğer gerekiyorsa veya isterse o istikamette bir şeyler karalayabilir.

Yazmanın önemli yanlarından bir diğeri de, eseri yazdıktan sonra ifadesinden, üslûbundan o türlü düşünceleri takdim keyfiyetinden alın da, muhteva zenginliğine kadar kemal-i dikkatle bir fikrî eseri okuyor gibi birkaç defa okumak.. tıpkı

bir şiiri tashih ediyor ve onu gerçek yörüngesine oturtuyor, şiiriyetiyle buluşturuyor gibi beş on defa onu tenkitçi gözüyle okumaktır. İnsanoğlu hatalarla mâlul olduğundan ve söylediği sözlerin pek çoğunun uzun zaman hacaletini yaşadığından, bu hataların en asgarî seviyeye indirilmesi çok önemli olsa gerek...

HİKMETİN MÂNÂSI

Soru: “Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet nasip edilmişse, doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur. Ancak tam akıllı olanlar gerçekleri anlar ve düşünürler.”²⁴ buyruluyor. Âyette geçen hikmetten ne anlamalıyız?

Evvelâ, âyet-i kerimede geçen hikmet kelimesinin mânâsı mevzuunda selef âlimlerimizin mütalâasını bilmede fayda var:

Bazı selef âlimleri, hikmeti, “Vahyin gayr-i metlûv olanı, Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) beyan ve sözleridir.” şeklinde tarif etmişlerdir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim, “Allah sana kitap ve hikmeti indirmekte ve sana bilmediklerini öğretmektedir.”²⁵; “Ben sana (Hz. İsa’ya) kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil’i öğretmiştim.”²⁶ gibi âyetleriyle hikmeti, kitaptan ayrı bir husus olarak ele almaktadır.

Kur’ân’ın bu ayırımından mülhem muhaddisîn-i kiram umumiyet itibarıyla Kitab’ın Kur’ân-ı Kerim, hikmetin de Peygamber Efendimiz’in nurlu beyanları, hikmetli sözleri, fevkalâdeden düşünceleri ve hikmet gamzeden beyanları olduğunu söylemişlerdir.

Bazıları da daha hususî mânâda, “Hikmet, kâinatın esrarına vukuftur ki, onu bir kitap gibi mütalâaya alan insanın, onda görüp sezeceği maslahat, hikmet, fayda, tenasüp, illet-mâlul münasebeti ve sebep-müsebbep arasındaki alâkaların kavranmasıdır.” demişler. Böylesi bir kitabın mütalâasına muvaffak olan bir insan, onu mütalâa ettikçe zevki artacak, zevki artıkça

²⁴ Bakara sûresi, 2/269.

²⁵ Nisâ sûresi, 4/113.

²⁶ Mâide sûresi, 5/110.

yeni mütalâalara koyulacak ve bu sayede hikmete muttali olacaktır. Bu mânâda da hikmeti, kısmen felsefeci ve kelâmcıların çokça üzerinde durdukları kâinat (makro âlem) ve insanın (normo âlem) mütalâası şeklinde ele almak mümkündür.

Hikmetin bir diğer mânâsı da, İslâm'ın maslahat ve hikmetlerini kavramaktır. Bunlar, haşr ü neşrin insanın hayatındaki tesirleri, namazın maddî-mânevî hayatımızı düzenlemedeki fonksiyonu; orucun nefis tezkiyesindeki rolü; zekâtın içtimaî denge ve düzenin “kantarası” olması... gibi yeri; hac-cın, dünya çapındaki Müslümanların bir araya gelmesindeki fonksiyonu ve vazifesi türünden olan şeylerdir ki, hikmetin birer yanı sayılabilirler.

Âyetteki ifadesiyle “Allah, hikmeti kime vermişse ona çok hayır vermiş.”²⁷ demenin mânâsı, onu kim kavramışsa, Cenâb-ı Hakk'ın lütuflarına mazhar olmuştur, anlamına gelir ki, bu da ondan anladığımız hususlardan biri sayılır.

Bazıları da hikmeti, “Esmâ-i ilâhiyenin esrarını kavramak.” şeklinde anlamışlardır ki, bu da önemli bir tevcihtir; evet, kim baktığı her yerde cilve cilve esmâ-i ilâhiyenin dalgalandığını görüyorsa, o, hikmeti de kavramış demektir. Esmâya bakıp onun cilvelenmesini sezen bir hak dostu bu duygu ve düşüncesini şöyle ifade etmektedir:

“Esmâyı Müsemma'dan gayrı göremez ârif,
Esrara olur vâkıf derviş-i pîr-i geylân.”

Yani esmânın cilvelerine bakan, Müsemma-yı Akdes'i görür ve Allah'ı müşâhede ediyor gibi olur. Kâinatta, eşya ve hâdiseler içinde her hâdise böyle birini dize getirir, O'na secde

²⁷ Bakara sûresi, 2/269.

ettirir ve başını yere koyup gözlerini kapayarak derunî hislerine daldığı zaman, –O, şekilden keyfiyetten, kemmiyetten münezzehtir ama– başını O’nun Arş’ının kavâimine koymuş gibi bir enginliğe erer. Artık, her ses ona Allah’tan gelen bir nağme gibi, her renk Allah’ın isimlerinin istihalelerinden ibaret bir atlas gibi görünür. Bu da hikmetin ayrı bir buudu olsa gerek...

Bir diğer mânâsıyla hikmet, kulun nâmütenâhî seyahati esnasında esmâ, sıfât ve şunun atlasında farklı duyuş ve sezışlere ermesidir ki, böyle biri eşyanın hakikatini anlamış ve Zât-ı Ulûhiyet hakkında da tepeden tırnağa merak içindedir. Yer yer sıfât-ı ilâhiye cilvelenir. Hâlbuki sıfatlar da Zât-ı Ulûhiyet gibi –her ne kadar mahiyetleri hakkında bir şeyler söylense de yine de– bizim için meçhuldür. Başka bir ifadeyle, mevcuttur fakat meçhuldür. Bu makama yükselen kişi, “Kavradım, sezdim, tam anladım!” deme makamındadır ki, daima koşma, hamle yapma, atılma ve yeni bir şeyler kavrama zannı ve zehabı içindedir; ama çok defa hayrettedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi seyr u sülûkta bu makama “hayret makamı” denilir.

Sâlik, bu makama gelince şaşkınlaşır, bakışları yer yer bulanıp değişir, size bakarken sizi görmez, bakışı buudludur, daima değişik şeyler görür; simanızda başka simayı, gözünüzde başka gözü görür; konuşmanızda başka konuşmayı hisseder ve yer yer bunları vicdanında da duyar. İşte bu makam, hayret ve hayranlık makamıdır. Bu makamda olan insanlar kolay aldanmaz; aldansa da nadiren aldanır. Çünkü daima O’na doğru koşma ve ulaşma azmi içindedirler.

Evet, bütün bunlardan sonra diyebiliriz ki, *kime hikmet verilmişse, hakikaten, ona hayr-ı kesir verilmiştir*. Allah, hikmeti dilediğine verir. Ancak hikmetin verilmesi için de bir istidat,

kâinatı keşfedecek bir kabiliyet, bütün esmâ-i ilâhiyenin cilvelerini birden duyup görebilecek bir kalb ve inkişaf ettirilmiş letâif lâzımdır. Bunların hepsini Allah verir ve daha sonra da müheyya bu mahiyete, arz ettiğimiz mânâlarda hikmeti bahşeder. Artık bu ufku tutan bir insana hayr-ı kesir verilmiştir.

Nasıl verilmesin ki, bu insan, kâinatın mânâsını anlıyor, kâinatta mütecellî olan her şeyin, Allah'ın isimlerinin cilvesi olduğunu görüyor, sıfatlar ufkuna yürüyor ve Zât-ı Ulûhiyeti tam bilme, anlama ve idrak etme sevdasına tutuluyor. Kendisine “Kapılar sürmelidir, beyhude yorulma!” denilse de o, hayret içinde kapının açılacağı ânı intizar ediyor.

Onun için, bu makama gelen kimse, “Bana ölümü ver de Sana kavuşayım!” duygu ve düşüncesi içinde şevkle ölmü bekler. Hz. Yusuf'un, “*Yâ Rabbi! Sen bana iktidar ve hâkimiyet verdin. Kutsal metinleri ve rüyaları yorumlama ilmini öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da, ahirette de Mevlâm, yardımcım Sensin. Sana tam itaat içinde bir kul olarak canımı al ve beni hayırlı ve dürüst insanlar arasına dahil eyle!*”²⁸ demesi bu makama ait bir dilek olsa gerek. Evet, bütün maddî makam ve şöhrete rağmen Hz. Yusuf Gerçek Sevgili'ye vuslatı arzuluyordu.

Son olarak hikmetin mânâsını şöyle anlamak da mümkündür:

Hikmet, insan, kâinat ve Kur'ân üçlüsü arasındaki münasebetin kavranmasıdır. Kâinat, Allah'ın kudret ve iradesiyle meydana gelmiş bir kitaptır. İnsan, bu kitabın mücmel hulâsası ve bir fihristidir. Kur'ân ise kâinat ve insanın mânâsını ilâhî ifade içinde anlatan bir kitaptır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve

²⁸ Yûsuf sûresi, 12/101.

sellem) ise bunu en iyi kavrayan insandır. Bu sebeple O, en büyük insan-ı kâmindir. Kim bu hakikati kavramışsa, kendisine hikmet verilmiş demektir. Kâinatı ayrı, insanı ayrı, Kur'ân'ı ayrı mütalâa edenler, hikmetten ve hikmet neşvesinden mahrum nâdânlardır.

Rabbim, gönüllerimize inşirah versin ve bizi o yüce hakikati anlamaya muvaffak kılsın!

Üçüncü Bölüm

DİN EKSENİ ETRAFINDA

HELÂKE GÖTÜREN SORULAR

Soru: “Sizden önceki ümmetler, kesret-i sualle (gereksiz yere çok soru sormakla) helâk oldular.” hadisinden murat nedir?

Efendimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) pek çok soru soruluyordu. Bu sorulardan bazıları nübüvvet makamına yaraşmayan ve işin nezaketini ihlal edici mahiyette olduğundan Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok rahatsız oluyordu. Özellikle zenginler, fısıltı hâlinde (necvâ) bazı özel isteklerde bulunuyorlardı. Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) de buna canı sıkılıyordu; canı sıkılıyor olmasına rağmen nezaketi icabı onları reddedemiyordu.

Bunun üzerine, “Ey iman edenler! Şayet Resûlullah ile başa görüşmek isterseniz, bu özel görüşmeden önce bir sadaka verin.”²⁹ âyet-i kerimesi nâzil oldu ve Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) ile görüşme teşebbüsünde bulunmadan önce sadaka vermek mesnun (sünnet) kılındı.

Vâkıa daha sonra bu âyet, –pek çok ulemaya göre– nesh edilmiştir. Esasen bu sadaka emrinde, fısıltı hâlinde gelen sorular karşısında rahatsız olan Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu rahatsızlığını giderme ve böylesi görüşme taleplerinde aşırılığı önleme gibi hikmetler de söz konusudur.

Dini öğrenmek için Allah Resûlü’ne (sallallâhu aleyhi ve sellem), toplumun hemen her kesiminden değişik insanlar geliyor ve sorular soruyorlardı. Bu gelen kişilerin bazen çok münasebetsiz halleri de olabiliyordu. Fakat O, insanları ihya etme konumunda olduğu için, bütün bunlara katlanıyordu.

²⁹ Mücâdele sûresi, 58/12.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir gün mescitte iken kendisine sorulan lüzumsuz sorulardan bir ölçüde bunaldı, celâllendi ve ayağa kalkıp, “Bugün burada durduğum müddetçe bana ne sorarsanız cevabını vereceğim!” buyurdu. Arkasından da birisi kalkıp, “Ben nereye gideceğim?” diye sordu. Allah Resûlü de “Cehennem’e gideceksin!” karşılığını verdi. Daha sonra Abdullah b. Hüzafe de şöyle bir soru sordu: “Benim babam kim yâ Resûlallah?”; ona da, “Senin baban Hüzafe’dir.” buyurdu.

İşte böyle, herkesin bir şeyler sorduğu esnada Allah Resûlü’nün o andaki ruh hâletini çok iyi kavrayan Hz. Ömer (radiyallâhu anh) ayağa kalktı ve “Biz, Rab olarak Allah’tan, din olarak İslâm’dan, peygamber olarak da Muhammed’den razıyız.” deyiverdi. Onun bu ince, mânidar tavrı, Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) her zaman sinesinde esen o itminan esintilerinin tezahür menfezlerini aralıyor ve o esnada celâlî tecellîler yerlerini üns esintilerine bırakıyor.

“Ziyarete gücü yeten herkese, Beytullah’ı ziyaret etmek, Allah’ın onun üzerindeki hakkıdır.”³⁰ âyeti indiğinde, birisi: “Yâ Resûlallah! Her yıl mı hacca gideceğiz?” diye bir soru sormuştu. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), hacın bir kere farz olduğunu Kur’ân’ın ifadelerinden anlamıştı. Ancak O, belki gücü yeten herkesin nafîle de olsa hacca gitmesini, orada diğer mü’min kardeşleriyle beraber kaynaşmasını ve böylece bir vifak ve ittifak havasının oluşmasını istiyordu. Bu sebeple Allah Resûlü susmayı tercih etmişti. Ancak “Her yıl mı?” şeklinde ısrarla sorulan sorular karşısında sert bir üslûpla: “Hac, ömürde bir keredir.” buyurmuştu. Bu olay üzerine de

³⁰ Âl-i İmrân sûresi, 3/97.

şu âyet inmişti: “*Ey iman edenler! Netice itibarıyla açıklandığı takdirde hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın!*”³¹

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine sorulan bu soru karşısında ihtimal, hac, ömürde bir kere farz olmakla beraber, isteyen ve gücü yeten daha fazla da hac yapabilir şeklinde düşünüyordu. Israrlı sorular karşısında ise, “*Eğer ben ‘Evet!’ deseydim her yıl hacca gitmeniz zorunlu olurdu ve siz, bunun altından kalkamazdınız.*” buyurdular. Ardından, lüzumsuz soru sormanın mahzurlarına dikkat çeken şu sözler dudaklarından döküldü:

“*Ben size bir şey demedikçe siz de beni bırakınız. Zira sizden öncekileri, suallerinin çokluğu ve peygamberleri karşısında ihtilafları helâk etmiştir. Öyle ise ben, sizi bir şeyden nehiy mi ettim (niçin ve neden diye sormaya kalkmadan) ondan kaçının. Bir şey emrettiğimde de onu elinizden geldiğince yapmaya çalışın (hâsılı, sizi zora koşan sorular sormayın).*”

İkinci olarak, bazen de Allah Resûlü’ne, insanlar için hayatî önem taşıyan sorular yerine bir astronomi bilgisine soru sorar gibi, “*Ay, niçin inceliyor ve sonra kalınlaşıyor?*” şeklinde sorular soruluyordu. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak da şöyle buyurdu: “*Sana hilâlleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; özellikle hac için vakit ölçüleridir.*”³²

Hâlbuki bu ifadeler, onların sordukları sorunun tam cevabı değildi. Zira ayın inceliş kalınlaşması onları ilgilendirmeyen ve onlara pek fazla faydası olmayan bir husustu. (Böylece âyette, onların sordukları soru vesilesiyle asıl verilmek istenen şey anlatılıyordu ki, bu da ayrıca üzerinde durulmaya değer.)

³¹ Mâide sûresi, 5/101.

³² Bakara sûresi, 2/189.

Evet, Allah Resûlü, kendisine bu türlü soruların sorulmasını istemiyordu.

Bazıları Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelip "Bir kadın ile bir erkek bir araya geldiklerinde çocukları nasıl erkek veya kız oluyor?" şeklinde hatta bazen bunun da ötesinde uygunsuz sorular soruyorlardı ki, bu tür soruları bir peygambere sormak suiedepti. Men edilen de işte bu kabîl sorulardı.

Son olarak meselenin bir de gulûv (haddi aşan) yönü vardı ki, Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bazen şu tür sorular bile sorulabiliyordu; vâkıa benzer sorular günümüzde de sorulmaktadır: "Niye insanda iki tane göz var? Bir tane olsaydı ne olurdu? Niye burunda iki tane delik var? Nasıl olsa ikisi de ilerde birleşiyor ve bir delik oluyor. İki tane olmasının ne faydası var?.. Ve neden insanda otuz iki diş var?" gibi dahası bazı kesimler tarafından haddi aşan ve belli bir mantikî düzeye oturmayan, "Allah her şeyi yarattı, -hâşâ- O'nu kim yarattı?; Allah kâinatı yaratmadan önce ne yapıyordu?" şeklinde sorular sorulmaktadır. (Bu tür sorulara bilgi sahibi olmadan cevap vermeye çalışmak hata olduğu gibi bilgili olunduğu takdirde doyurucu cevaplar verememek de hatadır.)

Evet, bu tür münasebetsiz sorular, çoğu defa bir dalâleti kapatırken, yeni bir dalâletin de kapısını aralayabilir. Bu sebeple, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem): "...Sizden önceki ümmetler, kesret-i sualle (gereksiz yere çok soru sormakla) helâk oldular." buyurarak doğru yerde, doğru zamanda ve doğru soruların sorulmasının önemini ifade etmiş oluyordu.

SAF VE DURU İSLÂM ANLAYIŞI

Soru: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında yaşanan saf ve duru İslâm anlayışı Hulefa-i Raşidîn devrinde de korunabilmiş midir? Günümüzde ve gelecekte bu anlayış tekrar aynı ölçüde temsil edilebilir mi?

Raşid Halife Efendilerimiz devrinde, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) zamanında yapılan şeylerin hiçbirisi kasten ve bizzat terk edilmemiştir.. ve tarih buna şahittir. Özellikle ilk iki şerefli halife döneminde, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyeleri hemen her alanda tam aksettirilmiş, eksiksiz temsil edilmiş ve bizzat yaşanmıştır.

Hız. Osman devrinde, çeşitli milletlerin İslâmiyet'e girmesiyle, İslâm'ın safveti az da olsa bozulmaya yüz tutmuş ve çeşitli arızalar olmuşsa da, Hız. Zinnûreyn gibi Efendimiz'le (sallallâhu aleyhi ve sellem) münasebeti kuvvetli olan bir zat, bilhassa ehl-i Kur'ân olması, Kur'ân'la çok sıkı bir münasebetinin bulunması itibarıyla öyle bir kuvve-i kudsiyeye sahipti ki, o hayatta kaldığı sürece ciddî bir fitne zuhur etmedi.

Hız. Ali Efendimiz'e gelince, o tam fitnelerin zuhur ettiği bir dönemde işin başına geçti; zuhur eden etmişti. Eğer onun gibi hasbî, samimî, dilâver, yiğit, bir şah-ı merdan, bir haydar-ı kerrâr olmasaydı, o fitneler seller hâline gelir ve milleti önüne katar, kütükler gibi sürükler götürürdü.

Binaenaleyh, Hız. Ali devrine kadar adalet-i mahzanın, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayat-ı seniyyelerinde olduğu gibi bizzat tatbik edilmesine çok gayret gösterildi ve temsil de edildi. Aslında onlar, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir tek emirde dahi muhalefeti, baş aşağı yıkılıp gitme sayıyorlardı; öyle saydı ve dosdoğru yaşadılar.

Hız. Ömer Efendimiz'e halifeliği esnasında, sadece yemek mevzuunda, "Bu sofrada şu da olsa!" gibi istekte bulunmaları ona çok dokunmuş ve o bu durumu şu şekilde değerlendirmişti: "Acaba beni dostlarımdan çok uzaklaşmış mı görüyorsunuz ki, bu teklifi yapıyorsunuz? Yoksa dostlarımla beraber olmamı istemiyor musunuz?" İşte bu saf ve dupduru yaşayış, bizzat dört halife devrinde tam temsil edildi.

Daha sonra da Ömer b. Abdülaziz, Selahaddin Eyyubî ve Hız. Fatih gibi kimseler tarafından Müslümanlık oldukça duru yaşandı. Hükümdarlıkla beraber Müslümanlığı yaşamak zordur. Günümüzde zenginlikle birlikte dini hakkıyla yaşamının zorluğunu idrak eden insanlar, zannediyorum bunun ne demek olduğunu çok iyi anlarlar.

Evet, dünya ile ukbâyı birlikte götürme ve her ikisini de terazinin iki kefişi gibi koruma çok zordur. Biz bunu Cenâb-ı Hakk'ın bize verdiği çok küçük şeyleri bile O'nun yolunda harcamadaki cimrilik tavrımızdan anlıyoruz. O büyük insanlara gelince onlar bu mevzuda, azamî derecede hassas ve titiz davranarak yaşamışlardır.

Bir konferansta, yeni ihtida etmiş, kitapları da bolca satılan bir zata soruyorlar: "Müslümanlık dünyanın neresinde yaşıyor? Şu anda Müslümanlığın tam olarak yaşandığı yer var mıdır?" O şöyle cevap veriyor: "Müslümanlık Raşid Halifeler döneminde yaşandı. Ondan sonra da başka bir yerde tam yaşanmadı."

Bunu, bir yönüyle doğru olsa da, başka bir yönüyle çok büyük bir hata sayıyor ve Müslümanlığı itham kabul ediyorum. Hatta eğer, bilerek yapılıyorsa bunun arkasında art niyet bile olabilir. Çünkü bir kere bunda Müslümanlığı ütöpik

bir hayat tarzı gibi gösterme var. Sonra bu ifadeye göre İslâm, bir kere yaşanmış, bir daha yaşanmaz mânâsına gelebilir. Kıyamete kadar, değişik ellerde yeniden parlayacak, revnakdar bir hâl alacak ve kendisini gösterecek olan bu hak din, sanki 30 sene yaşanmış, bitmiş, miadını doldurmuş bir din gibi gösterilmektedir.

Bence bunun yerine şöyle demek belki daha doğru olur: “O, yüzde yüz kendine has keyfiyetiyle, semavî orijiniyle sadece Raşid Halifeler döneminde yaşanmıştı, ama zaman zaman o seviyede Müslümanlığı temsil eden kimselerin tarihin kaderine hâkim olduğu da bir gerçek.”

Yeryüzünde daima çeşitli cemaatlerin Müslümanlığı yaşadığını inkâr etmek nankörlük olur. Bugün dahi, gözünün yaşıyla, içinin sızlamasıyla ve gecelerini ihya etmesiyle Allah’ın hoşnut olacağı şekilde Müslümanlığı yaşama azmi içinde bulunan nice insan vardır. “İslâm, Raşid Halifeler döneminde yaşandı ve bitti.” demek, bugünkü insanları tahkir ve tezyiftir. Ayrıca bu samimî insanların Müslümanlığını kabul etme gibi büyük bir yanlışlık da söz konusudur.

Raşid Halifeler döneminde İslâmiyet’in saf ve dupduru, süt, Cennet kevseri, şerbet ve asel-i musaffa gibi yaşandığı doğrudur. Ancak biz daha sonra da onun balını ve kaymağını hep görmüşüzdür. Bugüne kadar çeşitli devirlerde gördüğümüz gibi, bundan sonra da –Allah’ın izni ve inayetiyle– yine göreceğiz.

Böyle bir iddianın bir başka mânâsı da, “Artık Müslümanlık tam mânâsıyla yaşanmaz.” demektir. Biz inanıyoruz ki, Devr-i Risaletpenâhîye yakın, o Müslümanlığı temsil edecek yeni bir topluluk zuhur etmektedir. Aslında Muhibir-i Sadık bunu önceden haber de vermişti. Aksini iddia etmek de, hayatında

doğruluktan başka bir şey bilmeyen bir insanı tekzip etmek demektir. Yani insan hiçbir şey bilmeseyse bile, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Bu din, güneşin doğup battığı her yere ulaşacaktır.*” vaadine inanması lâzım gelir.

Müşriklikten yeni çıkmış ve oğlunun sevkiyle Müslümanlığa doğru ilk adımını atmış olan Yâsir'in büyük bir sözü vardır. İlk defa oğlunun ihtidasiyla karşı karşıya gelince; evet bir gece karanlığında oğlu, süzülür evden içeriye girer. O gün Müslümanların sayısı beş altıyı geçmemektedir ve çeşitli tehditler altındadırlar; evet işte böyle karanlık bir atmosferde Ammar b. Yâsir evden içeriye girer, anne-baba heyecan içindedirler. “Oğlum! Neredeydin?” diye sorarlar. Ammar cevap verir: “Peygamber Hz. Muhammed'in yanındaydım.” “Peygamber mi o?” derler, “Evet! O şimdi Allah'tan, kitaptan bahsediyor.” Bu açık ifadeler karşısında o ümmî baba: “Muhammed, Mekke'de kırk yaşına kadar bir tek yalanı duyulmayan insandır. İnsanlara karşı yalan söylemeyen Allah'a karşı yalan söylemesi mümkün değildir!” der ve hemen orada Müslüman olur.

Hız. Yâsir felsefe bilmez; fakat buradaki felsefesi çok derindir. 40 yaşına kadar hiç kimsenin, kendisinden yalanın ve ta'rizin en küçüğünü duymadığı O sadık, masduk olan zât, –hâşâ– kalkacak hilâf-ı vâki bir şey söyleyecek; işte bu mümkün değildir.

Hayatında yalanın semtine bile uğrayamadığı Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) birçok hadisiyle, dünyanın muhtelif yerlerinde örnek bir hayat yaşayan müstesna bir topluluğun, *Asr-ı Risaletpenâhî*'deki temsiline yakın bir şekilde Müslümanlığı temsil edeceğini bizzat haber vermiştir. Bugün muhtelif yerlerde görülen emarelerden de anlaşıldığı gibi vaad edilen günler mutlaka gerçekleşecektir.

KEHF SÛRESİNDEKİ SIRLI KISSALAR

Soru: Kef sûresinde anlatılan kıssalar birbirleriyle irtibath mıdır? Bu kıssaların günümüze bakan yönleri nelerdir?

Kehf sûresinde ana başlıklar altında anlatılan birkaç vak'a var: Bunlar sırasıyla, Ashab-ı Kehf, Hz. Musa ile Yuşa b. Nun'un seyahati ve Hz. Musa'nın Hızır'la yolculuğu, sonra Zülkarneyn ve buna bağlı olarak da Ye'cüc ve Me'cüc meselesi... Biz önce bu dört hususu kısaca özetleyelim. Ardından da aralarındaki bağlantıyı ve bu kıssaların günümüze bakan yönlerini arz etmeye çalışalım.

Ashab-ı Kehf: Ashab-ı Kehf, Allah inancından uzaklaşp putperestliğe saplanan toplumu terk ederek yaşadıkları şehirden ayrılıp bir mağaraya sığınan, hâlleriyle insanlara ahiret inancı ve ölümden sonra dirilme hususunda ibret olan yarım düzine genç mü'minlerdir. Sayıları kesin olmamakla beraber, Kur'ân'ın onlardan bahsederken فَتْنَةً deyip cem-i killet sığasıyla zikretmesinden bunların sayısının on rakamından az olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü cem-i killetin son hududu, dokuzdur.

Bu gençler, şerir bir idareye karşı, fiilen mukavemet edemediklerinden dinî hayatlarını yaşayabilmek için saray hayatını terk ve mağarada yaşamayı tercih ederek bir mağaraya çekilmişlerdir. Bu zatlar orada, ilâhî bir rahmet eseri olarak uzun süre bir uykuya dalmışlar. Romalılar da mağaranın ağzını kapatarak onların bir daha kurtulmamaları için onları mağaraya mahkûm etmişlerdi. Onların uyanıp sonra da ölmelerine şahit olan o dönemin idarecileri de mağaranın kıyısına bir mescit yapmışlardı ki, daha sonra burası herkes için bir ziyaretgâh hâline gelmişti.³³

³³ Bkz.: Kef sûresi, 18/9-26.

Hız. Musa ve Yuşa b. Nun'un Seyahati: Hz. Musa, uzun bir seyahate çıkar. Yanına, o gün için henüz genç yaşta olan Yuşa b. Nun'u da alır. (Her iki hâdisede de fetâ (genç) vardır.) Hz. Musa, zâhirî ilimden sonra bâtinî ilmi de araştırmak üzere yanındaki fetâsıyla bir sahili takip edip gider. Yolculuk esnasında bir kayanın dibinde biraz istirahat ederken tam o esnada yanlarında taşıdıkları zembilin içindeki ölü balık canlanır ve denize dalıverir. Ancak bu hâdiseyi gören Yuşa b. Nun'dur.

Biraz daha yürürler. Hz. Musa, ona kahve altını getirmesini söyleyince Yuşa, olan hâdiseyi hatırlar ve durumu Hz. Musa'ya bildirir. Aslında Hızır'la buluşulacak yer, ölü balığın hayat bulduğu yerdir. Hemen geriye dönerler. Orada Hızır'la buluşurlar. Daha sonra herkesin malumu olan seyahat başlar. Hızır'ın gemiyi delmesi, bir çocuğu öldürmesi ve yıkılmaya yüz tutmuş bir duvarı tamir etmesi bu macerada karşılaşılan hâdiselerdir. Ancak Hz. Musa ona soru sormamaya baştan razı olmasına rağmen her defasında, yapılan işin hikmetini sorar ve üçüncü soruda da Hızır'la yolları ayrılır.³⁴

Zülkarneyn-Ye'cüc ve Me'cüc: İki boynuzlu, iki yönlü veya iki buudlu insan mânâsına gelen Zülkarneyn, peygamber olup olmadığı şüpheli zevattandır. Ancak zâhir ve bâtin ilimlerini cem eden bir insan olduğu kesindir. (Bu vak'aların üçünde de zâhir ve bâtin meselesi iç içedir.)

Zülkarneyn, cihanın şarkına ve garbına seyahat yapar. Önce Bahr-i Muhit'e daha sonra da meşrik tarafına gider. Orada üzerlerinde elbise dahi olmayan bir toplulukla karşılaşır. Yolculuğuna devam eder ve iki sed arasına ulaşır. Burada dillerini anlamadığı bir cemaat, ona Ye'cüc ve Me'cüc anarşisinden

³⁴ Bkz.: Kehf sûresi, 18/60-82.

bahseder ve ne pahasına olursa olsun onlarla kendi aralarına bir sed yapması teklifinde bulunurlar. O da ücreti reddetmekle beraber sed yapmayı kabul eder ve iki tepe arasına demir ve kaynamış bakır halitasından bir sed yapar. Orada bulunanlar da kendisine işçilikte yardım ederler.

Ye'cüc-Me'cüc hâdisesi, çok geniş alanlı bir herc ü merci sembolize eden hâdisedir. O gün Zülkarneyn'in yaptığı sed, onların etrafı istilasına mâni olmak içindir. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın tayin ettiği vakit geldiğinde bu sed yıkılacak ve her tarafı Ye'cüc-Me'cüc istila edecektir.³⁵

Kehf sûresinde anlatılan bu hâdiselerin hemen hepsi vüzuhu içinde hafî gibidir. Bir bakıma topyekün beşerin serencâmesinin yine beşerin enzârına arz edilmesi itibarıyla vak'aların kahramanları âdetâ belirsizleştirilmiş, ifadeler fizikî mülâhazalar çerçevesinde ele alınsa da metafizik edalıdır. Değişik renklerle vak'aya/vak'alara öyle bir ton verilmiştir ki, kahramanlar birer sırlı ve sihirli varlıklar görünümü arz etmektedir. İfadeler onları hep buğulu gösterir. İnsan, onları seyrederken tayin ve teşhislerinde zorlanır. Zannediyorum bu tür konularda esas olan da budur. Çünkü anlatılanlar, bütün bir insanlığın macerasıdır. Şu kadar ki, Kur'ân'ın anlattığı vak'alar, bizim senaryolarımız gibi hayalî değildir; onlar, hakikatın ta kendisidir.

Bu vak'aları, peygamberler ve salih insanların şahsında sahnelendiren Hz. Allah (celle celâluhu), Kelâm-ı Kadim'i ile de ibret alınması maksadıyla, ayn-ı hakikat olarak Peygamberine bildirmiş, anlatmış ve yaşanan o hâdiseleri ölümsüz

³⁵ Bkz.: Kehf sûresi, 18/83-98.

birer ifade hâline getirmiştir. Şimdi bize de, onlardan alınacak hisseyi almak düşmektedir.

Haklarında bu kadarlık dahi olsa malumat verdikten sonra şimdi de bu hâdiseleri az dahi olsa sırasıyla açmaya çalışalım:

1. Ashab-ı Kehf

Ashab-ı Kehf'e, bazılarınca Ashab-ı Rakîm de denir ki, Kehf sûresinin baş tarafı, bu kişilerden bahsetmektedir. Âyet, mealen Efendimiz'e hitap sadedinde şöyle demektedir: “*Sen, Ashab-ı Kehf ve Rakîm'i bizim âyetlerimizden hayret edilecek bir şey mi zannediyorsun?*”³⁶ Bu âyetten başlayarak, Kur'ân-ı Kerim, 26. âyete kadar bize Ashab-ı Kehf'in serencamesini anlatır; anlatır ama Ashab-ı Kehf'in sayıları hakkında net bir bilgi vermez. Zira âyette çeşitli insanların değişik görüşleriyle bazı rakamlar söyledikleri nakledilmekte, ancak bunlardan hangisinin isabetli olduğu söylenmemekte ve adetleri ile alâkalı bilgi doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'ın ilmine havale edilmektedir.

Konuyla alâkalı âyette onlar hakkında şöyle denir: “*İnsanların kimi, 'Onlar, üç kişi, dördüncüsü de köpekleri idi.' diyecekler. Bazıları da, 'Beş kişi, altıncısı köpekleri idi.' diyecekler. Bunların hepsi gayb hakkında tahmin yürütmekten başka bir şey değildir. Kimileri de, 'Onlar yedi kişi olup sekizincisi köpekleri idi.' derler. De ki: 'Onların sayısını ancak Rabbim bilir.'*”³⁷

Ashab-ı Kehf'e, Ashab-ı Rakîm de denildiğini yukarıda söylemiştik. Bunlara Rakîm Ashabı denmesinin hikmeti tefsircilere göre şöyle bir mülâhazaya dayanmaktadır: Rakîm, kitâbe demektir. Ashab-ı Kehf'in içinde buldukları mağarada,

³⁶ Kehf sûresi, 18/9.

³⁷ Kehf sûresi, 18/22.

onların durumlarının ve isimlerinin kaydedildiği bir levha vardır. Bu levhaya işaret edilerek onlara Ashab-ı Rakîm denilmiştir. Bazıları bu ismin, mağaranın bizzat kendi adı olduğunu söylemişlerdir. Diğer bir rivayet de, mağaranın bulunduğu dağın adı olması şeklindedir.

Netice olarak, Rakîm'in ne olduğu kesin ve net değildir. Bu mütalâalar Ashab-ı Kehf'le Rakîm'in ayrı ayrı şeyler olduğunu söyleyenlere göredir.

Ashab-ı Kehf'in buldukları yer de ihtilâflıdır. Bazıları Şam'da, bazıları Endülüs'te, bazıları Tarsus'ta ve bazıları ise Efes'te olduğunu söyleyegelmişlerdir.

Endülüs'ün yetiştirdiği büyük müfessir Ebû Hayyan, tefsirinde konuyla alâkalı, Gırnata'ya yakın Sole denen mevki de bir mağara gördüğünü, o mağarada kemikleri çürümüş bir köpek ölüsü ve arkasında da yedi tane, etleri yavaş yavaş dökülmeye yüz tutmuş insan cesedine şahit olduğunu ve bunların Ashab-ı Kehf olabileceğini kaydeder.

İbn Atiyye de Sole'de böyle bir ziyaretgâhın olduğunu ve kendisinin bizzat orayı ziyaret ettiğini söylemektedir.

İbnü'l-Esir ise Ashab-ı Kehf hakkında şu malumatı vermektedir: Hıristiyanlık bozular. Krallar sefahate dalar. Hatta içlerinden Dakyanus isminde bir kral putperest olur. Bu, çok cebbar ve zalim bir insandır. Allah'ın birliğine inanan insanlara imha planını uygulamak ister. Bu düşünce ile, ne kadar inanmış insan varsa istisnasız hepsine işkence uygular. Saraya mensup yedi genç de iman edenlerdendir. Dakyanus onları da öldürmek ister. Ancak saraya mensup oldukları için öldürmekten çekinir. Onlar da Bencülüs (Anchilus) adıyla bilinen bir dağın mağaralarından birine sığınır.

Bunlardan birisi olan Yemliha bir gün çarşıya iner. Fakat sıkı bir takibe uğradığı için geri döner. Bunun üzerine mağarada bulunan diğerleri de çok müteessir olup dua ederler. O esnada Cenâb-ı Hak onların üzerine bir uyku gönderir. Hepsi de uyu-yup kalırlar. (Bu malumat, Fransızların neşrettiği Grand Ansiklopedisi'nde de aynı şekilde yer almaktadır. Sadece isimler farklıdır ki, onlar bu isimlerin Yunancasını söylemektedirler.)

Onlar uykuya dalınca, Theodere ve Rufinus isminde saraya mensup iki inanmış insan, onların isimlerini ve başlarından geçenleri bir kitâbe hâlinde yazıp mağaraya koyarlar. Zaten haklarında elde edilen malumat da bu kitâbeden elde edilmiştir. İsimlerine gelince, Yemliha, Mekselina, Mislina (veya Meselina), Mernuş, Debernuş, Şâzenuş, Kefeştetayyüş ve bir de köpekleri Kıtmir'den ibarettir.

Aradan uzun bir zaman geçer. Kur'ân-ı Kerim'e göre bu müddet, kamerî takvime göre 310, güneş takvimine göre 300 senedir. Kur'ân, kamerî takvim ile güneş takvimi arasındaki farka bu âyetiyle işarette bulunarak bir taraftan da zamanın izafiliğine aynı âyetle işaret etmektedir.

Geçen bunca zamandan sonra Ashab-ı Kehf uyanır. Ancak çarşıya gönderdikleri arkadaşlarının durumu dikkat çekici olduğu için hemen fark edilirler. Halk, onlara muttali olduğu için Cenâb-ı Hak Ashab-ı Kehf'in ruhlarını kabzeder ve ölürler.

Ashab-ı Kehf hakkında söylenenlerin hulâsası budur. Ancak biz bu hâdisenin günümüze bakan yönüne de temas etmek istiyoruz; istiyoruz ki bu suretle kıssanın Kur'ân'da anlatılması hikmetlerinden bazıları tebellür etsin. Yoksa sadece maziye ait bir vak'anın zikredilmesinden başka bir mânâ ifade etmeyen -hâşâ- bir durum söz konusu olacaktır. Kur'an gibi, mucize bir kitap, bu tür mülâhazalardan münezze ve müberradır.

Bu kıssanın, her devrin insanına olduğu gibi bu devrin insanına da anlattığı/anlatacağı çok şey vardır. Aslında her devrin insanının, kabiliyeti ölçüsünde bu ve benzeri kıssalardan hisse almaları için bunlar Kur'ân-ı Kerim'de anlatılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, Ashab-ı Kehf'in yerini tasrih edip açıklamamıştır. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Suriye, Afganistan ve Doğu Türkistan'da; Anadolu'da ise Efes, Tarsus ve Efsus (Afşin) gibi dünyanın çeşitli yerlerinde Ashab-ı Kehf'in mağarası olarak gösterilen yerler vardır. Bunun bir hikmeti şu olabilir ki, dünyanın çeşitli yerlerinde inanan insanların çoğu hep böyle bir mağaraya sığınma ve bir "tahan-nüs" devri yaşamışlardır. Bu, sadece bir yerde olmuş mahallî bir hâdise değildir. İşte Kur'ân, meseleyi mutlak bırakmakla bu hususa işaret etmekte ve her yerdeki Ashab-ı Kehf'e dikkat çekmektedir. Belki de her peygamberin ümmeti içinde bu tür bir Ashab-ı Kehf mevcudiyeti söz konusudur.

Meselâ Hz. Musa'nın ümmeti içinde zalimlerin zulmüne dayanamamış ve bu yüzden bir mağaraya çekilerek orada kendini ibadete vermiş bir Ashab-ı Kehf olabileceği gibi, Hz. Mesih'in ümmeti içinde de kendi devrinin zalim ve gaddarlarından kaçıp bir mağaraya sığınan Ashab-ı Kehf olabilir. Ancak biz, bugünkü tarihî malumatla bunların hangisinin hangi ümmetten olduğunu bilemiyoruz. İleride belki de bugün kapalı olan bu hususlar aydınlığa kavuşabilir.

Aynı zamanda bu hareket, bize fütüvvete dair bir hakikati de anlatmaktadır. Her devirde bir fütüvvet hareketi olmuştur. Yani gönlünü Allah'a vermiş bir kısım delikanlılar bir araya gelip bazı hakikatlere sahip çıkmışlardır. Zaten Kur'ân-ı Kerim'de de bunların isim ve adetleri üzerinde herhangi bir açıklama yapılmayıp, daha ziyade onların durumlarının anlatılması, bize o

keyfiyetten alınacak hisseyi ders vermek içindir. Kur'ân, onları (tercüme ve tefsirlerimiz içinde) mealen şu ifadelerle destanlaştırmaktadır:

Onlar bir fütüvvet cemaati, bir gençler topluluğudur ki hakikati omuzlamış ve ne olursa olsun onu yaşama azmindedirler, dedikten sonra ilave eder: Biz de onların hidayetlerini artırdık ve onların kalblerine rabıta verdik. Birbirlerine sımsıkı bağlandılar ve pervasız hâle geldiler. Onlar, küfür, tuğyan ve dalâlet karşısında gayet fütursuz idiler. Rahatlıkla, ateşe girebilir, çarmıha gülerek gidebilir ve arenalarda aslanların ağızında parçalanırken Cenâb-ı Hakk'ın celâli tecellîlerini seyir neşvesiyle tebessümlerle ölüme yürüyebilirler. Öyle ki kaba kuvvetin temsilcileri onları yakalamak için takip ederken bile onlar bunları bir koruma görevlisi gibi karşılar ve her zaman rahat hareket ederler. Kalbleri, kenetlenmesi gerektiği şekilde kenetlenmiştir. Başkaldırmışlardır kargaşaya, nizamsızlığa.. bu başkaldırıışlarında Hakk'ın rızası ve âlemşümül değerlere saygı nümâyândır. Her zaman, “Sizin ve bizim Rabbimiz, semavat ve arzın Rabbidir. Biz O'ndan başkasına el açıp yalvarmayız.”³⁸ hakikatiyle soluklanırlar.

Aslında işte böyle bir fütüvvet topluluğu, onların içinden çıktıkları milletin bekâsının garantisidir. Onun içindir ki Hz. Ömer, “Gençliği olmayan bir millet mahvolmuştur.” buyurur. Bunun mânâsı, içinde fütüvvet topluluğu olmayan bir millet, yıkılmaya ve haritadan silinmeye mahkûmdur, demektir. Böylesine zinde, canlı, dinamik ve her yönüyle sıhhatli bir gençlik, her yerde kendi değerlerini haykırarak her türlü uğursuz sesi bastıracak, insanların eğri büğrü yollara girip perişan olmasına meydan vermeyecek, bir cihetle murabıtlık yaparak milletin menfaatine olmayan her meseleye karşı koyacaktır.

³⁸ Bkz.: Kehf sûresi, 18/13-14.

Evet, işte böyle bir gençliği olmayan millet mahv ve perişandır. Meseleye bu zaviyeden yaklaşıldığı zaman görülür ki, Hz. İsa devrinde başlayan fütüvvet hareketi tam 310 sene devam etmiş; yani Hıristiyanlık bu kadar sene gizli ve el altından yayılmış ve bu insanlar, o günün zalim ve cebbarlarına karşı bu dini işte böyle bir gizlilik içinde korumuşlardır.

Devlet gücü zalim ve gaddar insanların eline geçince, Neronlara rahmet okutacak zulüm ve işkence inanan insanların mukadder akıbetleri olmuş ve bu mâkus tali' değişeceği ana kadar da görmedikleri zulüm ve çekmedikleri çile kalmamıştır. İhtimal Uhdud Ashabı'nın zulmü de işte bu döneme rastlar: Hendekler kazılır, hendeklerin içi alev alev ateşle doldurulur ve inanan insanlar diri diri bu hendeklere atılarak cayır cayır yakılır, ama yine de o mü'minlerde dininden dönen olmaz. Hatta bir kadın, elinde çocuğuyla beraber yanıp gidecektir. Bir ara tereddüt geçirir. Herhâlde kendisinin yanması umurunda değildir; ama "Bu masum çocuk yüzünden mesul olur muyum?" diye düşünmektedir. İşte o esnada kundaktaki çocuktan ses gelir: "Ana durma at kendini!" der. Ve kadın hiç düşünmeden ciğerpâresiyle beraber kendini ateşe atıverir...

Fütüvvet cemaati, kadını ve erkeğiyle her türlü mehâliki göğüsleyen yiğitler topluluğudur. Uhdud Ashabı, bunca katliama rağmen yine karşılarında kıyam edip duran bir gençlik buluyorlardı. Onlar çarmıha geriliyor, yakılıyor, fakat asla dinlerinden taviz vermiyorlardı. Demir testerelerle kesiliyor, etleri kemiklerinden ayrılıyor, yine de dinlerinden dönmüyorlardı. Günlerce ve aylarca aç susuz bırakılıyor, çöllerde süründürülüyor, buna rağmen bir adım geri atmıyorlardı. Zaten, asırlar sonra Habbab b. Eret'in dua talebine karşı Allah Resûlü işte bu kahramanları misal göstermemiş miydi?

Evet, onlar kendilerine düşeni hakkıyla yapmışlardı; Saadet Asrı'nda da bu vazife Allah Resûlü'nün arkadaşlarına düşmüştü. Ve Allah Resûlü orada son cümlesini şöyle tamamlamıştı: “Allah bu dini tamamlayacaktır, ama siz acele ediyorsunuz.” Acele etmeye hiç gerek yoktu. Çünkü fütüvvet cemaati er geç fonksiyonunu eda edecek ve kendine düşeni yaparak dinin tamamlanması mevzuunda Cenâb-ı Hakk'ın lütfuna mazhar olacaktı. Ne var ki, sabır isteyen böyle bir meselede dış sıkıp sabretmek gerekecekti.. evet bu tür konularda acele, daima yıkım getirmiş ve milyonlarca insanın çalışma ve gayretleriyle vücut bulan bir oluşum heba olup gitmiştir.

Sözün burasında bir girizgâh bulup şu hususa intikalim mazur görülsün: Bugüne kadar kendimi daima mü'minlerin en mücrimi görmüşümdür. Bunun bir devamı olarak da İslâm hesabına bir şey yaptığım iddiasında bulunduğumu hatırlamıyorum. Ancak şu da bir gerçek ki, yeryüzünde bütün inanan insanlar doğransa ve sadece ben kalsam, bu durum beni hiç mi hiç ümitsizliğe düşürmez. –Hafizanallah– böyle bir şey olsa ben yine: “Çalışır, tekrar çoğalırız.” der, yoluma devam ederim. Ancak inanmış insanların, hayatın bütün sahalarında oldukları devrede dahi işe çilesizlerin müdahale etmesi ve mazisinde hiçbir sıkıntı bulunmayanların işi ellerinde tutmaya çalışmaları.. işte beni ve benim gibi düşünenleri ümitsiz edecek en büyük musibet budur. Zira Saadet Asrı'nı dahi bu tür çilesizler karıştırmış ve İslâm âlemini kan gölü hâline getirmişlerdir.

Evet, o aydınlık çağı ifsat edenler, Habbablar, Ammarlar ve Bilaller değildir. Nerede, nevezuhur ve sonradan iltihak etmişler varsa –elbette hepsi değil, sözüm sadece bir kısım çilesizleredir– bu ifsat ve anarşinin başını hep onlar çekmiştir. Bu hususu düşündükçe bazen ümidime gölge düştüğünü ve

ellerimi açıp Rabbim'e şöyle niyaz ettiğimi itiraf etmeliyim: "Rabbim, ard fikirli insanları Sen bertaraf et. İnanan insanları hiçbir zaman inkisara uğratma!" Âmin.

Konuya tekrar dönecek olursak, Hz. Mesih'in ümmeti fütüvvet hareketini tam 310 sene devam ettirmiştir. Bu hareket tabandan gelen bir zorlama olduğu için neticede Kostantin, Hıristiyanlığı resmî din olarak ilan etmek mecburiyetinde kalmıştır. Gerçi bu, Hıristiyanlık üzerinde kontrolü elde tutmak için yapılan bir kabullenıştır, ama yine de bir mânâda önemlidir. Eğer o günün Hıristiyanları, Kostantin'in bu oyununa gelmeyip kendileri olarak vaziyet edecekleri ana kadar dışlerini sikabilselerdi, ihtimal dinlerini bir süre daha koruyabilirdi.

Şunu hatırdan çıkarmamak gerekir ki, günümüzün inanan kesimine karşı oynanan veya ileride oynanacak olan kabullenme taktikleri de, dünün o inananlarına oynanandan farklı değildir. Öyleyse günümüzün inananları dünden ibret alıp kat'iyen şunun-bunun oyununa gelmemelidirler.

Hıristiyanlığın resmî din olarak kabul edilişi, Hıristiyanlara indirilen bir rehavet darbesi olmuştur. Bu devreden sonra Hıristiyanların bir kısmı eski gerilimlerini kaybedip kelepirci sevdasına düşmüşlerdir. Tabî ki bu düşüş, sona doğru gidişi hızlandırmıştır. Dün, uğruna canlarını verdikleri hakikatlere karşı bu rehavet döneminde ihtimal, kıllarını dahi kıpırdatamamışlardır.

Evet, mağaraya çekilme, toplumdan kaçma şeklinde düşünülmemelidir. O sadece bir gerilime geçme devresidir ki, başta Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere bütün büyükler hep böyle bir dönemden geçmişlerdir. Efendimiz, Hira dağında bir mağaraya çekilmiş.. İmam Gazzâlî belli bir

devreyi mağarada yaşamış.. Asrın Çilekeşi mağaralarda gerilim devresini tamamlamış ve bir bakıma memleket hapishaneleri ve sürgün yerleri onun için hep bir çilehane olmuştur. Zaten tasavvuf ehlinin hemen hepsi de böyle bir gerilime geçiş devresini şart koşmuş ve her fert kendi ihtiyacı nispetinde bir çile devresinden geçmiştir. Hem her zaman toplumu irşada hazırlama için günahlardan teberri ile böyle bir uzlet devri geçirme büyüklerce kaçınılmaz görülmüştür.. evet, Ashab-ı Kehf'i anlatmanın bu hususlara da işareti söz konusu.

Allah Resûlü, işin başında böyle bir fütüvvet topluluğu meydana getirmiş, kendisi de “Baş Fetâ” olarak onların başına geçmiştir. Zaten sûre-i Kehf’de Ashab-ı Kehf’in anlatılmasından evvel Efendimiz’e ait bazı hususların anlatılmasının hikmetlerinden biri de işte bu hususa işarettir. O devrede de işi gençler üzerine alıp götürmüşlerdir.

300 küsur sene yine fütüvvet hareketi devam etmiş, ondan sonraki zamanda İslâm âleminin başına zalim ve cebbar melikler musallat olmuşlardır. Bu dönemde Müslümanlar, eski safvet ve duruluklarını kaybetmişlerdir. Daha sonra yeneden bir varoluş devresi yaşanmış ve İslâm, eski ihtişamlı günlerine kavuşmuştur. Bu ihtişam devresini de bir yıkılış, onu da yine bir varoluş devresi takip etmiş; derken Karlofça Anlaşması yeni bir yıkılışın başlangıcı olmuştur. Şimdi ise dünyanın dört bir yanında İslâm adına gösterilen gayretlerin semere vereceği günlere bir yürüyüş var. Mağarada kalma müddeti tamamlandıktan sonra bahar ve gül devri bütün debdebesiyle tülleniyor gibi...

Ancak inanan insanların mağaradan çıkışları da yine belli usûl ve prensipler dahilinde olmalıdır ki, Ashab-ı Kehf’in anlatıldığı âyetlerde bu hususlara da işaretler var. İsterseniz kısaca bu hususları da özetleyelim:

Birincisi, mağaranın şekli ve saklanma keyfiyeti hakkında söylenen hususlardır. Bu şekil ve keyfiyet, yaşanan devrin şartlarına uygun olmalıdır. Çünkü mülhit cephenin taharri ve araştırma tekniği her devirde farklılık arz etmektedir. Ancak hangi devirde olursa olsun değişmeyen bir ortak çizgi vardır ki, o da, düşmanlığa kilitlenmişlerin muttali olmasına fırsat verilmemelidir. Çünkü onlar muttali olurlarsa akla hayale gelmedik zulümler mukadder olur.

Onların en basit teklifleri ise inanan kimseye dininden dönme teklifidir; mü'min, ya bu teklifi kabul edip ebedî hasarete dûcâr olacak ya da cemiyet içinde rezil olmayı kabul edecektir. Esasen her iki teklif de inananların aleyhinedir. Birincisi mü'minin ebedî hayatını, ikincisi ise hizmet hayatını tehdit etmektedir. Bu tehditlerden salim kalmanın bir tek yolu vardır; o da hasımların eline düşmemektir. Binaenaleyh, ulvî düşünceler ve yüce ideallerle donatılmış olan fütüvvet davasına gönül vermiş yiğitler böyle bir yola koyulurken, iç ve dış kaynaklı husumetin sürekli takibinde olduklarını hatırdan çıkarmamaları gerekmektedir.

İkincisi, her zaman husumetin tabiatı, şiddeti ve sebep olabileceği menfilikler hesaba katılmalıdır. Kuvvet bir hakikattir ve onun da bir hikmet-i vücudu vardır.. evet, Cenâb-ı Hak, güç ve kuvveti yaratırken bir hikmete mebni yaratmıştır; öyleyse onu yok kabul edemeyiz. Nasıl yok kabul edebiliriz ki, bazen o, hakka dahi galebe çalmaktadır. Hâlbuki esas galebe, hakkın hakkıdır. Ne acıdır ki, günümüzde çok defa kuvvet, hakka galebe çalmaktadır. Bu da kuvvetin bir yaratılış hikmetinin olduğunu göstermektedir. Bu bir realitedir ve inkâr etmenin de kimseye bir faydası yoktur. Onun için bir kere daha ifade ediyorum ki, hasım kuvvetin gücünü ve hakka galebe çalma durumunu daima göz önünde bulundurmalıdır. Aksine hareket edenler her zaman maksatlarının aksiyle tokat yerler.

Üçüncüsü, telattuf meselesidir. Başka bir vesileyle de bu husus üzerinde durduğumdan burada tekrarını zait görüyorum. Ancak şu kadarını söylemeliyim ki telattuf, inanan insanın, kendisini, yaşadığı cemiyette yadırganmadan kabul ettirmesidir. Zaten cemiyetin her kesiminin, inanan insanlara hava kadar ihtiyacı vardır. Telattuf, işte bu mânâda olmalıdır. Cemiyet hep onun mefkûresini teneffüs etmeli ve mevsimi geldiğinde herkes anlamalı ki, onlar onu boğmak ve öldürmek isterken, o onlara hayat üflüyormuş. Böyle olursa bir gün gelir içlerinden bunu idrak edenler onlara yaptıklarına pişman olur, af dilerler. Af dilemeseler de mü'minler onları bağışlar. Çünkü mü'min, rikkat insanıdır. Mahzun her çehre, onu yürekte ağlatır.

Şimdi de ikinci vak'a olan Hz. Musa ve Yuşa b. Nun hâdisesine gelelim:

2. Hz. Musa ve Yuşa b. Nun'un Seyahati

Yuşa b. Nun, bir nebidir. Hz. Musa'dan sonra Amelikalılara karşı yapılan savaşları onun komuta ettiği söylenmektedir. Gerçi biz, bizzat Kur'ân'ın naklettiği üzere Calut'u Hz. Davud'un öldürdüğünü biliyoruz ve bu kesindir.³⁹ Ancak Hz. Yuşa'nın (aley-hisselâm) kendi döneminde nasıl bir unvanla o savaşlara iştirak ettiğini bilmiyoruz.

Hz. Musa, bir münacatında kendisinden daha bilgili bir insan olup olmadığını Cenâb-ı Hakk'a sorar. Gayesi tefahur değil, sadece o kişiden istifade etmektir. (Meseleyi bu şekilde değerlendirmek, nebiye karşı saygılı davranma hususunda bana daha muvafık geliyor.) Cenâb-ı Hak, Hz. Musa'ya, böyle bir kişi olduğunu ve onu görmek için de "Mecmaü'l-Bahreyn"e kadar gitmesini vahyeder. Hz. Musa da emre icabet

³⁹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/251.

ederek yanına fetâsını alır ve yola koyulur. Bu genç, tefsircilerin ittifakıyla Yuşa b. Nun'dur. Yolda büyük bir kayanın yanına varırlar. Orada bir müddet istirahat edilir. Bu arada zembillerindeki ölü balık birden canlanır ve denize dalıverir; derken gözden kaybolur.

Demek ki, buldukları o yerde mânevî ve ayrı bir atmosferin mevcudiyeti söz konusuydu. Orada Cenâb-ı Hak, apaçık Hayy ismiyle mütecellî idi. Aslında makam-ı Hızriyet, bütünüyle canlılıktır. Aynı durum Hz. Cibril'de de vardır. Onun için kendisinin ve atının bastığı her yerin yeşerdiği ve geçtiği yolların yemyeşil olduğu kanaati çok yaygındır. Tabî ki bunlar, harikulâde ve tabiatüstü hâdiselerdir. İhtimal işte o atmosfer içine girince, Hayy isminin fevkalâde tecellîsiyle balık birden canlanır ve suya dalıverir.

Âyette bahsi geçen "sahr-kaya" nerededir? Bu kaya hangi kayadır? Hakkında kesin bilgi yoktur. Zaten böyle de olmalıdır. Zira meçhuliyet bütün bu vak'aların umumî karakteridir. Bazılarının bu kayayı Hz. Davud'un altına girip ibadet ettiği Mescid-i Aksa'da bulunan bir kaya olarak nakletmeleri ise kesin değildir. Bizce, bilinmeyen bir kaya olması umumî mânâyâ daha uygun düşmektedir.

Hz. Musa ile Yuşa b. Nun (aleyhimesselâm) bir müddet yürürler. Kendilerinde bir yorgunluk ve açlık hissettiklerinde Hz. Musa'nın teklifiyle yemek yemeye karar verirler. O esnada Hz. Yuşa unuttuğu bir meseleyi hatırlayıverir; balığın canlanıp denize atlayıp gittiğini. Daha sonra oranın bir buluşma yeri olduğunu anlayıp geriye dönerler. Hızır'ı (aleyhisselâm) orada duruyor görürler. Kur'ân, onu, kendisine "Ledün ilmi" verilen bir kul olarak anlatır.⁴⁰

⁴⁰ Bkz.: Kehf sûresi, 18/65.

Hızır, durumunu ona açar ve kendisine tâbi olmak istediğini söyler. Ancak Hızır (aleyhisselâm), Hz. Musa'nın kendisiyle yolculuk yapmaya tahammül edemeyeceğini hatırlatır. Efendimiz'den şerefsüdur olan hadislerde bu hâdisle ilgili alâkalı tafsilat şöyledir: Hz. Musa'ya hitaben Hızır şöyle der: *“Allah sana bir ilim vermiştir. Onu ben bilemem. Bana verdiği ilmi de sen bilemezsin.”* Sonra da denize gagasını daldırıp çıkaran bir kuşu gösterir ve şöyle der: *“Yâ Musa! Senin ve benim bildiklerim, Cenâb-ı Hakk'ın ilmine nisbeten, şu kuşun gagasına bulaşan su ile koca okyanusun nispeti gibidir.”*

Yolculuk sırasında Hz. Hızır gemiyi arızalı hâle getirir, bir çocuğu öldürür ve kendilerine yemek vermeyen insanların bulunduğu yerdeki bir duvarı da düzeltir. Bunlar işin zâhirine göre hep hatadır, bu itibarla da her defasında Hz. Musa'nın itirazı olur. Ancak ayrılacakları sıradadır ki, Hızır, bu vak'aların iç yüzünü anlatır:

Gemi salih insanlara aittir. Hâlbuki zalim bir kral, gördüğü sağlam ve dayanıklı gemilere el koymaktadır. Onu kusurlu kılmakla, gasbolmaktan kurtarmıştır. Öldürülen çocuk şakidir. Anası, babası ise salih insanlardır. Eğer o yaşasaydı ana ve babasını da baştan çıkaracaktı. İşin ledünniyatında onu öldüren Hızır'dır (aleyhisselâm). Ancak zâhire göre o, yine kendi tuğyanı içinde bir hâdisle ölmüştür. Duvar yıkılsaydı, o hane sahibinin yetim kalan çocuklarına ait bir hazine ortaya çıkacak ve bu hazine yağmalanacaktı. Onlar büyüyünceye kadar duvar yıkılmayacak bir hâl alınca çocuklara ait bu hazine korunmuş olur.

Bu yolculuk, her zaman ve devirde yapılması gereken bir yolculuktur. İnanan insanlar sadece zâhirî ilimlerle yetinmemeli, kalb ve ruh dünyalarını işlettirerek ledün ilmine vâkıf olmaya da çalışmalıdırlar. İşte Hz. Musa, yanındaki gençle bu yola sülûk etmiş ve bütün gençliğe bu dersi vermiştir.

Yolculuk, bir mânâya göre çile ve seyr u sülûkun remzidir. Bu uzun yolculukta her makamın kendine göre şartları vardır ve bunlar ancak erbabınca bilinmektedir. Sahabeden sonra tâbiîn döneminde bu iş hakkıyla yapılmış ve her türlü ilmi elde etme cehdiyle insanlar uzak mesafelere yolculuk yapmış ve at koşturmuşlardır. Aynı hedefe varmak isteyenler, günümüzde de aynı şekilde davranmak zorundadırlar. Demek ki, bu hâdiseden hisse alma kıyamete kadar devam edecek ve her ilim insanı bu hâdiseden kendi seviyesine göre bir mânâ anlayacaktır.

Gemi de ayrı bir semboldür. Her devrin zalim ve cebbar insanlarınca gasbedilmek istenen sefineler, kırık dökük ve mukassi gösterilmekle kurtarılabileceğine bu hâdiseyle işarette bulunulmuştur. Tabîî ki burada sefineyi ben de mecazî mânâda kullanmış oldum. Zira bu prensip bütün devirlerde kullanılabilir bir usûldür ve hükmü kıyamete kadar bâkidir.

Ayrıca bu üç hâdisenin müşterek olarak anlattığı şöyle bir nükte daha vardır: Mantık ve rasyonalizm, kalbe ve ruha teslim olmak zorundadır. Burada masum gibi görünen çocuk öldürülüyor, yıkılması gereken duvar tamir ediliyor ve teşekkür edilmesi gereken yerde iyi insanların gemisi deliniyor. Böylece anlıyoruz ki, akıl, ledünden açılmış bir pencere karşısında her zaman yeterli olmayabiliyor. Onun için esas olan, dinin ruhuna teslim olmaktır. İnsan, dünya ve mâfihâdan tecerrüt edip tam soyunmadıkça ledünnî hakikatleri alabilme melekesini de elde edemez. Onun için, kalben dünyadan uzaklaşp, ukbâya yaklaşırcı bir seyre ihtiyaç vardır.

İki denizin birleşmesi (Mecmaü'l-Bahreyn) ise, tefsirlerde ismi geçen birçok denizin birbiriyle birleştiği yerlerden ziyade, her ikisi de bir sahanın denizi durumunda olan ve birisi zâhir ilminin diğeri de bâtın ilminin denizi sayılan Hz. Musa

ile Hz. Hızır'ın bir araya gelmesidir ki, mecaz olarak iki denizin birleşmesi olarak tabir edilmiştir. Bu da işarî bir yorum.

Hz. Musa ve Yuşa b. Nun'da ise tamamen lâhût âlemine bir teveccüh ve im'an-ı nazar söz konusudur. Orada insan, nâsûfliğini bırakır, lâhûtî bir hüviyet alır ve derinleştikçe derinleşir. Bu aynı zamanda bir büyük davayı omuzlamaya ehil hâle gelmek demektir ki, cihanın fethi bu tekevvünü takip eder.. ve Zülkarneyn olmak için de evvelâ böyle bir terbiyeden geçmek lâzımdır.

Ciddî bir tecerrüt, uzlet ve halveti olmamış, iradî veya gayri iradî böyle bir çile devrini doldurmamış insanların “vâsıl” olmaları elbette mümkün değildir. İşte bu merhale, bir çeşit katedilmelidir ki, Hızır'la buluşma yoluna girilebilsin. Zülkarneyn olabilmek için de bu ikinci merhaleden geçmek gerekir. Dünden bugüne bunu iradesiyle yapanlar yapmış, bazıları da iradesi dışında bu yola sevk edilmiştir. Düşünün ki Asrın Çilekeşi, seksen küsur senelik hayatında dünya zevki namına bir şey tatma imkânı bulamamıştır.

Evet, o ömrünü ya harp meydanlarında ya esaret zindanlarında ya memleket mahkemelerinde ya hapishanelerde ya da sürgünde geçirmiştir. Bu da onun için gayri iradî bir Ashab-ı Kehf hâline gelme ve ardından gidenlere de bu mevzuda tam bir örnektir. Allah'a ulaşma istikametinde yürünen yolun muktezası budur. Ateşten hendeklerin içine girmeden, su yerine zehir içmeden, birkaç defa cendereden geçmeden, Yunus'un ifadesini az değiştirerek söyleyeyim, “Sen vâsıl olamazsın.”

Gönüller sultanlığına açılan kapı buradan başlamaktadır. Söğüt'te kurt hâlinde beklemek, kanatlanmak, kelebek olmak, daha sonra dört bir yana pervaz edip kanat çırpmaq

ve “Kostantiniye elbet fetholunacaktır. Onu fetheden asker ne güzel askerdir. Ve onu fetheden kumandan ne güzel kumandandır!” hakikatini temsil edebilecek kıvama gelmek için birkaç asır beklemek, Cenâb-ı Hakk’ın değişmeyen kanunudur ve bu, bütün Müslümanlar için geçerlidir.

3. Zülkarneyn

Zülkarneyn hâdisesine gelince, bu isim Kur’ân’da bizzat zikredilir. “Sana Zülkarneyn’i sorarlar.”⁴¹ âyeti bunu ifade etmektedir. Ancak isim zikredilmekle birlikte, Zülkarneyn’in kimliği yine kapalı kalmaktadır ki, bu vak’ada da diğer hâdiselerdeki gibi meçhuliyet devam etmektedir.

Ona Topal Filip’in (Philippos) oğlu Büyük İskender diyenler vardır. Hâlbuki Zülkarneyn, Hz. İbrahim devrinde yaşamıştır. Hatta bazı rivayetler, Hz. İbrahim ile Zülkarneyn’in görüşmelerinden bahsetmektedir. Bu itibarla milattan 300 sene kadar önce yaşamış olan Büyük İskender asla Zülkarneyn olamaz. Zülkarneyn’in Himyer’den olması ihtimal dahilindedir. Çünkü Yemen lisanında isimlerin başına “Zülmenar”, “Zülyesar” vs. gibi “zü” getirilmesi âdeti vardır. Durum böyle olunca şark ve garptan maksat, baştan sona Afrika olabilir. Zülkarneyn’in oradan Çin’e uzanmış olması da mümkündür.

Yukarıda söylediğimiz gibi yine ışıklar bulanık ve yine teşhis tam değildir. Acaba bu Zülkarneyn kimdir?

Hz. Ali’den gelen bir rivayette, Zülkarneyn’in salih bir insan olduğu söylenmektedir. Peygamberliği ise şüphelidir. Durum böyle olunca da, böyle biri, kat’iyen gittiği yere sefahat götüren sarhoş ve ayyaş İskender olamaz. Hem Hz. İbrahim

⁴¹ Kehf sûresi, 18/83.

gibi ulülazm bir peygamber, İskender gibi birine sarılıp onu bağına basmaz.

Bir kere daha tekrar edelim; Zülkarneyn'in kim olduğunu bilmiyoruz. Bildiğimiz bir husus varsa, o da onun, bir hakikatin temsilcisi olduğudur. Zaten bizim için mühim olan da böyle bir hakikatin keşfidir. Zülkarneyn, sebeplerle çepeçevre kuşatılmış ve kendisine Cenâb-ı Hak tarafından "müknet" verilmiş bir insandır. Onu, hiçbir hâdise sarsamaz. O, hayatın bütün ünitelerinde tam bir salahiyet sahibidir. İçtimaî hayatı bütün teferruatıyla bilir. Onun iktisadî hayatı ve askerî hayatı da, en az bunlar kadar ileridir. Ve o aynı zamanda, bir ibadet insanıdır. Bu yönüyle de tam bir zâhiddir. Bütün sebepler seferber edilmiş ve onun emrine verilmiştir. Binaenaleyh yerinde irşad ekipleri çıkarır, onları yürütür, yerinde de cihanı fetretmek için hem şarka hem garba seferler tertip eder.

Evvelâ batıya gider, güneşin battığı yere ulaşır. Burası öyle bir yerdir ki, onun artık bir adım daha atması mümkün değildir. Çünkü bir ihtimal o Atlas Okyanusu'na ulaşmıştır. Burada Zülkarneyn, güneşin bulanık bir balçık içinde battığını görür. Belki de bu görüntü, denizin buharlaşmasından meydana gelen bir görüntüdür veya bu tasvirin hakikati tamamen Kur'ân'ın bakış ve değerlendiriş ufkuna aittir.. evet, semalar ötesinden vahiy yoluyla gelen Kur'ân, o âlemden görünen manzarasıyla böyle bir tablo tasvir etmektedir. Semanın yüzünde küçük bir göz gibi duran güneş, yeryüzünün gözü durumunda olan okyanusa batarken gök ehli tarafından, Kur'ân'ın tasvir ettiği şekilde görünür. Onun içindir ki, Kur'ân bu tabloyu anlatırken *فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ* demiştir.

Daha sonra o, şarka azm-i râh eder. Dünyanın şarkını da fethetme niyetindedir. Fakat bütün seferlerinde sebeplere

riayet ederek hareket eder. Burada bir topluluk görür ki, bunlar âdeta üryandırlar. Bu üslûp, ya buldukları yerin çoraklığını ya da üzerlerine elbise dahi giymeyen kavmin bedeviyetini işaretlemektedir.

Derken Zülkarneyn'in yolculuğu, bir seddin bulunduğu yere kadar devam eder. Orada bir kavim görür ki, bunlar ya ibtidaî bir dille konuşuyorlardır veya dilleri ibtidaî değil de fakat Zülkarneyn bu dili tam bilmemektedir. Onlar, Zülkarneyn'e müracaat ederek Ye'cüc ve Me'cüc istilasına karşı kendilerini korumasını ve bunun için de ona haraç vermeye hazır olduklarını arz ederler. Zülkarneyn, haracı kabul etmez. Ama seddi kendi imkânlarıyla yapacağı sözünü verir onlara.

Yukarıdaki hâdisede, Hz. Musa ile Hızır'ın buluştukları denizin neresi olduğunu bilmediğimiz gibi bu seddin de nerede olduğunu bilmemekteyiz. Meçhuliyet burada da devam etmektedir. Zira bu hâdiseler, sadece bir devreye ve bir mahalle mahsus hâdiseler değildir. Her devirde ve her yerde olması mümkün hâdiselerdir ve kahramanları da belli şahıslara münhasır olmamalıdır. Belki bu kahramanlar, dünyanın değişik yerlerine serpiştirilmiştir. Hz. Âdem'den beri devam eden ve kıyamete kadar da devam edecek olan her türlü şurlu bir araya gelmeler bu hakikatin bir parçasıdır ve Cenâb-ı Hak, bu hususu bir sır olarak sürdürmektedir.

Bu set hakkında da çeşitli rivayetler var; bazıları bu seddin, meşhur Çin Seddi olduğunu söyler. Onlara göre bu set, Çinlileri Türklerden korumak için yapılmıştır. Bazılarına göre ise Azerbaycan-Ermenistan arasında Dağıstan'daki Demirkapı seddidir. Belki de bu set, Ural dağlarındaki seddir veya hiçbiri değildir de Bering Boğazı'ndaki geçit noktasıdır. Bütün bunlar bizim bilgimiz dışındadır. Bunların ne olup-olmadığını

bilmediğimiz gibi, bu seddin keyfiyetini de kesin olarak bilemiyoruz. Bildiğimiz bir şey varsa o da şudur:

Zülkarneyn, şarttan garba gün be gün bir hâkimiyet tesis etmiş ve öyle bir set yapmıştır ki, bu seddin tuğlaları demirden, sıvası da bakırdandır. Bu inşa, bugünün teknik ve sanayiinden çok daha ileri bir teknikle yapılmış olmalıdır. Günümüzde yapılan bazı araştırmaların neticesi, bizlere bu mevzuda bir fikir verebilir. Kendisine her türlü “müknet” verildiğine göre tekniğin bu kadar zirvede oluşunu istiğrab etmemek (garipsememek) gerektir.

Zülkarneyn, diğer taraftan zâhir ve bâtın ilimlerinin hepsini kendinde toplamış zü'l-cenâheyn bir zattır. Aslında bu temsil keyfiyetine ulaşmadan cihan çapında böyle bir manevraya kalkışmak da doğru değildir. Doğru olmayan bir başka husus da, bu merhaleye durup dururken gelineceğini zannedip pasif beklemektir.

Fütüvvet ruhu, bir güç ve kuvvet kazanıp her şey yapabilecek seviyeye gelince gerektiği şekilde disipline edilememişse, güce dayanma gibi bir hevese dahi düşebilir. İşte o zaman karşısına Hz. Musa ile fetâsı Yuşa b. Nun çıkar ve nazarlar daha ziyade ledünne çevrilir. Maddî planda yapılan ve olan işleri kendilerine isnat edip duran insanlar, ilm-i ledün sayesinde işin hakikatini anlar ve hayra ait bütün fiilleri hakikî sahibi olan Cenâb-ı Hakk'a verirler.

Demek ki, ister fert ister cemiyet, maddeten kuvvet kazandıkları ölçüde mânevî beslenme olmazsa dünyevîlik kaçınılmaz olur. Bu cümleden olarak bir hareketin temsilcileri maddî güç arttıkça gecelerini ihya ederek atmosferlerini aydınlatmıyor ve evrâd ü ezkârla ruhanîleşme peşinde değillerse,

onlar bir mânâda düşüşe geçmiş ve kaybetmeye başlamışlar demektir. Bu bir iç kokuşma ve bir çöküştür.

Bunların dışında Kehf sûresinde anlatılan bir hâdise de, bağ ve bahçe sahibi iki kişinin durumudur.⁴² Mağara devrinde sonra böyle bir imtihan devresine işaret gibi görünen bu hâdise de çok mühimdir. Servet sahibi olmak, bağ ve bahçe edinmek, elbette bir suç ve günah değildir. Ancak bunlar, insanın gönlünü çeliyor ve yapılması gereken insanlık adına büyük ve mühim işlerin ihmal edilmesine sebebiyet veriyorsa o zaman mahzurludur. Bu kıssada iki arkadaştan biri bu imtihanı vermiş diğeri ise kaybetmiştir. Demek oluyor ki, elenmeler her devrede devam etmektedir. Kimisi işin başında kaybederken, kimisi de işin ortasında veya sonunda kaybetmektedir. Buradan ipi göğüsleyinceye kadar (yani ruh bedenden ayrılıncaya kadar) insanın kazanmak veya kaybetmekle yüz yüze bulunduğunu çıkarabiliriz.

Âlemşümül kabul devresi ise Zülkarneyn'le anlatılmış olmaktadır. O devre, dünya muvazenesinde bir yer almak, sözü dinlenilir bir konumda bulunmak ve daima haksızlığın önünde bir set gibi durmak zamanıdır. Yol, usûlünce takip edilirse, Cenâb-ı Hakk'ın tevfiik ve yardımıyla o hedefe de varılabilir.

Zülkarneyn olma, evvelâ mağarada Ashab-ı Kehf olmaktadır. Bu arada safvetini koruyanlar, ledünniyata sımsıkı bağlı olanlar ve işin başındaki hasbîliklerini sonuna kadar götürenler, bence işte fütüvvet cemaati onlardır ve insanlığın mâkus tali'ini de onlar değiştirecektir. Bağa, bahçeye, mal ve servete takılıp kalanlar, yazlığına kışlık ve kışlığına yazlık

⁴² Bkz.: Kehf sûresi, 18/32-34.

eklemeye çalışanlar ve en kıymetli sermayeleri olan ömürlerini böyle lüzumsuz arzu ve isteklerin arkasında koşarak tüketenlerin ise Zülkarneyn olmaya hakları ve liyakatleri yoktur.

BELÂNIN EN ŞİDDETLİSİ

Soru: Bir sahih hadiste: “İnsanların en çok musibete uğrayanları evvelâ peygamberlerdir, sonra derecelerine göre (veliler ve salihler) gelir. Kişi dinine göre belâ ve imtihanlara maruz kalır. Eğer salâbet-i diniyesi varsa, belâsı daha da artar. Fakat dininde gevşek yaşıyorsa ona göre musibetlerle karşılaşır. Kişiyे belâlar gelir gelir de artık onun üzerinde hiçbir günah kalmaz.” buyruluyor. Bu hadisi açıklar mısınız?

Bu hadisin farklı lafızlarla değişik rivayetleri söz konusu. Ancak bu farklı rivayetler arasında mânâ bakımından bir fark olduğu söylenemez. Hadislerde bahsedilen ilmiyle amel eden âlim ve salih ise velidir. Veliler bu yönüyle peygamberlerin vârisleridirler. Allah Resûlü'nden (sallâllahu aleyhi ve sellem) sonra peygamber olmayacağına/gelmeyeceğine göre, bu ümmet içinde en çok belâ herhâlde Hak dostlarına gelecektir. Zaten gelmiş ve geliyor da. Bu durum kıyamete kadar da böyle devam edecektir.

Belânın Allah dostlarıyla münasebetini anlamada bazı zorluklar yaşanabilir; hatta tam anlaşılamadığı da söylenebilir. Anlaşılamamanın önemli sebeplerinden biri, bizim zâhiren belâ ve musibetleri hırpalayıcı ve ezici görmemizden kaynaklanmaktadır. Haddizatında belânın mânâsında bir yetiştirme ve olgunlaştırma da vardır. Belâ ve musibetler bahar fırtınaları gibidirler; bunlar insanda bir kısım istidatları inkişaf ettirirler. Hatta bir insan belâlarla pişmemişse, kendisinde her zaman bir kısım hamlıklar görülebilir. Bu da onun Rabbiyle münasebetlerinde zayıf olmasını netice verir.

Binaenaleyh çok büyük bir davanın hamelesi (taşıyıcılığı) çok kritik bir anda bozgunculuk yapıp bırakmasınlar diye

musibetlerle olgunlaştırılmaları adına Allah onların başlarına dolu gibi belâ yağdırabilir. Sanki başlangıçta, bir kısım zayıf ve mukavemetsiz kimseler önemli bir hizmetin altına girmesinler diye, Allah ilkleri çok sıkı imtihana tâbi tutmuştur. Yarın çok ciddî bir mücadele olduğunda veya çoluk çocuğun hayatı tehlikeye düştüğünde, işi bırakıp dönecek kimseler, daha baştan işin içine girmesinler diye Cenâb-ı Hak elli defa onları kalbura kor ve elli defa eler. Böylece hası-hamı birbirinden ayırır.

Tarih boyunca bu böyle olmuştur. Bir yere bir peygamber gittiği zaman Cenâb-ı Hak oraya çok ciddî belâlar göndermiş ve daha işin başında liyakatsiz ham ruhlar ve olgunlaşmamış kimselerin onun blokajına yerleşmelerine meydan vermemiştir.

Saadet Asrı açısından bakacak olursak, Mekke’de çile ve ızdırap çekilmiş, daha sonra Medine’ye gidilmiş; ancak orada da bir humma hastalığı bu insanları kısıkvrak yakalamış ve hırpalamıştır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Bilal rahatsız olduğu gibi belli ölçüde Efendimiz de bundan rahatsız olmuşlardır. Ancak onlar Medine’ye küsüp ayrılmamış; sebat edip kalmışlardır. Bu sayede, ileride İslâm adına omuzlayacakları ağır davaya tahammül edebilecek insanlar da belli olmuştur.

Musibetlerin hikmetleri, Kur’ân’da pek çok yerde anlatılır. Konuyla alâkalı bir âyette şöyle buyrulur: “Allah, sizin içinizden cihad edenlerle sabır gösterenleri ayırt edip meydana çıkarmadan, kolayca Cennet’e girivereceğinizi mi zannettiniz?”⁴³

Bir başka yerde “Yoksa siz, daha önce geçmiş ümmetlerin başlarına gelen durumlara mâruz kalmadan Cennet’e gireceğinizi mi sandınız?.. evet onlar öyle ezici mihnetlere, zorluklara dûçâr oldular ve öyle şiddetle sarsıldılar ki, Peygamber

⁴³ Âl-i İmrân sûresi, 3/142.

ve yanındakiler: ‘Allah’ın vaad ettiği yardım ne zaman yeti-
şecek?’ diyecek duruma geldiler. İyi bilin ki Allah’ın yardı-
mı yakındır.”⁴⁴ ifadeleriyle bu durum dile getirilirken, bir di-
ğer yerde de “Biz mutlaka sizi biraz korku ile, biraz açlık ile,
yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz.
Sen sabredenleri müjdele!”⁴⁵ buyrulur.

Rivayet çok mevsuk olmamakla beraber bu son âyetteki
durumu anlatan Hz. Eyyub’un (aleyhisselâm) başına gelenler
çok dikkat çekicidir. Onun bütün malı harap olup gitmiş, ço-
cukları vefat etmiş, her şeyi heba olmuş; işte bu esnada şeytan
“Fırsat bu fırsattır.” deyip ona yaklaşmış ve kulağına olup bi-
tenleri fısıldayıvermişti. Ancak o sabır kahramanı, “Baştan ve-
ren sonra da geri alan Allah’a şükürler olsun.” demiş ve mu-
sibetin mü’min hayatındaki önemli yerini işaretlemişti. Onun
başka musibetler karşısında da yaklaşımı aynı olmuştu.

Belki kimileri belâları görünce korkup durdukları yerden
ayrılacak ve arkadaşlarını yalnız bırakacaklar, kimileri serveti
heba olduğundan dolayı, kimileri de daha küçük endişeler-
le yer değiştirecek, kimileri de hırslarla, kaprislerle olmaları
gerekli yerden ayrılacaklardır. Evet, Allah, işte böyle imtihan
edecek ki, temelinde hasların bulunması gerekli olan bir da-
vada hamlar elenip gitsin. Zira böyleleri her zaman kritik bir
noktada bozgunculuk çıkarabilirler. Bu açıdan büyük dava-
ları temsil eden yüce kametler hep ızdıraplara maruz kalmış;
Allah, onları elli defa potaya koymuş, elli defa kalıptan kalıba
sokmuştur. Ve neticede öyle bir noktaya gelinmiştir ki, artık
onlar erimenin ve yanmanın had safhasına ulaşmış, ateşler,

⁴⁴ Bakara sûresi, 2/214.

⁴⁵ Bakara sûresi, 2/155.

korlar gibi olmuşlardır; böyle bir kıvama erince de ateşin, belâ ve musibetlerin onlara yapacağı bir şey yoktur.

Meselenin bir başka yönü ise, bu türlü belâ ve musibetlerin kazandırdıklarıdır. Bu büyük zatlar, belki dünyada bazı belâlar çekiyorlar, ama bunun yanında sürekli dereceleri yükseliyor ve Allah'a kurbiyet kazanıyorlar. Bu sebeptendir ki, dinde belâ ve musibetler menfî ibadet olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki, bunlar, insana ibadet ü taatin kazandırdıklarından çok farklı şeyler kazandırmaktadırlar.

İbadet, müsbet kısmı itibarıyla insanların gözüne takılabilir ve onları görüp beğenebilirler. Bu durumda da insan, niyetini tam ayarlayamayabilir. Dolayısıyla kıldığımız namazın içine riya girebilir. Diğer ibadetlerde de çok defa aynı duygular yaşanabilir. Ancak insanın bedenî ve malî ızdırapları, bedenî ızdırapları gibi pek bilinmeyen ve hükmen ibadet olan bu “menfî ibadet” kısmında riya söz konusu olamaz. Ayrıca bazı günahlar vardır ki, onlara ancak aile efradının rızkını temin etme yolunda insanın çektiği sıkıntılar keffaret olur.

Bir hadis-i şeriflerinde Efendimiz ibadetlere karışan gösteriş ve riya duygusunu ele alır ve şöyle buyurur: Kıyamet günü ilk hesaba çağrılacak üç grup insan vardır: Kur'ân'ı ezberleyen, cihad ederken şehit edilen ve Allah'ın kendisine bol mal verdiği zengin. Allah cihad için savaşa çıkanı hesaba çeker ve ona: “Niçin cihad ettin?” der. “Senin rızan için.” cevabını verince de “Yalan söyledin.” buyurur Allah. Zira o bunu kendisine “cesaretli, şeci insan” desinler diye yapmıştır. Ve karşılığını da dünyada almıştır.

Binaenaleyh, yüce bir dava uğrunda, mücadele ve mücahede edecek kimselerin, öncelikle safileşmesi, durulması

ve verdiği musibetlerle günahlarının gitmesi için Cenâb-ı Hak onları imtihan ediyor, belâyâ maruz bırakıyor, mürâîleri ve riyakârları, bu saf ve duru topluluktan ayırmak için onları tekrar ber tekrar eliyor; eliyor çünkü, insanın namazına, cihadına ve orucuna, dahası her şeyine riya girebilir, ancak belâ ve musibete riya girmez.

Evet, dinde insanın başına gelen musibetler menfî ibadet şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla bunlara riya girmez. Bunlar, insanın ibadet yaptığıının farkına varmadan ona sevap kazandıran türden şeylerdir. İnsanın ayağına batan bir diken bile onun günahlarının dökülmesine vesile oluyorsa –ki, Efendimiz hadislerinde bunun böyle olduğunu söylüyor– ciddî sıkıntılara maruz kalması da onu bütün bütün temizler, paklar; paklar da bunun içine de hiç riya girmez.

Allah (celle celâluhu), içinde riyanın ve gösterişin bulunmadığı menfî ibadet dediğimiz hususlarla kendi salih kullarını serfiraz kılıyor. Bunlarla enbiyâ-i izâmı, evliyâ-ı izâmı ve ulemâ-i kiramı safileştiriyor, kurb-u huzuruna almaya layık hâle getiriyor. İşte bu, Cenâb-ı Hakk'ın değişmeyen kanunudur; dün böyle olduğu gibi, bugün ve yarın da böyle olacaktır.

Bundan başka, her belâ ve musibetin ahiret hesabına kazandırdığı öyle şeyler vardır ki, bunlar ancak oraya gidildiği zaman anlaşılacaktır. Hz. Cabir'in babası Abdullah İbn Amr, Uhud'da şehit olmuştu. İbn Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), o ve onunla beraber şehit olanların durumunu anlattı ve:

“Uhud'da şehit olan kardeşleriniz var ya! Allah, onların ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Bunlar Cennet'in nehirlerine giden, Cennet meyvelerinden yiyen ve Arş'ın gölgesine

asılmış altından kandillere girip istirahat eden kuşlardır. Şehitler böylece güzel güzel yiyip içip dinlenince şöyle dediler: Kardeşlerimize bizden kim haber götürecektir ve bildirecektir ki bizler şu anda Cennet'te diriyiz ve Rabbimiz bize bol bol rızık veriyor. Bu haber gitmeli ki onlar Cennet'e karşı isteksiz olmasınlar ve harplerde korkak davranmasınlar!"

Allah Teâlâ onlara cevaben: "Sizin haberinizi ben duyuracağım." buyurdu. Bu durumu anlatan şu âyet nazil oldu: "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü zannetme! Bilakis onlar hayatta olup, Rabbileri nezdinde yaşarlar ve rızıklanırlar. Allah'ın lütfundan ihsan ettiği nimetlere kavuşmaktan dolayı sevinç içindedirler. Arkalarından henüz kendilerine kavuşmayan müstakbel şehitlere, "kendilerine hiçbir korku olmayacağına ve üzüntü hissetmeyeceklerine" dair de müjde vermek isterler."⁴⁶

Şehitler, kılıçlar altında parçalanmaktan öyle bir zevk ve lezzet duyuyorlardı ki, onu ancak oraya gidince anlıyorlardı. Aradan seneler geçtikten sonra Abdullah b. Amr'ın kabrini açtıklarında, oğlu Hz. Cabir babası için, "Hiçbir hâlini yadırgamadım; toprakta dipdiri idi ve sanki o an ölmüş gibiydi." der.

Biz dünyada bir kısım eza ve cefa gören kimselerin hâline üzülürüz. Meselâ, "Seyyidina Hz. Hamza'yı Uhud'da parça parça ettiler." deriz. Şayet o, sinesine saplanan mızrak sayesinde kanatlanmış göklerde uçar hâle gelmişse, bu durumda hâline acınacak biri varsa, o da biziz demektir. Cenâb-ı Hak ona çok büyük lütuflarda bulundu. Âdeta o, sinesine saplanan o mızrakla, dünyadan Cennet'e gidiyor ve Cennet'in zevklerini iliklerine kadar duyuyordu. Ama biz yine de onun şehadetine üzülürüz. İhtimal şimdi o, çok azizdir ve belki de bizim hâlimize acıyordur.

⁴⁶ Âl-i İmrân sûresi, 3/169-170.

Ayrıca bu musibetlerin öyle uhrevî bir haz ve lezzeti var ki, hiçbir şeyle mukayese edilemez. Bunu ifade için Efendimiz (sallâllahu aleyhi ve sellem) buyuruyor ki, ashab-ı musibet ahirete gittikleri zaman daha fazla musibete uğramış olmalarını arzu sadedinde, dünyada etlerinin makaslarla doğranmasını arzu edecek ve “Keşke parça parça doğransaydık da öyle gelseydik.” diyeceklerdir.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, musibetlere maruz kalma, insanın uhrevî yapısının, uhrevî haz ve lezzetlerinin kâmil-i mükemmel olması için âdeta bir yol ve Allah böyle bir lütfu enbiyâ, evliyâ ve o çizgide yol alanlara lütfediyor.

MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ İHTİLAFLAR

Soru: Ashab-ı kiram efendilerimiz arasındaki bazı ihtilafları, hatta bu ihtilafların bazen harp derecesine varmasını nasıl izah edebiliriz? Bundan, bugünkü Müslümanların alacağı dersler nelerdir?

Ashab-ı kiram efendilerimiz, bir hamlede zulmetten nura çıkan ve o nur içinde toplanan, iman-küfür, doğru-yalan her şeyi ayân beyan gören bir zümre idi. Her şeyi açık seçik görmeleri ve Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşısında müsavi ve emsâl olmaları itibarıyla hakkı ifade etme adına kendi aralarında çok rahat hareket ediyorlardı.

Onların bu konuda duygu ve düşünceleri şöyle idi: Mahlukiyette ve ubûdiyette herkes müsavidir. Kimsenin kimseye karşı kendisine kulluk yaptırarak kadar kendini büyük ve hâkim görmemesi lâzım geldiği gibi, birinin bir başkasına kulluk yapacak kadar da kendisini zelil görmemesi lâzımdır. Bu duygu ve düşünce, ashab-ı kiramın birbirlerine, hatta bir mânâda ve izhar-ı re'y etme konusunda Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı tavır ve vaziyetleri de saygı ve ihtiramın yanında aynı çizgideydi.

Onların birbirlerine karşı tavır ve bakışlarına bugünün tellakkilerine göre bir ad koymak icap ederse, onlara "Çok hürriyetçi insanlardı." demek mümkündür. Müsavat duygusu, derinlemesine onların ruhlarına işlemiştir. Onlar, kimseyi kendilerinden büyük görmedikleri ve kendilerini kimseye hesap verme mecburiyetinde hissetmedikleri için hak adına çok canlı ve hemen hesap soracak mahiyette olabiliyor ve haksızlık karşısında da susmayı akıllarının köşelerinden bile geçirmiyorlardı. Onlardaki bu tavır, daha sonra ashab arasına iltihak eden yeni Müslümanların anlayış itibarıyla bu seviyeye

varmamış olmaları, ashab-ı kiram arasında bazı şartların inzi-mamıyla bir kısım ihtilaf ve kargaşaya sebebiyet verdi. Bu ih-tilafları şu başlıklar altında mütalâa etmek mümkündür:

1. Ashab efendilerimiz, her zaman hak adına birbirlerinin bazı düşüncelerine karşı çıkararak muhalefette bulunmuşlardır. Meselâ Hz. Âişe Validemiz, Ebû Hüreyre'nin "Uğursuzluk an-cak kadın, binek ve evdedir." şeklinde bir hadis rivayet ettiğini duyunca, ona itiraz etmiş ve şunları söylemiştir: "Allah Resûlü bu konuda şöyle demişti: 'Cahiliye ehli şöyle derdi: 'Uğursuz-luk; kadın, binek ve evdedir.'"

Evet, yer yer bunun gibi ashab arasında, hak adına her zaman bazı itirazlar vuku bulmuştur. Bu tür itirazlara "mah-zursuz muhalefet" demek de mümkündür.

2. Hz. Ebû Bekir'e hilafet adına biat edildiği esnada, bazı Hâşimîler ve daha sonra da bazı Emeviler itiraz ederek muha-lefette bulunmuşlardı. Ancak ashabın uyanıklığı ve baştaki ha-lifenin müstesna dehası, bu fitnenin bastırılmasını sağlamış ve herkes Hz. Ebû Bekir'e biat etmiş, fitne de ortadan kalkmıştı.

3. Hz. Osman'ın ilk altı-yedi senelik kısmında herhangi bir muhalefet olmamış, ancak daha sonraki zaman diliminde, "Emeviler kayırılıyor." şeklinde bazı itiraz sesleri yükselmeye başlamıştı. Hz. Osman'ın, emin olduğu ve kendilerine itimat ettiği bazı zevatı, hilafetin selâmeti için bazı kilit noktalara ge-tirdiği doğrudur; ancak bu, o mübarek zatın bir içtihadıydı. Ne var ki, bazı kimseler bu mesele etrafında bir itiraz atmos-feri meydana getirerek, Hz. Osman'ın son devirlerine itiraz ederek ciddî bir muhalefete sebebiyet vermişlerdi. Buna bir kısım hazımsızların fitnesi demek de mümkündür.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), gaybâşinâ gö-züyle bu muhalefetleri çok önceden görmüş ve Hz. Osman'ı

ikaz ederek, hilafetin terk edilmemesi lâzım geldiği üzerinde ısrarla durmuştu. Hz. Osman da kendisini hal' etme teklifini getirdiklerinde: "Ben, Allah Resûlü'nün huzurunda otuyordum. Bana şöyle dedi: 'Yâ Osman! Allah sana bir hil'at giydirecek. Halk onu çıkarmanı isteyecek, fakat sen sakın çıkarma!' Ben bunu hilafet olarak kabul ediyorum. Bu sebeple bu hil'ati çıkaramayacağım." demişti.

Hz. Osman'ın vefatıyla ta Hz. Ömer'le başlayan ve fakat onun firaseti sayesinde su yüzüne çıkma imkânını bulamayan fitne, suyun yüzüne çıkma imkânını bulmuştu. Belki fitnelerin ilk kıvılcımları Hz. Ömer dönemine kadar götürülebilir. Ancak Hz. Ömer'in idare sistemi, ne olursa olsun kendinden sonra, yedi-sekiz sene cemaat-i İslâmiye'nin dimdik ayakta durmasına vesile olmuştur. Hz. Osman döneminde ashab-ı kiram, ikinci kez yaralanınca, uzun zaman belli seviyede de olsa bu çalkalanma devam etmiştir. Daha sonra Hz. Osman'ın kanı döküldü ve Cenâb-ı Hak, o kanın dökülmesini ashab arasındaki ihtilafların sürüp gitmesine vesile gibi kıldı. Bu, bir zelle, ayak kayması ve bazılarının günaha girmesi idi. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek ve nurlu köyünde ciddî bir günah işlenmişti ve bu durum bir-iki asır ümmet-i Muhammed arasında çalkantılara vesile olacaktı.

4. Bir diğer ihtilaf da, Hz. Ali devrinde zuhur etmişti. Bu ihtilafın bir bölümü, Hz. Muaviye'ye, diğer bir bölümü de ashab-ı kiramdan Hz. Âişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr'e karşı olmuştu. Daha sonraki ihtilaflar ise tâbiîn arasındaki ihtilaflardır. Hz. Ali'nin, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Âişe'ye karşı çıkması bir içtihadıdır. Bu, hilafetin haysiyetini koruma içtihadıdır. Nitekim Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) konuyla alâkalı ümmetine şu minvâl üzere uyarıları olmuştur: *Bir yerde birisine bit edilir ve bir cemaatin başında idareci, sadece bir insan olur.*

Binaenaleyh Hz. Ali, hilafetin haysiyetini koruma mecburiyetindeydi. Eğer bu mevzuda kılıcını alıp, onların karşısına çıkmıyorsa, hilafete karşı sorumluluğunu ihmal etmiş olurdu ve Allah karşısında mesul duruma düşerdi. Çünkü kendisine biat edilmişti. Hz. Ali'nin karşısındaki grup ise, bir kısım azgın kimselerin, Hz. Ali Efendimiz'i cebren çıkarıp başa koyduklarını ve Hz. Osman'ın katillerine hesap sorulmadığını, hatta etrafta estirilen bir kısım dedikodu ve "güft u gû"ya göre, Hz. Ali'nin bu katilde parmağının olduğu gibi –hâşâ– o pâk dâmene çok uzak isnatlarda da bulunarak havayı bulandırıyorlardı.

Hz. Âişe Validemiz, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha Efendilerimiz gibi nezih kimseler de, Hz. Ali'nin karşısına çıkmışlardı; çıkmışlardı ve Hz. Talha orada şehit düşmüştü. Hz. Zübeyr, Hz. Ali'nin karşısına atını sürüp çıktığında Hz. Ali Efendimiz ona şöyle demişti: "Zübeyr! Hatırlarsan bir gün Resûl-i Ekrem'in huzurunda bulunuyorduk. Buyurdular ki: "Zübeyr! Bir gün Ali'nin karşısına çıkacaksın; ama o gün sen haksızsın!" Bu sözleri dinleyen Hz. Zübeyr, biraz düşündükten sonra "Çok doğru!" dedi ve kılıcını kınına sokarak oradan ayrıldı. Biraz sonra da bir bahtsız arkadan yetişerek onu şehit etti. Hz. Zübeyr'i şehit eden kişi, daha sonra Hz. Ali'den bir pâyê koparmak için huzuruna geldi ve "Safiyye'nin oğlunu öldürdüm." deyiverdi; buna karşılık Hz. Ali de "Ben bu kulaklarımla Resûl-i Ekrem'den işittim. O şöyle buyurmuştu: 'Safiyye'nin oğlu Zübeyr'in kâtilini Cehennem'le tebşir ederim!'" demişti.

Evet, ashab-ı kiram efendilerimiz karşı karşıya geldikleri zaman bile çok hakperest idiler. İşte Âişe Validemiz.. o, devesiyle Cemel vak'asına doğru ilerlerken, uğradığı bir yerde köpek sesleri duymuştu. Bunun üzerine hemen Efendimiz'in şu sözlerini hatırlayarak olduğu yerde kalakalmıştı: "Ehl-i Beytimden birisi,

haksız olarak bir yere gittiğinde orada Hav'eb köpeklerinin sesini duyacak.” Daha sonra o da Hz. Ali'den helallik almış ve oradan ayrılmıştı. Bu, bir içtihat kavgası idi ve hak ortaya çıkınca da kavga bitiyor ve barış ilan ediliyordu.

Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında olan meseleye gelince, bu mücadele Emeviler ile Haşimîler arasındaki bir ihtilaftı. Hak Hz. Ali tarafındaydı, ancak Hz. Muaviye de kendisini haklı ve selahiyetli görüyordu. Hatta elinde bir kısım dayanakları da vardı. Meselâ Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), onu Şam havalisine vazifelendirmişti. Hz. Ebû Bekir, iki buçuk-üç sene-ye yakın hilafet döneminde “Sen orada kall!” diyerek onu yerinde ibkâ buyurmuşlardı. Hz. Ömer'in hilafeti esnasında uzun seneler hep orada vali olarak kalmıştı. Hz. Osman'ın hilafetinin ilk döneminde herkes kendisinden memnundu ve o devirde de Hz. Muaviye vali olarak kalmıştı; evet kendisini haklı gösterecek bunun gibi daha başka karineler de vardı.

Bunlarla ben ona –hâşâ– aldanmış diyemem; ancak Hz. Ali karşısında haksız olduğundan şüphe yoktu. Hak, Hz. Ali tarafındaydı. Hz. Muaviye, ısrarla Hz. Osman'ın kâtillerinin bulunmasını istiyor, Hz. Ali de buna karşı kendisini müdafaa ediyordu. Bir ihtilal olmuştu ve etrafta anarşi hâkimdi. Hz. Ali bunu bastırıncaya ve idareye tam hâkim oluncaya kadar kâtilleri teslimine kendini muktedir göremiyordu. Konuyla alâkalı tarihler bize şu bilgiyi vermektedir: “Bir gün, ‘Kâtiler gelsin, onları teslim edeceğim.’ deyince, bin tane silahlı insan Hz. Ali'nin karşısına dikilip ‘Hepimiz kâtiliz.’ demişlerdi...”

Böyle bir atmosfer içinde Hz. Ali'nin durumu oldukça zordu. Ancak Şam'daki vali bu zorluğu göremediği gibi hayatının sonuna kadar da hiçbir zaman takdir edememişti. Hz. Muaviye, Hz. Ali'yi ittihat ediyor, Hz. Ali de “Hilafet, tek bir

elde olmalıdır.” deyip bunun kavgasını veriyordu. Netice itibarıyla iki taraf Sıffin’de karşı karşıya geldiler ve bir ihtimal orada anlaşıp sulh ilan edeceklerdi; ancak İbn Sebe ve avanesinin oynadıkları oyun ve ayrıca sırf Kur’ân’ın zâhirine dayanan Haruralı bir kısım Hâricîlerin, Hz. Ali ve Hz. Muaviye’ye karşı menfî tavırları ortalığı katıp karıştırmış ve pek çok istenmeyen durum ortaya çıkmıştı.

Mevzuyla alâkalı çok mühim bir noktayı Bediüzzaman şöyle ifade etmektedir: “Bir veli, bir velinin makamını, Allah bildirmese bilemez. Ashab-ı kiram arasındaki vak’alar, buna delâlet etmektedir.” Yani ashab efendilerimizin hepsi veliydi. Şayet veliler, diğer velilerin makamlarını bilselerdi, onlar da birbirlerinin makamlarını bileceklerdi. Ancak Allah (celle celâluhu) bildirmede, onlar da bilemediler.

Meseleyi günümüz açısından ele alacak olursak, bugün de Müslümanlar arasında çok ciddî ayrılıklar, çekememezlikler, nefretler ve hatta birbirlerini yıkacak şekilde davranışlar ve hazımsızlıklar var. Bunlar birbirini tanımadığı için belki Cenâb-ı Hak bu tür ayrılıkları mazur görebilir. Bence, Allah rızası için gayret gösteren kimselerin hizmetlerinin bütün bütün heba olacağını düşünmek yanlış olur. Hizmet ehli insanlar bir tarafa, biz, avam-ı mü’minin davranışlarını dahi hüsnüzan ile iyiye hamletme mecburiyetindeyiz.

Öyleyse meselenin içinde değişik bir nokta daha var. O da, günümüzde Müslümanların birbirlerini bilmemeleri, tanımamaları ve içtihat edip hizmetin hayırlısı böyle olacak zan ve zehabına kapılmalarıdır. Bazıları, “Biz, ümmet-i Muhammed’i ancak gönül heyecanı ve aşkla kurtarabiliriz.” bazıları “Bunun yanında milleti ancak akla uyarmakla ve tenbihle kurtarabiliriz.” bazıları “Günümüzün insanını ancak eğitimle

kurtarabiliriz.” bazıları da bunların hepsini cem ederek, “Ümmet-i Muhammed’in kurtarılışı, dirilişi, tenbihi, uyarılması ancak aklın yanında kalbin, kalbin yanında da hissin ve letâifin uyarılmasına bağlıdır; zira insanın aklında, ruhunda, kalbinde, hissinde, duygularında bir boşluk olduğu sürece, o insanın gerçek mü’min olmasına imkân yoktur.” diyeceklerdir; diyecek ve kendi içtihadına göre hareket edecektir.

Belki bunların içinde bir tanesi en doğrudur ve en güzeldir. Fakat diğerleri de çirkin değildir. Böyle durumlarda doğru olan şey de şudur: “Herkes ‘Benim mesleğim en güzel ve en doğrudur.’ demeli ama ‘Güzel ve doğru sadece benim mesleğimdir.’ dememeli ve başkalarının mesleğinin butlanını iddia etmemelidir.”

Ashab efendilerimiz de böyle hareket ederek, zuhuru çok daha korkunç olabilecek muhtemel bir kısım vak’aları önlemişlerdir. İnşâallah, inanan insanlar topluluğu, kendi içinde olgunlaştıkça, iftiraka götürücü sebepler ve vesileler de kuvvetini kaybedecek ve hiç olmazsa akıl ve mantık planında bir kısım anlaşmalara gidilecektir. Ancak bir cemaat, hak ve hakikat namına da olsa hakkın hatırı için bu farklılıkları bağışlamalı, bunların üzerinde durmamalı ve bunlarla mü’min fertleri mahkûm etmemelidir.

Tarih, tekerrürden ibarettir. Dünkü ihtilaf bugün de aynıyla cereyan ediyor, bugünkü de, olduğu gibi yarın cereyan edecektir. İnsanların bütünü bir çizgi üzerinde düşünmek safdillik olur. Bu işe ashab-ı kiram muvaffak olamadığı gibi, ondan sonra eimme-i müçtehid’in ve eimme-i din dahi muvaffak olmadılar. Ebû Hanife’nin yetiştiği devirde Havaric, Nevasıb, Mutezile, Cebriye ve Mürcie gibi cereyanlar vardı.

Her gece kıldığı iki rekâta Kur'ân'ı bir defa hatmeden müstesna dimağlar, bu korkunç fitne ve fesadın önüne geçemeyip bunu önleyememişlerse, bunu bizim önlememiz de çok zordur. Yalnız, hakkın hatırını âli tutarak; dövene elsiz, sövene dilsiz ve kırarlarsa gönülsüz davranabilirsek, fitnenin büyümemesine vesile olabiliriz.

KUR'ÂN'IN İŞARET UFKUNDAKİ ŞAHISLAR

Soru: Dine hizmet eden büyük şahısların zat ve eserleri ile ilgili Kur'ân'dan işaretler çıkarılmasının dinimizdeki yerini izah eder misiniz?

Bu mesele yeni olmamakla beraber, konunun anlaşılması adına öncelikle bir-iki hususa –kısa da olsa– işaret etmekte yarar var:

Bunlardan birincisi, Kur'ân'ın muhteva keyfiyeti ile ilgilidir. Kur'ân, bazı tevcihlere göre kendisi hakkında وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَأْبِسُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ⁴⁷ ifadesini kullanmaktadır. Yani o, yaş-kuru, zerreden-küreye her şeyin kendisinde var olduğunu açıkça haber vermektedir. Ancak Kur'ân'da var olan şeylerin hangi ölçü ve mahiyette var olduğu da konunun anlaşılması adına önemlidir.

Zira Kur'ân'da her şey vardır ama, çapına, azametine, mahiyet ve kıymetine göre vardır. Dahası, var olan bu şeylerin birçoğu Kur'ân'da icmalî mânâda ve âdeta kanun mahiyetinde bulunmaktadır. Öyle ki insan, bu kanun ve icmalî mânâlardan hareket ederek büyük ummanlara ulaşabilir ve Kur'ân'da her şeye işaret edildiğini görebilir. Bu sebeple ezelden gelip ebede giden ve çok ciddî muhteva zenginliğine sahip bulunan Kur'ân-ı Kerim'in, İslâm âlemi için çok büyük, çok ciddî varoluş cereyanları ve onların başındaki zatları “işarî” mânâlarla olsun ele alması, onun enginlik ve gınâsının emarelerindedir.

Biz öyle inanıyoruz ki, Kur'ân-ı Kerim, kıyamete kadar gelecek ilimlere -velev fezlekeleriyle olsun- mutlaka işaret etmektedir. Bu itibarla fizik, kimya gibi pozitif bilimlerin temeli prensipleriyle Kur'ân'da bulunabilir. Ancak fiziğe, kimyaya

⁴⁷ “Yaş-kuru ne varsa hepsi mübin olan o yüce Kitap'ta mahfuzdur.” (En'âm sûresi, 6/59)

ait bütün kanunları Kur'ân'da aramak onu bir fizik, bir kimya kitabı kabul etmek demektir. Keza, anne karnındaki çocuğun gelişme seyrini safha safha ele alan Kur'ân-ı Kerim, embriyolojinin temel prensiplerine işaret etmekte ve bizlere "Âmenna; yaş ve kuru, Kur'ân'da her şey vardır." dedirtmektedir. Ne var ki, o, embriyolojinin dilini kullanmamaktadır.

Evet, her şeyden evvel, Kur'ân-ı Kerim'in başta böyle bilinmesi gerekir. Çünkü o, Bediüzzaman'ın ifadesiyle, "*Hem bir kitab-ı şeriat, hem bir kitab-ı dua, hem bir kitab-ı hikmet, hem bir kitab-ı ubûdiyet, hem bir kitab-ı emir ve davet, hem bir kitab-ı zikir, hem bir kitab-ı fikir, hem bütün insanın bütün hâcât-ı mâneviyesine merci olacak çok kitapları tazammun eden tek, câmi bir kitab-ı mukaddestir.*"

Yani o, bütün ilimleri ihtiva eden kitaplar mecmuası bir kitaptır; insanın ferdî, ailevî, içtimaî bütün ihtiyaçlarını karşılayacak bir kitap.. evvel ve âhir en son kitap.. kitapların hulâsası bir kitap.. kelâm sıfatının en üst mertebesinde, insanlığın en kâmiline seslenen bir kitap.. ve kıyamete kadar gelecek kâmil insanlara hitap eden bir kitap...

Binaenaleyh bu kitap çok renkli ve çok sürgünü, tomurcuğu olan bir kitaptır. Ne var ki, bu tomurcuklar da ancak ehlinin, erbabının elinde birer gül hâline gelebilecek türden şeylerdir. Bizim gibi sıradan insanların göremediği hakikatleri, bu ehil insanlar, o tomurcukta görür, arîz ve amîk olarak, net bir şekilde gözler önüne serer ve "Bu da Kitap'ta vardır." diyebilirler.

Konunun anlaşılması adına ikinci önemli bir husus da şudur: Kur'ân-ı Kerim'den kendi devir, kendi cereyan, kendi hizmetlerine işaret çıkaran zatların durumu, ilk defa çağımızda görülen bir hâdise değildir. Huccetü'l-İslâm İmam Gazzâlî'den

büyük veli Muhyiddin İbn Arabî'ye, ondan ikinci bin yılın müceddidi İmam Rabbânî Hazretleri'ne kadar çok ciddî ve büyük zatlar da Kur'ân'ın enginliğinin emaresi deyip, işarî tefsir açısından pek çok şey söylemiş ve bu tür istinbatlarda bulunmuşlardır.

Ayrıca bu zatlar, kendi dönem ve hizmetlerine bir kısım işaretler çıkarırken, “Kur'ân, sarahaten (açık bir şekilde) benden bahsediyor.” gibi bir iddiada da bulunmamışlardır. Belki İslâm tarihi boyunca sadece Fazlullahi'l-Hurufî gibi bazı kimse-ler bir şekilde “Kur'ân benden bahsediyor.” iddiasında bulunmuş ve her bir harfe kendince ayrı sırlar atfeden, çok değişik mânâlar vererek bâtil yorumlarla Hurufîlik denilen –kökü çok eskilere dayanan– bir bâtil mezhebe sülûk etmişlerdir. Öyle ki bu zatın müntesipleri “Mim onun gözüdür, nun burnudur, şu harf kulağı, bu harf da ayağıdır, –hâşâ bağışlayın– Kur'ân da onun fesidir.” gibi hezeyan türünden sözler sarf edebilmişlerdir. İşte gerçek Hurufîlik denilen bâtil yol da bu yoldur.

Asıl konuya dönecek olursak, o da, Kur'ân'dan işarî mânâlar istinbat etmenin yeni bir hâdise olmadığıdır. Meselâ, herkesin rahatlıkla ulaşabileceği bir kitaptan size bir misal vereyim. Nakilde bulunacağımız kitabın sahibi müfessir İbn Cerir et-Taberî'dir. Taberî, on asır evvel yaşamış meşhur bir tefsircidir. O, “*Câmiu'l-beyan an te'vili âyi'l-Kur'ân*” adlı eseri –bu, ilk rivayet tefsiri de sayılabilir– yazan kişi olarak tefsir tarihine geçmiştir.

Onun bu eseri, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), sahabe, tâbiîn ve kendisine kadar tefsir görüşlerini toplayan bir ansiklopedi mahiyetindedir. Selefin görüşlerini tetkik etmek isteyen araştırmacılar öteden beri hep onun bu eserine müracaat edegelmişlerdir. Kendi dönemine kadar

gelen değişik mezhep telakkilerini, tefsir yorumlarını, bilgi birikimini içinde barındıran bu tefsir, ilk üç asrı sonraki asırlara bağlayan dev bir eserdir.

İşte bu dev eserde Şûrâ sûresinin başında geçen huruf-u mukattaa ile ilgili dikkat çekici bir yorum bulunmakta ve şöyle denilmektedir:

İbn Abbas'a⁴⁸, عَسَقٍ ۞ حَمٍ'in mânâsı soruldu. O da bu soruya şöyle cevap verdi: عَسَقٍ ۞ حَمٍ'in mânâsı şudur: Bir zaman pâyitahtı bir tepenin başında bulunan bir devlet olacak. Bu pâyitahtın bulunduğu şehrin ortasında, bu şehri bir baştan bir başa kateden bir nehir geçecek. O devirde o devleti idare edenler arasında Abdülilâh veya Abdullah isminde Ehl-i Beyt'ten birisi bulunacak. Bu zat, isyan eden bâğî bir cemaat tarafından katledilecek..."

İbn Abbas'ın bu yorumu okunuyor ancak hangi hâdiseye işaret ettiği bilinmiyordu. 1958'de Irak'ta ihtilal oldu. O dönemde Bağdat'ın krokisi çizildiğinde şu tablo çıkıyor ortaya: Bir tepenin başında kurulmuş bir şehir ve bu şehri bir baştan bir başa ikiye bölen bir nehir. Enteresandır 1958 ihtilali döneminde devletin ikinci adamı konumunda olan ve Kral 2. Faysal'ın amcası Emir Abdülilâh darbe yapan ihtilal kuvvetleri tarafından katledilecektir. Hatta o gün ihtilalin başında bulunan General Abdülkerim Kasım'a karşı merhum 2. Faysal ve Emir Abdülilâh'ın taraftarları İbn Abbas'tan gelen

⁴⁸ İbn Abbas, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) amcasının oğlu, tefsir, fıkıh, hadis ilimlerinde otorite olarak kabul edilen, ashağ devrinden itibaren "Habrü'l-ümme" (Ümmetin âlimi), "Tercümanü'l-Kur'an" (Kur'an'ın tercümanı) unvanlarıyla anılagelen ve Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Allahım, ona dinin ruhunu öğret ve onu te'vile (Kur'an'ın hakâik-i mekniyesine) âşinâ kıl!" şeklindeki duasına mazhar olan sahabidir.

bu rivayeti bir beyanname hâlinde Bağdat'ın sokaklarında yazılı olarak neşretmişlerdi.

Şimdi İbn Cerir bin sene evvel bu hâdiseyi yazdı ve bir gün gelip de bu hâdiseye bütün çıplaklığıyla zuhur ettiyse artık bunu bütün bütün inkâr etmeye mahal olmasa gerek. O zaman diyeceğiz ki, evet, yağ ve kuru, Kur'ân'da her şey vardır, ancak tomurcuk hâlinde bulunan o şey, tomurcuğu gül hâlinde görene göre vardır veya o tomurcuğu açılmış şekliyle görene göre vardır.

Gerçi bazen siz, Kur'ân-ı Kerim'in İslâm ümmeti için çok önemli hizmet cereyanlarına işarette bulunuyor olmasını garip karşılıyor veya bu durumu uzak görüyor olabilirsiniz. Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim Devr-i Risaletpenâhî'deki birçok şahıstan da bahsetmektedir. Dahası bu şahıslardan bir kısmının Yüce Beyan'da bahse konu olmaları şahsî faziletlerinden ötürüdür.

Evet, sahabenin sahabe olması dolayısıyla başka hiçbir beşerin elde edemeyeceği özel ve seçkin bir konumu vardır ve bizim de sahabeye bakışımız Hasan Basri Hazretlerinin bakışı çerçevesindedir. Hasan Basri Hazretlerine, “Ömer b. Abdülaziz ile Vahşi'yi nasıl görüyorsunuz?” diye bir soru sorarlar. Hasan Basri'nin (kuddise sirruhu) bu konudaki cevabı şöyledir: (Umumî fazilet açısından, yani Allah'ın Resûlü'nü (sallallâhu aleyhi ve sellem) görüp bizzat feyiz alma bakımından) “Ömer b. Abdülaziz ancak Vahşi'nin atının burnunda bir toz olabilir.”

Sahabenin önemini anlatmak için bu iki şahıs hususî seçilmiş gibidir. Vahşi, göklerde ve yerde “Allah'ın Aslanı” diye yazılan, Allah Resûlü'nün öz amcası olan ve şehit edilişi karşısında, İnsanlığın İftihar Tablosu'nun hıçkırma hıçkırma ağladığı Hz. Hamza'yı şehit etmiştir. Öyle ki, Müslüman olup da Allah Resûlü'nün huzuruna geldiğinde Resûl-i Ekrem (sallallâhu

aleyhi ve sellem) kendisini görünce canı gibi sevdiği amcasını hatırlayıp içinde menfî bir duygu belirmesi ihtimaline karşı, ondan biraz daha temkinli davranmasını istemiştir.

Şair-i şehîrimiz de bir yerde; “Hz. Ebû Bekir’in birinci olmasında, Vahşi’nin de en sonuncusu olmasında şüphe yoktur.” ifadesini kullanır. Ömer b. Abdülaziz ise, Hulefa-i Raşidîn’i beş kabul edenler tarafından, beşinci halife olarak sayılan bir âbide şahsiyettir. Yani Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali’den (radiyallâhu anhüm) sonra, ille de bir beşincisi bahis mevzuu ise, o mutlaka Ömer b. Abdülaziz’dir, derler. Ömer b. Abdülaziz ki, bazıları tarafından ilk müceddit olarak kabul edilen, 2,5-3 senelik devlet reisliği dönemi içerisinde senelerce yaşamış gibi ümmet-i Muhammed’e faydalı olmuş müstesna bir şahsiyettir.

İşte Hasan Basri Hazretleri, Ömer b. Abdülaziz ile Vahşi arasında böyle bir mukayese yaparak sahabenin müstesna mevkiini ifade eder. Ama hususî fazilette bazı mercuhlar, râcihe tereccüh edebilirler; yani bazı şahıslar, bazı yönleri itibarıyla sahabeden önde olabilir. Meselâ, Ebû Hüreyre sahâbi olması dolayısıyla mutlak fazilette öndedir. Ancak Ebû Hanife açtığı çığırda, kıyamete kadar gelecek insanlığın kendisine minnettar kalacağı çok büyük işler yapmış olması dolayısıyla, hususî fazilette önde bulunabilir; biz “bulunabilir” diyoruz. Hakikati Allah (celle celâluhu) bilir.

İstidradî olarak içine girdiğimiz bu mülâhazalarla, daha baştan yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için sahabe efendilerimiz hakkındaki bakış açımızı bir kez daha hatırlatmak istedim. Asıl arz etmek istediğim konuya gelince: Sahabe-i kiram arasında öyleleri vardır ki, hayatlarında çok az fedakârlıkta bulunabilmişlerdir. Kur’ân, böyle birini ele alır, onu destanlaştırır, bayraklaştırır ve tarihe mâl eder. İşte bir-iki örnek:

Suheyb-i Rumî, Rum diyarından geldiği için kendisine Rumî derler. Ancak bizzat kendisi; “Ben aslen Arap’tım, Rumların eline düştüm, köle olarak satıldım.” diyerek doğduktan sonra Rum diyarına götürülmüş olduğunu söyler. Mekke’ye Anadolu’dan geldiği için bazı tarihçiler de onun Türk olduğunu iddia ederler. Eğer hakikaten Suheyb-i Rumî bir Türk ise bu da milletimiz için bir iftihar vesilesidir. Çünkü o, hakikat adına kalkmış uzak diyarlara yürümüş, bulmuş, olmuş ve bulunduğu hakikatte sonuna kadar sadakat içinde kalmış bir zattır.

İşte bu zat, Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Medine’ye hicret buyurduktan sonra, bir yolunu bulup tek başına Mekke’den Medine’ye doğru hareket eder. Ne var ki, Kureyş’ten bir topluluk durumu haber alır almaz peşine takılır ve bir yerde onun yolunu kesiverirler. Hz. Suheyb bineğinden iner, ok çantasından oklarını çıkarır ve önündeki topluluğa şöyle seslenir:

“Ey Kureyşliler topluluğu! Bilirsiniz ki ben sizin en iyi atıcılarınızdanım. Allah’a and olsun ki, sadağımındaki bütün okları atıp size bir ok attırmam. Oklarım bitince de sizinle kılıcım ile mücadele ederim. Bundan sonra siz istediğinizi yaparsınız. Bu itibarla gelin sizinle anlaşalım. İsterseniz malımı-mülkümü, Mekke’de falan yere gömdüğüm şeylerin hepsini alın; evet, alın; bunların hepsi sizin olsun fakat beni rahat bırakın, ben Resûl-i Ekrem’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gidiyorum.”

Kureyş topluluğu bu teklifi kabul eder. Suheyb-i Rumî (radiyallâhu anh) de Medine’ye doğru yeniden yola koyulur; yola koyulur ve kendisini Medine’de yüce bir iltifat beklemektedir. Öyle bir iltifat ki, biz rüyada o iltifatın aşır-ı mı’şarını görsek uğruna canlar feda ederiz. Meselâ, rüyada bile olsa Resûl-i Ekrem (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize “Hoş geldin!”

deyiverse, o kutlu, nurlu elini bir kerecik olsun bize uzatsa, biz de o nurlu, kutlu elini günahkâr dudaklarımıza bir kere götürebilsek, öyle zannediyorum ki, artık o dudaklar Cehennem yüzü görmez.

Şimdi dönelim Suheyb-i Rumî'ye; o (radıyallâhu anh), Medine'ye vardığında, İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem) ayağa kalkar, onu istikbal eder ve şöyle der: Allah (celle celâluhu) senin hakkında şu âyeti indirdi: *“İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah (celle celâluhu) işte böyle kullarına pek merhametlidir.”*⁴⁹

Suheyb-i Rumî (radıyallâhu anh) Allah rızası için malını feda etmiş, müşriklere, “Siz benim malımı alın, fakat benimle Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasına girmeyin.” demişti; o böyle demişti ve hakkında bu âyet nazil olmuştu. Bu bir fedakârlık tablosuydu ve bu tabloda açıktan açığa Hz. Suheyb'den bahsediliyordu...

İkinci bir misal olarak Zeyd b. Hârise'yi (radıyallâhu anh) zikredebiliriz. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) evlâtlığı olan Hz. Zeyd'i, halası Hz. Ümeyye'nin kızı Zeynep (radıyallâhu anhâ) ile evlendirmişti. Ne var ki, Hz. Zeynep, aslen köle olan Zeyd'i (radıyallâhu anh) kendisine denk saymadığından, ta işin başından itibaren onunla uyum sağlayamamıştı ki, neticede o malum boşanma gerçekleşti. İşte Mute'nin kahramanı bu güzide insanın boşanma mevzuundaki katlandığı bu fedakârlık, Kur'ân tarafından kayda geçirilerek bizzat Kur'ân'da ismiyle yâd edilme şerefini ihraz ediyordu.⁵⁰

⁴⁹ Bakara sûresi, 2/207.

⁵⁰ Bkz.: Ahzâp sûresi, 33/37.

Üçüncü bir misal daha arz etmek istiyorum: Kur'ân'da bahse konu olmasa bile Übeyy İbn Ka'b'ın (radıyallâhu anh) yaşadığı şu hâdise de bunlardan geri değildi: “Bir gün Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) Übeyy İbn Ka'b'ın yanına geldi ve ona, “Yâ Übeyy! Rabbim bana, ‘Übeyy’e git, sana Kur'ân'ın şu şu âyetlerini okusun.” buyurdu. Hz. Übeyy büyük bir mutluluk içinde “Rabbim benim adımlı andı mı yâ Resûlallah?” diye sordu. “Evet!” cevabını alınca gözyaşlarını saldı ve ağlamaya durdu.

Şimdi, ümmet-i Muhammed'in bütününü ilgilendirilmesi, dolayısıyla da İslâm tarihinde gerçekleşen büyük hareketlere nispetle şahsî ve küçük diyebileceğimiz hâdiselerden dolayı bazı sahabe-i kiram Kur'ân'da hususî konumlarıyla, bazıları da şahs-ı mânevî olarak destanlaştırılmaktadır. Meselâ, İlahî Beyan bir yerde Seyyidler Seyyidi Hz. Hamza'nın, Şah-ı Merdan Haydar-ı Kerrar Hz. Ali'nin ve yine o kıymetli oymaktan gelen Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) amcazâdesi Ubeyde İbn Hârise'nin mücadelelerini, yani hak ile bâtil, iman ile küfür arasındaki kavgayı tasvir ederken bu iki düşüncenin temsilcilerinin akıbetlerini de haber verir ve bir grubun katrandan elbise giyip başlarına kaynar sular döküleceğini, diğer grubun da altın bilezikler ve incilerle bezenip giyim kuşamlarının ipekten olacağını bildirerek o kahramanlar topluluğunu alkışlayıp göklere çıkarır.⁵¹

Evet, Kur'ân, onun hakikatlerine omuz veren ve Nebi (sallallâhu aleyhi ve sellem) uğrunda hırz-u can eden herkesi alkışlamış, göklere çıkarmıştır. Eğer bu durum, Kur'ân'da Kur'ânî bir ahlâk, Kur'ânî bir prensip ise –ki yukarıda verdiğimiz

⁵¹ Bkz.: Hac sûresi, 22/19.

misallerden öyle olduğu açıkça anlaşılıyor– o zaman kıyame-
te kadar gelecek, Kur’ân’a hizmet eden insanlara işarî mânâ
ile niye bakmasın ki!?

Meselâ, İmam Gazzâlî gibi bir insan düşünün ki, o ken-
di devrinde bir taraftan değişik dalâlet fırkalarıyla mücade-
le ederken, diğer taraftan da İbn Rüşdlerin Tehafüt’lerini or-
taya koyuyor ve İslâm akidesini sıyanet etmeye çalışıyordu.
İşte bu zat, İslâm’ın safvetini koruma adına tam bir konsant-
rasyon içinde ve akli-hayali durduracak bir mücadele ortaya
koyuyordu. Şimdi Allah’tan bu kadar korkan bir insan şayet,
“Kur’ân’da bu mücadelelere işaret eden bir âyet var.” demiş-
se, bu mevzuda –hâşâ– onun yalan söylediğine ihtimal ver-
mek, onu bilmemek demektir.

Bu konuda İmam Rabbânî’yi de misal olarak verebili-
riz. Şöyleki, o, yaşadığı dönem ve coğrafyada İslâm inançla-
rı hurafe ve bâtil inançlarla karıştırılmak isteniyordu. Hint kı-
tasında Babürlü Ekber Şah eliyle bir devlet politikası olarak
bütün dinlerin birleştirilmesi gibi bir hareket söz konusuydu.
Bu şahıs, Hint dili gibi Sanskritçe bir din ortaya çıkarma ça-
basındaydı. Yani bu dinde bir parça Hıristiyanlık, bir parça
Yahudilik, bir parça Mecusilik, bir parça Hinduizm, bir parça
Brahmanlık, bir parça da Buda dininden bir şeyler olacaktı.

İşte böyle bir devirde ehl-i imanın imanını sıyanet adı-
na İmam Rabbânî bütün bunlara karşı sahih İslâm inancının
yerleşmesi için cansiperane mücadele veriyor, akideyi düzel-
tiyor ve binlerce insana Efendimiz’in (aleyhissalâtü vesselâm)
cadde-i nuraniyesini tanıttırıyordu. Şimdi bu zat, ‘Kur’ân, hiz-
metimizden bahsediyor, Kur’ân’da bana ve yapılan hizmet-
lere bir kısım işaretler var (sarahat değil, işaret) diyorsa o za-
man bu sözü, o sözü söyleyen zatı göz önünde bulundurarak
değerlendirmeye tâbi tutmak gerekir.

Evet, iman ve Kur'ân yolunda bu kadar mücadele vermiş bir insan, herhâlde bu umumî mücadelesiyle Suheyb-i Rumî'nin mücadelesinden geri kalmayacağı gibi, Suheyb-i Rumî'ye işaret eden Kur'ân'ın o âyetleri, aynı zamanda İmam Rabbânî'ye de işaret sayılacaktır.

Şimdi gelin bir zat düşünün ki, yaşadığı devirde küfür ve dalâlet belli kanunlarla sistemleştirilmekte, bütün fenler Allah'a baktığı, Allah'a delâlet ettiği ve bütün ilimler "Allah birdir." dediği hâlde, materyalizmden gelen bir bakış açısı, bir anlayış ve sapık felsefeyle bütün bu ilimler Allah'ı inkâr adına bir silah olarak kullanılmakta. Marks ve Engels'den başlayıp daha sonra çeşitli istihaleler sonucu birer ilmî gerçek olarak algılanan materyalizme ait pek çok mesele pozitivism ve rasyonalizm unvanlarıyla insanımızın akidesini tahrip etmektedir.

İşte, künde künde üstüne devrildiğimiz böyle bir zaman ve zeminde bütün bu hücumlara karşı bazı kimseler, ortaya koydukları eserlerle, sarsılmış, bozulmuş akidemizi ıslah ediyor, binlerce insanın yeniden Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yoluna ulaşmasına, mihrabını bulup camiye teveccüh etmesine vesile oluyor ve yine binlerce insanın –Kur'ân'ın inkâr ve tezyif edildiği bir dönemde– Kur'ân'ın âyât-ı beyyinâtını gökteki yıldızlar gibi ehl-i insafa gösteriyor, iman hakikatlerini ispat edip çok sayıda insanın bu esaslara iman etmesine vesile oluyorsa, o zaman niçin Kur'ân'ın bu zatlar hakkında bir kısım işaretleri bulunmasın ki?!..

Günümüzde de değişik ad ve unvanlarla dine-imana hizmet veren bir hayli cemaat ve grup var ve bunların çoğunun da çizgisi tam.. şimdi bunlardan biri kalkıp tahdis-i nimet mülâhazasıyla "Bana öyle geliyor ki, Kur'ân'ın şu âyetinde, bugün yapılan şu işlere işaret var." dese, bütün samimiyetimle "Niçin

olmasın ki?..” derim. Çünkü “Bir insanın hidayete ermesi, üzerine güneşin doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır.”

Şimdi eğer yapılan işler bunun binlercesi ise ve insanın insanî kemalâta ulaşmasına vesile olunuyorsa, bu bir yol, bir çıkış ise, *السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ* “Vesile olan, bizzat o işi yapan gibidir.” sırımca, o yoldan gelip geçen herkesin defterine kaydedilen hayr u hasenât o inanmış gönüllerin defterine de kaydedilecektir. Bu sebeple bu kişiler hakkında da işârât-ı Kur’âniyeden bir hisse olabileceği ihtimal dahilindedir. Binaenaleyh bu mesele, garip görülmemeli ve istiğrap edilip yadırganmamalıdır.

Kur’ân’dan kendi dönem ve hizmet cereyanlarına işaret çıkaran o büyük zatların gayet mütevazi oluşu da gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Hucetü’l-İslâm İmam Gazzâlî de, müceddid-i elf-i sâni İmam Rabbânî de, büyük veli Muhyiddin İbn Arabî ve daha başkaları da derler ki: “Allahu a’lem, bu işaretler –beraber buldukları hizmet arkadaşlarını kastederek– sizin samimî, hâlisâne hizmetlerinizdir.”

Evet, o büyük kametlerin anlayışı şudur: “Bir ordunun muzaferiyeti, o ordunun fertlerine taksim edilir. Yoksa o orduyu temsil eden komutana verilmez. Zira böyle bir durumda o komutan putlaştırılmış olur. Ancak eğer neticede bir zayıf, zarar ve yanlışlık olursa, o takdirde bütün bunlar o komutana verilir. Çünkü o, iyi bir strateji hazırlamamış demektir. Binaenaleyh ganimetler, muvaffakiyetler, zaferler nefere, teb’aya verilmeli; falsolar, fiyaskolar da baştakilerden bilinmelidir.”

İşte bir ölçü: Kendi hizmet dönemine dair işaret ve bişaretten bahseden büyük bir zat, fevkalâde bir tevazu içinde, çevresinde bulunan talebelerine şöyle hitap eder: “*Hem itiraf ediyorum ki, samimî ihlâsınızla, şan ve şeref perdesi altında nefsimi*

okşayan riyadan beni bir derece kurtardınız. İnşâallah tam ihlâsa muvaffak olursunuz, beni de tam ihlâsa sokarsınız.”

Şimdi, ihlâsa ermeyi talebelerinin ihlâsına bağlayacak ölçüde engin bir tevazu anlayışı içinde bulunan, ruhuna ve kalbine bu anlayışı sindirmiş olan fevkalâde tevazu sahibi böyle bir zat hakkında –Kur’ân’dan çıkardığı işaret ve işaretler dolayısıyla– kibir düşünüp ucub tasavvur etmek –Allah muhafaza buyursun!– kibrin ve ucubun ne demek olduğunu bilmemek demektir.

AŞERE-İ MÜBEŞŞERE

Soru: Aşere-i Mübeşşere hakkında ciddî bir malumatımız yok. Bu zevat-ı kiramın daha dünyada iken Cennet’le müjdelenmeleri ne ile izah edilebilir? Dinimize hizmet anlayışları diğer sahabilerden daha mı fazladır ki hayatta iken Cennet’le müjdelenmişlerdir?

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından Cennet’e girecekleri daha hayatta iken kendilerine müjdelenen on sahabiye “Aşere-i Mübeşşere” denilmektedir. Bu on sahabi; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha b. Ubeydullah, Hz. Zübeyr b. Avvam, Hz. Abdurrahman b. Avf, Hz. Sa’d b. Ebî Vakkas, Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Hz. Said b. Zeyd’dir (radiyallâhu anhüm ecmain).

Şimdi sorunun cevabına geçelim. Evvelâ, ashab efendilerimizin Cennet’le müjdelenmeyenleri hakkında dahi Cennet’e gitmeyecek şekilde bir düşüncenin kafa ve kalbimizde bulunması, Allah’ın mümtaz ve müstesna olarak yarattığı, mümtaz ve müstesna Nebi’sine ittiba ile serfiraz o zevat hakkında bir suiedeptir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir hadislerinde, “Allah, ümmetimden yetmiş bin insanı sorgusuz sualsiz Cennet’e koyacak.” buyurmaktadır. Herhâlde hadiste sorgusuz sualsiz Cennet’e gidecek olan insanlar içinde evvelâ ashab-ı kiramı düşünmek gerekir. Bu hadisin devamında ise şöyle buyrulmaktadır: “Ben, Cenâb-ı Hak’tan artırmasını istedim. Her bire bedel, bir yetmiş bin, bir yetmiş bin oldu.”

Bu ifade neticesinde karşımıza büyük rakamlar çıkmaktadır. Böyle olunca biz, –kanaat-i âcizanemce– en başta bu pâye ve mazhariyeti ashab-ı kirama verme mecburiyetindeyiz. Çünkü her şeyden evvel Allah’a ve Nebi’sine en yakın olarak başta

onlar gelmektedir. Zaten Allah Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerde, onlardan razı ve hoşnut olduğunu da anlatmaktadır.⁵²

Allah Resûlü, bu on sahabenin Cennetlik olduklarını değişik vesilelerle bizzat kendisi ifade buyurmuşlardır: Başka bir rivayette bir Yahudi âlimi olan Abdullah İbn Selâm'ın da Cennetlik olduğu zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de: “Size gelen bu hakikate İsrailoğullarından şehadette bulunan bir şahit var.”⁵³ ifadeleriyle bu sahabe tebcil edilmektedir.

Abdullah İbn Selâm, Müslümanlığa girdiği günden itibaren hep hakkaniyet içinde olmuş ve hayatının sonuna kadar da İslâm için gayret ve mücadeleden geri durmamıştır. O, Hz. Osman devrinde, Hz. Osman'ı da alıp götürken korkunç fitnede kollarını gerip fitneye karşı duranların başında gelenlerdendir. Fakat buna rağmen o günkü gözü dönmüş insanlar, –hangi ruh hâletiyle belli değil– ‘Yahudi çocuğu’ diyerek onu da tartaklamışlardır.

Abdullah İbn Selâm'ın Cennetlik olduğu rivayetiyle beraber, on rakamı on bire çıkmış olur ki, bu mübarek rakam, Hz. İsa'nın etrafındaki on bir havariye de denk gelir. Aslında her peygamberin etrafında böyle bir havari kitlesi oluşmuştur. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), etrafında oluşan bu havari kitlesine *أَنْصَارِي* “Yardımcılarım.”⁵⁴ demiştir ki, bunu “Medine'deki sahabe” mânâsına almamak gerekir. Buradaki *أَنْصَارٌ* kelimesi “Havariler” anlamına gelmektedir.

Yine Hz. Musa'nın yanında Yuşa İbn Nun ile Hz. Harun'un olduğunu görüyoruz. Hz. Musa'nın bunun dışında da havarileri

⁵² Bkz.: Mâide sûresi, 5/119; Tevbe sûresi, 9/100; Fetih sûresi, 48/18; Mücâdele sûresi, 58/22; Beyyine sûresi, 98/8.

⁵³ Bkz.: Ahkaf sûresi, 46/10.

⁵⁴ Âl-i İmrân sûresi, 3/52; Saf sûresi, 61/14.

olma ihtimali vardır ve belki de sayıları on birdir. Gerçi Kur'ân esbâtı on iki olarak gösterir; o da üzerinde durulmaya değer. Bu konuda net bir bilgi olmasa da, ihtimal kıyamete kadar gelecek olan mücedditlerin de etrafında aynı sayıya denk havari-leri olmuştur/olacaktır.

Nitekim yerle gök, makro âlem ile normo âlem arasında ciddî bir tenasüp söz konusudur. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Gökte iki vezirim var; bunlar Cebrail ve Mikâil’dir. Yerde de iki vezirim var; bunlar ise Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer’dir.” buyurarak iki âlem arasındaki münasebete işaret etmektedir. Nasıl ki gökyüzünde devâsâ yıldız ve gezegenler var, yeryüzünde de o değer ve kıymete sahip büyük insanlar vardır.

Bu durum, günümüz için de geçerlidir ve belki günümüzde de aynı sayıda insan vardır. Bunları, bir sayı bid’atı olmadığına arz etmek için söyledim. Sayı bid’atı, dinî bir bid’at değildir. Bu, ilk defa Efendimiz’le başlamış bir âdet de değildir.

Şimdi de neden özellikle bu on sahabenin Cennet’le müjdelendikleri sorusunun cevabına geçelim. Öncelikle şunu belirtmekte yarar var: Sahabe-i kiram arasında sadece bu on sahabeye “Cennetliksin.” denmesi, ne yaparlarsa yapsınlar, hep istikameti takip ettiklerini vurgulamak içindir. Bu, önemli bir husustur. Esasen bütün mü’minler, Cennet’e gireceklerdir ama, yukarıda bahsini ettiğimiz on sahabeye, “Cennetliksin.” denmesi, onlara özel bir iltifat ve değer ifade etmektedir. Bu durum, diğer sahabiler için, hususî mahiyette değil de mutlak olarak zikredilmiştir.

Bu on sahabenin altı tanesi şehittir: Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah (radiyallâhu anhüm). Hz. Ebû Bekir’in de zehirlendiği söylenir.

Eğer bu iddia doğru ise o da şehittir. Bu itibarla, işbu zevat, evvelâ herkesin Allah Resûlü'ne sırt çevirdiği bir zamanda O'nun yanında yerlerini almak, sonra hicret faziletini ihraz etmek, daha sonra da şehit olmakla büyük bir mevki kazanmışlardır.

İsterseniz biraz daha açalım:

Evvelâ herkes, Efendimiz'e sırtını döndüğü günlerde onlar, Allah Resûlü'ne ve Kur'ân'a sahip çıkmışlardır. Gökte, yalancı bir şimşegin dahi çakmadığı, ümit verebilecek hiçbir sebep ve faktörün ortada bulunmadığı, inen âyetlerin sayısı beş veya altıya varmadığı bir zorlu dönemde bu büyük hakikate sahip çıkmak yüksek bir pâyedir.

İlk Müslümanlardan Hz. Ebû Bekir'in gayretleriyle Hz. Osman, Hz. Said İbn Zeyd ve arkasından Sa'd İbn Ebî Vakkas İslâm dairesine girmişlerdir. Hz. Ali, Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Sa'd İbn Ebî Vakkas da Allah Resûlü'nün yanında yer alan ilklere dendir. Öyle ki, Hz. Sa'd İbn Ebî Vakkas, daha on sekiz yaşlarında henüz gözüne günah girmeden annesinin bütün ısrarlarına rağmen, hatta "Ölsen bile anne, ben, gönül verdiğim o hakikatten dönmeyeceğim!" diyecek kadar civanmert bir zattır. Hz. Ebû Bekir, o dönemin zorluğunu şu ifadelerle anlatmaktadır: "Ölümü göze almadan dışarıya çıkmaya cesaret edemezdik! Ve bir yere girmeye de..."

İkinci olarak, insanın bir hakikati kabul etmesi, bir sisteme tâbi olup ona hizmeti hayatının gayesi hâline getirmesi bir mârifettir ve o kimsenin kadrini yükseltir. Bununla birlikte insanın hayatının sonuna kadar bunu aynı seviyede devam ettirmesi, kadrine kadir ve kıymet katar. Nasıl ki, bir mûsikîşinası değerlendirirken, başta hangi perdede başlamış ve başladığı perdede noktalayabilmişse, biz o mûsikîşinasın hançeresini, sesini ve nefesini sena ederiz.

Aynen bunun gibi bu sahabiler, hangi perdeden işin içine girmişlerse, bitirirken de aynı seviyede bitirmişlerdir. Yani duygu ve düşüncelerinde zerre kadar sapma göstermemiş ve olabildiğine civanmert bir şekilde hep Allah Resûlü'nün yanında kalabilmişlerdir. Bu meselenin ayrıca psikoloji açısından da tahlil edilmesi gerekir...

Ufukların olabildiğine karanlık olduğu, kurtuluş adına hiçbir ümit emaresinin bulunmadığı bir dönemde onlar, asla ümitsizliğe düşmemişlerdir. Gün olmuştur ki, vatanlarından, çocuklarından ayrılıp hicret etmeleri istenmiş, onlar tereddüt etmeden bu emri de yerine getirmişlerdir. Yine onlar Medine'ye geldiklerinde, "Biz önce Müslüman olduk. Medineli kardeşlerimize karşı bir üstünlüğümüz vardır." iddiasına kalkışmamışlar ve mahviyetle derinliklerine derinlik katmışlardır. Öyle ki, Hz. Ömer, bu duygu ve düşünceyi destekler mahiyette şunları söyler: "Biz bu kardeşlerimizin hakkını yedik. Onlar, dini kucakladılar. Efendimiz'e kucak açtılar. Biz ise hep halifeleri kendimizden teklif ettik ve onların önüne geçtik."

Evet, Aşere-i Mübeşşere'nin o devirde de kıymetlerini ve kadirşinaslıklarını koruduklarını görüyoruz. Sahabeden dünya karşısında belki eğilenler olmuştur ama Aşere-i Mübeşşere, hayatlarının sonuna kadar tuttıkları zirveyi hep korumuş ve dünya metaı karşısında hiç mi hiç eğilmemişlerdir. Ticareti çok iyi bilen bu insanlar, gün gelmiş ticaret sayesinde Medine'nin en zenginleri hâline gelmişlerdir; ancak dünya karşısında asla serfüru etmemiş ve onlar her zaman safvet ve sadeliklerini korumuşlardır. Yerinde Hz. Osman beş yüz deveyi yükü ile beraber hibe etmesini bilmiş, Hz. Abdurrahman b. Avf ise, varlığı ne kadarsa, hepsini Allah yolunda infak etmesini bilmiş ve hep birer örnek teşkil etmişlerdir.

Ayrıca Aşere-i Mübeşşere efendilerimizin her birisi, devletleri idare edebilecek dehaya sahip insanlardır. Nitekim Allah Resûlü'nden sonra Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali halife olarak İslâm devletini en başarılı şekilde idare etmişlerdir. Aşere-i Mübeşşere'den diğerleri de birer siyasî ve askerî dâhi idiler.

İnsanın, akıl ve dehasıyla bir hakikate teslim olması nispetinde kadir ve kıymeti artar. Safdil ve bir şey bilmeyen insanlar, birinin parlak bir şey göstermesi karşısında bir teslimiyet gösterebilir ve bir hususa yönelebilirler; ancak akli kendisine yeten, ufuklar arkasını gören deha çapındaki insanların, Efendimiz'in etrafında ciddî bir teslimiyet içinde toplanmaları, o insanların kendi nefis ve hissiyatları adına çok büyük bir fedakârlıkta bulduklarını göstermektedir. İşte Aşere-i Mübeşşere efendilerimiz, ortaya koydukları hayatlarıyla bu büyük işi yapmışlardır.

Bir diğer mesele de, bu sahabilerin her biri çok soylu ailelerden gelmektedirler. Onların böyle soylu ailelerden gelmeleri ve dünya adına her şeyi arkada bırakmaları, daha doğrusu dünya ve mâfihâ adına hiçbir şeye temenna durmamaları, onların ayrı bir derinliklerine işaret etmektedir.

Allah Resûlü'nün "min indi nefsihî" iltifatı olmaz. O (sallâhu aleyhi ve sellem), çok kadirşinastır ve kendisine iyilik yapan birinin iyiliğini hayatının sonuna kadar asla unutmamıştır. Meselâ Hz. Âişe Validemiz, Efendimiz'in ilk eşleri Hz. Hatice Validemiz'e olan kadirşinaslığını şöyle dile getirmektedir: Allah Resûlü (sallâhu aleyhi ve sellem), evde bir şey olunca, "Şunu Hatice'nin şu akrabasına, şunu da Hatice'nin şu akrabasına gönder." derlerdi.

Allah Resûlü'nün çok kritik bir dönemde kendisine yardım eli uzatan bu sahabilerini de unutmaması mümkün değildir. Meselâ Efendimiz, Hz. Ebû Bekir'in, "*Bana ümmet olacak biri yok mu?*" sözü karşısında, "*Ben varım yâ Resûlallah!*" diyerek elini göğsüne vurmasını bilen o zatı unutmaz. Hz. Ömer'in "*Lâ ilâhe illallah*" dedikten sonra arkasına ashabı alarak Kâbe'ye gidip açıktan namaz kılmasını ve sahabenin hayırla yâd edilmesine vesile olacak onun böyle civanmerdâne davranışını asla unutmaz. Aslında kimse unutmaz ki, Efendimiz de unutmuş olsun.

Hz. Zübeyr b. Avvam da Efendimiz'in unutamadığı tali'ilerdendir. Allah Resûlü Mekke'nin bir sokağında dolaşırken birdenbire kılıcı yerde sürünen Zübeyr b. Avvam'ı görür ve sorar: "*Nereye böyle ey Zübeyr?*" Bunun üzerine Hz. Zübeyr şu cevabı verir: "*Yâ Resûlallah! Senin yakalanıp şehit edildiğini duymuştum. Bu kılıçla onlara hadlerini bildirmeye gidiyordum.*"

Yine Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), birkaç defa kendi kavim ve kabilesini toplayıp da, "*Benim tebliğ ettiğim bu dini kabul edecek yok mu?*" dediğinde her defasında "*Ben varım yâ Resûlallah!*" diyen o günlerde on-on iki yaşlarında bulunan Hz. Ali'yi unutamaz. Hende Savaşı'nda Amr İbn Abdi Vüdd, hendeği atlayıp geçtiği zaman, Allah Resûlü'nün "*Buna karşı çıkacak kimse yok mu?*" diye ashabına seslendiğinde, o günlerde yirmi iki-yirmi üç yaşlarında bir genç olan Hz. Ali'nin her defasında "*Ben!*" demesini elbette ki unutamaz.

Medine'de nifak hıyaneti kol gezmektedir. Bu durum karşısında Allah Resûlü'nün günlerce uykusuz kaldığı olmuştur ve bir insan olarak o da istirahat etmek istemektedir. Ne var ki, dışarıdan gelecek olan tehlikeler karşısında evinin kapısında kilit bile yoktur.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), o günleri şöyle anlatmaktadır: “*Bir gün çok sıkılmışım ve gönlümden: ‘Ashabımdan bir kimse gelip beklese de ben de biraz istirahat etsem.’ diye geçirdim. İşte tam bu esnada kapının önünde bir kılıç şakırtısı duydum. ‘Kim o?’ deyince, Sa’d İbn Ebi Vakkas’ın sesini işittim. ‘Ne arıyorsun kapının önünde?’ diye sorunca Sa’d şunları söyledi: ‘Evde yatıyordum yâ Resûlallah! Sana bir zarar verirler düşüncesiyle kapının önünde perdedâr olayım diye geldim.’*

Evet, elbette ki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hz. Sa’d’ın bu hareketini de unutmuyacaktır. Zaten böyle bir kadirşinaslığa Cenâb-ı Hak da müheymin ve nigehebândır. Allah bir ilham hâlinde Nebi’sinin gönlüne bu zatlar hakkındaki düşüncesini ilham etmiş ve Allah Resûlü de onları Cennet’le tebşir etmiştir. Çünkü onların hepsi tebşire lâyıktırlar...

Burada şunu da ifade etmekte fayda var: Her hizmette ilk defa bayrağı çeken ve doğrulup ruhunun ilhamlarını her tarafa haykıran insanlar, hiçbir zaman unutulmamalıdır ve zaten unutulmamıştır da. Bu husus, günümüz için de aynıyla geçerlidir. İman ve Kur’ân davasına hizmet eden ve bu işin bayraktarlığını yapan insanlar ciddî sıkıntılar yaşamışlar ve işin bugünlere gelmesine vesile olmuşlardır. Bu insanlar sayesinde her şeyin düzlüğe çıktığını duyuyor ve biz biraz daha rahat ediyoruz. İnşâallah bizden sonra gelecekler, daha da rahat edecek ve belki de bizi hayırla anacaklardır.

Evet, arkadan gelenler, önlerinde onlara çığır açan ve onlar için bu şehrhâhı hazırlayan insanları daima hayırla yâd edeceklerdir ki, bu aynı zamanda Kur’ân’ın öğrettiği bir edeptir. Nitekim “*Onlardan sonra gelenler (başta muhacirler olarak, kıyamete kadar gelecek mü’minler): ‘Ey kerim Rabbimiz,*

derler, bizi ve bizden önceki mü'min kardeşlerimizi affeyle! İçimizde mü'minlere karşı hiçbir kin bırakma! Duamızı kabul buyur yâ Rabbenâ, çünkü Sen Raufsun, Rahîmsin! (şefkat ve ihsanın son derece fazladır).' ⁵⁵ âyet-i kerimesi bu hakikati dile getirmektedir.

Biz burada, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatıyla alâkalı, Kur'ân'ın yardımıyla tazvih edilip aydınlığa kavuşturulan bir mevzu üzerinde durmaya çalıştık. Her iman ve Kur'ân'a hizmet hareketinde mutlak bir öncü grup olmuştur. Bunlar, o muallâ ve mukadder mevkilerini daima zihinlerimizde ve gönüllerimizde korumalıdırlar. Daha doğrusu bizler, gönlümüzde onlar için hazırladığımız yeri daima korumalıyız; korumalıyız ve onlar, bizim nazarımızda daima muallâ olmalıdırlar.

Bu dava uğrunda hapse girenleri, çile çekenleri, köy köy, kasaba kasaba sürgüne yollananları, mahbeslerde kendilerine yer hazırlananları –Allah nisyandan münezzehtir– Allah unutmamıştır ve bizim de onları unutmamamızı istemektedir. Onları daima, kadirşinaslık içinde hayırla anmak bizim için bir vecibedir. Rabbimiz'den niyaz edelim, bize iyi eserler bıraktırsın ve bizden sonrakiler de bizi hayırla yâd etsinler...

Aşere-i Mübeşşere'yi böyle kısa bir sohbetin dar kalıpları içinde anlatacak durum ve iç dolgunluğundan mahrumum. Onları en iyi, kendilerinden sonra gelen tâbiîn anlamıştır. Tâbiîni de tebe-i tâbiîn anlamıştır. Zaten buraya kadar anlattığım sözlerin çoğu da onlardan mülhem fikir ve düşüncelerdi. Rabbim bizleri onların şefaatlerinden mahrum bırakmasın.

⁵⁵ Haşir sûresi, 59/10.

NAMAZIN ÇEKİRDEKLERİ

Soru: Namazda tesbih, tekbir, tahmid, sübhaneke, Fatiha, Tahiyat gibi hususî sûre ve terkiplerin mânâları üzerindeki tefekkür tarzımız nasıl olmalıdır?

Tekbir (Allahu Ekber), tesbih (Sübhanallah), tahmid (El-hamdülillah), Fatiha ve Tahiyat gibi hususî cümleler, namazın çekirdeği mahiyetindedir. Aynı zamanda bu ifadeler, kulluğun da esasatıdır.. ve bunlar, mü'minin tefekkür dünyası için de çok önemli unsurlardır. Diğer bir ifadeyle mezkur ifadeler, mü'minin tefekkürle dolduktan sonra boşalmasını dillendiren çok mühim cümlelerdir. Ayrıca bu ifadelerden her biri, mü'minin kâinattaki hakikatler karşısındaki hayranlığını seslendirirler.

Şimdi isterseniz icmalî (özet) olarak yaptığımız bu değerlendirmeleri biraz daha açalım:

“Namaz, mü'minin miracıdır.” buyrulmuştur. Efendimiz, cismiyle ve ruhuyla semalara çıkmış, mertebeler üstü zirvelere ulaşmış, görmesi gerekli olan şeyleri –Allah'ın lütfuyla– görmüş ve daha sonra da geriye dönüp gelmiştir. Mü'min bu ufku, iyi konsantre olursa her zaman hayalinde, ruhunda ve zihninde yakalayabilir ve hakikî miracın gölgesinde izafî miracı yaşayabilir.

Hakikat-i namaza muvaffak olamamış biri olarak bunu aynıyla size intikal ettirmek benim için çok zordur. Ancak, dayanağım, yaşayanlar; onların hissedip hissettirdikleri çerçevede bir şeyler söylenebileceğini düşünüyorum:

İnsan, bahsini ettiğimiz bu fikrî ve ruhî miracını yaparken tekvînî (kâinata ait) ve enfüsî (insanın iç dünyasıyla alâkalı) âyâtı müşâhede eder. Kur'ân'ın âyetleriyle bunlar arasında

münasebetler bulur. Yerde bulunduğu aynı anda, başının atmosferi aştığını, gidip ta ötelere ulaştığını duyar gibi olur; evet insan az ruhunu dinlese, o atmosferi her zaman yakalayabilir.

Bundan sonra karşınıza Kur'ân'ın âyetlerinin de yardımıyla rengârenk tablolar çıkar ki, bu tablolar, sizin nefsinize karşı, nefsinizden münbais olabileceği gibi kâinattan doğma tablolar da olabilir.. ve siz bu tabloların her birinde ne rengârenk şeylerle karşı karşıya kalırsınız! Aslında topyekün kâinat, eşya ve insan vücudunda, insanla kâinat arasındaki münasebetlerde öyle bir armoni, öyle bir âhenk vardır ki, dahası olamaz.

İşte böyle bir manzara karşısında siz, “Buna karışan başka el olamaz, bu nizam ve âhengin arkasında sadece Allah var!” der ve takdis makamında, iliklerinize kadar duyarak, *سُبْحَانَ اللَّهِ* sözleriyle haykırırsınız. Tekbiri alır almaz, *سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ* diyerek, hamd ü tesbihi beraber yâd edip, “Bize onu duyurduğundan dolayı Sana hamd olsun. Seni tesbih u takdis ve ilan ederiz ki, Sen varsın, şerikin yok ve Sen münezzehtir ve mukaddesin!..” dersiniz.

Bunlar gönlün sesi ve solukları olarak çevrede tınladıkça insan kendini vecd ü istiğrak zemzemesi içinde sanır.

Bazen bu derin mülâhazaları, kâinatta o baş döndürücü hâdiselerin duyulması takip eder. Bu konuda bir ilim adamı şunları söyler:

“Şu güneş sisteminin başka bir güneş sistemiyle çarpışması veya güneş sisteminde bir gezegenin başka bir gezegenle vuruşması, bir denizde akıp giden bir vapurun başka bir denizde yüzen herhangi bir vapurla çarpışma ihtimali söz konusu olmadığı gibi şu koca kâinatta da öyle müthiş bir âhenk var ki, hiçbir gezegen veya gök cismi bir diğeriyle çarpışması kat'iyen bahis mevzuu değildir.”

Evet, insan kâinattaki bu muhteşem nizam ve intizam, tedbir ve tedviri gördüğünde, “Bu ne müthiş, ne büyük bir kuvvet eseridir!” demekten kendini alamaz. Arkasından bir kere daha tefekkürle derin bir soluk almak için “Allahu Ekber” der iki büklüm olur. Durumuna göre ve tilâvet ettiği âyetlere bağlı olarak, Cenâb-ı Hakk’ın gökten ve yerden indirdiği ve bitirdiği nimetleri düşünür, hamd ü senâ hisleriyle köpürür; verilen şeyleri, verileceklerin referansı sayar sevinir; duygu ve düşünceleri itibarıyla hep O’na doğru yol alıyor gibi bir ruh hâletiyle gürler ve tilâvet ettiği kelimelerle duyuş ve sezışle-ri arasında münasebetler kurar ve hislerini namazın münasip bir rûknünde ona uygun “kelimât-ı tayyibe” ile seslendirir ve daha da derinleşerek seyahatini devam ettirir.

Evet, namazın içinde çokça zikredilen Sübhanallah, El-hamdülillah ve Allahu Ekber gibi mukaddes kelimeler, bir bakıma kulluğun sesi-soluğu, miraç hakikatinin farklı fasıllarının işaretleridir.

Biz, Cenâb-ı Hakk’ın karşısında kulluğumuzu icra ederken bütün müşâhede, duyuş ve hissedişlerimizi tesbih, tahmid, tekbir şeklinde dile getiririz. Vermiş olduğu maddî-mânevî, cismanî ve ruhanî bütün nimetlerine karşı “Elhamdülillah”; hiçbir şekilde şerikinin bulunmaması karşısında tesbih sadedinde “Sübhanallah”; küçüklüğümüzü teslim, O’nun büyüklüğünü ilan sadedinde “Allahu Ekber” diyerek umum rubûbiyetine karşı küllî bir ubûdiyette (kullukta) bulunmaya çalışırız.

Fatiha sûresi, Kur’ân’ın hulâsası ve özüdür. Bütün Kur’ân’daki hakikatleri, mücmel (özet) olarak Fatiha’da görmek mümkündür. Binaenaleyh biz orada, yerinde Cenâb-ı Hakk’ın azametini görüp dehşete kapılarak “Büyüksün Allahım!” mânâsına “Allahu Ekber!” deriz; yerinde Cennet’in nimetleri içinde

yüzüyor gibi olur ve o nimetlere bizi ulaştıracak vesileler içinde bulunduğumuzu hisseder, Allah'ın lütfuyla bir mânevî merdivende yükseltildiğimizi görerek –aynı şeyler oruç, zekât, hac gibi hususlarda da söz konusudur– “Elhamdülillah” deriz. Yerinde, “Bütün bunları, kâinat ve dünya-ukbâ münasebetini hazırlayan Allah'tır.” diyerek, yâd ederiz ki, câmi bir icmalle bunların hepsi Fâtiha'da mündemiçtir.

Tahiyyata gelince, o daha net olarak bize miracı hatırlatır. Miraç, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah'a olan kulluğu ve tabir-i diğerle kendisinden istenen kulluğu çok geride bırakıp evc-i kemale çıkmasının ifadesidir. Evet, Cenâb-ı Hak, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) kulluk adına bir kapı aralamış ve geçiş adabına uygun oradan geçmesini istemiştir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) hiç kimseye müyesser olmayacak şekilde ⁵⁶ فَابَ فَوْسَعِينَ أَوْ أَدْنَى ile işaret edilen bir derinlik ve mükemmeliyet içinde o kapıdan geçmiştir.

İşte miraç, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğinin semeresi değildir; o, O'nun kulluğunun neticesidir. Miraç, en zor şartlar altında dahi kulluğundan fedakârlıkta bulunmayan Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), insanların kendisine bütün bütün sırtlarını döndüğü, sebeplerin bir bir sukut ettiği bir dönemde sırr-ı vahidiyet içinde nur-u ehadiyetin tecellî etmesinden ibarettir.

Kureyş'in, “Bunlara kız alıp vermeyeceksiniz.. çarşıda, pazarda bir şey satmayacaksınız. Her türlü ilişkinizi keseceksiniz.. ta bütün Hâşim oymağı Şi'b-i Ebî Talib'de mahvoluncaya dek...” dedikleri bir uğursuz dönemde, yani zâhiren hiçbir esbabın görünmediği anda Allah Teâlâ, Efendimiz'in (sallallâhu

⁵⁶ “İki yay arası kadar, hatta daha da yakın...” (Necm sûresi, 53/9)

aleyhi ve sellem) kalbini taltif etmek ve kırılan onurunu tamir etmek için O'nu özel katına yükseltmişti.

Bu dönem aynı zamanda, onca olumsuzlukların yanında Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki büyük musibete maruz kaldığı dönemdi. Bunlardan biri Ebû Talib'in vefatı, diğeri biricik zevcesi Hatice'tü'l-Kübrâ'yı kaybetmesiydi. Cenâb-ı Hak, O'nun bu yaralarının tedavisi için, "Herkes ve her şeye rağmen, bütün dünyalara bedel Ben varım!" diyerek Efendimiz'i miraçla taçlandırmış ve tesliyede bulunmuştur.

O'nun bütün namazları, niyazları, oruçları ve çileleri; namazın, niyazın, orucun mânâsını halka anlatmaları, anlatıp bütün bunları birer merdiven yapmaları, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) miraca yükselmesine vesile olmuştu. Böyle bir şeref, Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka ikinci bir peygambere nasip olmamıştır. Her nebi kendi ruhunda, belki perispirisi ile Allah'ın huzuruna çıkmış, kurb-u huzura müşerref olarak iltifat görmüştür ama, bütün gökleri ve Cennetleri bilemediğimiz keyfiyetleriyle temâşâ ikramı sadece Allah Resûlü'ne müyesser olmuştur.

İşte bizler de böyle kadri yüce, civanmert bir Nebi'nin arkasında bulunmanın mazhariyetiyle, namaz sayesinde o miracı duymaya çalışıyoruz.

Buraya kadar anlatılanlar, ne namazın mücmel bir hulâsası, ne de onun çekirdeği olan "Sübhanallah", "Elhamdülillah" ve "Allahu Ekber"i kamet-i kıymetlerine göre anlatmaktır. **كُلُّ يَعْمَلُ** ⁵⁷ **عَلَى شَاكِلَتِهِ** âyetinde ifade edildiği gibi herkes hâline göre iş yapar ve hâline göre konuşur. Ben de yıkık, dökük ve perişan hâlime göre, o en yüce hakikatleri anlatmaya çalıştım. Seyyiatım per-

⁵⁷ "Herkes kendi seciye ve karakterine göre davranır." (İsrâ sûresi, 17/84)

de değilse, temiz gönüller, bu bulanık şeylerin arkasında, gerçekten dupduru olan namaz hakikatini duyabilirler.

Rabbim, “Hammâdûn” ümmetinden olan bizleri, Ahmed-i Mahmud olan Efendimiz’in (aleyhissalâtü vesselâm), hadislerinin ifadesiyle orada “Livâü’l-Hamd” isimli sancağı altında toplanmak ve hamd etmek; burada “*Hamdolsun bizi bu Cennet’e eriştiren Allah’a! Eğer Allah bizi muvaffak kılmıyorsa, ahirette de, Livâü’l-Hamd altında toplandığımız zaman, “Rabbimizden beklenen buydu. Sultanımıza yakışan da budur!”* demek lütfuyla bizleri lütuflandırsın. Dünya ve ukbâda bizi maiyyet-i ilâhiye ile serfiraz eylesin!..

⁵⁸ A’râf sûresi, 7/43.

EFENDİMİZ'İN ÜMMİLİĞİ MESELESİ

Soru: Efendimiz'in ümmîliği (okuyup yazmamaları) bütün hayatları müddetince midir? Yoksa أَفْرَأُ "Oku!" âyetinin sırrı ile perdeler kalkarak, kâinatta kimsenin okuyamayacağı sırları okuyan Efendimiz, halkın anladığı mânâda okur yazar olmuşlar mıdır?

Ümmî, kalem tutup yazı yazmayan ve yazı yazma ameliyesi olmayan insan demektir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Allah öğretmediği için, Tevrat ve İncil veya başkalarının yazdıkları kitapları okuyamıyordu. Allah'ın O'na okuma ve yazmayı öğretmemesi, peygamberliği için gerekli olan hususlardan biriydi. Nitekim, "Ey Resûlüm! Sen vahyimizden önce kitap okuyan veya yazı yazan bir insan değildin; eğer böyle olsaydı, bâtil iddia peşinde olanlar (mesajın hakkında) şüphe edebilirlerdi."⁵⁹ âyet-i kerimesi de bu hakikati ifade etmektedir.

Âyet-i kerimeden de anlaşılacağı üzere Allah Resûlü'ne yazı yazma ve okuma öğretilmemiştir. Şayet bilseydi, bâtil peşinde koşanlar, "O, geçmiş kitapları alıyor, okuyor ve okuduklarını bize anlatıyor." diyeceklerdi. Hâlbuki Efendimiz'in ümmî olduğunu dost-düşman herkes biliyordu. Binaenaleyh burada, Efendimiz'in okuyup yazmasının olmamasını, O'nun peygamberliğinin, Saadet Asrı'nda muhatapları tarafından tasdik edilmesiyle alâkalı olduğunu görüyoruz.

Bu itibarla, Efendimiz'e yazı yazdırılmamıştır. Ancak burada hemen şunu ifade etmek gerekir ki, ilim, yazı yazmak demek değildir. Allah Resûlü, ulum-u evvelîn ve'l-âhirîne (öncekilerin ve sonrakilerin ilmine) vâkıftı. Allah, –keyfiyeti bizce meçhul– elini O'nun sırtına koyunca, mağrip ve maşrik

⁵⁹ Ankebût sûresi, 29/48.

arası açılmış ve Efendimiz zerreden küreye, makro âlemden mikro âleme kadar her şeyi bir kitap sayfası gibi önünde görmüştür. Allah أَفْرَأُ “Oku!”⁶⁰ dediği zaman da, “hakikatin ifadesini ve okunmasını” O’nun ruhuna üflemişti. أَفْرَأُ diyerek Cenâb-ı Hak Nebi’sini okutmuştur ve o Nebi de kendisine indirilen Kur’ân’ı tek okuyuşta ezberine almıştır.

O’nun Kur’ân dışında hayatın her ünitesiyle alâkalı söylediği sözlerinin bütünü de ayrı bir ilim hazinesidir ki, bu hazineye de “vahy-i gayr-i metlûv” denilmektedir. Vahy-i gayr-i metlûv, doğrudan doğruya Cibril vasıtasıyla, Kur’ân şeklinde gelen vahyin dışında, Allah’ın Efendimiz’in ruhuna üflediği vahiy demektir. Allah Resûlü hayatı boyunca konuşmuş ve yanında bulunan güzide ashabı da O’nun konuşmalarını kayıt altına almışlardı. Bir ara bazı sahabiler, Efendimiz’in de beşer olması itibarıyla sinirlendiği anlar olabileceği ihtimaline binaen, münhasıran o zamanlarda konuştuğu şeylerin yazılmasının doğru olmadığını düşünmüşlerdi.

Bu hâdiseyi Hz. Ebû Hüreyre (radiyallâhu anh) bize şöyle anlatır: “Ashab-ı Resûlullah (sallallâhu aleyhi ve sellem) arasında benden daha fazla hadis bilen yoktur, ancak Abdullah b. Amr İbn el-Âs müstesna; çünkü, ben yazmazdım, o yazardı”.

Gerçekten, bizzat Abdullah b. Amr Hazretleri’nin ifadesine göre, o, Allah Resûlü’nden (sallallâhu aleyhi ve sellem) duyduğu her şeyi yazardı. Kendisine “Sen, Allah Resûlü’nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) ağzından çıkan her şeyi yazıyorsun; hâlbuki, O da bir beşerdir. Öfkelenildiği zaman da olur, hoşnut olduğu zaman da.” diyenler oldu. (Bu sözleri kimlerin söylediğini edep açısından ve gerekmediği için hadis ravileri ketmederler.)

⁶⁰ Alak sûresi, 96/1.

Abdullah İbn Amr, bunun üzerine yazmayı bıraktı ve meseleyi Allah'ın Resûlü'ne arz etti. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) elini fem-i mübareklerine götürerek şöyle buyurdular: *“Yaz! Hayatım elinde olan (Allah)’a yemin ederim ki buradan, haktan başkası çıkmaz.”*

O, bir beşer de olsa, yine nebi idi; gazaplanması da, hoşnutluğu da Allah içindi ve her hâlukârda O hep hakkı söylerdi. Evet O'nun hiçbir sözü hevasından değildi ve beşerî arzularından kaynaklanmazdı. Daha doğrusu O, kendinden konuşmaz, sadece kendine vahyolunanı söylerdi.⁶¹

Evet, tekrar mevzua dönecek olursak, Efendimiz'in ümmîliğini, bir şey bilmiyor şeklinde anlamamak gerekir. Vahiy gelmeden evvel bile O, çok kâmil ve yüce bir ruhtu. Hz. İbrahim'in dininin bakiyesi ile amel ediyordu. Çevresince de faziletli bir insan olarak tanınırdı. Öyle olmasaydı, Mekke'de, insanların birbirlerini öldürdükleri o dönemde, hiç O'nun hakemliğine müracaat ederler miydi?

Allah, O'nu evvelâ müstesna yarattı. Sonra da o müstesna aynaya Kendi ilmini aksettirdi ve biz Efendimiz'de Allah'a ait hakikatleri müşâhede ettik.

⁶¹ Bkz.: Necm sûresi, 53/3.

KUR'ÂN, HAKKINI VEREREK OKUNMALI

Soru: Namazlarda okuduğumuz sûrelerin telaffuzunu yapamıyoruz, çoğu zamanda da çabuk okuma durumu oluyor. Bu telaffuz edememe belki mânâyâ da tesir ediyor. O zaman namazımızın durumu ne olur?

Her mü'minin, Kur'ân-ı Kerim'den Fatiha'yla beraber en az iki kısa sûreyi doğru olarak okuyup öğrenmesi farzdır. Aslında bir insan en fazla bir gün içinde, Fatiha, Kevser ve İhlâs sûrelerini doğru bir şekilde rahatlıkla öğrenebilir. Bu sebeple namazları doğru kılmak için en azından bu üç sûrenin öğrenilmesi bir esastır.

Kur'ân okurken kelimelerin yanlış telaffuz edilmesi doğru değildir. İnsan, doğru öğrendiği hâlde sürç-i lisan veya hata ile yanlış okuyabilir. Allah bundan dolayı –inşâallah– onu muaheze etmez. Ancak kişinin doğru okuması biraz gayretle mümkünken, bu işe fazla önem vermeyip lâkayt ve laubali kalması, Kur'ân-ı Kerim'e karşı bir saygısızlık sayılır. Mü'min, Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ı, en saygılı bir eda ile, saygı dolu bir hisle, en saygılı nağmelerle ve en saygılı olduğu bir ruh hâleti içinde eda etmeye çalışmalıdır.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Kur'ân okuyan bir insan, Allah ile konuştuğunu söylese ve yemin etse yemininde hânis olmaz.” buyurmaktadır. Kur'ân okurken Allah ile konuştuğunun şuurunda olan bir insan, mutlaka kendine çeki-düzen verecektir. İnsanın, komutanının karşısında emir tekrarı yapıyor gibi kelimesi kelimesine ve her kelimenin ruhî seviyesine göre üzerine basa basa, onlardan zevk duya duya ve o kelimeleri âdeta içiyor gibi okuması, Kur'ân'a ve Sahib-i Kur'ân'a karşı saygısının ifadesidir.

Kur'ân kıraatinde eksikleri olan bir mü'min, fırsatları değerlendirmeli, bir bilenin huzurunda Kur'ân'ı doğru telaffuz edebilecek şekilde öğrenmeli ve namazlarını çok Kur'ân okuyarak eda etmelidir.

Bir iki asırdan beri maalesef Türk milleti Kur'ân okumakta ve aynı zamanda Kur'ân'ı da bilmemektedir. Bunu söylerken bazı hafızların belli münasebetlerle gırtlak çatlatarak okudukları Kur'ân'a, hususiyile okudukları Kur'ân'da hakk-ı temettü arayan ses sanatkârlarının okuduklarına Kur'ân demediğim için, milletimiz Kur'ân okumuyor diyorum.

Evet, Kur'ân, Allah kelâmı olarak okunmalıdır. Mevlâna İkbâl şöyle demektedir: Ben sık sık Kur'ân okurdum. Buna rağmen babam her defasında bana "Oğlum, Kur'ân oku!" derdi. Bir gün canıma tak etti ve babama, "Baba, ben hiç elimden bırakmıyorum ki bu mübarek kelâmı." dedim. Bunun üzerine babam bana şöyle dedi: "Oğlum, Allah'ın şerefli elçisi Hz. Muhammed'e indirdiği Kur'ân'ı, Hz. Muhammed'e inmiş bir Kur'ân olarak okuma! Kur'ân'ı, doğrudan doğruya Müttekellim-i Ezelfî'den dinliyor gibi oku! Yani Sana söylediği şeyleri, emri tekrar ediyor mahiyetinde dön Allah'a karşı tekrar et ve öyle oku!"

İşte bu mânâda Türk insanı Kur'ân okumamaktadır. Şimdilerde bir mânâda hecelenen ve gittikçe de büyüyen, gelişen, kemmî gelişmesine muhâzî (paralel) olarak, keyfiyet açısından da ona daha derince yaklaşan, dahası onu okurken gözleri yaşaran, yüreği ürperen kutlu bir nesil, bizler gibi kadirbilmezlerin yerini alıp ona sahip çıkacağına ümidim tamdır.

Bunu dün de söyledim, bugün de söylüyorum.. ve bir gün gerçekleri anlatacak vaizi bulduğum zaman, dizinin dibine

oturup, hakikatleri ondan dinleyeceğime defaatle sizin huzurunuzda söz verdim. Öylelerini bulacağımız ana kadar da siz, ben ve emsalim nâdânları dinlemeye mahkûmsunuz; ihtimal daha bir süre bu böyle devam edecek.

Bir kere daha arz etmeliyim ki, Kur'ân, dikkatle muhtevasına inilerek ve Allah kelâmı olduğu şuuruyla, tadı dudağımızda bir burukluk, içimizde bir ürperti hâsıl edecek şekilde okunmalıdır. Muhibir-i Sadık, "*Kur'ân hüzünle inmiştir, onu hüzünle okuyun.*" buyurmaktadır.

Kur'ân, dertli insanın veya çölde yalnız yürüyen sahipsiz birinin, Rabbine teveccüh ve O'na iç dökmesinin nağmeleridir. Dertli gönüllere enîs (dost) olsun diye gönderilen bu kitap, hüzünle inmiştir ve onu hüzünle okumak gerekir. Ne var ki, bu da vicdanların duymasına vâbeste bir hâldir. Ölmüş gönüllerin bundan anlayacağı bir mânâ yoktur. Allah Resûlü bu hakikati bir kadem daha ileriye götürerek şöyle buyururlar: "*Kur'ân okurken ağlayın. Ağlayamıyorsanız, kendinizi ağlamaya zorlayın.*" Belki bir gün hakikaten ağlayacaksınız.

Rabbim, Kur'ân'a karşı sinelerimizi saygıyla mamur kılsın.

DÜNYAYA DÜNYA KADAR

Soru: “Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi ahirete çalışınız.” deniyor. Bu söz hadis midir? Şayet hadis ise bunu nasıl anlamalıyız?

Hadis diye Allah Resûlü’ne isnat edilen bu söz, Efendimiz’in sözü değildir. Ancak bu lafızlarla olmasa da, buna benzer ifadelerle, meselâ, “Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış. Yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol.” şeklinde rivayet edilen başka bir hadis vardır ki, o da yine zayıf olarak nitelendirilmektedir.

Evvelâ, hadis kriterleri bakımından, bu hadisin senedi tenkit görmüş, bu sebeple itibar edilmemiş ve zayıf bir hadis olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla isnat açısından, uydurma olma ihtimaline binaen itibar edilmemesi gerekir.

İkinci olarak, hadisin ifade ettiği mânâ, Kur’ân-ı Kerim’in naslarına da aykırıdır. Zira Kur’ân-ı Kerim’de, “Allah’ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî ahiret yurdunu mamur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma!”⁶² buyrulmaktadır.

Bu âyet-i kerimeden açıkça anlaşılacağı gibi Kur’ân, dünyaya dünya kadar, ahirete de ahiret kadar çalışılmasını istemektedir. Vâkıa, mü’minlerin dünyaya ait işleri de ahiret hesabına olduğundan o da bir mânâda ahiret sayılır. Yani onlar, dünya için çalışırlar, kazanırlar ve kazandıklarıyla Allah yolunda işler yaparlar. O da ahiret için olur ve ahiret hesabına geçer. Ancak burada esas olan husus, bütün himmetin ahirete

⁶² Kasas sûresi, 28/77.

tevcih edilmesi ve dünyanın ahiret hesabına işlettirilmesidir. Yoksa hadis diye söylenen sözde ifade edildiği gibi dünyanın zatına değer vermek şeklinde değil.

Son söz olarak şunu ifade etmekte fayda var:

Hadis diye rivayet edilen bu söz, hem rivayet ve hem de di-
rayet bakımından tenkide açık bir sözdür. Ne var ki, günümüz
insanının, Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) şerefsü-
dur olan pek çok sahih hadis-i şerif dururken, itibar edip daima
elden ele dolaştırdıkları bu ve buna benzer sözler gösteriyor ki,
ihtimal bunlar bazı insanların dünya düşüncelerine muvafık gel-
diği için ısrarla üzerinde durup bunları yaymaktadırlar.

Dördüncü Bölüm

BÜYÜTEÇ

“CENNET OLMAZSA CEHENNEM TA’ZİB ETMEZ”

Soru: “Cennet olmazsa, Cehennem ta’zib etmez.” diyor.

Bu nasıl olur?

Bu sözü birkaç mânâda anlamak mümkündür. Öncelikle mutlak ve kâmil mânâda Cehennem’in azap etmesi Cennet’in, Cennet’in de tam bir nimet olması Cehennem’in mevcudiyetine bağlıdır. Bunun kâmil mânâda olması ile, insanın bütün duygularını ve letâifini doyuracak şekilde olmasını kastediyorum.

Cenâb-ı Hak, ehl-i Cehennem’den bir kısmına belki de hepsine Cennet’i gösterecek ve sonra da onları Cehennem’e koyacaktır. Zaten Sırat’tan geçmeyen hiçbir kimse Cennet’e giremeyecektir. Allah (celle celâluhu) herkesin ateşe uğrayacağına şu âyetle bildirmektedir: *وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا* “Sizden hiçbir kimse yoktur ki oraya uğramasın. Bu, Rabbinin değişmez bir kanunudur.”⁶³

Burada mü’minlerin ateşe uğrayıp geçmesi ile alâkalı şu hususu da belirtmekte fayda var; âyetteki girme mânâsına gelen *vürûd* kelimesi “uğrayıp geçme” mânâsında bir girmeyi ifade eder. Bu durumu, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) biraz daha açarak şöyle buyururlar: “Herkes Cehennem’e girer, fakat ateş mü’minler için Hz. İbrahim’e olduğu gibi serin ve selâmet olur.”

Bu, Cenâb-ı Hakk’ın bozmayacağı ve değiştirmeyeceği bir kanundur. Âyetin devamında ise mealen şöyle buyrulur: “Sonra orada Allah’a karşı saygılı olup fenalıklardan sakınan müttakileri kurtararak zalimleri diz üstü çökmüş vaziyette

⁶³ Meryem sûresi, 19/71.

bırakacağız."⁶⁴ Cenâb-ı Hak bizlere necat ihsan eylesin ve daire-i takvaya hidayet buyursun!

Âyetlerden, herkesin mutlaka ateşe uğrayacağı veya onu göreceği anlaşılmaktadır. Böylece mü'minler Cehennem'i gördükten sonra Cennet'e gireceklerinden zevkleri iki kat olacak, âdeta orada yerini görecek ve onun dehşetinden ürperecek ama ona maruz kalmayacaklar. Cehennem'den kurtulma mülâhazaları içinde ve Cennet esintilerinin her yanı sardığı bir anda bir de Cenâb-ı Hakk'ın şu buyukları ile karşılaşacaklar: *أَدْخُلُوهَا بِسَلَامٍ أَمِينٍ* "Esenlikle ve emin olarak girin oraya."⁶⁵ veya *سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ* "Selâm olsun sizlere, ne mutlu size ki, (güzel ve nezih bir hayat yaşadınız) haydi, ebediyen kalmak üzere, giriniz oraya!"⁶⁶

İşte bu sözler, inanan insanlar için Cehennem'i gördükten sonra ayrı bir Cennet olacaktır.

Cennet olmasa Cehennem'in azap etmeyeceğini şu şekilde de anlayabiliriz:

İnsanlar Cennet gibi bir hayat olmasa, alev içinde yetişeler ve Cennet'i hiç bilmeseler, hayatın sadece kendi yaşadıklarından ibaret olduğunu zannedebilirler. Hatta Cehennem hayatından daha beter ve küfür içinde yaşayanlar vardır. Onlar ölecek, kabirde çürüyecek, içinde kaynaşan kurtlar daima onların hayallerinde endişelerini kurcalayacak, böylece onlar Cehennem'den bin beter bir hayat yaşamış olacaklardır. Ne var ki, böyleleri başka bir hayat bilmediklerinden, bu Cehennemnümûn hayata razı olacaklardır.

⁶⁴ Meryem sûresi, 19/72.

⁶⁵ Hicr sûresi, 15/46.

⁶⁶ Zümer sûresi, 39/73.

Şimdi bir insan düşünün; Allah onu Cehennem'in içinde yaratmış ve o hiç Cennet'i görmemiş ve o orada nasıl bir hayat olduğunu bilmemektedir. Bu insan, hayatın sadece yaşadığından ibaret olduğunu zanneder, daimî olarak orada Allah tarafından tecdit edilir ve bu hayatı mecburen çekeceğini zanneder. Buna mukabil başka bir insan da hiç Cehennem'i görmemiş ve sadece Cennet'i bilmektedir; o da azabın ne olduğunu bilemez. Onun bildiği tek bir şey varsa o da Cennet'tir.

İşte, her şey nasıl ki zıddıyla bilinir, aynen öyle de Cehennem ateşine uğramadan Cennet nimeti tam olarak anlaşılamayacak ve bundan ötürü herkes bir mânâda ateşe uğrayacaktır. Bunun gibi insanlar Cennet gibi bir hayatı tatmadan Cehennem'in azabını tam olarak duyamayacaklardır. Böyleleri de şöyle-böyle Cehennemlik olsalar da Cennet'e muttali olacaklardır.

“TEBEÎ NAZAR MUHALİ MÜMKİN GÖRÜR”

Soru: “Tebê nazar, muhalî mümkün görür.” sözünü açıklar mısınız?

Bu cümlelerin ifade ettiği hakikat, günümüzün dalâlet, küfür ve küfranının saiklerinden biridir. Eğer insan, nazarını derinleştirip bir şeye “aslî” ve “kasdî” bir nazarla bakmaz, bir meseleyi sebep ve neticeleri ile mütalâa etmez/edemez ve tefekkürünü tefekkür ölçüleri ve gerçek tefekkür çerçevesi içinde sağlam olarak ele alamazsa, çok muhalleri (imkânsız) mümkün, çok mümkünleri de muhal görebilir.

Bu cümleden olarak dalâlet içinde çırpınıp duran nice kimseler vardır ki, onlar, Allah’ın varlığını –hâşâ– muhal, esbabın ve tabiatın eşyayı var edebileceğini de mümkün görmekte dirler. İşte bu, tebeî bir nazar sonucudur. Bu görüşün müntesiplerine, “Tabiat ve bütün esbap bir araya gelse insanın bir kulağını veya burnunu icat edemezler. Böyle olduğu hâlde, şu bir sanat harikası olan insanı nasıl oluyor da tabiat ve tesadüf esintilerine verebiliyorsunuz?” deyiverseniz bu defa da sana “O kadar derin düşünme!” diyeceklerdir.

Böyleleri çok güzel işlenmiş bir mermerin, dağdan yuvarlana yuvarlana bu hâli almasına ihtimal ve imkân verebilirler. Ne var ki insafları üzerlerinde iken “Böyle bir şey olur mu?” deseniz, bu defa da size güler ve “Böyle bir şeyin olması akla mantığa terstir.” deyiverirler.

Evet, her şeye tebeî bir nazarla bakanlar, öyle bir hamâkat ve belâhet içindedir ki, onlara “İnsan tabiat tezgâhlarında yaratılmıştır.” denilse, ihtimal düşünmeden onu kabul edeceklerdir.

İşte bütün bunlar, tebeî bir nazar neticesinde verilen hükümlerdir. O bakımdan da nazarın kasdî olması ve aslî bir hâl alması

çok önemlidir. Böyle bir nazarla insan, herhangi bir mevzuu tefekkür ederken, geçmiş malumatıyla, hâlihazırdaki durumu birbirine karıştırıp mezcederek çok yeni terkiplere ulaşabilir.

İnsanın mahiyetine bakıldığında, onun hiçbir uzvunun tesadüfe havale edilmesi, hele insanî mahiyetinin tesadüflere verilmesi kat'iyen mümkün değildir. Nitekim insanın vücudundaki sadece bir tek hücrenin kendi kendine meydana gelmesi, ihtimal hesapları içinde şu kadar milyarda bir ihtimalle ifade edilmektedir. Hücrelerin baş başa verip bir varlığı teşkil etme ve belli bir çizgide faaliyetlerini sürdürmesi için de, herhâlde milyar defa milyar ihtimallerden ancak bir ihtimal söz konusu olabilir. Böyle bir şeyin olabileceğine ihtimal vermek ise tamamen hamâkat ve deliliktir.

Ayrıca insan sadece câmid bir cisimden ibaret de değildir. Meselâ gözün görmesi ve beynin o baş döndürücü fonksiyonlarını eda etmesi akıllara durgunluk verecek keyfiyettedir. Yine insandaki birçok uzvun yedeği ile beraber çift yaratıldığı görülecektir. Bu muhteşem nizamın tebeî bir nazarla da olsa tabiata, esbaba ve tesadüflere havale edilmesi, hamâkatten başka bir şey değildir. Mevzuu Bediüzzaman'ın vermiş olduğu bir misal ışığında az daha açalım:

Bir insan düşünelim. Bu insan, fevkalâde mükemmel tefriş edilmiş (donatılmış) bir sarayın içine giriyor. İçeride koltuklardan halılara kadar bütün eşyanın muntazam bir şekilde düzenlendiğini müşâhede ediyor. Ayrıca yemek masasının üzerinde de çok nefis yemeklerin, envai çeşit tatlıların ve içeceklerin olduğunu görüyor. Sarayda kendisinden başka da kimse olmadığı için kendi kendine şu soruyu soruyor: “Acaba bu sarayı kim tefriş etmiş?” Ama kimseyi göremiyor.

Ancak ortada bulunan bir kitap gözüne ilişiyor. Kitabı açıp okumaya başlıyor. Bakıyor ki, o kitap, “Koltuklar şuraya konulacak, sofrada yemek çeşitleri şu sıraya göre tertip edilecek.” türünden sarayın tefrişiyle alâkalı bilgilerden bahsediyor. Bunun üzerine hemen karar veriyor: “Tamam buldum. Bu sarayı tanzim eden, kuran, yapan işte bu kitap!”

Evet, bu zavallı, o muhteşem dizaynla alâkalı hakikî ve ciddi bir sebep bulamadığından tebeî bir nazarla, muhali mümkün görerek olmayacak bir hükme varıyor. Zira o sarayı tanzim edenin bir kitap olması muhaldir. Hâlbuki o insan, az derince düşünebilseydi, o kitabın bir program kitabı olduğunu, o sarayın da o programa göre tanzim edildiğini ve o programı hazırlayan yüce bir Zât’ın bulunduğunu anlayacaktı.

Evet, bu Zât, evvelâ o sarayı tanzim etmiş, sonra da o sarayın programını bir kitap hâline getirmiştir. İşte kâinat da böyle bir program kitabıdır. Bu kitabı hazırlayıp, kudret ve iradesiyle bizim nazarımıza arz eden Allah Teâlâ’dır. Cenâb-ı Hak, –hâşâ– bir kitap değildir. O, tabiat, tabiattaki kanunlar veya tesadüfler de değildir. Belki bütün bu tevafuklar, Cenâb-ı Hakk’ın kalem-i kudreti ve kalem-i kaderiyle sergilenen eserleridir.

Evet, tebeî nazar, çok büyük gibi görünen pek çok entelektüel cüceyi baştan çıkarıp, onları perişan ve derbeder etmiştir. Tevhide dair bu meselenin detaylarını, mevzuyla alâkalı yazılan eserlere havale ederek, şimdilik bu kadarlıkla iktifa ediyorum.

“MEZİYETİN VARSA HAFÂ TÜRABINDA KALSIN”

Soru: “Meziyetin varsa, hafâ türabında kalsın, ta neşv ü nema bulsun.” sözünü izah eder misiniz?

Bu söz, iman ve Kur’ân hizmetine mukabil kendini gösterme arzusuna kapılan bir kısım kimselere karşı bir irşad ve ikazdır.

Cenâb-ı Hak, bu dünyada herkesi farklı meziyetlerle donatmıştır. O, bazılarını takdim kabiliyeti vermiştir ki, onlar ele aldıkları konuları fevkalâde bir güzellik içinde takdim ederler. Bazıları ise, davranışları ile olabildiğine cazip ve çarpıcıdır. Böylelerinin tavır ve davranışlarına bakanlar hemen Müslümanlığa ısınırlar. Bazıları da vardır ki, bunlar aşk u heyecanla dopdoludurlar, buna karşılık fazla takdim kabiliyetleri yoktur. Değişik konuları anlatmada zorluk çekerler.

Bu vasıflarla muttasıf, aşk ve şevki olabildiğine coşkun yakın bir arkadaşım vardı. Bazen yanımda oturur ve bir çocuk gibi hıçkırma hıçkırma ağlardı. Hatta zaman zaman bana dilini göstererek şunları söylerdi: “Hocam! Şununla meseleleri anlatamıyorum. Fakat Cenâb-ı Hakk’ın bana verdiği imkânlarla size destek olmak isterim. Biz destek olalım, siz de hak ve hakikati anlatın...”

Evet, Allah belki ona, anlatılacak şeyleri anlatma kabiliyeti vermemişti ama o, heyecanıyla Allah indinde çok değerli ve çok kıymetliydi...

İsterseniz başa dönelim: Allah, herkese ayrı bir meziyet vermiştir ve herkes, bu meziyetini mutlaka Allah yolunda kullanmalıdır. Anlatma kabiliyeti olan, hak ve hakikati muhtaç sinelelere duyurmalı, kendisinde organizasyon kabiliyeti bulunan biri,

işleri en güzel şekilde tanzim ederek, bir düzen ve programla bu kervana iştirak etmeli, maddî imkânı olan da maddeten destek olmalıdır. Allah, bazı insanlara da bu hususiyetlerin hiçbirini vermemiş ama aşkla köpüren coşkun bir gönül vermiştir.

Ashab-ı kiram arasında böyleleri de vardı. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu tür kimseleri, “*Şayet Allah adına yemin etse, Allah onun yeminini doğru çıkarır.*” ifadeleriyle anlatmaktadır. O dönemde insanlar, başları sıkıştıkları zaman Allah Resûlü’nün anlattığı bu insanların etrafında toplanır ve onların dua etmelerini isterlerdi. Bu gönül insanlarından biri de Sa’d İbn Ebî Vakkas’tır. Hz. Sa’d, duasının makbuliyetiyle iştihar etmiş bir sahabidir.

Onunla alâkalı bir vak’a şöyledir: Sa’d İbn Ebî Vakkas ölümcül bir hastalığa yakalanmıştır. Ziyaretine giden Allah Resûlü, ona, “*Sen, daha çok yaşayacaksın, çok kimseler senden fayda görecek ve bazı kimseler de zarar görecek!*” buyurmuş.. mevsimi gelince Sa’d, İranlıların devletini yerle bir ederek bu ihbarın doğruluğunu ortaya koymuştur. Başta da işaret edildiği gibi Sa’d İbn Ebî Vakkas duası makbul rabbânîlerden biriydi.

Bununla alâkalı siyer kitaplarında şöyle bir şey rivayet edilir: Sa’d İbn Ebî Vakkas’ın da bulunduğu bir topluluk için adamın biri, Hz. Ali, Hz. Muaviye, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr’e sövüp sayar ve onlar hakkında ağza alınmayacak pek çok şey söyler. Hz. Sa’d o adamı kenara çekerek ona şu nasihatte bulunur: “*Sen ne dediğinin farkında değilsin. O zatlar, Allah indinde makbul kimselerdi. Bu şekilde ileri geri konuşarak onlar hakkında haksızlık ediyorsun.*”

Bunun üzerine adam, “Sen de kim oluyorsun?” diyerek bir hakaret de ona savurur. Daha sonra Hz. Sa’d, hemen orada ellerini açar, kibleye yönelir ve Allah’a şöyle dua eder: “Allahım! O zatlar hakkında beni yalancı çıkarma! Eğer onlar Senin nezd-i Ulûhiyetinde kıymetli kimselerse, burada o mânâyı teyit edecek bir şey göster!” Bu sırada nereden çıktığı belli olmayan bir deve, toplumu yara yara gelir ve o adamı ayaklarının altına alıp çiğner. İhtimal bu manzara karşısında Hz. Sa’d İbn Ebî Vakkas çok duygulanmış ve belki de böyle bir dua ettiğine pişman olmuştu.

Bugün de mü’minler içinde böyleleri vardır. Bu kullar, her ellerini açışlarında dergâh-ı nezd-i Ehadiyete teveccüh eder ve şöyle derler:

“Allahım! Hakkı bâtilin savletinden kurtar! İki-üç asırdan beri ağlayan Müslümanlara artık bir fereç ve mahreç ihsan eyle! Birkaç defa neslimize kıydılar, ırzımızı çiğnediler, namusumuzu pâyimâl ettiler. Bir kere daha aynı hasret ve hicran dolu durumu bize yaşatma!”

Cenâb-ı Hak, inşaallah böyle fiilî ve kavli dualar sayesinde bize en yakın zamanda fereç ve mahreç ihsan eder.

Tekrar başa dönecek olursak, Allah herkese farklı meziyetler ihsan etmiştir. İnsan kendisine bahşedilen bu meziyeti saklamalıdır. Zira bu tür meziyetler ne kadar saklı kalırsa, o kadar, yapılan hizmetlerin neşv ü nema bulmasına vesile olur.

Evet, insan, iddialı olmamalıdır. Meselâ kendisine güzel konuşma kabiliyeti verilen bir insan, “Şayet ben vaaz edersem, sohbet yaparsam, mutlaka bazı kimseler irşad olur.” gibi düşünceleri kafasından çıkarıp atmalıdır. Aslında böyle bir

insanın şöyle düşünmesi daha doğrudur: Cenâb-ı Hak, bu va'z u nasihati bana bir mükellefiyet olarak verdi. Fakat bu, çok ağır bir yük. –O daha iyi bilir de– keşke bana böyle bir meziyet vermeseydi! Keşke bu işleri yapmaktansa, emanetini alsaydı ve ruhumu kabzetseydi! Zira bu iş, bana düşmemeliydi. Allah daha salâhiyetli kimseleri ihsan edebilirdi.

Evet, insan, kendisine verilen meziyeti başkalarına karşı tefahura vesile sayıp görünmeye çalışmamalı, “Ben olmasam belki insanlar, doğruyu daha açık seçik görür ve doğru yolu bulabilirler.” duygu ve düşüncesiyle hareket etmelidir.

Hâli vakti yerinde olan ve malını Allah yolunda infak eden bir insan da şöyle demelidir: “Rabbim bana, bir nezaretçi ve emanetçi olarak bu imkânları verdi. Ben de bunları O'nun yolunda kullanıyorum. Bana bu duyguyu lütfetmeseydi, ben nerden verecektim! O, bana hem mal, hem de verme hissini verdi ve beni bu meziyetlerle serfiraz kıldı. O'na binlerce şükür olsun.”

Hâsılı insan, meziyetlerini ön plana çıkarmamalı, onlar hafâ tûrabı altında kalmalı ve insan âdeti toprak olmalıdır. Sa'di'nin “Toprak ol ki, gül bitiresin.” sözü bu hakikati ifadede ne hoştur!

BİR NEVİ ŞEHADET

Soru: Dünya savaşları gibi hâdiselerde zalimce öldürülen mazlum ve dindar Hırsıyanların şehit olabilecekleri gibi bir hüküm var mıdır? Varsa bu hükmün dinî kaynaklarda dayandığı esaslar nelerdir?

Soruda bahsedilen husus, Bediüzzaman Said Nursî'nin Kastamonu Lahikası isimli eserinde şu şekilde geçmektedir:

“Böyle musibetlerde kâfir de olsa hakkında bir nevi merhamet ve mükâfat vardır ki, o musibet ona nispeten çok ucuz düşer. Böyle musibet-i semaviye masumlar hakkında bir nevi şehadet hükmüne geçiyor.

Üç dört aydır ki, dünyanın vaziyetinden ve harbinden hiçbir haberim yokken, Avrupa ve Rusya'daki çoluk çocuğa acıyarak tahattur ettim. O mânevî ihtarın beyan ettiği taksimat bu elîm şefkate âdeta bir merhem oldu. Şöyle ki, o musibet-i semaviyeden beşerin zalim kısmının cinayetinin neticesi olarak gelen felâketle vefat eden ve perişan olanlar, eğer on beş yaşına kadar olanlar ise, hangi dinde olursa olsun şehit hükmündedir. Müslümanlar gibi büyük mükâfat-ı mâneviyeleri, o musibeti hiçe indirir.

On beşinden yukarı olanlar, eğer mâsum ve mazlum ise, mükâfatı büyüktür, belki onu Cehennem'den kurtarır. Çünkü ahir zamanda madem fetret derecesinde din ve din-i Muhammediye (aleyhissalâtü vesselâm) bir lâkaytlık perdesi gelmiş. Ve madem ahir zamanda Hazreti İsa'nın (aleyhisselâm) din-i hakikîsi hükmedip İslâmiyet'le omuz omuza verecek. Elbette şimdi, fetret gibi karanlıkta kalan ve Hazreti İsa'ya (aleyhisselâm) mensup Hıristiyanların mazlumları, çektikleri felâketler

onlar hakkında bir nevi şehadet sayılabilir. Hususan ihtiyarlar, musibetzedeler, fakirler, zayıflar, müstebit büyük zalimlerin cebir ve şiddetleri altında meşakkat çekiyorlar. Elbette o musibet onlar hakkında medeniyetin sefahetinden ve küfrünün ve felsefenin dalâletinden ve küfründen gelen günahlara keffaret olmakla beraber, yüz derece onlara kârdır diye hakikatten haber aldım, Cenâb-ı Erhamürrâhîmin'e hadsiz şükrettim. Ve o elîm elem ve şefkatten tesellî buldum. Eğer o felâketi gören zalimler ve beşerin perişanîyetini ihzar eden gaddarlar ve kendi menfaati için insan âlemine ateş veren hodgâm, alçak insî şeytanlar ise, tam müstehaktırlar ve bu tam bir adalet-i Rabbaniyedir.

Eğer o felâketi çekenler mazlumların imdadına koşanlar ve istirahat-i beşeriye için ve esasat-ı diniyeyi ve mukaddesat-ı semaviyeyi ve hukuk-u insaniyeyi muhafaza için mücadele edenler ise, elbette o fedakârlığın mânevî ve uhrevî neticesi o kadar büyüktür ki, o musibeti onlar hakkında medâr-ı şeref yapar, sevdirebilir.⁶⁷

Bu mülâhaza, İkinci Cihan Harbi'nde ortaya konmuştur ve yeni değildir. Aynı zamanda ta ilk dönemlerden günümüze kadar değişik kişiler tarafından bu istikamette hep idare-i kelâm edilegelmiştir. Bunların hemen hepsinin kendilerine göre dayanak noktaları da vardır.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak bizim itikat açısından intisap ettiğimiz iki imamımız vardır. Bunlardan birincisi İmam Ebû Mansur el-Matürîdî, diğeri ise Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'dir.

İmam Matürîdî, Mâverâünnehir'de yaşamış, aynı zamanda burada Ehl-i Sünnet'e nispet edilen kelâm ekolünün

⁶⁷ Bediüzzaman, Kastamonu Lahikası 76. Mektup.

kurucusu ve mümessili olmuş bir zattır. Ebû Hanife'nin mezhebinde olanlar daha ziyade itikat noktasında onun yorum ve tevillerini benimsemiş ve onun tavzih ettiği esaslar çerçevesinde yaşamışlardır. Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'yi ise daha ziyade amelde Şafîî mezhebine mensup olanlar akidede imam olarak benimsemiş ve onun Kur'ân ve Sünnet'e dayalı düsturlarıyla irtibat içinde olmuşlardır.

Bu iki imam, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın imamlarıdır ve bunların ikisinin de delilleri Kur'ân ve Sünnet yürüngelidir. Bu imamlar, Kur'ân ve Sünnet'ten bu hükümleri çıkarırken, arkalarından gelen yüzlerce muhakkik allâme de bunları tasdik etmişlerdir. Hem de öyle imzalarla tasdik etmişlerdir ki, artık bunları inkâr etmek müspet ilimlere karşı gelmek ve kâinattaki en büyük hakikatleri kabul etmemek şeklinde yorumlanmıştır.

İmam Matürîdî ve İmam Eş'arî'nin bu mevzudaki nokta-i nazarları biraz farklıdır. Kısaca özetleyecek olursak:

İmam Matürîdî'ye göre hiçbir peygamber gelmese bile bütün insanlar, Allah'ı bilmekle mükelleftirler. Çünkü akıl, Allah'ı bilme ve bulmaya yetecek mahiyettedir. İmam Eş'arî'ye göre ise Allah (celle celâluhu), herhangi bir yere peygamber göndermedikçe o yerdeki insanları mükellef tutmaz. Dolayısıyla da dinden haberi olmayan insan, hiçbir şeyden mesul değildir.

Şimdi bu iki imamın nokta-i nazarına dayanarak şunlar söylenebilir:

İmam Matürîdî, "Dinî tebliğat olmasa bile bir insan, Allah'ı bilmek zorundadır." demektedir. Buna hak vermemek mümkün değil; nitekim kâinat kitabını okuyan ve enfüsî tefekkürü dalan bir insan, isim ve sıfatlarıyla O'nu bilemese de

mutlaka kâinatı yoktan var eden bir Yaratıcı'nın olduğunu anlayabilir. Bir bedevi bile kendi dar anlayışıyla:

إِنَّ الْبَغْرَةَ لَتَذُلُّ عَلَى الْبُعَيْرِ، وَإِنَّ أَثَرَ الْأَقْدَامِ لَتَذُلُّ عَلَى الْمَسِيرِ،
فَسَمَاءٌ ذَاتُ أَبْرَاجٍ، وَأَرْضٌ ذَاتُ فِجَاجٍ، وَبِحَارٌ ذَاتُ أَمْوَاجٍ
أَلَا يَذُلُّ ذَلِكَ عَلَى وُجُودِ اللَّطِيفِ الْحَبِيرِ؟

“*Deve tersi oradan bir devenin geçtiğine, yerdeki ayak izleri de bir yürüyene işaret ederken, vadi vadi yeryüzü, burç burç sema ve dalga dalga deniz, Latîf ve Habîr olan Allah'ın varlığına işaret etmez mi?*” diyerek Allah'ın varlığına ulaşmaktadır.

Evet, zerreden küreye kadar kâinattaki âhenge bakan bir insan, bu mânâda Allah'ın varlığını okuyacaktır. Zira her şey, Allah'ın varlığına delâlet etmektedir. Her harf, kâtibine delâlet ettiği gibi kâinattaki her yaprak da, Allah'ın varlığına bir delildir. Hususiyile günümüzdeki ilimler ve değişik keşifler, bu meseleyi, inkâr edilmeyecek şekilde apaçık ortaya koymuştur. Binaenaleyh her insan, esmâ ve sıfatlarıyla olmasa da, Zât-ı Ulûhiyeti bulabilecek kapasitede yaratıldığı söylenebilir.

İmam Eş'arî ise “*Biz, peygamber göndermediğimiz hiçbir halkı cezalandırmayız.*”⁶⁸ âyet-i kerimesine dayanarak, kendilerine peygamber gönderilmeyen insanların, inançsızlıklarından ötürü muaheze edilmeyeceklerini söylemektedir. Yani, bir yere peygamber gitmemişse Allah, oradaki insanları küfür ve küfranlarından dolayı muaheze etmeyecektir.

Şimdi kendi kendimize düşünelim. Dünyanın çeşitli köşelerinde, pek çok insan ve milletler var. Acaba biz bunlara

⁶⁸ İsrâ sûresi, 17/15.

Kur'ân'ın talim buyurduğu şekilde Cenâb-ı Hakk'a, Efendimiz'e ve diğer iman esaslarına inanmayı aklî ve mantıkî ölçülerde götürüp telkin ettik mi? Buna "Evet" demek mümkün değildir.

Bugün biz mü'minler, Efendimiz'in hayatbahş olan mübarek nefeslerini dünyanın dört bir köşesine götürmüş ve tevhidi aklın, mantığın ışıkları altında insanlığa takdim etmiş sayılmayız. Öyleyse hâlâ Hıristiyanlığı hak gören insanlar hakkında, "Cehennem'in gayyasına yuvarlanacaklar." hükmünü vermek, vazifesini yapmamış insanlar olarak bizim için ayıp olmaz mı?

Evet, bizler, hak ve hakikati anlatıp onları ikna etmedik ve onlara hidayet gemisinin kaptanı olan Hz. Muhammed'i (salallâhu aleyhi ve sellem) tanıtamadık. Binaenaleyh bu noktada "Fîhi nazar" deyip hiç olmazsa mülâhaza dairesini açık bırakmakta fayda olmaz mı?

Burada şunu da ifade etmeliyim ki, biz böyle düşünürken bir hümanist gibi, yani insancılığımızın verdiği bir şefkat ve merhametle değil, dinin bu mevzuda vaz'ettiği ölçülere dayanarak böyle bir mütalâada bulunuyoruz.

Bugün yeryüzünde bir Müslümanlık bilindiği gibi Kur'ân da ortadadır, denilebilir. Doğru, Kur'ân ortadadır, ancak Kur'ân'ı temsil eden ve temsiliyle tesir durumunda bulunan ve bihakkın Kur'ân'a cemaat olmanın hakkını veren, yani yeryüzünde her yönüyle Kur'ân'ı temsil eden parlak bir cemaat olsaydı bunu demeye hakkımız olurdu. Eskiden Batı'ya gidenler, dinî duygu ve düşünceyi götürmek için gidiyorlardı. Şimdilerde ise oralara gidenler döviz gelsin diye gitmektedirler. Bu itibarla da biz o ülkelerin insanlarına Kur'ân'ın aydınlattığı âleme giden yolları gösterememiştir. Bu, bizim adımıza büyük bir kusur ve ayıptır.

Meseleyi toparlayacak olursak, İkinci Cihan Harbi'nde kiliseye koşan bir kısım kimseler, Avrupa'nın cebbar ve zalim kimseleri tarafından kılıçtan geçirilmişlerdir. Bir zat da, Ehl-i Sünnet'in yukarıda bahsini ettiğimiz düsturlarına dayanarak, orada ölen masum çocukların hangi dinden olursa olsun, –Allahu a'lem– şehit değil, şehit hükmünde olduklarını, hakperestliği temsil eden, hak cephesinde olan fakat yine gadren öldürülen kimselerin de bir semavî dine inanmaları durumunda, aynısı olmasa da o mazhariyetin bir nev'ini paylaşacaklarını söylemiş ve şunu da vurgulamıştır: Derece bakımından onların şehitlikleriyle, mü'minlerin şehit olmaları kat'iyen bir değildir.

“MUSİBET, CİNAYETİN NETİCESİ, MÜKÂFATIN MUKADDİMESİDİR”

Soru: “Musibet, cinayetin neticesi, mükâfatın mukaddimesidir.” sözünü izah eder misiniz?

Her insan, hayatının değişik karelerinde farklı farklı da olsa musibetlerle karşılaşmıştır/karşılaşmaktadır. Tevhid adına mühim bir husus olması itibarıyla da bu meselenin ayrı bir önemi vardır.

Esasen insanın başına gelen her musibet büyük ölçüde onun hatalarındandır. Nitekim, “Başınıza gelen her musibet, işlediğiniz günahlar (ihmal ve kusurlarınız) sebebiyledir.”⁶⁹ âyet-i kerimesi de bu hakikati hatırlatmaktadır. Başka bir âyette ise hakikat şöyle ifade edilmektedir: “İki ordunun karşılaştığı gün içinizden arkasına dönüp kaçanlar var ya, işte onları, işlemiş oldukları bir kısım hatalarından dolayı şeytan zelleye uğratmıştı.”⁷⁰

Evet insana gelen her iyilik Allah’tan, fenalık ise nefsindendir.⁷¹ Çünkü fenalıkları isteyen, insanın nefsidir. Bu itibarla da derecesine göre insan, kalbinden geçen, hayalini kirleten veya şöyle-böyle kendisini meşgul eden, meşgul edip duygularına fışk aşılayan bir kısım düşünce, tasavvur ve tavırlardan ötürü muaheze görebilir.

Şimdi ilk mutasavvıflardan Muhâsibî’nin, ehl-i hakkın menzillerini sıralarken yaptığı tasnifi esas alarak konuyu biraz daha açalım:

⁶⁹ Şûrâ sûresi, 42/30.

⁷⁰ Âl-i İmrân sûresi, 3/155.

⁷¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

Bazı kimseler vardır ki, bunlar, dilleriyle ifade etmeksizin akıllarından bir fenalık geçirdiklerinde, “Büyük günah işledim.” endişesine kapılarak hemen Allah’a teveccüh ederler. Cenâb-ı Hak, bu seviye ve bu menzile işaret sadedinde şöyle buyurur: “Göklerde ve yerde olan her şey Allah’ındır. Ey insanlar! Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah onlardan ötürü sizi hesaba çeker.”⁷² Belki çoğumuz bu âyet karşısında hiçbir endişe duymamaktadır; ne var ki bu âyet, Muhâsibî’nin, birinci derecede mütalâa ettiği insanların hâliyle alâkalıdır.

Bu âyet nazil olduğunda sahabe-i kiram, ihtimal kalblerini yokladılar ve ara sıra da olsa kalblerinden mâlâyâniyâta ait şeylerin geçtiğini gördüler.. ve ciddî bir sorumluluk duygusuyla bitkin bir vaziyette Allah Resûlü’nün huzuruna gelip diz çöktüler: “Ey Allah’ın Resûlü, namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yeteceği amellerle mükellefiyete “Eyvallah!” ama bu âyette anlatılan şeylere güç yetirmek zor.” dediler. Zira “Her birimiz, kendi gönlünde öyle şeyler hissediyor ki, insan bunlardan hiçbirinin kalbinde bulunmasını arzu etmez.” diye insanın elinde olmadan içinden geçen duygu, düşünce ve hayallerden söz ettiler.

Bunun üzerine Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onlara: “Siz şimdi sizden önceki Kitap Ehli gibi, ‘İşittik ve karşı koyduk mu demek istiyorsunuz? İşittik ve itaat ettik ey Rabbimiz, affını dileriz, dönüşümüz Sanadır.’ deyiniz!” buyurdu. Bunu hep birlikte okumaya başladılar, okudukça başkalaştılar ve gönülleri yatıştı. Ardından da onları tamamen

⁷² Bakara sûresi, 2/284.

rahatlatan şu âyet-i kerime nazil oldu: “Allah, hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şeyle yükümlü tutmaz.”⁷³

Evet, kalblerden geçenler, insanın emri ve iradesi altına girmediği için, Allah, bundan dolayı insanı muaheze etmeyecektir. Bu, herkes için umumî bir kaidedir. Bu âyetin, daha önce zikrettiğimiz âyeti neshettiği söylenir; o âyet neshedilse bile, kalb ehlinin durumları çok üst seviyede hep o âyetle çarpacaktır. Böyle bir hâli, bir kısım hizmet-i imaniye ve Kur’âniye içinde bulunanlar da mertebelerine göre yaşamışlardır. Meselâ içlerinden birine bir fenalık yapma geçtiği zaman veya uygunsuz bir şeyin kendilerini tesir altına aldığı an, ya bir yerlerine bir şey batmış ya bir yerde sürçüp düşmüş ya umdukları şeyden mahrum kalmış veya korktukları başlarına gelmiştir. Herkesin mertebesine göre belli bir seviyede, bu husustan alacağı şeyler vardır...

İkinci mertebe ise şudur: İnsan, bir fenalık yapmaya veya bir iyiliği terk etmeye karar verir. Sonra pişmanlık duyup “Bunu yapmamalıyım. Bu bir suidedtir.” deyip geri döner. Esasen bu, kendine göre yükselmiş bir ruhun, belli ölçüde seviyeli bir kalbin mertebesidir. Zira o fiili işlemeden hemen vazgeçmiş ve memur olduğumuz şeylerin terk edilmesi ya da yasaklanan şeylerin işlenmesi gibi bir felakete maruz kalınmamıştır...

Bunun bir mertebe aşağısında ise, şöyle bir seviye söz konusudur: Bir kişi, meselâ hırsızlık yapmak veya harama bakmak gibi bir fiili işleme teşebbüsünde bulunur. O yolda, aklına koyduğu haram fiili işlemek üzere giderken “Rabbim bu ayakları bu iş için yaratmadı.” diyerek vazgeçer ve geri döner. Hadis-i şerifin ifadesiyle bir kimse, bir kötülüğe karar

⁷³ Bakara sûresi, 2/286.

verir ve sonra vazgeçerse, Allah menhiyyata karşı dayanmasından ötürü ona bir sevap yazar. Bu, Allah'ın bir lütfudur ve bu da ayrı bir menzildir...

Öyleleri de vardır ki, niyet ettikleri kötü fiil için harekete geçer, o yolda ilerler, hedeflerine ulaştınca da hemen vazgeçerler. Allah Resûlü, mağarada kalan üç kişinin durumunu anlatırken, onların yaptıkları iyi amelleri birer vesile yapıp, mağaranın ağzının açılmasını talep edenler arasında, zina ile yüz yüze geldiği an vazgeçip geri duran bir kişiden de bahseder. Bu kişi, o kötü fiili işlemeye ramak kala bundan vazgeçmiş ve onun bu fiili, önemli bir amel kabul edilerek mağaranın önünü tıkayan taşın açılmasına vesile olmuştur. Bu da günahattan dönme seviyesinde ayrı bir mertebedir.

Bir diğer mertebe de vardır ki, günümüzde bunun emsaliyle çok karşılaşıyoruz: Kişi, bir menhiyat yapar veya memur olduğu işi terk eder. Ondan sonra hemen tevbeye koşar. Daha sonra kalkar, sonra tekrar düşer, yine doğrulur ve Rabbin kapısına koşar.

İşte bu da ayrı bir merhaledir. Bunun hâli tıpkı karda-buzda yürüyen veya uçurumun kenarında koşuya kalkan birisinin hâline benzer ki, çok defa ayağının altından toprak kayar ve düşecek hâle gelir. Böyle birinin durumu endişe vericidir. Eğer inayet-i ilâhiye, onun imdadına yetişmezse, yetişip elinden tutarak onu arş-ı kemalât-ı insaniyete çıkarmazsa, o insanın, yolun bir yerinde yıkılıp gitmesi mukadderdir. Böyle birisi, frensiz bir araba ile virajlı yollarda yol almaya çalışan kimseye benzer. İlk virajda olmasa bile daha sonraki virajlarda –hafızanallah– uçuruma yuvarlanması an meselesidir.

Bunun ötesinde bir de üçüncü bir grup vardır ki, onlar, fenalığa inhimak eder ve başlarını ondan dışarıya çıkarmadan hep fenalık üzere devam edip giderler.

Şimdi bütün bunların hepsi birer musibettir ve Hak'tan uzaklaşmaya sebep olmaları açısından da birer cinayettir. Bu mertebeler içinde en son mertebedekilerin haricinde olanların başlarına gelen belâ ve musibetler, geçmişteki günahlarına bir nevi keffarettir. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “*Elinize batan bir diken bile, bir günahı siler, sizi bir derece de yükseltir.*” buyurmaktadır. Dolayısıyla her musibet, aynı zamanda bir günahın düşürülmesi ve Cenâb-ı Hakk'ın bir mükâfatının da mukaddimesi sayılır.

Bazen çok küçük günahlardan ve zellelerden ötürü Cenâb-ı Hak insana cezalar verir. Hz. Âdem'in zellesinde olduğu gibi.. Hz. Âdem'in zellesinin keyfiyeti tam olarak bilinmemektedir. Kaynaklara bakıldığında ortada memnu bir meyve olduğu ve Hz. Âdem'in bu meyveye el uzattığı anlatılmaktadır.

İsrail kaynakları, bu meyvenin buğday olduğunu kaydetmektedirler. Bizdeki bir kısım tefsirciler de aynı temayülü göstermektedirler. Memnu meyveyi bu şekilde kabul etmek, kanaat-i âcizanemce yaklaşımlardan sadece biridir. Zira Hz. Âdem, yeme içmeye düşkün bir insan değildir. O, Safiyyullah'tır. Bu konuda şöyle bir yaklaşım da söz konusu olabilir:

Hz. Âdem Efendimiz, Hz. Havva'ya karşı –mukteza-i beşeriyet– temayül izhar etmiş olabilir. Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) “*Aybaşı veya nifas olma hali, benât-ı Havva'ya Allah'ın takdir ettiği bir şeydir.*” buyurması da bu hakikati destekler mahiyettedir. Hayız ve nifas hâlleri kadınlık âlemi için bir ızdıraptır ve bu, Hz. Havva'dan virâset yoluyla kadınlara intikal eden bir keyfiyettir. Bu da, âyât-ı tekvîniyeye göre Allah'ın bir kanunudur ve mukteza-i beşeriyetin bir gereğidir.

Hz. Âdem belki de, Arş-ı A'zam'da yazılı olan bir kısım meseleleri mütalâa etti. Merhum Alvar İmamı'nın ifadesiyle “Hakikat

şeceresinin hikmeti” Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) dünyaya gelsin diye sanki kasten onu yemiş gibidir. Kur’ân-ı Kerim, bunu, “*Doğrusu Biz daha önce Âdem’e de vahiy ve emir vermiştik, ne var ki o ahdi unuttu, onu (hatasında) azimli bulmadık.*”⁷⁴ âyetiyle anlatmaktadır. Başka bir âyette ise, “*Böylece Âdem Rabbine karşı geldi de şaştı kaldı.*”⁷⁵ buyrulmaktadır. Bu ifadeler bize göre değil, mukarrabîne yani kalblerinden geçirdiklerinin dahi muahezesini gören kimselere göredir.

Hız. Âdem, yaratıldıktan sonra Cennet’te tek başına idi. O, beşeriyet ve cismaniyetini yaşadığı sürece, nerede ve nasıl dolaşıyorsa orada kendisini enîssiz hissetmişti. Cenâb-ı Hak ona enîsi olarak Hız. Havva’yı yaratmış ve “Bu senin arkadaşın.” diye ilham etmişti. İhtimal o da, arkadaşına karşı arkadaşlık muamelesi yapmıştı. Ne var ki, Allah imtihan için Hız. Âdem’in önüne tabiat-ı beşere zıt bir hakikat koyarak “Buna dokunmayacaksın.” demişti. Hız. Âdem de, dıştan gelen bir kısım esintilerle, orada ebedî kalacağı zannı ve düşüncesiyle, o memnu meyveye elini uzatmıştı ki, yaptığı her şey bundan ibaretti. Daha sonra Cenâb-ı Hak, ona bir musibet vermiş –ve eğer memnu meyve o ise– Allah evvelâ onu o memnu meyveden uzaklaştırmıştı.

Onun için ihtimal Hız. Âdem de maksadının aksiyle böyle bir tedip görerek, Havva Validemiz’den yıllarca ayrı kalmaya mahkûm edilmişti. Bu ayrı kalma süreci içinde Hız. Âdem işlemiş olduğu günahtan dolayı çok ızdırıp çekmiş ve devamlı göz yaşları dökmüştür ki, bunu İsrailiyat kitapları, Hız. Âdem’in gözlerinden akan yaşların bir çaya dönüştüğü sözüyle mübalâğalı olarak anlatmaktadırlar.

⁷⁴ Tâhâ sûresi, 20/115.

⁷⁵ Tâhâ sûresi, 20/121.

Hız. Âdem'in böyle ağlayıp inlemeleri, onun peygamberlikle serfiraz olması, tekrar Cennet'e girmesi ve Hız. Muhammed'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) dede olması gibi çok büyük hayırları netice vermiştir. Bu açıdan da denebilir ki, musibete terettüp eden bir ceza, bazen bin hayrın mukaddimesi de olabiliyormuş.

Bizler için de aynı şeyler mukadderdir. Başımıza gelen her musibeti, elimizle işlediğimiz bir kötülüğün neticesi saymalı ve kasvet bağlamış şahsî veya içtimaî ufkumuzun açılmasına da bir vesile telakki edip öylece Allah'a tevbe ile yönelmeli, sonra da neticede hamd etmeliyiz.

Sözlerimizi bir hadis mealiyle noktalayalım:

“Mü'minin işine şaşarım! Mü'minin her hâli hayırlıdır. O, kendisine bir musibet isabet ettiği zaman sabreder, bu, onun için hayırlıdır. Nimet isabet ettiği zaman da şükreder, bu da onun için yine hayırlıdır.”

Allah, bizleri bu hâl ile hâllendirsin!

Karma İndeks

2. Faysal 165

A

Abdullah 165

Abdullah b. Amr 151, 152, 191,
192

Abdullah b. Hüzafe 116

Abdullah İbn Selâm 176

Abdumuttalib'in torunuyum 57

Abdurrahman b. Avf 32, 179

Abdülilâh 165

Abdülkadir Geylanî Hazretleri 78

Abdülkerim Kasım 165

âbide şahsiyet 167

Acemler 75

acz 99

açlık 137, 149

adalet-i mahza 119

adalet-i Rabbanîye 212

af 38, 136

âfâkî ve enfusî tefekkür 24

Afganistan 129

Afrika 62, 141

âhenk 185

ahiret endişesi 32

ahir zaman 81, 82, 85, 211

ahlâk 46, 102, 170

Ahmed İbn Hanbel 75

ahsen-i takvîm 93

aile 14, 55, 84, 93, 150

aile hayatı 14

Âişe Validemiz 39, 89, 155, 157,
180

akaid-i hâkka-i İslâmiye 51

akıl 42, 63, 139, 160, 180, 213

akıllı insan 64

akl-ı meaş 42

a'lâ-i illiyân 99

âlicenâplık 81

alkış 74

Allah adına yemin 208

Allah'a teveccüh 36, 218

Allah'a ulaşma yolu 140

Allah davası 76

Allah'ı anlatma 44

Allah'ı bilme ve bulma 213

Allah'ı hoşnut etme 63, 70

Allah'ın Aslanı 166

Allah'ın dinine yardım 81

Allah'ın inayeti 99

Allah'ın rızasını kazanmak 169

Allah'ın yardımı 149

Allah için verme 45

Allah ile konuşma 43, 44, 193

Allah mârifeti 99

Allahu Ekber 184, 186, 188

Alpaslan 82

Altın Çağ 13

Alvar İmamı 221

amel 85, 93, 94, 147, 192, 220

Amelikalılar 65, 136

ameliyat-ı fikriye 25

Amerikalılar 62

Ammar b. Yâsir 122

Ammarlar 132

Amr İbn Abdi Vüdd 181

Anadolu 82, 129, 168

anarşi 124, 132, 158

anlatma kabiliyeti 207
 anne 50, 52, 122, 163, 178
 anne-baba hukuku 50
 anne ve babaları idare 52
 Arapça 91
 Arap yarımadası 55
 arkadan gelenler 40, 70, 182
 armoni 185
 Arş 110, 151
 Arş-ı Azam 221
 arş-ı kemalât-ı insaniyet 220
 art niyet 120
 âsâb 94
 asayişin bekçileri 52
 asel-i musaffa 121
 Ashab-ı Kehf 123, 126, 127, 128,
 129, 134
 Ashab-ı Kehf'in mağarası 129
 Ashab-ı Kehf olma 140, 145
 Ashab-ı Rakîm 126
 âsi 52
 asker 141
 Asrın Çilekeşi 134, 140
 Asr-ı Risaletpenâhî 122
 Asr-ı Saadet 34, 35
 Aşere-i Mübeşşere 175, 179, 180,
 183
 aşr-ı mi'şar 168
 atalet 65
 atlas 110
 Atlas Okyanusu 142
 Avrupa 15, 211, 216
 ayağa kalkma 75
 ayak kayması 156
 âyât-ı tekvîniye 90
 aydınlık çağı ifsat edenler 132

ayna 94, 95, 96, 99, 192
 azap 30
 Azerbaycan 143
 azil 78
 Azîz 44

B

baba 50, 52, 122
 Bağdat'ın krokisi 165
 bâğî bir cemaat 165
 bağıllık 77
 bağ ve bahçe sahibi iki kişinin
 durumu 145
 bahar fırtınaları 147
 bahar ve gül devri 134
 Bahr-i Muhit 124
 Bâki 106
 balık 124, 137
 basiret insanı 53
 Basra 39
 başak hayatı 78
 Baş Fetâ 134
 başörtüsü 84
 bâtil mezhep 164
 bâtın 95, 124, 144
 bâtınî ilim 124
 bâtın ilmi 139
 bayraktarlık 182
 beden dinlenmesi 102
 bedenî ve malî ızdıraplar 150
 Bedir 57, 67, 68, 69
 Bediüzzaman 70, 159, 163, 205,
 211
 belânın Allah dostlarıyla münase-
 beti 147
 belâyaya maruz kalma 47

benât-ı Havva 221
 Bencülüs (Anchilus) 127
 Ben ettim 99
 benlik kazanma sırları 95
 benlikten vazgeçme sırları 96
 Bering Boğazı 143
 besmele 103
 beşer 125, 191, 192
 beş vakit namaz 84
 beyan 43, 44, 45, 108
 beyanın en önemli hakkı 44
 beyan kuvveti 42, 44
 Beytullahı ziyaret 116
 bıkkınlık 89, 101, 102
 biat 81, 155, 156, 157
 bidat 177
 Bilaller 132
 bir hareketin temsilcileri 144
 bir insanın hidayete ermesi 173
 bişaret 45
 boşanma 169
 bozgunculuk 147, 149
 bölünmeler 67
 Brahmanlık 171
 Buda dini 171
 buğday 83, 97, 221
 Buhârî 43
 büyük davaları temsil 149
 Büyük İskender 141
 büyüklüğün şe'ni 75

C

Cabirin babası 151
 cadde-i nuranî 171
 cahilane tefekkürler 89
 caiz 19, 103

Calut 136
 cami 13, 23
 Câmiul-beyan an tevili âyil-Kurân
 164
 camiye gelmek 14
 canlılık 34, 65, 74, 137
 cebbar 127, 134, 139, 216
 Cebrail / Cibril (a.s.) 72, 92, 137,
 177, 191
 Cebriye 160
 cehalet 15
 Cehennem ateşine uğrama 203
 Cehennemlik 203
 celâlî tecelliler 116, 130
 Celil 44
 cemaat asrı 60
 cemal 62, 63
 Cemal vak'ası 157
 cem-i killet 123
 cemiyet 135, 136, 144
 Cenâb-ı Hakk'ın ilmi 138
 Cennet'le müjdelenmişler 175
 Cennetlik 176
 Cennet nimeti 203
 ceza 221, 223
 Cezayir 129
 cihad 42, 50, 51, 82, 148, 150,
 218
 cimri 46
 cimrilik 120
 cinayet 217, 221
 cinler 45, 58
 civanmert 178, 179, 188
 coşkun gönül 208
 cömertlik 45, 101
 cuma 36
 cüz-î irade 95

Ç

- çakırkef 33
 çarpıklıkları izale etme 51
 çekirdek 93
 çift yaratılma 205
 çile devresi 134
 çile devrini doldurma 140
 çilehane 134
 çilesizler 132
 çilesizlerin müdahale etmesi 132
 Çin 141
 Çin Seddi 143
 çocuk 131, 138

D

- dağınık yaşama 34
 Dağıstan 143
 daire dışına çıkma 76
 Dakyanus 127
 darbe 165
 darılma 69
 dava adamı portresini çizme 54
 davanın hamelesi 147
 davayı omuzlamaya ehil hâle
 gelmek 140
 Debernuş 128
 defter 173
 deli 63
 delikanlılar 129
 delilik 205
 dellal 44
 demagoji 105
 Demirkapı seddi 143
 deniz 137
 devlet gücü 131
 devletimizin bekası 51

- Devr-i Risaletpenâhî 121, 166
 diğergâmlık 38, 45, 59
 diken 151, 221
 din 121, 122, 215
 dine-imana hizmet 172
 dine sahip çıkan cemaat 82, 83
 dinî hayat 50, 82
 dini hayata hayat kılma 30
 dinî hayatın yaşanması 50
 din-i mübin-i İslâm 37
 dinin ihyası 32
 dinin tamamlanması 132
 dinlenme 101, 102
 dinlerin birleştirilmesi 171
 diriliş eri 54
 disk 103
 doğru soruların sorulması 118
 doğru yol 44, 47
 Doğu Türkistan 129
 dört erkân 99
 dövence elsiz 161
 döviz 215
 dua 38, 79, 91, 128, 131, 163,
 208, 209
 duvar 138, 139
 düalist düşünce 51
 dünya 32, 46, 57, 62
 dünya muvazenesinde bir yer
 almak 145
 dünya-ukbâ münasebeti 187
 dünyaya dünya kadar 196
 dünyevî güzellikler 90
 dünyevîlik 144
 düşman 55, 56, 190
 düşünce ihtilafı 66
 düşünce özürülü 105
 düşünce geçme 145

E

Ebû Hanife 75, 160, 167, 213
 Ebû Hayyan 127
 Ebû Hüreyre 155, 167
 Ebû Kuhafe'nin oğlu 76
 Ebu'l-Hasen el-Eş'arî 212, 213
 Ebû Talib 188
 edep 19, 20, 39, 182, 191
 Edille-i Şeriye 19
 eî'âl-i ihtiyariye 95, 97, 98
 Efendimiz'in iltifatları 80, 83
 Efendimiz'in irtihali 77
 Efendimiz'in ümmîliği 190
 Efes 127, 129
 Efsus (Afşin) 129
 ego 93
 eğitim 61, 159
 eğitim seferberliği 61
 ehil insanlar 163
 Ehl-i Beyt 157, 165
 ehl-i dalâlet 28
 ehl-i hakkın menzilleri 217
 ehl-i hidayet 28
 ehl-i Kur'ân 119
 ehl-i küfir 28
 Ehl-i Sünnet 212, 213, 216
 ehl-i tarikat 27
 eimme-i din 160
 eimme-i müçtehidîn 160
 Ekber Şah 171
 eleme 47, 149, 151
 elenmeler 70, 145
 Elhamdülillah 43, 104, 184, 186,
 187, 188
 emanet 33, 40, 59, 95, 210
 emanetçi 210

embriyoloji 163
 Emeviler 155
 Emir Abdülilâh 165
 emir tekrarı 33, 193
 emr-i bi'l-mâruf 50, 84
 Endülüs 127
 enfûsî tefekkür 213
 Engels 172
 enkaz 59
 entelektüel cüce 206
 erbab-ı hakikat 27
 erkân-ı imaniye 50, 52, 84, 91,
 94
 erkân-ı İslâmiye 52
 Ermenistan 143
 esbab 204, 205
 esbaba riayet 67
 esfel-i sâfilîn 93
 esmâ 109, 110, 111, 214
 Esmâsiyla malum... 96
 esrar-ı hîdî 95
 evc-i kemal 187
 evlâd u iyâl 40
 evlât 26, 52
 evrâd ü ezkâr 91, 92, 105, 144
 ezan 37
 ezvâc-ı tâhirât 101

F

fakir 57
 fakr 31, 99
 farz 84, 116, 117, 193
 farzlar ötesi farz 52
 fâsik 46
 fatih 58
 Fatiha sûresi 44, 184, 186, 193

Fatih Sultan Mehmed 82
 fazilet 75, 166
 Fazlullahil-Hurufî 164
 fedakâr 34, 54, 61
 fedakârlık 45, 61, 62, 63, 64, 169
 felsefe 18, 35, 100, 122, 172
 fenalığa inhimak 220
 fenalık 217, 218, 219, 220
 fenn-i kitap 104
 ferd-i ferîd 60
 ferdî ve içtimaî arızalar 72
 fer'î 84
 fert 34, 144
 fetâ 134, 137
 fetih 78, 141
 fetret 211
 feyiz 166
 feza yolculukları 62
 fitrat 36
 fitrat-ı sâniye 94
 fihrist 111
 fikir ameliyesi 24
 fikir ayrılıkları 67, 69
 fikir hayatı 15
 fikir ihtilafına düşme 66
 fikir ve dava adamı 53
 fikrinden vazgeçmek 69
 fikrî operasyon 25
 fikrî ve ruhî miraç 184
 firavunlar 99
 fitne 39, 119, 155, 156, 161, 176
 fizik 162
 frensiz araba 220
 fütuhât 56, 78
 fütüvvet cemaati 130, 131, 132,
 145

fütüvvet davası 135
 fütüvvet hareketi 129, 131, 133,
 134
 fütüvvet ruhu 144
 fütüvvet topluluğu 130, 134
 füyûzat 41, 58

G

gaflet 26, 102
 ganimet 69, 83, 173
 gavsîyyet 60
 gaye 34, 104
 gayetü'l-gaye 100
 gece 81, 89, 105, 122, 161
 gece ibadet etmek 105
 geceleri ihya 121
 geçmişin muhasebesi 49
 geçmişler hakkında müspet dü-
 şünme 39
 geçmişlerimize dua 38
 gemi 138, 139
 gençliği olmayan millet 131
 gençlik 23, 130, 131, 138
 genişleme 73
 gerçek mü'min 160
 Gerçek Sevgili 111
 gerilim 133, 134
 geriye dönüş 67, 69
 gezegen 185
 gill u gış 38
 Gırnata 127
 gıybet 41
 gizli disk 103
 gökkuşağı 35
 göklere merdiven dayama 45
 gönül hayatı 81

gönül insanları 208
 gönüller sultanlığı 140
 gösteriş budalası 53
 Grand Ansiklopedisi 128
 güft u gû 157
 günah 28, 41, 145, 147, 156, 178,
 218
 günahın düşürülmesi 221
 günahıtan dönme 220
 güneş 142
 güneş sistemi 185
 güneş takvimi 128
 günümüzde cihat 82
 günümüzün inananları 133

H

Habbab b. Eret 131
 Habbablar 132
 Habeşistan 54
 Habîr 214
 hac 50, 85, 109, 116, 117, 187
 hadis 151, 191
 hadisin müjdelediği özel kuman-
 dan 82
 hadis-i şerif 150, 197
 hafâ türabı 207, 210
 hak 154
 hakemlik 192
 Hakikat şeceresinin hikmeti 222
 hakikî miraç 184
 hak ile bâtil 170
 hakperest 157
 haksızlık 16, 45, 154, 208
 hak ve hakikatleri anlatma 28
 hal' etme 156
 halife 119, 120, 167, 180

Haliliyye yolu 73
 Halîm 49
 hâlis tevhide erme 96
 ham 70, 147
 hamâkat 204, 205
 hamdele 103
 Hâ Mim Ayn Sin Kaf'ın mânâsı
 165
 Hammâdûn 189
 hammaliye 83
 ham ruhlar 70, 148
 Hanbelî mezhebi 75
 hançere 178
 Hanefî fikhı 75
 haram 24, 25, 41, 219
 harama bakmak 219
 Hasan Basrî Hazretleri 39, 63,
 166, 167
 hasbî 72, 73, 119
 hasbîlik 38, 45, 59, 81, 145
 hasır 57
 hasların bulunması 149
 hastalık 41
 hastaneleri ziyaret 26
 Hâşimîler 155
 Hâşim oymağı 187
 haşr ü neşr 109
 hata 138, 193
 Hatice-tül-Kübrâ 180, 188
 havale 18, 126, 205, 206
 Havaric 160
 Havariler 176
 Hav'eb köpekleri 158
 havf 31
 Havva Validemiz 222
 hayal 90, 218

- hayat 95
 hayat santrali 95
 haydar-ı kerrar 57, 119, 170
 hayır 82, 91, 109, 173, 223
 hayırla yâd etme 38, 39, 40, 182
 hayret 110, 111, 126
 hayret makamı 110
 hayr-ı kesir 110, 111
 hayr u hasenât 173
 Hayy 77, 137
 hazımsızların fitnessi 155
 Hazreti İsa 211
 helâk 38, 49, 115, 117, 118
 Hendek 55, 67, 69, 181
 Herkül burcu 29
 Hıristiyanların mazlumları 211
 Hıristiyanlık 127, 131, 133, 171
 hırsızlık 219
 Hızır'ın gemiyi delmesi 124
 Hızırıyet makamı 137
 Hızır'la buluşma yolu 140
 hicap 32
 hicret 54, 168, 178, 179
 hidayet 28, 37, 73, 130, 173, 202, 215
 hidayete vesile olma 28
 hidayet gemisinin kaptanı Hz. Muhammed 215
 hikmetin mânâsı 108
 hikmet-i vücud 135
 hilafet 77, 155, 156, 157, 158
 hilâller 117
 hil'at 156
 himmetin ahirete tevcih edilmesi 197
 Himyer 141
 Hindistan 51
 Hinduizm 171
 Hint 171
 Hintliler 51
 Hira 133
 hisse 126, 129, 130, 139, 173
 hizmet arkadaşları 173
 hizmet cereyanlarına işaret 166
 hizmet düşüncesi 34, 35
 hizmet etmiş kimselere hor bakıp hafife alma 41
 hizmet-i imaniye ve Kur'âniye 35, 76, 219
 hizmetin altına girme 148
 hizmet kervanı 69
 hizmet ömrü 65, 70
 hizmet öncüleri 67
 hizmet öncülerinin hesapsızlığı 69
 hizmette şahısların yeri 75
 hodfuruşluk 99
 hodgâm 212
 Hudeybiye 54, 55, 56
 Hulefa-i Raşidîn 119, 167
 humma 148
 Huneyn 56
 huruf-u mukattaa 165
 hususî fazilet 167
 hususî iltifat 82
 Huzur-u Kibriyâ 20
 hüküm 19, 90
 hükümdarlık 120
 hümanist 215
 hürriyetçi insanlar 154
 hüsnüzan 39, 159
 Hüsrev 78
 Hz. Abdurrahman b. Avf 175

- Hz. Âdem 143, 221, 222, 223
 Hz. Âişe 155, 156, 157, 180
 Hz. Ali 18, 39, 57, 76, 77, 119,
 141, 156, 157, 158, 170,
 175, 177, 178, 180, 181,
 208
 Hz. Bilal 148
 Hz. Cabir 151, 152
 Hz. Davud 136, 137
 Hz. Ebû Bekir 50, 56, 72, 76, 77,
 148, 155, 158, 167, 175,
 177, 178, 180, 181
 Hz. Ebû Hüreyre 191
 Hz. Ebû Ubeyde 77, 175, 177,
 178
 Hz. Eyyub 149
 Hz. Fatih 120
 Hz. Halid 77, 78
 Hz. Hamza 152, 166, 170
 Hz. Harun 176
 Hz. Havva 221, 222
 Hz. Hızır 65, 123, 124, 137, 138,
 140, 143
 Hz. İbrahim 72, 73, 141, 192, 201
 Hz. İsa 108, 131, 176
 Hz. Mesih 129, 133
 Hz. Muaviye 158, 159
 Hz. Muaz b. Cebel 19
 Hz. Musa 65, 66, 72, 123, 124,
 129, 136, 137, 138, 139,
 140, 143, 144, 176
 Hz. Musa'nın Hızır'a yolculuğu
 123
 Hz. Nuh 65
 Hz. Osman 32, 119, 155, 156,
 157, 158, 175, 176, 177,
 178, 179, 180
 Hz. Ömer 39, 56, 57, 77, 78, 116,
 120, 130, 156, 158, 175,
 177, 179, 180, 181
 Hz. Pîr 96, 97
 Hz. Sa'd İbn Ebî Vakkas 175,
 178
 Hz. Said b. Zeyd 175, 178
 Hz. Talha b. Ubeydullah 39, 156,
 157, 175, 177, 208
 Hz. Ümeyye 169
 Hz. Yusuf 111
 Hz. Yuşa b. Nun 65
 Hz. Zeyd 101, 169
 Hz. Zeynep 101, 169
 Hz. Zinnûreyn 119
 Hz. Zübeyr 156, 157, 181
 Hz. Zübeyr b. Avvam 175
- I**
- İrak 165
 İsparta 78
 ışık tutanlar 75
- İ**
- ibadet insanı 142
 ibadetlere karışan gösteriş ve riya
 150
 ibadet ü taat 150
 İbn Abbas 151, 165
 İbn Atiyye 127
 İbn Cahş 67
 İbn Cerir et-Taberî 164, 166
 İbn Mesud 58
 İbn Rüşd 171
 İbnü'l-Esir 127
 icmalî malumat 90

- icmalî mânâ 162
iç âlem 81
iç dolgunluğu 183
iç hazımsızlık 101
iç kokuşma ve çöküş 145
içten geçen duygu, düşünce ve hayal 218
içtihat 19, 39, 155, 156, 158, 159, 160
iç yüzü 138
idareci 156
iddialı olmama 209
ideal insan 54
idealist 54
idrak insanı 53
ifritler 45
ifsat 132
iftirak 160
ihlâs 70, 94
ihlâsa erme 174
ihlâsını koruyamama 70
İhlâs sûresi 193
ihtida 120
ihtilaf/-lar 66, 117, 154, 155, 156, 160
ihtilal 158, 165
ihya 13, 51, 84, 105, 115, 121, 144
İhya-u ulûmiddin 51
iki âlem arasındaki münasebet 177
iki denizin birleşmesi 139, 140
iki emniyet 31
iki ilâh 51
iki korku 31
İkinci Cihan Harbi 212, 216
ikinci fitrat 36, 94
iktiranı illetle iltibas 78
ilham esintilerinden mahrum 41
ilham kaynağı 42
ilim adamı 15, 185
ilim hazinesi 191
ilim insanı 139
ilk hesaba çağrılacak üç grup 150
ilk ve ön bilgi 89, 90
illet 78, 108
ilmi elde etme cehdi 139
ilm-i ledûn 144
ilmiyle amel 147
İmam Eşarî 213, 214
İmam Gazzâlî 51, 133, 163, 171, 173
İmam Malik 75
İmam Matürîdî 212, 213
İmam Rabbânî 51, 164, 171, 172, 173
İmam Şafî 69, 75
imana ve Kur'ân'a hizmet 70, 72
iman esasları 91
iman hakikatlerini ispat 172
im'an-ı nazar 140
iman ile küfür 170
iman ve Kur'ân hizmeti 42, 182, 183, 207
iman ve Kurân yolunda mücadele 172
imtihana tâbi tutulma 148
imtihan devresi 145
inanmışlık 36
inayet-i ilâhiye 220
İncil 108, 190
infak 33, 80, 179, 210

- insan 94, 95, 111, 185, 204
 insan benliği 96
 insan-ı kâmil 99, 112
 insanımızın akidesini tahrip 172
 insanın gayesi 100
 insanın mahiyeti 98
 insan, kâinat ve Kur'ân üçlüsü
 111
 insanların en hayırlısı 80
 insanlığın mâkus tali'i 145
 insanlığı taşıma 62
 insanlık 26, 62, 145
 insanlık atmosferi 27
 insan mahiyeti 93
 insan (normo âlem) 109
 insî şeytanlar 212
 inşirah 59, 112
 intisap 71, 212
 intizam 186
 ipi göğüsleme 145
 irade 37, 94, 95, 140, 219
 irade zaafı 69
 İran 51, 77
 İranlılar 208
 İrem barajı 55
 irşad 14, 142, 207, 209
 irtibat 73, 75, 213
 irtidat 50, 76
 İskender 141
 İslâm'a hizmet düşünce ve anlayışı 34
 İslâm âlemi 162
 İslâm'a sahip çıkma 37
 İslâm davası 81
 İslâm'ın haysiyeti 46
 İslâm tarihi 69
 İslâm toplumu 39
 İsm-i Azam 42
 İspanya 129
 İsrailiyat 65, 222
 İsrailoğulları 65
 istişare 54, 66, 67, 68, 69
 isyan 52, 165
 işârât-ı Kurâniye 173
 işarî mânâ 162
 işarî tefsir 164
 işkence 54, 127, 131
 işleri kendilerine isnat edenler
 144
 itaat 52, 111, 218
 itikat 212
 itimat 73
 itminan 116
 ittifak 76, 116
 ittihat 74, 76
 ittihat havarisi iddiası 74
 iyi-kötü duyguların fideliği 93
 iyi muallimler vasatı 93
 izafî miraç 184
 izhar-ı re'y 154
- J**
- Jonben 106
- K**
- Kâbe 181
 kabiliyet 43, 46, 111
 kabullenme taktikleri 133
 kader 67
 kadere taş atmak 67
 kaderi tenkit 49, 67
 kadının kapanması 84

- kadirnâşinaslık 48
 kadirşinaslık 75, 183
 kafa sancısı 63
 kâfir/-ler 46, 56, 211
 kâfirlerin, mü'minler üzerinde
 sulta kurması 46
 kahramanlar 125, 131, 143, 170
 kâinat 111, 185, 187, 206
 kâinatın esrarına vukuf 108
 kâinat kitabı 213
 kâinat (makro âlem) 109
 kâinattaki âhenk 214
 kalb 111
 kalblerden geçenler 219
 kalbur 148
 kalb ve ruhu maddiyata kaptırma
 66
 kalem 45
 kalem-i kader 206
 kalem-i kudret 206
 kalemin hakkı 45
 kamerî takvim 128
 kamet-i bâlâ 59
 kâmil-i mükemmel 60, 98, 153
 kan 55
 kan gölü 132
 kapıcı 79
 kapıyı dövme 73
 karamsar ruhlar 74
 kardeşlerime selâm! 80
 Karlofça Anlaşması 134
 kâr yolları 67
 Kastamonu Lahikası 211
 kavî dualar 209
 kaya 137
 kaybetmek 145
 Kayyûmiyet 97
 kayyum'luk 97
 Kefestetayyüş 128
 keffaret 14, 150, 212, 221
 Kehf sûresinde anlatılan kıssalar
 123
 kelebek olmak 140
 kelepîr sevdası 133
 kelimât-ı tayyibe 186
 kendine bakma 47
 kendini gösterme arzusu 207
 kendini satma 99
 kendini yenileme 32, 92
 kervana iştirak 208
 kesret-i sual 115, 118
 keşifler 214
 Kevser sûresi 193
 kılıç 182
 kınama 49
 kısas 71
 kıssa 128, 129, 145
 Kıtımir 128
 kıvam 141, 150
 kıvama gelmek 141
 kıyamet 150
 kıyamet gününün Sahibi 43
 kibir 174
 kimya 162
 kitâbe 126, 128
 kitab-ı dua 163
 kitab-ı emir ve davet 163
 kitab-ı mukaddes 163
 kitab-ı şeriat 163
 kitab-ı ubûdiyet 163
 kitab-ı zikir 163
 Kitap Ehli 218

kitapların hulâsası 163
 kitaplar mecmuası 163
 kitap okuma 90, 103, 104, 105
 kitap okumama 17
 Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas 19
 Kolombiya 62
 komutan 173
 koruma görevlisi 130
 Kostantin 133
 Kostantiniye 141
 köpek 127, 157
 körük 71
 kötü duygularını baskı altına
 alma 94
 kuhûlet çağını idrak 74
 kul 44, 111, 137
 kulluğun esasatı 184
 kulluğun neticesi 187
 kulluğun sesi-soluğu 186
 kulluk 43, 154, 186, 187
 kulun nâmütenâhî seyahati 110
 Kur'ân'da her şey vardır 162,
 163, 166
 Kur'ân'da ismiyle yâd edilme
 169
 Kur'ân'dan işaretler 162
 Kur'ân hizmetine omuz verme 83
 Kur'ân hüznle inmiştir 195
 Kur'ân'ı doğru telaffuz 194
 Kur'ân'ın hulâsası ve özü 186
 Kur'ân'ı temsil 215
 Kur'ân kıraati 194
 Kur'ân mahluk mu değil mi me-
 selesi 83
 kurb-u huzur 188
 Kureyş 101, 168, 187

kurtuluş reçetesi 28
 kutbiyet 60
 kutlular 81
 kuvvetin gücü 135
 küfre girme 69
 kültür 15, 105

L

lâhût âlemi 140
 Latîf 214
 lâyemût 23
 ledün ilmi 137, 138
 ledünnî derinlik 81
 ledünniyat 138, 145
 Livâül-Hamd 189
 lüzumsuz sorular 116

M

maddî çıkar 63
 maddî güç 144
 maddî imkân 208
 maddî mücadele 56
 maddî mücadele 51
 maddî ve kemmî genişleme 73
 maddî yardım 42
 mağara 123
 mağarada kalan üç kişi 220
 mağara devri 145
 mağaraya çekilme 133
 mağaraya sığınma 129
 maharetli insanlar 42
 mahiyet aynamız 99
 mahiyet-i insaniye 93, 94, 99
 mahiyet sınırı çizme 95
 mahzursuz muhalefet 155
 maiyyet-i ilâhiye 189

- makam 60, 110, 111
 makam-ı hayret 99
 makam-ı Hızırıyet 137
 makam-mansıp sevdası 66
 makro âlem 177
 Malikî mezhebi 75
 mânevî beslenme 144
 mânevî merdiven 187
 mânevî rabıtalar 73
 mantık 61, 63, 64, 139, 160
 mârifet 99, 178
 Marks 172
 masum çocuklar 216
 masumlar hakkında bir nevi
 şehadet 211
 materyalizm 172
 Mâverâünnehir 212
 Mecmaü'l-Bahreyn 136, 139
 Mecusîlik 171
 Mefisto 90
 mefkûre 136
 Mekselina 128
 melekleşme 93
 meleklik 93
 melikler 134
 memnu meyve 221, 222
 menfi ibadet 150, 151
 menşur (prizma) 96
 Mernuş 128
 Mescid-i Aksa 137
 meselenin şahıslara bina edilme-
 mesi 76
 me'sûrât 91
 metafizik 102, 125
 metot farklılığı 47
 mevcud u meçhul 96
 Mevlâna 93
 Mevlâna İkbâl 194
 mezarları ziyaret 26
 mezar taşları 26
 mezhep 164
 meziyet 73, 207, 209
 meziyetlerini ön plana çıkarma
 210
 Mısır 129
 Mikâil 177
 millet 47, 130, 131
 milletin bekasının garantisi 130
 milletlerin en hayırlısı 29
 miraç 186, 187
 miraçla taçlandırma 188
 Mislina 128
 monizm 51
 muamelât 85
 Muaviye 156, 158, 208
 mucize 128
 muhabbet 41
 muhabbet-i ilâhiye 91
 muhacirler 38, 182
 muhaddisîn-i kiram 108
 muhalefet 155
 Muhâsibî 217, 218
 muhatap olma imtiyazı 43
 muhit hattı 73
 Muhyiddin İbn Arabî 164, 173
 mukarrabîn 222
 murabıtlık 130
 mûsikîşinas 178
 musibete uğrayanlar 147
 musibetin mü'min hayatındaki
 yeri 149
 musibetlerin hikmetleri 148
 musibetlerin kazandırdıkları 150

musibetlerin lezzeti 153
 musibetlerle olgunlaştırılma 148
 Mute'nin kahramanı 169
 Mutezile 160
 muzaaf tefekkür 90
 müceddid-i elf-i sâni 173
 mücedditler 177
 mücrim 14
 müdafaa harbi 68
 müeyyidat 50
 Müheymin 24
 mükellef 29, 30, 50, 213
 mükellefiyet 210
 müknet 142, 144
 mülk 96
 mü'min erkekler 28
 mü'minin başka bir mü'mine
 karşı tavrı 48
 mü'minin hâli 223
 mü'minin miracı 184
 mü'minin mürüvveti 48
 mü'min kadınlar 28
 mü'minlerin ateşe uğrayıp geç-
 mesi 201
 mü'minlerin en mücrimi 132
 mü'minlerin sık sık birbirlerini
 ziyaret etmeleri 73
 münevver 17
 Mürcie 160
 mürted 71
 mürüvvet 48
 müsamaha atmosferi 74
 müsavat 154
 Müsemâ-yı Akdes 109
 Müseylimetül-Kezzab 71
 Müslim 43

Müslümanların birbirlerini bilme-
 meleri 159
 Müslümanlığı anlatma 55
 müşâhede 53, 62, 63, 109, 184,
 186, 192, 205
 mütefekkir 90
 Mütakellim-i Ezelî 194

N

nafil 84, 89, 116
 nafil oruç 84
 namaza göre program 35
 namazdaki kıraat 43
 namazın çekirdeği 184
 namaz vakitleri 36, 37
 nâmertlik 48, 49
 nâmütenâhîlik 96
 nankörlük 42, 45, 121
 nasihat 208
 natüralist 90
 nebilere ait yolda yürüme 99
 Necaşi 54
 nedamet 48, 56
 Nedim 106
 nefis 33, 94
 nefretler 74, 159
 nefis-i emmâre 94
 nemrutlar 99
 neoplatonizmin tesiri 51
 Neron 131
 nesil 17, 59, 194
 nesillerimizin irfan hayatı 59
 neslin yetişmesi 74
 neşv ü nema 207, 209
 Nevasıb 160
 nezaretçi 210
 nifak 77, 181

nikâh 101
 nimetlerin hakkını eda 46
 nisyan 24, 25, 183
 niyet 94, 120, 220
 niyetin rengi 47
 nizam 52, 185, 186
 nizamın yanında kimseler 52
 normo âlem 177
 nur 36, 51, 154, 187
 nurlu yaşama 36
 Nur Risaleleri 104
 Nur talebeleri 104
 nükte 139

O

oh oldu! 48
 oku! 190, 191
 okullar açma 61
 okuma fakiri 105
 okuma kültürü 105
 okuma ve yazma 190
 okuyan kişi 103
 olgunlaşmamış kimseler 148
 on bir havari 176
 on sahabe 176, 177
 ordunun muzafferiyeti 173
 organizasyon kabiliyeti 207
 oruç 42, 50, 84, 85, 109, 187, 218
 Osmanlı Devleti 13
 Osmanlılar 82
 oyuna gelmeme 133
 oyunlar 133

Ö

öbür âlem 28, 31, 32
 ölçü 40, 162, 173
 ölmüş gönüller 195

ölüm 25, 26, 52, 53, 111
 ölümden sonra dirilme 123
 Ömer b. Abdülaziz 32, 39, 51,
 120, 166, 167
 Ömer Nasuhi Hoca 106
 ömrünü yap-sökle tüketme 54
 ömür sermayesi 146
 öncü grup 183
 önde yürüyenler 66
 oşr-ü mi'şar 97
 öteki âlem 45

P

panteizm 51
 para 62, 63, 83
 pasif bekleme 144
 pâye 43, 60, 157, 175
 pazarlamacılar 44
 perde 24, 178, 190
 perispiri 188
 peygamberliğinin semeresi 187
 Philippos 141
 pis ruhlu insanlar 71
 pişmanlık 219
 plan 53, 54
 pozitivizm 172
 prizma 96
 program kitabı 206
 putperest 127

R

Rabbiyle münasebet 147
 rabıta 130
 rabıta-i mevt 25, 26, 27
 rahat hareket 130, 154
 Rahîm 43, 44, 74
 Rahîmiyet 31

Rahmân 42, 43, 74
 Rahmâniyet 31
 rahmet 39, 41, 93, 123
 Rakîb 24
 Rakîm Ashabî 126
 Ramazan-ı şerif 36
 rasat 26
 rasyonalizm 139, 172
 Raşit Halifeler 119, 120, 121
 recâ 31
 Reccâl 71
 Re'fet 78
 rehavet 32
 rehavet darbesi 133
 rey 67
 rızık 42, 150, 152
 rikkat insanı 136
 rivayet tefsiri 164
 riya 150, 151, 174
 riziko 66
 Roma İmparatorluğu 78
 Romalılar 123
 Rufinus 128
 ruhanîleşme 144
 Rum 168
 Rumî 168, 172
 Ruslar 62
 Rusya 211
 rûkn-i aslî 84
 rüya 68
 rüyaları yorumlama ilmi 111

S

sabır 132, 148, 223
 sabır kahramanı 149
 sadaka 102, 115, 218
 sadaka develeri 71
 sadakat 81, 168
 Sadi 210
 Sa'd İbn Ebî Vakkas 178, 182,
 208, 209
 Safiyye'nin oğlu Zübeyr 157
 Safiyyullah 221
 safvet 134, 145, 179
 sahabe hayatı 83
 sahabenin büyüklüğü 38
 sahabenin önemi 166
 sahabeye bakışımız 166
 Sahib-i Kurân 193
 sahnelerendirme 125
 sakal 83
 sakife-i Benî Sâide 77
 salât tazimi 20
 salih ameller 93
 sâlik 110
 sallallâhu aleyhi ve sellem - yaz-
 ma 20
 salvele 104
 samimiyet 70
 sanat harikası 204
 sancı 34
 sapık felsefe 172
 saray 205
 sarayın tefrişi 206
 sathî muhakeme ve tenkit 63
 saygı 40, 41, 76, 130, 154, 193
 sayı bidatı 177
 sebeplere riayet 143
 sebep-müsebbep 108

secde 91, 109
 sed 125, 143, 144, 145
 sefine 139
 Selahaddin Eyyubî 120
 selef 40, 108
 selefin tefekkürü 91
 Selîm 49
 sem u basar 95
 senâ 44, 186
 servet 149
 servete takılıp kalanlar 145
 servet sahibi olmak 145
 Settârul-Uyûb 48
 sevap 83, 84, 92, 151, 220
 sevgi 38, 41
 seviyeli kalb 219
 seyahat 105, 124, 186
 seyr 139
 seyr u sülûk 139
 Seyyidler Seyyidi 170
 Shakespeare 106
 sıfât-ı ilâhiye 95, 110
 sıfatlar 46, 95
 sıfatları görmek 99
 sıfatlarıyla muhat 96
 Sıffin 159
 sıhhat 42, 51
 Sırat 48, 201
 sırat-ı müstakîm 42
 sırr-ı vahidiyet 187
 sinir sistemi 94
 sinyal 47, 68
 Sirius yıldızı 29
 Sole 127
 sonsuzluk düşüncesi 96
 soru-cevap metodu 13

soru sormak 115
 Söğüt 140
 Suheyb-i Rumî 168, 169, 172
 suizan 38
 sûre-i Kehf 134
 Suriye 129
 Sübhanallah 184, 186, 188
 sülûk 138
 sünnet 84, 115
 Sünnet 19
 sürç-i lisan 193
 sürpriz 36

Ş

Şafiî 75, 213
 Şâh-ı Geylânî 92
 Şah-ı Merdan 119, 170
 Şâh-ı Nakşibend Hazretleri 78
 şahs-ı mânevî 60, 76, 170
 şahsî fazilet 166
 Şair-i şehîrimiz 167
 Şam 127, 158
 Şâzenuş 128
 Şazilî 92
 şehadet 212
 şehevî hisler 25
 şe'n-i Rubûbiyetin gereğine karşı-
 mak 73
 şeriat-ı fitriye 90
 şerir bir idare 123
 şevk 65, 72, 74
 şeytan 19, 93, 94, 149, 217
 şeytanın yoluna girme 49
 Şi'b-i Ebî Talib 187
 şifa 71
 şirk 75

şuun 110
 şükür 42, 45, 99, 149, 210, 223
 şüphe 16, 19, 158, 167, 190
 şüphe imal etmek 19

T

tabiat 204
 tâbiîn 39, 40, 43, 80, 139, 156,
 164, 183
 tablo 142, 165
 ta'dât-ı fusûl 104
 tahannüs devri 129
 tahdis-i nimet 172
 Tahiyyat 184, 187
 tahlil 90, 179
 tahmid 184, 186
 tahşidat 52
 takdim kabiliyetleri 207
 takva 202
 tanzim 206
 tarih 148, 160
 tarihî eserler 102
 Tarsus 127, 129
 tasarruf 95
 tasavvuf 27, 51, 52, 134
 tasvir 142, 170
 tatil 101, 102
 tebeî nazar 204, 205, 206
 tebe-i tâbiîn 80, 183
 tebliğ 81, 181
 tebliğ ve temsil 85
 tebyîn-i garaz 104
 tecdit 51, 203
 tecellî 43, 96, 137, 187
 tedbir 186
 tefahur 210
 tefekkürde derinleşme 90

tefekkürle dolma 184
 tefekkürle kazanılan mesafe 91
 tefekkürsüz yaşama 26
 teferruat 85
 Tehafüt 171
 tek başına bir ümmet 72
 tekbir 184, 186
 teknisyen 66
 telaffuz 193, 194
 telattuf 136
 temsil keyfiyeti 144
 tenasüh 52
 tenasüp 108, 177
 teneffüs 136
 tenkitçi gözüyle okuma 107
 tenperverlik 66
 terbiye 140
 tesadüf 204, 205
 tesbih 92, 184, 185, 186
 tesettür 84
 teslim 139, 180
 teslimiyet 56, 180
 teşebbüs 66
 teşettüt-ü ârâ 66, 69
 tevazu 173, 174
 tevbe 220, 223
 tevehhüm-ü ebediyet 23, 25, 26
 tevekkül 67
 tevfik 70, 72, 145
 tevhid 100, 215, 217
 Tevrat 66, 108, 190
 Theodere 128
 ticarî ve iktisadî hayat 46
 Tih sahrası 65
 tohum 73, 97
 tokat 15, 135
 Topal Filip 141

toplum 35, 61
 toplumdandan kaçma 133
 toplumu irşada hazırlama 134
 toprak olma 210
 tuğyan 130, 138
 tûl-i emel 25
 tükürük bezleri 98
 Türk 143, 168
 Türkiye 15, 105
 Türk milleti 194

U

Ubeyde İbn Hârise 170
 ubûdiyet 36, 43, 154, 163, 186
 ucub 174
 uçurum 220
 Uhdud Ashabı 131
 Uhud 55, 56, 67, 68, 80, 151, 152
 ukbâ 139
 ukde-i hayatiye 97
 ulum-u evvelîn ve'l-âhirîn 190
 ulû'l-emir 50, 51, 52
 ulvî dava 61
 umre 55
 umumî fazilet 166
 Ural dağları 143
 Ureyne kabilesi 70
 usûl 84
 usûl-i imaniye 84
 uyku 123, 128
 uzlet 134, 140

Ü

Übeyy İbn Kab 170
 ümide gölge düşmesi 132
 ümitsizlik 72, 73, 132, 179

ümmet 29, 72, 129, 147, 167, 181
 ümmet-i Muhammed 156, 159,
 170
 ümmetler 115, 118
 ümmî 40, 79, 122, 190
 ümmîlik 192
 Ümmü Seleme Validemiz 89
 üns esintileri 116
 Ürdün 129
 Üstad 78

V

vacip 103
 vahdet-i vücud 51
 vahiy 142, 191, 192, 222
 Vahşi 40, 166, 167
 Vahşi'nin atının burnunda bir toz
 166
 vahy-i gayr-i metlûv 108, 191
 vaiz 194
 vâris 82
 varoluş devresi 134
 vasıflara teveccüh 81
 vâsıl 140
 vazifesini yapmamış insanlar 215
 va'z u nasihat 13, 210
 vecd ü istiğrak zemzemesi 185
 vefa 45, 58, 73
 veli 37, 159, 164, 173
 velinin makamı 159
 verme hissi 210
 vesile edinmek 49
 vesile olan 173
 vicdan 94
 vicdanların duyması 195
 virâset 221
 vird 89, 91, 92

Y

Yahudilik 171
 yalan 43, 57, 122, 154, 171
 yalancı peygamber 71
 yaratılış gayesi 94
 yarım ümmî 79
 yaşatma zevki 53
 yazar olma 106
 yazmak 106, 190
 yazmanın yolu 106
 Ye'cüc-Me'cüc hâdisesi 125
 Ye'cüc ve Me'cüc 123, 124, 143
 yedi genç 127
 yedim- yedirildim 98
 Yemame 71
 yeme içme 97
 Yemen 19
 Yemen lisanı 141
 yemin 192, 193, 208
 Yemliha 128
 yeryüzünün gözü 142
 yıkılış 134
 yıldızlar gibidirler 39
 yiğitler 131, 135
 yiğitler topluluğu 131
 yol 47
 yol azığı 26
 yolcu 26, 57
 yolculuk 138, 139
 yoldan dönenler 66
 yollarda dökülüp kalma 66
 yolumuz 73
 yol ve metot farklılığı 49
 Yunan felsefesi 51
 Yunus 140

Yuşa b. Nun 123, 124, 136, 137,
 140, 144, 176
 yüksek fetanet 56

Z

zafer 56, 78
 zâhir 95, 124, 144
 zâhirî ilim 124, 139
 zakkum 99
 zalimler 201, 212
 zamana hakikî vücut ve kıymet
 kazandırma 35
 zamana nur saçma 36
 zamanın izafiliği 128
 zaman ve mesai tanzimi 34
 zarar yolları 67
 Zât-ı Ecell ü A'lâ 98
 Zât-ı Ulûhiyet 94, 95, 96, 97, 99,
 100, 110, 111, 214
 Zâtıyla mevcut u meçhul 96
 zebani 45
 zekât 45, 50, 84, 85, 109, 187
 zelle 156, 217, 221
 zengin 150
 zenginlik 99
 zerre ağırlığınca hayır 91
 zevce 101
 zevk 108
 zevk-i ruhanî 91
 Zeyd b. Hârise 169
 Zeynep binti Caş Validemiz 101
 zıll 95
 zırh 68
 zikir 91, 163
 ziyaret 26, 73, 102, 116, 127
 zorlamalar 36

zulmet 51, 154

zulüm 72, 131

Zübeyr 39, 156, 157, 177, 208

Zübeyr b. Avvam 181

zü'l-cenâheyn 144

Zülkarneyn 123, 124, 125, 140,

141, 142, 143, 144, 145

Zülmenar 141

Zülyesar 141

ÇİZGİMİZİ
HECELERKEN

(PRİZMA - 8)

M. Fethullah Gülen

ÇİZGİMİZİ
HECELERKEN

(PRİZMA - 8)

M. Fethullah Gülen

İçindekiler

Takdim	9
--------------	---

Birinci Bölüm **PERSPEKTİF**

Belâ ve Musibetler Karşısında Efendimiz	15
Nasıl Anlatmalı?	26
Mehdi Şahs-ı Mânevîdir	32
İslâm'ın Günümüzdeki Sunumu	35
Namaz-Cihad Dengesi	40
Siyasete Bakış	44

İkinci Bölüm **DÜŞÜNCE BOYUTU**

Din ve Doktrin	49
Şahs-ı Mânevî	52
Küçük Şeylerdeki Büyük Sanat	57
Sınırlılığın Sınırsıza Mikyas Olması	60
Kalb ve Kafa İzdivacı	67
İman Hakikatleri Akla Ters Değildir	74
Ashab-ı Kiram'ın Fikirlerini Söyleme Serbestisi	78
Osmanlı Devletinde “Devlet-i Ebed Müddet” Düşüncesi ve Onu Ayakta Tutan Dinamikler	84
Ekonomik Krizler ve İsrâf	97

İslâm Sosyalizmi	103
Bermuda Şeytan Üçgeni ve Uçan Daireler	108
İhtilâlleri Meydana Getiren İctimaî Hastalıklar	111
Osmanlı Sarayındaki Cariyeler	115
Cemal Görülmek İster	119
Ruh, Âlem-i Emirden Gelen Şuurlu Bir Varlıktır	125
Zulmün Ömrü Azdır	132
Din Bir Vicdan İşidir mi?	137

Üçüncü Bölüm

DİN EKSENİ ETRAFINDA

Kur'ân Mahluk Değildir	143
İslâmî Emirleri Hafife Almak	146
Kur'ân'daki Tekrarlar ve Hikmeti	149
Anne Babanın Günahları Çocuğu Etkiler mi?	154
Mezheplerin Doğuşu ve Çok Oluşunun Hikmetleri	158
“Lâ İllâhe İllallah” Demek Kurtuluşa Yeter mi?	166
Hız. Âdem Nerede Yaratıldı?	169
Hız. Âdem'in Yaratılışı	171
Hız. Âdem'i Harekete Geçiren Nefha-i İllâhî	174
Hız. Âdem'den Sonraki Farklı Diller	176
İnsanların Farklı Renklerde Olmaları	178
İrkların Meydana Gelişi	180
Allah Kulları Arasında Ayrım Yapmaz	183
Dua ve Niyazlardaki Ortak Espri	187
Herkes Kendi Şartlarında Hesaba Çekilecek	192
Üç Kardeş Meselesi	197
Melâmîlik	201
Kur'ân'ın Zâhir ve Bâtını	205
Zekâtta Miktarlar	223

Beşerdeki Potansiyel Hayır ve Şer.....	226
Allah Resûlü Kaç Defa Miraca Çıktı?.....	230
Allah'ın İstedığı Mânâda Salih Amel.....	234
Vesvese Hassas İnsanlarda Olur.....	239
Muvakkat Dünya Hayatı İçin Ebedî Cehennem Adalet mi?..	246
Gururlanmak.....	250
Peygamberlik Liyakata Dayalı İlâhî Bir İhsandır.....	253
Besmelesiz ve Hamdelesiz İşler Neticesizdir.....	257
Allah Resûlü'nü Rüyada Görmek.....	261
İnsan Şuuraltıyla Ölü, Şuuraltıyla Dirilir.....	265
Dua Nedir? Rabbimiz'e Nasıl Dua Edilir?.....	272
Kabirde Hesap Var mı?.....	277
Cenâb-ı Hakk'ın Görülmesi.....	280
Karma İndeks.....	289
Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler.....	297

Takdim

Bir zamanlar bu coğrafyada, metafizik enginliklere açık, sulh u sükûnun hâkim olduğu, emniyet ve güvenin soluklandığı, atmosferinde üfûl üfûl huzurun estiği bir medeniyet tesis edilmişti. Uhrevî derinlikli bu vicdan medeniyeti kendine has rengi, şekli, deseni ve ruhuyla çok iyi biliniyor; bilindiği ölçüde yaşanıyor ve müntesiplerine semavîleşme yollarını gösteriyordu. Ne var ki, bir taraftan düşmanlarının amansız ve imansız hücum ve tahribatı, diğer taraftan da müntesiplerinin kendini yenileyemeyişi ve vefasızlığı sonucunda bu güzelim dünyanın insanları adım adım kendinden uzaklaştı, kendi değerlerinden koştı, kendine yabancılaştı; yabancılaştı ve yıllar boyu sürececek ferdî ve içtimaî pek çok hastalıklara maruz kaldı. Ancak her kışın bir baharı, her gecenin bir neharı olduğu gibi, birkaç asırlık zulmetin ardından bizim dünyamızda da yeniden diriliş rüyaları görülmeye başlandı.

Evet, asırlık hasret ve hicrandan sonra insanımız yeniden kendine dönüyor, özünü arıyor, yabancılaşmadan kurtulup kendini bulmaya çalışıyor. İşte bu noktada toplum olarak kendi medeniyetimizi, düşünce dünyamızı çizgi çizgi bize yeniden anlatacak, resmedecek; tabir caizse “dirilişimizin yol haritasını” ortaya koyacak rehber eserlere ihtiyacımız var: Asrın getirdiği problemlere çözümler sunacak, ortaya atılan sorulara doyurucu ve ikna edici cevaplar verecek, yıllar boyu zihinlerde oluşturulmaya çalışılan şüphe ve tereddütleri izale

edecek ve aynı zamanda bizi biz yapan değerleri natürel ve saf bir şekilde yeniden ruhumuza içirecek, gönlümüze duyuracak eserlere...

Kanaatimizce, elinizde tuttuğunuz bu kıymetli eser, işte böyle bir niyet ve azmin, ceht ve gayretin ürünü. Elbette ki kitabın isminden de anlaşılacağı üzere, Muhterem Müellif bu mevzuda herhangi bir iddiada bulunmamaktadır; aksine bu eseri, sadece o istikamette ortaya konan bir heceleme gayretinden ibaret görmektedir. Fakat yayınevi olarak eserin muhtevasını ve o muhtevanın takdim keyfiyetini göz önünde bulundurduğumuzda, öyle inanıyoruz ki, insanımız, günümüzde zihinleri kurcalayan, aslı, iç yüzü bilinmediğinden dolayı şüphe ve tereddütlere yol açan pek çok sorunun cevabını bu eserde bulacaktır.

Evet, 1970'li yıllardan itibaren farklı zamanlarda sorulan, Hz. Âdem'i harekete geçiren nefha-i ilâhîden farklı dillerin, renklerin, ırkların meydana geliş keyfiyetine; "İslâm sosyalizmi" tabirinden beşer tarihi boyunca ihtilâlleri meydana getiren içtimaî hastalıklara; mezheplerin doğuşu ve çok oluşunun hikmetlerinden kabir hayatında verilecek hesaba kadar çok çeşitli ve farklı konular, bu eserde Kur'ân ve Sünnet perspektifinden ele alınmaktadır.

Aynı zamanda bu eserde, milletçe topyekûn yeniden dirilişimizin temel esasları da farklı sorulara verilen cevaplarda tahlil edilmektedir. Meselâ, "Osmanlı Devleti'ndeki "devlet-i ebed müddet" düşüncesini ayakta tutan dinamikler'in ele alındığı makale aynı zamanda bize yeniden dirilişin temel esaslarını da göstermektedir:

"Bizim anlayışımıza göre devletin ebed müddet devamı için hayatta dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, dindir. Din, hayatın hayatı, hem nuru hem esasıdır. O olmadan, özellikle de şark akvâmı için hiçbir başarının elde edilemeyeceği

rahatlıkla söylenebilir. Evet, ayakta durabilmek için din ruhu önemli bir faktördür.

Bir diğer dinamik de ilimdir. İslâm tarihine genel olarak baktığımızda bir mânâda ilimde ve fûnûn-u medeniyede (pozitif bilimler) İmam Gazzâlî dönemine kadar ciddî bir ihmal görülmez. Bu yönüyle de o döneme kadar ilimlerle tam içli dışlı görünürüz. (...) Ayrıca, fûnûn-u müsbete dediğimiz Allah'ın kudret ve iradesinin yazdığı âyât-ı tekvîniye, Selçuklular'ın sonuna kadar belli ölçüde bir meşher gibi temâşâ, bir kitap gibi mütalaa edilmiş, okunmuş ve değerlendirilmiştir. Batı karanlıklar içinde yüzerken –ki onlar o dönemlere zaten “İlk Çağ” ve “Karanlık Çağ” diyorlar– biz hicrî beşinci asrın başında doğuda bir Rönesans gerçekleştirmişizdir ki, bu yenilik Endülüs yoluyla uzun asırlar batılılara ışık tutmuştur.”

Muhterem Müellif, başka bir soru münasebetiyle de bu dinamiklerin günümüz şartlarında ifade ettiği mânâ üzerinde durur ve akıl ve kalbin izdivacıyla, din ve ilmin birleşik noktasında ortaya çıkacak güzel semereleri nazara verir:

“Bana göre kalbi kafayla evlendirmenin zamanı gelmiştir. Bir taraftan fûnûn-u medeniyeye dediğimiz fizik, kimya, matematik ve fen bilimleri, diğer taraftan da ulûm-u diniyeyi imtizaç ettirmenin tam zamanıdır. Ayrıca fûnûn-u medeniyede terakki ancak ulûm-u diniyeye sarılmakla mümkündür. Evet, müspet ilimlerde ilerleyebilme, kâinatın basiretli bir şekilde okunup yorumlanmasına, âdeta bir meşher gibi temâşâ edilmesine ve bir kitap gibi gözden geçirilip değerlendirilmesine bağlıdır. Kısaca, oturmuş bir imana ve Kur’ân’ın ufku nu yakalamaya bağlıdır. Geleceğin ilim adamları bu hususu kat’iyen ihmal etmemelidirler.”

Hâsılı, insanımızın yeniden kendi değerlerine yöneldiği, değişik aşağılık komplekslerinden sıyrılıp kurtulduğu, hummalı bir diriliş gayreti içine girdiği ve aynı zamanda bütün

bir yeryüzü için de ümit ve diriliş kaynağı olduğu şu günlerde “Çizgimizi Hecelerken”, bize, hece hece geleceğin hülyalı dünyasından bahisler açmakta, çizgi çizgi bize o dünyayı resmetmektedir. Siz kıymetli okuyucularımızı, daha nice böyle feyizli ve bereketli eserlerle buluşturmak ümit ve duasıyla, hayırlı okumalar!

Nil Yayınları

Birinci Bölüm

PERSPETİF

BELÂ VE MUSİBETLER KARŞISINDA EFENDİMİZ

Soru: Efendimiz'in maruz kaldığı belâ ve musibetler nelerdi ve bunlar karşısında O'nun tavrı nasıl olmuştu?

Olumlu ve müspet davranışların, temsil mevkiinde bulunan insanlar tarafından ortaya konulması, o işin müessiriyeti açısından çok önemlidir. Yani bir insan namazı anlatıyorsa öyle bir namaz kılmalı ki, dışarıdan ona bakanlar, “Bu zatın hiçbir şeyi olmasa, sadece şu namazı onun hak çizgide olduğunu gösterir.” demelidirler. Tabî o, namazını öyle kılması gerektiği için öyle kılacak, öyle desinler diye değil. Öyle ki onu böyle bir namazda görenler tam inanmasalar da onun bu namazının büyüyle inanmalıdırlar. Evet, temsilde hep önde yürümek gerektir.

İnsanlar için “üsve-i hasene” olan Nebiler Serveri, başına gelen türlü türlü belâ ve musibetlere karşı takındığı tavrında, tebliğinin yanında temsilde de en iyi ve kusursuz bir örnekti.¹ Meselâ bir defasında O (sallallâhu aleyhi ve sellem) istirahate çekildiği bir gece, sabaha kadar dönüp durmuş ama bir türlü uyuyamamıştı. Evet, sağına soluna dönüyor, “uf”layıp duruyor ve âdeta ızdıraptan iki büklüm oluyordu. Sabah olunca hanımı O'na (aleyhi ekmelüttehâyâ) sordu: “Yâ Resûlallah, bu gece rahatsız mıydınız? Çok ızdırap çektiniz.” Allah Resûlü'nün

¹ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21.

cevabı şu oldu: “Yatağımı hazırlarken, yere düşmüş bir hurma buldum. Onu ağızıma koydum. Fakat sonra aklıma geldi ki, bizim evde bazen sadaka ve zekât hurmaları da bulunuyor. Ya bu hurma, onlardan idiyse! İşte sabaha kadar bunu düşündüm, bunun ızdırabıyla sağa sola dönüp durdum ve bir türlü gözüme uyku girmedi.”²

Evet, sadaka ve zekât O’na haramdı.³ Ancak bu hurma, kendine ait hediye hurmalardan da olabilirdi. Hatta bu ihtimal, diğer ihtimalden daha kuvvetliydi. Çünkü O’nun hanesinde, sadaka veya zekât malları kat’iyen gecelemezdi, geldiği gibi dağıtılırdı. Şimdi şüphenin böyle en küçüğüne karşı bu ölçüde hassas davranan ve hayatını hep bu hassasiyet içinde sürdüren birinin, kesin haram olan bir işe yanaşması mümkün müdür? Evet, O, en küçük şüpheli bir şeyle dahi ruh dünyasını kirletmemeye mevzuunda fevkalâde hassastı.

O bir başka sefer mihrapta namaza duracağı esnada –O’na canlar kurban!– aklına birden bir şey geliyor ve hemen kendi hücrelerine çekiliyorlar. Hücre-i saadetlerine soluk soluğa giriyor; yapacağını yapıyor sonra da namaz için tekrar geriye dönüyor. Ve daha sonra durumu şöyle izah ediyor: “Ben namaza dururken evde fakirler için dağıtılacak bir şey vardı. Onu dağıtmadan namaza durursam kalbimi meşgul edeceğinden korktum. Sonra eve gidip Âişe’ye onu hemen verilecek yerlere vermesini söyledim. (Belli bir sorumluluktan sıyrılarak gelip öylece namaza durmayı arzu ettim.)”⁴

Evet, herhangi biri Efendimiz’in sadece cömertliğine, infak mevzuundaki hassasiyetine ve dünya karşısındaki tavrına baksa kendi kendine: “Bu Zât’ın hiçbir şeyi alınmasa bile şu tavır ve duruşu alınabilir!” diyecektir.

² Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/183; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 12/132.

³ Bkz.: Müslim, *zekât* 167; Ebû Dâvûd, *harâc* 19, 20.

⁴ Buhârî, *ezân* 158; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 17/354.

Efendimiz'in haccını ve orucunu da bu çerçevede ele alıp aynı değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Meselâ, oruç konusunda kendileri visal yapıyor,⁵ fakat başka birisi visal yapmaya kalkınca ona dayanamayacağını söylüyordu.⁶ Ve O, kendine has konsantrasyonu ile o durumu atlatıyor ve Allah'ın kendisini yedirip içirdiğinden bahsediyordu.⁷ Aslında Efendimiz o konsantrasyonun ve o câzibedâr güzelliklerin engin iklimi içinde cismaniyete ve bedene ait şeyleri âdetâ duymaz hâle geliyordu. Bunlar O'nun için ne olacak ki! Günümüzde Uzak Doğu toplumlarında bahismevzuu olan, bir kısım ruhî terbiye ile belli ölçüde aç ve susuz durulabiliyor. Ne var ki Allah Resûlü bunu bir ibadet neşvesi içinde yaşıyordu ki, bütün bunlar Allah'ın her şeyin en mükemmeliyi ortaya koymada O'nu örnek yarattığını göstermektedir. Evet, Allah (celle celâluhu), ölüm gelip çatıncaya kadar O'nun sürekli kullukta bulunmasını istiyordu ve öyle de oldu.⁸

Nebiler Serveri'nin temsil gücü ve duruşu, başına gelen belâ ve musibetlerde de en bariz bir şekilde kendini gösterirdi. Evet, Allah Resûlü çok defa belâların en büyüğüne maruz kalıyordu; kalıyordu zira bu, ilâhî ahlâk ve ilâhî âdetin bir neticesiydi. O: *أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءَ الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ الْأَمْثَلُ فَالْأَمْثَلُ* “İnsanların belâyâ en çok dâcâr olanları, nebiler (Bazı rivayetlerde nebilerden sonra salihler,⁹ bazı zayıf rivayetlerde ise nebilerden sonra evliya¹⁰ denmektedir) daha sonra da derecesine göre başkaları gelir.”¹¹ buyurarak işte bu hakikati dile getirir.

Bu demektir ki, insan ne kadar zirvede ise o kadar çok musibete maruz kalır. Soğuk, kar, fırtına ve tipi ilk defa

⁵ Bkz.: Buhârî, *saum* 49; Müslim, *sıyâm* 57, 58.

⁶ Bkz.: Buhârî, *saum* 55; Müslim, *sıyâm* 181.

⁷ Bkz.: Buhârî, *saum* 49; Müslim, *sıyâm* 57, 58.

⁸ Bkz.: Hicr sûresi, 15/99.

⁹ İbn Mâce, *fiten* 23; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/172.

¹⁰ el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/28; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.117.

¹¹ Tirmizî, *zühd* 57; İbn Mâce, *fiten* 23; Dârimî, *rikak* 67.

zirveleri tuttuğu gibi, sıkıntı ve ızdıraplar da en başta zirve insanları vurur. Eğer belâ bir yerden kalkmamaya karar vermişse, bu zirve insanların karar kıldığı yerden kalkmaz ve dolayısıyla bu başı yüce kâmetlerin bir yanında sürekli kış yaşanır durur. Zirveye yakın olan yerler ise, onlar da değişik mevsimlerde hem o kardan, hem doludan, hem de dumandan nasiplerini alırlar. Önce konuyu böyle anlamak gerekir; gerekir, zira bu ilâhî bir âdettir. Çünkü öyle olmasa, önlerindeki temsil konumunda bulunan bu zatlara gözünü dikip bakan kimselerin: “Maşaallah keyfi yerinde!” gibi sözler söylemeleri de ihtimal dahilindedir.

Aynı zamanda bu insanlar, belâ ve musibetlere maruz kalmasalar, insanları kıvrandıran bir kısım belâ ve musibetler karşısında onların nasıl bir tavır almaları lâzım geldiği hususunda okunan bir kitap, taklit edilen bir rehber ve kendisine uyulan bir imam olamazlar. Uyulan bir imam, taklit edilen bir insan, belâ ve musibetler karşısında okunan bir kitap olabilmek için evvelâ bu sıkıntıların onlara gelmesi çok önemlidir. Evet, bu gibi olumsuz hususlar peygamberler ve peygamberlik sona erdikten sonra Hak dostu, peygamber vârisi büyük insanlar için de söz konusudur; zira onlar da rehber konumundadırlar. Âdeta belâlar bu insanların başlarına sağanak sağanak yağar; hatta yağmadığı zamanlarda bu rehberler hemen bir kordon kopukluğu olduğu paniğine kapılıp Rabbileriyle alışverişlerinin kesildiğini zannederler. Fuzûlî ne güzel söyler:

“Yâ Rab belâ-i aşk ile kıl aşinâ beni,
Bir dem belâ-i aşktan etme cüdâ beni.”

Gerçi Allah’tan belâ istenmez, aksine af ve afiyet istenir. Ne var ki o büyük insanlar bütün bütün terk edilmişliği, cismanî ve hayvanî yaşayışa terk edilmişlik içinde görürler. Sanki Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve Hz. Âişe

Validemiz gibi kimseler belâlara o ölçüde maruz kalmışlardır ki, âdeta o musibetler onların hayatlarının bir yanı hâline gelmiştir. Ayrıca bu mevzuda rehberlik etmeleri için onların belâlara katlanmada özel olarak hazırlandıklarını söylemek de mümkündür.

Bu açıdan hayatının hemen her karesini ızdırapla geçiren Efendimiz'in hayat serencâmesini gözden geçirmenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

Öncelikle şu hususun vurgulanmasında yarar var: Efendimiz çok hassas ve duyarlı bir ruha sahip idi. Çevresine bakınca insanların bakışlarından onların içlerini okur; bakışlara göre insanları ve onların duygularını hissederdi de ne olumsuz şeyleri sineye çekerdi. Zaten bu kadar hassas ve duyarlı olmasa idi O'nun için sema âlemlerine kapı aralanması da mümkün olmazdı. O, fizik ile metafiziği birden duyan ve yaşayan bir ruha sahip olmakla beraber yarım adım atarak hemen öbür âleme geçebilecek derecede bir enginliğe sahipti. Bir yetimin ağlamasıyla ızdırap duyar, hatta bazen hıçkırığa hıçkırığa ağladığı da olurdu. Tabiî mukavemet gereken yerde de mukavemetini gösterirdi. Evet, Üstad Hazretleri'nin de ifade ettiği gibi, zıt sıfatları nefsinde cem etmesi O'nun engin bir yanı ve peygamberliğinin de deliliydi.¹²

Gelin şimdi bu ölçüde yüksek bir duyarlılığa sahip olan O Nebi'nin hayatının akışlarını gözden geçirmeye çalışalım:

O hassas Ruh, çocuk yaşta iken yetim kalmış, daha iki-üç yaşında iken annesinin dul bir kadın olma acısını derin derin içinde hissetmiş ve hayatı boyunca hep bu hisleri ruhunda duyarak yaşamıştır. Daha sonraki hayatı da uzun bir süre bir dedenin evinde geçmiştir. Bütün âlemin babası vardır ama O, babasını daha doğmadan kaybetmiştir. Hayatı dört-veya daha kuvvetli rivayete göre altı- yaşına kadar böyle

¹² Bkz.: Bediüzzaman, Âsâr-ı Bediyye (Şuâât-ı Mârifeti'n-Nebi) s.233.

geçmiştir. Tam anasını idrak edip sıcaklığını ve okşamalarını duyacağı an o da ötelere göç etmiştir. Sekiz-on yaşına girince annesi gibi dedesi de O’nu bağrına basıp “Evlâdım!” deyince Allah onu da huzuruna almıştır. Aslına bakılırsa bunların her bireri kendi çapında çok büyük değişik birer imtihandır. Bi’set-i seniyyenin 8. senesinde –ki bu seneye Senetü’l-hüzn denmiştir– Cenâb-ı Hak, Efendimiz’in iki dayanağı sayılan Hz. Hatice’yi ve Ebû Talib’i almıştır.

Bunların hepsi derinlemesine düşünüldüğünde her birinin ayrı dalga boyunda büyük birer imtihan ve ibtilâ olduğu anlaşılacaktır. Âdeta Nebiler Serveri iç içe imtihanlar yaşamıştır. Öyle ki sebepler açısından hiçbir hâmisi kalmamış ve sanki Cenâb-ı Hak O’na fiilen: “*Senin başka hâmin olmamalı. Ben sana yeterim. Sen sürekli* ¹³ *وَنِعْمَ الْوَكِيلُ* diyecek, sana inananları da arkana alacak ve onlara örnek olacaksın. Veyahut da ¹⁴ *حَسْبِيَ اللَّهُ* diyecek, tek başına Bana dayanacak ve Bana itimat edecek ve ruhunda sürekli Bana teslimiyeti, tefvîzi ve sikayı en âlî derecede yaşayacaksın.” demektedir. Bu duyguyu bazen başkaları da ruhlarında derinlemesine hissetmiştir. Onlar ahireti özleyince, oraya gitme arzusu içlerinde tutuşunca bu hislerini mantıklarıyla baskı altına alıp âdeta ahirete tatlı tatlı yürümeye niyet etmişken geriye durmuş ve şahsî kaderlerine razı olmuşlardır.

Son olarak Allah Resûlü’nün hayat-ı seniyyeleriyle alâkalı bir hususu daha arz etmek istiyorum. Efendimiz arkadaşlarına öyle alıştı ki, ruhunun ufkuna yürümesine bir ay kala başını kaldırıp ashabına bakmış, sonra tekrar başka tarafa çevirmiş ve ağlamaya başlamıştı. Daha sonra da bu hareketini tekrarlamıştı.¹⁵ Çevresiyle bile bu kadar alâkadar olan

¹³ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/173.

¹⁴ Bkz.: Tevbe sûresi, 9/129.

¹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* 2/256; et-Taberâni, *el-Mu’cemü’l-evsat* 4/20.

ve onlara karşı derin bir alâka duyan bir insanın ne derin bir hassasiyete, ne engin bir duyarlılığa sahip olduğu her türlü açıklamadan vârestedir. Fazla söz zait, konuyu sizin idraklerinize havale ediyorum.

O (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu duyarlılık içinde oladursun bir gün etrafına gelip giden insanların ciddî tehdit altında olduklarını ve yanına rahat bir şekilde sokulamadıklarını görüyor; görüşmeler sağda solda hep kaçamak gerçekleşiyor. Bu durumda O, üç-beş kişilik meclisler teşkil edip onlarla yetiniyordu. O zamanlar hiç olmazsa eve döndüğünde de derdini dinleyecek ve kendiyile mânevî alışveriş yapacağı, ufkuna göre bir zevcesi vardı. Ne var ki Allah (celle celâluhu) onu da elinden alınca sekiz-on (veya on-on beş) yaşlarındaki yetim çocukları ile baş başa kaldı. Bu arada onların en büyükleri olan Zeynep ve Rukiye evlenmiş de olabilirler. Valideleri vefat edince bütün dayanakları ve destekleri gitmiş oluyordu. Bunun ne derece zor bir hâdise olduğunu ancak böyle bir durumu kendimiz bizzat yaşayarak anlayabiliriz. Dışarıda O'nu tehdit eden bir şiddete mukabil, alışık olduğu evde de yalnızlığın O'na verdiği ızdırabın derinliğini varın siz kıyas edin. İşte Efendimiz bu ölçekteki sıkıntılara maruz idi.

Allah O'na bu tür imtihanları tattırıyor ve daha ağırlarına hazırlıyordu. Evet, O daha hayatta iken çocuklarının ölümlerini görecekti. Zira O arkadan gelen insanlara her hususta bir rehberdi. O'nun yolundakiler de aynı şeyleri çekeceklerdi. O onlara da rehberdi. Bu kadar imtihana karşılık Efendimiz hiçbir zaman feryâd ü figân etmemişti. Bu gibi hâdiselerin o ölçüde hassas bir ruhta nasıl tesir icra ettiğini ve sinesinde nasıl duyulduğunu Allah Resûlü'nün hassasiyeti içinde aramak ve anlamak lâzımdır ki O'nun maruz kaldığı o imtihanların bu udları da anlaşılabilsin.

Ben bir yakınım vefat ettiğinden beri her aklıma geldiğinde hâlâ onu özleyiyor ve “Ne olur gece bir kere görsen!”

diyorum. Siz buradan Allah Resûlü'nün hassasiyetine yükselbilerseniz –bu mümkün değildir– göreceksiniz ki O bu mevzu da ne tahammül-fersâ şeylere katlanmış.. evet, çok duyarlıydı ve o duyarlılık O'nun için çok büyük bir ızdırap vesilesiydi. Efendimiz'in başından geçen imtihanları buna göre değerlendirmek icap eder.

O'nun diğer bir imtihanını da Mekke'den ayrıldığında görüyoruz. O'nun Mekke'ye karşı olan alâkası ve irtibatı da bizim herhangi birimizin kendi vatanına karşı olan irtibatından çok farklıdır. Efendimiz kendisinin Mekke'deki konumunun idrakinde olduğu gibi Sidretü'l-Müntehâ'nın izdüşümü ve yerin göbeği olan Kâbe ile aynı memeden süt emmenin ve bununla beslenmenin de şuurundaydı. İşte bu derin alâkaya rağmen kendisi için âdeta ikinci bir eş olan Kâbe'den ayrılmak zorunda kalmıştı.¹⁶ O hicretle, sadece yurdunu ve yuvasını değil her gün Cenâb-ı Hakk'ın cemalinin tecelligâhı olan mübarek bir yeri bırakıp gitme durumundaydı.

Bunun yanında O, Medine-i Münevvere'ye gittiğinde de on altı veya on sekiz ay Kâbe'ye doğru namaz kılmaktan men edilmişti. Hadis-i şeriflerin umumu birden mütalaa edilince görülür ki, Efendimiz göz ucuyla hep oraya doğru hareketlenir ve bir nigâh-ı âşinâ ile “Kâbe'ye döndürülür müyüm?” şeklinde bir beklenti içine girerdi. Bunun üzerine Kur'ân O'na şöyle diyecekti: “*Elbette ilâhî buyruğu bekleyerek yüzünün semada aranıp durduğunu görüyoruz. (Artık müsterih ol, işte) memnun olacağın kıbleye seni yöneltiyoruz. Haydi şimdi yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir! Siz de ey mü'minler, nerede olursanız olunuz yüzünüzü oraya doğru çevirin!*”¹⁷

Nebiler Serveri hicret esnasında Mekke'den ayrılırken bu duygularla dopdolu ve derin hislerle, “Eğer beni çıkarmasalar sende çıkmazdım. Ey Kâbe! Allah şahit ki seni çok

¹⁶ Tirmizî, *menâkıb* 68; İbn Mâce, *menâsik* 103; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/305.

¹⁷ Bakara sûresi, 2/144.

seviyorum!”¹⁸ demişti. Böylece Efendimiz yurttan yuvadan edilmenin yanı sıra Kâbe gibi bir mekândan edilmenin ızdırabını da sinesine basmıştı; basmıştı zira O (sallallâhu aleyhi ve sellem), kendisinden sonra yurdundan ve yuvasından edilenlere örnekti. Bu itibarla denebilir ki “Efendimiz’in hayatının hiçbir karesi imtihansız geçmemiştir.”

Yine bir keresinde Efendimiz bir yere gelip oturmuş ve bir tâli’sizin suikastına maruz kalmıştı. Bugün bazı medyada olduğu gibi, Efendimiz döneminde de hemen her gün bir kısım densiz sürekli komplo peşinden koşar ve sürekli yargısız infazda bulunurlardı. Evet, o gün Nebiler Serveri’ne belki on defa suikast tertip edilmişti.¹⁹ Bazen Efendimiz’in başına taşlar atılmış bazen de kılıçlarla üzerine gidilmişti. Bu tür olaylar öyle bir hâl almıştı ki o büyük Güven İnsanı, Medine’de bir gün yalnız olarak hücre-i saadetlerinde yatarken, içinden, “Keşke birisi gelse, başımda beklese de biraz uyuyabilsem!” şeklinde bir düşünceye dalmıştı. O öyle düşünürken Sa’d b. Ebî Vakkas, kılıcını kuşanmış olarak oraya gelmiş ve Efendimiz’in kim olduğunu sorması üzerine kendini tanıtmış ve “Allah’ın Resûlü rahat uyusun, size bir şey olmasın diye kapınızda bekleyeyim mülâhazasıyla geldim.”²⁰ demişti. İşin doğrusu Efendimiz’in hayatının hemen her bölümünde değişik imtihanlara dair kareler görmemiz mümkündür. Cenâb-ı Hak Medine’de O’nu korkuyla imtihan etmiştir. “Biz mutlaka sizi biraz korku ile, biraz açlık ile, yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele!”²¹ âyetiyle buna işaret edilmektedir.

Evet, O Rehber-i Küll, Bedir Savaşı münasebetiyle ashabından bir kısmını kaybetmişti. Yani her şeye o derece

¹⁸ Tirmizî, *menâkıb* 68; İbn Mâce, *menâsik* 103; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/305.

¹⁹ Ebû Nuaym, *Delâilü’n-nübüvve* s.489-490; el-Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve* 3/180-181.

²⁰ Buhârî, *temennî* 4; Müslim, *fezâilü’s-sahâbe* 39-40.

²¹ Bakara sûresi, 2/155.

katlanan Nebiler Serveri, arkasına aldığı ve belirli bir kerteğe kadar beraber hareket ettiği ashabını kaybetmesiyle de imtihan olmuştu.

Evet, O başına gelen sıkıntılarla imtihan olduğu gibi başlarına gelmesi muhtemel musibetlerle de, bunların ağırlığını her an ruhunda derin derin hissedenden bir vicdandı. Meselâ, Efendimiz'e yakın olan insanlardan bazıları Bedir'de harp başlayacağı esnada şöyle diyebilmişlerdi: "Biz bir kervanı takip etmek ve Mekkelilerin elimizden aldığı mallarımızı istirdat etmek için bu yola çıkmıştık. Bizim harp mülâhazamız yoktu!" Böyle bir söz sarf etmemiş olsalardı bile, böyle bir ihtimalin dahi ona ne kadar ağır geldiği/geleceği ortadadır. Bu meseleyi, kendimizi onların yerine koyarak değil de O'na inanarak, O'nun için yurdunu yuvasını terk etmiş veya evini başkalarına açmış kimseleri düşündüğümüzde, O'na inanmış bazı insanların bu sözü veya benzerini söyleme ihtimalinin Efendimiz için ne büyük bir imtihan olduğu anlaşılacaktır.

Efendimiz ciddî bir imtihan olarak Bedir'den sonra da öyle bir fırtına ile (Uhud Savaşı) karşı karşıya kalacaktır ki bu kasırga her şeyi âdeta yerle bir edecek ve yetmiş yakın sahabiyi önüne katıp ötelere götürecektir. Öyle ki bu fırtınanın önüne katıp götürdüğü şehitler arasında Efendimiz'in amcası Hz. Hamza da vardır. Bu demekti ki Efendimiz'in acılarına bir de amca ızdırabı ekleniyordu. Vâkıa O, Bedir'de de amcasının oğlu Ubeyde b. Hâris b. Abdulmuttalib'i kaybetmişti. Bu ibtilâlar zinciri devam ediyor, O, Hendek'te Yahudilerin ihanetleri ile daha farklı şekilde karşı karşıya geliyor ve onları Medine'den teb'ûd etme mecburiyetinde kalıyordu. Tabîî hem dünkü hem de bugünkü münafıkların yapacakları dedikoduya rağmen...

Günümüzde, "Medine Vesikası" adıyla neşredilen mukaveleyi "Kendi eliyle bozdu!" suçlamasına maruz kalması da

O'nun için apayrı bir imtihandı. Zeynep binti Cahş ile evlâtlık edindiği bir insanı evlendiren Efendimiz, teşrîe esas olsun diye azatlı kölesi Zeyd b. Hârîse'nin boşadığı Hz. Zeynep'le Allah'ın (celle celâluhu) emriyle izdivaç etmiş ve böylece ayrı bir imtihana daha maruz kalmıştı.²² Ezvâc-ı Tahirât'ın yer yer dahi olsa dünyaya karşı küçük olan taleplerini dile getirmeleri de O'nun için ayrı bir imtihandı. Ve hayat-ı seniyyeleri boyunca bu imtihanlar hep devam edip durmuştu.²³

Görüldüğü üzere Rehber-i Küll, Mukteda-i Ekmel ve Ekrem olan Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), her meselede olduğu gibi musibetlere dayanma mevzuunda da bizim için en güzel ve en mükemmel bir numunedir. Bu sebeple diyebiliriz ki, Efendimiz vasıtasıyla Allah'ın bize ihsan ettiği en büyük lütuf, O'na iktida ve ittiba hususudur. Rabbimiz'in bizi O'na iktida ettirmesi niyetiyle...

²² Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/37-38.

²³ Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/28-34; Tahrîm sûresi, 66/1-5.

NASIL ANLATMALI?

Soru: Her şeyi maddeden ibaret görüp mânâyı görmeyen kimse-lerde mânâyâ ait duygular nasıl geliştirilebilir?

Bir materyalistte mânevî duyguların nasıl uyarılacağı soruluyor aslında. Kalbî ve ruhî hayatına, mânevî letâifine ve iradesine karşı lâkayt kalmış, nefs-i emmâresinin güdümüne girmiş, akli gözüne inmiş, maddeden başka bir şey görmeyen, tamamen hayvaniyetini ve cismaniyetini yaşayan insanlarda mânevî duyguların uyarılmasında *ilk anlatılacak şeyler*, imana müteallik meseleler olmalıdır. Ancak buna da herkes aynı ölçüde hüsnükabul göstermeyebilir. Bir insan lâkayt, laubali ve tamamıyla cismaniyetini yaşıyorsa, bu insanı tenbih edip uyarma çok zor olsa gerek. Hipnozla uyumayan insanlar gibi, siz ona sürekli telkinde bulunacaksınız ama ona hiç tesiri olmayacaktır. Çünkü o, kendi âleminde ve sizin dediklerinize kulak asmamaktadır. Dediğiniz şeylerin mâkes bulması için öncelikle onun sizi dinlemesi gerekmektedir. Ne var ki, her şeye rağmen çok zor olan bu vazifenin mutlaka yapılması lâzımdır. Böyle birinin kalbindeki yaraların kendisine gösterilmesi ve küfrün tehditlerinin ve neticelerinin kendisine hissettirilmesi çok önemlidir.

Ayrıca her şeyi maddede arayan, mânâyı hiç görmeyen bu insanların bazıları da ihmal neticesinde bu hâle gelmişlerdir.

Bu tür insanların imdatlarına az koşulabilse çok çabuk netice alınacağı muhakkaktır. Zira pek çok istidatlı kimse sırf yettiikleri kültür ortamı itibarıyla rahat anlaşılacak meselelerde bile zorluk yaşayabilir. Bunlardan bazılarında meseleler bir lise talebesi seviyesinde bile anlatılınca, sanki o işe teşne imiş gibi hemen dize geliyor ve “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlüllah” diyorlar.

Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), Halid b. Velid Müslüman olduğunda ona iltifatlarda bulunmuş ve Hz. Ömer’e söylediği benzer şeyleri söylemişti: “Şaşırıyordum; nasıl olur da Halid gibi bir insan şirkte bu kadar ısrar eder?”²⁴ Bu sözlerle Allah Resûlü, onun çarçabuk Müslüman olmasını ve küçük bir ameliye ile tasaffi edip som altın hâline geldiğini ifade eder. “İnsanlar, aynen altın ve gümüş madenlerine benzerler. Cahiliyede hayırlı olanları, İslâm’a girip, onda derinleşip (onu hazmettiklerinde) yine en hayırlıdır.”²⁵ sözü de Söz Sultanı’na ait. Aradaki fark şudur: Cahiliyede bu altın, taş-toprak içindedir; Müslüman olunca tasaffi eder, yirmi dört ayar som altın hâline gelir.

İşte Ömer, işte Halid! Neticede ikisi de birbirinden yiğit! Hep pozitif kutupta bulunup, daima pozitifliği temsil eden bu iki zat, yer yer cahiliye devrinde birbirlerine karşı olmuşlardır; ama sarrafı bulunca birer meleğe dönüşmüşlerdir. Ben pek nazar-ı itibara almasam da Mahmud Akkad’ın kendisinden nakilde bulunduğu bazı tarihçiler, cahiliye döneminde Hz. Ömer ile Halid efendilerimizin güreş tuttuğunu ve Hz. Ömer’in Halid’i yendiğini ve daha sonra Hz. Halid’in Hz. Ömer’e karşı içinde ufak bir kırıklık olduğunu söylerler.²⁶ Bu doğru olsa da Cenâb-ı Hakk’ın İslâm adına yenilmez hâle getirdiği bu iki müstesna simada mutlaka bir benzerlik vardır ki,

²⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* 4/252, 7/395; el-Vâkıdî, *Kitâbü’l-meğâzi* 1/748.

²⁵ Buhârî, *menâkıb* 1; Müslim, *birr* 160.

²⁶ Bkz.: Akkad, Mahmud, *el-Abkariyyâtü’l-İslâmiyye* 3/392-393.

bunlar Efendimiz'in huzuruna çıktıklarında Efendimiz ikisine de benzer şeyler söylemiştir. Meselâ, Hz. Ömer'e şu mealdeki sözler: “*Daha ne zamana kadar yâ Ömer?*”²⁷ Yani senin gibi bir insan nasıl oluyor da bu yamuk yumuk yolda yürüyor? Senden evvel niceleri geldi ki, bunlar senin kâbına (topuğuna) çıkamazlar. Sen niye hâlâ bu yanlış yolda yürüyorsun? Hz. Halid, Huzur-u Risaletpenâhî'ye gelip aynı atmosferi paylaştığında da ona söylediği şeyler benzer şeylerdi.²⁸

Bu iki müstesna insan, Efendimiz'le tanışıp O'nun yaydığı nurdan istifade etmeye başlayınca hep derinleşti ve hiç ters düşünmediler. Hz. Halid ziyaretler içinde Efendimiz'in huzuruna gelmişti. Orada bütün ziyaretlerini çıkardı ve “Huzurunuzun edebine muhaliftir yâ Resûlallah!” deyiverdi. Bunları bir yerden öğrenmemiştii ama fıtratı çok selimdi. Sadece bir kibrit çakmayı bekliyordu ki tutuşsun. Bu kibrit, Efendimiz'in atmosferi oldu.

Günümüzde de böyle dimağlar vardır. Fakir öylelerine de şahit oldum ve öylelerini gördüm ki –Allah'ın izniyle– bir iki söz, bir iki görüntüyle buzdağı sanılan bu insanlar bir anda eriyip “*Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlüllah*” deyiverdiler. Bugün bu insanlar Allah adına yapılan çalışmalarda en önde bulunuyorlar. Bunlar arasında ilhaddan gelmiş, imanı en ulvî mânâda temsil eden nice kıymetli kimseler vardır ki, insanın bazen “Bizim de geçmiş hayatımız öyle olsaydı da biz de onlar gibi Allah için koşarsaydık!” diyesi geliyor. Allah dedirtmesin, zira küfür çok çirkin bir şeydir. Ama meyhaneden gelip füze hızıyla mâbede, oradan da Kâbe'ye koşan insanlar, insanın aklına bunları da getirebiliyor. Meselâ Hz. Hamza'da bu ışığı yakan hâdise, o zamandaki masum Müslümanların mağdur edilmelerine onun şahit olmasıydı.

²⁷ Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/190; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/81.

²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 4/252, 7/395; el-Vâkidi, *Kitâbü'l-meğâzi* 1/748.

Bu bakışlar onun yüreğini yakmış ve süratle yer değiştirmesine vesile olmuştu.

Bunlardan bazıları da vardır ki, imana müteallik meseleleri uzun uzun anlatmakla bunlarda bir değişim görülme-ye başlar. Aslında bizim elimizdeki dinî kitaplar, –kanaat-i âcizane– serâpâ orijinal ifadelerle dolu. Evet, başta Kur’ân olmak üzere bu kitaplar, profesörleri de filozofları da hayrette bırakacak kadar orijinal meselelerden bahsediyor. Mühim olan husus, bunlardaki meseleleri yerli yerince değerlendirip takdim etmektedir. Evet, takdim tekniği ve meselelerin seçilmesi çok önemli olduğu gibi seçilen konularda ferdin seviyesinin gözetilmesi de önemlidir. Zira bir çocuğa bile her türlü yiyeceği hemen vermeyiz. Onun yaşına göre yediği şeyler değişir ve ona öyle sunarız. Allah, çocuğu anne karnında başka şeylerle, değişik bir yoldan ve değişik şeylerin terkihiyle besler. O dünyaya gelince önce normal süttten farklı bir sütle beslenir. Daha sonra verilen şeyler de hep yaşa göre değişir.

Bunun gibi irşad ve tebliğe müteallik meseleler de, ondan mahrum gönüllere intikal ettirilen birer mama gibidir. Bu mamanın seviyeye göre verilmesi lâzımdır. Yine bir büyük di- mağ bu meseleyi anlatırken, “*Ata et, ite ot atmayınız!*”²⁹ de- miyor mu? Bu, neye ne verilecek onu çok iyi bilin demektir. Yemeklerin hepsi mideye girer; fakat baştan kompostoyu ve- ya sütlacı takdim ederseniz, yemek âdâp ve erkânına muhalif hareket etmiş olursunuz. Denene denene tebeyyün etmiştir ki, insan sofrada yemek yerken evvelâ çorba içer, sonra de- ğişik yemekler, en sonunda da tatlı gelir. Şimdi her şeyin bir usûlü varken, en büyük mesele nasıl usûlsüz olabilir ki..!

Şimdi bu en büyük meseleyi, kaynaklarına müracaat ederek, oradan alıp çıkaracak, sorular hâline getirecek, sonra

²⁹ Bediüzzaman, *Lem’alar* s.322 (Yirmi Altıncı Lem’a, On Altıncı Rica).

o soruların cevaplarını icmalen arkadaşlarımıza ve bize muhtaç gibi görünenlere duyurmaya çalışacağız. Gerekirse izah ederek anlatacağız; tekrar ber tekrar, yılmadan, usanmadan, belki bir konuyu elli defa tekrar edeceğiz. Bu işin en önündeki yüce zât Efendimiz, mesajını belki elli sefer Ebû Cehil'e ve onun gibi inatçı Utbe'ye ve Şeybe'ye anlatmışlardı. Öyle ki bir gün, o küfrün ve cehlin babası Ebû Cehil, "Artık bize gelme!" mânâsına, "Sen ahirette vazifeni yaptığına dair bizi şahit göstermek istiyorsan, buna şahitlik yaparız!"³⁰ demişti.

Evet, bunlar Efendimiz'in o kadar ısrarına rağmen inatlarını bırakmamışlardı. Biri inadı içinde ölürken diğerinin hanımı belli bir devreden sonra "Dalâlet üzerinde miydik?" diye sorunca, "Evet, dalâlet üzerineydik, inat ve gurur bizi alıko-yuyordu, O'nun doğru olduğunu bilmemize rağmen!" demişti. Aslında kalanların hepsi bilâistisna bunu demiş; gidenler de dalâlet ve küfür üzerine gitmişlerdir.

İnanmış insanlar da aynı hassasiyet ve aynı nezaket içinde, -Rabbimiz'in bizi teşrif ve tekrim için üzerimize yüklediği- imana ve Kur'ân'a ait meseleleri bıkmadan anlatmalıdırlar. Kim bilir belki de her anlatma bize ayrı irşad sevabı kazandıracaktır. Zaten bizim vazifemiz de sadece tebliğdir. Nebi'ye de Kur'ân bunu hatırlatmaktadır: "*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, risalet vazifesini yapmamış olursun...*"³¹ (Âyette, Efendimiz'e, şayet tebliğ vazifeni yapmazsan, Allah'a ait elçiliği eda etmemiş olursun deniyor ki, burada bir tehdidin de hissedildiği açıktır.) Binaenaleyh her mü'min kendisine ait vazifeyi yapmakla yetinmeli ve tesiri Allah'tan beklemelidir.

Evet, muhatabın kabul edip etmemesi bizi ilgilendirmez; elverir ki biz usûlünce anlatalım. Kaldı ki Rabbim'e binlerce

³⁰ İbn İshak, *es-Sîre* 4/191; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/255-256.

³¹ Mâide sûresi, 5/67.

hamd ve senâ olsun, O'nun lütfuyla az bir şey anlatılan insanlar bile hemen hâdiselere ve kâinata bakışlarını değiştirebilmektedirler. Burada Cenâb-ı Hakk'ın bir lütfu da velilerin, Şah-ı Geylânî ve Bahaeddin Nakşibend gibi kutupların, Mevlâna Halid, İmam Rabbânî gibi büyük zatların yirmi beş otuz sene çalışıp ancak elde edebildikleri, o insanların kalbinde imana ait meşaleyi yakma, günümüzde çok daha kısa zamanda ve kemmiyet plânında daha fazla bir muvaffakiyet şeklinde gerçekleşmektedir. Bu, Allah'ın ne büyük lütfudur ve bu lütuf karşısında da, “Değildir bu bana lâıyk bu bende / Bana bu lütf ile ihsan nedendir?” demek veya Hz. Pîr gibi, “Nefis cümleden ednâ, vazife cümleden âlâ”³² demek lâzımdır.

³² Bediüzzaman, *Şuâlar* s.424, 442 (On Dördüncü Şuâ).

MEHDİ ŞAHS-I MÂNEVÎDİR

Soru: Ahir zamanda Mehdi'den sonra vazifeli şahıslar gelecek mi? Gelecekse kimlerdir?

Öncelikle şunu ifade etmeliyim ki, Mehdi ve Mehdi'den sonra zuhur edecek şahıslar her hâlde birer şahs-ı mânevî olarak vazife yapacaklardır. Mehdi'nin zuhuruyla alâkalı sahih kaynaklarda pek çok hadis vardır. Bu mevzuda peşin hükümlü olmamak ve Mehdi'yi, Mehdiliği bütün bütün nefyetmemek gerekir.

Bu meseleyle alâkalı ilk hatayı kısmen determinist olan bazı önemli şahıslar yapmışlardır. Onlar, Allah'a inanan, ancak bazı hususlarda determinist kimselerdir. Bazı düşünceleri itibarıyla İbn Haldun da bunlar arasında sayılır. O, devlet yapısı ve felsefî tarih mevzuunda âlem-i İslâm'ın yetiştirdiği nadide simalardandır. Ama sebeplere tesir-i hakikî verme bakımından da esbapperest addedilir. Zira o, her şeyi sebeplerle izah etmeye çalışır. İhtimal bu yüzden Mehdi'ye ait hadisleri inkâr edenler arasında yer almıştır. İbn Haldun, Hâkim'in Müstedrek'inde, Beyhakî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de ismi ile geçen Mehdi hadislerini çeşitli yollarla reddeder.³³ Günümüzde de bu anlayışta pek çok determinist vardır ve onlar da Mehdiliği temelden inkâr etmektedirler.

³³ İbn Haldun, *Mukaddime* 1/311-312.

Aslında Mehdilik inancı, insan iradesiyle mütenakız değildir. Aksine böyle bir inanç, insanlara ümit verir. Yani Cenâb-ı Hak, bu dinin sahibidir. O, evvelâ, insanların hidayete ermeleri için peygamberler göndermiş, peygamberliğin kesilmesiyle de veliler göndermiştir. Allah'ın bu sevgili kulları da cemaatlerinin şahs-ı mânevîsiyle bu önemli alanda hizmet vermişlerdir.

–Allahu a'lem– Mehdîyet de işte böyle bir şahs-ı mânevînin adıdır. Ancak bu şahs-ı mânevînin başında onu temsilen bazı zatların bulunması da bazen söz konusu olur ki, bu zatlar genelde, devirlerinin kültürlerine, din-i mübîn-i İslâm'ın bütün ilimlerine vâkıf kimselerden olagelmıştır. Yani onlar, Kitap, Sünnet, icma-ı ümmet, kıyas-ı fukaha ile Kelâm ve Fıkıh ilimlerini bilmekle beraber, devirlerinin fûnûnuna vâkıf, zâhir ve bâtından haberdar bir kısım mümtaz simalardır ve yaşadıkları çağı doğru okuyup doğru yorumlayacak kadar da küllî bir bakış ve değerlendirmeye sahiptirler. Aksine bunlar, sağdolda kış sineği gibi uyuşuk uyuşuk pinekleyen müddeîler türünden seviyesiz kimseler değildir.

Evet, onlar, devirlerini müdrîk, devirlerinin şartlarına bi-hakkın vâkıf insanlardır. Belki hiç belli olmayacaklar ve pek çokları tarafından bilinemeyeceklerdir. Ama edip eyledikleriyle umumî bir dirilişe öncülük edeceklerdir. Mehdi'nin cemaati içinde bulunmak mevzuunda bir mecburiyet yoktur. Bir insan onun cemaatinin dışında da bulunup dine hizmet edebilir.

Mehdi (hidayete vesile olan) mânâsında yeryüzünde pek çok insan çıkmış, her birisi kendi sahasında hizmet etmişlerdir. Müstakîm olanların Cenâb-ı Hak sa'ylerini meşkûr etsin! Bu mevzuda bizleri de ifrat ve tefritten muhafaza buyursun! Nice ifrat eden cemaatler vardır ki, kendi şeyhlerini veya mürşitlerini Mehdi saydıkları için cemaatleri dışında bulunan kimselere Müslümanlık adına hakk-ı hayat tanımamakta ve

böylece gaflet ve dalâlete sürüklenmektedirler. Nice kimse-ler de vardır ki, ümmet-i Muhammed için ümit kaynağı olan Mehdiliği inkâr etmek suretiyle onlar da ayrı bir inhirafa düşmektedirler. Bunların biri ifrat, diğeri de tefrittir. Her ikisi de, sırat-ı müstakîmden inhirafın ifadesidir. Sırat-ı müstakîmde kalmayı düşünen kimseler, Mevlâ-i Müteâl'e sığınmalı ve O'ndan sırat-ı müstakîm erbabı olmayı dilemelidir.

İSLÂM'IN GÜNÜMÜZDEKİ SUNUMU

Soru: Bugünün şartları içinde, İslâm'ı daha iyi anlatabilmek için kelâm, felsefe ve mantikî eserler okumak mahzurlu mudur?

İslâm'ı anlatırken devrin ihtiyaçlarını, fikrî açıdan ilhad cephesinin hücum silâhlarını, bunlara nasıl ve hangi silâhlarla mukabele etmek gerektiğini bilmek elzemdir. İnsan kendi devrinde mücadele ederken mücadele silâhlarını bilmezse mağlup olur. Köroğlu, "Tüfek icat oldu, mertlik bozuldu!" diyor. Evet, tüfek ve ateşli silâhlar kullanılmaya başlandıktan sonra artık kılıçla harp yapılmazdı. O devirde savaşıma mecbursan bunu onun dediği delikli demirle yapacaksın. Bir devirde, Hazreti Fatih (Cennetmekân) İstanbul'un surlarını Şahin adı verilen, o güne göre kocaman bir topla tahrip etmiş ve aşmıştı. Bu top, Avrupa'da hatırı sayılan bir toptu o dönemde. O bile daha sonraki devirlerde müzelik bir nesne hâline geldi ki, sadece seyredilip ibret alınsın diye halkın enzârına arz edilmekte. İşte bunun gibi her devrin kendine göre bir silâhı vardır ve mutlaka o silâh kullanılmalıdır.

Bugün "madde" esas alınmak suretiyle Allah, Peygamber ve Kur'ân inkâr ediliyor. Öyleyse yapılacak şey, devrin ulûm ve fûnûnuna tam ıttılâ peyda ederek, inkârın açtığı delikleri yine ona ait malzeme ve unsurlarla kapamaktır. Bu şekilde, halkın kanaati ve inançları takviye edilmelidir ki yapılması gereken de işte budur.

Kelâm ve felsefeye gelince, bunları bilmek de önemlidir; ama çağın problemlerine çözüm vaad etmeleri ölçüsünde. Felsefe, Latince bir kelimedir ve onu biz bir mânâda “hikmet” diye tefsir ederiz. Bize göre felsefe (hikmet), daha ziyade eşyanın iç yüzüyle meşgul olma, ilmin ortaya koyduğu şeylerin ötesinde kısmen meselelerin, niçin ve nedenine de inerek her şeyin sebep ve sonuçlarını inceleyen zihnî ve fikrî faaliyetlerin ayrı bir unvanıdır. Fakat felsefe, doğrudan doğruya eşyayı evvelen ve bizzat mütalaa mevzuu olarak aldığından, yüzde 99.9 eşyanın hakikatini görme hususu üzerinde durur. Bir fikir adamımızın ifadesiyle, felsefe, içinde sadece bir tanesi sağlam olan bir çuval ceviz gibidir. Sağlamı bulabilmek için hepsini teker teker kırmak gerekmektedir. Aslında şimdiye kadar birbirini nakzetsen hiçbir felsefî doktrin de olmamıştır. Felsefe ile, felsefe talebesi olamayacak çağda meşguliyetin kalb ve ruhta ciddî yaralar açma ihtimali vardır. –Allah muhafaza buyursun!– Doğru ve ilâhî bilgilerle meşbu olmayanlar için o çok defa tehlikeli olabilir. Ama insan, imanî bilgilerle doluysa, gelen şeyler alttan-üstten akıp gider de ona hiçbir zararı olmaz. Tam olmasa bile Cenâb-ı Hak bu durumu bana da lütfetti. Rüşte ermemiş bir çocuk hava ve edasıyla bazı feylesofların hayat ve eserlerini tetkik edince, çoğunu hem yaralayıcı hem de çürük gördüm ki, hiçbiri insana kemal-i ilmî verecek muhteva ve mahiyette değildi. Hemen birçok feylesof ister septistler ve sofistler, ister onların karşısındaki rasyonalistler olsun hep birbirleriyle cedel hâlinde idiler. Aristo farklı düşünüyor, Zenon değişik şeyler söylüyor; bir cidaldır ki sürüp gidiyordu. Bakıyorsun birbirine muasır feylesofların, hatta birbirine yakın çizgide yürüyenlerin –Kant, Leibniz gibi kimseler– dedikleri birbirine tamamen zıt olabiliyordu. Öyle olunca da insan, hakikatten şüphelenmeye başlıyor ve tereddütten tereddüde sürükleniyor. Öyle ki insanın karşısına birbirini çürüte çürüte her sayfası “hükümsüzdür”

damgası yemiş kocaman bir düşünce yığını çıkıyor. Böylece nice hayatlar heder olup gidiyor.

Mâneviyattan yoksun felsefenin sadece bir zevk-i sûrîsi vardır. Tumturaklı laflar, rasyonalist olma, akıllıca sözler söyleme, şunu bunu ilzam etme, kimsenin bilmediği şeyleri bilme gibi, bir mânâda insanı yoldan çıkaracak ve nefsin firavunluğunu, nemrutluğunu şahlandırarak demedik-etmedik bir şey bırakmamaktadır.

Keşke, kendi kıtas ve kriterlerimiz içinde bir felsefemiz ve felsefe tarihimiz olsaydı; ama olmadı. Aksine genç nesillere hep başka dünyalar, düşünce tarzları ve felsefeleri okutuldu. Hem de hiç gözden geçirilmeden ve tashihe tâbi tutulmadan. Vâkıa Fransız felsefe tarihçileri Paul Janet ve Gabriel Sealles tarafından yazılan, kısmen faydalı bir felsefe tarihi var. Elmalılı Hamdi Yazır merhum bunu –felsefe tarihinin adına uygun olmasa bile– *Metalib ve Mezahib* adıyla tercüme etti. Böyle bir felsefe, konunun meraklıları için faydalı olabilir. İnsan oradan felsefeyi ve feylesofu görüp öğrenebilir. Fakat Türkiye’de henüz herkese faydası olacak “hikmet” diyebileceğimiz felsefenin kendi çizgileriyle mevcut olduğunu söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı, şunun bunun felsefesini okumak, susuz bir kuyuya dibi delik bir kovayı salıp çıkarmaktan farklı olmayacaktır.

Kelâma gelince o, Akaid-i Hakka-i İslâmiye’yi, ulûhiyet, nübüvvet ve haşir gibi meseleleriyle, selefın usûlüyle değil de, kısmen felsefe ve aklî-mantıkî şeyler karıştırmak suretiyle ispat etmede kullanılan farklı bir ilmî yoldur. Şu ana kadar, eslâfımız –Cenâb-ı Hakk’ın rızası ve rahmeti üzerlerine olsun– kelâm yoluyla din-i mübin-i İslâm’ı müdafaa etmişlerdir. Allah’ı Zât’ı ve sıfatlarıyla insanlara anlatırken, devirlerinin ilimlerinden yararlanmış, kendi dönemlerindeki insanları ikna etmeye çalışmışlardır. Burada unutulmaması gereken

husus şudur: Onlar o devrin ilimlerine göre konuşmuşlardır. O zamanın ilim anlayışına göre küre-i arz durmakta, güneş dönmektedir. Bugün böyle bir yolun kullanılması doğru olmadığı gibi uygun da değildir. Hatta yanlış riyâzî ve hendesî hesaplarla hasmın karşısına çıkmak isabetli olmadığı gibi aynı zamanda zararlıdır da. Bu tıpkı ağızdan dolma tüfekte tomsonlara (thompson) karşı çıkma gibi bir şeydir...

Öyleyse bugün İslâm anlatılırken, ilmin “Bu, kanundur.” dediği ilmî prensipler değerlendirilmelidir. İlim hiçbir zaman ulûhiyet hakikatini ispata karşı olmadığı gibi, Kur’ân’la da çelişmez. İlim, Allah’ın kâinatından süzülen hulâsa, Kur’ân da Allah beyanıdır. Dolayısıyla bu ikisinin birbirine zıt olması düşünülemez. Aksine bunlar bir hakikatın iki yüzünden ibarettir. Bugünün atom anlayışı, atom fiziği telâkkisi, astronomi ve tababet anlayışı ve fûnûn-u müsbete (pozitif bilimler) içinde öyle enteresan şeyler vardır ki, meselâ bir insan anatomisini ele alıp tevhide istidlâl etseniz karşı tarafın dize gelmemesi mümkün değildir. Ben hâlâ bazı ilim adamlarının niçin Allah karşısında doğru bir duruş almadıkları hususunda hayret içindeyim. Esbab ve tabiatla izah edilemeyecek enteresan şeyler var ki, ihtimal bazıları görmemek için devekuşu gibi gözlerini kapatıp başlarını kuma sokuyorlar. Aksine başka hiçbir sebep göstermek mümkün değil. Bir insan tababet tahsili yapsın da mülhid olsun. Buna imkân ve ihtimal veremiyorum. Ama gel gör ki, daha ziyade bir kısım ilim adamları ilhadda ısrar ediyorlar. İnşâallah onların içlerinde bugün az da olsa çoğalma istidadında bulunan, evvelâ kendi dertlerinin hekimi, sonra da başkalarını tedavi etmeye hazır hekimler dertlerimizi ele alacaklar. Biz de işte o zaman sıhate kavuşacağız.

Şayet bugün bir Kelâm ilmi düşünüyorsak, bunu devrin fûnûn-u müsbetesinde yapmamız lâzımdır. Beyin yapıcımız bunu, “Vicdanın ziyası, ulûm-u diniyedir. Akıl nuru,

fünûn-u medeniyedir. İkisinin imtizacıyla hakikat tecellî eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervaz eder. İttihad etmedikleri vakit, birincisinde taassup, ikincisinde hile, şüphe tevellüd eder.”³⁴ şeklinde ifade etmiştir. Bu iki şey imtizaç edince kalb, imanla dolup taşacak, Kur’ân ve hadisin varlığı şerh ettiği görülecek, kalb ve kafa fünûn-u müsbete ufuklarında pervaz edecektir. Ayrıca bu ikisi imtizaç edip evlendiği zaman da neseb-i sahih bir veled doğacaktır. O da annesi babası belli ilim demektir. Şu ana kadar, buna muvaffak olamadık; geleceğin böyle bir şeye hamile olduğu düşüncesindeyim.

³⁴ Bediüzzaman, *Münazarat* s.125.

NAMAZ-CİHAD DENGESİ

Soru: “Namaz bir yönüyle fertle Allah arasında bir meseledir, başkasını çok ilgilendirmez. Fakat cihad öyle değildir; o terk edildiğinde topluma zarar verecek neticeler hâsıl olabilir. Bunun için cihad birinci plânda gelir. Bu devirde himmetler insanları namaza alıştırmak yerine fîlî mücadeleye sarfedilmedir.” deniliyor. Bu hususta ne dersiniz?

Her ibadetin kendine göre bir yeri ve bir ağırlığı vardır. Mü'minin bütün mükellefiyetleri, usûlden fürûa, en temel konulardan en uzak dala, meyveye kadar bütün ibadet ü taat ciddî bir tenasüp içindedir ve aralarında hiçbir aykırılık yoktur. Namazsız ve oruçsuz bir cihad tesirli olamayacağı gibi cihadsız bir namazın da mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun edası mümkün değildir. Evet, bunlar birbiriyle omuz omuza ve diz dizedirler. Mevcudiyetlerini tıpkı bir kubbede baş başa vermiş taşlar gibi beraber sürdürürler.

Akide de böyledir; imansız İslâmiyet olamayacağı gibi İslâmiyet'siz iman da tam olmaz.³⁵ İnsan inanması gereken şeylere sağlam inanacaktır ki sağlam Müslüman olabilsin. Bir insan sağlam inanmadan İslâmiyet'in emirlerini yerine getirse bir noktada ya kendisi ya da nesli bırakır o emirleri. İnsan hem sağlam inanmalı hem de tam tekmil amel etmelidir.

³⁵ Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.33 (Dokuzuncu Mektup).

Amelle desteklenmeyen iman yavaş yavaş zayıflar ve çözülür ki nesl-i hâzır bunun canlı misalidir.

Binaenaleyh cihadla namaz birbirinden ayrılmamalı. Sahabe-i kiram hem Allah yolunda cihad eder hem de namaz kıları. Çünkü namaz, kulun günde beş defa Allah'a karşı ahd ü peymânını yenilemesi, cihadla beraber sair vazifeler ise Allah nezdinde mükemmeliyete yürümesi demektir. Aslında insan günde beş defa değil, belki beş yüz defa ahd ü peymânını yenilese yeridir.. evet, ancak bu sayededir ki insan aşk u şevk, samimiyet ve ihlâsla cihad vazifesini de yapma iz'anına sahip olur.

Kur'ân-ı Kerim'de salât-ı havf tafsilâtıyla anlatılır.³⁶ Bu namazla bize, düşmanın bizi oka tuttuğu, savaşın en çok kızıştığı zamanda dahi namazın aksatılmaması gerektiği gösterilir.. evet, düşmanın okları altında dahi namaz kılınacak, hem de cemaat fevt edilmeden. Şöyle ki, cemaatin bir kısmı düşman karşısında dururken diğerleri gelip imam arkasında namaz kılarlar. İmam arkasında ilk rekâtı kılanlar ikinci secdeden sonra ayrılır vazife başına giderler; bu defa da düşman karşısında duranlar gelip imama uyararak namaz kılarlar. Bunlar da imamla bir rekât kıldıktan sonra bu sefer onlar cepheye giderler. Birinci kısım döner gelir, lâhik olduklarından dolayı namazı kıraatsiz olarak tamamlayıp selâm verir, sonra düşman karşısına dönerler. Daha sonra ikinci kısım gelir, namazlarını kıraatle tamamlar. Bu şekilde o iki rekât namaz eda edilmiş olur.

Evet, düşman karşısında savaşırken dahi namaz kılınacak ve hiçbir şekilde Allah hatırdan çıkarılmayacaktır. Yümün ve bereket olması için insanlar bu vazifeyi yerine getirirken bunu O'nun emrinden dolayı yapacaklardır. Evet, namaz ve mücadele birbirinden ayrılmayan şeylerdir. Sahabe, kanlı

³⁶ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/101-103.

elbise ve kılıçlarıyla düşmanın karşısında namaz kılıyordu. Dolayısıyla da Cenâb-ı Hak onları hep teyit ediyordu. Bu itibarla teyit görmeyenler, bunu Allah'la (celle celâluhu) münasebetlerinde aramalıdır.

Günümüzde, gece hayatı olmayan, sadece işin lafını yapan bazı insanlar vardır ki bunlar sadece işin edebiyatını yapmaktadırlar. Oysaki bizim daha çok ruh sıhhatine, gönül selâmetine, ledünniyat temizliğine ve saflığına ulaşmaya ihtiyacımız vardır. Kur'ân, *عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ* “Siz kendinizi düzeltmeye bakın!”³⁷ diyor. Allah, Kendi rızası istikametinde ibadet yapan ve Rabbine karşı saygılı insanları sever. Kolaycılar ise hem “Ben, Allah'ın kuluyum, Allah'ın bana yüklediği vazifeleri yapıyorum.” derler hem de bin türlü isyan içinde bulunurlar.

Hakikî mü'mine gelince o, Allah'ın kendisine yüklediği vazifeleri yapmayı başkalarına müessiriyet adına önemli bir esas kabul eder. Çünkü Allah, bu hususta “*Benden hayâ et yâ İsa!*”³⁸ diyerek Hz. İsa'ya dahi tembihte bulunur. Bu da “*Yapıyorsan anlat, yapmıyorsan Allah'tan utan!*” demektir. İnsanın asıl vazifesi, sorumluluklarını önce kendisinin yapması sonra da fırsat buldukça bunları anlatmasıdır. Böyle biri misali başkalarından verse de hep yaptığı şeyi anlatıyor gibi olacaktır. Evet, bir insan meselâ teheccüt kılmıyorsa, ona başlamadan başkalarına tavsiyede ürpermeli. Zira bunun tesiri olmayacaktır ve o boşuna çene çalacaktır. Keza bir insanın “Haftada pazartesi ve perşembe olmak üzere iki gün oruç tutun!” diyebilmesi için önce kendisinin tutması lâzımdır. Zira Allah “*Niye yapmadığınız/yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?*”³⁹ buyuruyor. Sanki “*Utanmıyor musunuz?!*” der gibidir.

³⁷ Mâide sûresi, 5/105.

³⁸ Ahmed İbn Hanbel, *ez-Zühhd* 1/54; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/382.

³⁹ Saf sûresi, 61/2.

Bunun gibi namazı irşaddan ayıramayız. Cihad mühim bir farz olduğu gibi namaz da insanın nefisine karşı en mühim cihadıdır. Allah Resûlü bir savaştan dönerken, “*Şimdi küçük cihaddan, büyük cihada dönüyoruz!*” buyurmuş, bunun üzerine sahabe büyük cihadın ne olduğunu sorunca da Efendimiz, “*Nefis ile olan cihaddır.*”⁴⁰ cevabını vererek asıl büyük cihadın nefisle boğuşma olduğunu ifade etmiştir. Namaz kılmayan insan ise nefisine yenik düşmüş demektir.

Hiç unutulmaması ve asla hatırdan çıkarılmaması gereken bir husus da, sözümüzün karşımızdaki insanda mâkes bulması, bizim, Allah ile irtibatımıza bağlıdır. Zira hüsnükabile mazhar edecek olan Allah'tır. Mü'min, hâl ve hareketleriyle her zaman Allah'a hakkıyla kul olmaktan başka bir ideal ve gayesi olmadığını göstermelidir ki Allah (celle celâluhu) da onu muvaffak kılsın.

⁴⁰ el-Beyhakî, *ez-Zühd* 1/165; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 13/523.

SİYASETE BAKIŞ

Soru: Zamanımızda mutlaka siyasî bir fikre katılmanın zarurî olduğunu söylüyorlar. Ne dersiniz?

Siyasî bir fikre katılma bazen bir vazife olabilir. Toplumun kaderini belirlemede her mü'min behemehâl reyini kullanmalıdır. Zira bu, vatanî bir vazifedir. Bir mü'min, seçimlerde kendisine düşen vazifeyi yapmazsa, Allah indinde mesul olur. Aynı zamanda o, bu meselenin ciddiyetini ana baba, dede nine gibi yakın dairede bulunan kimselere de mutlaka anlatmalıdır.

Ancak, oyların hangi partiye verilip verilmemesi meselesi beni çok ilgilendirmez. Hayatımın sonuna kadar da bu mevzuda, değil açık ve sarıh bir şey söylemek, iş'ardan dahi içtinabı kendime vazife sayarım. Ben, "Falan partiye oy verin, filân partiye oy vermeyin!" demiyorum. "Oy kullanmak bir vebcedir. Herkes bu vazifeyi yerine getirmeli yoksa mesul olur!" diyorum. İşte bu kadar ben de siyasîyim...

Bir partiyi tutma mevzuuna gelince; bizim gibilerin bir partiyle alâkası seçime bir hafta kala başlar. Onlar kendi aralarında, hangi partiye oy verecekleri mevzuunda konuşur, görüşür ve seçim günü de gider reylerini kullanırlar. Daha sonra da artık bu işin münakaşasını yapmazlar. Çok demokratik ülkelerde anlayış böyledir. Nitekim Amerika'daki seçimler

sonrası Türkiye'ye Amerikalı bir vatandaş gelir. Buradan birisi ona, "Siz hangi partiyi tutuyorsunuz? Cumhuriyetçileri mi, yoksa Demokratları mı?" şeklinde bir soru sorar. Adam, "Ben hiçbirini tutmam!" diye cevap verir. "Rey kullanmadınız mı? Oyunuzu nereye attınız?" diye sorunca adam ona şu cevabı verir: "Oyumu Kennedy'ye verdim. Ancak ben daha sonrasını düşünmem. Çünkü benim seçimle alâkam ve iştigalim muvakkattır."

Bunun gibi bizim de dar dairede devamlı bir vazifemiz vardır ki biz büyük ölçüde onu düşünürüz. Bu itibarla da vazifemizi yaparken şu veya bu nokta-i nazar bizim görüşümüze kat'iyen tesir etmez. Bizim bu dar dairedeki vazifemiz kalbî hayatımızla alâkalıdır. Biz daha ziyade bununla meşgul oluruz.

Yukarıda söylenenler, mü'minler için de önemli düstur ve prensiplerdendir. Zira mü'minin ruhuna ve kalbine karşı muttasıl sürekli vazifeleri vardır. Beş vakit namaz kılma, kalbini pak tutma, Allah ile münasebetlerine dikkat etme ve O'ndan kopuşu kopukluk sayma... gibi bir sürü vazife. Bunlar bir mü'minin hiç inkıtasız devamlı vazifeleridir. Seçimler dört senede bir olur. Bir hafta kadar onun yoğun propagandası sürer. Rey atılır ve kavga biter. Akıllı insanların yapacağı şey de bundan ibarettir. Akılsız insanlardır ki, her şey bittikten sonra yok yere çene çalar, şuna buna sataşır, sürekli iftirak türküleri söyler, sevdirme yolu varken herkesi tenfir ettirir ve ömrünü kavga yolunda tüketir.

Resûl-i Ekrem'i düşünelim. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), Uhud öncesi, "*Uhud'a çıkmayalım, Medine'de kalalım!*" der. Buna karşılık hususiyle de gençler, "*Çıkalım, savaşalım, onlara karşı koyalım!*"⁴¹ derler. Meşveret gereği gençlerin dediği olur. Oraya kadar gidilir. Savaş başlar-ken münafıklar cepheden çekiliverir. İşte böyle bir durumda

⁴¹ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsne'd* 3/351; İbn Hişâm, *es-Siratü'n-nebeviyye* 4/8-9.

Efendimiz'in yerinde kim olursa olsun çok öfkelenebilirdi. Belki O, her şeye rağmen yine öfkelenmeyecekti ama yine de Allah ikazda bulunur: *“Senin insanlara yumuşak davranman da başka değil Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer öfkeli, şiddetli, hiddetli ve katı kalbli olsaydın (ki değilsin) onlar etrafından dağılıp gidecek ve seni yalnız bırakacaklardı. Öyleyse başışla onları, kusur işlediler. (Bir de Bana karşı kusur işlediler.) Onlar için istiğfar et. (İş bitti diye ‘Artık sizinle meşveret etmiyorum’ deme. Şu yaralı hâlinle –ki onların kalbleri de kırık– topla onları ve) meşveret et (ve ‘şimdi ne yapalım’ de.) Bir kere de azmettin mi yalnız Allah’a tevekkül ol!”*⁴²

İşte Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) öğretilen ölçü budur. Şimdi siz de kendi durumunuzu hesap edin ve ne demek istediğimi değerlendirmeye çalışın...

⁴² Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/159.

İkinci Bölüm

DÜŞÜNCE BOYUTU

DİN VE DOKTRİN

Soru: Kur'an'ı doktrin olarak kabul edebilir miyiz? Değilse, neden edemeyeceğimizi izah eder misiniz?

Doktrin, aslen Latince bir kelimedir. Türkçede tam bir karşılığı olmamakla beraber en yakın anlamı ifade eden “mezhep”, felsefî, siyasî, fikrî sistem teşkil eden kavramların, dogmaların bütünü anlamında bir kelimedir. Meselâ komünizm, kapitalizm, faşizm doktrini denilir ki, bunlar içtimaî birer mezheptirler. Doktrin, daha ziyade, Latince me’ haz olarak kullanıldığı yer itibarıyla, beşer karihasından çıkan, hayatta mâkes bulsun bulmasın hayatın belli yönlerine ait, tekevvün eden bir kısım sistemler bütünü demektir ki, Durkheim’in nasyonal sosyalizmi bir içtimaî doktrin olduğu gibi, içtimailiğin yanında iktisadî da ele alan Marksizm de başka bir doktrindir.

Bunlar, beşer karihasından çıkan, beşere ait pek çok yönden tek bir tanesini ele alan ve sonra belki bazı şeylere de hâşiyeler, derkenarlar olarak el atmaya çalışan tamamen beşerî sistemlerdir. Bunlar, zamanla yaşlanınca rafa kaldırılırlar ve yerlerine başkaları gelir oturur. Yani doktrinlerde daima tebeddül ve tahavvül söz konusudur. Nitekim komünistler bir dönemde, revizyoncu olanlar ve olmayanlar diye birbirlerine düşmüşlerdi. Aslında beşer karihasından çıkan her

şey ihtiyarlamaya mahkûmdur. O, daha adamın ağzından çıkarken ihtiyarlama sürecine girmiş demektir. Ve birkaç sene sonra belinin bükülmesi kaçınılmazdır.

Bolşevizm, 1917'de ilân edildi. Kendi ifadelerine göre 1919'da rayına oturdu. Neredeyse her sene bir revizyon gördü. Onu cazip göstermek için durmadan boya ve cilâ vuruldu. Aslı sağlam olmayınca cilâ da tutmadı. Ve ardında bıraktığı acı hatıralarla tarihin hafızasındaki mukadder yerini aldı. Zatında beşer karihasından çıkan her şeyin âkıbeti budur. Bir bakıma da bu, doktrinin âkıbetidir. Uzun ömürlü, doğduğu günden bu zamana yaşamış tek bir doktrin gösterilemez.

Mesele böyle ele alınınca, Kur'ân-ı Kerim'e ve İslâm dinine doktrin denmesi kat'iyen doğru değildir. Çünkü Kur'ân, İslâm dininin ifadesi olarak, ezelden gelmiş ve ebede namzettir. Allah, maziye ve müstakbeli hâl (şimdiki zaman) gibi görür ve bilir. Bunun için de vaz'ettiği ahkâm, daima tertaze kalmıştır ve kalacaktır. Onu ne zaman ele alırsanız alın, tebdil ve tağyire ihtiyaç hissetmeden prensiplerini rahatlıkla yaşayabilirsiniz. Böyle olması zarurî ve bedihîdir. Çünkü o, bütün kevn ü mekânı elinde tutan Allah'ın ifade ve beyanına dayanmaktadır.

Her doktrin, beşerin bir-iki veya üç yönünü ele alır ve aksettirir. İnsanın letâifine, kalbî melekelerine ve beyin fakültelerine kadar bütün vücudunun maddî-mânevî ihtiyaçlarına cevap verecek şey ancak dindir. Meselâ, bir doktrin sadece mideyi esas alarak yürümüştür. Ona göre işin temelinde madde, yani karnını doyurma ve mide yatmaktadır. Bu anlayışta âdeta kalb mideye yedirilmektedir. Böyle bir sistem, insanın sadece bir yönünü ele almaktadır. Başka biri, insan, iktisadî durumunu düzeltirse sair şeyler de düzgün gider demektir ki, bunların hemen hepsi insanın sadece hayvanî ve nebatî yönünü ele almaktadır. Bunlara göre insan, yukarıdan

hava, aşağıdan su alacak, büyüyüp çınar hâline gelecek, sonra da gümleyip gidecek bir cisimdir.

Bu doktrinlerin hiçbiri, benim ezel ve ebetle alâkamı anlatmıyor; ruhumdaki meyilleri, tûl-i emelimi anlatmıyor; kanat çırpıp semalara doğru uçuşumu, bütün kevn ü fesada bir tekme vurup itişimi anlatmıyor; ebedden ve ebedî Zât'tan başka bir şeye razı olmadığımı anlatmıyor; ve tabiî ki, insanın ebedî hayattaki durumunu da hiç mi hiç anlatmıyor.

Din ise, bütün bunların hepsini kâmilten anlatıyor ve hepsini kucaklıyor. Bu noktada da doktrin-din birbirinden ayrılıyor. Hâsılı, din başka, doktrin başkadır.

ŞAHS-I MÂNEVÎ

Soru: “Bu zaman, cemaat zamanıdır. Ehemmiyet ve kıymet, şahs-ı mânevîye göre olur. Maddî, ferdî ve fânî şahsın mahiyeti nazara alınmamalı.”⁴³ sözü şahs-ı mânevîyi teşkil eden zatların kıymet ve değerini yükseltir mi, alçaltır mı?

Ben bu soruyu şöyle anladım: Bu zaman cemaat zamanıdır. Cemaat içinde çok büyük fertler zuhur etse bile onlar, o cemaatten beklenen büyük işleri yapamazlar. Bu zamanda üst üste yığılmış müterakim meselelerde, hususiyle de profesyonel ehl-i dalâlet karşısında muvaffak olabilmek, sağlam bir şahs-ı mânevî teşkil etmiş heyetlerin plân ve hareketine bağlıdır. Kimse tek başına bu türlü meselelerin üstesinden gelemez. “Zaman, cemaat zamanı” derken acaba cemaati teşkil eden fertleri alçaltıyor muyuz, yoksa yükseltiyor muyuz?

Evvelâ, bu zaman cemaat zamanıdır ve zamanımızda cemaat konusu daha bir ehemmiyetini artırmıştır. Yoksa Hz. Âdem’den bu yana zaman hep cemaat zamanı olmuştur. *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* diyen bizler, mâşerî vicdanla günde kırk defa bu hususu seslendirerek Allah’ın huzurunda kemerbeste-i ubûdiyetle kulluğumuzu ve Allah karşısında cemaat olduğumuzu ifade ediyor; evet “Ben” demeyip “Biz” diyerek, “Allahım, Sana kulluk ediyor ve bu konuda yardımını da ancak Senden istiyoruz!”⁴⁴ şeklinde arz-ı ubûdiyette bulunuyoruz.

⁴³ Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.2.

⁴⁴ Fâtıha sûresi, 1/5.

İslâm, ferdin vicdanının cemaate rükün olabilecek hâle gelmesini sağlamış ve bunu en kâmil şekilde gerçekleştirmiştir. Tarihte mücedditlerin ve müctehitlerin yoğurdıkları teknenin içindeki bütün ıstifalar (tabiî ve fitrî bir ıstıfa olmayıp doğrudan doğruya iradeye bağlı bir ıstıfa, bir seçilme ve bir saflaşma ile cemaat şuuruna varma) oluşa oluşa bugünkü hâlini almıştır ve bugünkü hâli alabilmesi de bir bakıma gayet tabiidir. Çünkü günümüzde küre-i arz, bütün devletleriyle tek bir devlet hâline gelmiştir. Televizyonlar, radyolar ve seri vasıtalar, insanların muhabere ve muvasalasını o kadar kolaylaştırmıştır ki, eskiden köyler arasında cereyan eden muhabere süratinde, şimdi Japonya ile Türkiye arasında muhabere gerçekleşmektedir.

İşte bu durum, vicdan ve ruhlarda da cemaat şuurunun gelişmesini zarurî kılmaktadır. Ancak bugün, değişik hâdise ve cereyanlar karşısında toplumu yoğurup böyle heyetler oluşturmak, Allah'ın inâyetine vâbeste bir husustur ve o da bir mânâda vardır. Bu heyetler, Devr-i Risaletpenâhî'den bugüne, Kur'ân-ı Kerim'in potasında, Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) vaz'ettiği esasatı sayesinde yoğrula yoğrula belli bir seviyeye gelmiştir. Şimdilerde bizler etrafımıza baktığımızda bunu gayet net olarak görmekteyiz. Dahası, Cenâb-ı Hakk'ın inâyetine kalmıştır.

Bu sözün bir diğer mânâsı da şöyledir: Daha evvelki devirlerde insanlar arasında, ilmî hayat, değişik doktrinler ve fikrî cereyanlar gelişmediği için, yığınlar, hakkı veya bâtili temsil eden bir insanın arkasından sürüklenip gitmişlerdi. İnsanlar ayrı ayrı menbalardan ders almadıkları, farklı kaynaklardan su içmedikleri, hayat-ı içtimaiye belli standartlar içinde mahpus bulunduğu için bir fert bütün toplumu arkasından sürükleyip götürebilirdi. Meselâ, hak cephesinde Ebû Hanife, Alparslan, Tuğrul Bey ve Fatih; bâtil cephesinde ise Hasan Sabbah ve Bedrettin Simavi bir kısım kimseleri arkalarından

sürükleyip götürebilmişlerdi. Bundan da anlaşılmalıdır ki, eskiden cemaatler belli bir kültürle yetiştiklerinden daha saf oluyor, daha rahat sürüklenebiliyor ve bugünkü anlayışımızla onlar içinde kitle hâlet-i ruhiyesini heyecana getirmek ve kitle psikolojisinden istifade etmek daha rahat oluyordu.

Günümüzde ise herkes ayrı ayrı kültürlerden istifade edip ayrı menbalardan beslenmektedir. Kimi Marks'ı, kimi Engels'i, kimi Mao'yu, kimi Lenin'i, kimisi de Kur'ân'ı ve Resûlüllah'ı dinlemektedir. Bu kadar kültür farklılığı da, hâliyle bir çok akımın zuhuruna sebep olmaktadır. Bu itibarla da bugün yığınlar birbirinden kopuktur. Bu kopuk kopuk insanlar, tek başına allâme-i cihan, dâhi-i âzam da olsalar hiçbir şey yapamazlar. Ayrıca günümüz insanının gelişmiş olmasından ve bazı şeylere vukufundan ötürü enaniyete dayalı bir kopukluk içindedir ve herkes aslan gibi müstakillen hareket etmek istemektedir.

Buna binaen, günümüzde insanları bir ve beraber hareket etme fikrine çağırma çok ehemmiyet kazanmıştır. Dünyadaki değişik dalâlet cereyanları, fikir birliği yapmak suretiyle aradaki mesafeleri kaldırmakta ve bir vahdet teşkil ü tesisine çalışmaktadırlar. Meselâ, bir dönem bütün matbuat, Çin ve Rusya'da sansür edilmiştir. Devletin sansür müesseselerinden geçmeyen hiçbir gazete –masum dahi olsa– bir fikri neşredememiştir. En masum düşüncelerin altında dahi çeşitli şeyler aranmakta ve meselâ bir gazete, “Atomdan daha küçük partiküller var. Bunlar atomu teşkil eden parçacıklardır. Bu atomun parçaları, bilemediğimiz bir kanunla bir araya gelip atomu teşkil etmektedir.” şeklinde bir haber yapsa –ki bu gayet masum bir haberdir– uyanık bir Marksist şöyle diyerek bu yayını engelleyebilmektedir: “Hayır, hiç de öyle değil; siz burada ‘Bilemediğimiz ve esrarengiz bir şeyle bunlar bir araya geliyor’ deyince bize bir dış müdahalenin var olduğunu anlatıyorsunuz.”

Onun için, böyle ülkelerde değişik fikirler ve anlayışlar olamazdı. Olsa bile hemen engellenirdi. Ancak bizim gibi hür dünya blokunda yerini alan milletler, –burası memerr-i efkârdır– Avrupa, Rus ve Çin gibi dünyaların nâşir-i efkârı gazeteler, neleri varsa, rahatlıkla neşredebilirlerdi. Şimdi herhâlde bu kadar eracifin içine giren kalb ve dimağlarda sıhhat kalmayacak ve bir vâhid-i sahih teşkil edebilme durumu da mümkün olmayacaktır. Onun içindir ki, inanmış sinesler sağlam bir vahdet teşekkül ettirerek kendilerini ifade etmeye çalışmalıdırlar. Böyle bir dönemde inananların sürtüşmesi dalâlettir, tuğyandır ve Allah'ın hakkımızda bir azabıdır. Öyleyse böyle bir zamanda mü'minler, gizli-açık düşmanları karşısında onlara mukabele edebilmek, millî bütünlüklerini koruyabilmek için sahih bir cemaat teşkil etmek ve cemaat hâlinde hareket etmek mecburiyetindedirler. Bu devirde Gavs-ı Âzam Abdulkadir Geylânî, Muhammed Bahaüddin Nakşibend ve İmam Rabbânî Hazretleri de olsaydı, onlar da hi böyle davranıp bu tür bir heyetin uzvu olmaya razı olacak ve cemaat hâlinde hareket edeceklerdi.

Şimdi de böyle bir mesele, cemaatin fertlerinin kıymetini yükseltir mi alçaltır mı meselesine gelelim. Kıymetli bir bütünü meydana getiren parçalar, kendi kendine kıymet kazanır. Nasıl ki dağdaki, sokaktaki ve taş ocağındaki taş, yerinde kaldığı müddetçe sadece bir taştan ibarettir. Ancak bu taş kubbede diğer taşlarla baş başa verdiği zaman binlerce lira değerinde bir kıymet kazanır. Bir güzelliği olan –meselâ nâfizü'l-kelim ve natûk (sözü tesirli ve güçlü hatip) olan– bir kimse aynı zamanda sağlam bir kalb yapısına sahip birisiyle yan yana gelirse, iki güzellik yan yana gelmiş olur. İki güzellik bir araya gelince, o onun güzelliğinden, o da diğerinin güzelliğinden istifade eder. Her biri iki güzelliğe sahip olur ve bu şekilde dört güzellik ortaya çıkar. Bunlardan bir tanesi servetiyle gelip onlara omuz verse, bir başkası ilmiyle destekte bulursa, dört adam meydana gelmiş olur. Dört güzelliğin

teatisiyle burada sekiz güzel ortaya çıkar. Dairevî olarak meseleyi ele alırsak nâmütenâhî güzellikler meydana gelebilir demek de mümkündür.

Hâsılı, kıymet şahs-ı mânevîye verilirse fertlerin kıymeti alçalmayıp yükselecektir. Kıymetli bir cemaat içinde her fert abdestle kılınan namazın her rüknünün kıymet kazanması gibi çok aziz ve kıymetler üstü kıymeti haizdir.

KÜÇÜK ŞEYLERDEKİ BÜYÜK SANAT

Soru: Bazı kimseler, “Madem Allah büyüktür, neden zerre kadar küçük şeylerle uğraşılıyor?” “Zerrecikler ve hücrelerin olmasını sebepler yapıyor.” diyorlar. Yani bu işleri sebeplere veriyorlar. Bunu söyleyenlere nasıl cevap verilmelidir?

Cenâb-ı Hakk’ın umûr-u hasîseyle, yani küçük küçük şeylerle şe’n-i rubûbiyetinin gereği meşgul olması Allah adına bir nakîse değildir. Esasen, büyük şeylerle beraber küçük şeyleri de yapması Allah’ın büyüklüğündendir.

Bazı büyükler vardır ki, onların nazarları sadece büyükleri görür. Dolayısıyla sadece onlarla meşgul olur ve küçükleri göremezler. Meselâ, bir mareşal, ordunun içinde sadece kurmaylarıyla temas ediyorsa, bu temas tam değildir. Büyüklüğün şe’ni odur ki, ara sıra onbaşılık mertebesine de insin ve onu da dinlesin. Bazen eratın arasına çıkıp onlara muhatap olsun. Böylece o, neferlerin mertebesinde neferlere kendi mevcudiyetini hissettirecek ve onları da memnun edecektir ki, bu meşguliyet onun neferlere de ehemmiyet verdiğini gösterecektir. Binaenaleyh işte bu, büyüklüğün önemli bir yanıdır.

Allah (celle celâluhu), sistemlerin yanı başında, insanı da yaratıyor. Sistemlere kıyasla insan mikroskobik bir varlıktır. Evet, koskocaman nebülözler karşısında insana ancak bir mikrop nazarıyla bakılabilir.

Meseleyi daha büyük cisimler açısından ele alacak olursak –şayet muteriz olsa– güneş şöyle diyecektir: “Allah ne diye şu mikrop kadar insanları yarattı? Bizim gibi büyüklerle meşgul olsaydı, şe’n-i rubûbiyetine daha uygun düşerdi!” Bu, böyle teselsül edip gidecektir. Zavallı insan! Sistemler karşısında mikroskobik durumunu unutuyor da mikropların küçüklüğüne bakıyor. Hâlbuki bilemiyor ki, esas mikro âlemde ve zerrât âleminde ne küçükler var ki, bunlar şe’n-i rubûbiyetin birer dili ve tercümanındırlar.

Allah’ın Zât’ında şeriki olmadığı gibi rubûbiyetinde de ortağı yoktur. Ehad ve Vâhid olan Allah, her şeyin sevk ve idaresini tek başına yapar. Atom çekirdeğinin etrafında elektron ve protonları çeviren bizzat O’dur. Kanunlar sadece itibarî ve izafî şeylerdir. Sistemleri çeviren ve kanunları koyan da Allah’tır. Şayet Allah, başka bir âlemde başka türlü bir düzen kursaydı, biz sünnetullaha bakıp bunların da prensiplerini bulur yine onlardan sabit kanunlar çıkarabilirdik. Meselâ, Nevton’un anlayışıyla, câzibe (yerçekimi) kanunu olmasaydı da, her cisim devamlı bir surette birbirinden uzaklaşsardı, bu defa biz bunun da kanununu bulur ve “Cisimler birbirini iterler, her cisimde anilmerkez (merkezkaç) bir keyfiyet vardır.” derdik. Bunun aksi de olabilirdi. O zaman biz, “Cisimlerde müthiş bir ilelmerkez (merkezçek) gücü vardır.” derdik. Ölçüyü ve kıstası vaz’eden Allah olduğu gibi bütün bu azim icraatı yapan da O’dur ve icraat yaparken ne makro ne de mikro âlemde işine bir şerikin burun sokmasını istemez. Evet, her şeyi Allah’ın Kendisi yapıyor. Bunu, düşüncemizle bunların içine girdiğimiz zaman anlayabiliyoruz; anlıyor ve görüyoruz ki, tabiat ve sebepler bu işlere zerre kadar parmak karıştırırsa, her şey altüst olacaktır. Allah küçük dairede de büyük dairede de şerik istemediği gibi, küçüklerden de merhametini esirgememektedir.

Meselenin dikkatlerden kaçmaması gereken bir yönü de şudur: Küçükler küçüklükleri içinde öyle harika keyfiyet ve

sanatlara sahiptirler ki, bunları çok defa büyüklerde bulmak mümkün değildir. Bir mikrobun, bir bakterinin çok büyük bir mahareti ve ince işleri vardır. Bir diş bakterisi, elindeki manivelası ile senin dişinin bir tarafına yanaşır ve sanatını icra etmeye başlar. Dişini eritirken manivelasının sesini başka bir mikrop duyar gelir ona refik (arkadaş) olur. Anlaşıp, senin dişin üzerinde hâkimiyet tesis etmek için bir koalisyon kurarlar ve dişinin iflâhını keserler. Bu işi bir fil yapamaz.

Bu itibarla maharet ve sanat, büyüklük ve küçüklükle mâ-kusen mütenasiptir (ters orantılı) denebilir. Evet, görülebilse, küçüklerde Allah'ın sanatı daha barizdir. Bu bakımdan mikroskopla bir hücreyi teşrih masasına yatırıp bir kapı kadar büyütsek, hücrenin DNA ve RNA'sının içine girsek, öyle harika icraatlar müşâhede edeceğiz ki, onu, ne filin boyunda ne de hortumunda görmek mümkün değildir.

SINIRLININ SINIRSIZ MİKİYAS OLMASI

Soru: Sınırlı olan mevcudat, sınırsız olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyeye nasıl mikyas olmaktadır?

İnsan, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsının nokta-i mihrakiyesidir. Kâinata dağılan esmâ-i ilâhiye, insan mahiyetinde belli bir noktaya tevcih edilmiştir. İnsan, bin bir esmâ-i ilâhiyenin cilvegâhı veya kısm-ı âzâminin tecellî ettiği bir varlıktır. Bu mahiyetiyedir ki insan, Cenâb-ı Hakk'ın esmâsına ayna olabilecek zenginlikte yaratılmıştır.

Bir diğer husus, insan kendisinde bulunan sınırlı ve nâkis vasıfların çehresinde nâkis olmayan birinin esmâ ve sıfatlarını okuyabilir. Evet insan, varlığıyla bunları kendisine veren ve ihsan edenin hazinesinde her şeyin bulunduğu kanaatine ulaşır ve “Bunlar bana, O’ndan geliyor.” der. Meselâ onda bir cemal varsa, O Hz. Cemil’den, idrak varsa O’nun ilim sıfatından, irade varsa yine O’nun Mürid isminden, kudret varsa o da Kudret sıfatından geldiğini idrak edebilir. Yani insan kendisinde mevcut olan şeyleri gördükten sonra kendisini yaratan Zât’ta da bunların mevcut olduğu kanaatine varır.

Ayrıca bizde her şey sınırlı ve muhat, Cenâb-ı Hak’ta ise nâmütenâhîdir. Biz bizdeki sınırlı şeylerle O’nda bunların nâmütenâhî olduğunu görürüz. Bizim iktidar ve gücümüz elimizin ulaştığı daire içinde cereyan eder. Bu itibarla da elimizin ulaşamadığı daire içinde tasarrufta bulunamayız. İşte biz,

böylesine dar bir irade ve kuvvetle, kâinat çapında cereyan eden hâdiselere bakar, Hâlık'ın nâmütenâhî kudret ve iradesine muttali olur, belli ölçüde O'nu tanıma imkânına ulaşırız. Keza ilmimiz de dar bir sahada cereyan eder. Âyet-i kerimenin ifadesiyle Allah'ın bildirdiğinden başka bir şey bilemeyiz ve ancak O'nun dilediği kadar bir şeye muttali olabiliriz.⁴⁵ Biz yarın ne olacağını bilemeyiz. Çünkü ilmimiz sınırlıdır.

İşte bu kadar dar bir dairede cereyan eden sınırlı ilmimizle Hâlıkımız'da bunun nâmütenâhî olduğunu görürüz. Çünkü bütün kâinatı baştan sona sarsmadan, bozmadan, bir arıza meydana vermeden, hâdiseleri aksatmadan idare etmek öylesine muhit bir ilim ister ki, ilk sebeple en son müsebbebi birden görsün ve her şeyi arızasız sevk ve idare etsin. Evet, sebep ve müsebbebi vaz'eden O, onları gören O, sağlam bir tenasüp içinde onları birbirine bağlayan O, muhit ilmiyle her şeyi plânlayan, keşfeden, kontrol eden ve hepsinin üzerinde nighbân olan da yine O'dur (celle celâluhu).

Konuya Üstad Bediüzzaman'ın yaklaşımı bir hayli enfestir. O, şöyle der: *Mutlak ve muhit bir şeyin hudut ve nihayeti olmadığından ona bir mahiyet biçilemez, bir suret ve taayyünle hükmedilemez. Meselâ, zulmetsiz daimî bir ziya bilinemez ve hissedilemez. Ne vakit hakikî veya vehmî bir karanlık haddi çekilir, işte o zaman bilinebildiği kadar bilinir. İşte Cenâb-ı Hak'ın ilim, kudret... gibi sıfatları; Hakîm, Rahîm... gibi isimleri, muhit, hudutsuz, şeriksiz olması itibarıyladır ki, onlar mahiyet-i nefsü'l-emriyelerine uygun bilinemez ve hissedilemezler. Bu gibi isim ve sıfatların hakikî nihayet ve hadleri olmadığından farazî ve vehmî birer had çizilmelidir ki bilinebilsinler. İşte onu da vehmî ve hayalî evsaf ve buudlarıyla enaniyet yapar.*⁴⁶

⁴⁵ Bkz.: Bakara süresi, 2/32.

⁴⁶ Bediüzzaman, *Sözler* s.584 (Otuzuncu Söz, Birinci Maksat).

Esasen bizim kelâmî (maksadı ifade) gücümüz de oldukça dardır. Değil Allah'a ait evsafın ve kâinat esrarının ifade edilmesi, kendi içimizde oluşan mefhumları dahi ifadeden âciziz. Zannediyorum hiç kimse içinde hissettiklerini tam ifade edemez. Onun için büyük şair, “*Ben o nağmeden müteheyyicim / Ki yoktur ihtimal-i terennümüm.*” der. Bundan da anlaşıldığı üzere içte hissedilen şeyler çok başkadır.

Şimdi gelin Cenâb-ı Hakk'ın kelâm sıfatına bakalım. Allah bütün kâinata ve bütün insanların kalbine bir anda ilhamda bulunur ve konuşur. Her kalb, vicdanında Mevlâ'nın sesini bî kem u keyf hissettiği zaman ve her vicdan Mevlâ'ya ait ilhamlara mehbît olduğu zaman –bunlar mecazdırlar– Allah onunla konuşuyor demektir. Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücut karıncadan alın da insana kadar her varlıkla konuşur. Allah, hayvanata da ilhamda bulunur. Nitekim “*Rabbın arıya vahyetti.*”⁴⁷ âyeti bu hakikati ifade eder. Arı o muhteşem peteğini hazırlamasında, “sevk-i ilâhî” diyeceğimiz Allah'ın ilhamıyla yapacağını yapar. Yeryüzünde veya diğer gezegenlerde ne kadar canlı hevam veya haşerat varsa hepsi her an Cenâb-ı Hakk'ın sevkıyla sevk olunmaktadır. Demek ki, Allah, hususî telefonuyla bunların hepsiyle birden konuşmaktadır.

İşte bu kelâm sıfatıdır ki, Cenâb-ı Hak onunla Hz. Musa'ya teveccüh edince Hz. Musa şöyle der: “*Senin kelâmın bu mu Allahım; bu kelâm bin insanın sözünden daha kuvvetlidir.*” Burada bin rakamı, kesretten kinayedir; Hz. Musa'nın orada duyduğu kelâm-i ilâhî belki milyar kere milyar insan sözünün çok üstündedir. Bunun üzerine Hz. Musa kendinden geçer ve bayılır.⁴⁸ Bu, “Vâhidiyet” tecellisiyle kelâm sıfatının zuhur ve in'ikasıdır. Bu, ehadiyetin mazharı olabilme itibarıyla işi kavrayacak olan Hz. Musa'nın tahammül edeceği bir şey değildi.

⁴⁷ Nahl sûresi, 16/68.

⁴⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 6/30; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 4/1119.

O zaman biz bizdeki dar kelimeyle bütün kâinatla bir anda konuşan ve biriyle konuşması diğeriyle konuşmasına mâni olmayan Hz. Allah'ın “kelâm” sıfatında nâmütenâhîliğini anlarız.

Bunun gibi duyma mevzuunda da biz, duyulacak olan şeylerin milyonda beş-altısını ancak duyarız. Bir defasında Hac'da şöyle bir hâl yaşamıştım: “Cenâb-ı Hak, her elini açıp ‘Yâ Rabbi!’ diyene ‘Lebbeyk!’ diyor ve birinin duası, diğeri- nin duasının dinlenmesine mâni olmuyor.” Evet, milyar defa milyar diller O'na dua eder de Allah hepsinin duasını duyar. Tabir caizse Sem'-i Mukaddesiyle her şeyi dinler. Evet, işte biz de mahdud ve sınırlı duyuşumuzla Cenâb-ı Hak'taki bu sınırsızlığı idrak ederiz.

Şimdi meseleyi biraz daha açalım: Bizde Cenâb-ı Hakk'a ait bir kısım hakikatlerin gölgeleri vardır. Biz bu gölgeler sayesinde bunların birer asılları olabileceği kanaatine varırız. Bu sınırlı şeyler, her şeyiyle sınırsız birinden gelir. Hatta bizdeki tûl-i emel, ölmeme arzusu, ebediyet iştiağı, Cennet isteği, Cenâb-ı Hakk'ın ebediyetinden gelen arzulardır. Bu sınırsızlık arzusu Allah'tan gelmeseydi bizde böyle bir arzu olamazdı. Evet, her insan kendi kendine: “Babam öldü. Ondan evvel dedem öldü ve bütün bunlar bana kat'î telkin etti ki, ben de burada ebedî değilim.” demelidir. Herkes bu telkin altında kalıp da böyle ebedî olmadığına öyle inanmalıdır ki, hiçbir mülâhaza onun o kanaatini değiştirmemelidir. Bununla beraber bin tane vâiz ve nâsih ona ders verse ve fâni olduğunu anlatsa o yine “Ah bekâ!” der. Bu, Hâlık'taki ebediyetten insan ruhu, fitratı ve vicdanına in'ikas eden bir hakikatin ifadesidir. Onun için rasyonalizmin kurucularından Descartes “Bende bir kısım nâmütenâhî arzu ve istekler var. Bunlar, benden olamazlar. Çünkü ben sınırlıyım. Etrafımdaki eşyadan da olamaz. Çünkü onlar da sınırlı. Öyleyse bende kendisini gösteren bu nâmütenâhîlik arzusu bir nâmütenâhîden geliyor.” der.

Bunun gibi, her vicdan sahibi kendi vicdanını dinlediği zaman, kendisinde eksik ve gedik birer evsaftan ibaret olan hakikatlere tutunmak suretiyle bu gölgelerin asıllarının, hakikatlerin hakikati olarak Zât-ı Vâcibü'l-Vücut'da bulunduğunu görüp gerçeği idrak edecektir. O zaman insanın hakikatini oluşturan sıfât, esmâ ve şunat-ı ilâhiyenin nokta-i mihrakiyesi bir varlık, kısmen bunları kendisine mâl edecek ve “Bunlara ben sahibim!” diyecektir. Daha sonra bunlardaki eksigi ve gediği görerek eksik ve gedik olmayan, her zaman münezzeh ve mukaddes bulunan esmâ ve sıfâta intikal edecek ve her şeyi Allah’a verecektir.

Meselenin diğer bir yönü de şudur: İnsanın kendisine –bir maslahata binaen– benlik arzusu verilmiştir. Bu biraz iradeye de bağlıdır. Zira iradeli olan herkes bir bakıma “Ben” der. İşte bu irade suistimal edilince bundan firavunluk, nemrutluk veya karunluk çıkabilir. Kur’ân-ı Kerim’in ifadesiyle Karun, “*Bana verilen her şey nezd-i beşeriyetimde bulunan ilimle bana verilmiştir. Bütün mal, menal ve servet benim malûmatımın semeresidir.*”⁴⁹ der. İşte bunlar, suistimal edilmiş bir benliğin ifadesidir. Bu benlik, şariat-ı garrânın tezgâhından geçip terbiye gördüğü, Efendimiz’in irşad potasında eridiği zaman vâhid-i kıyasî olarak Allah’ı tanımaya vesile olur. Yani bunlar insanda benliğin gereğidir.

Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) tasavvufî bir üslûpla ele alınırken “Nokta” diye anılır. Gerçi günümüzde insanlar tasavvufa ve tasavvuf terminolojisine çok yabancılar. Oysaki eskiden “Nokta”ya dair risaleler yazılmıştır. Meselâ, Bismillâh’taki “be”nin noktasıyla alâkalı bir kitap yazılmış ve bununla hakikat-i Ahmediye (aleyhissalâtü vesselâm) anlatılmıştır. Bunun hulâsası şudur:

Nokta, bir çizginin en küçük parçasıdır ve kalem hakikatinin ucunun ademe temasıyla ilk meydana gelen mevcuttur.

⁴⁹ Bkz.: Kasas sûresi, 28/78.

Bununla adem gibi görülen şeye bir işaret konmak suretiyle adem parçalanmış ve verâsında mutlak ademin olmadığı görülmüştür. Zıddı ve niddi olmayan bir vücudun bilinmesi için böyle bir nokta lâzım ve zarurî idi ki o, bir vâhid-i kıyasî olarak verâsında kendi gibi olmayan şeyi gösterebilir. Çünkü Allah'ın zıddı ve niddi yoktur. Bu itibarla da Allah, Mevcud-u Mutlak olarak bilinemez. Nasıl karanlıksız bir ışık bilinemez ve mertebeleri ihata edilemez. Bu durumda ışığın içine bir karanlık koymak lâzımdır ki, derecesine göre bütün ışıklar bir tertip çerçevesinde sıraya girsin ve bilinebilsinler. Meselâ, sıfır derecede karanlık, bir derecede karanlık, iki derecede karanlık, üç derecede karanlık... Bunları bir tertibe koyabilmek için karşısında bir ışık tasavvuru gerekir. Veya bir derece ışık, iki derece ışık, üç derece ışık diyebilmek için yine bir karanlık mevcudiyetine ihtiyaç vardır.

İşte mutlak nur, mutlak feyiz ve feyezân olan ve Vücut-u Akdes'ten gelen şeylere karşı, O'nun envarı karşısında ve Cenâb-ı Hakk'ın yokluk âleminde varlığının gölgesi mahiyetinde, Nur-u Muhammedî (aleyhissalâtü vesselâm) bir nokta hâlinde Allah ism-i celilinin remzi "Elif" in üzerine konunca elif bilinmeye başladı. Biz "Elif" i ancak "Nokta" sayesinde bildik. İşte bu "Nokta" "Elif" in hâsiyetine işaret etmektedir. Elif'te ne varsa tecellî cihetiyle min vechin noktada vardır. Ancak bunların hâsiyetini toplayabilmek, bir yerde toparlayıp nokta-i mihrakiye hâline getirmek için milyar defa milyar nokta gerekir. Sonra o "Elif" e ait bütün hâsiyetlerin hepsi bunda vardır denebilir.

Evet, noktaya dair çok kitap yazılmış ve bizde bunlar hep anlatılmıştır. Hulâsa edecek olursak bunun mânâsı şudur: Zıddı olmayan bir şey bilinmez. Onun için Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücut ve Tekaddes Hazretleri bir kısım aynalar yaratmışlardır ki, o sayede kendi varlığı idrak edilsin. İşte bu ayna, insan enaniyeti ve benliğidir. Yeryüzüne şuurlu varlıklar gelmeden

evvel, Allah bilinemezdi. Onun için tasavvufçular insana çok önem vermektedirler. Tasavvufta bunun mânâsı şudur: İnsan yeryüzünde var olacağı ana kadar kâinatta Allah câmi sıfât ve esmâsıyla bilinemiyordu. Bunlar ancak insan sayesinde bilindi. Allah, Hz. Âdem'e esmâyı talim etti ve Kendisini bildirdi. Allah yeryüzünde insan sayesinde bilinir oldu ve bir Mevcud-u Meçhul olarak kendini duyurdu.

Keza insan, benliği sayesinde, “Buraya kadar ben kendi irademle yapıyorum. Benim iradem bu kadardır ve o bir nokta gibidir. Verâsında bütün işleri Allah yapıyor. Benim izafî kudretimle her şey buraya kadar benim tasarrufum dahilindedir. Ötesi Allah’ın tasarrufu içindedir.” der. İnsan, sem’i, basarı ile buna bir hat çizer. Kendi benliğinin yerini tayin etmeye çalışır. Sonra onunla Allah’ın nâmütenâhî varlığına intikal eder.

Bu noktada insan terbiye-i Ahmediye ile müteeddip olmuşsa, nefesine ayırdığı bu şeylerden de vazgeçer ve neticede elindeki o noktayı da atıverir. Çünkü o nokta oraya kadar işe yarıyordu. İş bitince, “Sen O’nu bana sadece tanıtmak için verilmiş bir emanetsin.” der ve kullanılmış partial bir eşya gibi onu da atıverir. Evet o, insana Hâlık’ını tanıtmak için verilmiş bir emanettir. İnsan, onun işi bitince ve yükselip Hâlık’ını tanıyınca onu kaldırır atar. Neticede temerrüt etmeden, firavunluk gayyâsına düşmekten kurtulur ve nübüvveti ait mânânın şahikalarına yükselir.

KALB VE KAFA İZDİVACI

Soru: Kalb ve kafanın izdivacından ne anlamalıyız?

Günümüzde ilmi baş tacı edip her şeyi ona bağlayan bir kısım materyalistler olduğu gibi, müspet ilimlerin hiçbir şey ifade etmediğini ve bir işe yaramadığını iddia eden cahil ve mutaassıp insanlar da az değil.

Bu konuda dünya çapında bir ilim adamı olan Albert Einstein'ın yaklaşımı ile Üstad Bediüzzaman Hazretleri'nin yaklaşımı bir mânâda benzerlik arz etmektedir. Einstein, “*Dinsiz ilim kör, ilimsiz din de topaldır.*” derken, Üstad ise, “*Vicdanın ziyası ulûm-u diniyedir. Aklın nuru fûnûn-u medeniyedir. İkisinin imtizacı ile hakikat tecellî eder. O iki cenah ile talebenin himmeti pervâz eder. İftirak ettikleri vakit, birincisinde taassup; ikincisinde hile, şüphe tevellüt eder.*”⁵⁰ demiştir. Einstein başka bir defa da “*Kâinatın Yaratıcısına olan inanç, ilmî araştırmanın en kuvvetli ve en asil muharrik gücüdür.*” diyerek farklı bir hususa dikkat çeker.

İnsan mantığı, muhakemeyi ve aklî ilimleri ister ve pozitif ilimlerle meşgul olmayı iktiza eder. Kalbe gelince o da dinî ilimlerle ve ruhanî hayatın verdiği vâridâtla meşgul olmayı gerektirir. İşte bunların ikisi imtizaç ettiği zaman ilim adamının himmeti bir üveyik gibi kanatlanır. Bunun aksi bir durum söz konusu olduğunda ise insanın taassuba girdiği, mantık ve

⁵⁰ Bediüzzaman, *Münazarat* s.125.

muhakemede şüphe ve tereddütlerinin hâsıl olduğu ve ilâhî ilimlerle irtibatının kesildiği, hususiyle de felsefenin açtığı yaralarla hep tereddüt içinde bocaladığı görülür. Bu iki hastalığa dûçâr olmamanın yegâne çaresi kalb ile kafa ziyasının cem edilip mantikî bir prizmadan geçirilerek İslâmî düşünce çizgisinin yakalanmasıdır.

Meseleye bir de tarih perspektifinden bakarak açıklık getirmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Tarihte takva ile fûnûn-u medeniyede ilerlediğimiz pek çok zaman olmuştur. Ta hicrî beşinci asırda biz Asya'da bir Rönesans gerçekleştirmişiz ki, Avrupa henüz böyle bir kelimeyi bilmiyordu. Hicrî beşinci asra kadar pek çok ilim adamı aynı zamanda zâhidâne bir hayat yaşamışlardır. Evet, bizim rasathanede oturup aynı zamanda gökyüzünü temâşâ ederken yıldızların hareketleri karşısında hıçkıra hıçkıra ağlayan âlimlerimiz vardır. Niceleri orada vecde gelip kendinden geçmiştir. Yani denebilir ki o zaman ilim araştırma merkezlerimiz ve rasathanelerimiz aynı zamanda tekye ve zaviye vazifesi görüyordu. Keza ilim tarihimize bakıldığında anatomi alanındaki çalışmalarımız, insan vücudunun esrarengiz noktalarındaki araştırmalarımız çok defa başımızı döndürürdü. Diyebiliriz ki, belli bir dönemde fûnûn-u medeniyeye de aynen ve aynı mekânda medrese ilimleri gibi tahsil ediliyordu.

Bu meselede Farabî'nin bir kısım kural dışı sözlerine ve İbn Sina'nın bazı eğri büğrü düşüncelerine bakıp aldanmamak lâzımdır. Kaldı ki onlar da hep Müslüman olduklarını ifade etmişlerdir. Bir kısım yaklaşım ve üslûplarında hata olsa da böyle demiş ve böyle düşünmüşlerdir. Tarih boyunca seleflerimiz arasında dünya kadar beş başı mamur insan yetişmiştir ki hepsinin ayrı bir derinliği olmuştur. Ancak hicrî beşinci asırdan itibaren ki, kalb kafadan ayrılmış ve bunlardan hangisi hâkimse diğerini talâk-ı selâseyle boşamıştır. Ve denebilir ki ondan sonra da bu ikisi bir ölçüde hep ayrı yaşamışlardır.

Şimdi isterseniz meseleyi bir de yakın tarihimiz açısından ele alalım: Biz, Tanzimat'la Avrupa'nın ana salonuna, Meşrutiyet'le de harem dairesine hem de balıklamasına girdik. Cumhuriyet'le münasebetlerimiz daha bir derinleşti. Bunlar, bizim hesaplarımıza bağlı olduğu takdirde elbette ki mahzursuzdu. Ama acaba hep öyle olabildi mi?

Üstad Hazretleri sürekli kalb-kafa imtizacından (bütünlüğünden) bahseder. Ben ise o ikisine evlendirme mânâsında izdivaç demeyi tercih ettim. Bu millete hizmet etmeye gönül vermiş olanlar, iman ve hayat mülâhazaları ile, çağlaya çağlaya nihayetinde ummana ulaşıp ayrı bir kıvama ulaştığında, işte o zaman işi elinde bulunduranların yerine getirmeleri gereken en mühim vazife, aklın ziyası olan fünûn-u medeniye ile kalbin nuru olan ulûm-u diniyeyi yani akli ve kalbi evlendirmek olmalıdır. Biraz da esprili bir üslûpla asırlardan beri birbirine küsmüş ve cüdâ düşmüş akıl erkeğini kalb dışisiyle evlendirmek ve “Yeter bunca ayrı yaşamak, Batıyla bunca zevc-i âher olup hulle yaptınız, artık geriye dönebilirsin!” diyerek bu izdivacı gerçekleştirmek, gelecek adına çok önemlidir.

Bu arada şunu da ifade etmenin yerinde olacağını düşünüyorum. Cenâb-ı Hakk'ın bu millete ve mil-i İslâmiye'ye lütfedeceği nimetlere bel bağlayarak hükümleri onlara bina etmek, İslâm'a hizmet düşüncemiz açısından bize düşmeyeceğinden onlarla meşgul olmayı hizmet felsefemize ve yolumuza zıt ve ters görüyoruz. Ayrıca böyle bir yaklaşım Rabbimiz'le pazarlık yapmak mânâsına geldiğinden dolayı böyle bir saygısızlıkta bulunmanın da kat'iyen doğru olmadığını ifade etmek istiyorum.

Bu vesile ile bir hatıramı aktarmak isterim: Burdur'da ilk sorguya çekildiğim sıralarda bana “Ya hoca! Allah aşkına senin gayen nedir?” demişlerdi. Ben de tavrımı hiç bozmadan, “Vallahi şahsen ben akılla kalbi evlendirmeyi düşünüyorum.”

deyip fûnûn-u medeniye ile ulûm-u diniyenin izdivacından, talebenin himmetinin pervaz etmesinden bahsetmiştim. Ama aradan beş on dakika geçince aynı soruya bir daha muhatap olmuşum. Ben yine, “Elimden gelse zâviye, medrese ve mektep ruhunu barıştırmak istediğimi, bunlardan birinin bizim ruh enginliğimizi ve İslâmî ufkumuzu ifade ettiğini, diğerinin de kâinat kitabını hallaç etmede bize kanat olacağını” anlattım. Zannediyorum üç dört defa bana evirip çevirip aynı soruyu sordular. Ben de aynı mihverde cevap vermeye çalıştım. Tabîi bu arada benim de hakikaten çocuksu tavırlarım olmuş olabilir. Sonra görevlilerden biri bana şunu söylemişti: “Yahu hoca, senin yerinde olsaydım ben her şeyi dosdoğru konuşurdum.” Oysa ben hiç mi hiç yalan konuşmamıştım. Zaten şimdiye kadar da hiç böyle bir düşüncemiz olmamıştı. Bundan sonra da olmayacaktı. Biz başkaları gibi düşünseydik şimdiye kadar bunun bir tereşşuhu olurdu. Ama bizim öyle bir hesabımız ve düşüncemiz hiç olmamıştı; evet bunu bir kez daha ifade etmek istedim.

Sadede dönelim; bana göre kalbi kafayla evlendirme- nin zamanı gelmiştir. Bir taraftan fûnûn-u medeniye dediğimiz fizik, kimya, matematik ve fen bilimleri, diğer taraftan da ulûm-u diniyeyi imtizaç ettirmenin tam zamanıdır. Hatta günümüzde insanları idare etme adına sosyal bilimler de çok önemli bir hâl almıştır. Sosyal bilimler bizim gibi geri kalmış milletlerde pek önemsenmemesine mukabil pek çok açıdan ilerlemiş milletlerde bugün çok değer verilen bir bilim dalıdır. Bu bilim dalına gerekli değeri vermeyen milletler daha ziyade fen bilimlerine ağırlık verirler. Aslında geleceğin zimamdarları, idarecileri ve siyasetçileri sosyal bilimlerle uğraşan insanlardan çıkacaktır. Bu itibarla da fûnûn-u medeniye denen bütün medenî ilimlere bu nazarla bakmak mümkündür.

Ayrıca fûnûn-u medeniyede terakki ancak ulûm-u diniyeye sarılmakla mümkündür. Evet, müsnet ilimlerde ilerleyebilme,

kâinatın basiretli bir şekilde okunup yorumlanmasına, âdeta bir meşher gibi temâşâ edilmesine ve bir kitap gibi gözden geçirilip değerlendirilmesine bağlıdır. Kısaca, oturmuş bir imana ve Kur'ân'ın ufkunu yakalamaya bağlıdır. Geleceğin ilim adamları bu hususu kat'iyen ihmal etmemelidirler.

Dikkat çekmek istediğimiz diğer bir nokta, bu mevzuda fikirlerini naklettiğimiz Einstein ile Üstad Bediüzzaman'ın hemen hemen aynı hususu seslendirmiş olmalarıdır. Bununla beraber yaklaşımlarının biraz farklı olduğu da önemli bir husustur. Bunlardan birinin yaklaşımı din ağırlıklı olduğundan, o kendine has özel bir çizgidedir. Diğerinin yaklaşımı ise, kendini fünûn-u müsbeteye biraz fazla kaptırdığından, onda da ilim önde, din geridedir. Bu konuda Bediüzzaman'ın yaklaşımında dinin önde, fakat ilmin “kendi çerçevesinde” olduğunu ve kesinlikle (ilmin) geride olmadığını söylemek de yerinde olur; zira her ikisi de birbirine yakın fikirler beyan etmişlerdir. Ama aynı şeyi söylemelerine rağmen her ikisinin yaklaşımları farklı farklıdır.

Günümüzde de din ve ilmin birlikte ele alınması, zannediyorum bize yeni bir ufuk açacaktır. Çünkü her meseleyi götürüp Big Bang'a (Büyük Patlama) bağlamak ve kaostan nizam ve âhenk beklemek er ya da geç yolda kalmayı netice verecek bir yaklaşımdır. Bu, günümüzde de sıkça münakaşası yapılan bir mesele olmasına karşılık âlemin varlığı mevzuunda ilim adamları kaostan nizam çıkmayacağını açıkça ifade etmektedirler. Üstad da Risalelerin değişik yerlerinde ısrarla bu yaklaşımın üzerinde durmakta ve özellikle de “Tabiat Risalesi”nde sebepleri anlatırken “kendi kendine teşekkül etme” meselesinin olamayacağını aklî ve ilmî bir şekilde ortaya koymaktadır.⁵¹

Binaenaleyh bugün din ile ilmi birleştirmek için yeni den çalışmalar yapmak gerekmektedir. Bu çalışmalara imza

⁵¹ Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.224-226 (Yirmi Üçüncü Lem'a, İkinci Mesele).

atarken belki işin başlangıcında biraz zorlanmamız gerekebilir. Bugün başkalarının yanlış da olsa hazırlayıp belli bir blokaj üzerinde istif ettiği sistem ve teorileri değerlendirerek bir yere varmaya çalışmak söz konusu olabilir. Evet, şimdilik belki mevcut neticeleri transfer ederek değerlendirip ulüm-u diniye ile bir bütünlük oluşturacak şekilde kendi dünyamızı kurmaya çalışmalıyız. Şimdilerde mevcut ilmin karşılaştığımız bir kısım aşırı pozitif yanlarını ayıklamaya tâbi tutmalı, hakikatle uyum içinde olanlarını almalı, sonra da yeni açılımlara geçmeliyiz. İhtimal böyle bir meşguliyet değişik alternatiflerin oluşmasını da netice verecektir. Ama bununla uğraşırken fizikî dünya içinde onun bir buudu olarak metafiziği ihmal etmemeli ve onu da mutlaka düşünmeliyiz. Hatta bu yaklaşım, işimizi sadece fen sahasında kolaylaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda bizim estetik ve sanat anlayışımıza, romandan tiyatroya kadar hemen her hususta kendisini hissettirecektir. Yani meseleye kaos bir dünyadan yaklaşma söz konusu olduğu gibi, yaratılmış olmanın aydınlığıyla beslenen bir başlangıçtan yaklaşma da söz konusu olabilir. Daha da açacak olursak, meseleyi hem götürüp Allah'a dayandıracak bir yaklaşım içinde bulunmak hem de tecrübî alanda kusur etmeden varlığı doğru yorumlayarak varlık ve hakikat arasında çelişkiye düşülmemiş olacaktır.

Burada şunu da ifade etmekte yarar var: Bugün ilim ve dini tekrar barıştırmaya şansına zannediyorum sadece Müslümanlar sahip. Bir dönemde Avrupa'da Orta Çağ'ın karanlığında skolastik düşünce ile din ve ilmi telif etme gibi bir tekellüf içine girilmiş ise de işin tabiatı müsait olmadığı için bu hususta bir ilerleme kaydedilememiştir. Ancak Müslümanlar bu konuda çok şanslı sayılırlar. Zira şimdiye kadar onların ilim adına keşfettikleri çok şey vardır ve bundan sonra da pek çok şey olacaktır. Ben burada aşağılık duygusu içinde, "İlim adına ne keşfederseniz onu Kur'ân daha önceden söylemiştir."

şeklinde bir yaklaşımda bulunmayacağım. Fakat ilim adına ortaya konan hususların hiçbirinin Kur'ânî gerçeklerle çelişmeyeceğini en gür sesle haykırmaktan da geri kalmayacağım. Evet, günümüzde ilmî gerçekler incelendiğinde, eskilerin ifadesiyle her bir gerçeğin Kur'ân ile telif ve teellüf (uyum) içinde bulunduğunu görmek mümkündür.

Pozitif bilimlerde ihtisas yapan uzmanlar, imkân el verdiği ölçüde keşke ihtisaslarının arasında hiç olmazsa biraz da Kur'ân tefsiri okuyabilseler. Hatta bu konuda daha tercüme edilmemiş olsa ve biraz tekellüflü yorumları ihtiva etse de Tantavî Cevherî'nin (v. 1940) "*el-Cevâhir fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerim*" adlı tefsiri okunabilse çok faydalı olabileceğini zannediyorum. "*Kur'ân ve Çağdaş İlimler*" adında bir eseri daha olan Cevherî'nin bu tefsiri, içinde bazı tekellüflü telifleri bulunsa da Kur'ân âyetleri ile ilmî gerçeklerin telifini ifade açısından çok enfes tespitleri ihtiva eden ansiklopedik bir eserdir.

İMAN HAKİKATLERİ AKLA TERS DEĞİLDİR

Soru: Bazıları akıllarına ters gördüklerinden dolayı bazı iman hakikatlerini inkâra kalkıyorlar. Ne dersiniz?

Akıl, önemli bir unsurdur. Eline bir rehber ve pusula verildiği takdirde, o rehber ve pusulaya bakmak suretiyle çok hayatî şeylere imza atabilir. Bu itibardır ki biz, akli külliye nefyetmiyoruz; etmiyor ve bir kısım tecrübecilerin, pozitivistlerin iddia ettikleri gibi “Akıl, kat’iyen hakikate ulaştırmaz.” veya rasyonalistlerin iddia ettikleri gibi “Hakikate ulaştıran tek şey varsa o da akıldır.” da demiyoruz. Nasıl diyebiliriz ki, bize göre, ilmin sebepleri üçtür:

Birincisi, akl-ı selimdir. Akl-ı selim, bozulmamış, akladebilen akıl demektir. Ben buna “şartlanmamış akıl” da diyorum. Ayrı bir yaklaşımla Allah’ın sevmediği, istemediği şeyler gelip akla yerleşmekle aklın istikameti değişmemişse, işte bu akıl, selim veya sâlim akıldır.

İkincisi, haber-i mütevatirdir. Bunu aşağıda arz etmeye çalışacağım.

Üçüncüsü, havâss-ı selimedir. Yani insanî duyuların, daha doğrusu havâssın selâmetidir. Bu, el yordamıyla kavranılacak şeyler için elin sağlamlığı, gözle görülecek şeyler için gözün sağlam görmesi, kulakla duyulacak şeyler için de kulağın sağlam olması demektir. Yani dokunma, koku alma, tatma,

duyma ve görme gibi beş duyu organının sağlamlığı da ilmin sebeplerinden biridir. Ancak her şeyi müşâhedeye dayayanlar da ilmi sadece bunlara vermek suretiyle diğer esbab-ı ilmi görmezlikten gelmektedirler.

Yukarıda işaret edildiği gibi ilmin diğer bir sebebi de *haber-i mütevatir*dir. Haber-i mütevatir, yalan üzerine bir araya gelip ittifak etmeleri muhal bir cemaatin verdiği haber demektir. Halk arasında mütevatir sözü daha ziyade yalana ve ekazibe (uydurma sözler) denir. Oysaki mütevatir, en doğru haber demektir. Meselâ, pek çok insan Amerika'ya gitmemiştir. Şimdi ben kalkıp "Amerika diye bir yer yoktur!" desem herkes bana güler. Pek çok kimse gidip görmediği hâlde yalan üzerinde ittifak etmeleri mümkün olmayan bir cemaat böyle bir yerin olduğunu anlattığı için buna inanılır. İngiltere'de arzın küre olmadığına ve Ay'a da gitmenin imkânsızlığına inanan ve bunu iddia eden bir cemiyet var. Bizim içimizde de bu görüşte olan bazı kimseler olabilir. Onlara göre Ay'a gidilmez. Çünkü Ay nurdur. İnsanın gözleri kamaşır. Ay, oraya gidenleri yakar. Bununla beraber yalan üzerine ittifakları muhal olan bir grup, Ay'a gidildiğini ve üzerinde araştırmalar yapıldığını söylediği için biz bunlara inanırız. İşte böyle haberlere mütevatir haber denir.

Bizim ilim adına mesnet olarak kullandığımız pek çok konuda yüz yirmi dört bin⁵² veya iki yüz yirmi dört bin⁵³ peygamber "Bu böyledir." diye haber vermektedirler. Aynı zamanda nebilerin vahiy yoluyla "Bu böyledir." dedikleri meseleleri, zevken ve keşfen gören, müşâhede edip ruh ve vicdanında duyan yüz yirmi dört milyon veya iki yüz yirmi dört milyon evliya da "Bu böyledir." demektedir. Biz, buna da mütevatir diyoruz. Böyle bir haberi tekzip etmek, ilmî hakikatlere ters düşmek ve

⁵² Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/265; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/427.

⁵³ el-Halebî, *es-Sıratü'l-Halebiyye* 3/343.

temerrüt göstermek demektir. Onun için biz ilme sebep olarak sadece akılı kabul etmiyoruz. Yani rasyonalistlerin anladığı mânâda akılcı değiliz. Akla ve müşâhedeye, aynı zamanda haber-i mütevatire de inanıyoruz. Oysaki ne müşâhedecinin ne de akılcının müşâhedesi içinde tevatürün yeri vardır. Bu şekilde biz, ilmî meseleleri kapsamlı bir hüviyetle ele alıyor, en mâkul şekliyle ilim ancak böyle elde edilir diyoruz.

Aklın bir yeri vardır. Akıl vahyin ışığı altında hakikati keşfetmek için önemli bir alettir. Müşâhedenin de bir yeri vardır. Gerçek mesnedi Kur'ân'da görmek suretiyle müşâhede bizi fûnûn-u müsbeteye götürür. Darwin bir kısım beşerî ve hayvanî müstehâse (fosiller) üzerinde çalışmalar yapmış, bir kısım hakikatlere gitmiş, meseleleri müşâhedelerine dayandırmış ve bir iskelet bulduğu zaman onunla tekâmülü yorumlamaya çalışmıştı. Keza maymunların şeklini ve şemâlini görünce "Bundan insan olabilir." diyerek nazariyesini yine bu tür müşâhedelere dayandırmıştı. Ancak o, bu mevzuda tevatürü sem'-i itibara hiç almamış ve vahy-i semavîye de kulağını tıkamıştı. Neticede Hz. Mesih'in getirdiği envar ve esrarın dışında bir sapma yaşamıştı ki iddia ettiği bu şeylerin hepsi birer nazariyeden ibaret kalmıştı.

Evet, bunlardan da anlaşıldığı üzere sadece müşâhede, ilim adına yeterli değildir. Müşâhedenin içinde akıl olmalı, akılla ilmî terkiplere varılmalı ve onunla yeni buluşlara gidilmelidir. Aynı zamanda bunun içinde tevatür de bulunmalıdır. Çünkü akıl sadece vasıtaadır. Hz. Mevlâna'nın dediği gibi akıl, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yoluna kurban olduğu zaman, toprak mertebesinden evc-i kemala çıkacaktır. Biz, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in bir prensibi olarak hakikati anlamada akılı bir vasıta olarak kabul ediyoruz. Onun için mücerret aklın bir kısım iddialarda bulunması, bazılarının "Aklım almadı." demesi bir imanî hakikatin inkârına yol açmamalıdır. Evvelâ bunu diyenin aklının tam olup olmadığını

sorgulanmalıdır. Nice fatîn (akıllı) ve fetanette de zirve kimseler, böylelerinin iddia ettiği şeyin aksini iddia etmektedir. Bu, nebi ve veliden olabileceği gibi feylesoflardan da olabilir. Meselâ Descartes, Leibniz ve Malebranche akılcı insanlardır ama “Allah vardır.” demektedirler. Hatta bunlardan bazıları bizim anladığımız mânânın da ötesinde bir bakıma spiritüalist bir anlayış içinde “Allah vardır ve her şey O’dur. Siz birer gölgeden ibaretsiniz. Bizi aldatıyorsunuz.” diyecek kadar meseleyi ileri götürmüşlerdir. Demek ki çok akıllı kimseler de Allah’ın mevcudiyetini kabul etmektedir. Meselâ Shaekspear ve Goethe de Allah’a inanıyordu.

Evet, akıl, inkârın aleti değildir. Aklı iyi kullanamayan, aklın açtığı gayyaya baş aşağı düşer. Aklı, tevatürü ve havâss-ı selîmenin semeratını birbirinden ayırmadan, kelime-i vâhide ile Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’in yolundan ayrılmadan onların cadde-i nuraniyesinde gidenler ise aldanmamıştır, aldanmayacaktır. O caddeyi terk eden ve akıllı geçinenler ise aldanmışlardır ve aldanacaklardır.

ASHAB-I KIRAM'IN FİKİRLERİNİ SÖYLEME SERBESTİSİ

Soru: Sahabe efendilerimiz, Peygamber Efendimiz karşısında teslimiyetin zirvesindeydiler. Ama aynı zamanda çok rahat bir şekilde her şeyi sorabiliyor, fikirlerini ifade edebiliyorlardı. Bu dengeyi nasıl kuruyorlardı?

Hız. Ebû Bekir, Hz. Ömer başta olmak üzere diğer güzide halifeler ve ashab efendilerimiz, İslâm'a ve Efendimiz'e ulaştığına teslimiyetlerinin yanında şahsî düşüncelerini ifade adına da oldukça rahat idiler ve belli bir terbiye içinde fikirlerini ve şahsî düşüncelerini serbestçe ifade edebiliyorlardı. Tabii herhangi bir yanlış yaptıklarında da özür dilemesini çok iyi biliyorlardı.

Evet, ashab-ı kiram, fikirlerini söyleme serbestisine sahip olmaları yanında hemen her zaman takındıkları edep tavrını da hiç değiştirmemiş ve bu konuda hep saygılı bir üslup takip etmişlerdir. Zira onların herhangi biriyle değil, bir nebi ile muhatap olmaları söz konusudur. Onların nebiyle konuşurken seslerini yükseltmemeleri gerektiğini bizzat Cenâb-ı Hak: *“Peygamberin huzurunda sesinizi O'nun sesinden daha fazla yükseltmeyin.”*⁵⁴ âyetiyle bildirmiştir.

⁵⁴ Hucurât sûresi, 49/2.

Halid b. Velid'e kadar ashab-ı kiramın hemen hepsi O'nun huzurunda kendi düşüncelerini çok rahatça ortaya koyabiliyorlardı. Hatta bu yıldız insanlardan her biri daha sonraları vazifeli olduğu bir makamı halefine devrederken, "Ben şunu şunu yaptım, şunu yapmayı da düşünüyorum..." diyorlardı.

İsterseniz konuyu bir misalle biraz daha açalım: Efendimiz'in Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken onunla arasında şöyle bir konuşma geçer. Bu mesele aynı zamanda İslâm Hukukundaki içtihad telâkkisine de bir menat mahiyetindedir: Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Hz. Muaz'a, kalpleri hakikaten yumuşak, daha sonraları Ehl-i Beyt'e duydukları muhabbet ve sevgi ile de mümtaz bir yere sahip olan Yemen halkı hakkında gerekli malûmatı vermiştir. Hakikaten Yemen'deki İmamiyye (Zeydiyye) İran'daki Fars Aleviliğinde olduğu gibi hiçbir zaman sertliğe girmemiştir. Onlar Sünnîlerle hep diyalog içinde olmuş ve hep yumuşak davranmışlardır. Tarih boyunca da genelde hep bu hâllerini devam ettirmişlerdir. Dünyayı çok iyi tanıyan Allah Resûlü, Hz. Muaz'ı Yemen'e kadı olarak gönderirken O'na:

"Yâ Muaz! Orada bir hâdise ile karşılaşırsan nasıl hüküm vereceksin?" diye sorar. Hz. Muaz:

"Allah Teâlâ'nın Kitab'ı ile yâ Resûlallah." diye cevap verir. Resûl-i Ekrem devamla:

"Ya o hâdisenin hükmünü Kitap'ta bulamazsan?" diye sorunca Hz. Muaz:

"Allah'ın Resûlü'nün sünnetine müracaat ederim." diyerek cevap verir. Bunun üzerine Efendimiz:

"Allah Teâlâ'nın kitabında ve benim sünnetimde de o hâdisenin açık hükmünü bulamazsan, nasıl hüküm verirsin?" diye sorunca da Hz. Muaz:

“O zaman kendi içtihadımla hüküm veririm.”⁵⁵ demiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, Hz. Muaz’ın Efendimiz ile konuşmasındaki rahatlığıdır. Evet, saygı ve teslimiyetin yanında bu rahatlık çok önemlidir. Ayrıca Muaz b. Cebel sahabenin gençlerindendi. Ayrıca o, kılığı kıyafeti itibarıyla da görkemli, oturup kalkması da dikkat çeken, hareketleri ve bakışlarıyla emniyet telkin eden, çok temiz ve nezih bir sima idi. Gençecik yaştaki Hz. Muaz’da böyle bir özellik görüldüğüne göre, hemen herkese bu serbestinin verildiği söylenebilir.

Tabîî şunu da ifade etmeliyim ki, Peygamber’i kendi komusunda kabullenme ve O’na saygılı olma, Efendimiz’in isteğinden daha çok Allah’ın istediği bir husustur. Vâkıa Peygamberimiz bir kısım yanlışlıkları, kaba sayılabilecek davranışları bir eziyet gibi sinesine çekiyor ve eritiyordu. Bu münasebetle Kur’ân-ı Kerim insanları irşad sadedinde, farkına varmadan Peygamber’e eziyet etmiş olabileceklerinden, O’nun huzurunda seslerini yükseltmemeleri gibi bazı hususlarda onları ikaz ediyordu.

Ayrıca ashab-ı kiram, düşüncelerinin müzakere edilmesine de gayet derecede açık idiler. Özellikle de birbirleri arasında oturur her şeyi rahat bir şekilde konuşurlardı. Hatta bu arada Efendimiz de sahabenin eski devirlere ait bir kısım menkıbeleri birbirlerine anlatmalarını tebessüm ederek dinlerdi. Bizdeki bazı tekve, zaviye ve eğitim yuvalarında başkalarına konuşma ve düşüncelerini ifade etme hakkının tanınmamasına mukabil Efendimiz ashabına en geniş mânâsıyla bu serbestliği vermişti ki herkes Allah Resûlü’nün huzurunda edebe riayet ederek her meselesini rahatlıkla O’nunla müzakere edebilirdi. Tabîî her şey bir edep dairesi içinde cereyan ederdi. Zira Efendimiz’e karşı edepli olmak, Allah’a karşı

⁵⁵ Tirmizî, *ahkâm* 3; Ebû Dâvûd, *akdiye* 11.

edepli olmak demektir. Ayrıca Allah Resûlü de onlara karşı çok içten ve saygılıydı. Efendimiz'i anlatanlar O'nu anlatırken, “Örtüsünün arkasından halkın içine hiç çıkmamış, evlilik bilmeyen genç bir kız gibiydi.”⁵⁶ derler. Yani Efendimiz o kadar hayalî ve utangaçtı ki, Hz. Hatice Validemiz (evlilik öncesi) kendisini tavsif ederken, “O buram buram ter dök-müştü.” der.

Konuyu bir kıyasla devam ettirmek istiyorum: Bizler kesinlikle Efendimiz gibi edepli olabildiğimizi/olabileceğimizi söyleyemeyiz; söyleyemeyiz, zira bazı kimselerin öyle dayatmaları ve metazori ile dediklerini yaptırma hisleri oluyor ki insan belli bir noktadan sonra çatlayacak hâle gelebiliyor. Bazen buna bir şey de denemiyor. Basit bir misal vereyim: Namazın farzını kıldıktan sonra kalan sünnetini kılmak için odaya giderken merdivende biri gelip önünüzü kesiveriyor. Oysa Allah Resûlü'nün âdet-i seniyeleri, hep sünneti kendi hücrelerinde kılmalarıydı. Ayrıca farz ile sünnetin arasını açmamak gerektiği de bu konuda riayet edilen hususlardandır. Şimdi bu kadcarcık kısa bir arada bile belki yirmi tane ashab-ı mesâlih geliyor ve sizi meşgul ediyor. Siz vicdanınızda öyle bir ızdırap yaşıyorsunuz ki, bazen hezeyana girip değişik şeyler bile söyleyebiliyorsunuz. Çünkü her gelenle teker teker görüşmenin yanında yazı yazma ve yazıları tashih etme gibi işler için de zamana ihtiyacınız oluyor. Bazen yirmi dört saat yetmediği için dua ediyor ve “Keşke günler kırk sekiz saat olsaydı!” deyip inliyorsunuz.

Evet, bazen buna benzer durumlar öyle bir eziyet hâlini alıyor ki insan bunu sineye çekmekte bir hayli zorlanıyor. Zira yanınıza gelen bu insanlar sizin ehl-i iman kardeşleriniz. Aslına bakılırsa Allah indinde çok değerli olan bu insanlar için zakkum yutsanız bile değer. Şimdi bir de o edep, nezahat

⁵⁶ Buhârî, *menâkıb* 23; Müslim, *fezâil* 67.

ve nezaket âbidesi, efendi olarak doğmuş ve insanlığın efendisi olmuş Efendimiz'in maruz kaldığı onca eziyete rağmen hiç sesini çıkarmadığını düşünün; hiç "Ah!" etmeden duruşu ne müthiş bir hâdisedir.

Şair sanki onun için söylemiş:

“Âşıkım dersin belâ-i aşktan âh eyleme!
Âh edip ağyârî âhından âgâh eyleme!”

Cenâb-ı Hak (celle celâluhu) O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hislerini tercüme edip göndermesine ve insanları Peygamber'e karşı eziyet işlediklerini bildirip uyardığı ama O, yine de herkese karşı çok açık davranmıştı. Meseleler O'nun o herkese açık meclislerinde müzakere edile edile bir taraftan vuzûha ve inkişafa kavuşuyor, diğer taraftan da meknî istidatlar ve kabiliyetler ortaya çıkma imkânı buluyordu.

Bu meyanda şunu da ifade etmek gerekir ki, Efendimiz kimsenin sözünü kat'iyen ağızına basmıyor ve sesini kesmiyordu. Günümüzdeki siyasîler kendilerini seçen insanlara medyun oldukları/olmaları gerektiği hâlde, onların ağızından çıkan iki kelimeden ötürü "Bırakın da onu biz söyleyelim!" derler. Oysa ben, Allah Resûlü'nün hiç böyle dediğini hatırlamıyorum. Evet, fikirlerin açık görüşülmesinin yanında rencide olabilmek ihtimaline de katlanmak gerekmektedir. Bu meseleyi kendimizle kıyaslırsak bu mevzuda ne kadar yaya olduğumuz görülecektir. Kim bilir bizler belki de nice kabiliyetli insanların duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine fırsat vermeyip kendimize ne kayıplar yaşatıyor ve nice istidatların körelip gitmesine sebebiyet veriyoruz. Kim bilir yanımızda ne istidatlar körelip gitmiştir de inkişaf etme imkânı bulamamıştır.

Ayrıca mevzu ile alâkalı, her biri bir yıldız olan ashab-ı kiramın bazen kendi fikirlerinden sarf-ı nazar ettikleri de olurdu. İsterseniz bu konuyu bir misalle biraz daha açalım: Hz. Ömer Hudeybiye'de Efendimiz'in yanına gelip gider ve

Allah Resûlü'ne bazı farklı mülâhazalarını söyler. Ancak Allah Resûlü o mevzuda aldığı işarete binaen: “Yâ Ömer! Ben Rabb'imın peygamberiyim. O'na muhalefet etmem!”⁵⁷ der. Hz. Ömer de Efendimiz'in yanından ayrılıp gider ve konuyu Hz. Ebû Bekir'le görüşerek doğruya ulaşır ve kendi kanaatinden vazgeçer. Evet, daha sonraları Hz. Ömer, bu hâdiseyi her hatırlayışında ızdırapla iki büklüm olur ve büyük bir pişmanlık duyardı. Bu yolda verdiği sadakanın, tuttuğu orucun ve ettiği istiğfarın da haddi hesabı yoktu.

Bu misallere, Hz. Ebû Bekir'in rüya yorumlamadaki sözlerini⁵⁸ ve İbn Ömer'in büyükler meclisinde otururken Efendimiz'in sorduğu sorunun cevabını bilmesine rağmen, saygısından ve hayâsından dolayı bir şey söyleyememesini ve daha sonra babasının, o mecliste, bildiğini söylemesi durumunda, bunun kendisinin daha hoşuna gideceğini⁵⁹ ifade ettiği hâdiseleri de ekleyebiliriz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki İslâmiyet, teslimiyet dini olduğu gibi, her zaman kapılarını fikir hürriyetine karşı açık tutmuş, edebi ve erkânına göre herkesin bu deryadan nasiplenmesine asla engel olmamıştır. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de her zaman hayatında bu hakikati yaşayarak bizzat göstermiş, ashabıyla olan muamele ve münasebetlerinde onların fikirlerini her zaman mühimsemiş ve onlara düşüncelelerini her daim açıkça ifade etme fırsatını vermiştir.

⁵⁷ Buhârî, *hibe* 8; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/330.

⁵⁸ Bkz.: Buhârî, *tâbir* 47; Müslim, *rüya* 17.

⁵⁹ Buhârî, *ilim* 4, *edeb* 79; Müslim, *sifâtü'l-münâfikîn* 64.

OSMANLI DEVLETİNDE
“DEVLET-İ EBED MÜDDET” DÜŞÜNCESİ
VE ONU AYAKTA TUTAN DİNAMİKLER

Soru: Osmanlı Devleti’ndeki “devlet-i ebed müddet” düşüncesinden bahseder misiniz? Onu ayakta tutan dinamikler nelerdi?

Milletimizin i’tilâsı, sürekli zirvelerde dolaşması ve büyük bir millet olması bugün de hepimizin arzusudur. Şimdilerde yeryüzünde, muhteşem milletimizin, Devlet-i Âliye döneminde olduğu gibi, devletler muvazenesinde hâkim bir unsur hâline gelmesini, söz sahibi olmasını kim arzu etmez ki? Evet, devletlerarası değişik platformlarda karar alınırken, keşke bizim gözümüzün içine de bakılsa; zannediyorum bu, hepimizin hayalinden geçen bir husustur. Çok acıdır biz, üç yüz senedir başkalarının gözlerinin içine bakıyoruz.

Çok uzun sürecek bir hâkimiyeti ifade eden ve aslında kinaye olarak kullanılan “Devlet-i ebed müddet” şeklinde bir tabirimiz vardır bizim. Burada ebed kelimesi ile alâkalı bir mülâhazayı az açmak istiyorum. Aslına bakılırsa “Ebed” kelimesi Allah’ın Zât’ının lâzım-ı gayr-i mufârıkıdır. Ne var ki biz bu sözü burada mecazen, “Kıyamete kadar devam etsin” şeklinde ve dua, dilek mânâsında kullanırız. Çünkü ebedî ve ezeli olan sadece O’dur (celle celâluhu). Ayrıca ahirette, Allah’ın ebediyeti ile kâim izafî bir ebediyet daha vardır;

uhrevî âlemler, Cennet ve Cehennem'in mevcudiyeti zatî değil, Allah'tandır ve O'nun ebediyeti ile kâimdir. İşte buradaki ebed tabirinden asıl kasıt da, devletin kıyamete kadar devam etmesi mânâsınadır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda "Devlet-i ebed müddet" gaye-i hayalinin önemli bir tesiri olmuştur. Bu işe baş koyanlar, sûfilere ve ulemaya başvurmuş ve Selçuklulardan intikal eden müesseseleri hep canlı tutup yaşatmışlardır. Böyle bir anlayış kaybolunca da devlette yavaş yavaş çözümler baş göstermiş, Devlet-i Âliye-i Osmaniye büzülerek âdeta bir fanus içine girmeye başlamıştır. Öyle ki bir yönüyle i'tilâ dönemi tedennîye dönüşmüştür. Evet, bir devleti var edecek, onu uzun ömürlü kılacak ve bizim düşüncemize göre devlet-i ebed müddet hâline getirecek husus böyle yüksek bir mefkûredir.

Tarihte uzun müddet hüküm sürmüş devletler incelendiğinde, hâkimiyetini uzunca sürdüren devletlerin arasında Roma ve Mısır gibi devletler görülür. Evet, Roma'da olduğu gibi Orta Doğu'da firavunlar da değişik sülâleleri ile uzun müddet hâkimiyetlerini devam ettirmişlerdir. Fakat bu büyük devlet ve imparatorlukların tarihinde tek bir sülâlede Osmanlı kadar uzun ömürlü olanına rastlamak mümkün değildir. Roma'da ayrı aileler hüküm sürmüş, bir süre devam etmiş, daha sonra başka bir aile gelerek hâkimiyeti ele geçirmiştir. Roma tarihçilerininin tabiri ile, doğudan gelen barbar kavimler orada yeni bir yapılanma ve şekillenme meydana getirmişlerdir. Bunun gibi Mısır'daki firavunlarda da birinci, ikinci ve üçüncü sülâle şeklinde ayrı ayrı sülâleler vardı ve o şekilde firavunlar saltanatı devam ediyordu.

Osmanlılara gelince, tarihte sadece onlar bir sağlam kökten gelerek hâkimiyetlerini tam altı asır devam ettirmişlerdir. Bunun dört asra yakınında, devletler muvazenesine hâkim

olarak, hem de koca bir dünyanın husumeti karşısında sağlam bir unsur olarak dimdik ayakta durmuşlardır. Osmanlılar son iki asırda, değişik husumet cepheleri karşısında sarsıntı geçirmiş olmalarına ve iç-dış ihanetlere maruz kalmalarına rağmen hâkimiyetlerini başarıyla devam ettirip güçlüklerle karşı dayandıklarını söyleyebiliriz. Şu an, bu ölçüde bile olsa keşke devlet-i ebed müddet diyebileceğimiz bir güce sahip olabilseydik...

Bizim anlayışımıza göre devletin ebed müddet devamı için hayatta dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, *din*dir. Din, hayatın hayatı, hem nuru hem esasıdır. O olmadan, özellikle de şark akvâmı için hiçbir başarının elde edilemeyeceği rahatlıkla söylenebilir. Evet, ayakta durabilmek için din ruhu önemli bir faktördür.

Bir diğer dinamik de *ilim*dir. İslâm tarihine genel olarak baktığımızda –Ufuk Turu’nda arz ettiğim üzere– bir mânâda ilimde ve fûnûn-u medeniyede (pozitif bilimler) İmam Gazzâlî dönemine kadar ciddî bir ihmal görülmez. Bu yönüyle de o döneme kadar ilimlerle tam içli dışlı görünürüz. Evet, hicrî dördüncü asrın sonu ve beşinci asrın başı itibarı ile her şey gibi ilim hayatında da çok büyük bir canlılık söz konusuydu. Nizamiye de bir yönüyle bu canlılığın ürünüdür. Dahası ilim hayatı Nizamiye’deki canlılığa yeni can ve kan katarak uzun süre devam etmiştir. Ayrıca, fûnûn-u müsbete dediğimiz Allah’ın kudret ve iradesinin yazdığı âyât-ı tekvîniye, Selçuklular’ın sonuna kadar belli ölçüde bir meşher gibi temâşâ, bir kitap gibi mütalaa edilmiş, okunmuş ve değerlendirilmiştir. Batı karanlıklar içinde yüzerken –ki onlar o dönemlere zaten “İlk Çağ” ve “Karanlık Çağ” diyorlar– biz hicrî beşinci asrın başında doğuda bir Rönesans gerçekleştirmişizdir ki, bu yenilik Endülüs yoluyla uzun asırlar batılılara ışık tutmuştur.

Ne var ki daha sonraları, Allah’ın bu ümmete ihsan ettiği nimetleri, onun çok iyi değerlendirdiğini söylemek zordur.

Hususiyle tecrübe (deney) ve ciddî araştırmalar bir mânâda ta o dönemde bırakılmış ve artık o ciddiyette ele alınmamıştır. Tabii bütün bütün inkıtaa da uğramamış ve bir ölçüde eskinin ani'l-merkez hızıyla altı asır öncesine yani Fatih dönemine kadar tesirini sürdürmüştür. Fatih devrinde İstanbul'un fethinin çok önemli olduğu tartışılmaz, ama değişik alanlarda bir kısım ihmallerin olduğu da unutulmamalıdır. O dönemden sonra bir taraftan fünûn-u müsbete terk edilirken, diğer taraftan da ulûm-u diniye mevzuunda eskiye nispetle çok bereketli bir çağın yaşandığını söylemek zordur. Binaenaleyh dinî ilimlerde son bereketli ve altın zamanların yaşandığı hicrî üç, dört ve beşinci asırlar olduğunu söylemek mümkündür. Bu itibarla Osmanlı, devlet-i ebed-müddet idealinin önemli bir ayağı olan ilim konusunda istenen performansı tam mânâsıyla gösterdiği söylenemez.

Burada tarihî olayları tahlilde faydalı olduğunu zannettiğim bir bakış açısını istidradî, nazara arz etmek istiyorum. Tarihî olaylar bazen öyle gelişir ki, tarih sahnesinden silinen bir devlet, yıkılırken de ilim hayatı adına en son en büyük semerelerini verir, sonra duraklama veya yıkılmaya gider. Bunun tarihte pek çok misalleri vardır ve bu mesele beni hep hayrete düşürmüştür. Meselâ, Osmanlı'nın son zamanlarından Cumhuriyet dönemine geçerken çok bereketli bir dönem olmuştur. Bu dönemde Üstad Bediüzzaman'ın yanında, Filibeli Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Abdulaziz Çavuş, Ahmed Naim Efendi, Allâme Hamdi Yazır, Mustafa Sabri Bey... gibi dev insanları görürüz.

Bunlar öyle büyüklerdir ki, hemen hepsine allâme diyebilirsiniz. Bunlar, çok güçlü ve engin ufuklu insanlardır. Mehmet Âkif gibi bize göre allâme olan birisi, bu büyük zatların çalıştığı yerlerde sekreterlik yapmıştır. Bu devâsâ kâmetlerden biri de Zâhid el-Kevserî'dir. Bu zat, Mısır'a gidip oraya yerleşmiştir ki, son devrin ünlü muhakkiklerinden Abdulfettah Ebû

Gudde, ona olan hayranlığını ifade etmek için soyadını değiştirmiş, kendisine Abdulfettah el-Kevserî demiş ve Zâhid el-Kevserî'yi müceddit ilân etmiştir. İşte bütün bunları görünce bir yönüyle şöyle demek geliyor içimizden: Osmanlı Devleti biterken bütün vâridâtını ortaya dökmüş, ta ki bu insanlar tekrar bir dirilişi gerçekleştirsinler veya gerçekleştirecek olan dirilişe fikrî muhassalalarıyla zemin hazırlasınlar.

Bu arada yine aynı dönemde tasavvuf cephesinde Arvâsî, Süleyman Efendi, Ali Haydar Efendi gibi büyük zatlar yetişmişlerdir ki bunlar sadece İstanbul'da bulunan âbidelerdir. Doğu'da Küfrevîlerden Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi, Tâğîlerden Sırrı Efendi gibi büyük zatlar vardır. (Bu büyüklerden bazıları bize gelir giderlerdi ki, babam da onların rahle-i tedrisine oturmuş bahtiyarlardandı. Babamın ruh yapısı onlardan vicâhî olarak aldığı vâridât ile şekillenmişti.)

İşte böyle Devlet-i Âliye, tarih sahnesinden silinirken bir sürü tohum bırakıp gitmişti. Hani bazı canlılar vardır, yavrularını hiç görmezler. Bu canlılar gidip okyanusun bir yerinde yumurtalarını bırakırlar ve bu yumurtalar hiç ana babalarını görmeden civcive dönüşür, sonra da kalkıp denize girerler. Aynen bunun gibi bu büyük Devlet-i Âliye de âdeta tarihe yumurtalarını bırakıp dünyaya öyle veda etmişti.

Şeriat-i fitriye içinde şöyle bir kanun caridir: “Herkes nevi adına bir yönüyle kâinata hâkim olmak ister ve bunun için de giderken bir yumurta bırakıp gider. Fakat Allah (celle celâluhu) tek bir kişi hâkim olmasın diye bunları dengeler.”⁶⁰ Evet, dikenlere fırsat verilseydi yeryüzü diken tarlası olurdu. Kobralara fırsat verildiğinde onlar da akrepleri dahi iflah etmezlerdi. Allah, bunlarla ekolojik dengeyi korumaktadır. Aslında insanlar arasında da bu kanunu icra etmektedir.

Bu meyanda Cenâb-ı Hak rahmetini öyle tecellî ettirmektedir ki, bu ehadî tecellî; mizaçlara, meşreplere ve mezâklara

⁶⁰ Bediüzzaman, *Sözler* s.315 (Yirmi İkinci Söz, İkinci Makam).

göre, hiç kimseyi mahrum bırakmayacak şekilde ve çok geniş dairede herkesin hususiyetlerine uygun tezahür etmektedir. Meselâ, Osmanlı'nın son döneminde sadece Hz. Bediüzzaman olsaydı mezâkı ve meşrebi farklı olan diğerleri ne yapacaktı? Hz. Süleyman Efendi'nin yolundan yürüyecekler için o, Arvâsî'nin yolundan yürüyecekler için o, Ali Haydar Efendi'nin yolundan yürüyecekler için o.. ve Alvar İmamı'nın yolundan yürüyecekler için de aynı şeyler söz konusudur. Eğer bunlardan biri olmasaydı, mizaçları bunlardan herhangi birine açık olan insanlar için bir mahrumiyet söz konusu olacaktı. Netice itibarı ile herkes kendi yumurtasını bırakıp gitmeliydi. Allah, dünyanın dört bir tarafında, adını duyurmak için çalışan kimseler için de bu kanunu icra etmektedir. Evet, hep Cenâb-ı Hakk'ın tecellî eden rahmet dalga boyuna bakmak gerekir ki, O'nun hiç kimseyi mahrum etmediği görülsün.

Şimdi açtığımız bu büyük antrparantezi kapatıp, biraz da devlet-i ebed müddetin önemli bir dinamiği olan ve belli dönemde bir ilim yuvası sayılan medreselerden İslâm'ın ruhî hayatı diyebileceğimiz tasavvufun uzaklaştırılması meselesinin ve dinî ilimlerin yeni baştan yepyeni bir metotla ele alınması gerektiğinin üzerinde duralım.

Şu an için dinî ilimler, İslâm'ın ruhî hayatı diyebileceğimiz tasavvuftan mahrum olarak geliyor. Hicrî beşinci asra kadar olan ve bir bakıma Ebû Nuaym'lar (v. 430) ve Kadı İyaz'larla (v. 544) son bulan süreçte dinî ilimlerle tasavvuf iç içeydi. Ne var ki daha sonra tasavvuf sadece sistem olarak ele alınmaya başlanmış, Osmanlı'ya kadar –hepsi için öyle konuşmak doğru olmasa da– büyük ölçüde hep önde gelen kimseler taklit edilmiş ve yine büyük ölçüde meselenin ruhu kendi kaynağında aranmamıştır. Bütün bunlardan daha kötüsü de, medrese, tasavvufu bünyesinden söküp atmıştır. Evet, medresenin İslâm'ın ruhî hayatından mahrum olarak gelişmesi çok önemli bir dinamikten yoksunluk demektir.

Şu bir gerçektir ki, bu mahrumiyetle bir devletin iflah olması mümkün değildir.

Mehmet Âkif ne güzel ifade eder:

*“Bu hissizlikle cemiyet yaşar derlerse pek yanlıs,
Bir ümmet gösterin, ölmüş mâneviyatıyla sağ kalmış?”*

Binaenaleyh mâneviyatı ölen bir insanlığın ruhen sağ kalması da düşünülemez.

Günümüzde ulûm-u diniyenin yeniden bir kez daha ele alınması gerektiği açıktır. Ulûm-u diniyeyi ihya edebilmeye ferdî içtihatlarla güç yetirilemese de bu vazife her zaman kolektif şuur a havale edilebilir. Şunu da belirtmeliyim ki, ciddî bir ihmalin olduğunu söylemek de selef-i sâlihîn tenkidi mânâsına gelmemelidir; gelmemelidir ama şu da bilinmelidir ki, zaman değişmekte, asır başkalaşmakta ve bir ölçüde bahr-i bî-pâyân olan Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet-i Seniyye’nin çağa göre yorumlanıp değerlendirilmesi zaruret hâlini almaktadır. İlhamın Kur’ân’dan alınması ve bulunduğumuz çağa göre onun söylettirilmesi çok önemlidir. Şair-i şehîrimiz Mehmet Âkif bu meseleye şöyle değinir:

*“Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhamı,
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm’ı.”*

Evet, günümüzde bu meselelerin üstesinden ancak kolektif şuur ile gelinebilir. Aksine şahsî içtihat çok zor hatta imkânsızdır. Üstad’ın içtihat kapısının açık olduğunu söylediği doğrudur.⁶¹ Fakat bu iş günümüzde çetinlerden çetin bir iştir. Ayrıca laubalilerin kendilerini müçtehit zannettiği bir dönemde o kapıyı aralamak bir hayli tehlikelidir.

Bununla beraber şunu da kaydetmemiz gerekir ki, devlet, ulûm-u diniyeyi desteklediği dönemlerde mutlaka seviyeli

⁶¹ Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.522 (Yirmi Yedinci Söz).

insan yetiştirmeliydi. Bu yapılmayacak bir şey değildi. Hicrî 2. ve 3. asırda bir hayli devâsâ kâmet yetişmiş ve yetiştirilmişti. Öyle ki bu insanlar, değil sadece günlük problemleri çözmek, belki bir tek probleme elli tane alternatif çözüm üretebiliyorlardı. Hele bunların içinde Ebû Hanife'nin de bulunduğu Kûfe Mektebi vardır ki bu konuda çok ileri idi. Bundan dolayı onların adı bir kısım muhaddislerce “Eraeytiyyûn” sözcüğüyle anılıyordu.⁶² Yani bu insanlar; “Pekâlâ şöyle olsa ne diyeceksin, böyle olsa ne diyeceksin?” şeklinde sorular sorarak zihin jimnastiği yapıyor gibi, olması muhtemel her problemi çöme yoluna gidiyorlardı. Bu devâsâ kâmetler o kadar alternatif çözümler üretmişlerdir ki, bir yerde icracı olan bir müfti, her meseleyi çok rahat olarak kitaplardan bulup söyleyebiliyor ve en muğlak problemleri çözebiliyordu. Bütün bunlardan sonra meselenin sadece “İslâm Hukuku ile ilgili meselelerde hükme tesiri olmayan yabancı özellikleri ayıklama” mânâsına işin “tenkih”i kalıyordu ki, bu da günümüzde ansiklopediler ve mu'cemler gibi hüküm ve meselelerin sistemleştirilip bir araya getirilmesiyle sağlanabilirdi ve sağlanmaktadır.

İşte bu meyanda, bu dev insanlarının niçin o devirde yetişip de daha sonra yetişemediklerini sormak gerekmektedir. Bu soruyu sorduğumuzu düşünerek cevabını vermeye çalışalım: Çünkü medrese İslâm'ın ruhî hayatına kapılarını kapatmasının yanı sıra; bünyesinden fûnûn-u müsbeteyi (pozitif bilimleri) de kovmuştu.

Konuyu biraz daha müşahhaslaştırması adına bir misal arz etmek istiyorum. Osmanlı döneminde Kadızâdeler namında bir aile vardır ve bu aile uzun zaman bu alana hâkim olmuştur. Bunlar fûnûn-u müsbetenin hep karşısında olmuş ve tekvînî emirlere karşı nemelâzımcı bir tavır almışlardır. Batı bu mevzuda, bizim getirip kapılarına koyduğumuz ilimleri o

⁶² Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 4/320; İbn Abdilberr, *Câmiu beyâni'l-ilm* 2/146.

kerteden daha ileriye götürüp değerlendirerek bunlarla ilerleye dursun, bu aile “Matematik, hendese ve geometri ne işe yarar?” gibi hiçbir akl-ı selimin kabul etmeyeceği sığ fikir kalıpları içinde oyalanıp durmuşlardır. Tabî ki devlet de bu olaylardan kaynaklanan sebeplerle tereddütler yaşayıp durmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde basiretli ve ciddî atımlar olduysa da artık iş işten geçmişti. Değişik ad ve unvanlar altında pek çok müessese için dışarıdan getirilen uzman adamlar, haddizatında Osmanlı'nın kurduğu müesseseleri bozuyordu. Zira ulûm-u medeniyenin medreseden uzaklaşması ile bu yeni atımlar arasında büyük bir boşluk meydana gelmişti ve bu boşluk bir türlü kapatılamıyordu.

Bizim burada ifade etmeye çalıştığımız bu dinamikler önemli dinamiklerdir. Şayet bundan sonra büyük bir Türkiye düşünülüyorsa bu hayal, ancak kalb ve kafanın izdivacıyla gerçekleştirilebilir. Evet, “Büyük Türkiye” hayalini kuranlar ulûm-u diniye ve fûnûn-u medeniyenin uzlaştırma meselesini mutlaka yeniden düşünmelidirler.

Geçmişe bakınca, Ebû Hanife'nin derslerine devam eden çoğu müçtehit binlerce talebesi olduğu söylenmektedir. Bunu söylemek kolaydır ama bu vak'a bizzat yaşanmış bir vak'adır. Ayrıca hadis ricali ile uğraşanlar bilirler ki, derslerine binlerce talebenin devam ettiği pek çok âlim vardır. Ve bu insanlardan İmam Âzam'ın büyüklüğüne bakın ki bu yüce kâmet, dinî meseleleri önce meşhur talebeleri İmam Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer gibi kimselerle müzakere eder, sonra karar verirdi. Bu müzakereler elbette günümüzdeki çirkin tartışmalar şeklinde değil, âdâbına uygun olarak yapılan münazaralar şeklindeydi. Evet, meseleler önce bu müzakerelerle olgunlaştırılıyor, sonra bir icma-ı zimniyle bağlanıyordu.

Süfyan-ı Sevrî Hazretleri bir keresinde itiraf eder ve der ki: “Şu adamın büyüklüğüne bakın ki, akşam Kur'ân böyle

diyor, Sünnet böyle diyor, onların yorumu açık yanlarıyla alâkalı bazı değerlendirmelerde bulunuyor, sonra da sabah gelip, ben içtihadımda hata etmişim, gece kafamı zorladım, malzemeyi bir kere daha gözden geçirdim, meselenin öyle olmadığını gördüm.” diyor.

İşte her mesele bu şekilde bir hakşinaslıkla, bir titizlikle tespit, tersih ve tersin ediliyordu. Öyle ki her mesele âdetâ kurşunla perçinleştirilen bir bina rasanetine ulaşıyordu.

Binaenaleyh, eğer yeniden bir “devlet-i ebed müddet” deniyorsa, evvelâ misallerini yukarıda arz etmeye çalıştığımız şekilde bir ilim hayatının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yoksa müçtehidîn-i izâmı yerden yere vuran, sahabe-i kiramı ve hadisleri sorgulayan, daha sonra da Kur’ân’ın tarihselliğini iddia eden, hatta bunu herkese kabul ettirmeye çalışan insanlarla bir yere varmak mümkün değildir. Bunların içinde bulunduğu durum bir dalâlet midir, bir sapkınlık mıdır onu bilemeyeceğim ama Kur’ân’ın tarihselliğini iddia etmek, onu sadece bir dönemde kabul görmüş olan muharref kitaplarla eş tutmak demektir ki, bu da adı konmamış yeni bir tahrif hareketidir.

Bu itibarla her şeyin ilme bağlı olduğunun şuurunda olarak gerçek ilim adamı yetiştirilmedikten sonra “devlet-i ebed müddet”ten bahsetmek hayal olsa gerek. İmam Malik ne güzel der: “İlim, bilgileri oradan oraya nakletmek değildir. O, Allah’ın insanın içine koyduğu bir nurdur.”⁶³ Evet, bugün ilim adına ortaya konan ve söylenen şeylere bakınca insanın ürpermemesi mümkün değil. “Efendimiz de bizim gibi bir insandı. –Hâşâ– O da günah işlerdi ve O da yanlış yapardı. O’nun da aklı her şeye ermezdi.” Bunlara sahabeyi tenkidi de ekleyen bu insanların ortada cirit atmasının gerçek sebebi, hakikî ilim adamlarından yoksun oluşumuzda aranmalıdır.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsîr* 10/3180; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 6/319.

Evet, gerçek ilim adamları olmayınca meydan atıp tutanlara kalmaktadır. Aslında bu insanlar, bırakın İnsanlığın İftihar Tablosu'nu ve sahabeyi, Ebû Hanife'yi bilselerdi, dilleri ve nutukları tutulurdu. Demek ki içinde bulunduğumuz zaman diliminde ciddi ilim adamlarından yoksun olmamız, bizi başkaları hesabına bir davul hâline getirmiştir. Öyle ki her boşluk bir davul olmuş ve her boşluğu dolduran ehliyet-siz insanlar çıkmıştır. Evet, “devlet-i ebed müddet”, fünûn-u müsbededeki boşluğun doldurulmasının yanında dinî ilimlerde de ehliyetli ve İslâm'ın ruhî hayatına açık insanların mevcudiyetine bağlıdır.

Bunlardan başka devletin ebed müddet olması için sağlam bir kışla ruhu gereklidir. Başbuğuna bağlı, onun gözünün içine bakan, askerliği meslek hâline getirmiş, onun dışında başka bir şey düşünmeyen asker olmadan devletin ebed müddet olması mümkün değildir. Evet, şu üçlü sacayağının en önemli ayaklarından biri de disiplin ocağı olan kışla kültürüdür. Bizdeki en ciddi inhitat da işte bu müessesenin sarsılmasıyla başlamıştır. İnhitatın yeniden bir i'tilâya dönmesi ve bir rampaya binmiş gibi yukarılara doğru çıkabilmek, bu müesseselerin toplum hayatında yeniden ihya edilmesine bağlıdır.

Meselenin bir buuduna daha temas etmekte yarar var. Dinî ve müspet ilimleri ihya etmek için çalışan insanlar, şu an itibarı ile dünyanın dört bir yanına tohumlar saçmış ve saçılan bu tohumlar da neşv ü nema bulmuş olabilir. Ve gayrı bundan sonra her şey şariat-i fitriyeye göre boy atıp gelişebilir. Ancak bütün bu işlerin ötesinde bizde hep bir kırağı korkusu ve dolu vurması endişesi olmalıdır. Aslında mü'minin vazifesi, Allah rızası yörüngeli hareket etmek ve ihlâsla Cenâb-ı Hakk'ın rızası doğrultusunda i'lâ-yı kelime-tullah için çalışmaktır.

Bu dengelerin bozulması, bizim bozulmamız demektir. Bunun dışındaki her şey bizim için tâlidir. Her türlü mülâhaza

ve beklentinin dışında millete hizmet ve Allah'ın hoşnutluğu deyip koşmak, başka beklentileri tâli bir iş olarak kabul etmek ve Cenâb-ı Hakk'ın rızası haricindeki her şeyden kat-ı alâkada bulunmak gerekir. Öyle ki insan, değişik hizmet alanlarında yapacağı bazı şeyler varsa ve bu hususlar kendisi olmayınca yapılamayacak şeylerse –sırf bu sebepten dolayı– o alanlarda vazifeye talip olmalıdır. Aksine kendi hırslarını tatmin etmek ve ondan bir kısım gelir ve çıkar teminine çalışmak için istemek kat'iyen doğru değildir. Hangi konuda konuşursa konuşsun sözünü bağlarken, bir şekilde sözü Kartaca'ya getirip her defasında: “Nihâî fikrim odur ki Kartaca yıkılmalıdır.” diyen Romalı meşhur senatör Marcus Porcius Cato, Kartacalıları yendiği her defasında gelir, hükümdara başkumandanlık atını teslim eder ve “Ben köyüme dönüyorum!” der. Bir dönemde Sasaniler'in, başka bir dönemde de Bizans'ın başına bir balyoz gibi inen Hz. Halid b. Velid gibi koca bir kumandan can verdiğinde geriye sadece bir atı, bir kılıcı ve bir de kalkanı kalmıştı.⁶⁴ Hz. Ömer, onun bu durumunu anlatırken şöyle der: ... عَاشَ حَمِيدًا وَمَاتَ فَقِيدًا “O, herkesin senâ ettiği ve övdüğü bir insan olarak yaşadı, İslâm'ın bir yitiği olarak da öbür âleme göçtü. Geriye sadece bir atını, bir kılıcını ve bir de kalkanını bıraktı.”⁶⁵

İşte bu mantık ve felsefeyle hareket edildiği takdirde devlet ebed-müddet var olacaktır. Yoksa devletin içinde veya onun yönettiği milletin herhangi bir ferdi, “Devletin parası deniz...” yaklaşımıyla hareket ederse, böyle bir idealin gerçekleşmesi asla mümkün olmayacaktır.

Hâsılı, devlet-i ebed müddet bir idealdir ve bu idealin gerçekleşmesi için de bir kısım dinamiklere ihtiyaç vardır. Biz bu dinamikleri, sözün bazen kendi mecrasında akışına mâni

⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 7/397; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 16/276, 279, 280.

⁶⁵ Bkz.: İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 16/279.

olmadan uzun istidratlarla arz etmeye çalıştık. Ama öyle anlaşılıyor ki, *devlet-i ebed müddet*, *din*, *ilim ve yaşatma arzusuyla yaşamaktan vazgeçmiş asker ruhlu hamiyet erlerinden oluşan sacayağı üzerinde yükselir* ve bu dinamiklerden veya sacayaklarından birinde arıza olursa istenen neticeye asla ulaşamaz.

EKONOMİK KRİZLER VE İSRAF

Soru: Yakın geçmişte 5 Nisan (1995) krizini yaşadık. Herhâlde bu kriz ekonomiyi sarsmasının yanında bizim alışkanlıklarımızı ve hayat tarzımızı da ortaya çıkardı. Ne buyursunuz?

Ülkemiz şimdiye kadar pek çok kriz görmüştür. Bu ekonomik krizlerden biri de 5 Nisan 1995'te yaşadığımız krizdir. Zannediyorum Müslümanca yaşayabilseydik bu ekonomik krizi daha ucuz atlatabilirdik. Kriz başa gelince tasarruf ve kanaate, daha doğrusu Müslüman gibi yaşamaya yönelmiş olduk. Bununla beraber bizler biraz daha kanaatkâr olduğumuz bu durumu, oldukça mükemmel ve çok fedakârca bir yaşama tarzı zannettik. Oysa Hazreti Sahib-i Şeriat, yemek yerken midenin üçte birini yemeye, üçte birini suya, diğer üçte birini de havaya ayırmak gerektiğini tavsiye etmişti.⁶⁶ Eğer biz, bütün hayatımızı, yeme adına verilen bu kıstasa göre ayarlayabilseydik en azından kendi yaşantımızda büyük bir tasarruf sağlayacak ve içinde bulunduğumuz krizin de biraz daha hafiflemiş olduğunu görmüş olacaktık.

Bir misalle konuyu biraz daha açmak istiyorum. Boy abdesti alırken kullanılması gereken su miktarı Efendimiz'in tavsiyeleri ile yaklaşık üç litredir. Bu hususa fıkıh kitaplarında da geniş yer ayrılmıştır. Bu miktarı "Ben biraz daha fazla

⁶⁶ Bkz.: Tirmizî, *zühd* 47; İbn Mâce, *et'ime* 50; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/132.

istiyorum” diyen için dört litre olarak takdir etsek bile zannediyorum fıskiyenin altında harcadığımız su ile kıyaslandığında görülecektir ki biz çok büyük bir israf içindeyiz. İsterseniz boy abdesti alırken altınıza bir leğen koyarak kaç litre su ile yıkadığınızı ölçebilirsiniz. Bunu yaptığınız takdirde en iyi şartlarda dört litreye kadar harcamamız gereken su miktarının kaç litreye çıktığını görürsünüz.

Evet, fıkıh kitaplarında boy abdesti için harcanacak üç litre üstü su için israf denilmektedir.⁶⁷ Sahib-i Şeriat’ın tavsiyesine rağmen dört veya beş litre⁶⁸ olduğunu kabul etsek bile –Allah affetsin– leğende yirmi litre su birikiyorsa, on beş litre su fazla harcanıyor demektir. Aynı zamanda su öyle bir nimettir ki doğru kullanılmadığı takdirde, karşılığı iki veya üç misli ödenen bir israf kaynağına dönüşebilir. Muslukların da, en az su kullanmaya göre ayarlanması çok önemlidir. Zira kullanılan suyun en az israf edilmesi ancak böyle bir ayarlama ile mümkün olacaktır.

Başka bir misalle konuyu biraz daha açmak istiyorum. Şöyle ki bizim yaktığımız elektrikte yapılan israfın da haddi hesabı yok.. Allah’ın ışığı varken, gündüz çalışmak en güzelidir. Sabahlara kadar oturmak veya televizyon ve radyo deyip bütün bir gece boyu ışıkların açık kalmasıyla da çok ciddi israflara girilmektedir. Gerçi devlet bu mevzuda bir tasarruf kapısı aralamış, bütün dünyada devam ettiği gibi bizde de yaz ve kış günlerinde saati bir saat ileri veya geri alma şeklinde bir uygulama devam ettirmektedir. Ama bu konuda iş yine de fertlere düşmektedir ve devlete bu faaliyetlerinde yardımcı olmak gerekmektedir. Oysa bazı insanlar bu saatlere, değiştirilmiş saat nazarıyla bakıp onu sun’î saat diye nitelendiriyor ve meselenin tasarrufa bağlı olduğunu hiç mi hiç

⁶⁷ Muhammed eş-Şeybâni, *el-Mebsût* 1/223; es-Serahsî, *el-Mebsût* 1/45.

⁶⁸ Buhârî, *gusl* 2, 3; Müslim, *hayz* 40, 41, 42

düşünmüyorlar. Meseleyi toparlayacak olursak, aslında gırtlığımızı kadar israfa girdiğimizi söylememiz mümkündür.

Yeme ile alâkalı diğer bir misal; bugün biz, kalori olarak bize yeten gıdanın üç katını harcıyoruz. Bu da şu demektir; aslında biz yeme, içme vs.de ihtiyacımız olan miktarın dışındada iki kat israf yapıyoruz. Bizler asker veya sürekli hareket eden insanlar değiliz ki 2500 veya 3000 kaloriye ihtiyaç duyalım. Rahatlıkla söyleyebilirim ki ağır iş yapmayan normal yaşantısı olan insanlara 1800 kalori yeter de artar. Meseleye bize lâzım olan kalori açısından bakarsak zannediyorum israf içinde harcadığımız üç bin lira yerine bin lira bize yetecektir. İsterseniz deneyiniz. Şimdi bu meseleyi şöyle hulâsa edebiliriz: Biz Türkçe kazanıp Amerikanca yiyoruz. Millî hâsıladan herkesin geliri belli olmasına, kazanmada geri olmamıza rağmen Amerikalılar gibi yaşamak istiyoruz.

Üstad Hazretleri israfa, öncelikle bereketin kesilmesine sebep olması açısından yaklaşmaktadır. İsfraf, bereketin kesilmesine sebep olunca⁶⁹ iktisat da bereketin sebebi sayılabilir.⁷⁰ O, bir okka balı üç ay boyunca kardeşlerine de birer çay kaşığı vererek kullandığını söylemektedir.⁷¹ Bir okka, yaklaşık bir kilo üç yüz gram demektir. Ben 1983'te yani Üstad Hazretleri vefat ettikten tam 23 sene sonra Üstad'ın has talebesi Albay Hulusi Bey'e uğramıştım. Merhum Hulusi Ağabey bizzat o baldan olduğunu belirterek bana bir yemek kaşığı vermişti. Demek ki o zamana kadar o bal hâlâ bitmemişti. İktisadın sebep-i bereket olduğunu söyleyen zat bunu hayatında misaliyle de göstermiştir.

Biz bugün suda, elektrikte, yemede, içmede ve belki de en önemlisi zamanda büyük bir israf yaşıyoruz. Evet, o kadar

⁶⁹ Bediüzzaman, *Lem'alar* s.174 (On Dokuzuncu Lem'a, Birinci Nükte).

⁷⁰ Bediüzzaman, *Lem'alar* s.181-185 (On Dokuzuncu Lem'a, Yedinci Nükte).

⁷¹ Bediüzzaman, *Lem'alar* s.179-180 (On Dokuzuncu Lem'a, Beşinci Nükte).

çok yiyen ve içen muhakkak ki zaman açısından israfa girecektir. İmam Nevevî'ye soruyorlar; "Niye yemiyorsunuz?" O şöyle cevap veriyor: "Helâ ile mutfak arasında gelip gitmekten Rabbime karşı hicap duyuyorum!" Daha sonra da "Yemek yemeyi günde bir kereye veya iki günde bir kereye indirmeye çalışıyorum." diyor.

Günümüzde, bir eve bir taksi yetmezmiş gibi, ailenin her bir ferdinin özel bir arabasının bulunması oldukça yaygın. Örnek mi istiyorsunuz, Bostancı'dan Altunizade'ye kadar bir yolculuk yapsanız yaklaşık hemen hepsinin içinde sadece bir insan göreceğiniz bin arabaya şahit olursunuz. Bu, millî zayıf ve israf değil de nedir? Acaba bin arabanın her birine dörder insan binse, caddedeki arabaların sayısı iki yüz elliye inmeyecek midir? İnecek ve dolayısı ile de trafik seyrekleşecek ve arabalar hızlı hareket edecektir. Kıyamet kopmaz her hâlde bir gün insanlardan biri komşusunu arabasına alsın, ertesi gün de diğeri aynı şeyi yapsın. Veyahut da baba, diğeri aile fertlerini bir arabaya bindirip her birini gideceği yere bıraksın. Acaba böyle bir yöntemle trafik yoğunluğu giderilmiş olmaz mı?

Görüldüğü gibi sistemin bu şekilde işlemlenmesi ciddi bir zaman israfı söz konusu. Öyle ki bazen yarım saatte gidilebilecek bir yere ancak iki saatte gidilebilmekte ve dolayısıyla bir buçuk saat israf edilmektedir. Bu israf, her gün gidiş-geliş olarak günlük, haftalık, aylık ve yıllık hesap edildiği takdirde israf edilen zamanın ne kadar olduğu ortaya çıkacak ve bu korkunç israfın boyutları da görülmüş olacaktır. Necip Fazıl merhumun dediği gibi zaman âdeta çayın buğusu gibi tül tül eriyip gitmektedir.

Trafiğin bu durumu ile alâkalı bir tespit daha bulunmak istiyorum. Bu keşmekeş içinde ayrı bir israf da benzin israfıdır. İki yüz elli arabanın masrafı ile bin arabanın masrafı karşılaştırıldığında dörtte üç nispetinde bir tasarruf söz konusu

olacaktır. Ayrıca durup kalkan araçların iki kat benzin yaktığı ve amortisman yıpranmasının iki kat fazla olduğu da bilinen bir gerçektir. Evet, bunlarla hem millî servet hem de şahsın serveti göz göre göre yok olmaktadır. Bunun üzerine çok hızlı yıpranan arabayı da o kadar hızlı değiştirmek gerekiyor ki bunların hepsi ayrı birer israf kalemi sayılabilir.

Evet, bugün biz tepeden tırnağa kadar israf içindeyiz. Türk gibi kazanıp Amerikalı gibi yaşamaya devam edersek bu israfın devamı da gelecek demektir. Bence 5 Nisan'da maruz kaldığımız sıkıntı da aslında bunun sıkıntısıdır. Bu krizde kimseyi kınamayalım. Ne dönemin başbakanını ne de bir başkasını... Oscar'ın dediği gibi, "Âlemin bize yaptığı ne kadar büyük olursa olsun, bizim kendimize yaptığımız hepsinden büyüktür." Evet, bu krizi biz âdeta kendimiz icat ediyoruz.

Şimdi de pratik hayattan basit bir misal; bizim mutlak masraflarımız için bazılarımız bulunduğumuz yerde haram yenmesin diye suyunun, elektriğinin, yemeğinin parasını yüklenmiş durumdayız. Bazıları da bu hesaba kendi imkânları ölçüsünde, her ferde düşen hisse ile katılmış olabirler ki burada bulunanlar şüpheli bir şey yiyip içmesinler. 5 Nisan'daki istikrar paketi açıklanmadan on beş-yirmi gün öncesine kadar sanki böyle bir kriz çıkacakmış gibi Cenâb-ı Hak bizi düşünce plânında bu işe hazırlamıştı. Vâkıa, ben bir iki senedir bu arkadaşlara bir çeşit yemek çıkmasını söylüyorum. Hatta Allah da şahittir ki bu konuda bazen kavga bile ettiğim oluyor. "İsraf etmeyelim, Allah'a hesap veremeyiz, bir çeşit kahvaltı çıksın." deyip durduk. Evet, istikrar paketinden bir ay kadar evvel böyle bir işe giriştik. Sonra anladık ki bizim plânımız bir istikrar paketi imiş. Daha sonra elektrik adına da çok ciddî bir tasarrufumuz oldu.

Biz toplum olarak yemeklerde de israf ediyoruz. Bugün her şey gibi yiyecekler de pahalılaşıyor. Para sürekli değer

kaybediyor. Eğer biz ayağımızı yorganımıza göre uzatmaz isek israftan daha çok çekeriz. Eğer herkes evinde bu şekilde tasarruf etse çok ciddi bir israftan kaçınılmış olacak ve Allah'ın (celle celâluhu) lütuf ve ihsanları da artarak devam edecektir.

Öyle zannediyorum ki bu mesele az bir dikkatle ayarlanıp uygulanabilir. Aslında biz bir hesapsızlık krizi yaşıyoruz. Şu anda İbn Haldun gibi devâsâ bir kâmet de yaşamış olsaydı zannediyorum bu meseleye biraz daha akıllıca, benden daha derli topluca yaklaşır, benim gibi işi dağınıklığa dökmeyiz ama bunlara benzer şeyler söylerdi. Eğer dağınıklık bizde ise, devlet onu toparlayamaz. Kriz insandan kaynaklanıyorsa devlet onunla başa çıkamaz. Problem insanda ise onu devlet çözemez. Gelin israf mevzuunu kendi kendimize çözelim ve bu meselede devletin işini kolaylaştıralım.

İSLÂM SOSYALİZMİ

Soru: İslâm sosyalizmi diye bir şey var mı?

İslâm sosyalizmi bir fantezi olarak bazı İslâm müellifleri tarafından bir süre üzerinde durulan bir konu oldu. Her şeyden evvel hemen şunu ifade edeyim ki, bu konuyla alâkalı bir iltibas ve karıştırmaya söz konusu.

Sosyalizm, sosyalleşme ameliyesini esas olarak ele alma, her şeyin temeline bu görüşü yerleştirme, ondan sonra da dinden güzel sanatlara kadar hayata ait her şeyi buna bağlama düşüncesi demektir. Bu mânâda İslâm ile sosyalizmin hiç mi hiç alâkası yoktur. Ancak İslâm'a bir sosyalizm ilâve etmek isteyen kimseler, bizim içtimaî dediğimiz yönü nazara vermek istiyorlarsa tabî ki İslâm'ın da engin bir içtimaî yönü vardır. Ama İslâm, bütün mekanizmalarıyla içtimaîliğin emrinde değildir ve sosyalizmin İslâmî yapının temeli şeklinde algılanması da yanlıştır. İslâmî yapının temelinde, imanın erkânı ve İslâm'ın şartları olan on bir temel rükün vardır. Bu itibarla da İslâm, iman ve islâmın şartları üzerine müessesistir.

Bunlardan zekât gibi çok mühim bir müessese İslâm'ın içtimaî yapısını çok yakından alâkadar eder. Zekât müessesesi ve sair teberruat konuları bu hususun önemli bir çizgisini teşkil etmektedir. Her şeyden evvel bilinmelidir ki, İslâm'ın temel on bir rükünden sadece bazıları bu meseleye

bakmaktadır. O bakımdan da İslâm'da, komünistlerin ve sosyalistlerin iddia ettikleri gibi her şeyin temelinde iktisat ve ekonomik yapı esas değildir. Nasıl olur ki, bu anlayışta bir bakıma dini de güzel sanatları da ve toplum üzerinde müessir olan daha başka faktörleri de inkâr vardır. Bir kere Marksist felsefede her şeyin cebrî determinizmaya bağlanması söz konusudur. Bu büyük bir yanlışlıktır ve tenakuzları da ortadadır. Bu düşünce sistemini batıda ve doğuda binlerce münek- kit tenkit etmiş ve Marksizmin tutarsızlığını ortaya koymuşlardır. Bu mânâda İslâm ile sosyalizm arasında çok azim ve ciddî bir fark söz konusudur.

Burada bir noktaya daha dikkatinizi istirham etmek istiyorum. Türkiye'de yetişmiş herkesin, kendilerini sevip saydığı –tabî ki sevmeyenler de olabilir– iki mühim ilim adamı vardı. Bunlardan biri hakikaten velud bir dimağ, şark ve garp düşüncesini yerinde değerlendirebilmiş ve felsefenin özüne bihakkın vâkıf, hususiyle de Bergson mektebine çok saygılı, Anadolu'nun yetiştirdiği nadide simalardandı. Diğeri de memleketimizde köksüzlükle, nesebi gayr-i sahih fantezilerle mücadele etmede kararlı ve millî bünyede mahutlar yarasına ilk defa neşteri vuran oldukça yetişkin bir entelektüeldi. Her ikisi de çeşitli gazete ve mecmualarda konuyla ilgili yazılarıyla tanınıyorlardı.

Bu iki müellif de yazılarında sosyalizm çeşitlerinden bahsederek “İslâm sosyalizmi”ne imada bulunmuşlardı. Aslında batılı müellifler de bu mevzuda pek çok sosyalizm çeşidinden bahsederler. Ama bana öyle geliyor ki İslâm sosyalizmi derken, İslâm'ın içtimaî yönü vurgulanarak o her şeymiş ve İslâm ondan ibaretmiş gibi gösteriliyordu. Hâlbuki böyle deneceğine, Merhum Kutup'un “*el-Adâletü'l-içtimaiyyetü fi'l-İslâm – İslâm'da içtimaî (sosyal) adalet*” kitabında dediği gibi, sosyal adaletin İslâm'daki öneminin vurgulandığı hatırlatılabilir; zira İslâm'da bunun yanında daha yüz fakülte

vardır. Bunların da kendilerine göre fonksiyonu, tesiri, icrası söz konusudur. Bu itibarla içtimaînin de ayrı bir müessiriyeti ve yeri vardır denebilirdi.

Allah indinde hak din ancak İslâm'dır.⁷² Mesele böyleyken Karl Marks ve emsalinden kalma nesebi gayr-i sahih bir düşünceyi İslâm'da esasmış gibi kabul edip temel taşı sayma, İslâm adına ciddî bir yanlış anlamadır. Cenâb-ı Hak bizi iltibaslardan muhafaza buyursun!

* * *

Bu meselede bir kavram karmaşıklığı ve mefhum keşmekeşliği de söz konusudur. Frenkçe bir ifade olan sosyalizm kelimesi yer yer Müslümanlıktaki içtimaînin karşılığında kullanılmıştır. İçtimaînin Müslümanların hayatında çok büyük yeri vardır. Evet, İslâmiyet'te fertten, kabilelerin refah ve saadetinden, kapitalist ve feodalist sistemin getirdiği şeylerden daha ziyade topyekün toplumun huzur ve saadetini esas alma esprisi söz konusudur. Bu yönüyle İslâm, çok müesseselerinin yanı başında içtimaî hayata bakan yönüyle bir faikiyet arz etmektedir.

Her şeyden evvel dünyada en modern beşerî sistemlerde hedef olarak insan ele alınmaktadır. Onlara göre, bir devlet mutlaka lâzım ama ne bir zümre diğer zümreyi ne de bazı fertler diğer fertleri istismar etsinler. Devletin fertlere baskısı olmasın; fert, kazanma, yeme, içme, gezme hürriyet ve serbestiyetine sahip olsun. Keza düşünceye baskı yapılmamasın; insanlar, istediği gibi konuşabilsin ve istediği gibi yazabilsin. Kanaatimce medenî olmak da ancak bu istikamette teşekkül etmiş bir toplumda gerçekleşebilir. Zira insanın huzur ve saadetini hedef almayan şeyler medeniyete de zıttır.

Esasen her medeniyette bir kısım açıklar, eksik ve gedikler bulmak mümkündür. Ne var ki bugüne kadar arkasından

⁷² Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/19.

koşulan ve ideal sistem diye insanlığa dayatılan ve bir gün tahakkuk edecektir diye bugünden rüyaları görülen, hülyalarının arkasına düşülen sistemlerin eksiği gediği sayılmayacak kadar çoktur.

İslâm ise meseleyi hiçbir kişi ve zümreyi incitmeden, tabiat-ı beşere ve kâinata uygun şekilde tahakkuk ettirmiştir. Başka sistemlerde baskıyla tahakkuk ettirilen bu içtimaî sistem, İslâm'da gönül rızasıyla tahakkuk ettirilmiştir. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Komşusu aç iken kendisi tok yatan bizden değildir.”⁷³ “Müslüman’ın derdiyle dertlenmeyen bizden değildir.”⁷⁴ buyurmuştur ki bunun yansımalarından oluşan pek çok misal pratik hayatta yaşanmıştır. Meselâ birisi kendisi evinde aç durmuş ama mü’min kardeşini doyurmuştur. Hicretten sonra ensar, muhacirlere kapılarını ve gönüllerini ardına kadar açarak onlarla her şeylerini paylaşmışlardır. Konu bu zaviyeden ele alındığında ne İskandinavya ne Rusya ne de Çin sosyalizminin henüz bu meselelerin topuğuna dahi ulaşamadığı görülecektir. Bu hüviyetiyle İslâm, ilâhî ve rabbânî olduğu kadar içtimaî bir dindir. O, akidevî, amelî ve muamelevî fakülteleri içinde içtimaî alana da ciddî bir yer ve ağırlık vermiştir.

Günümüzde pek çok İslâm yazarları, biraz ona dayalı olarak içtimaîyi, sosyalizm istikametinde bir yorumla kullanmışlardır. Bundan ötürü burada bir mefhum karmaşıklığı meydana gelmektedir. İçtimaî, İslâm’ın çeşitli yönlerinden sadece bir yönüdür. Ondan evvel ve sonra gerekli olan daha bir sürü şey vardır ve o, bu şeylerden sadece bir tanesidir. “İslâm, sosyalist bir idaredir.” denildiğinde bütün fakültelerin kapılarına kilit vurulmakta ve sosyalizm âdeta baytarlık mertebesine yükseltilerek sadece beden ve cismaniyete bakan

⁷³ Abd İbn Humejd, *el-Müsned* s.231; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 12/154.

⁷⁴ et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-ewsat* 1/151, 7/270; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/356.

tarafa mahkûm gösterilmektedir. Oysaki bunun yerine şöyle denilebilir: İslâm'ın içtimaî yapısı, sosyalizmin çok önünde insana bir şeyler vaad etmekte ve bunları tahakkuk ettirirken de hiçbir zümreye baskı uygulamamaktadır. Çünkü mü'min bu mevzuda hasbîlik ve fedakârlık yaparken Allah'tan O'nun hoşnutluğunu ve Cennet'i beklemektedir. Sahabe-i kiram, "Kim Allah'a karz-ı hasen verirse kat kat karşılığını alır."⁷⁵ âyetini duyduklarında hemen bağlarını, bahçelerini, mallarını fukaraya vakfedivermişlerdi. Evet, millete ve fakir fukaraya hizmet, muhtaçların imdadına koşma karşılığında Rabbin rızasını kazanma suretiyle Cennet'e girme vardır.

Peyami Safa bir kitabında, 150-160 çeşit sosyalizm sayarak bunlardan bir tanesinin de İslâm sosyalizmi olduğunu söylemiştir. İbadet ü taatte aşk ve şevkinin yanı başında önemli bir mütefekkir olan Nurettin Topçu da İslâm sosyalizmi tezi üzerinde durmuştur. İslâm'ı bu tür müesseselere bağlama, onun içinde mütalaa etme İslâm'ın ilâhî vahye dayanmasını hafife alma anlamına geleceğinden biz o mülâhazalardan uzak duruyoruz.

Hâsılı, İslâm, içtimaî yönü itibarıyla sosyalizmin çok önünde ve ilerisinde olarak, topyekün insanlığın huzur ve saadetini, devletin otoritesini, askerî yapının sağlamlığını tekeffül etmiş bir dindir. Bu hususiyetin, İslâm sosyalizmi olarak tavsif edilmesi ise kesinlikle doğru değildir.

⁷⁵ Bakara sûresi, 2/245.

BERMUDA ŞEYTan ÜÇGENİ VE UÇAN DAİRELER

Soru: Bir zamanlar gazetelerde Şeytan üçgeni ve uçan dairelerden bahsedildi. Bunların bir ash var mıdır? Varsa neye işaret eder?

Bazı sahih hadislerde Şeytanın otağının denizler olduğu zikredilmektedir.⁷⁶ Binaenaleyh Şeytanlar bazı denizlerde saltanat kurup kendilerince manyetik bir alan meydana getirebilirler. Bu, bizim içinde yaşadığımız buudların dışında olabilir. Bu itibarla da bizim için harikulâde sayılan icraatlarda bulunabilirler.

İkincisi, Şeytan üçgeniyle alâkalı o yerde, tamamen yer fiziği, yer çekimi ve mıknatısla alâkalı bir durumun bulunması da ihtimalden uzak değildir.

Üçüncüsü, bütün esâtirciler (efsane yazarları) Atlantik Okyanusu'nun içinde Atlantis diye bir medeniyetin yirmi dört bin sene evvel yaşadığından bahsetmektedirler. Yahudiler, Hıristiyanlar ve bir kısım İslâm müellifleri bir kısmı itibarıyla batan bu medeniyetin Hz. Nuh tufanıyla alâkalı olduğu hususu üzerinde dururlar. Vâkıa, Hz. Nuh tufanıyla alâkalı daha sonra başka nokta-i nazarlar ileri sürülmüş ise de bir ihtimal olarak bu meselenin de mütalaaya alınmasında fayda var. Gökten gelen çok korkunç bir gök cismi Atlantis medeniyetinin bulunduğu yere çarpar ve orayı yerle bir ediverir. Bu

⁷⁶ Müslim, *sıfâtül-münâfıkın* 66, 67; Tirmizî, *fiten* 63.

kızgın kütlenin denize girmesiyle sular kaynayiverir ve buharlaşmalar olur. Derken yağmurlar yağar, her yanı sular kaplar ve tufan meydana gelir.

Bunlar konunun esbap dairesindeki izahı. Hakikat-i hâle gelince bu, Allah'ın bir gazabıdır. Allah'ın bu gazabı Hz. Nuh devrine rastlamıştır. Hemen hemen bütün dinler bu hâdiseyi anlatırken ittifak hâlinedirler. Hz. Nuh'la alâkalı Kur'an'ın ifadesi şüphesiz bizim için biricik gerçektir. Ancak bu vak'a, ne zaman cereyan etmiştir, onu Allah (celle celâluhu) bilir. Üstûreler bu vak'ayı mutlak mânâda Atlantis medeniyetinin denizin dibine battığı yer olan Bermuda Üçgeni'ne bağlarlar. Kim bilir belki de o batan yerde şeytanlara ait bir hükümlerlik teessüs etmişti ve onlar, bizim buudlarımızın dışında hükümlerini icra ediyorlardı.

Bu hususu teyit eden bir sahih hadiste Efendimiz, “*Helâk olmuş cemaatlerin yerine uğradığınız zaman ağlayarak uğrayın.*”⁷⁷ buyurur. Yine başka bir hadislerinde Allah Resûlü, Tebük'e giderken, “*Tebük'e gittiğiniz zaman ben gitmeden sakın Tebük suyundan içmeyin ve dışarıya çıkmayın. Helâk olmuş o cemaatin yerine de uğramayın!*”⁷⁸ buyurur. Ancak iki kişi, bu emri dinlemeyerek helâk olmuş o cemaatin yerine uğrarlar. Netice itibarıyla da onlardan birini korkunç bir fırtına alır ve çok uzaklara fırlatır. Diğerini ise ararlar fakat bulamazlar. Vak'anın bu ikinci kısmını Sahihayn (Buhârî, Müslim) anlatmasa bile meğâzî yazarları naklederler.⁷⁹ Buradan da anlaşıldığı üzere günah ve cürümlerinden ötürü belâ ve musibete maruz kalmış Lut gölü veya Sodom ve Gomorre gibi yerlerde de şeytanlar saltanat kuruyor olabilirler. Evet, Bermuda Üçgeni'nde de böyle bir şeytan saltanatı bahis mevzu olabilir.

⁷⁷ Buhârî, *salât* 53, *enbiyâ* 17; Müslim, *zühd* 39.

⁷⁸ Buhârî, *enbiyâ* 17; Müslim, *zühd* 40.

⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Siratü'n-nebeviyye* 5/201; el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 5/240.

İşte bu ihtimaller içinde bunlardan biri biraz olsun hakikate yakın ise bana göre ötesinde bir şey söylenemez. Bununla beraber ileride yer fiziğiyle ciddî meşgul olan kimseler bu hususta değişik şeyler de ileri sürebilirler.

Uçan dairelere gelince; askerde bize on parmak daktilo yazmayı öğretmişlerdi. On parmak daktilo öğrenirken alıştırma yapmak için karşımıza koydukları metinde, uçan daireler vardı. Bunların yaklaştıkça kızıllaşan, gittikçe mavileşen cisimler oldukları söyleniyordu. Bunları dört ay boyunca hep yazıp durduk. Askeriye gibi ciddî bir müessesenin bize bir şey öğretirken vesile olarak bunları kullanmaları o zaman benim dikkatimi çekmişti. Herhâlde hakikati olmayan bir yalan bu kadar genelleşemez. Fakat keyfiyetleri ne idi bu garip cisimlerin, hâlâ mütehayyirim.

Her şeyden evvel uçan daireler, bizim cismaniyetimiz gibi canlı varlıklar olamazlar. Zira atmosfer içine seri girme ve çıkmalar, ışık hızıyla hareket etmeler, yıldızlar arası seyahatler... evet, bütün bunlar ne feza ne hava ne küre-i arz fiziğiyle ne de küreler arası çekimle izah edilmesi mümkündür. Allahu a'lem, bazı kimselerin gözüne görünen bu görüntüler, ervah-ı habîsenin saltanatı adına onların donanma gecelerinde kendilerine has düzenleriyle görünmelerinden ibarettir. Yani bunlar cin ve şeytanlardır. Bu tür görüntülere şahit olduklarını söyleyen kimseler, "Kaldırdılar, götürdüler, falan yere attılar, kaybolduk!" gibi eskiden beri cin ve şeytan tayfası tarafından insanlara musallat oldukları zaman duyulup bilinegelen şeylerdendir.

Evet, uçan dairelerin bir aslı varsa bunları cin, peri ve şeytana irca etmek mümkündür. Tanrıların Arabaları yazarının iddia ettiği gibi göklerde büyük bir medeniyet olması, Ehramları onların ilham etmesi, Piri Reis'in haritasını hazırlamaları gibi esâtire, ilim dünyasında kimse inanma niyetinde değildir. Ayrıca bu türlü şeylerden bahsedenlerin bazıları halüsinasyon görüyor da olabilirler.

İHTİLÂLLERİ MEYDANA GETİREN İÇTİMÂÎ HASTALIKLAR

Soru: Bilhassa son asırlarda insanlık âleminde büyük karışıklıklar ve ihtilâller olmuştur. Bunları meydana getiren içtimaî hastalıklar nelerdir?

Bu tür karışıklıkların başında akide (inanç) sakatlığı, din adına şüphe ve tereddütler gelmektedir. İnsanlar, fakr u zaruret içinde olsalar da mazbut bir akide ve ahlâka sahip iseler, belli ölçüde de olsalar huzur içindedirler. Evet, nice kimseler vardır ki, hayatları amelelikle geçtiği hâlde onlar huzur içinde ve mutludurlar. *السَّاعِي عَامِلٌ شَاكِرٌ* “Sa’y eden hem işler hem de Allah’a şükreder.” sözü meşhurdur. Evet, o, her gün bir şeyler bulur ve bulduğu şeylere yenilerini ilâve etmeyi düşünür. Allah’a hamd eder, zevkle, şevkle ve neşeyle dopdolu olarak hep işinin başındadır.

Demek ki, servet ü sâ mân dışında da huzur olabiliyor. Hatta bazen servetle beraber huzursuzluğun atbaşı gittiği de görülür. Bugün değişik yerlerde pek çok millet ekonomik meselelerini halletmiş ve içtimaî problemlerini aşmıştır ama ferdi ne ailevî ne de içtimaî huzuru elde edememiştir. Meselâ Avrupa’da ekonomik durum ve maddî refah yerindedir ama, aynı ölçüde huzur ve itminanın var olduğundan söz edilemez. Bizim dünyamız da dahil huzura aç yığınlar sadece

tenvim (birtakım uyutucu ve uyuşturucularla düşünmekten kaçmak) ile yaşamaya çalışmakta ve bohemlikle müteselli olmaktadırlar.

İskandinavya memleketleri, iktisadî ve içtimaî meselelerini halletmiş ülkelerdir. Ancak bu mağmum dünyada o kadar çok intihar vak'aları yaşanmaktadır ki, İslâm âleminde en fakir olan yerlerde dahi bunun onda biri görülmemektedir. Evet, bugün pek çok ileri ülkede intiharlar, katiller, cinayetler doruk noktadadır. Amerika pek çok meselesini halletmiş dünyanın en zengin ülkesidir. İç buhranları itibarıyla o da sarsıntıdadır. Bütün sosyalist ve komünist sistemler ne huzursuzluğu giderebilmiş ne de huzuru getirip ikame edebilmişlerdir. Bazı bahtsız ülkelerde yüzlerce mesâvi yaşanmakta ve insanlar bunalımdan bunalıma sürüklenmektedir. Zira bu ülkeler, içtimaî huzuru getirecek esaslardan mahrum bulunmaktadırlar. İçtimaî huzuru temin edecek hususların en önemlisini âyet-i kerimeler bize şöyle anlatmaktadır: “*Dikkat edin! Kalbler ancak Allah’a imanla (zikirle) oturaklaşır ve huzura erer.*”⁸⁰; “*İnanıyorsanız (fakir dahi olsanız) üstünsünüz, mesutsunuz ve bahtiyarsınız.*”⁸¹

Keşke bu kıvamı elde edebilseydik; keşke elde ettiklerimizi koruyabilseydik...

Diğer bir husus, işçi-işveren münasebetlerindeki aksaklıklardır. İşveren çıkarıcı, bencil, hodbin, her şeyi kendi menfaatine göre plânlıyorsa, yukarıdan aşağıya doğru mütemadiyen zulüm, tahakküm, istismar ve istibdat; aşağıdan yukarıya doğru da hürmetsizlik, saygısızlık ve isyan duygusu yükselecektir. Tabii bu arada orta sınıf eriyecek, sınıflar arasında açılma, daha sonraları da şiddetli vuruşma ve sürtüşmeler meydana gelecektir ki, bunun temelinde de yine mâneviyatsızlık,

⁸⁰ Ra'd sûresi, 13/28.

⁸¹ Âl-i İmrân sûresi, 3/139.

hakka saygısızlık, hak sahibine hakkını vermeme ve Allah huzurunda hesap vereceğine inanmama gibi hususlar söz konusudur. Bu hususlar düzeltildiği takdirde huzur ve emniyet de büyük ölçüde teessüs etmiş olacaktır.

Ayrıca, insanın maddî-mânevî yapısı, ümit ve emelleri, dünyası ve ukbâsı birden nazara alınmadan nizam adına ona dayatılan şeyler, huzur adına da olsa onu huzursuz etmiş ve bunalımlara sürüklemiştir. Meseleyi bir misalle müşahhaslaştırmakta yarar var: Komünizm 1917’de Rusya’da bir zümre tarafından ilân edilmişti ki, aynı zamanda ona Bolşevizm de denir. Çünkü o dönemde bir Bolşevikler bir de Menşevikler diye iki grup vardı. Bunların her ikisi de radikal değişim peşindeydi. Ancak Bolşevikler, Menşeviklere –şimdi birbirlerine dedikleri gibi– biraz daha revizyonist nazarıyla bakıyorlardı. Bolşevikler işçi ve daha sonraki unvanıyla Kızıl Orduyla ittifak ederek ihtilâli yaptılar. Haddizatında başında Troçki ve Lenin’in bulunduğu bu yapılaşma, bir komünist hareketti. Ancak bununla yetinilmedi; ihtilâlden az sonra 1919’da bir enternasyonal yapıldı, bu yeterli bulunmayarak ardından başka bir enternasyonal..

Bütün bu enternasyonallerin mânâsı nedir? Bunun mânâsı, sistemi sağlam kaideler üzerine oturtma, revizyona tâbi tutma, yeni bir şekil verme ve deformasyonlara karşı her şeyi sık sık reforme etmektir. Hâlbuki yirminci asrın Mevlânası İkbâl’in istihza ile anlattığı gibi, şişirilmiş bu içi boş insanların, aradan daha yarım asır geçmeden fikirleri rafa kondu ki, işin doğrusu, onca değişimden sonra bugün Marksizm’in içinde Marks’a ait fikirleri bulmak imkânsız gibidir.

Evet, insanlık, beşeri tıpkı bir mekanizma, bir sistem gibi yaratan ve sonra onun yanı başına –tabir caizse– bir katalog gibi kitabını koyan Hz. Allah’ın esas ve prensipleriyle idare edildiği takdirde huzur bulacak, bu esas ve prensiplere riayet

edilmediğinde de huzursuzluk çıkacaktır. Çünkü burada yanlış bir müdahale mevzuubahistir. Allah'ın sanatına, kâinatı, insan ruhunu bilmeyen ve inkâr edenlerin, dahası insanı tanımayanların müdahalesi söz konusudur ki bunun bir fiyasko ile neticelenmesi kaçınılmazdır.

Her şeyi en iyi bilen Allah'tır (celle celâluhu).

OSMANLI SARAYINDAKİ CARIYELER

Soru: Osmanlı İmparatorluğu'nda hemen her padişah imparatorluk sınırları içine giren bölgelerden güzelliğiyle ünlü bazı kadınları saraya alarak cariye yapmıştır. Bu sizce uygun mudur? Uygunsa, bu tip cariyelerden bazılarının Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinde büyük etkileri olmuş mudur? Bunu nasıl izah edersiniz?

Evvelâ, dünyanın her tarafında güzellik kraliçesi gibi güzelliğiyle ün salmış kimselerin Osmanlı sarayına getirilmesi meselesi kat'iyen doğru değildir. Böyle bir hâdise bilmem ki bir kere vâki olmuş mudur? Ama o günkü dünya şartları gereği savaşlar birbirini takip ediyor.. bu savaşlarda galipler, mağluplar oluyor.. o günün şartlarına göre savaş meydanında mağlup olan bir devletin bazen kadın ve çocukları da esir olabiliyordu. O zaman esir kampları ve buralarda insanları öldürme ve hapsedme yoktu. Esir kamplarında âtil bırakmak yerine onlar esirleri hususî pazarlarında satıyorlardı. –Burada, şimdiki esirlere yapılan muameleyi düşünün!– Hitler'in binlerce insanı cayır cayır yaktığı ve 20. asırda buna benzer daha pek çok hâdisenin yaşandığı düşünülünce, eskiden olanların şimdikilerine göre çok daha insanî olduğu söylenebilir.

Evet, o devirde insanlar esir pazarlarında alınıp satılıyorlardı. Şayet Osmanlı pazarlarına da getirilmiş ve satılmış iseler,

Osmanlılar da bu esirleri almıştır. Bunlar arasında cariyeler (kadın esirler) de vardır. Osmanlı padişahlarının bazılarının saraylarında esirler ve esireler vardır ve bunlar o saraylarda hizmet etmektedirler. O günkü şartlar yeniden tahakkuk etse ve yeniden harp esirleri ile karşılaşılrsa, zannediyorum, alternatif bir düşünce olarak bazı kimseler onu yine dillendirecektir.

Osmanlı hanedanı, esirleri saraylarına almış, onlara İslâm edep ve terbiyesini öğretmişler ve çok defa da bu kadınları başkaları ile evlendirmiş veya İslâm'ın köleler hakkındaki mükâtebe emrine uyarak onları belli bir ücretle serbest bırakmışlardır. Şöyle ki, esir, efendisiyle anlaşıp ona verdiği/ vereceği bir miktar parayla hürriyetini satın alır ve esaretten kurtulur. Aynı şekilde dinin bir emri olması hasebiyle muhtelif ibadetlerin ve bazı hususî durumların keffareti olarak da esirleri hürriyete kavuşturma yolları vardır.

Ayrıca bu esirler, saraya girmiş, Osmanlı âdâp ve erkânını, İslâm ahlâk ve seciyesini öğrenmiş, Müslümanlarla temas etmiş ve bunlardan da çok istifadeleri olmuştur. Sonunda bir de hürriyetlerini elde etmişlerdir ki, bu onlar için “nûrun alâ nûr” olmuştur. Öyle ki bazen böyle esirlerin çoğunu Osmanlı serbest bıraktığında, onlar gitmiyorlarmış da hayatlarının geri kalan kısmını onların yanında geçirmek istiyorlarmış...

Esirler hakkında İslâm'ın bir hükmü daha var ki, buna göre insan, esiri bir mülk-i yemin olarak istifraş edebilir. İnsan, nikâhlısı ile zifafa girdiği gibi, aynı şekilde esir kadınlara da zevciyet muamelesinde bulunabilir. Bunun sonucunda da ortaya şöyle bir hüküm çıkar: Cariyeden dünyaya gelen bir çocuk, annesini cariyelikten kurtarır. Çocuk, o efendinin öz oğlu sayılır ve artık annesi de satılmaz. Bir insanın, esirken bir evde kadınefendi olmasının ne zararı var? Cariye meselesi hep mübalâğa ile anlatılır ama, bir kadını sokaktan kurtarma çaresi olarak bunun hiçbir zararı olmadığı açıktır.

Osmanlı'nın saraya aldığı kadınlardan bazılarının, devletin gerilemesinde etkileri olduğu söylenmektedir ki, bunlar arasında Kösem Sultan, Hürrem Sultan, 3. Murad'ın zevcesi Venedikli Safiye Sultan gibi kimseler sayılabilir. Bunların tasvip edemeyeceğimiz, icraata karışma gibi bazı yanları olabilir –tabii olmayabilir de... Bu itibarla, Osmanlı sarayında bulunan her yabancı kadının zararlı olduğunu söylemek kat'iyen doğru değildir; dahası, bunlar arasında çok faydalı olanlar da olmuştur. Meselâ, Yıldırım'ın Sırp Olivera ile evlenmesi, Osmanlılara Balkanlarda sadık bir destek olduğu gibi İstanbul'un kuşatılmasında Yıldırım'a bazı faydaları da olmuştur. 2. Murad'ın zevcesi olan, Fatih'in analığının da İstanbul'u fethetmede faydaları görülmüştür. Demek ki, onları her zaman entrikalarla beraber düşünmek kat'iyen doğru değildir.

Bence ille de bir geriletmeden söz edilecekse, Osmanlı'yı, bir kısım işlemeyen kafalar geriletmiştir. Kafa işlemediği, ilim erbabına sırt çevrildiği, meşveretle iş yapılmadığı, ihtilâf ve iftirakların ön aldığı durumlara bağlı olarak Osmanlı gerilemişse gerilemiştir. Binaenaleyh onun gerilemesinin, saraydaki birkaç kadın entrikasına bağlanması, Osmanlı'yı karalamaya matuftur ve doğru değildir.

Ayrıca şu hususun hatırlatılmasında da yarar var: Osmanlı'nın gerileme ve yıkılmasının en önemli sebeplerinden biri hiç şüphesiz Karlofça'dan sonra hasım dünyanın Devlet-i Âliye içindeki çıkardıkları fitnedir. Zira onlara göre Osmanlı bölgede bir baştır; o gidince etrafındakiler de paramparça olacaktır. Nitekim aynı şey olmuştur da. Osmanlı'yı bertaraf edince Hindistan, Afrika, Balkanlar, Fas, Cezayir, Tunus, Basra Körfezi memleketleri birer birer düşmüş ve koca bir dünya yabancılara yem olmuştur. O gün-bugün de farklı boyutta yem olmaktadır.

Burada ecdada saygı üzerinde de durmak istiyorum: Herkes ecdadına hürmetkâr olmalı. Avrupa'ya baktığımızda

onların doğru-yanlış bir eser ortaya koyan bütün atalarına saygılı olduklarını görürüz. Ne acıdır ki, Türk milleti kadar ecdadına söven sayan başka bir millet gösterilemez. Öyle ki bugün ecdada sövme bu milletin hâsse-i lâzime-i gayr-i mufarıkası (ondan ayrılmaz bir özelliği) hâline gelmiştir.

Almanya’da, ilim ve teknoloji ile alâkalı bir müzeyi gezdiğimizde, orada her şeyin başladığı tarihten günümüze, sırasıyla parça parça aletlerin teşhir edildiği görülür. Aynı şekilde orada sırasıyla kâşifleri görmek de mümkündür. Bu kâşifler içinde bir hayli tespitleri doğru olmayan insanlar da vardır. Ama orada herkes saygıyla yâd edilmektedir. Kadirşinas düşünce orada Nevton’u tazimle andığı gibi, arkasından gelip çok şeyi değiştiren Einstein’ı da onun yanına koymuş ve âbideleştirmiştir. Yani Batılı yanlış şeyler söyleyeni de saygıyla anar. Sadece bizdedir Fahreddin Râzî gibi büyük âlimlerin, yirminci asırda söylenmesi gereken sözü söylemediklerinden dolayı kınanması. Oysaki bugünkü durumumuz itibarıyla gelecek nesillerin bize tükürmemesi mümkün değildir. Gelecek tükürüğün yüzümüze gelmemesi için hiç olmazsa gelin ecdadımıza sövmeyelim. مَنْ دَقَّ دُقَّ “Kim ne yaptıysa aynıısını görür.” fehvâsınca, geçmişî sövüp de geleceğe kendimizi sövdürmeyelim.

CEMAL GÖRÜLMEK İSTER

Soru: Her kemal ve cemal sahibinin kendi cemal ve kemalini göstermek ve göstermek istemesi nedendir? Göstermek istemek, noksanlıktan ve âcizlikten ileri gelmez mi, deniyor. Ne cevap verilir?

Bu, insanın aklına gelebilecek bir sorudur ve aynı zamanda bir sorunun da cevabıdır. Cenâb-ı Hak kâinatı ve bizi niçin yarattı? Niçin şu meşhergâh-ı âlemi bir panayır gibi enzâr-ı âleme arz etti? Niye Cenâb-ı Hak, ağaçların başında değişik türden sofralar hazırladı. Neden her yanı sofralar hâline getirdi? Niye zemini bir çemenzâr olarak insanların seyr ü seyahatlerine müheyyâ kıldı? Yer niçin bizim için zelûl (sırtına binip gezeceğimiz bir hayvan gibi itaatkâr) oldu? Bütün bunlara cevap verdiğimiz zaman, sorunun cevabını da bulmuş oluruz.

Her cemal ve kemal sahibi, cemal ve kemalini göstermek istemesine binaen, Cenâb-ı Hak da mutlak kemalini ve kemal derecesine varan mutlak cemalini görmek ve göstermek istemiş ve kâinatı yaratmıştır. Kısaca, kâinatın yaratılması tezahür-ü rubûbiyet içindir. “*Cin ve insi yarattım, Beni bilsinler ve Bana kulluk yapsınlar diye.*”⁸² buyuran Cenâb-ı Hak, kâinatı Kendisini bildirmek, şuunatını göstermek ve bir de Zâtını başka aynalarda müşâhede etmek için yaratmıştır.

⁸² Zâriyât sûresi, 51/56.

Soruda, insan aklına gelen, Cenâb-ı Hakk'ın Kendisini göstermek istemesidir. Bu isteme meselesine karşı insanın içinden gelen reddiye de, insanın kendisinin görme ve görünme istediği zaman riyakârlık yapması keyfiyetidir.

Evvêlâ, Cenâb-ı Hakk'ı mahlukata kıyas etmek doğru değildir. Bizde suiedep olabilecek bir kısım durum ve keyfiyetler ve akla gelen noksanlıklar –O, mülkûn sahibi olduğundan– O'nda olmaz. Yani biz kalkıp “Şunu biz yaptık, şu işe sahibiz!” desek, bu suiedep olur. Çünkü biz kendi adıma, o işin aşr-ı mi'şarına (yüzde bir) dahi müdahale edemeyiz. Ama Cenâb-ı Hak, –bir kudsî hadiste de dediği gibi– “*Ben melikim. Ben melikler melikiyim. Bütün meliklerin kalbi elimdedir. Bana itaat ettiğiniz zaman, onların kalblerini lehinize çeviririm, isyan ettiğiniz zaman aleyhinize çeviririm. Öyleyse kimseyi değil, nefsinizi levedin!*”⁸³ dese bu, O'nun azametine uygun bir söyleyiş olur.

Evet, Allah, yarattıklarından farklı ve yücedir. O'nun bazı sıfatları insanlarda cüz'î olarak görülse de Allah mütealdir. Nitekim Efendimiz, bir kudsî hadiste Allah'ın azametinden bahsederken şöyle buyurur: “*Ben Allah, Melik ve Cebbarım! Her şeyin üzerinde mutlak sultan ve hâkimiyetim vardır. Kimse Benim taht-ı tasarrufum dışına çıkamaz. Nerede yer yüzünün melikleri ve orada büyüklük taslayanlar?*”⁸⁴

İşte bunlar, Kendisini anlatmada Cenâb-ı Hakk'ın ifadeleridir. Sahabi, Allah Resûlü'nün bu ifadeleri anlatışını resmederken der ki, “*Birdenbire minber lerzeye geldi, Efendimiz düşecek diye korktuk.*”⁸⁵ O, bu meseleyi o kadar şuurlu ve içten söylüyordu ki, âdeta orada her şeyi lerzeye getirecek ve neredeyse cami kubbesiyle beraber çökecek gibi oluyordu.

⁸³ İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* 7/63; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat* 9/9.

⁸⁴ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (39) 3; Müslim, *sıfâtü'l-münâfıkîn* 23, 24, 25

⁸⁵ Bkz.: Müslim, *sıfâtü'l-münâfıkîn* 25; İbn Mâce, *mukaddime* 13; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 12/389.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de de çokça anlatır Kendini. *“Bugün mülk kimin?”* diye sorar. Cevabı da çok nettir: *لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ* “*Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın.*”⁸⁶ O, her şeyi siliyor, süpürüyor, âdeta bütün mahlukat üzerine bir sünger çekiyor, sonra da *“Kimin bu mülk?”* diyor ve cevap veriyor: *“Vâhid ve Kahhâr olan Allah'ın...”*

Şimdi bu arz ettiğim hususların herhangi birini bir insan söylese, gurur ve kibir alâmeti olur. Ama Cenâb-ı Hak *“Kibriyâ Benim sıfat-ı lâzîmem, Benden ayrılmaz bir şeydir.”* mânâsına *الرِّدَائِي* *“Kibriyâ Benim ridamdır.”*⁸⁷ buyuruyor. Rida, insanın sırtına giydiği cübbemsi bir şeydir. Allah, bu türlü şeylerden münezzehtir. Ama bir insan kalkıp bunları söylese, kibir ve gurur izhar etmiş olur. Çünkü haddizatında insan, o mülke sahip değildir.

Bir insanın, sahip olmadığı bir meseleyle ortaya çıkıp kendisini göstermesi bir kibir ve gurur alâmetidir. Bir insanın sahip bulunmadığı bir meseleyi duyurması, yani vaziyetini başkalarına işittirmesi “süm'a”, kendisine ait olmayan bir meseleyi içinde gizleyip *“Ben bu güzelliğe mazharım.”* demesi de “ucb” alâmetidir. Haddizatında bir insan, bazı faziletlere hakikî olarak sahip bulursa, meselâ o, hakikaten büyük olsa, gösterisini yaptığı şeylerin hakikisini gösterme durumunda bulursa, o insanın *“Ben melikim, mâlikim.”* demesi kibir ve gurur olmaz. Demek insanda işin hatarlı olmasının sebebi, onun iddia ettiği şeylere sahip olmamasında...

İnsan, namaz kılarken gösteriş izhar edebilir. Allah Resûlü, zayıf diyeceğimiz bir hadiste *“Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey, küçük şirktir.”* buyurur. Sahabinin, *“Küçük şirk nedir?”* sorusuna Allah Resûlü, *“Riya”* cevabını veriyor.⁸⁸ Büyük

⁸⁶ Mü'min sûresi, 40/16.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, *libâs* 26; İbn Mâce, *zühd* 16; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/376.

⁸⁸ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/428, 429; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 4/253.

şirk, puta tapma, Allah'a eş ortak koşmadır. Öyleyse küçük şirk nedir? O, gösteriş ve kendine takılı yaşamaktır. İnsan namaz kılar ama, namazı nasıl kıldığı ve hangi duyguları taşıdığı önemlidir. Öncelikle namaz, Allah rızası için ve Cenâb-ı Hakk'ın şu ana kadar verdiği nimet-i sâbıkaya şükür olsun diye kılınmalıdır. Allah'ın insana bu yaşına kadar, hayatın her merdiveninde bahsettiği sonsuz nimetler vardır. Evet Allah, bize mânevî yapımız itibarıyla temiz bir muhit vermiş, ibadete kabiliyet bahsetmiş, gönlümüzü açmış, rüste ve hidayete erdirmiş.. dahası, kulluğumuzu rahatlıkla yapabilmemiz için –kelâmî ifadeyle– istitaat (işin üstesinden gelme kabiliyeti) vermiştir. Yani biz namaz kılmak istediğimizde kılabiliriz. Zaman olur insan niyet eder, mefluç olur sırt üstü yatar da o namazı kılamaz. Niyet eder de zindandadır, kıldırılmaz kâfirler. Dolayısıyla hayat merdiveninin her basamağında içimiz sonsuz şükranla dolu olarak Mevlâmız'a kulluk yapmalıyız. Aslında mü'min namaza dururken Allah'ın huzurunda evvelâ O'na karşı medyûniyetini ifade ediyor, çünkü O'na borçlu, hem de tepeden tırnağa. O, Kendisine ait olan şeyleri bizden bir alırsa, ortada sadece sıfır kalır. Demek ki, biz O'nun karşısında da ancak O'nun bizi donattığı şeylerle durabiliyoruz.

Anlaşıldığı gibi namaz bütünüyle Allah'ın bir lütfü. Allah'ın lütfettiği şeylerle O'nun huzurunda dururken ve O'na karşı şükran vazifesini eda ederken halka görünme, Hakk'ı unutup halka gönül verme ve gösteriş yapma bir densizliktir. İşte gerçek riya da budur. Riya bu olduğundan ötürüdür ki, bazen insanın iradî riyadan tevakki etmesi bile riyadır. Riyadan bu kadar endişe eden insan acaba neden endişe ediyor? Eğer bir insan bilse ki, mal-mülk başkasının; bilse ki, kendisi başkasının âriye olarak verdiği ayakları üzerinde duruyor; bilse ki, Hakk'a karşı başkasına ait bir güçle ubûdiyetini izhar ediyor; bilse ki, gönlü başkasının çarptırmasıyla çarpıyor, riyadan tevakki etmesine lüzum kalmaz. Onun için ehl-i hakikate göre,

“Riya yaparım” mülâhazasıyla bir kısım meseleleri terk etmek de riya sayılmıştır. Halka karşı gösteriş yapmak ise şirkittir. Avam ve havas bunda ayrılır; mesele bir idrak meselesidir.

Tekrar hatırlatmalıyım ki, riya, insanın sahip olmadığı bir şeyi göstermesidir. Bu meseleyi, muhaddis Ebû'l-Leys es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-gâfilîn* (Gafillerin uyarılması) isimli kitabının İhlâs bahsinde çok güzel bir misalle anlatır: Amelinde riya yapan insanın misali şuna benzer: Tembel tembel yatan, uyusuk uyusuk oturan iş yapmaz bir marangoz ve dülger düşünün; emsali iş yapmadığını bilmesin ve “Evine para götürüyor” desinler diye her akşam dükkânından çıkıp evine giderken mendiline yonga doldurur. Şimdi böyle birinin evine götürdüğü bu yonga ile bir şey alması mümkün müdür?⁸⁹

İnsan riya ile amel ederken esasen sahip bulunmadığı bir şeyi satıyor demektir. Boyu kendisi için açılan pencereye yetişmediğinden o pencereyi dolduruyor veya parmaklarının ucuna dikiliyor sayılır. Bediüzzaman'ın ifadesiyle hayat-ı içtimaiyede herkesin görüp görünmesi için böyle bir pencere vardır. Bir insanın boyu uzun ise, yani hakikaten kâmet-i kıymeti var ise, o takavvüs edip iki büklüm olacaktır. Onun için kâmilde kemalin alâmeti tevazudur. Şayet kendisine açılan pencere kâmet-i kıymetinden yüksek ise, o da pencereyi doldurmak için uzun görünmeye çalışacaktır. Küçüklerde küçüklüğün alâmeti, büyük görünmektir.⁹⁰ Kim riya yaparsa Allah, ona kime ibadet yaptığını öbür âlemde gösterecektir. Kim süm'a yaptıysa, Allah onu da Mele-i Âlâ'da ilan edecek ve duyuracaktır.

Mesele bu açıdan ele alınınca, Cenâb-ı Hakk'ın Kendisinin sahip bulunduğu şeyleri anlatması hakkın ifadesidir. İnsan ise, Allah'a ait şeyleri ve Allah'ın lütuflarını kendine aitmiş

⁸⁹ Bkz.: es-Semerkandî, *Tenbîhü'l-gâfilîn* s.5.

⁹⁰ Bediüzzaman, *Mektubat* s.536 (Hakikat Çekirdekleri).

gibi gösterdiğinden onunki riya ve süm'a olur. O bakımdan Allah'ın Kendisini göstermek istemesi gayet normaldir. Çünkü O, mülk sahibidir, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder, istediği gibi konuşur, istediği gibi beyanda bulunur ve "Benim" diyebilir. İnsana gelince o, neye "Benim" diyebilir ki! Neye "Benim" dese, arkasından başkasına ait olduğu ortaya çıkar. Başkasına ait bir şeyle tezahür ise, Yunus Emre'nin dediği gibi, âriye gömlekle, yani başkasının elbisesiyle zıfak odasına girmek gibi olur ve onun kime ait olduğu da ertesi gün ortaya çıkar. Evet, bu meselede insanla Hâlık'ın durumu birbirinden tamamen ayrıdır.

RUH, ÂLEM-İ EMİRDEN GELEN ŞUURLU BİR VARLIKTIR

Soru: Ruhun özü nedir?

Ruh, Kur'ân-ı Kerim'de işaret edildiği gibi bir kanun-u emrîdir.⁹¹ Ruh, âlem-i emirden gelen şuurlu bir varlıktır ve âlem-i maddîden değildir. Şimdi, bu iki âlemi kısaca izah etmeye çalışalım:

Âlem-i maddî (veya âlem-i şehadet), gördüğümüz ve şahit olduğumuz şu âlemdir. Allah (celle celâluhu) değişik türden varlıkları bu âlemde var eder, öldürür, diriltir, renklendirir, soldurur ve sürekli farklı şeyler gösterir. Meselâ O, küre-i arzı, üzerindeki ağaçları, ağaçlarda dalı budağı, dalda budakta yaprağı, yapraklar arasında meyveyi halk eder. Bütün bu ibda, inşa ve ihya ve imateler, O'nun âlem-i şehadetteki kudret ve iradesinin fizikî eserleridir.

Âlem-i emir ise maddî ölçülere girmeyen ve daha ziyade kanunların hâkim olduğu fizik ötesi bir âlemdir. Bu âlemde esas olan madde değil, mânâdır. Maddî hâsselerle mânâyı kavrama ve yakalama ise mümkün değildir. Biz, duyu organlarımızla bu âlemin sadece maddî ve şehadet âlemine uzanan fonksiyonlarını görür ve ancak bunlarla âlem-i emir

⁹¹ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

hakkında bir fikre sahip oluruz. Meselâ, maddî âleme ait olan tohum, içinde taşıdığı hayat düğümü itibarıyla, emir âlemiyle de alâkalıdır. Aslında tohum âlem-i şهادetten bir varlıktır; ancak bu tohum içindeki ukde-i hayatiye ve canlanma, neşv ü nema bulma istidadıyla fizik ötesi âleme de açıktır. O, müsait vasatı bulduğu, yani toprağa atıldığı, güneşlendirildiği, sulandığı ve havalandırıldığı zaman, ondaki o ukde-i hayatiye açılır ve rüşeym, topraktan başını çıkarır. Derken bir filiz olur. İşte bu, ondaki nümûv (bitme) kanunundandır. Ağacın yaprağı, çiçek ve meyvesi hep bu nümûv kanunuyla meydana gelir. Fakat biz bu kanunu göremeyiz. Sadece bu kanunun âsârını görebiliriz.

Anne karnında cenin de Allah'ın bu kanunuyla varlığı erer, sperm gelir, yumurtanın içine girer, yumurta kapanır. Daha öncesi de var; spermin gelmesi için prostat bir kısım usâre ifraz eder, vasatı kaygan hâle getirir ve canlının rahat hareket etmesini sağlar. Sonra yumurta ince bir yerinden kapı aralar, bu misafiri kabul eder gibi ona hoşâmedîde bulunur. O, içeriye girdikten sonra da "Artık kimseyi alman!" deyip kapıyı kilitler. İşte bütün bunların içinde hükümferma olan kanunlar vardır ki, bu kanunlara ilmü'l-ecinnede cari kanunlar (Embriyoloji kanunları) denilmektedir. Bunun gibi bir de kütleler arasında birbirlerini çekme ve itme kanunları vardır ki, âlem-i emir denildiğinde işte bütün bu tür kanunlar kastedilmektedir.

Ancak bütün bu kanunlar şuursuzdur. Şuursuz olan bu kanunların verâsında Allah'ın ilmi ve iradesi vardır ve O, bunları ilmiyle, iradesiyle idare etmektedir. İnsandaki ruh da bu kanunlar cinsinden bir şeydir. Cisimleri birbirine çeken iten (câzibe-dâfia) kanunu ne ise, insandaki ruh da aynı cinsten bir kanundur. Bir tohumda rüşeymi tahrik eden, onun neşv ü nema bulmasını sağlayan kanun ne ise, insandaki ruh da aynı kanundur. Anne karnını hazırlayan, ceninin orada

gelişmesini temin eden hangi kanun ise insanın ruhu da işte öyle bir kanundur. Fakat insandaki bu kanun şuurlidir. Aradaki fark da budur. Onun için Kur'ân-ı Kerim, Efendimiz'e bu meseleyi anlatırken, ⁹² قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي demektedir.

Burada bir hususa daha dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Allah Resûlü, hulâsa-i beşer olarak, “*Ruh, benim Rabbimin emirlerindedir.*” demek suretiyle kâinattaki cari kanunlar değil de beşere ait bu zîşuur kanunun hususiyetini anlatmaktadır; evet, onun akli ve şuuru vardır. İçine girdiği cisimde hayat ve nizam hükümfermâ olur; içinden çıktığı zaman da mekanizma bozulup tefessüh etmeye durur. Ervah ile münasebet kuran binlerce insan, bunu görüp bilmektedir. Hususiyeler de bunların tecrübelerinin yapıldığı günümüzde bu meseleleri inkâr etmeye asla imkân yoktur. Bugün pek çok mülhit, sadece bu meseleleri müşâhede ile imana gelmektedir.

* * *

Soru: Rüyada iken ruh cesetten ayrılır mı?

Rüya, âlem-i misale açılan menfez ve kapılardan, misal âlemine ait temessülâtı seyretmek demektir. Rüya ile şehadet âleminden alâkası kesilen insan, kendisini tenteneli bir perde gibi çepeçevre saran bir çeperin aralıklarından, âlem-i misale doğru nazarını çevirmesi ve nazarına misal ve berzah âleminden bir kısım levhalar aksetmesinden ibarettir. Ancak her rüyada böyle olmayabilir. Meselâ, şuur altı hâdiselerin rüyalara aksedişi böyle değildir. Siz, bir hâdisenin tesirinde kalırsanız, mütemadiyen rüyada onu görürsünüz. Susayan bir insanın kendisini, çağlayanların kenarında, aç bir insanın kendini ekmek fırınında görmesi bu kabîldendir. Bazen de bir kısım müheyyiç hâdiseler, o türden görüntülere sebebiyet verebilirler. Öyle ki insanın yaşadığı bir kısım olaylar belli

⁹² İsrâ sûresi, 17/85.

kalıplarla rüyalarda da devam ederler. İnsan bunları âdeta görme mecburiyetinde kalır gibi olur. Bunların da bir hakikati yoktur ve bu görüntüler hiçbir mânâya delâlet etmez. Biz bu iki sınıfı, –Kur’ân-ı Kerim’deki ifadesiyle– *أَضْعَاثُ أَخْلَامٍ* (*karişik düşler*)⁹³ içinde mütalaa ediyoruz. Bu kategoride mütalaa edilen bir tür daha vardır ki, onlar apaçık şeytan ilkaatıdır.

Bunlardan başka bir de istikbale ait bir kısım hâdiselere dair insanın gördüğü rüyalar vardır ki, zamanı geldiğinde bunlar birer birer zuhur eder. Ehl-i keşif ve şuhud bunları yakazaten, bizim gibi avam halk ise rüyalarında görürler. Efendimiz, hususiyile ahir zamanda çok sadık rüyalar görüleceğini ifade buyururlar. Nübüvvetten uzaklaşıldığı, mânâ âleminde tatmin edecek şeyler azaldığı böyle bir dönemde insanlar rüyalarda teselli olurlar. Öyle de olsa ahir zamanda mü’minlerin gördüğü rüyaların çoğu sadıktır. Aslında, olmuş olacak her şey belli sembollerle âlem-i misalde mevcuttur. Buna temessülât (misal âlemi) ve daha ötesine de âyân-ı sâbite denilmektedir.

Rüyada ruh bedenden ayrılır mı meselesine gelince ruh, madde gibi belli bir yeri ihraz etmez. Madde, boşlukta bir yer işgal eden veya hayyiz tarafından çekilen, Nevton’un görüşüne göre yerçekimine tâbi olan hacimli bir şeydir. Ruh ise bütün bunlardan müberradır. Çünkü o, âlem-i halka değil âlem-i emre aittir. Avamca anlayışımızla ifade edecek olursak, ruh, Cenâb-ı Hakk’ın “*Kün!*”⁹⁴ demesiyle olan bir varlıktır; görüp kavrayacağınız, yakalayıp tutabileceğiniz bir şey değildir. O, şuurlu bir kanundur ve bir mânâda hayyizden müstağnidir. Bir anda değişik yerlerde temessül edebilir. Tıpkı bin aynayı güneşe mukabil tuttuğunuz zaman bu aynalar içinde güneşin temessülünü gördüğünüz gibi, ruhu da, nuraniyeti

⁹³ Bkz.: Yûsuf sûresi, 12/44.

⁹⁴ Bkz.: Yâsin sûresi, 36/83.

ve ruhaniyeti itibarıyla bin insanın mir'ât-ı ruhunda görmek mümkündür. Ama bu her zaman böyle olur demek de değildir. O, dilediğinde olur. Onun için Efendimiz bir gecede belki bir milyon insanın rüyasına girer ve onlara temessül eder.

Bu açıdan, ruhun bedenden ayrılması meselesi bahismevzuu değildir. Kur'ân, uykuya ⁹⁵سُبَاتًا demektedir ki, o da, değişik faktörlerden ötürü bünyeye adem-i merkeziyet havasının hâkim olması ve dinlenmek üzere, otomatikman seni uyutmayan ve gözlerini açık tutan mekanizmanın devreden çıkmasından ibarettir. Ne var ki, bu durumda da ruh, bedene alâkasını kesmemektedir. Çünkü beden hâlâ bütün fonksiyonlarını icra etmekte ve teneffüsünü sürdürmektedir.

Öyleyse rüya hâlindeyken ruhun çıkması bahismevzuu değildir. Uykuyla insanın gözleri âlem-i şهادete kapandığı için, bu defa ruh, âlem-i gayba açılan gözlerle âlem-i misali müşâhede etmektedir. Evet, ruhu iyi anlarsak rüya hâlindeyken onun bedenden ayrılmadığını da anlamış oluruz.

* * *

Soru: Bâki âlemdе mücâzât veya mükâfatı ruh ve ceset beraber mi görecek?

Biz Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak cesedin ruhla beraber haşr ü neşrine inanıyoruz. Bazı mutasavvife, tamamen spiritüalist (ruhçu) bir görüş sergileyerek, ceza ve mükâfatı sadece ruhun göreceği kanaatindedirler. Bazı diyanet mensupları da bu inanca sahiptirler. Bir kısım Grek filozofları da böyle düşünmektedir. Daha sonra gelen Neoplatonist (Yeni Eflatunculuk) düşünürlerde bu kanaatin tesiri görülür. Maktul Sühreverdî, Hallac-ı Mansur, az dahi olsa Muhyiddin Arabî Hazretleri gibi bazı önemli zevatın sözleri, dîk-ı elfâz sebebiyle

⁹⁵ Nebe sûresi, 78/9.

aynı şeylermiş gibi anlaşılmıştır. Hatta İmam Gazzâlî'nin de öyle düşündüğünü zannedenler çıkmıştır. Ancak, bütün bunlara rağmen Ehl-i Sünnet, ruh ve cesedin beraber haşrolacağı hususunda ittifak içindedirler.

Rasyonalist felsefeciler, “İnsanların hayatları da tıpkı bir marula benzer. Marul, toprakta gelişip büyüdüktan sonra çürür. Daha sonra toprağa karışarak gübre olur. Gübrelenmiş bu toprak üzerinde yeni marullar biter. Bu marullar, insanlar tarafından yendikten sonra onların vücutlarında yerlerini alırlar. Daha sonra da ölür ve toprağa karışarak başka marullara gübre olurlar.” diyerek alaylı bir şekilde haşr ü neşri tamamen inkâr etmişlerdir.

Kanaat-i âcizaneme göre karmakarışık gibi görünen bu meseleyi bugünkü atom anlayışıyla telif etmek mümkündür: Her şeyden önce ruhun mekânla mukayyet olmaması prensibiyle hareket edildiğinde bir cismin küçültülmesi veya büyütülmesi, onun kendine ait vücudun zerrâtıyla münasebet kurması gayet basittir. Meselâ, vücudumuzun 1.75 m. boyunda ve 80 kg. ağırlığında olduğunu düşünelim. Bu vücudun bir hacmi vardır ve vücudun bütün hücreleriyle ruhun bir münasebeti söz konusudur. Bu vücudu küçültüp atom kanunlarına ait mesaili bertaraf etseler ve o vücut, bir yüksüğün içine girecek kadar küçülse –ki daha küçük de olur– ruh, yine o cesetle tam bir münasebet içindedir.

Şimdi çevirip tam tersini söyleyelim. Vücut çok büyüse, bir bulut gibi olsa ve 50 km. çapında bir yeri işgal etse de, ruh o cesetle yine münasebet içinde olacaktır. Ruh kendisine ait cesetle denizin dibinde, arşta, ferşte, sera ve süreyyada da olsa cesetle münasebetini devam ettirecektir. Binaenaleyh zerrâtın dağılıp değişik yerlere gitmesi meseleyi cerh etmez.

İkinci olarak, pek çok ehl-i tahkik, zerrât-ı asliye denilen insandaki asıl ve temel zerrelere bahsederler. İnsanın ilk

zerreleri, yani insan bedenine âdeta kaide ve temel olup, hadiste “acbü’z-zeneb” (kuyruk sokumu) kemiğiyle ifade edilen⁹⁶ bu zerrât-ı asliyenin tam nerede olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Allah, insanı bu temel zerreler üzerine kurmuştur ve ahirette de onlara bağlı haşredecektir. İnsana ait hususiyetleri câmî olan bu zerreler kim bilir belki de genlerdir. Eğer öyleyse, Hz. Âdem’den bu yana bütün insanlardaki genler bir araya getirilse, bir yüksüğü ya doldurur ya doldurmaz. Ama bu kadarcık az bir şey, ruhla kontak olduğu zaman cismaniyet adına acı duyuyorsa, elbette lezzet de duyacaktır.

İşte insanın vücudundaki bu zerrât-ı asliyedir ki, cesedin esasını teşkil ederler. Allah, insanı bu zerrât-ı asliyesi ile haşredecektir. Sair zait zerrât, bu zerrât-ı asliyenin etrafında toplanır, haşr ü neşr öyle olur ve problem kalmaz. Evet, Allah, bir ruh, bir de asıl zerrelerle haşreder ve herkesin asıl zerresini her zaman üçüncü olarak, bizim de arz u semanın da maddî yapısı tamamen değişeceğinden insana ait parça-altı veya parça-üstü bizim öz ve usâremizle bizleri haşr ü neşr edecektir.

Mesele muhit olan ilm-i ilâhî açısından ele alınacak olursa; biz belki zerreleri karıştırırız ama ilm-i ilâhînin cüz’iyata dahi taallukunu düşününce hiçbir problem kalmaz. Allah ilmiyle, meselâ uranyum atomunun içindeki elektron ve protonunun sayısını, dönüşünü bilir ve onları nizam içinde tutar. İşte bizim, “Her şeyin zerrelerini muhafaza eder.” dediğimiz Allah, böyle bir Allah’tır. Aksine bu iş, bize havale edilse, el ele verip bir adamın zerrâtının muhafazasına çalışsak yine de karıştırırız. Evet, bu iş, Allah’a ait bir iştir.

⁹⁶ Buhârî, *tefsîru sûre (78)* 1; Müslim, *fiten* 141-143.

ZULMÜN ÖMRÜ AZDIR

Soru: “Zulüm olursa, ömrü de az olur.” denmektedir. Açıklar mısınız?

Büyüklerimizin ortaya koydukları bir kaidedir bu. **الظُّلْمُ لَا يَدُومُ وَالْكَفْرُ يَدُومُ** Yani: Zulüm devam etmez, fakat küfür devam edebilir.⁹⁷ Soruda ifade edilen sözün mânâsına yakın, Hz. Ali’ye nispet edilen şöyle bir vecize vardır: “Zâlimin ömrünün gölgesi, bu dünyada kısadır.”⁹⁸

Evet, zulüm bir tecavüz ve haksızlıktır. Çok defa kâinatın hukukundan, inanan insanların, hatta bütün fertlerin hukukuna kadar, zulüm ve tecavüz bahismevzuu olduğunda, Allah mazlumlar namına zalimlerden intikam alır ve onları iflah etmez. Bu konuda bir taraftan zâlimin zulmünün Arş’a kadar varması, orada cevap bulması ve Arş’ın Sahibinin şefkatini celbetmesi, diğer taraftan da zulüm gören kimselerin imtihanda olma durumları söz konusudur. Bu iki durumun çok iyi anlaşılması iktiza eder.

Evvelâ, dinlerinden, dinî düşüncelerinden ve mü’mince yaşamalarından ötürü zulme uğrayan kimseler imtihanda olduklarını hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalı ve mutlaka sabretmelidirler. Zulme uğrayan bu insanlar içinde öyle kimseler

⁹⁷ Bkz.: el-Münâvî, *Feyzu'l-kadir* 2/107.

⁹⁸ *Emsal-i Hazreti Ali* s.19.

de vardır ki, dişlerinden birisi kırıldığı veya başları ağrıdığı zaman, onlara bu cevr ü cefayı reva gören kimselerin başlarına bir belâ gelse hemen her şeyi kendilerinden bilir ve liyakatlerinin olup olmadığına bakmadan maddeten ve mânen zafer kazanmış havasına girerler. Zira bunlar hiç mi hiç kalbura konmamış ve elenmemişlerdir. Bu mesele ile ilgili bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

*“Allah herhangi birinizi, sizden kuyumcuların altını ateşe koyup orada erittiği gibi imtihan eder, ateşlere kor, potalarda eritir, kalıptan kalıba sokar ve şekillendirir; ta özünüzü bulup kendiniz olabilirsiniz...”*⁹⁹

Evet gerçek mazlum için işte böyle bir imtihan bahismevzuudur. Yoksa başına küçük bir belâ gelen her mü'min, bu mevzuda hemen imanını veya Kur'ân'ını sütire gibi kullanma diyeceğimiz şekilde kendilerinden zulüm gördüğü insanların başlarına bir şey gelmesini beklememelidir. Zira Allah Halîm'dir. O, suçluların cezalarını hemen vermek gücüne sahip olduğu hâlde sonraya bırakır ve hep hilm ile muamele eder. Bu konuda, Müslümanların çektikleri eza ve cefaları gören Hz. Ebû Bekir, Allah'ın halîmliği karşısında defaatle: *“مَا أَحْلَمَكَ يَا رَبَّنَا”* *“Ne kadar Halîmsin ey Allahım!”*¹⁰⁰ demiş ve hilm ü silm yolunda yürümüştür. Allah Halîm'dir ve Rabbü'l-âlemin'dir. Evet, mü'min ne kadar dayanıklı olduğunu, Allah için ne kadar dayanabileceğini, ızdıraba ne kadar tahammül edebileceğini, çilelere ne kadar katlanabileceğini göstermeli ve rüşdünü ispat etmelidir! Meselenin mü'minlere bakan yönü de işte budur.

Bu konuda bir de zâlimin, bütün bütün affedilme hakkını kaybetmesi ve bunun neticesi olarak da, onun zulmünün Arş'a kadar yükselmesi durumu söz konusudur ki, zulüm bu

⁹⁹ et-Taberâni, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/166; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/350.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Siratü'n-nebeviyye* 2/218; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* 3/95.

kerteye geldiğinde artık Cenâb-ı Hak zâlimi yakalar, derdest eder ve cezalandırır. Evet, zulüm gidip oraya dayandığı zaman zâlime Allah'ın azabının dokunması hak olur. Bu durum âyette şu şekilde ifade edilmektedir: *“Halkı zâlim olan ülkelere cezaya çarptırdığı zaman Rabbinin çarpması işte böyle olur! Şüphesiz ki O'nun azapla çarpması pek acı, pek çetindir!”*¹⁰¹

Aynı konuya işaret eden bir hadis-i şerifte de Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: *“Allah zâlime (zulmünden döner diye) imkân, fırsat ve mühlet verir. Çünkü Allah âlemlerin Rabbi ve Erhamü'r-râhimîn'dir. Bütün bunlara rağmen zâlim zulmünden dönmez ise bir kez daha fırsat verir. Fakat bir de yakaladı mı artık onu iflâh etmez ve onun canını çıkarır.”*¹⁰² Efendimiz bu beyanın sonunda da Hûd sûresi'nde geçen yukarıdaki âyeti okumuştur. İşte meselenin diğer tarafında da bu konu yani zulmün belli bir noktaya geldikten sonra gayretullaha dokunması meselesi vardır.

Bu konuda gayet latîf bir vak'a anlatılır: Derler ki: Ehlullahtan birisi, kervanla hacca gidiyormuş. Kervancı da ehl-i kalb bir insan imiş. Ehlullahtan olan zatı da iyi halli görmüş ve kervancı ile beraber onu da alıp hacca götürmek istemiş. Giderken yolda şakiler kervanın önünü kesmiş, herkesi soymuş ve kimsede bir şey bırakmamışlar. Hatta kervancıbaşını da soymuşlar. Daha sonra başka bir şey var mı diye sorduklarında bu Hak dostu, kervancının sırtında çok güzel ve çok kıymetli bir gömlek olduğunu söylemiş. Şakiler de gelip o çok kıymetli olan gömleği kervancının sırtından almışlar. Tabii ki bu durum kervancıya çok dokunmuş. Daha sonra kervancı etrafındakilere bu veli kula yaptığı iyilikleri sıralamış, onun ise kendi gömleğini şakilerin gasbetmesine ön ayak olduğunu ifade edip bu durumdan rahatsız olduğunu anlatmış.

¹⁰¹ Hûd sûresi, 11/102.

¹⁰² Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (11) 5; Müslim, *birr* 61.

Aradan beş altı saat geçince, devlet tarafından gelen bir ulağın, yolda her rastladığına şöyle bağırdığını duymuşlar: “Falan yerde aylardan beri kervanları soyan bir eşkıyâ gürûhu ellerindeki bütün mallarıyla yakalandı. Herkesin neyi varsa, gelsin alsın.” Bunlar da gitmiş ve mallarını almışlar. Tabii netice böyle olunca atmosfer yumuşamış ve kervancıbaşı ehllulahtan olan o zatın yanına gidip ona durumu izah etmiş ve niçin böyle yaptığını sormuş. Ehllulahtan olan zat da ona şöyle demiş: “Onlar hac kervanını soymak gibi büyük bir zulmü işlerlerken, ben bu zulmün gayretullaha dokunması için bir gömleklik mesafe kaldığını gördüm ve son zulümlerini de yapsınlar da Allah’tan bulsunlar istedim ve buldular da.”

Evet, bu çok latif bir nüktedir. Bunun olup olmadığı önemli olmamakla beraber ifade etmeye çalıştığı mânâ mühimdir. Kıssada anlatılmaya çalışıldığı gibi zâlimin zulmünün gayretullaha dokunması için bir zaman olmalıdır ve mü’minler o zulme dayanmalıdırlar ki zulüm son sınıra ulaşınca Allah, o zulmedenleri derdest edip yakalayacak ve mutlaka onları tazip edecektir. Böylece bizim zulmedenlere karşı, dünyada başarılarına gelebilecek cezalardan başka Cehennem’in ve azab-ı ilâhînin yeteceğini düşünmemiz en isabetli bir yol olsa gerek. Bu itibarla mü’min her zaman haddini bilmeli, Rabbine karşı edepli olmalı, kendisine eza ve cefa eden hemen herkese Rabbinin ceza vermesini istememelidir.

Nitekim mü’minler olarak her birerimiz Cenâb-ı Hakk’ın zulmedenlere bu dünyada verdiği cezalara bizzat şahit olmuşuzdur. Çok defa görmüşüzdür ki, Allah, zâlimlerin çevirdikleri dolabı getirip kendi başlarına çevirmektedir.¹⁰³ Evet, bu konuda mü’mine düşen sabırla intizar etmektir. Her şeyi gören ve bilen Rabbimiz Müheymin’dir. O, her şeyi bilip ve etrafımızdaki her hâdiseyi tedbir edendir. Eğer bir şey

¹⁰³ Bkz.: Fetih sûresi, 48/6; Fâtır sûresi, 35/43.

çekiyorsak, O, çekilen şeyleri, çektirenlerin kimler olduklarını ve onların durumlarını da görmektedir. Öyle ise “Doğacaktır sana vaad ettiği günler Hakk’ın / Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın.” (Mehmet Âkif) deyip teslimiyet içinde intizarda bulunmalıyız.

DİN BİR VİCDAN İŞİ MİDİR?

Soru: “Din bir vicdan işidir.” diyen kimse küfre girmiş olmaz mı?

Fransız İhtilâl-i Kebiri’ni müteakip hem Hıristiyanlık âleminde hem de Batı mukallitleri vasıtasıyla âlem-i İslâm’da, hususiyle pâyitaht ve hilâfet mahalli olan İstanbul’da, “Din bir vicdan işidir, hayata müdahale etmemeli, elden geldiğince onun dışında tutulmalı.” şeklinde kartezyence bir moda türedi.

Bu konunun insanî ve hukukî olanı şöyledir: Bir dindarın dindarlığına kimse müdahale etmemelidir. Evet, bir insanın dini hayatına müdahale edilmez. Ancak burada dinin vicdana hapsedilmesinden söz edilmektedir ki bu doğru değildir. Din, insanın Allah ve Resûlü’nün bütün fermanlarını dinleyip itaat etmesinden ibaretse, benim, Allah’a imandan tesettüre, kılık ve kıyafetimi kendim seçmemden çocuklarımı istediğim gibi yetiştirmeme kadar her şey hem hayatımla alâkalı benim işim hem de vicdanımın işidir. Buna müdahale eden de insanlara zulmetmiş olur. Aynı zamanda bu şekildeki bir kabul demokrasinin de gereğidir. Böyle bir kabulden, kimseye dinî meseleler anlatılmayacak şeklinde bir mânâ çıkarılması da bir tenakuzdur. Çünkü dindar olmanın içinde aynı zamanda benim dinimi anlatma meselem de vardır.. evet, dinî hayatı anlatmak benim mü’minliğimin muktezasıdır. Yani Allah (celle celâluhu) bana, namaz kılacaksın, oruç tutacaksın, zekât

vereceksin, hacca gideceksin demekle birlikte aynı zamanda Beni, Peygamberimi ve Kur'ân-ı Kerim'in emirlerini de anlatacaksın, demektir. Bu açıdan, anlatmak da bir mü'minin dinî hayatının içine girmektedir. O zaman bu da bir bakıma vicdan işi sayılmaktadır.

Ayrıca bir mü'min olarak, gayret-i diniye açısından, başkaları inkarcılığa, inançsızlığa ait düşünceleri neşrederken ben dinimi anlatmazsam dinime karşı saygısızlık etmiş olurum. Evet, inançsızlığa ait kitaplar kütüphanelerde okumaya arz edilirken, ben, gökten inen, Arş'ı ferşe bağlayan ve kendisine tutunanları a'lâ-yı illiyîn-i insaniyete çıkararak Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan ve ondan nebean eden hakikatleri; Efendimiz'in söz ve beyanlarını anlatmayacağım. Bu, benim dinime karşı vefasızlığımın ifadesi olur.

Bir de İslâm'da dini neşretmek için irşad müessesesi vardır. Bidayette Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm), Kur'ân'ın kendisine o günün gereği *لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ* “Sizin dininiz size, benim dinim bana.”¹⁰⁴ diyerek bir bakıma kimseye bir şey söylememeyi ifade etmişti. Ama bu âyet nâzil olduğu zaman Mekke-i Mükerrerme'de Müslümanların sayısı beş-on kişiyi geçmiyordu. Müslümanlığı büyük ölçüde halk kabul ettikten sonra Efendimiz, Allah'ı anlatmak için irşada yönelmişti ki, bu mânâda o mânevî cihad her zaman var olmuştur ve olacaktır da. Bu zaviyeden, din, inanç ve iz'an da bir vicdan işidir fakat aynı zamanda inanılan şeyin neşir ve tebliğ edilmesi de onun emridir. Evet, mü'min dini bütünüyle omuzlarına aldıktan sonra onu başkalarına da anlatacaktır.

Şimdi hükmü ortadan kalkmış olan anayasanın 19. maddesi bu mevzuda bir kısım ahkâm getirmiş, ceza kanunu vâzı bu ahkâmdan 163. maddeyi istinbat etmiş, dinî propaganda ile şahsî nüfuz temin etmeyi, dini neşretme mevzuunda bir

¹⁰⁴ Kâfirûn sûresi, 109/6.

araya gelerek bir cemiyet teşkil etmeyi ve sonra bu cemiyetin içine girip hizmet etmeyi yasaklamıştı. Yani buna göre bir kişinin dinini neşretmesi ve anlatması yasaktı. Bununla beraber daha önceleri devlet belli kanunlara dayalı olarak bir diyanet müessesesi meydana getirmişti. Bu diyanet müessesesinin vaizleri vardı. Bunlar bütün cami kürsülerinde, din ve İslâm'ın usûl ve fûrûunu anlatacaklardı. Yani kanunun yasakladığı propagandayı yapacaklardı ki bu da eski telâkki ile yeni anlayışın tenakuzu demektir.

Niçin bu serbesti ile yasak iç içeydi? Niçin bu böyle yapılmıştı? Bunu soracak kimse de yoktu. Sorana da “Kanunun sırrına kimsenin aklı ermez.” denirdi. İleride idrakli ve basiretli bir topluluk kanunlardan bu tenakuzları, daha doğrusu kanunlardaki tenakuzu bertaraf ederek birbiriyle mütenakız düşmeyen ahkâmı getirecek ve toplum da o gün aradığını bulup huzura erecektir.

Üçüncü Bölüm

DİN EKSENİ ETRAFINDA

KUR'ÂN MAHLUK DEĞİLDİR

Soru: Kur'ân'ın mahluk olduğunu iddia edenler bununla ne demek istiyorlar? Kur'ân'ın mahluk olup olmadığını izah eder misiniz?

Bu mesele, avam halkın işi değildir. Dolayısıyla da bilmeyenler bu meselelerde münakaşa etmemelidir. Aslında bunlar bir kısım nazarî meselelerdir ve çok hassas vaz' edilmiştir. İnsan, bu meseleleri anlamada ve inanmada dengeyi kuramazsa baş aşağı gidebilir. Böyle ağır ve dakik meseleler, avam halkın kaldıracığı meselelerden değildir. Ancak biz kısaca da olsa meseleyi avamlaştırıp arz etmeyi düşünüyoruz.

Kur'ân'ın mahluk olduğunu iddia edenler, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten ayrılan Mutezile ve o çizgide olanlardır. Mutezile, Kur'ân'ın mahluk olduğuna kâildir.. ve bu onların ilk hatası da değildir. Daha başka hataları da vardır. Meselâ, Mutezile, Cenâb-ı Hak'ın sıfatlarını da nefyetmekte, her şeyi Zât'ına irca etmektedirler. Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Allah'ın vahdâniyeti (birliği) ve kıdemi (kadim olması), Mutezile'ye göre Allah'a mahsus en özel ve Zâtî bir sıfattır. Onlara göre eğer Allah'ın Zâtî kıdemi hâricinde O'na çeşitli sıfatlar isnat edilirse birçok kadim varlığın mevcudiyeti kabul edilmiş olur. Böylece "taaddüd-i kudemâ" yani kadimlerin çokluğu ortaya çıkar ki, bu durum, Allah'ın birliği gerçeğine aykırıdır. O'nun sıfatlarından hiçbiri beşerin sıfatlarına

benzemez. Eğer böyle bir benzetme yapılırsa Allah ile kul arasında müşâbehet hâsıl olur. Onlara göre “Allah âlimdir.” demek doğru, ancak “Allah ilim sahibidir.” demek yanlıştır...

Buna karşı Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın cevabı da şöyledir: Allah'ın sıfatları vardır. Fakat sıfât-ı ilâhî ne Zât'ının aynıdır ne de gayrıdır. Sıfatlar, Allah'ın Zât'ından başka değil ama Allah'ın Zât'ının aynı da değildir ve bizim için bunun keyfiyeti de meçhuldür.

Şimdi de Kur'ân'ın mahlukiyetine gelelim: Onlar, Cenâb-ı Hak Kur'ân'la konuşmuş, onu ifade etmiştir ki bu da onun yaratılması demektir derler. Ayrıca onlara göre Kur'ân ses, harf, âyet, sûre ve benzerlerinden oluşmakta ve telif, tanzim, tenzil, inzal gibi hudûs (sonradan olma) nitelikleri taşımaktadır. Bu nedenle de o, kadim değil, mahluktur. Allah'ın konuşması (müteteklim olması), kelâmı belli bir yerde, meselâ Cebrail'de, peygamberlerde, Levh-i Mahfuz'da, insanın okuyuşunda yaratmasıdır. Kur'ân'ın kadim (ezelî) olması, Allah'ın Zât'ı ile birlikte ikinci bir kadimin daha bulunması demektir ki, bu da tevhide ters düşer.

Bize göre Kelâm-ı İlâhî kadimdir. Nitekim Kur'ân'a “Kelâm-ı Kadim” denilmektedir. Kur'ân, Allah'ın ezeli kelâmıdır. Burada akılların karışmaması için Ehl-i Sünnet kelâmcıları, Kelâm-ı İlâhî'yi, kelâm-ı nefsî ve kelâm-ı lafzî olmak üzere ikiye ayırmışlardır.

Kelâm-ı nefsî, Allah'ın doğrudan doğruya Zât'ındaki kelâmını ifade etmektedir. Hatta bir mânâda herkesin de nefsî kelâmı vardır. Meselâ, insanın, içinde bir şeyi kurması, ifade etmesi, fikrî bir kısım ihzârâtta bulunması, şöyle veya böyle diyeyim diye bir fikir silsilesi içinde kafasında bir kelâm silsilesi meydana getirmesi bir kelâm-ı nefsîdir. Bunun lafızla, kitabetle, hitabetle alâkası yoktur. Zira o tamamen nefsîdir. Kur'ân'da bunu teyit eden en açık örnek, Hz. Yusuf'un kardeşleri karşısında,

Bünyamin’i kınadıkları zaman, içinden “*Belki siz ondan daha fazla kötü durumdasınız.*”¹⁰⁵ demesi gösterilebilir. Evet, Yusuf (aleyhisselâm) bunu içinden söyler. İşte bu, bir kelâm-ı nefsidir. Aynen bunun gibi, Cenâb-ı Hakk’ın da kitabet ve hitabete gelmeyen, matbaa mürekkebi görmeyen kelâm-ı nefsi vardır. Bu kelâm-ı nefsi, ebedî ve ezelîdir.

Kelâm-ı lafzî ise kelâm-ı nefsiye delâlet eden ses ve harflerden oluşmuş Kur’ân’ın lafzıdır. Bu lafzî kelâm, hudûs (sonradan olma) nitelikleri taşıdığı için ezelî değil mahluktur. Kur’ân, bir mushaf mazrufu içinde zarf hâline gelmesi keyfiyetiyle yani eşyaya taalluku keyfiyetiyle hâdistir ve o, bu yönüyle de mahluktur.

Ahmed İbn Hanbel, Kur’ân’ın mahluk olduğunu kabul etmemekte hassasiyet gösterdiği için devrin Mutezile hâkimi tarafından ağır şekilde cezalandırılmıştır.¹⁰⁶ Bana öyle geliyor ki, İmam Ahmed İbn Hanbel bu mevzuda yanlış anlaşılmış ve Mutezile katılığının kurbanı olmuştur. Koca İmam, “Kelâm-ı nefsi, ebedî, ezelî ve kadimdir. Kelâm-ı lafzî mahlukata taalluk eden yani mahlukat tarafından inşası yapılıyor gibi olan yönüyle hâdis ve mahluktur.” diyerek cumhurun dediğinden başka bir şey dememiştir.

Bu tür meselelerde münakaşaya girmemek, bilgisizce kendi kendimize bir kanaat yürütmek gerekir. İstemeyerek insan, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat’in cadde-i nuraniyesinden çıkmış olabilir. Bu, çok derin bir mevzudur. Hususî bir cemaate ben bu meseleyi daha arız ve amîk arz edebilirim. Avam-ı mü’minine avamlaştırarak arz ettiğim bu bilgilerin dışında daha fazla bir şey anlatmak hatarlı ve tehlikelidir. Allah bizi sürç-i lisan ve zeyğ-i beyandan muhafaza buyursun!

¹⁰⁵ Yusuf sûresi, 12/77.

¹⁰⁶ Bkz.: Abdullah İbn Ahmed İbn Hanbel, *es-Sünne* 1/289; ez-Zehabi, *Târihu’l-İslâm* 18/103-104.

İSLÂMÎ EMİRLERİ HAFİFE ALMAK

Soru: “Hangi devirdeyiz?” diyerek bugünkü kadınların gayr-i İslâmî giyinişini normal görmek küfür sayılır mı?

İslâm'ın en küçük emrini yapmamak değil, hafife almak küfürdür. Tesettür mevzuunda Kur'ân'da değişik âyetler mevcut.. aynı zamanda tesettürü ifade eden bazı hadisler de var ki bunlar pek çoğu itibarıyla mütevatirdirler. Âyeti ve âyetin hükmünü inkâr eden kâfir olur. Hadisin mütevatirini inkâr mevzuunda ise ulema, “fihî nazar” demişlerdir. Kuvvetli bir ihtimal ile, mütevatiren ifade edilen hadisteki bir hakikati inkâr eden veya hafife alan kimse de kâfir olur. Kaldı ki elfâz-ı küfrü anlatanlardan İmam Birgivi'nin Tarikat-i Muhammediye adlı eserini Berika ismiyle şerheden İmam Hâdimî, elfâz-ı küfrü saydığı yerde şöyle demektedir:

Efendimiz'den açık nassla gelen hususlar şöyle dursun, zayıf dahi olsa O'na nispet edilen şeyi hafife alan kâfir olur. Meselâ, “Efendimiz şundan hoşlanırdı.” Buna karşılık birisi, “O hoşlanırdı ama ben hoşlanmıyorum.” derse küfre düşer.¹⁰⁷ Bir insan o tür bir şeyden hoşlanmayabilir. Ancak burada mesele Efendimiz'e nispet edildiği için, bir kimsenin böyle bir tepkisi, Allah Resûlü'nü hafife almayı işlemam ettiğinden böyle bir tepki o kişiyi küfre götürür.

¹⁰⁷ Hâdimî, *Tarikat-ı Muhammediye Şerhi: Berika 2/448*.

Bir de doğrudan doğruya Efendimiz'in eliyle tahkim edilmiş bir mevzuda, vâzı-ı şeriat gibi "Hayır, bu öyle değil de böyle olmalı!" diyen kimse de küfre düşer. Binaenaleyh "Bu zamanda tesettür olur mu?" diyen bir insanın durumu tehlikelidir. Ancak, "Bu zamanda kadını ille de siyah çarşafa sokmanın bir mânâsı yoktur!" deme aynı değildir. Çünkü tesettür ne çarşaftır ne mantodur ne de başka bir şey; tesettür, kadının tepeden tırnağa, başka erkekleri tahrik etmeyecek şekilde kapanmasıdır. Bu, siyahla olabileceği gibi beyazla, maviyle veya pembeyle de olabilir. Ancak şu bilinmelidir ki, zâti tesettürü inkâr veya hafife alma dine karşı çıkma sayılır.

Ne var ki bu mevzu fazla kurcalanarak insanlar küfre zorlanmamalıdır. –Allah muhafaza buyursun!– şer'î kıstaslar olmadığından çoğu kimse bu konuda küfre gidebilir. Her şeyden önce akidenin iyice güçlendirilmesi gerekir. Evet, insanlarda dini duygu ve düşünce öyle râsîh hâle gelmelidir ki, onlar dine ait herhangi bir meseleyi konuşurken başlarında kuş varmış gibi konuşmalı, onu uçurup kaçırırım diye ödlere kopmalıdır.

Evet, evvelâ, insanları bu hâle getirmek gerekir. Laubali bir insanla, dinin teferruatına ait meseleler konuşulmaz. Böyle bir kişi meseleyi keser atar ve dalâlete düşer. Bu sebeple tesettürü hafife alan kimseyle münakaşaya girilmemelidir. Zira böyle bir insanın derdi daha büyüktür; büyüğü bırakıp daha alttaki konularda münakaşa ve tartışma, maksadın aksiyile sonuçlanır.

Meselenin bir diğer yönü de şudur: Tesettürün, zamanla, mekânla, şartlarla hiçbir alâkası yoktur. İnsan acayip kılık ve kıyafete de girse yine kafası çalışabilir. Meselâ, diyelim ki bir ülkede kadın-erkek herkes başlarına kalpak giymektedir. Bu ülkede başına kalpak giyen kimse aptallaşmamış, aptallaşmak bir yana sanayii ve tekniğiyle çok ileriye gitmiş de olabilir. Düne kadar Avrupa başını kapatıyordu. Onların başlarını

kapatmaları, gelişmelerine mâni olmadı; açılıp saçılmaları da daha farklı bir performans sergilemelerine...

Ayrıca ben, medeniyet mefhumuyla da bu meseleyi telif-te zorlanıyorum ve “Medenî insan açık gezer.” sözünü kabul etmiyorum. Medeniyet, eski devirlere nispeten onlardan uzak olmak, onların tarz-ı hayatından berî olmak ise, tam aksini düşünmek de mümkündür. İslâm, tesettürü getirmiş; tesettür, kadını bir mânâda daha cazip hâle getirmiş, içlerde ona karşı hürmet hissini güçlendirmiş ve zamanla o, kadının sevdiği bir kıyafet hâline gelmiştir. Diğer bir açıdan, eğer medeniyet, çok eski devirlere ait şeylerden uzaklaşma ise, bugünkü durum, İslâm’dan evvel cahiliye devrinde de yaşanıyordu. Bu itibarla da meseleyi bir kısım ön kabullere bağlayarak “Şu medenî, şu ise gayr-i medenî” demek fevkalâde yanlıştır.

Şimdilerde kadının kılık ve kıyafetine şiddetle reaksiyon gösterenler acaba neyi müdafaa ediyorlar ve niçin bu mevzuda ısrar ediyorlar? Bunu anlamak mümkün değildir. Bana öyle geliyor ki bu düşünce sahipleri, başkaları hakkındaki hükümlerde başkalarının oyununa geliyorlar ki, bu da delilsiz, mesnetsiz bir kısım iddialara kalkışmak demektir. Mü’min, iddia ettiği şeylerde bir delil insanıdır. Binaenaleyh yobazlık, mü’minin semt-i nâsûtîsinden fersah fersah uzak olmalı, mesnetsiz iddialara girmemeli, hak ve insaftan ayrılmamalıdır. Cenâb-ı Hak bizi basiretten mahrum etmesin!. İsterseniz, “İnsaf, dinin yarısıdır.”¹⁰⁸ deyip bu hususu da noktalayalım.

¹⁰⁸ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meâni* 1/43.

KUR'ÂN'DAKİ TEKRARLAR VE HİKMETİ

Soru: Deniliyor ki, "Kur'ân'da pek çok âyet tekerrür etmektedir. Bu gibi tekrarlar belâgate münafidir, usanç veriyor." İzahını rica ediyoruz.

Evet, Kur'ân-ı Kerim'de tekrarlar vardır ve bazı vak'alar çok tekrar edilir. Bu tekrarlar daha ziyade kıssalardadır. Bu arada bazen icmalen, bazen de tafsilen iman etrafında tahşidat da yapılır, yerinde amele ait meseleler beslenir ve takviye edilir. Bunların hepsinin kendine göre bir yeri vardır.

İtikada (inanç esasları) müteallik meseleler; Cenâb-ı Hakk'a imanımız ve bunun delilleri, Kur'ân-ı Kerim tarafından ifade edilirken şüphe ve tereddütlerimizin de izale edilmesi hedeflenir. Kur'ân, Allah (celle celâluhu) hakkındaki kanaatimizi pekiştirmek için çok tahşidat yapar. Bu mevzuda o kadar çok misal ve mevzu ile bu hususu sunar ki, onun beyanından sonra ön yargısı olmayan bir insan artık Allah'a iman hususunda asla tereddüt ve şüpheyeye düşmez.

İşte böyle bir mevzu ne kadar anlatılırsa anlatılsın fazla değil, aksine imanın gönüllerde kök salmasına vesile olması itibarıyla zarurîdir. Aynı şekilde, Peygamberimiz veya peygamberân-ı izâmın anlatılmasında da bu maksada matuf, yani imanı takviye adına tekrarlar vardır. Tıpkı bir çocuğa belletilir gibi bu husus da tekrar edilir. Bunun gibi Kur'ân-ı

Kerim'in ahiret ve Cennet'e, haşır ve haşır safahatına dair yüzlerce meselesi vardır ki bunlar belki Kur'ân-ı Kerim'in dörtte üçü veya beşte üçünü teşkil eder. Bu sayede haşır ve onun verâsında olacıklara imanımız takviye edilmiş olur.

Aslında *Kur'ân hem itikada müteallik hem de amele müteallik meseleleri insanlığa bildirmek için indirilmiştir*. Bu itibarla beşer, daimî bir ders olarak, her an Kur'ân'a muhtaçtır. Hâlbuki hayat-ı içtimaiyede vazifelerin çokluğu ve mesainin yoğunluğu herkesin her an Kur'ân'ın bütünü okumasına imkân bırakmıyor. Onun için Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, çeşitli sûreler içinde Kur'ân'da geçen bütün ahkâmı sık sık tekrar ediyor. Ta bütün Kur'ân-ı Kerim'i okumaya muktedir olmayan kimse, uzun bir sûreyi okuduğu zaman, tafsilen olmasa bile, icmalen bütün Kur'ân'ı tezekkür edebilmiş olsun. Meselâ, bir kısa sûresinde *إِنَّ هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ۖ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ ۖ وَمُوسَىٰ* “*Bu bahsettiğim şeyler ilk suhurlarda vardır; İbrahim ve Musa'nın suhufunda.*”¹⁰⁹ buyuruyor ki, burada bir tafsilât yoktur. Önce bu hususa dikkat çekiliyor, sonra da atıf yapılıyor ve başka sûrelerde tafsil ediliyor.

Bu açıdan denebilir ki Allah, beşere merhamet etmiş, kâinatı anlatan öyle bir kitap indirmiştir ki, bu kitabın içinde bütün kâinatın mânâları, insanın vazifeleri, gideceği yerde göreceği şeylerin hepsi mündemiçtir. Ama bir insan her gün bunu baştan sona okuyamaz. Bazıları belki ayda bir bile okuyamaz; ihtimal gafletin hükümferma olduğu 20. asırda gafil Müslümanlar bunu senede bir defa bile okuyamazlar. Hele mânâsının derinliklerine inerek hiç mi hiç okuyamazlar.

İşte bunlar, meselâ, Bakara sûre-i celilesi gibi bir sûreyi bir kere okuyverseler ahkâm-ı Kur'ân'ı bütünüyle içinde görür ve itminana ulaşırlar. Bir başka defa da başka bir sûreyi okur, orada

¹⁰⁹ A'lâ sûresi, 87/18.

da yine değişik ahkâmla karşılaşılır; âdeta bütün Kur'ân'ı okumuş gibi bir feyiz ve bereket elde ederler. Onun için müfessirler “Allah bütün kitapları Kur'ân-ı Kerim’de, Kur'ân'ı Bakara sûre-i celilesinde, Bakara sûre-i celilesini Fatiha sûresi’nde; Fatiha’yı da Bismillâhirrahmânirrahîm’de hulâsa etmiş.” demişlerdir.¹¹⁰ Bismillâhirrahmânirrahîm’de, Fatiha’da Kur'ân'ın bütününü tekellüfsüz bir teville göstermek mümkündür. Başka yerlerdeki izaha binaen şimdi o konuyu geçiyorum.

Evet, *bütün varlıklar insanda hulâsa edildiği gibi, geçmiş bütün kitaplar da Kur'ân-ı Kerim’de hulâsa edilmiştir.* Nitekim Allah, bütün peygamberleri de Hz. Muhammed’de (sal-lallâhu aleyhi ve sellem) hulâsa etmiştir. İnsanlık peygamberlerde, peygamberler Hz. Muhammed’de hulâsa edilmiştir denebilir. Hulâsa, öz ve kaymak mânâsına O’na “Mustafa” diyoruz. Zira O, en safi, en öz ve özün özüdür. Bir diğer yaklaşımla mahlukatın özü beşerdir; hususiyle de Hz. Muhammed’e iman etmiş olan ümmet-i Muhammed’dir. Ahkâm-ı ilâhiyenin ezelden ebede kadar hulâsasası da Kur'ân-ı Kerim’dir. Binaenaleyh her peygamber kendine ait hissesiyle bu hulâsanın içinde yerini almış; Hz. Musa Tevrat’ıyla, Hz. Davud Zebur’uyla, Hz. Mesih de İncil’iyle hulâsa edilmiştir. Diğer peygamberler de suhflarıyla bunun içindedirler: “Bize de hakk-ı beyan ve hakk-ı ifade ver!” demiş ve o câmi kitaptan istifade ve istifaza etmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerim’in, hususiyle kıssalar mevzuunda anlattıkları zâhiren tekrar gibi görünse de aslında tekrar değildir. Kur'ân’da kıssalar çeşitli münasebetlerle zikredilir. Her zikredilişte de meselenin hangi yönü anlatılıyorsa konu ona dair yönüyle dile getirilir. Meselâ, mev’izelerde sık sık anlatılan ashab-ı kiramdan Hanzale b. Âmir’i düşünelim. Ona, “Gasîletü'l-melâike” denmektedir. Zira zifafa girdiği gece cihada davet vuku bulunca,

¹¹⁰ Bkz.: es-Suyûtî, *el-İtkân* 2/425; Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâth* 5/15.

gusletme imkânı bulamadan hemen cihada iştirak eder ve o savaşta şehit olur. Efendimiz'in ifadesiyle, yerle gök arasında melekler tarafından gasli müşâhede edilir.¹¹¹ İşte o böyle nadi-de-i fitrat bir insandır.

Şimdi ben bu vak'ayı size on kere anlatabilirim, ama bunlar tekrar sayılmaz. Çünkü her seferinde onu başka bir yönüyle ele alırım. Meselâ, bunu bir seferinde, dünyayı aşan bir insanın, onu nasıl aşmış olduğundan bahsederken anlatırım. Şöyle ki, "Bir insanın hayatta dönüm noktalarından bir tane-sidir gelin güveyi olduğu gece. Bakın kendini aşabilen insan ne yapıyor. Hemen orada, eli kınalı, başı duvaklı gelini bırakıyor ve cihada gidiyor."

Bir başka zaman, "*Ey iman edenler! Allah ve Resûlü size hayat verecek hakikatlere sizi davet ettiği zaman zinhar beklemeden hemen o davete icabet edin.*"¹¹² âyetiyle irtibat kurarak derim ki: "Aynen Hanzale b. Âmir'in zıfâf gecesinde kapının önünde cihada davet sesini duyup icap etmesi gibi siz de hiç gecikmeyin." Şimdi bu, evvelkisinin aynı değildir. Ben burada Allah ve Resûlü'nün davetine icabeti anlatıyorum.

Başka bir zaman ise, Allah yolunda dökülen terler ve yapılan sa'y ü gayretin boşa gitmeyeceğini anlatırken de aynı misali verebilirim: "Teriniz öbür âlemde terazinin kefesine konacak, kanınız misk-i amber gibi kokacak; hiçbir şeyiniz bedavaya gitmeyecek. Allah, kendi yolunda olan bir kimseyi huzuruna kirli ve günahlı olarak almayacaktır. Nitekim Hz. Hanzale yıkanma imkânını bulamadan cihada iştirak etmişti ama, Allah onu cünüp olarak huzuruna almamak için gökle yer arasında meleklerine yıkattı."

Bunun gibi tek bir hâdiseyi yirmi yerde, yirmi mevzu misal yapabiliriz...

¹¹¹ İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15/495; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 4/10.

¹¹² Enfâl sûresi, 8/24.

Kur'ân bazen meseleleri anlatırken konuyu açar, bir yere kadar getirir ve insanı irşat eder. Kur'ân'daki vak'alarda öyle bir elastikiyet, revnaktarlık ve canlılık vardır ki, aynı vak'a başka taraflarda başka bir misal olarak gelir, âdetâ, "Ben bir daha görünebilir miyim!" der. Her defasında aynı şey arz edilse de, dinleyenler onda farklı şeyler görür. Ancak nâdânlardır ki, işin nüanslarını anlamaz, aynı şeylerin tekrar edildiğini zannederler.

Meselenin mühim bir yönü de, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kuvve-i mâneviyesinin takviye edilmesidir. Sık sık peygamberân-ı izâmın misalleri anlatılmak suretiyle, "Ey Nebiyy-i Âzam, ey Resûl-i Emced! Senden evvel başka peygamberler de geldiler. Senin başına belâlar geldi ve sana yalancı dediler. İşte sana Nuh, ona da yalancı demişlerdi. Ey Nebiyy-i Efham! Kendi kavmin dahi sana iman etmediler diye üzülüyorsun. Bak, Hz. Musa'nın cemaati ona neler yapıyor; sen bir adamından –meselâ Hâtîb İbn Ebî Beltaa'dan– onu küfre götürmeyecek bir ihanet gördün. Belki kalb-i pâkin müteessir oldu. Unutma! Hz. İsa'nın ümmetinden biri de kendisine ihanette bulundu ve onu düşmanlarına teslim etti. Öyle ise sen de maruz kaldıklarına aldırış etme!" denilmektedir.

Kur'ân, Peygamberimiz'in maruz kaldığı musibetlere karşı, bir bakıma onu teselli edici ve kuvve-i mâneviyesini takviye edici mahiyette her fırsatta kalb-i pâk-i Nebevî etrafında itminan esintileri meydana getirmiş ve onun kuvve-i mâneviye-i imaniyesini takviye etmiştir.

ANNE BABANIN GÜNAHLARI ÇOCUĞU ETKİLER Mİ?

Soru: “Çocuğun şaki mi said mi olduğu anne rahminde yazılır. Anne ve baba haram yediyse ondan meydana gelen çocuk haramzâde olur.” deniliyor. Çocuk dünyaya gelmeden hiçbir şeyden haberi olmadığına göre onun suçu nedir?

Her şey Levh-i Mahfuz’da tespit edilmiştir. Levh-i Mahfuz, ilm-i ilâhînin mahlukata taalluk eden plân ve alanının –dîk-i elfâzın sesi– unvanıdır. Kur’ân’da buna “İmam-ı Mübîn” de denilmektedir. Zerrelere hareketinden sistemlerin deveranına kadar her şey bu Levh’te tespit edilmiştir. Levh-i Mahfuz’da yazılmadık hiçbir şey yoktur. Buna, doğacak bir çocuğun said mi şaki mi olacağı da dahildir. Buradaki her mesele, bu büyük defterden alınmak suretiyle küçük defter olan ve hakikî zaman’ın bir unvanı olan Levh-i Mahv ve İsbat’ta istinsah edilir. Yani gelmiş ve gelecek, illet-mâlul, sebep-müsebbep kıyamete kadar manzar-ı âlâdan kendilerine bakan ilm-i ilâhî altında, ne olacak, nereye gidecek, kaç adım ileriye veya geriye çekilecek... bütün bunların hepsi tespit edilmiştir ve bu nu sadece Allah bilmektedir.

Ayrıca, bu büyük defterden (Levh-i Mahfuz) her hususun alınması ve teker teker Levh-i Mahfuz’un numunesi olan küçük defterlere istinsah edilmesi söz konusudur. Meselâ, rahm-i mâderde spermle yumurta buluştuğu andan itibaren

gelişmeler başlayınca yeni bir kitabet de başlar. Kâinatın misal-i musağğarı (küçültülmüş bir örneği), büyük kitabın nüsha-i suğrâsı (küçük kopyası) yeni bir varlık meydana gelir. (Tabîi bu, âlem-i mülk itibarıyla. Yoksa melekût âlemi itibarıyla insan, kâinattan daha büyüktür. Kâinat insanda matvîdir, dürülmüştür.¹¹³) Bu yeni varlık meydana gelince Allah'ın emriyle melekler büyük defterden onunla alâkalı hususları kaydederler. İster Levh-i Mahfuz'daki yazı olsun, ister Levh-i Mahv ve İsbat'ın bir parçası olan bu misal-i musağğardaki yazı olsun, her ikisi de Allah'ın ilmi ve itilâi altındadır.

Ne var ki, insanın iradesi, çevrenin tesiri ve aynı zamanda ortam şartları hesaba katılmadan bir takdir de yapılmamaktadır. Binaenaleyh Levh-i Mahfuz'da, şekavetine veya saadetine delâlet eden işler hesaba katılmadan bir insan hakkında ne "said" ne de "şaki"dir hükmü verilmez. Cenâb-ı Hak kişinin dalâlet yoluna gideceğini bildiği için o kişi hakkında "Dalâlete gidecek." şeklinde yazılmıştır.

İlim maluma tâbidir. Levh-i Mahfuz'dan alınan bu şey, çocuğun kendi hususî defterine yazılırken aynı şekilde yazılır; ama bu arada çocuğun iradesi de göz ardı edilmez. Çocuğun iradesi, çevresi ve muhitin tesiri hesaba katılarak yazılacaklar yazılır. Öyleyse Levh-i Mahfuz'da anne karnındaki çocuğun said veya şaki yazılmasıyla, doğacak çocuğun said veya şaki olması arasında bir zıtlık yoktur. Belki burada o büyük kitaptan istinsah, teksir ve oradan alıp burada yenileme söz konusudur.

Peki anne baba günah işlemişse çocuğun ne günahı var, denebilir. Bazen anne baba haram yemiş, günah işlemişse bu işe sebebiyet vermiş olurlar; böylece çocukları da onun azabını çekerler. Meselâ, onlar büyük bir günah işlemişlerdir; çocukları da dünyaya sakat gelmiştir; kader, anne ve babaya

¹¹³ Bkz.: el-Âlûsi, *Rûhu'l-meânî* 1/79.

çektirmiştir. Ancak burada şu da var; masum insanların çocukları da sakat doğabilir. Dolayısıyla bu meselede kat'î bir prensip söylenemez. Anne baba dalâlet içinde yüzmüşler, çocukları da şaki olmuştur. Onların işledikleri günahların çocukta bir günah ve anne babayı üzecek bir hâdise hâlinde zuhur etmesi, muhtemel hususlardan sadece bir tanesidir. Çocuğun iradesiyle dalâletini hazırlaması sebeplerden bir diğeridir. Bu itibarla bunların hepsini birden düşünmek icap eder.

Bundan başka; Allah, çocuk daha dünyaya gelmeden onun iradesini kötüye kullanacağını bildiği için, onun hakkında şaki ve tâlî'siz yazmıştır. Fakat buna küçük bir sebep belki de anne babanın haram yemesidir. Burada çocuğun iradesi nefyedilmemektedir. Anne babanın faiz ve rüşvet yemesi, yalan söylemesi, zina etmesi çocuklarında böyle bir arıza olarak zuhur etmiştir. Biz, burada “Çocuğun günahı nedir ki?” deriz. Çocuk, kendi günahını, kendi iradesiyle yapmaktadır. Burada onun iradesi nefyedilmemektedir. Aklı başında herkes, kendisine Kur'ân'ın prensipleri altında bir istikamet verebilir. Çocuk günahın içine düşerken kendi iradesiyle gitmekte ve günaha inhimak etmektedir. Bizim, iradenin keyfiyetini bilip bilmememiz önemli değildir. Ama bu arada anne ve babanın işledikleri günahın bir zuhur ve neticesi olması da gayr-i mâkul değildir. Allah, çocuklarının maruz kaldığı şeyle esas ebeveyne çektirir. Meselâ, anne baba haram yemişler, fiilî, kavli zina etmişler veya ahlâksızlığa müteallik işler yapmışlardır. Cenâb-ı Hak da, onların bu günahlarını çocuklarında gösterir ve onlar bu durumu her gördüklerinde ızdırap çekerler. Burada onları müteessir edeceği gibi çocuğun işlediği günahlar sebebiyle –işin içinde çocuğun iradesi de vardır– ahirette de azap etmek suretiyle anneye, babaya göstererek yine azap görebilirler. Nasıl ki burada sağlam bir İslâm terbiyesi vermediği çocuğu anarşist olmak suretiyle hem dinine hem vatanına hem de milletine düşmanlık yaparken mütedeyyin,

vatanına milletine bağı anne baba dilgir olur, yaptığı günahın cezasını yudum yudum yudumlar ve ızdırap çeker. Aynen öyle de öteki hayatta çocuğunun şekavetini gördükçe muzdarip olur ve günahının cezasını çeker. Fakat bu demek değildir ki, sadece anne ve babanın günahı çocuğu bu hâle getiriyor. Zira çocuğun iradesi de işin içinde olduğundan, ne Allah'a isnat edeceğimiz bir cebir (zorlama) ne de anne ve babanın günahı çocuğa yüklendi de çocuk masum olarak bunu çekiyor gibi bir durum söz konusudur.

MEZHEPLERİN DOĞUŞU VE ÇOK OLUŞUNUN HİKMETLERİ

Soru: Dört mezhebin meydana gelmesindeki hikmetler nelerdir?

Lugat mânâsı itibarıyla, tutulup gidilen yol, yöntem demek olan “mezhep”, ıstilahî olarak dinin, bazı noktalarda yorum ve tevil farkları bulunan kollarından her birine denir.

Her şeyden önce şunu ifade etmeliyim ki, mezhep imam-ları mezhep kurmak için uğraşmamışlardır. Meselâ, bunların ilki Ebû Hanife, hicrî 80’de dünyaya teşrif buyurmuş, 150’de vefat etmiştir. Ebû Hanife, sahabe ve tâbiînden (radıyallâhu anhüm) Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ahvâl ü etvâr ve davranışlarına dair meseleleri tespit edip toplamıştır. Bunu yaparken örfün tesirleri de olmuştur. Kendi anlayış, yorum ve tevillerinde Ebû Hanife, “Ben mezhep kuruyorum.” dememiş, “Sünnet ve hadislerden, teferruata dair benim anladığım meseleler bunlardır.” demiştir.

Daha sonra zuhur eden İmam Mâlik, teferruata dair meseleleri değerlendirenken, yetiştiği şartlar ve kendi kültür ortamının da tesiriyle, müracaat ettiği şahıslardan çok cüz’î bazı farklarla hadis kitabı Muvatta’ı meydana getirmiş ve fetvalarını da onun içinde toplamıştır.

Onun talebesi İmam Şafiî, İmam Malik’e harfiyen bağlı olmakla beraber pek çok meselede hocasının anladığı meselelere saygısının yanında, bir kısım farklı yorumlar ortaya

koymuştur ama o da bir mezhep kurma sevdasına düşmemiştir. Kendinden evvel yaşamış imamlara hürmetli olmakla beraber teferruata dair meselelerde kendi kanaatlerinin doğru olduğu fikrine varmıştır; varmış ve ulaştığı bilgileri, “el-Ümm” isimli kitabında toplamıştır.

İmam Ahmed İbn Hanbel, İmam Şafîî’den sonra gelmiş, meseleyi hadislerle isnat ederek tekrarlarla beraber yaklaşık kırk bin hadis ihtiva eden “el-Müsned”ini meydana getirmiştir. O da bir mezhep kurmayı düşünmemiş, âyet ve hadisler çerçevesinde kendi anlayışını ortaya koymuştur. Böylece kendi kendine arkasında toplananlar için bir mezhep teşekkül etmiştir.

Binaenaleyh hiçbir mezhep imamı, parti kurar gibi mezhep kurma sevdasıyla ortaya çıkmamış ve anlayışlarını kitaplaştırmamışlardır. (Anlayış farkının usûlde değil, teferruatta olduğunu bir kere daha hatırlatalım.) Anlayışlarını kitaplarda tefrik edince bu anlayış farklarını parlak ve cazip bulanlar onun arkasından yürümüşler ve böylece zamanla mezhepler teşekkül etmiştir. Bu müntehîlerin (mezhep imamları) arasında ciddî bir muhalefet olmamıştır. Meselâ İmam Şafîî, İmam Âzam’ın medfun bulunduğu Bağdat’ta sabah namazı kılar-ken kunut duasını okumayı terk etmiş, bunun sebebi sorulduğunda da, “Ebû Hanife’nin huzurunda ona muhalefet etmekten hayâ ederim!” demiştir. Evet, onlar bu kadar hakperest ve kadirşinastılar.

Diğer bir konu, aslında mezheplerde büyük bir rahmet vardır. Vâkıa, Efendimiz’in bütün hayatını tek başına bir insanın yaşaması mümkün değildir. Allah mezhep imamlarına lütfetmiş ve ihsanda bulunmuş, her biri ona ait farklı derinlikleri temsil etmiştir ki o derinliklerden herhangi birini yaşayan kurtulur. Mezheplerin tevhidi olsaydı, her imamın söylediği şeyi yaşama mecburiyetinde kalacaktık.

Bir de bunlar çeşitli meşreplere göre çok hoş ve latiftir. Farklı coğrafyalar, farklı mizaçlar bunlardan herhangi birine daha yatkın olabilir ve mükellefiyetlerini belli ölçüde de olsa daha rahat yerine getirebilir. Bütün insanların meşreplerini, mizaçlarını birleştiremeyeceğimize göre, mezhepleri birleştirme veya bunların ayrı ayrı olmalarını hor görüp yadırgama yanlıştır. Beşer o kadar çeşitli tabakalardadır ki, bunları birleştirmek mümkün değildir.

İmamların meseleleri farklı anlamalarına gelince, İmam Şafîî, insan vücudundan kan çıkınca abdestin bozulmayacağına, insanın elinin kendisine nikâh düşen birine değdiğinde abdestin bozulacağına hükmeder.¹¹⁴ Ebû Hanife ise bunların tam tersi bir hükme varır. Bunların kendilerine göre delilleri de vardır. İmam Şafîî şöyle der: Resûl-i Ekrem ve sahabe harp ederlerdi, çok defa yara alırlardı. Sonra kılıçları, kabzaları ve vücutları kanlı, Allah'ın huzurunda elpençe durur ve namaz kılarılardı.¹¹⁵ Eğer kan, abdesti bozsaydı Allah Resûlü onları ikaz ederdi.

Ebû Hanife taraftarları ise şöyle derler: İmam sen doğru söylüyorsun ama bu, harp zamanı gibi bir zarurete mebnidir. Her zaman böyle olmaz. Sair zaman insanın vücudundan kan çıksa onu yıkaması gerekir.

Zayıf da olsa her iki imamın farklı yorumladıkları şöyle bir hâdise de söz konusudur: Hz. Âişe, Efendimiz'in yüzünde çıkan bir sivilceyi kalkıp koparır. Yüzünden sivilcenin kopuşunu gören Resûlüllah kalkar abdest alıverir. Bu mesele kapalı bir zarf içinde imamların önüne getirilir. Ebû Hanife, "Efendimiz abdest aldı, çünkü sivilceden çıkan kan abdestini bozdu." der. İmam Şafîî ise konuyu, "Allah Resûlü yüzüne kadın eli değdiği için abdest aldı." şeklinde değerlendirir. Buna benzer meseleler çoğaltılabilir...

¹¹⁴ eş-Şafîî, *el-Ümm* 1/15.

¹¹⁵ en-Nevevî, *el-Mecmû'* 2/67-68.

İşte teferruata ait bazı meselelerde bu türlü farklı anlayışlar, imamları farklı mütalaalara götürmüş ve bunlardan birini daha mâkul bulan, Ebû Hanife'nin arkasında, diğerini cazip bulan da İmam Şafîi'nin arkasında yerini almıştır. Mezheplerin bütün ihtilâfları böyle tâlî ihtilâflardır. Ben, Allah'a çok şükrediyorum ki, mezhepleri böyle ihtilâf ettirmiş ve meseleye vüs'at (genişlik) kazandırmıştır.

* * *

Soru: Mezheplerin doğuşu hakkında bilgi verir misiniz?

Mezhepler, Efendimiz'den sonra ortaya çıkmıştır. Efendimiz, bütün bu yol ve cetvellerin (kanalların) başı ve bu cereyanların iltikâ edip (buluşup) deniz hâline geldiği bir ummandır. Evet, her şey, makam-ı cem'in sahibi O Zât'a dayanır ve O'ndan feyiz alır. Yani bütün mezhep imamlarımız, ellerindeki kâseyle o deryadan su almış ve onunla beslenmişlerdir.

Ancak Efendimiz'den alınan bu şeyler, mezhep imamlarının tarz-ı telâkki yönüyle anlama ve idrak farklılığıyla, yetiştiği muhit, içtimaî hayatın içinde veya dışında bulunmasıyla, devlet idaresinde vazife görüp görmemesiyle, içinde yetiştiği topluluğun bedevi veya medeni olması itibarıyla nasslar –teferruata ait olmak şartıyla– bir kısım değişik ve farklı tevillere tâbi tutulmuştur. Yani herkes kendi iklim şartlarına göre elindeki malzemeyi kullanmış ve ondan teferruata ait bir kısım farklı hükümler çıkarmıştır ki bu biraz da o muhitte öyle olması gerektiği içindir.

Meselâ, Ebû Hanife'nin mezhebi Abbasiler içinde gelişmiştir. Ebû Hanife'yi ikna edemeyen Abbasi halifeleri İmam Ebû Yusuf'u ikna etmişler ve onu şeyhülislâm yapmışlardır. Ebû Yusuf, Abbasilerin içinde Hanefî fikhını geliştirenince, Hanefî mezhebinin devlet idaresiyle alâkalı yönleri de oldukça seri inkişaf etmiştir. İmam Şafîi ise daha basit bir muhitte neş'et ettiği için verdiği hükümler o muhite göre daha uygun düşmüştü.

Ahmed İbn Hanbel'in mezhebi de daha ibtidaî bir çevrede neş'et etmiştir ki öyle bir çevre içinde uygun olan odur. Ve bu hususlar esasata değil, teferruatı anlama mevzuuna tesir etmiştir ve teferruata ait bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

İşte bunun gibi faktörlerle mezhepler arasında ayrılık olmuşsa da bunlar, bir ağacın dalları gibidir ve hepsi de nas yörüngelidir.

* * *

Soru: Mezheplerin dört oluşundaki rahmet ve hikmet nedir?

Mezheplerin farklı olmasında büyük rahmet vardır. Onlar olmasaydı hâlimiz de çok fena olurdu. Çünkü mezhep imam-ları, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) umumî ahvali-ni anlamaları, tefsirler ve tevilleriyle, hususiyle de teferruata ait meseleleri âdeta aralarında taksim etmiş gibidirler; öyle ki bunlardan birinde şahsî durumu itibarıyla biraz zorlanan bir insan, diğeriyle amel ederek dinin ruhundaki yüsürden yararlanmış olur. Şimdi isterseniz bu hakikati birkaç misalle biraz daha müşahhaslaştıralım:

Bana senelerce evvel birisi gelmişti. Bu kişi haram olduğunu bilmediği için sütkardeşiyle evlenmiş ve bu hanımdan dört de çocuğu olmuştu. Bu zat, sütkardeşle evlenmenin haram olduğunu öğrenince çok perişan olmuş ve bu vaziyette bana gelip ne yapması gerektiğini sormuştu. Ben de sütannesinin onu kaç defa emzirdiğini hatırlayıp hatırlamadığını sorunca sütannesini bir defa emdiğini söylemişti. Hanefî mezhebine göre kişi süt müddeti içinde bir yudum dahi emse hürmet sabit olur. Şafîî mezhebi ise Hz. Âişe'den gelen bir hadise dayanarak sütkardeşliği için beş defa emilmesi gerektiği hükmünü verir. Bunun üzerine ben, o şahsa Şafîî bir imama gidip ona durumu anlatmasını söyledim. O da imam efendiye gidip durumunu arz edince imam, sütkardeşliği için beş defa emmenin gerektiğini ve kendisi için böyle bir durum mevzuu-bahis olmadığı için evliliğin devam edebileceğini söylemiş.

Evet, böyle tek bir örnekte bile mezhebin nasıl rahmet olduğu açıkça görülmektedir. Ebû Hanife'nin tarz-ı telâkkisi içinde meseleyi ele alsaydık, bu şahıs, dinin bu rahmet yönünden istifade edemeyecekti. Bu mevzuda Şafiî mezhebini taklit ederek içindeki sıkıntısını gidermiş oldu.

Bir misal daha arz etmek istiyorum: Hanefî mezhebine göre kan akması kişinin abdestini bozar. Dem-i sâilin (akan kan) tek damlası dahi necistir. Bir kişinin elbisesi üzerinde avucun içi kadar büyüklükte kan varsa bu durum namaza mânidir. Ancak İmam Şafiî, ashab-ı Resûlullah'ın kanlı kılıçlarla namaz kıldığından istinbatla, kan aksa da namaz kılınır demiştir. Bu itibarla zor durumda kalan bir kişi bu mevzuda İmam Şafiî'yi taklit edebilir.¹¹⁶

Son bir örnek daha sunmak istiyorum: Şafiî mezhebine göre kişinin eli, kendisine nikâh düşen bir kadına dokunursa abdesti bozulur, Hanefî'ye göre bozulmaz. Şimdi Kâbe'yi tavaf ederken ihramın muktezası eller ve ayaklar mecburen açık olmaktadır. Orada ne kadar da sakınsanız izdihamdan dolayı tavaf esnasında bir kadın elinin elinize değmesi kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir durumda Şafiî mezhebine göre amel etmek çok zordur. İşte burada da Hanefî mezhebi rahmetin bir tezahürü olarak size bir yüsür kapısı aralar.

Bütün bu meseleleri bir noktada toplamak da mümkündür. Çünkü onlar, istinbat kuralları çerçevesinde Kitap ve Sünnet'ten hüküm çıkarma yoluna göre hüküm-i şer'î nasıl anlaşılıyorsa öyle anlamışlardır; anlamış ve herkes kendi tarz-ı telâkkisi içinde bunu tespit etmiştir. Böylece Müslümanlara kolaylık olsun diye hak çizgisinde pek çok mezhep zuhur etmiştir. Ne var ki daha sonraları etbâları birbirine iltihak ederek çoğu terk edilmiş ve dört tanesi kalmıştır.

* * *

¹¹⁶ es-Serahsî, *el-Mebsût* 1/76; el-Merğînânî, *el-Hidâye* 1/14.

Soru: Hak bir olur. Dört mezhep nasıl hak oluyor?

Bu bir içtihad mevzuudur. Mezhepler hak olduğu için dört olmuştur. Dört olduğu için de yine haktır. Hak olması dört olmasına mâni değildir. Bir şey hem hak hem de dört olabilir. Nitekim peygamberlerin hepsi haktır ama yüz yirmi dört bin¹¹⁷ –başka bir rivayette iki yüz yirmi dört bin¹¹⁸– peygamber gelmiştir. Mürsellerin hepsi haktır. Hadisin ifadesiyle üç yüz on üç mürsel gönderilmiştir.¹¹⁹ Ülü'l-azm peygamberlerin hepsi haktır ve beş tane ülü'l-azm peygamber vardır.¹²⁰ Esasen bu, hakikat-i uz mânânın ancak böyle çeşitli dimağ, istidat ve kabiliyetler sayesinde inkişaf edeceği ve beklenen şekli ve hüviyeti iktisap edeceği için doğrudan doğruya Allah tarafından ayarlanmış bir plânın gereğidir (kaderî program).

Bunun daha açık bir ifadesi şudur: Din-i mübin-i İslâm'ın birkaç yönü vardır:

1. Şeriat-ı fitriyede cereyan eden eşya ve hâdiselerin durumu.
2. Memur bulunduğumuz hususlar ve hayatımızda mâkes bulan veya bizden istenen şeyler.
3. Hakikat-i Ahmediye'de (aleyhisselâm) –tabir caizse– zuhur ve tecellî eden keyfiyet.

Kâinatta cereyan eden eşya ve hâdiselerin bir insan hayatında aynını görmek düşünülüyorsa, bu, Efendimiz'in hayatında açıkça müşâhede edilmektedir. Binaenaleyh Hayat-ı Hakikat-i Ahmediye aynen şeriat-ı garrâdır ve O, kâinattaki eşya ve hâdiselerin bir mir'ât-ı mücellâda aksinin değişik unvanıdır. Bu konu, oldukça geniş bir konudur. Resûl-i Ekrem bütün kâinata, kâinatta cereyan eden eşya ve hâdiselere

¹¹⁷ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/265; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/427.

¹¹⁸ el-Halebî, *es-Sıratü'l-Halebiyye* 3/343.

¹¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sahih* 2/77; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-euliyâ* 1/167.

¹²⁰ Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Mûsa, Hz. İsa ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhimüsselâm). Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/7; Şûrâ sûresi, 42/13; Ahkaf sûresi, 46/35.

tevfik-i hareket ettiğinden davranışlarında hiçbir eksik ve gedik olmamıştır. Eksik ve gedik olacağı yerde de Allah onu kapatmış ve telâfi etmiştir. Ondandır Efendimiz'in hayatını sahabe ve müçtehidîn-i izâm yaşamıştır. Ancak görüş ufku, meseleleri kavrama ve Kur'ân'a intikal etme mevzuu, tam Efendimiz gibi olamadığından ötürü herkes kendi mizaç, meşrep ve anlayışına göre naslara muvafık olmak üzere hakikat-i Ahmediye'nin bir yönünü almıştır. Onun için Allah Resûlü, zayıf bir hadislerinde, "Ümmetimin ihtilâfı rahmettir."¹²¹ buyurmuşlardır. Bunun, daha doğrusu ve kavîsi ise Efendimiz'in, "Ümmetim dalâlet üzerinde icma ve ittifak etmez."¹²² sözüdür.

Buradan anlaşılmalıdır ki mezhepler, Efendimiz'de mâkes bulan hakikat-i şeriatî, usûlde olmasa bile teferruatta âdetâ bölüştürmüşler ve herkes bunun bir kısmını sistemleştirmiş ve yaşamıştır. Aksine o, bütünüyle tek bir feridin üstüne yüklense, götürülemeyecek bir yükür. İşte böyle bir bölüştürmede rahmet vardır. Ayrıca mezheplerin farklılığında kolaylık da söz konusudur. Bir insanın, bir mezhebe göre hareket ve davranışları uymazsa, bilmeyerek yaptığı hataları, bir başka mezhebe göre affedilir ve o kişi şeriatâ göre hareket etmiş sayılır. Allah öyle kabul buyurur ve mükâfatlandırır.

Her şeyin doğrusunu en iyi Allah (celle celâluhu) bilir.

¹²¹ Bkz.: en-Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* 11/91.

¹²² İbn Mâce, *fiten* 8; Abd İbn Humejd, *el-Müsned* s.367.

“LÂ İLÂHE İLLALLAH” DEMEK KURTULUŞA YETER Mİ?

Soru: Yalnız Allah’a inanıp Peygamberimiz’e inanmayan bir insan Cennet’e girer mi?

Tefsir, hadis ve kelâm kitaplarında ulemâ, Efendimiz’in devrini ve sonrasını idrak ettikten sonra O’nu (aleyhissalâtü vesselâm) tanımadan necat söz konusu olmadığı hususunu açıkça ifade etmektedirler. Bazı kimseler Efendimiz’e karşı anlamsız bir inat içindedirler. Kaldı ki, Efendimiz onlara kapalı da değildi; bilinip kabul edilmemesi çok garip düşmektedir.

Ancak şunu da ifade etmeliyim ki, O’nu kabul etmeyenlerin hepsi aynı ölçüde mülhît değildir. O’na açıktan karşı çıkanlar ve getirdiklerine savaş ilân edenler, âkıbetlerini bütün bütün karartmış ve azab-ı ilâhîye istihkak kesbetmiş sayılırlar. Çünkü bunlar tam mülhittirler ve her türlü mesaviye de açıktırlar. Allah, eski devirlerde bu türlü mülhîtlerden, Lut kavmi gibi bazılarını yerin dibine batırmış, Âd kavmi gibilerini fırtınayla cezalandırmış, Semud kavmi gibi inatçıları da bir sayha ile hâk ile yeksân etmiştir. Günümüzde Müslümanlar, Hz. Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi bir kapтана dayandıkları, O’nun mesajını neşrettikleri için geçmiş kavimlerde olduğu gibi toptan helâk olmayacaklardır. Eğer O’na inananlar olmasaydı, dokuz-on asırdır şüheda kanıyla

yoğrulmuş bu toprakta, Allah bugünküleri de –ama başka şekilde– mutlaka cezalandırırdı.

Mevzuyla alâkalı ikinci bir husus da, biz Müslümanlar olarak dünyaya İslâm mesajını duyurmadık. İslâmî hak ve hakikati onlara ulaştıramadık. Bu sebeple hakikat onlara karşı kapalı kaldı. Allah, onları hesaba çekerken, bizi de İslâm'ı onlara götüremedik diye hesaba çekecektir.

Üçüncüsü, insanlık içinde, Efendimiz'i hiç duymayan, çok ücra yerlerde bulunan kimseler, bir nevi fetret hayatı yaşamaları itibarıyla –Büyük bir müceddidin beyanına dayanarak ifade ediyorum– inşaallah onlar, fetret devri insanının tâbi olduğu muameleye tâbi olurlar.¹²³ Çünkü onlar ötede diyebilirler ki: “Müslümanlar bize İslâm hakikatini getirmediler; yâ Rabbi, getirseler inanırdık!” ihtimal, Cenâb-ı Hak da onlara farklı muamelede bulunur.

* * *

Soru: Bir hadis-i şerifte, “Lâ ilâhe illallah” diyen, Allah'a eş koşmayan kimsenin Cennet'e gireceği¹²⁴ ifade ediliyor. Bu söz, hangi anlamda söylenmiştir?

Gönülden “Lâ ilâhe illallah” diyen, bunu iz'an eden, muktezasını kabullenen ve tasdik eden kimse mü'min demektir ve böyle bir kimse Allah'ı mâbud-u mutlak, maksud-u bi'l-istihkak olarak kabullenmiş demektir. Efendimiz böyle bir kimsenin Cennet'e gireceğini pek çok sahih hadisinde ifade buyurmuşlardır.

Bunun mânâsı şudur: Bir insan “Lâ ilâhe illallah” der, Allah'a karşı ahd ü peymânda bulunur ve bu mazmuna sadakat içinde ruhunu O'na teslim ederse, Allah böyle bir kişiye dilerse azap eder, dilerse onu Cennet'e koyar. Başka bir

¹²³ Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.83.

¹²⁴ Buhârî, *tevhîd* 33; Müslim, *imân* 153.

hadiste bu husus şöyle dile getirilmektedir: “Lâ ilâhe illallah” diyen ve bunun ışığında imandan, irfandan nasiptar olan kimseyi Allah, sonsuz rahmeti gereği ebedî Cehennem’de bırakmaz. Bazı bâtil mezheplerden, bu türlü kimselerin ebediyen Cehennem’de kalacağına kâil olanlar da az değildir.

Bu arada “Lâ ilâhe illallah” ile kurtulan bir zümre de olacaktır. Bu zümreye ait insanlar hayatlarında ibadet ü taat yapacak kadar değil, sadece “Lâ ilâhe illallah” diyecek kadar bir fırsat bulmuşlardır. Ben biraz da bu tarafa temayül ederek bu hadisin bu zümreye mahsus olabileceğini düşünüyorum. Yoksa bu, onun uzun süre sadece “Lâ ilâhe illallah” diyerek yaşadığı mânâsına değildir. Ancak bunlar, ikrar ve tasdiklerinde sadakat içinde olurlarsa, Allah da dilerse onları affeder. Öyle olmuştur ki bir şahıs Müslüman olmuş, ardından hemen bir harbe iştirak ederek şehit düşmüş ve bir namaz kılma bile kendisine nasip olmamıştır.¹²⁵ İşte böyle bir insanın “Lâ ilâhe illallah” demesi onu kurtarır. Diğerlerine gelince, Allah dilerse affeder, dilerse azap eder. Evet, “Lâ ilâhe illallah”ı küçük görmemek gerekir.

¹²⁵ Müslim, *imâret* 144.

HZ. ÂDEM NEREDE YARATILDI?

Soru: Hz. Âdem, yeryüzünde mi yoksa başka bir yerde mi yaratıldı?

Bu mesele tefsir imamları arasında farklı anlaşılmıştır. Bir grup müfessirîn, Hz. Âdem'in yeryüzünde, farklı bir buudda, diğer bir grup ise öteki âlemdeki Cennet'te yaratıldığı şeklinde mütalaada bulunmuşlardır.

Hz. Âdem yeryüzünde yaratıldı, diyenler kendi görüşlerine delil olarak, “Sizi yerden yarattık. Yine oraya iade edeceğiz ve oradan tekrar çıkaracağız.”¹²⁶ âyetini gösterirler. Diğerleri ise, “Birbirinize düşman olarak aşağıya inin!”¹²⁷ âyet-i kerimesinden hareketle, masum insanların yaşadığı bir yer olması itibarıyla, Cennet'in dünyamızdan başka bir yerde olması nokta-i nazarından meseleyi ele almış ve Tâhâ sûresi'ndeki âyeti şöyle yorumlamışlardır: İnsanın mahiyeti arzdan (yeryüzünden) alınmıştır. Ama Hz. Âdem Cennet'te yaratılmıştır. İnsan ölüp toprağa dönecek ve daha sonra tekrar diriltilecektir.

Buhârî, Müslim ve Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan bazı âhadi hadislerde Hz. Âdem'in Cennet'te yaratıldığına dair bir hayli rivayet var.¹²⁸ Usûle taalluk etmediğinden, her iki görüşü savunan kimseler olmuş ve bunların hiçbiri ashab-ı bid'at ve dalâlet sayılmamıştır.

¹²⁶ Tâhâ sûresi, 20/55.

¹²⁷ Bakara sûresi, 2/36.

¹²⁸ Müslim, *birr* 111; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/229.

Ancak bana, Hz. Âdem'in dünyanın dışında başka bir Cennet'te yaratılmış olması görüşü daha kuvvetli gelmektedir. Menşeimizin orası olması, vicdanımızda oranın arzusunu duymamız ve ebedî bir yurt arzumuz da bunu teyit etmektedir. Ayrıca bu meseleyi teyit eden şöyle bir hadis de vardır: Hz. Musa ile Hz. Âdem, berzahî vücutlarıyla karşılaştığı ve selâmlaştıklarında, ülü'l-azm bir peygamber olan Hz. Musa kemal-i hikmetle Hz. Âdem'e, "*Allah seni mahlukat arasından seçti ve müstesna bir varlık olarak yarattı. Sen ise, insanları Cennet'ten çıkardın!*" der. Bunun üzerine Hz. Âdem ona şöyle cevap verir: "*Yâ Musa! Sen kelîmullahsın. Allah seninle konuşuyor. Allah, beni yaratmadan kırk bin sene evvel Cennet'ten çıkacağı mı yazmış ve tespit etmişti. Allah'ın yazdığı bu yazıya ben nasıl karşı gelebilirdim!*"¹²⁹

Bu hâdise ve konuşma Hz. Âdem'in, dünyanın dışında farklı bir Cennet'te yaratıldığını göstermektedir.

Ehl-i Sünnet'ten bazı kimselerin yanında, firak-ı dâileden de bazı zevat, Hz. Âdem'in yeryüzünde yaratıldığını, burada yaşayıp gömüldüğünü ve yine yeryüzünde haşr ve neşr olacağını söylemektedirler. Bu anlayışın altında Cennet'in de yeryüzüyle açık bir münasebetinin olduğu sezilmektedir ki, böyle bir yaklaşımın bazı sû-i tevillere sebebiyet verdiği/vereceği açıktır.

* * *

Soru: Hz. Âdem'den önce yeryüzünde başka canlı var mıydı?

Dünyada Hz. Âdem'den evvel canlılar olduğu gibi Cennet'te de Hz. Âdem'den evvel kuşlar, hevam ve haşerat gibi canlılar vardı. Çok zayıf rivayetlerde şeytanın yılanın ağzına girdiğinden bahsedilmektedir.¹³⁰ Ancak kat'î bir nas olmadığı için bu mevzuda ceffe'l-kalem söz söylemek recmen bi'l-gayb olur.

¹²⁹ Buhârî, *tefsîru sûre* (20) 3; Müslim, *kader* 13.

¹³⁰ es-Sa'lebi, *el-Kesf ve'l-beyân* 1/183; el-Beğavî, *Meâlimü't-tenzil* 1/64.

HZ. ÂDEM'İN YARATILIŞI

Soru: İnsan spermden sonra devre devre gelişip dünyaya geliyor. Acaba Hz. Âdem önce makro olarak bütün cihazatıyla yaratıldıktan sonra ruh üflenerek mi yaratıldı? Yoksa Hz. Âdem de insanın yaratılış devrelerinden geçmiş midir?

Bu husus, tekâmül nazariyesinin anlatıldığı Darwinizm konferansında geçmişti.¹³¹ Şimdi bir kere daha kısaca arz etmeye çalışayım. Kur'ân'ın, Hz. Âdem'in yaratılışı ile alâkalı olan âyetleri, kelimelerinin köklerine inilerek tahlil edilecek olursa, Hz. Âdem'in yaratıldığı yerde son şekliyle yaratılmış ve hayat nefhedilmiş olduğu anlaşılacaktır. Her şeyden önce Hz. Âdem'in yaratılması bir mucizedir. Nitekim Hz. Mesih'in mucize olarak yaratılışı da sadece Hz. Âdem misaliyle anlatılır Kur'ân'da. Zira Hz. Mesih'in hilkatine Hz. Âdem'in yaratılma mucizesinden başka bir misal bulmak da mümkün değildir. “Allah nezdinde İsa'nın durumu, aynen Âdem'in durumu gibidir. Allah, Âdem'i topraktan yaratıp ona ‘Ol!’ dedi, o da derhal oluverdi.”¹³²

Kur'ân'da mucizevî olarak yaratıldığı bildirilen üç kişi vardır: Hz. Âdem, Hz. Havva ve Hz. Mesih. Hz. Âdem'in ne annesi vardır ne de babası. Bu yönüyle o, anne babasız ola-

¹³¹ Bkz.: M.F. Gülen, *Yaratılış Gerçeği ve Evrim*, Nil Yayınları, 2010.

¹³² Âl-i İmrân sûresi, 3/59.

rak yaratılan farklı bir hilkat harikasıdır. Hz. Havva ise, Hz. Âdem'in bir parçasından, yani ondan bir maya, bir temel unsur alınarak yaratılmıştır. Hz. Mesih ise, onun anası var, fakat babası yoktur. Bu üç fitrat garibesinin üçü de Allah'ın mucizesi olarak var edilmişlerdir.

İhtimal, Hz. Âdem'in yaratıldığı balçık, yeryüzünün her tarafındaki çeşitli elementlerin pek çoğundan yani yerin temel unsurlarından alınmıştı. Bugünkü ifadesiyle yerin üzerindeki pek çok element bir araya getirilmek suretiyle bir protein çorbası yapılarak Hz. Âdem'in iskeleti bununla şekillendirilmişti. Bir hadis beyanına göre, yapısını oluşturan unsurların farklı yerlerden alınması dolayısıyla nesli de farklı karaktere sahip olacaktı...¹³³

Hz. Âdem'e ruh nefhedilmesi amiplerde olduğu gibi bölünmeyle olmadığı açıktır. Allah onun iskeletini olduğu şekilde yapmış ve daha sonra da onu Kendi nefhasıyla canlandırmıştır. Bütün hücreleri baş başa, omuz omuza tutacak olan ruh, işte bu nefha-i ilâhîdir. “*Ben onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman, derhal onun için secdeye kapanınız.*”¹³⁴ âyetinde anlatılan nefha-i ilâhî de işte budur.

Hadisin anlattığına göre Âdem (aleyhisselâm), kendine geldiğinde aksırırvermiş ve Allah tarafından “Elhamdülillâh” demesi kendisine telkin edilmişti. Allah da ona “Yerhamükellâh–Allah sana rahmet etsin.” diye mukabelede bulunmuştu. Ondan sonra da, Cennet'te ve yeryüzünde Hz. Âdem'in torunları arasında aksırma ve selâmlaşma bununla başlamış olur.¹³⁵

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Hz. Âdem, tedricî bir şekilde yaratılmamıştı; o, bugünkü insanoğlunun şeklinde yara-

¹³³ Bkz.: Tirmizî, *tefsîru sûre* (2) 1; Ebû Dâvûd, *sünnet* 16; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/400, 406.

¹³⁴ Hicr sûresi, 15/29.

¹³⁵ et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük* 1/76; et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-âsâr* 1/227-228.

tılmış ve sonra da ona hayat verilmişti. Naslardan anlaşılan budur. Ama bütün bu nasları müteşabihata irca etmek suretiyle balcığa bir sembolle, boyunun uzunluğunu ve benzeri şeyleri başka sembollerle ifade etmek gibi bir durum olursa, o zaman; Kur'ân'da da yeryüzünde de tek hakikat kalmayacaktır. Evet, bu şekilde her söz teville kalkışılırsa, en açık "Elhamdülillâh ben Müslüman'ım!" sözünün altında da başka amaçlar aranacak ve "Acaba ben Müslüman değilim!" mi demek istedi gibi tevellere gidilecektir...!

HZ. ÂDEM'İ HAREKETE GEÇİREN NEFHA-İ İLÂHÎ

Soru: Cenâb-ı Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra onu hangi âyetle harekete geçirmiştir?

Doğrusunu Allah bilir fakat bu konuda akla gelen şudur: Hz. Âdem'in (aleyhisselâm) yaratılış keyfiyeti, –Kur'ân'daki âyetler ve sahih hadislerin ışığında– bir balçıktan alınıp hamur veya belli bir protein çorbası şekline getirildikten sonra tahcir edilerek, ardından kendisine hayat nefhedilmesi şeklinde olmuştur. Bu, bir mucizedir. Yani tabii hâdiselere bağlı böyle bir durumu izah etmemiz mümkün değildir.. evet, Hz. Âdem'in yaratılışı fevkalâdedendir. Aslında diğer yaratmalar fevkalâde değil mi? Elbette ki onlar da fevkalâdedendir; ama esbabın perdedarlığı cihetiyle bunları Allah'ın vaz'ettiği kanunlar içinde belli çerçevede izah etmek mümkündür. Tohum toprağa gömülür. Hava, su ona merhaba deyince rüşeym başını dışarıya çıkarır. Çıkarmayabilir de ama âdet-i ilâhî olarak bu böyle cereyan etmektedir. Sonra da çiçeğe, sümbüle, başağa yürür.

Hz. Âdem'in yaratılmasına gelince, o bunlardan başkadır. İskeletine hayatın nefhedilmesini Cenâb-ı Hak, “*Tam tesviye edip kıvamına getirdikten (ruhuna göre bir madde verip iç-dış yapısı bütünlüğünü hâsıl ettikten, daha doğrusu potansiyel olarak ahsen-i takvîme mazhar kıldıktan) sonra*

Kendi ruhumdan ona nefhettim."¹³⁶ anlamlarına gelen ifadelerle anlatılmaktadır. Ruh, her şeyi kemale erdiren, terbiye edip olgunluğa ulaştırılan ilâhî bir kanun-u emrîdir.¹³⁷ Hz. Âdem'e nefhedilen ruh, yine Rabbinden ona bir emir olarak gelmiştir. –Hâşâ– Cenâb-ı Hak için bir ağız, bu ağızda bir nefes mülâhaza etmek ve sonra Hz. Âdem'e nefeslenince Hz. Âdem hayata mazhar oldu şeklinde düşünmek teccimdir, dolayısıyla da dalâlettir. Hayatın nasıl nefhedildiğinin mecazî mânâları da vardır. Bunlar müteşabihattır ve biz onların hakikatini idrak edemeyiz. Allah'ı idrak edemiyoruz ki, icraatını idrak edelim. Bildiğimiz tek bir şey vardır: Cenâb-ı Hak, harikulâdeden yarattığı Hz. Âdem'e, harikulâdeden, nezd-i ulûhiyetinde bulunan harikulâde bir ruhu, harikulâde bir keyfiyet ile intikal ettirmiştir.

Hâsılı, Hz. Âdem öyle anlaşılmaktadır ki, *وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي* "Ona Kendi ruhumdan nefhettim."¹³⁸ âyetinde anlatılan bir harikulâde teveccühle mutasavver kaderî bir formatan makdûrî bir keyfiyete yönlendirilmiştir.

¹³⁶ Hicr sûresi, 15/29.

¹³⁷ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/85.

¹³⁸ Hicr sûresi, 15/29.

HZ. ÂDEM'DEN SONRAKİ FARKLI DİLLER

Soru: Hz. Âdem'den sonra pek çok dil nasıl meydana gelmiştir?

Hz. Âdem'den sonra dillerin nasıl meydana geldiğine dair elimizde net bir bilgi mevcut değildir. Tarih ve siyer kitaplarında, hususiyile de mevsuk dinler tarihinde Hz. Âdem ve Hz. Âdem'den sonraki nesillerin, Süryani dilini kullandıkları ifade edilmektedir. Bugün de Mardin civarında hâlâ bir kısım Süryaniler vardır. Ancak bunlar amelde Hristiyandırlar. Binaenaleyh Hz. Âdem zamanında diller henüz teşâ'ub (gruplara ayrılma) etmemiştir.

Bu mevzuda dilin tekâmülüyle alâkalı dil uzmanları bize bazı bilgiler vermektedirler. Onların dediklerini reddetmek için de ciddî bir sebep görünmüyor. Aslında din de bunları reddetmemektedir. Aynı zamanda bunları kabul etmek de dine ters değildir. Hz. Âdem'in evlâtları ve torunları –ihtimal– muhitlerinden ayrılıp ayrı ayrı mıntikalara gidip oralara yerleşmişlerdir. Ayrı ayrı mıntikalarda eşya ve hâdiselerin tesiriyle o ibtidaî dilleri o ortama göre geliştirmişlerdir. Böylece o dil, zamanla değişmiş, tekâmül etmiş, ayrı bir hâl almıştır. Nitekim mevsuk tarihin rivayet ettiğine göre Türk milletinden sayılan Finliler aslen Türk olmalarına rağmen bugün Finlandiya'da konuştukları dilin Türkçe ile hiçbir alâkası yoktur. Bugün

soydaşlarımız Orta Asyalıların konuştukları dildeki pek çok kelimeyi anlamakta zorluk çekmekteyiz. Hatta bazı kelimelerin sonlarına eklenen heceler o dili tamamen başkalaştırmıştır. Bin senelik metinler karıştırıldığında bugünkü dille onlar arasında çok büyük bir fark bulunduğu görülecektir.

Dahası halk edebiyatı ve saray edebiyatı ile bugünkü konuştuğunuz dil arasında bile ciddî farklılıklar vardır. İhtimal, bu tür istihaleler geçire geçire diller, sürekli farklılaşagelmıştır. Bugün bizim dilimiz de bir hayli değişmiştir. Bazen diller öyle bir istihale geçirmektedir ki âdeta ayrı bir dil hâline gelmektedir. Meselâ, bundan elli sene önce konuşulan Türkçe ile bugünkü Türkçe arasında çok büyük farklar vardır.

Dil, elli sene gibi kısa bir zaman içinde böyle istihalelerle kendi kökünden uzaklaştığına göre Hz. Âdem'den bu zamana kadar dillerin teşa'ub etmesi, farklılaşması gayet normaldir ki, bir kısım dil uzmanları da aynı şeyleri söylemektedir.

İNSANLARIN FARKLI RENKLERDE OLMALARI

Soru: İnsanların kumral, siyah, sarışın ve beyaz olmalarının sebepleri nelerdir?

Kur'ân-ı Kerim, hilkatın Zât-ı Ulûhiyet'e delil olduğunu ifade ettiği gibi renklerin, simaların, ellerin, ayakların, lisanların, lehçelerin, mahreçlerin hatta fonetiğin de Allah'ın yaratmasıyla olduğunu belirtmektedir.¹³⁹ Ancak Allah (celle celâluhu) yarattığı her şeyi sebepler dairesinde yaratmaktadır. Bu mevzu da tabiatçıların, materyalistlerin ve insan anatomisi, fizyolojisi üzerinde araştırma yapanların, tamamen materyalist beyanları olduğu gibi, inanan insanların da bütün bunların Allah'ın kudreti ile meydana gelmiş olduğuna dair beyanları vardır.

Ekvatora yakın yerlerde, ekserisi çöl veya orman olan ve pek çok seknesini zenci ve benzer kabilelerin teşkil ettiği insanlar, renk itibarıyla siyah, saçları itibarıyla da kıvrırcık olmaktadır. Bu, Allah'ın o iklime göre tedricî bir tekâmül silsilesi içinde o hâle getirdiği bir durum olabileceği gibi, doğrudan doğruya Allah'ın, Hz. Nuh'un evlâtlarından kimisini siyah, kimisini sarı, kimisini esmer yaratmış olmasından da olabilir. Bunların birincisinde, Allah'ın, kâinatta icraat ve şununat-ı rubûbiyetini devam ettirdiği bir tedricîlik, diğerinde

¹³⁹ Bkz.: Rûm sûresi, 30/22; Fâtır sûresi, 35/28.

ise doğrudan doğruya Hz. Nuh'un neslinden kumral, siyah veya sarışın insanlar yarattığı şeklinde düşünülebilir.

Ben, böyle iki şekilde de meseleyi kabul etmede dinî açıdan bir mahzur görmüyorum. Zira kısa tecrübelerle görülmektedir ki memâlik-i hârrede (sıcak memleketlerde) yaşayan insanlar buralarda uzun zaman kaldıklarında –ihtimal– cildin altındaki mürekkep tulumbacıkları cildi korumak için yukarıya doğru çıkmakta ve cildi siyahlaştırmaktadır. Bir hikmete binaen o iklimlerde bulunurken böyle bir cilde herhâlde lüzum ve maslahat vardır ki, her şeyi hikmetle yapan Hakîm-i Mutlak Hz. Allah, uzun zaman sıcak memleketlerde bulunanların cildinde böyle bir değişme meydana getirmektedir. (Bu ifadelerle, mutasyonlara kâil olduğumuz zehabına varılmasın.)

IRKLARIN MEYDANA GELİŞİ

Soru: Hz. Âdem ile Hz. Havva'dan ırkların meydana gelmesi nasıl olmuştur?

Allah (celle celâluhu), renk ve şekilleri varlığına bir delil olarak Kur'ân-ı Kerim'de ifade buyurmaktadır. Hz. Âdem'in (aleyhisselâm) yeryüzünde ne zaman zuhur ettiğini bilemiyoruz. Talmut yazarları Hz. Âdem'in altı veya yedi bin sene evvel dünyaya geldiğini söylemektedirler. Ancak bu mesele İsrailiyat kaynaklıdır. Bunun bir aslı ve esası olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Zira şimdilerde arkeolojik araştırmalarla müstehâseler (fosiller) üzerinde çalışan kimseler, bir veya bir buçuk milyon sene evvel yeryüzünde insana benzer varlıkların yaşadığına dair nazariyeler ileri sürmekteler. Binaenaleyh Hz. Âdem'in yeryüzünde ne zaman zuhur ettiğine dair bir şey söylemek imkânsız görünmektedir.

İster milyonlarca sene sözcüğüyle ifade edilen, ister birkaç yüz bin sene ile Hz. Âdem'den bu yana geçen bu uzun zaman içinde insanların yeryüzüne dağılmaları mümkündür. Evet, insanlar, çeşitli devirlerde değişik vesileleri değerlendirip yeryüzünün farklı yerlerine dağılmış olabilirler. Bu cümleden olarak Amerika'ya ilk gidildiğinde orada Kızılderili yerlilerinin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca biz daha evvelki

dünya karalarının keyfiyetini de bilemiyoruz. İhtimal değişik devirlerde yer kabuğundaki bazı değişimlerle bazı yerler çukurlaşarak denizlere zemin oluşturmuş bazı yerler de zirvelaşarak dağları meydana getirmiş. Meselâ jeologlar, bundan on bin sene evvel Akdeniz'in tamamen bir kara parçası ve bugün kara olan yerlerin de o devirlerde deniz olduğunu söylemektedirler. Eğer dedikleri doğruysa, demek ki Akdeniz'in yerinde, o gün için bir kısım medeniyet ve devletler vardı.

Bu böyle olduğu gibi Amerika ve Avustralya için de aynı şeyleri söylemek mümkündür. Yani oralar da belki çok önceye dayanan bir tarihte, dünyanın diğer karalarıyla bitişik durumdaydılar ve aradaki deniz ve okyanuslar birer kara parçasıydı. İzn-i ilâhî ve murad-ı sübhanî ile değişe değişe bugünkü duruma geldi. Muhammed Hamidullah, Kristof Colomb'dan evvel bir kısım Arap seyyahlarının sallarla dar geçitlerden Amerika kıtasına gittiklerine dair, vesikalarıyla bir eser neşretmişti. O husus da ayrı bir açıdan önem arz etmektedir. Bu da Colomb'dan evvel Müslümanların Amerika'yı keşfettiğini gösterir. Geriye dönecek olursak, ister yeryüzü kabuğunun değişmesi, ister başka şekilde her zaman farklı kıta ve farklı insan tiplerinin olması gayet normaldir

İnsanların buldukları muhitte bir kısım mutasyonlar geçirerek çok az dahi olsa bazı fizyolojik değişikliklere maruz kalmalarına gelince, biz bunu bugün de görüyoruz. Ne var ki bununla insanın insanlığı hiçbir zaman değişmemiş, o hep insan olarak kalmıştır. İnsanlık değişmemekle beraber, Allah'ın (celle celâluhu) kanunuyla insan için çeşitli mıntikalarda, o mıntıkaya uyum adına bir kısım mutasyonların olduğu da açıktır. Bu da tamamen sûrî bir husustur. Meselâ, cildin deri altındaki mürekkep tulumbacıklarının dışarıya doğru çıkmasıyla vücudun rengini değiştirmesi ciddî bir değişme değildir. Bir insan nesli uzun bir süre bir kıtada yaşasa herhâlde böyle bir değişikliğe maruz kalır.

Evet, bunlar, küçük çapta Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı mutasyonlardır ve kat'iyen ciddî bir değişiklik değildir. Binaenaleyh cildin siyah veya saçın kıvrıkcık olması, bulunulan muhite uyumun ifadesidir ve bu, Allah'ın bir kanunudur. Allah şartlar içinde insanlara o şartlara uygun yaşama donanımı ihsan etmiştir.

ALLAH KULLARI ARASINDA AYRIM YAPMAZ

Soru: Allah, “İstediyimi hidayete erdiririm.”¹⁴⁰ buyuruyor. Bu durumda Cenâb-ı Hak, kulları arasında ayırım yapmış olmuyor mu?

Her şeyden önce şunu ifade etmeliyim ki, Allah, eğer kulları arasında bir ayırım yapsa buna kimsenin “Niçin ayırım yaptın?” demeye hakkı yoktur. Allah mülkün yegâne sahibidir ve mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Ayrıca bu konuda sorulacak soruyu da edibane ve nezihane sormak gerekir. Cenâb-ı Hak, her şeyi kabza-i tasarrufunda tutan bir Malikü'l-Mülk'tür. O'na karşı insanın böyle bir şey demeye hakkı yoktur. Aslında, böyle bir soru şöyle de sorulabilirdi: Cenâb-ı Hak bir insanı hidayete erdirdikten veya dalâlete attıktan sonra kendi âdet-i sübhanîsi açısından hangi prensibe göre muaheze edecektir? Zira Allah hâkim-i mutlaktır. Kendisi insanı nehyettiği şeyin içine itiyorsa acaba dalâlete itmesi hangi hikmete binaendir ve hangi isminin muktezasıdır?

Evet, Allah (celle celâluhu) dilediğini hidayete sevk eder, dilediğini de dalâlete düşürür. Bu hakikat, Kur'ân-ı Kerim'in

¹⁴⁰ Bkz.: Bakara sûresi, 2/272; İbrahim sûresi, 14/4; Hac sûresi, 22/16; Kasas sûresi, 28/56.

mükerrer yerlerinde zikredilir. Bu hususta meşîet-i ilâhî esastır. Hidayet ve dalâlet Allah'ın yaratmasıylaadır. Ancak sebebiyet, kulun mübaşeretiyedir. Bu mevzuda kulun mübaşeret-i o kadar önemsizdir ki, âdeta hiç hesaba katılmamakta ve doğrudan doğruya hidayetın yaratılması Zât-ı Ulûhiyet'e isnat edilmektedir.

İsterseniz konuyu biraz daha açalım: Meselâ, insan yemek yeme ve su içme ameliyesini yapar. Yemek ve içmekle onun hüceyrat-ı bedeninde (bedenindeki hürecikler) içine giren çeşitli protein ve vitaminler gidip yerlerini alırlar ve bunlar bedende kendilerine ait fonksiyonları ifa ederler. Bütün bu hususlar öyle hassas hesaplara göre cereyan eder ki, insanın sadece lokmayı ağzına koyması bu işleri halletmeye yetmez. İnsana, lokmayı ağzına koyması için gerekli olan eldeki kuvvet, kafadaki plân ve daha değişik şeyler Allah tarafından verilmiştir. İnsan lokmayı ağzına koyar; Allah tükürük bezlerini harekete geçirir, onun ağzını ıslatır. Ağızda daha yemek ıslanırken beyne haber gider ve hemen oradan mideye “Şöyle bir yemek geliyor. Ona göre gerekli olan asidi ifraz et!” diye mesaj gönderilir. Bunun üzerine midedeki bütün fakülteler faaliyete geçer ve mide kendine ait fonksiyonu eda etmeye başlar. Daha sonra bağırsaklara bir mesaj gönderilir ve orada bir kısım lüzûcetli şeyler çeşitli sert asitlerle halledilir.

İnsanın bütün bunlarda hiçbir dahli yoktur. Selülozlu şeyler bağırsaklarda ayrı bir vazife görür. Elma kabuğu gibi şeyler insan vücudunda bunları eritecek enzimler olmadığı için erimez, dışarı atılır. Bütün bunların hepsi fevkalâde bir nizam içinde cereyan eder. Aksi takdirde insanın bağırsaklarında bir kısım problemlerin meydana gelmesi kaçınılmaz olur.

Zannediyorum daha fazla teşrihe de gerek yok. İnsan, ağzına lokmayı koyduktan sonra bu lokma ağza girdiği andan

itibaren vücutta faydalı hâle gelinceye kadar bin ameliye görür ve bütün bu ameliyeler içinde –denebilir ki– insanın hiç bir dahli yoktur.

Şimdi nankör biri kalkıp da, “Bütün bu faaliyetlerin hepsini ben kendi irademle yaptım!” dese, Allah’ın icraatında kendini O’na şerik saymış olmaz mı? Oysaki bunun yerine o şöyle demelidir: Ben ağzıma lokmayı koydum, birden bire esrarengiz bir mekanizma gaybî bir el tarafından çalıştırıldı. Binaenaleyh bu lokmanın halledilmesi mevzuunda, her hâlde benim hiçbir dahlim olmadı. Görüldüğü gibi bu mevzuda insanın irade ve meşîeti o kadar cüz’îdir ki, bu işleri ona isnat etmeye imkân yoktur.

Hidayet meselesine gelince, o öyle mühim bir meseledir ki, onda insanın en küçük bir dahli yoktur. Meselâ siz çok defa, bir kalb inşirahı ve inbisatı içinde içinizi döküyorsunuz. Nâfizü’l-kelim ve olabildiğine müessir bir üslûpla anlatacağınız şeyleri anlatıyorsunuz. Ancak bir türlü muhataplarınıza müessir olamıyorsunuz. Ne kadar arzu ediyorsunuz ki, namaza durduğunuz zaman kendinizden geçesiniz. Vecd ve istiğraklar içinde kendinizi unutabilirsiniz. Dünya ve mâfihâyı elinizin tersiyle itip O’na yönelesiniz; ama buna muvaffak olamıyorsunuz. Allah, bazen istediklerinizi lütfetse de her zaman olmaz; olması O’nun meşîetine bağlıdır.

İman zevki, aşkı ve onun hazzı, Cennet iştiyakı ve Cenâb-ı Hak’a yönelmeye teşne olma keyfiyeti öyle ilâhî bir ihsandır ki, Allah bunu sadece dilediklerinin ruhuna ifâza eder de etmedikleri mahrum kalır. Onun için Sadüddin Teftâzânî bu mevzuu tarif ederken, “İman, insanın cüz’î iradesini kullanması suretiyle, Allah’ın insanın içinde yaktığı bir şem’adır.” der. Şem’ayı yakan Allah’tır ve insanın bunda dahli gayet cüz’îdir. Evet, insan cüz’î iradesini kullanır; düğmeye dokunur, Allah da onun hayatını tenvir eder.

İnsan, ağızdaki lokma örneğinde olduğu gibi bu meseleyi de öyle kabul etme mecburiyetindedir. وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ “Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz.”¹⁴¹ Evet, işin çoğu O’na aittir. İnsana ait olan o kadar küçüktür ki, bunu görmezlikten gelerek bütüne sahip çıkmak Allah’a karşı büyük bir su-i edep ve cüretkârlık olur.

¹⁴¹ İnsan sûresi, 76/30; Tekvîr sûresi, 81/29.

DUA VE NİYAZLARDAKİ ORTAK ESPRİ

Soru: Me'sûrata baktığımızda bazı duaların zamanla mukayyet olduğunu görüyoruz. Dualardaki ortak espri nedir?

Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) me'sûratında pek çok istiâze ve dualar vardır. Bu duaların bazılarının hangi durumlarda okunacağı belirlenmiş olsa da bazılarının ne için okunacağı bildirilmemiştir.

Meselâ, Efendimiz, bazı şeylerin şerrinden, hususiyle de bilmediğimiz bir yerde yatıp kalkarken hevam ve haşeratın zararlarından emin olmak için **أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَذَرَأَ وَبَرَأَ** "Allah'ın yarattığı, zürriyet hâlinde her tarafa saçtığı ve kusursuz meydana getirdiği şeylerin şerrinden yine O'nun tastamam kelimelerine ve vech-i kerimine sığırım." duasının okunmasını tavsiye etmiştir.¹⁴² Bununla beraber Efendimiz, yaptığı her duada, duayı hangi gaye için okumak gerektiğini bildirmemiştir. Bundan dolayı bütün dualardaki ortak hakikati kavramak çok mühimdir.

Evet, küllî bir nazarla bakıldığında dua ve münâcâtlarda esas olanın *Hakk'a teveccüh* olduğu anlaşılmaktadır. Yani

¹⁴² Ebû Dâvûd, edeb 87-98; İbn Ebi Şeybe, el-Musannef 6/40.

Cenâb-ı Hakk'a yapılan tazarru ve niyazların ortak noktası, O'na teveccüh etmek, O'na açılan kapının tokmağına dokunmak veya düğmesine basmak demektir.

Allah Teâlâ'ya yapılan dua ve niyazların bütünü için geçerli olan diğer bir hususiyet de, bu duaların bizim *kuvve-i mâneviyemizi takviye* etmeleridir. Yani Hâkim-i Mutlak olan Allah, bizimle beraber olduktan, mü'min de bunun bilincinde olarak hareket ettikten sonra hiçbir kimsenin veya hâdisenin dua dua yalvaran bir mü'mine zararının dokunması mümkün değildir. Duaların mü'mine kazandırdığı sırlardan biri de Allah'a karşı yaptığı niyazların onun için çok yüksek bir moral kaynağı olduğudur.

Meselenin diğer bir yanı da şudur: Allah'a sığınılacak hususlardan istiâze edilmesi ve bunun hedeflenmesi, bu hususların haricî şartlarına riayet edilmesini de iktiza eder. Aynı zamanda, Allah'a sığınılan hususlardan mü'mine verilmesi beklenen neticelere ulaşmanın hedef alınması da bu hususların haricîteki şartlarının yerine getirilmesini gerektirir. Bu konuyu bir misalle az daha açmak istiyorum:

Efendimiz'in yaptığı dualardan biri şöyledir:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ
وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ.

“Allahım! Üzüntüden, tasadan, âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, borca yenik düşmekten, başkalarının ayağı altında iki büklüm kalıp ezilmekten, bazı insanların galebe ve tasallutundan Sana sığınırım.”¹⁴³

Efendimiz'in yaptığı bu duada istiâze ettiği hususlardan biri “hazen”dir. Hazen, tasa, keder ve işin sarpa sarması gibi mânâlara gelir. İnsanın içindeki tasa ve keder, bazen hem

¹⁴³ Buhârî, *daavât* 36; Tirmizî, *daavât* 70; Ebû Dâvûd, *vitr* 32.

işlerin sarpa sarmasına hem de iradeyi felç eden bir çaresizlikle bunalımlara sebebiyet verir. Buna karşılık yapılacak şey, Allah'a sığınma olmalıdır. Zira gerçek melce' ve mencâ (sığınılacak yer) Allah Teâlâ'dır; evet, sadece O'na sığınılır ve her şey O'ndan beklenir. Böyle bir mülâhaza, aynı zamanda kulun Rabbisine karşı edebi ve saygısının gereğidir. Eskiden tekyelerde kapının arkasında "Edep Yâ Hû!" yazılırdı. Nasıl ki sahabenin Peygamber Efendimiz'le gizli bir şey konuşmak istediğinde –âyetin ifadesiyle– sadaka vermesi gerekirdi.¹⁴⁴ Şüphesiz bu, onların mazhar olduğu nimetten ve hiç de ucuz olmayan bir mülâkata şükran nişanesiydi.

İşte mü'min, Allah'a yalvarmak ve tazarru, niyazda bulunmakla aslında O'nunla gizlice konuşmuş olmaktadır. Bu da bir mânâda kendi güç ve kuvvetinden teberri etme mânâsına gelir ki, mü'minin yaptığı böyle bir dua ile âdeti "*Kendi güç ve kudretimden teberri ettim ve Senin güç ve kuvvetine sığındım Allahım!*" demektedir. "*Allahım! Bütün eşrârın şerrinden, fücânın keydinden Sana sığınyorum!*" demenin yanı başında, "*Nefsimin şerrinden de Sana sığınyorum.*" demiş olmaktadır. Böyle bir duada bulunma bu mânâları ihtiva ettiği gibi bir de "*Allahım! Eğer Sen muhafaza buyurmazsan hiç kimse beni koruyamaz.*" mânâsını da muhtevidir. Bu da, doğrudan doğruya O'ndan O'nu istemek demektir.

Mevzu ile alâkalı mülâhazalarla ele aldığımız duaya devam edecek olursak, "tasa ve kederden" sıyrıлма meselesinin de bir mü'min için çok önemli olduğunu söyleyebiliriz. Yani bu dua, insanın tasa ve kederlerinin ruhunu sarmasına sebep olan ihmal, söz ve davranışlardan uzak durmayı da nazara vermektedir. Bu açıdan böyle bir duayı yapan mü'minin aynı zamanda tasa ve kederlerden sıyrıлма gayreti ve cehdi içinde olmasının gerekliliği söylenebilir.

¹⁴⁴ Bkz.: Mücadele sûresi, 58/12.

Binaenaleyh hem düşünce ve duygularımızı hem de davranışlarımızı alâkadar eden dua gibi bir meselede esbap her şey demek değildir. Bir diğer yönüyle de madem dua ile istediğimiz hususu hedef olarak ele alıyoruz ve bu husus bizim için bir gaye-i hayal oluyor; hatta onunla matlubımıza ulaşmak istiyoruz. Öyle ise bu isteklerimizin aksini netice verecek esbaba karşı tavır almamız gerekmektedir. Aynı zamanda arzu ettiğimiz hususlara ulaşmak için de gerekli sebeplere riayet etmemiz lâzımdır. Hususiyle de esbap dairesinde bulunduğumuz sürece –ki bu durum insanın ömrü bitene kadar devam eder– sebeplere riayet bizim için bir sorumluluktur.

Ayrıca Allah’a olan yalvarma ve yönelişlerdeki ortak esbaplardan biri de onların *birer reçete olmalarıdır*. Peygamberimiz’e gelen bir sahabi fakirlikten dert yanıp bir türlü bunu aşamadığını ifade edince Allah Resûlü ona sabah namazından sonra üç defa bu duayı okumasını tavsiye eder: “*Allahım! Üzüntüden, tasadan, âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, borca yenik düşmekten, başkalarının ayağı altında iki büklüm kalıp ezilmekten, insanların galebe ve tasallutundan Sana sığınırım.*”¹⁴⁵

Burada Efendimiz, mü’mine bir yandan fakirlikten kurtulmanın reçetesini verdiği gibi diğer yandan da onu bu sonuçlara götürücü hususlardan kaçınması konusunda da uyarmaktadır.

Evet, her şey fertte başlar. Daha sonra himmeti toplum olan fertler, toplumun sesi ve soluğu hâline gelir ve her yerde bunları soluklarlar. Bundan böyle de Yunus’un yaklaşımıyla her yerde onların pazarlığı yapılır. Onların alışverişinde alıp sattıkları şey de tevhiddir.

Burada bir hususu daha arz etmek istiyorum. Kaba sebebçi bazı insanlar gibi meseleye “Asıl olan, duayı okumak

¹⁴⁵ Bkz.: Buhârî, *daavât* 36; Tirmizî, *daavât* 70; Ebû Dâvûd, *vitir* 32.

değil. Önemli olan, duanın gereklerini fiilen yerine getirmektir.” şeklinde yaklaşmak oldukça yanlıştır. Zira bir mü’min her şeyi Allah’tan ister ve mü’minin kaybettiği şey ayakkabısının bağı da olsa onu Allah’tan istemelidir.¹⁴⁶ Fakat öyle bir istekle O’na sığınmak başkadır, O’nu her şeyin mercîi, melcei ve mencâi bilmek daha başkadır.

¹⁴⁶ Bkz.: Tirmizî, *daavât* 117; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 6/130.

HERKES KENDİ ŞARTLARINDA HESABA ÇEKİLECEK

Soru: Meselâ Rusya’da doğan, büyüyen kimseler ile İslâm memleketlerinde doğup büyüyen kimseler mahşerde aynı şartlar altında mı imtihana tâbi tutulacak?

Bu soruya bir tek cümleyle cevap verilecek olursa şöyle diyebiliriz: İnsan, Cenâb-ı Hak tarafından sahip bulunduğu imkânlar ve bu imkânları değerlendirmesi nispetinde mükâfat görür veya muahezeye maruz kalır. Allah, kime ne kadar nimet bahşetmişse, bahşettiği şeylerin şükrünü eda edip etmemesine göre insanları hesaba çeker.

Küre-i arzın bazı yerlerinde öyle insanlar vardır ki, ne nebinin adını duymuş ne de ulûhiyete ait bir ses ve soluğa şahit olmuştur. Keza öyle yerler de vardır ki, –bugün Avrupa’da olduğu gibi– Hz. Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) adını duymuşlardır ama bunu seviyesiz ve cahil insanlardan duymuşlardır.

Günümüzde İslâm memleketleri Avrupa ülkelerine endekli bir hayat yaşamaktadır. Öyle ki onların bir ambargosuyla pek çok Müslüman ülke çok zor durumda kalabilmektedir. Avrupa, âlem-i İslâm’ın bu durumu karşısında Hz. Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) adını duysa ve bilse dahi bu tür insanların mensup olduğu dini kabul etmede

tereddüt yaşar. Çünkü böyle zelil kimselerden gelecek bir mesaj onlar üzerinde ciddî bir alâka uyarmaz.

Bu da şu demektir: Bu konuda Avrupalı bizden daha az imkâna sahiptir. Dolayısıyla da Efendimiz'i tanımamakta ve kendilerince bir kısım disiplinleri takip etmektedirler. Bu itibarla da onlar, sizin çizginizde kabiliyetlerini çok da inkişaf ettirme imkânına sahip değillerdir. Bu arada, öyle kimseler de vardır ki bunlar komünizm, ateizm ve inkârcılık baskıları altında yetişmekte ve serbest düşünme fırsatını bulamamaktadırlar. Şimdi, böylelerinin Allah'ı bilmeleri veya bizim istediğimiz mânâda Cenâb-ı Hakk'ı tanımaları mümkün değildir. Onlar da sahip oldukları imkânlarla göre ya muaheze veya mükâfat göreceklidir.

Ehl-i Sünnet, Allah'ı bilme ve bulma imkânına sahip olmayan bir yerde yaşayan insan için, eğer putlara tapmıyorsa kurtulur demektir. Ancak böyle bir hüküm, puta tapan insanlar için geçerli değildir. Çünkü onun vicdanında bir mâbud akidesi belirmiştir. O kimse kafasını kullansa, vicdanına müracaat etseydi kendi eliyle yaptığığın mâbud olmayacağını anlayacaktır.

Yine Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içinde başka bir görüş de şöyledir: "Bir insan, evsafını tam bilemese de yaratıcı bir varlığa inanması şarttır." İşte bir insanın içinde, bu mânâda bir yaratıcı mefhumunun belirmesi, onun kurtulmasına vesile olabilir. Bu açıdan bizim İslâm'ı götüremediğimiz bir dünya, kendi elleriyle yaptıkları putlara tapmıyorlarsa –Allahu a'lem– kurtulabilir. Çünkü o dünyaya İslâmî inanç ve düşünce anlatılmamış ve duyurulmamıştır. Keza bir kısım şerikler arkasından koşmayan, şahıslara ulûhiyet isnat etmeyen ve küfür ve küfran içinde bulunmayan Hz. İsa'nın yolundakiler de ehl-i necat olabilir. Keza materyalizme saplanmamış, Hz. Mesih'i

görememiş, duyamamış, Hz. Muhammed'den (aleyhissâlâtü vesselâm) haberdar olamamış başka biri de Allah'a inanıyorsa, mâbedinde Cenâb-ı Hakk'a imanın vecdi ve neşvesi içinde yaşıyorsa –Allahu a'lem– bir görüşe göre o da kurtulabilir. Ormanda yaşayan, Yaratıcı'ya ait bir şey hissetmeyen, dahası bu mevzuda hiçbir şey müşâhede etmeyen bir kimsenin içinde, kâinatı müşâhedesinde bir yaratıcı olabileceği kanaati varsa bu kimse de kurtulabilir...

İhtimal bütün bunlar derecelerine göre Cennet'e giderek Allah'ın nimetlerinden istifade ederler. Yalnız şöyle bir derece farkı vardır: Bir kişi Cenâb-ı Hakk'ın kendisine vermiş olduğu akıl, idrak, imkân ve bunları değerlendirmesi adına mazhar olduğu sebepler ölçüsünde kabiliyetlerini inkişaf ettirdiği nispette Cennet'te Allah'ın nimetlerinden istifade edecektir. Kendisine bahşedilen istidat ve kabiliyetleri inkişaf ettiremediği nispette de onun istifadesi az olacaktır.

Menkıbe kitaplarında Hz. Musa ile alâkalı şöyle bir kıssa anlatılır: Hz. Musa yolda bir çoban görür. Çoban ona şunları söyler:

Ey kerem sahibi Allahım! Neredesin ki Sana kul, kurban olayım. –Hâşâ!– Çarığını dikeyim, saçını tarayayım. Elbiseslerini yıkayıp süt ikram edeyim Sana. Elini öpüp, ayağını ovayım. Bütün keçilerim Sana kurban olsun. Bütün nağmelerim Sana'dır Allahım!

Çobanın bu tür şeyler söylediğini duyan Hz. Musa:

– *Kiminle konuşuyorsun*, diye sorar. Çoban da:

– *Bizleri ve bu yeri-göğü yaratanla*, diye cevap verir.

Bunun üzerine Hz. Musa:

– *Sen sersemlemişsin. Allah'ın her şeye kadir olduğunu biliyorsan bu hezeyanlar da ne? Amcana, dayına mı söylüyorsun bunları? Ayağa muhtaç olan çarık giyer, büyüyecek olan süt içer. Allah'ın sıfatlarında cisim sahibi olmak ve*

ihtiyaç var mı ki! El, ayak bizler için övgü vesilesidir, Allah'a nispet edildiği zaman kusur olur. Bunun üzerine çoban:

– *Yâ Musa, ağzımı bağladın, pişman oldum, der. Bu sırada çoban öyle bir ah çeker ki, Hz. Musa'ya gayptan şöyle bir nida gelir:*

– *Kulumuzu bizden ayırdın. Sen ulaştırmak için mi geldin, yoksa ayırmak için mi? Gücün yettiğince ayrılığa basma. Herkese farklı huy verdim. Ona medih olan söz sana zem olabilir...*¹⁴⁷

Evet, işte bu çoban da böyle bir ulûhiyet anlayışı ile Cennet'e girecektir. Çünkü o, o kadar bilmektedir. Ancak Cennet'te de herkes istifazasının derecesine göre istifade edecektir.

Bunu şöyle bir örnekle izah edebiliriz: Muhteşem bir mimar âbidesi karşısında, mimarının en ince teferruatına kadar her şeyi müdrik olan, her nokta ve hatta ayrı bir zevk ve neşveye dalan, güzel sanatların inceliklerinden haberdar bir insan düşünelim. Bir de böylesine muhteşem bir mimar âbidesini bir kısım taş yığınının ibaret gören bir çobanın olduğunu farz edelim. Mermerler üzerindeki nadide işçiliği ve desenleri gören çoban mermere parmağını sürer ve “Hakikaten bu mermeri ne güzel oymuşlar!” der. Ancak her şeyi müdrik mimar sanatkârın, sanatkârlık ruhunun, bediiyata vukufunun –yenilerin ifadesiyle– yaratıcılık gücünün ve kabiliyetinin sanata aksettiğini müşâhede eder ve engin bir hayranlık duyar.

Şimdi bir çoban Cennet'e götürülse, orada önüne çeşit çeşit nimetler konsa, fikir yoluyla anahtarı bükmemiş, o nimetlerin kapısını açmamış böyle bir insan, ağzına koyduğu kabakla karpuzu fark edemez. Çünkü o, kabiliyetlerini tam inkişaf ettirememiştir. Ancak her nimetin ayrı ayrı lezzetini

¹⁴⁷ Mevlâna, *Mesnevî* 2/396-399.

idrak eden, ağzına aldığı baklavanın içindeki cevizi, fıstığı, tereyağını tefrik eden hassas bir ağız ve gönül bu nimetlerin hepsini çok iyi idrak eder.

İşte çeşitli yerlerde değişik imkânlarla sahip bulunan ve ona göre mârifet ve iz'anını artıran kimseler inkişaf ettirdikleri kabiliyetlerine göre Cennet'te niam-ı ilâhiyeden böyle istifade edeceklerdir. Bununla birlikte bir çoban da kendi idra-kinin üstünde bir zevkin olduğunu bilemeyecek, onun için de rahatsız olmayacaktır. Herkes kendi inkişafına göre Cennet'te bir yerde olacak ve bulunacaktır.

ÜÇ KARDEŞ MESELESİ

Soru: Üç kardeş meselesini izah eder misiniz?

Üç kardeş meselesi, mezhep imamları tarafından müna-kaşa konusu hâline getirilen tasavvurî bir mevzudur. Bu mesele, bilinen şekli ile, Eş'arî mezhebinin kurucusu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ile hocası Ebû Ali el-Cübbâî arasında geçen mü-nazarada söz konusu edilmiştir.

Allah'a hiçbir şeyin vacip olmayacağı görüşünü benimseyen İmam Eş'arî ki –bu Sünnî düşüncede de böyledir– bunu ispat etmek için Kelâm tarihinde “Üç kardeş meselesi (ihve-i selâse)” diye bir örnek tasarlamış ve hocası Ali el-Cübbâî'ye: biri mü'min, diğeri kâfir, üçüncüsü de henüz çocukken ölen üç kardeş hakkındaki kanaatini sormuştur. Cübbâî'nin, birincisinin Cennet'e, ikincisinin Cehennem'e, üçüncüsünün ise azaptan kurtulmakla birlikte Cennet'e giremeyeceği şeklin-de cevap vermesi üzerine Eş'arî üçüncü kardeşin şöyle bir mazeret ileri sürebileceğini söyler: “*Yâ Rabbi! Beni yaşatsay-dın ben de Sana iman ve itaat ederek yaşayıp Cennet'e girseydim. Benim için en uygun olan bu olmaz mıydı?*” Bunun üzerine Ebû Ali el-Cübbâî buna şöyle cevap verir: “*Cenâb-ı Hak, bu çocuk için en uygun olanı yaratmıştır. Zira yaşasaydı günahlara girecek ve netice itibarıyla Cehennem'e gidecekti. Onun böyle çocuk yaşta ölmesi bir rahmettir.*”¹⁴⁸

¹⁴⁸ el-Îcî, *Kitâbü'l-Mevâkıf* 3/288.

Burada meselenin nirengi noktası, büyüyüp de kâfir olan kardeşin durumudur. *Evvelâ* şunu ifade etmeliyim ki çocukken ölenin Cennet'e gideceğine dair kat'î bir nas yoktur. Ancak biz, rahmetin enginliği açısından Cennet'e gideceği ümidini taşıyabiliriz. Zira Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde, "*Onlar babalarına tâbidir.*" buyurmaktadır. Sahabe, herhangi bir amel işlemeden mi diye sorunca da "*Ne amel edeceğini Allah bilir.*"¹⁴⁹ buyurmuşlardır. Ayrıca bu yaklaşımın, hadislerin telifi açısından münakaşası yapılabilir. Binaenaleyh konuyu hemen kesip atmamak gerekir.

Sâniyen, Allah mülk sahibidir. Mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarruf eder. Kimisini geç, kimisini erken öldürür ve dilediğini dilediği kadar yaşatır. Âyet-i kerimenin ifadesiyle, kimse Allah'a, yaptığından dolayı soru soramaz. Ama Allah herkesi sorgular.¹⁵⁰ Bu hakikati İbrahim Hakkı şu mısralarla dile getirmektedir:

*"O'na bir kimse cebriyle bir iş işletemez asla,
Ne kim Kendi murad eder, vücuda ol gelir billâh."*

Sâlisen, kader mevzuunda bir önemli kıstas vardır: Cenâb-ı Hak meselâ, o çocuğun büyümesine ve kâfir olmasına imkân verirken büyümesini kâfir olmasına veya kâfir olmasını büyümesine bağlamamıştır. Küfür ayrı şey, büyüme ayrı bir şeydir. Şöyle ki her büyüyen, kâfir olmaz. Zira nice büyüyenler vardır ki küfür ortamında olsalar dahi mü'min olabilmiş ve mü'min olarak ölmüşlerdir.

Üçüncü çocuk "Yâ Rabbi, beni yaşatsaydın da Sana iman ve itaat ederek yaşasaydım ve Cennet'e girseydim!" derken acaba bir hakkı mı istemektedir, yoksa Cenâb-ı Hakk'ın atâsından bir şey mi talep etmektedir? Görünüşe bakılırsa bu çocuk, sadece Cenâb-ı Hakk'ın lütfundan istifade etmeyi

¹⁴⁹ Ebû Dâvûd, *sünnet* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/84.

¹⁵⁰ Bkz.: Enbiyâ süresi, 21/23.

düşünmektedir. Cenâb-ı Hak bir kimseyi çocuk yaşta öldürse, bu bir atıyye-i ilâhiyedir.

Bunu şöyle bir misalle açabiliriz: İki arkadaş bir uçurumun kenarından geçerken birisi diğerine, “Buradan gitmeyelim, yuvarlanıp uçurumdan aşağıya düşebiliriz!” der. Arkadaşı, “Bir şey olmaz, gidelim!” diye ısrar eder. Giderlerken bu sözü söyleyen kişinin ayağı kayıp uçurumdan aşağıya yuvarlanır. “Gitmeyelim!” diyen kimse ise bir inâyetle kurtulmuş olur.

Şimdi uçurumdan aşağıya düşen kişi, arkadaşını kurtaran inâyet eline, “Sen onu kurtardın da beni niye kurtarmadın?” diyebilir mi? Diyemez, çünkü bu durumda O Zât ona şöyle diyecektir: Sen iradenle o uçurumdan aşağıya yuvarlandın. Ancak arkadaşına olan ihsanım, benim hediyem ve bahşişimdir. Ben herkese bahşiş verme mecburiyetinde değilim.

Dalâlet ve küfre düşen kimse de işte böyledir. O, kendi iradesiyle dalâlet ve küfrünü hazırlamıştır.¹⁵¹ Evet, Allah’ın, çocukken birinin canını alması, ona olan hususî bir lütfudur. Cenâb-ı Hak, herkese ihsanda bulunacak diye de bir husus söz konusu değildir. Allah (celle celâluhu) ona, atâyâ-i sübhaniyesinden ihsanda bulunmuş, diğerine ise bulunmamıştır. Ve o şahsın kendi iradesiyle hakkında küfür takdir edilmiştir. Ancak Efendimiz’in buyurduğu gibi –Allahu a’lem– yaşaydı kâfir olacaktı. Evet, o kendi iradesiyle kendi küfür ve küfranını hazırlamıştır. Artık bir talepte bulunmaya da hakkı yoktur. İyilikler Allah’tan, kötülükler ise kişinin nefsendendir.¹⁵² Yani küfre giden, kendi isteğiyle gitmiştir. Allah kişinin küfrana gideceğini bilmektedir ve bildiğini yazmıştır.

Biraz açalım; yani bu kişi yaşayacak, iradesini kötüye kullanacak ve Cehennem’e gidecektir. Bu arada Allah onu yaşattırken, ona inanma fırsatı sayılan bir hayat bahşetmiştir. Zira

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, *sünnet* 17; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/84.

¹⁵² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79.

çocukken ölen bir insan kabiliyetlerini inkişaf ettirme imkânını bulamamıştır. Bir diğerini Allah, gençlik, zindelik, güç ve çok imkânlarla sahip olma şerefiyle şerefleştirmiştir. Yani ona bağ ve bahçe vermiş, “Burayı ek, mahsulünü al, istifade et ve ahiretine zâd-ı ahiret gönder!” demiştir. O ise bu imkânları değerlendirmemiş ve değerlendirmesi için kendisine verilen iradesini suistimal ederek Cehennemini hazırlamıştır.

Binaenaleyh varlık, yaşama ve dünyada kalma, insan için çok hayırlıdır. O zaman o kimsenin böyle bir şeyi talep etmeye hakkı yoktur. İhtimal Cenâb-ı Hak böyle birine şöyle diyecektir: “Ben seni yaşattım ki doğruyu bulasın. Sen ise inhiraf ettin ve baş aşağıya gittin. O çocuk, kabiliyetlerini inkişaf ettiremedi ve çocukken öldü. Sen ise imkânlarını suistimal ettin. Hem o çocuğa Benim verdiğim şey Benim lütfumdur. Hiç kimsenin Benden bir şey alma gibi bir hakkı yoktur. Ben istediğime veririm, istediğime vermem. Evet, senin daha önceden Bana geçmiş bir hakkın bulunsaydı onu istemeye hakkın olurdu.

Her şeyin doğrusunu Allah bilir.

MELÂMÎLİK

Soru: Melâmî tarikatı hakkında bilgi verir misiniz?

Melâmîlik mutasavvifîn yollarından bir yolun adıdır. Bazı sofiye, bunun da diğer tarikatlar gibi müstakil bir tarikat olduğunu söylerler. Melâmî olarak bilinen meşhur ve mümtaz sima Abdulaziz Mecdi Efendi “Melâmîlik diye bir tarikat yoktur.” der. Bu kanaatte olan daha başkaları da vardır.

Sofiler arasında melâmet, bâtında olanı dışa vurmama tavrının unvanı olagelmıştır. Yani onlar iç dünyaları itibarıyla derin, mâverâ-i tabiata açık, tavırları açısından ise laubali ve gayriciddî bir görüntü sergilemektedirler. Onlarda zikir, fikir ve kalbî hayat vardır ama taç, hırka, tekye, zaviye ve merasim yoktur. Diğer sofilerde ise bunların hepsi söz konusudur.

Üçüncü asırda Hamdun Kassar, şekil ve şemaile baş kaldırarak melâmet yolunu seçmiş; Osmanlı döneminde de Hacı Bayram Veli'nin çırağı Ömer Sikkin taç ve hırkayı yakarak şekilciliğe isyan edip melâmet yolunu seçmiştir.

Her grubuyla Melâmîler, tevhid-i ef'âl, tevhid-i sıfât ve tevhid-i zât konularında Muhyiddin-i Arabî'nin vahdet-i vücud anlayışını takip etmektedirler.

Melâmîlik'te tekye, zaviye ve ayin olmamasına mukabil ciddî bir sohbet sistemi mevcuttur. Bu sohbetlerde daha çok kendi inanç sistemlerini işler ve kalendarâne anlayışın

yayılması, yaygınlaştırılması üzerinde dururlar. Onlar hakkında neler söylendiği, ayrı bir bahsin konusudur.

Ülkemizdeki müntesiplerince melâmet, insanın nefsini levm etmesi, kendini hor ve hakir görmesi mesleğidir. Bu mânâda melâmet her tarikatın ruhunda vardır. Evet, eğer melâmet, insanın nefsini kırması, kendini aşabilmesi mevzuunda başvuru bir sistemse, eskiden nefsi enaniyeti kavî kimsele-re, tarikata gittiklerinde hazm-ı nefis edemedikleri için merkebe tersine bindirip şehirde elma armut sattırmaları türünden sayılabilir. Meselâ, paşazâdelerden biri, tarikat şeyhinin yanına geldiğinde, hazm-ı nefis edemeyeceği meselesi bahismevzuu olduğundan şeyh ona, “Git oğlum, kasaptan üç parça et al ve onları birbirine dokundurmadan bizim eve götür!” demiş. Bunun üzerine paşa, etin bir parçasını bir eline, diğerini öbür eline, üçüncü parçayı da mecburen ağzına alarak, o etleri bütün insanların göreceği şekilde eve kadar götürmüştür. Tabakat yazarları, Züfer b. Hüzeyl’in de böyle bir şey yaptığını söylemektedirler.

Şimdi, Melâmîliğin dünü ile bugününü ayırarak bir değerlendirme yapmak gerekirse, tefessüh etmemiş Melâmîler, kaçınılması mümkün olmayan cemaatle namaz dışındaki ibadetlerini ve Allah’a yakınlıkla ilgili hâllerini hep halktan gizleyegelmişlerdir. Dahası bunları açıktan riya saymışlardır. Gerçek derinliklerini sezdirmemek için halk içinde sıradan bir insan gibi giyinip kendilerini belli etmeden yaşamaya çalışmış, görünüş ve gösterişe değer vermemişlerdir. İnsanlara yalnız kötü taraflarını gösterip iyiliklerini gizlemede çok ileri gittiklerinden –Bu, irşad mesleğine uygun değildir– çevrelerince hep hakir görülmüşlerdir.

Ben, çocukluğumda bazı tarikatlarda bu tür melâmet mevzuunun yaşandığını görmüştüm. İhtimal kendim çok

defa hazm-ı nefis etme adına ağızımla şeyhimin torununun meslerinin bağıını çözmüş ve sigarasını yakmışımdır. O günkü anlayış öyleydi. Bugün buna uyar mıyım, uymaz mıyım bilemiyorum. Muhtemel, nefsim ve enaniyetim şimdi buna müsaade etmez. Bugün onu bir zillet sayar, belki de –Allah affet-sin– pek tenezzül edemem.

Yukarıda da ifade edildiği gibi melâmet bir mânâda her tarikatın ruhunda mevcuttur. Ne var ki daha sonraları Melâmîlik farklı bir kulvarda özel yorumlarıyla baş başa kalmıştır. Eskiden bazıları, melâmet ruhuyla “Hakkımda hüsnüzan etmesinler, bana kötü adam desinler.” deyip meyhanenin önünden geçermiş. Bazıları da kendisi hakkında “Kumar oynuyor!” desinler diye kumarhaneye gidermiş.

Burada hemen bir parantez açıp şunu bir kere daha ifade etmeliyim ki bugün irşad ve tebliğde böyle bir yola kat’iyen başvurulmamalıdır. Böyle birisi daha sonra irşadda müessir olamaz. Evet, bugün irşadda bulunanların melâmet yoluna başvurmaları caiz değildir. Belki o günün şartlarında böyle bir şey olabilirdi; bugün o türlü şeylere “Evet” demek mümkün değildir.

Daha sonra melâmet mevzuu, suistimal edilerek meyhanelere, kumarhanelere ve demhanelere açık durur hâle gelmiştir. Bu anlayışı ifade sadedinde: “*Orucumuz demhanede, iftarımız meyhanede, bayramımız puthanede, dem bu dem olur.*” denmiştir. Bu, melâmetin tamamen şirazededen çıkması ve tefessüh etmesi demektir. Bu arada, o yola ve yönetime, kendi ruhuna uygun mensubiyetini devam ettirenler de vardır. Bir tarikatın âlî şekilde devamının şiarı, Resûl-i Ekrem’den bize intikal eden Sünnet-i seniyyeye riayetidir. Buna göre farzlar hassasiyetle yerine getirilecek, haramlardan kaçınılacak, vaciplerin edasına titizlik gösterilecek, sünnetler üzerinde tir tir titrenecek, müstehaplar yapılacak ve evrâd u ezkâra

da devam edilecektir. Hz. İmam Rabbânî'nin ifadesi çerçevesinde, Sünnet-i seniyyeyi ihya etmeden tarikat olmayacaktır.¹⁵³ İşte bu şartlar içinde Melâmîlik de başımızın tacıdır.

Son zamanlarda Melâmîlik, bir bakıma pek çok yerde, akidede vahdet-i vücudu temsil eden bir sistem hâline getirilmiştir. Onlara göre “Sen, ben diye bir şey yok, her şey Allah’tan ibarettir.” Hatta meseleyi vahdet-i mevcuda götürmüş ve monistçe her şeyi “bir”e irca etmişler ve bu “bir”in verâsında da her şeyi maddeye irca etmişlerdir. Bu yönüyle de sapmış ve firak-ı dâlleye iltihak etmişlerdir. Amelde ibadet ü taati laubaliliğe bağlamışlar, “Mühim olan huzurdur. Huzurun ve sohbetin kazası olmaz, namazın kazası olur.” demiş, oturdukları yerde –bağışlayın– laklak etmiş, ibadet ü taati geçirmiş, ama laklakı terk etmemişlerdir. Yani günümüzde bazı şubeleriyle Melâmîlik amelde de bir laubaliliğin ad ve unvanı olmuştur. Aynı zamanda Melâmîlik gidip gulat-ı Şiaya iltihak etmiş ve Hz. Ali’nin karşısında yer yer Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve paktâmen seyyidemiz ve validemiz Hz. Âişe’ye itâle-i lisanda bulunmuşlardır. Hz. Ali karşısında bulunan Hz. Zübeyr ve Hz. Talha’ya çirkin sözler söylemeye kalkışmışlardır. Bu arada Melâmîliğin gerçek ruhuna sahip çıkanlarını tekrar tenzih etmek istiyorum. Onlar beni bağışlasınlar.

Melâmîlik her şey gibi güzel başlamış, fakat zamanla bazı inhiraflarla dinin ruhuna aykırı bir hâl almıştır.

¹⁵³ İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/134 (255. Mektup).

KUR'ÂN'IN ZÂHİR VE BÂTINI

Soru: Hz. Peygamber'in, "Kim Kur'ân'ı kendi kafasına göre tefsir ederse kâfir olur, velev ki isabet etmiş olsun."¹⁵⁴ hadisini söylediği rivayet edilip asrın son müçtehitlerinden bir muhterem zatın bu yolla başvurduğu iddia edilerek hafife alınmak istenmektedir. Buna mesnet olarak da bir kısım âyetlere dair tefsirleri gösterilmektedir. Ayrıca cifir ve ebced hesabıyla yapılan tespitlerin İslâm'da bulunmadığı belirtilmektedir. İslâm'da ebcedin yeri nedir?

Evvelâ, soruda ifade edilen bu sözün hadis olup olmadığıнын münakaşası yapılabilir; zira bu mevcut şekliyle hadise benzememektedir. Sonundaki ilâve ise hevese göre ifade edilmiş gibidir. Bilinen hadis kitapları meydandadır. Onlarda bu tarzda bir söz yoktur. Bu itibarla da bu söz, hadis kriterleri açısından ele alınacak hüviyette değildir. Ancak Sünen-i Ebî Davud'da, مَنْ قَالَ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ بِرَأْيِهِ فَأَصَابَ فَقَدْ أَخْطَأَ, "Her kim, Allah'ın (azze ve celle) kitabı hakkında kendi reyiyile konuşursa, isabet etse de hata eder."¹⁵⁵ şeklinde bir rivayet vardır.

Kur'ân'ı kendi reyine göre tefsir etme tehlikeli bir husustur ve aynı zamanda bu, tefsir usûlüne de aykırıdır. Âl-i İmrân sûresi'nin başında anlatıldığı üzere, Kur'ân'ın Ümmü'l-Kitap

¹⁵⁴ Hadis kaynaklarında yer almayan bu ifade için bkz.: ez-Zerkeşî, *el-Burhân* 2/164; ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân* 2/63.

¹⁵⁵ Ebû Dâvûd, *ilm* 5; Tirmizî, *tefsiru'l-Kur'ân* 1.

diye adlandırılan muhkemat âyetleri vardır. “O Allah ki bir kısım muhkem âyetler inzal buyurmuştur. Bunlar ‘Ümmü’l-Kitap – Kitabın esası’dır.”¹⁵⁶ Bunun mânâsı, Kur’ân-ı Kerim’de Ümmü’l-Kitap’ın dışındaki hafî, mücmel, müşkil, müteşâbih, kinâye, mecaz... gibi lafızların Ümmü’l-Kitap’a irca edilmek suretiyle tefsir edilmesidir. Ümmü’l-Kitap, tefsir yapabilmek için, tutunup öbür tarafa geçmemize yardım eden bir ip gibidir. Tefsir yaparken dil, gramer, gibi hususların yanında her şeyi bunlarla test eder ve tefsirde ya da tevilde bunlarla mütenakız düşmemeye çalışırız. Başka bir tabirle, müfessirin elinde Ümmü’l-Kitap bir temel disiplinler mecmuası, terminoloji gibidir. Tevil bunlara uyuyorsa doğrudur, uymuyorsa değildir.. ve uymayan tefsirler de reddedilir. Kitaptaki ana meselelerin, açık mânâları vardır ki, bunları başka türlü anlamaya imkân yoktur. Ancak şu kadar var ki, bir mesele bunlara ve dinin ruhuna ters olmamak kaydıyla ilhama dayalı tefsir ve tevil de yapılabilir.

Usûlde bir prensip vardır: Nasları zâhirine hamletmek mümkün olduğu müddetçe onlara zıt bir mânâ vermek uygun değildir.¹⁵⁷ Meselâ, Kur’ân’daki, وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “Namazı dosdoğru kılın!”¹⁵⁸ sözünden, Resûl-i Ekrem’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) talim buyurduğu gibi namaz kılmak anlaşılır. Esasen bu ifadeden, başka ikinci bir mânâ da çıkarmak mümkündür. Meselâ: “Namaz duadır. Dua, kulun Allah’a teveccühüdür. Allah’a teveccüh ederken lâhî ve lâğî olmamak bir esastır. Öyleyse mühim olan, Allah’a lâğî ve lâhî bir kalble değil, hüşyar bir gönülle teveccüh etmektir.” gibi. Burada bu ifadeyi asıl mânâdan çevirecek kuvvetli bir karine olmadığına göre

¹⁵⁶ Âl-i İmrân sûresi, 3/7.

¹⁵⁷ ez-Zerkeşi, *el-Bahru’l-muhîr fi Usûli’l-fıkh* 2/682.

¹⁵⁸ Bakara sûresi, 2/43, 83, 110; Nisâ sûresi, 4/77, 103; En’âm sûresi, 6/72; Yûnus sûresi, 10/87; Hac sûresi, 22/78; Nûr sûresi, 24/56; Rûm sûresi, 30/31; Mücadele sûresi, 58/13; Müzzemmil sûresi, 73/20.

وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ “*Namazı dosdoğru kılın!*” ifadesinden biz bu ikinci mânâyı değil, birinci mânâyı anlarız. Birinci mânâyı vermeme-miz için bunu birinci mânâdan sarfedecek kuvvetli bir karine lâzımdır. Ne var ki burada böyle bir karine mevcut değildir.

Yine Kur’ân’da, وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ “*Allah adı-na kesilmeyen hayvanın etini yemeyin!*”¹⁵⁹ şeklinde âyet var-dır. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri bu âyetten, üzeri-ne Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanların etinin yenme-yeceği hükmünü çıkarırlar. İmam Şafîî ise, Resûl-i Ekrem’in (aleyhisselâm) bir fiilini, âyeti asıl mânâsından sarfedici veya tahsis edici bir karine olarak kabul eder ve Besmele’nin men-dup olduğunu söyler. Ona göre, Besmele çekilmeden kesil-en hayvanın eti de yenilebilir. Çünkü Resûl-i Ekrem’in bu âyetten sonra bir uygulaması vardır. Bu da başkaları tara-findan getirilen eti Efendimiz’in yemesidir. Şayet bir nassa, zâhir mânâsını vermeyi engelleyen kuvvetli bir karine var ise böyle bir yola gidilir.¹⁶⁰

Kur’ân’ın her âyetini asıl mânâsına hamletmek mühim-dir. Bununla beraber yine usûl-i tefsire göre muhkematın ya-nında bir de “hafî” vardır ki, onun asıl mânâsı ilk plânda bilinmeyebilir. Bunlar, tettebbu, teemmül, tetkik ve meseleyi başka naslarla karşılaştırmayla anlaşılabilir Kur’ânî ifade-lerdir. Ayrıca bir de Kur’ân’ın “mücmel”i vardır tafsil ister, “müteşabih”i vardır mânâsı herkes tarafından hemen an-laşılmaz veya bir kısmının tetkikle, teemmülle ve çeşitli ihtimal-ler içinde ele alınması iktiza eder. Bundan başka mânâsı apa-çık “sarih” âyetler olduğu gibi, “kinaye”li âyetler de vardır. Bunları olduğu gibi kabul etmek lâzımdır. “Hakikat”ın yanı başında “mecaz” vardır ki bunları da edebiyatla iştigal eden-ler bilir. Binaenaleyh âyetlerin hepsini zâhire hamletmek hata

¹⁵⁹ En’âm sûresi, 6/121.

¹⁶⁰ eş-Şafîî, el-Ümm 2/227, 234.

olduğu gibi, âyetlerde sadece bâtinî mânâ var demek de korkunç bir ifrattır.

Zâhiriye mezhebine zâhib olan bir kısım kimseler zâhirperestlikte ifrat etmek suretiyle Kur'ânî üslûbun bir yönünü inkâr ve tezyif ettikleri gibi, Karmatîler ve Hurufiler gibi bâtil mezhepler de Bâtînilikte aşırı gitmek suretiyle onun diğer yönünü inkâr etmişlerdir. Evet, bir taraf her şeyi bâtin kabul ederken öbür taraf da tamamen zâhiri esas almıştır.

Hâlbuki zayıf dahi olsa bir hadis-i şerifte ifade edildiği gibi, *“Her âyetin bir zâhiri bir de bâtını vardır; bu zâhir ve bâtından her birerinin de bir dalı, bir budağı, bir çiçeği ve bir de meyvesi vardır.”*¹⁶¹ Binaenaleyh Kur'ân-ı Kerim'in müteşabih ve hafî âyetlerinden, başka türlü izah edilmemiş mücmel âyetlerinden zâhirine münafi olmamak kaydıyla bir kısım tevil ve tahsisler yapmak mümkün olduğu gibi, tarizlerinden ve remizlerinden de bir kısım mânâları anlamak imkân dahilindedir. Muhkemata zıt olmamak kaydıyla tâli derecede bir kısım işârî mânâlara intikal etmenin hiçbir mahzuru yoktur. Usûl-i din de buna cevaz vermektedir.

Konu usûl-i fıkıh ve usûl-i tefsir açısından ele alınacak olursa Kur'ân'ın âyât-ı beyyinatının bir kısım zâhirî mânâlardan ibaret olmadığı görülecektir. Müteşabihin mânâsının anlaşılıp anlaşılmaması dahi müfessirler tarafından uzun uzadıya münakaşalara medar olmuş bir husustur. Üzerinde bu kadar münakaşanın yapıldığı bir meselenin gayr-i ciddî, laubalilik içinde ve hiçbir şeyden haberi olmayan bazılarınca ele alınması, en azından Kur'ân-ı Kerim'e karşı ciddî bir saygısızlığın ifadesidir.

Kur'ân'ın zâhiri kadar bâtını, mücmeli kadar mufassalı, muhkemine mukabil de müteşâbihi vardır. Bunların her biri

¹⁶¹ Bk.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya'lâ, *el-Müsne'd* 9/278.

farklı kalb ve ruh insanların birer cevelengâhıdır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, sadece kafası bir çoban kafası kadar inkişaf etmemiş insanlara hitap etmemektedir. Evet, gece uykusunu terk eden ve onu kalbinin derinlikleri ölçüsünde değerlendiren kimselerin öyle bir ledünnî hayatları vardır ki, bir mübtedinin anlayışı onlara göre çoban anlayışıdır. Binaenaleyh Kur'ân'ın, onların o derin ve buudları idrak edilmez gönül ufuklarına göre de bir iması ve işareti olacaktır. Onun hem bir kitab-ı zikir hem kitab-ı fikir hem kitab-ı tefekkür ve kitab-ı ders olmasının gereği de zannediyorum işte budur.¹⁶²

Ayrıca Kur'ân-ı Kerim, her seviyede herkese hitap eden bir kitaptır. O, belli bir seviyenin kitabı değildir. İbn Sina ve Farabî ondan ders aldığı gibi, şayet Sokrates Kur'ân-ı Kerim'in tilmizi olsaydı, onun da Kur'ân'dan istifade edeceği çok şeyler olacaktı. Ama o, Kur'ân'ı görmedi. Emsali belki görebilirdi fakat onlara da biz gösteremedik. Kur'ân'ın ima ve işaret ufkunda –zâhire muhalif olmamak kaydıyla– müceddit ve müçtehidînin cevelengâhı sayabileceğimiz içtihadı medar olabilecek öyle hususlar vardır ki, bu ufuktan parlak dimağlar, hüşyar gönüller, uyanık hisler öyle şeyler istinbat ederler ki bizler onların bu tevilleri karşısında şaşar kalırız. Kur'ân'ı bu esaslar içinde tevil ve tefsir etmek, hadis olup olmadığı şüpheli o beyanın ruhuna zıt da değildir. Çünkü bu şekilde tefsir, tefsir usûlüne uygundur.

Zannediyorum konuya böyle yaklaşınca bazı büyükleri tenkit etmenin de doğru olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü meseleyi o şekilde ele aldığımız zaman İmam Gazzâlî, Muhyiddin İbn Arabî, İmam Sühreverdî, Mevlâna, İmam Şafîî... gibi devâsâ pek çok kimseyi tadel etme durumunda kalırız. Evet, onların öyle ifadeleri vardır ki, şayet biz bunlara bir mahmil bulamaz, bir müteşabihin mânâsı ve bir seviyenin ifadesi olduğunu kabul etmezsek, onları tadel etmemek mümkün

¹⁶² Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.393 (Yirmi Beşinci Söz, Mukaddime).

değildir. Biz onların bazı beyanlarına mâkul bir mahmil bulamazsak, söylediklerine bakıp İmam Gazzâlî'yi sapıklık ve küfürle ittiham edecekler çıkabilir.

İbn Arabî nasların zâhirinden bir kısım hükümler çıkararak, sadece işin kalıbını ifade edenlerin, dinin ruhuna hiçbir zaman nüfuz edemeyeceklerini ifade eder. Meselâ, “Lâ ilâhe illallah” avamın tevhididir ona göre. Hâlbuki Efendimiz (aleyhisselâm), “*Ben ve benden evvel peygamberlerin söylediği en efdal söz, Lâ ilâhe illallah'tır.*”¹⁶³ buyurur. Yani Peygamber Efendimiz'in de söylediği sözler içinde en faziletlisi yine “Lâ ilâhe illallah” oluyor. İmam Gazzâlî¹⁶⁴ ve ondan mülhemen İbn Arabî buna “Avamın tevhididir.”¹⁶⁵ diyorlarsa, bu, Efendimiz'e avam demiş olma mânâsına gelir ki kabul etmek mümkün değildir. Çünkü herkes o mişkât-ı nübüvvetten istifade etmektedir. Bu sözü söyleyen Muhyiddin İbn Arabî, “Hz. Muhammed (aleyhisselâm) öyle bir mir'âttır ki, O olmasaydı Allah bilinmezdi.”¹⁶⁶ diyor. O zaman biz, bu söz için mutlaka mâkul bir mahmil bulmalıyız.

Evet, ruhen ve kalben inkişaf etmemiş kimseler, “Lâ ilâhe illallah”tan sadece deliller muvacehesinde bir tevhid hakikatini anlarlar. Ama kalbî ve ruhî hayatları itibarıyla ileriye giden ve esmâ-i ilâhiyenin mecâlîsine muttali olan, esmâ ve sıfât-ı ilâhiye dairesine giren insanlar hayretten kendilerinden geçer, Zât-ı Akdes'i mülâhaza ve müşâhede iştiyakına kapılır ve her şeyi O'nda gördükten sonra “Lâ ilâhe illallah”ı başka şekilde anlarlar. Bir seviyenin tilmizi bunu, “Lâ mevcûde illâ hû” şeklinde, diğer bir seviyeninki de “Lâ meşhûde illâ hû” şeklinde soluklar. Bu sözlerden birincisi vahdet-i vücudu, ikincisi de vahdet-i şuhûdu ifade eder. İbn Arabî, tevhidi,

¹⁶³ Tirmizî, *daavât* 122; Muvatta, *Kur'ân* 32, *hac* 246; Abdurrezzak, *el-Musannef* 4/378.

¹⁶⁴ el-Gazzâlî, *Miškâtü'l-envâr* s.8.

¹⁶⁵ Bkz.: Konuk, Ahmed Avni, *Füsûsu'l-hikem tercüme ve şerhi* 1/239.

¹⁶⁶ Bkz.: Konuk, Ahmed Avni, *Füsûsu'l-hikem tercüme ve şerhi* 1/61-64, 129.

“Lâ mevcûde illallah” şeklinde anlar ki, bu ona göre havassın tevhididir. Bu da, “Allah’tan başka mevcut yok; sadece Allah vardır. O’nun dışındaki her şey hayalâtтан ibarettir.” demektir. Bunu vahdet-i vücudu anlatırken arz etmiştim.¹⁶⁷

Büyük bir ehl-i tahkik bu sözü ceffelkalem kullanmaz. Bunu söyleten onun iç müşâhedeleri, kendini kontrolü ve içindeki “seyr ilallah”, “seyr fillâh” ve “seyr minallah” sülûkiyle vardığı hakikat ufkudur. Vardığı noktadan eşya ve hâdiselere bakınca, o, mevcelenen bütün eşyanın esmâ-i ilâhiyenin dalgalanmasından ibaret olduğunu görür.¹⁶⁸ Muhalfarz o, bir an esmâ-i ilâhiyenin inkıtaa uğradığını hayal etse her şey söner gider ve onun nazarında bir humûdet hükümferma olur. Ona göre eşyanın kendi kendini koruma ve devam ettirme gücü yoksa –ki yoktur– başkasına dayalı bir varlığa nasıl var denebilir ki? Eşyanın varlığı Allah’tandır; öyleyse hakikî var olan Allah’tır. İşte bu, derin bir mârifet ufkunun ifadesidir. Haddizatında kalben bu şekilde inkişaf eden biri “Lâ ilâhe illallah”tan hep bunu anlar. Mustafa Sabri Bey bu meseleyi ele aldığı zaman, İbn Arabî hakkında müspet veya menfi bir şey söyleyemeyeceğini ifade eder ki bu da kısmen bir lisan sıyaneti sayılır.

Bize gelince biz, zâhir kadar bâtına da inanırız. Resûl-i Ekrem’in nasıl zâhiri vardı, öyle de bir bâtını da vardır. Meselâ, bir keresinde ashabının içinde elini bir noktaya doğru uzatır ve sonra da geriye çeker. Sorarlar: “Bu neydi yâ Resûlallah?” Buyururlar: “*Cennet’ten bana bir salkım uzatıldı. Şayet onu alıp size verseydim, kıyamete kadar yiyip bitiremezsiniz.*”¹⁶⁹ Zâhirî yönüyle bu, aklın alacağı bir şey değildir. Öyleyse bu, bâtın-ı Muhammedî ufkuna in’ikâs eden öbür âleme ait bir berzahî varlık ve bir misalî mevcuttur.

¹⁶⁷ Bkz.: M.F. Gülen, *Asrın Getirdiği Tereddütler* 1/58-70.

¹⁶⁸ Bediüzzaman, *Sözler* s.683 (Otuz İkinci Söz, Üçüncü Mevkıf, Birinci Mebhas).

¹⁶⁹ Buhârî, *ezan* 91; Müslim, *salâtü’l-küsûf* 17.

Hz. Ebû Bekir'e iftar vaktinde bir bardak su ikram edilir. Suyu ağzına götürünce hıçkırır hıçkırır ağlamaya durur. Niyi ağladığı sorulunca da şöyle konuşur: Bir gün huzur-i Risale'tpenâhîde oturuyordum. Bir aralık baktım elleriyle bir şeyi itiyormuş gibi yaptı. Ne olduğunu sorduğumda O: “*Dünya temessül edip kendini bana kabul ettirmek istedi. ‘Git! Bana kendini kabul ettiremezsin!’ dedim. Dönüp bana, ‘Ben kendimi sana kabul ettiremiyorum ama senden sonrakilere kabul ettireceğim.’ dedi.*”¹⁷⁰

İşte bunlar bâtın-ı Muhammedînin cilvesidir. Resûl-i Ekrem, temessül etmiş dünyayı görüyor ve onu elinin tersiyle itiyor. Varılabilecek en son ufukta Allah Resûlü (aleyhissalâtu vesselâm), metafizik âlemlerle parmağının ucu ile oynuyor. Nâdân, bu mazhariyetleri bilemediğinden dolayı da evham ve hayalât zanneder.

İmam Rabbânî Hazretleri ise vahdet-i şuhûda kâildir ve Lâ ilâhe illallah'ı, “Lâ meşhûde illâ hû – Allah'tan başka müşâhede edilen bir şey yoktur.”¹⁷¹ şeklinde anlar. Zevk-i ruhanî ve mârifet ufku açısından öyle demesi normaldir. O, aslında “Allah'tan başka mevcut yoktur.” demiyor; Allah'tan başka mevcutlar vardır ve bunların varlığı Allah'ın varlığı ile kâimdir, diyor. “Lâ meşhûde illallah – Müşâhede edilen O'ndan başka değildir.” ifadesi, bütün eşbah ve ervahın O'ndan olduğunu ifade ediyor. Çünkü bütün terkipler, bütün tahliller hepsi O'ndan, bütün görünümler de yine O'ndandır. Hakikî hakâik-i eşya ise esmâ-i ilâhiyeden ibarettir.¹⁷² O, esmâyı Cenâb-ı Hak'tan ayrı mütalaa edemeyeceğimize göre, müşâhede ettiğimiz şey nedir, diye soruyor. Cevabını bulaamayınca da “Lâ meşhûde illallah” diyor.

¹⁷⁰ el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 7/343, 345; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/344.

¹⁷¹ Bkz.: İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/56-58, 274-293 (43. ve 272. Mektuplar).

¹⁷² İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/180 (209. Mektup).

Bize gelince, biz, kalben vicdanen duyduğumuz, zevken hissettiğimiz meseleleri anlatabilmek için ehlullahın böyle teville muhtaç yollarına girmeden Resûl-i Ekrem'in anladığı ve anlattığı mânâda "Lâ ilâhe illallah" ta da aynı şeyleri inşâallah zevk eder ve deriz ki, "Allah'tan başka mevcutlar O'nun varlığıyla kâimdir. Allah'tan başka Mâbud-u Mutlak, Maksud-u bi'l-istihkak, Mahmud-u ale'l-ıtlak yoktur. Herkes ve her şey O'na muhtaçtır. Herkes O'nun kapısında kemerbeste-i ubûdiyet içindedir. O ise hiçbir şeye muhtaç değildir." Bunu derken de mâbudiyetini, mahbûbiyetini, matlûbiyetini ifade eder ve bunun ötesinde mevcut ve meşhud meselesine karışmayız. Bunlar birer zevkî ve hâlî meselelerdir deriz.

Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tevhidine avam tevhidini demesinden ötürü Muhyiddin İbn Arabî ile İmam Rabbânî'ye dil uzatıp bir şeyler söylemek kimsenin haddine değildir. Onların bazı beyanları kendi zevk ufuklarına göre nazmedilmiştir.

Bir vaiz kürsüde, "İnsan, *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* 'Rabbim, yalnız Sana kulluk yaparız ve bu kulluk vazifesini ifa etmede de yardımı sadece Senden isteriz.'¹⁷³ derken akli mâsivâ ile meşgulse bu, kulluğum mâsivâyadır mânâsına gelir." diyordu. Ben bunun yerine, ubûdiyetimi Mevlâ'ya arz ederken onu vicdanımda tam hissetmezsem, "Yine namazın bir yeri kırıldı!" demeyi tercih ederim. Şimdi eğer o vaizin seviyesi hakikaten o noktada ise bu söz doğrudur. Bu, bir hâl meselesidir ve şayet o zat kendi iç âleminde bunu müşâhede etmemişse, kendiyle tenakuz içindedir. Belli bir noktanın ifadesi olan bu söz, onun sözü olmamalıdır.

İsterseniz bunu biraz daha açalım. Bir insan düşünün ki o her namaza durduğunda Kâbe, önünde temessül ediyor. Arzdan Arş'a kadar Kâbe etrafındaki musalli halkalarını

¹⁷³ Fâtıha sûresi, 1/5.

görüyor ve **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** derken Mevlâ'yı müşâhede ediyormuş gibi iliklerine kadar irkiliyorsa, böyle biri **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** dediğinde başka mülâhazalarla ufkunun kirlenmesine açık durduğu takdirde o ufka saygısızlık etmiş olur ve böyle biri için o vaizin söylediği doğrudur. Ve o zat bu seviyenin insanı ise dediğinin bir mahmili olabilir. İşte İmam Rabbânî, Muhyiddin İbn Arabî gibi kimseler, umuma söylenmemesi gereken bu meseledeki müşâhedelerini anlatırken duyup hissettiklerini seslendirmişlerdir. “*Tatmayan bilmez.*” fehvâsınca nâdânlar o sözleri serrişte etmeye kalkmışlardır.

Birileri, Muhyiddin İbn Arabî'yi böyle bir meseleyle tenkit ederken, bazı kimseler de “Eşyanın Allah'la bâtinî münasebet keyfiyetini bunun kadar ciddî ve tutarlı ifade etmiş bir zat tanımıyorum!” diye hayranlığını ifade edebilir. Bu da bir anlayıştır. Ama bu ikincisi bir ümmî anlayış değildir.

Meselenin bir başka yönü de bu türlü tevil ve tefsirlerin kadimden beri olagelmesidir. Bir mânâda tefsir usûlüne zıt da görülebilir. Ne var ki bir kısım yorumlar vardır ki bunlar öyle “kaldır-at” türünden insanların yorumu değildir. Edebi, takvası ve Allah'a saygısı açısından onları görseydiniz kendi kulluğunuzdan hayâ ederdingiz. Meselâ, hayatı boyunca günde iki öğün yemekle yetinmiş, hep peygamberâne zühd ve takva içinde hayat sürmüş ve ömür boyu pusuda yaşamış; öyle ki “Dün evde uyanık otururken Efendimiz geldi, kapıyı açtı, içeri girdi ve bana şunları söyledi!” dese, ona itimat eden kimseler, dinin temel esaslarına zıt olmayan bu şekildeki mevhibelere bir şey dememelidirler. Bunlar edille-i şer'îye ölçüsünde delil olmasalar da mutlak bir hususiyetleri vardır.

Evet, yetmiş-seksen yaşına kadar dünyevî hayatı adına bir şeyler elde etme istikametinde yalana tenezzül etmemiş ciddî bir insanın kalkıp bu yaşından sonra yalan söylebileceğine ihtimal verilemez. Nitekim Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtü vesselâm) hakkında bu kabîl mütalaalar

serdedilmiştir. Evet, O, kırk yaşına kadar yalana tenezzül etmemiş emin ve sadık bir insandır. O yaştan sonra yalana tenezzülü söz konusu değildir.

Tarih boyunca büyük müfessirler ve Allah dostları Kur'ân'dan işaretler alarak bu türden bazı gerçekleri dile getirmişlerdir. Muhyiddin İbn Arabî, Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetinden elektrige işaret buluyor. Asırlarca sonra gelen Edison, kendisine ışık tutan Muhyiddin İbn Arabî'ye teşekkürlerini sunuyor. "Müspet Mâneviyat Etüdləri" isimli kitapta da buna benzer bilgiler vardır. Şöyle ki sekiz-dokuz asır evvel yaşamış bir insan elektrige ve elektrigin ampulün içine gireceğine işaret ediyor. Bu ifade, Fütuhât-ı Mekkiye'nin hâtimesinde var. Bu kitap, yedi asır evvel yazılmıştır. Bu âyeti benim elime verseler, oradan elektrigi anlamam mümkün değildir. Nazarı dokuz asrı aşan bu insanlar böyle harika şeyler söylüyorlar ve dediklerini de zaman doğruluyorsa şimdi biri kalkıp böyle ¹⁷⁴ *اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* âyetinden elektrige işaret bulan bu insan hakkında "Kur'ân'ı kim reyî ile tefsir ederse küfre girer!" dese, biz de deriz ki, "Kimin kâfir olduğu ahirette belli olacaktır."

Kur'ân-ı Kerim'de gaypten bahisler pek çoktur. Meselâ o, henüz meydana gelmeden dokuz sene evvel, Romalıların Sasanilere galebe çalacağını haber verir: "*Rumlar yakın bir yerde mağlup oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde onlar galip gelecekler.*"¹⁷⁵ Dokuz sene sonra Bedir günü Romalıların Sasanilere galebe çaldığı görülür. "*Hakikî mânâda gayba muttali olan Allah'tır. Ne var ki Allah kimi gayba muttali kılar, o da bildirildiği ölçüde bilir.*"¹⁷⁶ Bu zâhirî mânâ, Devr-i Risaletpenâhî'de açıkça tahakkuk ediyor.

Başka bir tefsirci bundan bâtinî bir yorum da çıkarıyor. Meselâ, tasavvufî yönü de olan müfessirlerden İbn Berrecan

¹⁷⁴ Nûr sûresi, 24/35.

¹⁷⁵ Rûm sûresi, 30/1-3.

¹⁷⁶ Cin sûresi, 72/26-27.

bu âyetlerden şu mânâyı çıkarıyor. Yazdığı tefsirinde derkenar olarak, Kudüs'ün işgalden kurtulacağını, hem de zaman ve günü de tayin ederek söylüyor. Kendisi, keşfettiği zamandan önce de vefat ediyor. Müslümanlar onun keşfettiği tarihte Kudüs'ü fethediyorlar. Âlûsî'nin tefsirinde kaydedildiğine göre, onun, Allah'ın Kitabından gayba dair bazı hâdiselere vâkıf olduğuna inanılıyordu. Bunu da bir kısım hesap kaideleri ve harflerin ebced değerlerinden hareketle yapıyordu. Nureddin Zengi de Kudüs'ün fethini bildiren bu tefsire hürmeten, fethedildiğinde mescide koymak üzere bir minber yaptırmıştı. Ama ömrü Kudüs'ün fethine yetmedi. Kudüs Selahaddin-i Eyyubî tarafından tahrir edildi (hürriyete kavuşturuldu) ve minber de oraya yerleştirildi.¹⁷⁷

Bir başka misal de, hurûf-u mukattaadan “Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf” harfleri gösterilebilir. Vâkıa bunlara çoğu müfessir mânâ vermemiş ve “müteşabih” demişlerdir. Ancak bazı ehlullah bundan farklı bir mânâ çıkarmış ve bunu hiziblerine almışlardır. ﴿حَمَّ عَسَقَ﴾ حُمَيَا – Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf hürmetine mazhar-ı himaye kılındık,¹⁷⁸ ﴿كَهَبَعَصَ﴾ كُنَيْيَا – Kâf Hâ Yâ Ayn Sâd hürmetine de Hakk'ın kifayetiyle serfiraz olduk.”¹⁷⁹ diye dua etmişlerdir.

Biz, hurûf-u mukattaadan bir şey anlamazken, ehlullah değişik şeyler anlamış, dahası bunları vesile yapıp Cenâb-ı Hakk'ın cenah-ı himayesine girme adına onları dualarına mukaddime yapmışlardır. Hemen pek çok hizipte bu tür bir üslûpla karşılaşırız. Evet, Şâzilî, Gavs-ı Âzam Abdulkadir Geylânî,¹⁸⁰ Ahmed er-Rufâî, Ahmed Bedevî... gibi zatların hepsinin hiziplerinde bunları görmek mümkündür. İmam

¹⁷⁷ el-Makdisî, *er-Ravdateyni fi ahbâri'd-devleteyni'n-Nûriyye ve's-Salâhiyye* 3/394-395; el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 1/102.

¹⁷⁸ Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.242 (Hizbü't-Tams - İmam Şâzilî (k.s.)).

¹⁷⁹ Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.242 (Hizbü't-Tams - İmam Şâzilî (k.s.)).

¹⁸⁰ Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.176 (Hizbü'l-Hıfz - Abdülkadir Geylânî (k.s.)).

Bahauddin Nakşibend Hazretleri yedi defa “Hâ Mîm” dedikten sonra “Hâ Mîm Ayn Sîn Kâf” diyor ve bununla dua ediyor.¹⁸¹ Demek o bundan bir mânâ anlıyor ki, onu vesile yapıyor. Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Mânâsını bilmediğiniz kelimelerle dua etmeyin. Çünkü lehinizde söyleyeyim derken, aleyhinizde bir şey söylemiş olursunuz.”¹⁸² buyurur. Bu büyük zatların, mânâsını anlamadıkları şeylerle dua etmeleri söz konusu değildir.

Taberî, Şûrâ sûresi'nin başındaki hurûf-u mukattaayla alâkalı İbn Abbas'tan bir rivayet aktarır. İbn Abbas'a bu âyetin tefsiri sorulduğunda o önce cevap vermek istemez. Sual birkaç defa tekerrür edince o, bugünkü Bağdat'ın krokisini çizip anlatıyormuş gibi şu tür izahta bulunur: “Etrafında iki nehir bulunan tepemsi bir yere bir şehir kurulacak, orada, peygamber torunlarından adı Abdulilâh veya Abdullah olan önemli bir kişi/kişiler bâğiler tarafından öldürülecektir.” der.¹⁸³ General Abdülkerim Kasım, Abdulilâh ve merhum Faysal'a karşı ihtilâl yapınca Faysal taraftarları bu meseleyi kaleme alıp halka dağıttılar.

Şimdi geriye dönelim; âyetin zâhirinden böyle bir şey çıkarmak mümkün değildir. Ama İbn Abbas tefsirinin de, bâtinî ölçüler içinde kendisine göre bir yeri vardır. Vâkıa, usûl-i tefsirde bunlara pek itibar edilmez, bununla beraber eğer bir vak'a, olduğu gibi çıkıyorsa, artık onu reddetmek mümkün değildir.

Başka bir zat da, ¹⁸⁴الْفَتَنَاتِ فِي الْعَقَدِ ifadesinden bâtinî bir işaret çıkarıyor ve “siyaset”in âdeti efsun edici mahiyette hükümferma olacağını söyleyip rakamlardan 1971 tarihindeki hâdiselere işarette bulunma sadedinde; eğer ifsat edilen

¹⁸¹ Bkz.: M.F. Gülen, *el-Kulûbu'd-dâria* s.299-300 (Evrâd-ı Kudsiyye – Şâh-ı Nakşibendi (k.s.)).

¹⁸² Bkz.: Buhârî, *vudû* 53; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 222.

¹⁸³ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 25/6.

¹⁸⁴ Felak sûresi, 113/4.

gençler ıslah edilmezse o tarihte gelen tokadın şiddetli olacağını ifade ediyor. Yani altmış sene önce yazılmış tefsirde 12 Mart muhtırasından haber veriliyor.¹⁸⁵

Evet, ekilen tohumlar ıslah edilmemiş, anarşi doruk noktaya ulaşmıştır. Ve ardından şiddetli bir tokat gelmiştir. Bu âyetten bu işareti her müfessir çıkaramaz. Ama mehbit-i ilham-ı ilâhî olan gönle, *الْفَأْتَاتِ* derken böyle bir esinti gelebilir. Ebced ile de belli bir zamana tevafuk ettiyse, vakti geldiğinde de denener olduysa, tenkide yeltenenlere İbn Hacer'in cevabını vermek gerekir: “*Her havlayana bir taş atsan, yerde taş kalmaz!*”

Ebced, Avrupa menşeli, Arapçaya tercüme edilmiş Dairretü'l-Maarif'te (İslâm Ansiklopedisi) uzun boylu anlatılıyor. Buna göre ebced, Arami, Süryani ve İbranilerce Devr-i Risaletpenâhî'de de biliniyordu. Nitekim tefsirlerde de ebcedin bilindiğini ifade eden pek çok vak'a vardır.

Ezcümle Buhârî Tarih'inde ve İbn Ebî Hâtim Tefsîr'inde, sıhhati hakkında bir şey söylememekle beraber Yahudilerin ebcedi bildiğine ve bundan hareketle hükümler çıkardıklarına dair bir vak'a naklederler:

Ebû Yâsir İbn Ahtab, Bakara sûre-i celilesinin baş taraflarını Efendimiz'den duyar. Daha sonra kardeşi Huyey b. Ahtab ve bazı Yahudiler yanına gelince: “Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kendisine indirilen şu âyetleri okuduğunu duydum.” der ve “*Elif Lâm Mîm. İşte Kitap! Şüphesiz onda. Rehberdir o müttakilere!*” âyetlerini okur. Bunun üzerine, “Bunu işittin mi?” diye sorar. Kardeşi de “Evet” cevabını verir. Daha sonra Huyey b. Ahtab, o Yahudilerle Resûlullah'ın yanına gelerek: “Ey Muhammed! Allah'ın sana indirdiği ‘*Elif Lâm Mîm. İşte Kitap! Şüphesiz onda. Rehberdir o müttakilere!*’¹⁸⁶ âyetlerini

¹⁸⁵ Bediüzzaman, *Şuâlar* s.252-253 (On Birinci Şuâ, Hâtîme).

¹⁸⁶ Bakara sûresi, 2/1-2.

okuduğunu söylüyorlar. Öyle mi?” diye sorar. Resûlullah da “Evet” cevabını verir. Bunun üzerine tekrar onlar: “Cebrail, bu âyetleri sana Allah nezdinden mi getirdi?” diye sorarlar. Allah Resûlü yine “Evet” der. Huyey bunun üzerine, “Allah, senden önce kendilerine ümmetlerinin ömrünün açıklanıp açıklanmadığını bilmediğimiz peygamberler gönderdi. Ancak biz, senin ümmetinin ecelini biliyoruz.” der ve ayağa kalkıp beraberinde bulunanlara: “Elif 1, Lâm 30, Mîm 40. Bunların toplamı ise 71 yıl yapar. Şimdi siz, mülkünün ve ümmetinin ömrünün süresi 71 yıl olan bir Peygamber’in dinine mi gireceksiniz?” der.

Daha sonra Huyey b. Ahtab, Allah Resûlü’ne yönelecek: “Yâ Muhammed! Bundan başka âyetler de var mı?” diye başka bir soru tevcih eder. Buna karşılık Allah Resûlü de diğer mukattaa harflerini okur. Rakamlar artıp da kendince Efendimiz’in ümmetinin ömrünü sınırlayamayınca, “Yâ Muhammed! Senin durumun bize karmaşık göründü. Az mı, çok mu verildiğini bilmiyoruz.” mukabelesinde bulunarak etrafındakilere “Kalkın gidelim!” deyip orayı terk eder. Ebû Yâsir, kalbi yumuşak ve Müslümanlığa müheyya bir zattı. Kardeşi Huyeyy’e ve diğer Yahudilere: “Ne biliyorsunuz! Belki de bu rakamların hepsinin toplamıdır ümmet-i Muhammed’in eceli. Bu da çok uzun zaman eder.” demesine karşılık onlar, “O’nun durumu bize karışık geldi!” düşüncesinde ısrar ederler.¹⁸⁷

Müfessirler, ebcedin Yahudiler, Aramiler, Süryaniler ve İbraniler tarafından bilindiğini söylüyorlar; demek ki o, sonradan zuhur etmiş bir şey değil...

Kur’ân’ın zâhirine ve muhkematına ters düşmeyecek şekilde bazı âyetlerinden belli tarihlere ait ebced hesabı ile bazı

¹⁸⁷ İbn Hişâm, *es-Siratü'n-nebeviyye* 3/82; el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir* 2/208; İbn Ebî Hâtim, *et-Tefsir* 1/33.

hususlara işaretlerin bulunabileceğini kabul etmede bir mahzur olmasa gerek.

Tarih boyunca değişik vesilelerle ebced hep kullanılmıştır. Meselâ, İstanbul şehrine, selef, *بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ* “*Ne hoş bir diyar!*”¹⁸⁸ âyetiyle ebced hesabına göre tarih düşürmüşlerdir.¹⁸⁹ Timurlenk’in Şam’ı almasına başka bir kelimeyi denk getirmiş ve bu şekilde önemli hâdiseleri ebcedle belirtmişlerdir. Ebced, Osmanlı sanatları arasında çok gelişmiş, hatta en büyük edebî sanatlardan biri olan kitap sonları ve mezar taşları ebcedle düşürülen rakamlarla mânâlandırılmıştır.

Böyle bir ilme, ulûm-i evvelîn ve âhirînden bahseden Kur’ân’ın bîgâne kalması mümkün değildir. Daha evvelki devirlerde muttali olunmasa bile biz bazı âyât-ı Kur’âniye’yi bu asırda teleskopların, mikroskopların mikro ve makro âlemi gözümüzün önüne getirmesiyle daha farklı anlıyoruz.

Meselâ, *وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ* “*Semayı Biz Kendi ellerimizle, çok sağlam bir şekilde bina ettik ve onu durmadan genişleten Biziz Biz.*”¹⁹⁰ diyerek ekspansiyonu (Genişleme, Büyüme Teorisi) anlatıyor Kur’ân-ı Kerim. Biz bunu teleskop başında göreceğimiz ana kadar anlayamazdık.

Şimdi, Kur’ân, kâinat genişlemesinden bahsediyorsa, bu, ona hakaret mi oluyor? Allah’ın azameti anlatılırken ilme ve fenne dair bir fezleke de anlatılsa, bunun ne mahzuru var? Kur’ân, ceninin ana karnındaki yaratılışını bütün safahatıyla anlatırsa, bu, Kur’ân için bir nakise midir? Demek ki, nüzul devrinde olmasa bile daha sonraki asırlarda tekevvün ve tedevvün edecek ilimlere ait o Mu’cizü’l-Beyan’ın bir kısım açıklamaları olacaktır. Ve Kur’ân, alanına giren bu hâdiselere parmak basacak ve onlardan bahsedecektir.

¹⁸⁸ Sebe sûresi, 34/15.

¹⁸⁹ el-Âlûsî, *Rûhu’l-meâni* 22/26.

¹⁹⁰ Zâriyât sûresi, 51/47.

Kadim tarihten beri bilinen ebced, Selçuklu'nun elinde geliştirildi ve Osmanlı'da doruk noktaya ulaştı. Memleketlerin alınışı, büyük zatların vefatları mezar taşlarına ebced hesabıyla tarih düşürülerek bu ilim ulema arasında, üzerinde fikir yorulan bir konu hâline geldi. “(Yer altı tabakalarının karanlıkları içindeki tek bir tane, hâsılı) yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki açık ve net olarak bu kitapta bulunmasın.”¹⁹¹ ferman-ı sübhanîsi konuya bir genişlik getirerek “Yaş-kuru her şey benim içimde vardır; bazen zâhiren ve sarahaten vardır bazen de kinaye yoluyla, teville, tarzile.” der.

Bundan dolayı İmam Şârânî, Kuşeyrî, Kâşânî... gibi büyük zatların hususî işaret tefsirleri vardır. Onlar Kur'ân'ın sadece işaretleriyle meşgul olmuşlar ve bu alanda eserler ortaya koymuşlardır. Tefsirin işaretle yapılan kısmı ayrı bir daldır ama,

Nâdanlar eder sohbet-i nâdanla telezzüz

Divanelerin hemdemi divane gerektir. (Ziya Paşa)

mısralarında da ifade edildiği gibi herkes bu alanda söz söyleyemez.

Netice olarak, bu hususta söz söyleyen ve tefsir yapan bir zatın, İslâm'ı anlama mevzuunda hassasiyetine ve titizliğine bakmak lâzım. Eğer insan, hak ve hakikat hesabına konuşurken, kalbi tir tir titriyorsa, onun yorumlarında her hâlde bir mesaj var ki böyle deniyor şeklinde düşünmek insafın ifadesidir.

Eslâfta Kur'ân'dan böyle işaretler alarak söz söyleyen pek çoktur. Ebû Hanife devrinde Fudayl b. İyaz; Ahmed İbn Hanbel zamanında Bişr-i Hâfî gibi kimseler, Kur'ân'ın bîatınıyla meşgul olurlardı ve o büyük imamların yanına gittikleri zaman da itibar ve iltifat görürlerdi. Bu büyük imamların da iltifat ettikleri bu bîatın ricali, o devirde iltifat

¹⁹¹ En'âm sûresi, 6/59.

gördüklerine göre şimdi bizim kalkıp bunları görmezlikten gelmemiz kat'iyen doğru değildir.

Bu mesele, bir risale veya kitap şeklinde teferruatlı ele alınsa değer. Ancak körü körüne itirazda bulunan kimselerle boşu boşuna meşgul olmaya da lüzum yoktur. Zira bunların kanaatlerini değiştirmek zordur; hâssaten de anlayış ve niyetleri belli olanların...

ZEKÂTTA MİKTARLAR

Soru: Hayvanların zekâtı verilirken 40 koyundan 120'ye kadar bir, 121'den 200'e kadar iki tane olmasını bazıları adaletsizlik olarak kabul ediyorlar. Bunu açıklar mısınız?

Bu meseleye sathî nazarla bakan bir insan, matematik hesabına göre 40 koyunda 1 tane olunca, 80 tanede 2, 120 tanede 3 gibi artması gerektiğini düşünür. Ona göre adalet olan budur. Aslında o, meseleyi tek taraflı düşünmektedir.

İnsanı yaratan Allah, onun bir vasfını Kur'ân'da şöyle anlatır: “Nefis, menfaatlerine düşkünlüğüyle, cimriliğe meyilli olarak yaratılmıştır.”¹⁹² Evet, insan fitratında cimrilik vardır. Eğer insan, Allah'ın istediği şekilde cömert olsaydı, elinde hiçbir şey bırakmaz hepsini sarf ederdi. İnsana cimrilik meylinin verilmesi hikmetlerinden biri, onun tutumlu olması ve malını saçıp savurmaması içindir. Âyette Cenâb-ı Hak, “Yakınlarına, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver, sakın saçıp savurma. Çünkü savurganlar şeytanların kardeşleridirler. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür.”¹⁹³ buyurmaktadır. O şeytan sahip olduğu kabiliyetleri kullanamamış ve boşa harcamıştır. İnsanı böyle şeytanî bir duruma düşmekten koruyan işte bu potansiyel cimriliktir.

¹⁹² Nisâ sûresi, 4/128.

¹⁹³ İsrâ sûresi, 17/26-27.

Bununla beraber insan, başka yönden ayrı bir şeytanî duruma da düşebilir. Allah Resûlü meselenin her iki yönünü birden anlattığı hadis-i şeriflerinde şöyle buyururlar: “Cömert, Allah’a, insanlara ve Cennet’e yakın; Cehennem’den uzaktır. Cimri ise Allah’tan, insanlardan ve Cennet’ten uzak; Cehennem’e yakındır. Allah, cahil cömerdi, cimri ibadet düşkününden daha çok sever.”¹⁹⁴ Başka bir hadis-i şeriflerinde ise Allah Resûlü cömerdin eninde sonunda Allah’ın izniyle mutlaka Cennet’e gireceğini ifade ederler.¹⁹⁵ Zira Allah cömerdi mahrum etmez. İşte zekâtta bu muvazeneye riayet edilerek cömert olmanın yanında ölçüye de dikkat çekilmiştir.

Evet, 1000 koyunu olan bir insandan matematik hesaplarına göre zekât olarak 25 koyun istemek bazen onu fitneye sokabilir. Bu miktara varan zekât, fitratındaki cimrilik sebebiyle onu temerrüde sürükleyebilir. Kur’ân, bu duruma Hz. Musa’nın kavmi içinde yaşamış, –günümüzde de bir insanın zenginliği anlatılırken “Karun kadar zengin.” darb-ı meseliyle ifade edilen– bir zatı misal gösterir.¹⁹⁶ Karun’a, “Allah’ın sana ihsan ettiği bu servetle ebedî ahiret yurdunu mamur etmeye gayret göster, ama dünyadan da nasibini unutma! (İhtiyacına yetecek kadarını sakla). Allah sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara iyilik et, sakın ülkede nizamı bozma peşinde olma! Çünkü Allah bozguncuları sevmeyiz.”¹⁹⁷ denildiğinde o, malının çokluğu ve dolayısıyla vereceği meblâğın yüksekliği sebebiyle bundan geri durdu ve “Ben bu servete kendi ilmim ve becerim sayesinde kavuştum.”¹⁹⁸ dedi. Hâlbuki onun bütün mâmeleki elinden alınmıyor ve mâkul bir nispet isteniyordu. Ancak o kadar fazla koyunun zekâtını düşününce, ona verilemeyecek gibi geldi ve temerrüde girdi...

¹⁹⁴ Tirmizî, *birr* 40; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 3/27.

¹⁹⁵ Bkz.: el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 7/435; et-Taberî, *Târihu’l-ümem ve’l-mülûk* 1/229.

¹⁹⁶ Bkz.: Kasas sûresi, 28/76.

¹⁹⁷ Kasas sûresi, 28/77.

¹⁹⁸ Kasas sûresi, 28/78.

Bundan dolayı İslâm, kanunları vaz' ederken, insanın bir kısım zayıf taraflarını da nazar-ı itibara alıp ona göre vaz' etmiştir. Bu şekilde zor da olsa onun verebileceği miktarı farz kılıyor ve veremeyeceği vergiyi ondan istemiyor.

Bunun yanında mü'minin verdiği zekât, sadece koyunla sınırlı da değildir; zekâta tâbi başka şeyler de vardır. Meselâ, bir mü'min, birikmiş parasının kırkta birini zekât olarak verir. Para ne kadar artarsa artsın, nisap miktarını geçtiğinde verilen hep aynı nispettedir. Sayı ve miktara göre değişme hayvanlara mahsustur. Dinimiz, hayvanlarda kaç tanede ne verileceğini naslarla tespit etmiştir. Bunu, Hz. Enes'in rivayet ettiği bir hadiste açıkça görürüz. Hz. Ebû Bekir, kendisini Bahreyn'e memur olarak gönderdiği zaman ona zekât miktarları hakkında yazılı olarak ayrıntılı bir talimat vermiş ve talimatnâmenin altını da Resûlullah'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) mührü ile mühürlemiştir.¹⁹⁹ Aslında İslâm'da fakire, hiç yoktan mal verilmek suretiyle adaletin ötesinde bir ikramda bulunuluyor. Burada adaletsizliğin olduğunu söyleyen insan ise zannediyorum meseleye hissiyatıyla yaklaşıyor.

Meselenin dikkatlerden kaçan bir diğer yönü de, o kadar koyunun muhafaza edilmesidir. Koyunun sayısı arttıkça ona göre de masrafı artacaktır. Sayı arttıkça bakım görünüm için ona göre mera, bekçi köpeği, ekin ekilecek yerleri hazırlamak gerekecektir. Binaenaleyh İslâm'daki usûlî kaide, *الْمَعْتَم بِحَسَبِ الْمَعْرَم* "İnsan ne kadar zarara maruz ise o kadar menfaatlendirilecektir." şeklindedir.

Netice olarak, hayvanların zekâtında nisap miktarı ve kaç tanede ne kadar verileceği de Allah Resûlü'nün sarih ve sahih hadislerdeki ifadeleriyle sabittir ve değiştirilemez.²⁰⁰

¹⁹⁹ Bkz.: Buhârî, *zekât* 37, 38, *farzu'l-humus* 5; Ebû Dâvûd, *zekât* 5.

²⁰⁰ Bkz.: Tirmizî, *zekât* 4; Ebû Dâvûd, *zekât* 5; İbn Mace, *cenâiz* 55.

BEŞERDEKİ POTANSİYEL HAYIR VE ŞER

Soru: Cenâb-ı Hakk'ın bize ihtiyacı yoktur. Öyleyse çok yönüyle çirkin, fena şeyleri yapan nev-i beşerin yaratılmasında ne hikmet vardır?

Allah (celle celâluhu), yaratma işinde pek çok maslahata ve umumî neticeye bakar; murad-ı sübhânî olan neticeler elde edilirken meydana gelecek izafî şerler nazar-ı itibara alınmaz. Haddizatında insanların da “hayır” diye yaptıkları pek çok şeyin altında bir kısım izafî “şer”ler vardır. Meselâ, insanlar atomu icat etmişlerdir. Şayet atom, milletler arasında sulh-i umumîyi temine matuf olarak kullanılsa, atomun keşfi hayır olacaktır. Meselâ o, insanlığa zarar vermeden, denizaltılarını yürütmede, aydınlatma ve ısıtma işlerinde kullanılabilse insanlığın yararına olacaktı. Ama Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları insanlığın yararına olmamış, aksine seksen kilometrelik bir alanı senelerce canlı yaşamaz hâle getirmiştir. O gün üç yüz binden fazla insanın hayatına mâl olan bu bombanın, zararlı tesirleri hâlâ devam etmektedir. Atom bu hâliyle bir mânâda şerdir ve olabildiğine çirkindir. Atomu insanoğlu icat etti, geliştirdi ve beşerin başına belâ yaptı. Görüldüğü gibi şer için yapılmasalar bile insanoğlunun sebebiyet vermesiyle onun şerre dönüştüğü de olabiliyor.

Bir başka misal; pek çok ilim adamımızın ve hususiyle bir kısım gençlerin, kendisini Cennet'e sokmak için onun avukatı kesildikleri biri vardır. Bu, ampulün icadında bir numara sayılan Edison'dur. Bunlar, bu müdafiler "Edison, Hz. Muhammed'e (aleyhissalâtü vesselâm) inanmıyorsa bunca iyiliğine rağmen Cennet'e giremez mi?" diye sorarlar. Demek ki, Edison'un büyük bir iyilik yaptığını herkes kabul ediyor. Çünkü o, her şeyden evvel insanlığa elektrikten yararlanma imkânını kazandırmıştır. Oysaki Edison'un bulduğu ışık Allah'ın yarattığı maddededir ve onun tezahürüdür. Edison bunu yaratmamıştır. Onu, Allah yaratmıştır. O ise sadece Allah'ın yarattığını keşfetmiştir. Ama bu büyük bir iyilik sayıldığından Edison'u Cennet'e koymak isteyen haddi hesabı yoktur. Öyle ki onun ahiretteki durumuyla alâkalı olumsuz bir şey söyleyenin başına kızıl kıyamet koparılır.

Biz, insanlığa büyük bir iyilik yapmış olan Edison hakkında eğer o "Lâ ilâhe illallah" dediyse, bu şarta bağlı olarak Allah onu mesut etsin deriz. Ama bulmuş olduğu elektrikte, pek çok hayrın yanında şer de vardır. Evet, sesimizin çok uzaklara gitmesini o elektrikle sağlıyoruz. Karanlıkta birbirimizin yüzünü onunla görüyor, fabrikaları onunla çalıştırıyor ve her yeri onunla tenvir ediyoruz. İlk bakışta bunların hepsi hayırdır ve o da bu hayırların sebebidir.

İşte bunlar umumî neticelerdir. Fakat bunun altında bazen şer de olabilir. İçine su kaçırdığınız zaman kontak yapar; tedbirsiz ve ihtiyatsız olarak uğraşırsanız da sizi çarpıp öldürebilir. Görüldüğü üzere, mutlak hayır gibi görünen elektriğin bile bir kısım şer neticeleri olabiliyor. Şimdi elektriğin sadece bu şer yönünü düşündüğümüzde, "Allah cezasını versin Edison'un!" demeye hakkımız var mıdır? Evet, o zâhiren insanlığın başına yedi başlı bir belâyı salmıştır. Ne var ki bugün böyle bir şey söyleyen kimse yoktur. Aksine halk, onu umumî neticeleri itibarıyla ele alıyor, ortaya çıkan kusurlardan da kendini veya elektriği suistimal edenleri kınıyor.

Bunun gibi Allah suyu yaratmıştır. Su, Allah'ın emriyle buharlaşarak yağmur oluyor, toprağı suluyor. Bu arada toprağın denizlere akmaması, şehirlerin ve köylerin sele kapılmaması, insanlara emanet edilmiş bir sorumluluktur. Avrupa ülkeleri nehirleri kullanıyor, içlerinde gemileri yüzdürüyorlar. Bunun için de bazı yerlerde kanallar açarken bazı yerleri de derinleştirerek sorumluluklarını yerine getiriyorlar. Onlar eşya ve hâdiselere hükmediyor ve Allah'ın kâinatta vaz'ettiği tekvînî âyetleri iyi okuyorlar. Sel felâketi daha çok bizde ve bazı geri kalmış ülkelerde var. Şimdi asıl felâket olan şey su ve sel değil, uyuşukluktur. Asıl korkulacak şey de, eşya ve hâdiseleri bilememe, varlığın ruhundan habersiz yaşama ve Allah'ın neyi niçin yarattığını idrak edememektir.

Şimdi sorudaki meseleye gelelim. Evet, bir kısım insanlarda bazı şerhler vardır. Ama bu hususta da asıl olan, büyük hayırlardır. Beşer, Allah'ın emriyle eşya ve hâdiselere müdahale etme kabiliyetine sahiptir. Her şeyden evvel ahsen-i takvîme mazhar olan beşer, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. O öyle bir ağacı temsil eder ki, o ağacın potansiyel donanımı çekirdek ve meyvesi, melâike-i kiramı dahi geride bırakacak mahiyettedir. Miraçta mesafeler Efendimiz'in ayağının altında dürülüp en büyük nebülözler ayaklarının altında kaldırım taşı hâline gelirken orada Cibril'in sesi duyulur: “Yürü yâ Muhammed! Bundan öte bana bir adım atmak dahi mümkün değildir.”²⁰¹ İşte insanoğlu böyle bir meyve vermeye de müsaittir.

Mahz-ı hayır için yaratılan beşer, cismaniyette Allah'ın en canlı aynasıdır. O, hem maddede hem mânâda hem akılda hem de ruhta bütünüyle Cenâb-ı Hakk'ın bin bir isminin nokta-i mihrakiyesidir. İşte bütün bunlarda, melekler dahil Cenâb-ı Hakk'a ayna olabilecek ikinci bir varlık gösterilemez. Beşer bu âyinedarlığı yaparken, kendisine Cennet'e

²⁰¹ Bkz.: Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb* 2/214.

gıtme ve cemelullahı görme yanında bir imtihan kabiliyetini inkişaf ettirme adına ona şehevî, behîmî, gadabî duygular ve suistimalâta açık akıl gibi kabiliyetler de verilmiştir. Bunlar şer gibi görünmekle beraber mutlak şer değil, hayırda da kullanılacak kabiliyetlerdir. Pürşer beşer bunları suistimal ettiği zaman, kendi hazırladığı felâketlerde boğulmuş olacaktır. Yoksa haddizatında o hem potansiyeli hem de kendinde meknî bulunan hakikatlerle mahz-ı hayırlar âbidesidir. Evet, beşer mahz-ı hayırdır, onu şer hâline getiren de yine kendisidir. Allah (celle celâluhu) pür-şer hâline gelmemiş beşeri pür-nur eylesin!

ALLAH RESÛLÜ KAÇ DEFA MİRACA ÇIKTI?

Soru: Miraç nedir? Peygamberimiz kaç defa miraca çıkmıştır?

Miraç, Efendimiz'in (aleyhissalâtu vesselâm) ubûdiyetine mükâfat olarak kulluk yoluyla kazandığı vilâyetin arşiyesinden ibarettir. Allah, yeryüzünde insanlara mesajıyla gösterip tanıttırdığı O Muallim-i Ekmel ve Erşed'i, Mele-i Âlâ'nın sakinlerine de göstermek için O'nu oralarda dolaştırmış ve bütün semavî dairelerin sekenesiyle O'nu buluşturmuştur.

Evet, herkes O'nu hüsn-ü istikbal etmiş, melekler teşrifatçılık yapmış ve huriler O'na selâm durmuştur. Yıldızlar kaldırım taşı gibi ayaklarının altına serilmiş, bineğiyle berk gibi bütün kevn ü mekânı temâşâ edip tekrar harîm-i Kâbe'ye ve sine-i insaniyete dönmüştür. İşte miraç bu âlî yolculuğun adıdır. Tasavvuf kitaplarında kavs-i uruc, kavs-i nüzul veya arşîye-ferşîye diye velilerin ruhlarında ve gönüllerinde yaptıkları seyahat, Resûl-i Ekrem'in hayatında ruhuyla ve cismiyle bu şekilde gerçekleşmiştir. Daha önce yer yer arz ettiğim için burada meselenin keyfiyetindeki ihtilâfın teferruatına girmek istemiyorum.

Efendimiz'in kaç defa miraç yaptığı meselesine gelince, nakkâd-ı muhaddisîn, Allah Resûlü'nün bir defa miraç yaptığını ifade etmektedirler. Ancak bazı meğâzî ve siyer

yazarları, hâdisenin içindeki küçük bir detaydan ve bir de vak'anın başlangıcındaki yer ihtilâfından ötürü "İki defa miraç gerçekleşti." demişlerdir. Hatta bazıları bunu beşe kadar çıkarmışlardır.

Aslında Efendimiz her an, Huzur-i Kibriyâ'ya yükselme yolunda olmuş ve her velinin ruhen yaptığı miracın kat kat üstünde miraçlar yapmıştır. Ruhu ve cismiyle *سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ* ²⁰² 'yi temsil eden, *فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ* ²⁰³ ile serfiraz olan Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) bir tek miracı vardır ki, bu, O'nun için de, ümmeti için de bir vesile-i iftihadır. Süleyman Çelebi'nin, "*Ermedi Senden evvel gelen bu devlete*" sözüyle ifade ettiği gibi gerçekten hiç kimse o devlete erememiştir. Şimdi eğer diğer miraçlar da söz konusu ise onlar velilerin miracının üstünde, ruhen Efendimiz'in "kâb-ı kavseyi ev ednâ"ya irtika ve irtifaından ibarettir.

İnsanları müteaddit miraçların olduğuna sevk eden husus, ashab-ı kiram arasında Hz. Âişe ve Hz. Muaviye gibi bazı kimselerin, miraç hakkındaki farklı mütalaaları olmuştur. Burada, Allah Resûlü'nün ruhuyla miraç yaptığı iddiasına gelince, bu, "Miraç rüyada yaptı." demek değildir. Ruhuyla bir kısım veliler bile kendilerine göre ve kâmetlerine uygun miraçlar yapabilirler. Biz buna ruhî tecrübeler içinde ruhî degajman diyoruz. Bu, ruhun bedenden infisali, trans hâlinde ruhun pek çok yerde görülmesi ve pek çok meseleye müdahale edebilmesidir. Bugün medyumlukla iştigal edenler bu işi çok iyi bilirler. Evet, burada ruhuyla miraç yaptı derken, kastedilen rüya değildir.

Bazı kimseler, Efendimiz'in cismen değil ruhen miraç yaptığını söylemişlerdir. Buna delil olarak da bazı muteber

²⁰² Bkz.: İsrâ sûresi, 17/1.

²⁰³ Bkz.: Necm sûresi, 53/8-9.

hadis kitaplarında geçen bir hadise dayanmışlardır.²⁰⁴ Bu hadisin isnadında yer alan ravi Şerik İbn Abdullah İbn Ebî Nümeyr, tâbiîn seviyesinde, hafız olmayan ve Müslim tarafından “Hıfzında zoru vardır.” denilerek cerhedilen bir zattır.²⁰⁵ Bir başka rivayette Miraç hâdisesi anlatırken, “*Hatîm’de yatıyordum, geldiler melekler şöyle yaptılar, miraç yaptım, uyan-dığımda kendimi Hatîm’de buldum.*”²⁰⁶ ifadesi geçtiği için “Efendimiz Hatîm’den hiç ayrılmadı.” demişlerdir. Delil olarak gösterilen diğer rivayette ise Hz. Âişe, “*Efendimiz’in cesedini hiç kaybetmedim.*”²⁰⁷ demektedir. Bu hadisin doğru olması düşünülemez. Zira Efendimiz Mekke’de miraç yaptı; Hz. Âişe o zaman Efendimiz’in döşğinde değildi ki “*Cesedini kaybetmedim.*” diyebilirdi. Zira Hz. Âişe ile Efendimiz’in izdivacı Medine’de olmuştu.

Evet, bazıları “Miraç, Hatîm’de oldu.” demişler, bazıları ise Süleyman Çelebi’nin, “*Ümmühânî’nin evine döndü herman.*” sözleriyle ifade ettiği gibi Allah Resûlü’nün amcasının kızı Ümmühânî’nin evinden seyahat yapıp oraya döndüğüne dair rivayeti²⁰⁸ esas almışlardır. Bazıları buradan hareketle “Allah Resûlü iki miraç yaşamıştır. Miracın biri Ümmühânî’nin evinden başlamış, ikincisi ise Hatîm’den başlamıştır. Miracın birisi ruhanî, diğeri ise cismanî olmuştur.” şeklinde bir kanaat izhar etmişlerdir. Ancak hadis kritikçilerine göre bu mesele doğru değildir.²⁰⁹

²⁰⁴ Buhârî, *menâkıb* 15, *tevhid* 37; Müslim, *imân* 262.

²⁰⁵ Bkz.: ez-Zehabî, *el-Kâşif* 1/485; İbn Hacer, *Takribü’l-tehziib* 1/266. M. Zâhid el-Kevserî, ravi Şerik’in bu rivayette 12 vehmini ortaya koymuştur. Bkz.: el-Kevserî, *Makâlât* s.490.

²⁰⁶ Buhârî, *menâkıbü’l-ensâr* 42; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/208.

²⁰⁷ Bkz.: İbn İshak, *es-Sîre* 5/275; et-Taberî, *Câmiu’l-beyân* 15/16.

²⁰⁸ Bkz.: İbn Hişâm, *es-Siratü’n-nebeviyye* 2/248; et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* 24/432.

²⁰⁹ Bkz.: el-Aynî, *Umdetü’l-kârî* 15/25; Aliyyülkârî, *Şerhu’ş-Şifâ* 1/379-430.

Efendimiz'in ruh infisaliyle kat-ı meratip ettiğine dair ve Allah ile kavî şekilde münasebetini ifade eden çok vak'alar vardır ve bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Miraç meselesi bunlara bağlanamaz. Muteber ve makbul hadis kitapları Allah Resûlü'nün cismi ve ruhuyla bir kere miraç yaptığını söylemişlerdir. Diğerine de ihtimal vermenin yanında biz bu görüşe katılarak, "Allah Resûlü bir kere miraç yapmıştır." diyoruz.

ALLAH'IN İSTEDİĞİ MÂNÂDA SALİH AMEL

Soru: Allah'ın istediği mânâda salih amel nasıl olmalıdır?

Cenâb-ı Hak, kullarından istediklerini müphem, kapalı ve mücmel bırakmamış; neyi nasıl istiyor, nasıl ifa edilmesini murad buyuruyorsa onları kullarına götürebilecekleri şekilde tahmil etmiş, sonra da anlayabilecekleri bir dille onlardan bunu istemiştir. Baştan sona Kur'ân, "vahy-i metlûv" olarak ve Resûl-i Ekrem'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) O'nu izah ve şerh sadedinde mübarek sözleri, takrirleri ve fiillerinin hepsi, insanların idrak seviyesindedir. Bunu, *اَلتَّنَزَّلَاتُ الْاِلَهِيَّةُ اِلَى عُقُولِ الْبَشَرِ* "İlâhî ifadenin beşer idraki seviyesine inmesi" diye ifade ediyoruz ki, bu da, insanlara Allah'ın (celle celâluhu), onların kendi seviyelerine göre konuşması, onların ufukları açısından meseleyi ifade etmesi demektir.

Bundan dolayıdır ki, bizim buudlarımızın dışına çıkan evliya, asfiya, mukarrabîn... gibi ehlullah, bizim anladığımız mânânın yanında Kur'ân'ın bâtınî mânâsında daha bir derinleşiyor, ondan farklı işârî mânâlar çıkarıyorlar. Kâşânî ve İbn Arabî'nin tefsirlerine bakıldığında bizim tefsir ölçülerimizden farklı pek çok malûmat görmek mümkündür.

Bunlar bâtinîdir ama Kur'ân-ı Kerim, çocuktan en yaşlı insana; bir cahilden en derin ilim adamına kadar bütün insanlığa objektif olarak onların anlayabileceği bir dilden sehl-i mümteni olarak hitap eder. Onun ifadesine bakan bir insan, kendisinin de bu ifadeyi kullanabileceğini zanneder. Hâlbuki bütün seviyeleri gözetme keyfiyetiyle Kur'ân ifadesi, beşer taktinin, idrakinin çok çok üzerindedir ve onun ifade tarzına denk ikinci bir ifade tarzı da yoktur. Okuma bilmeyen bir çoban bile onu duysa, ilâhî kelâm olduğunu anlayacak ve onu kendi seviyesinde en üstün ifade olarak kabul edecektir. Bunun yanında, vicdanı tefessüh etmemiş, kalbi ve kafası fünûn-u müsbete ile dolu olan bir kişi Kur'ân-ı Kerim'i okusa, "Bu, Allah kelâmıdır." diyecek ve bel kırıp secdeye kapanacaktır. Onun içindir ki, en mübtedi kimselerle beraber Farabîler, İbn Sinalar ve İslâm'ın yetiştirdiği nadide sima Gazzâlîlerin dahi Kur'ân-ı Kerim'in muhteşem ifadesi karşısında gözleri kamaşmış ve her zaman ona hayranlıklarını ifade etmişlerdir. Hâsılı, İlâhî Kelâm'a hangi seviyede müracaat edilirse edilsin herkes kendisine bakar bir delik bulacak ve rahatlıkla alacağı şeyi ondan alacaktır.

Herkesin kendi seviyesine göre istifade ettiği Kur'ân, salih amel ile ne istediğini de açıkça anlatmıştır. Kur'ân, Tîn ve Asr sûrelerinde olduğu gibi bazı yerlerde salih ameli icmalî olarak anlatır. Allah: "*Biz, insanı ahsen-i takvîme mazhar olarak yarattık. (Su-i ihtiyarı ve iradesini kötüye kullanmasıyla da) onu baş aşağı esfel-i safilîne ittik.*" dedikten sonra bazı insanları bunun dışında tutar ve: "*Ancak gönülden iman edip salih amelleri yapanlar müstesna.*"²¹⁰ buyurur. Asr sûresi'nde ise: "*Zamana yemin olsun ki, insan hüsrandır. Ancak, iman edip makbul ve güzel işler yapanlar, bir de birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna.*"²¹¹ Görüldüğü gibi salih amel, bu âyetlerde icmal edilmiştir.

²¹⁰ Tîn sûresi, 95/4-6.

²¹¹ Asr sûresi, 103/1-3.

Bakara sûre-i celilesinin başında da salihat yukarıdaki beyanlara göre bir derece daha tafsilâtıyla anlatılır: “Kur’ân-ı Kerim, müttakiler için hidayet kaynağıdır. Müttakiler gayba iman eder, namazı dosdoğru yerine getirir. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (nafaka seviyesinde, israf etmeden ve başa kakmadan) infak ederler.”²¹² demek suretiyle salihatın ruhunda mündemiç olan hakikatleri kısmen de olsa tafsil eder. Onun için şekil olarak Kur’ân-ı Mu’cizü’l-Beyan’da namaza, oruca, zekâta müteallik ne kadar ibadet varsa bütünü salihat sözcüğüyle ifade edilir.

Aynı şekilde salihatın menfî yönü, haram yememe, haram giymeme, harama bakmama, haram konuşmama... gibi ne kadar nehyedilen şey varsa bunlar da terk edilmeleri zaviyesinden ibadet sayılırlar. Biz de müspet amelleri yaptığımız ve menfilerini de terk ettiğimiz zaman salihler güruhuna girmiş oluruz. Hatta nikâh, talak, alışverişe kadar bütün muamelâtta dine tevfi-k-i hareket ettiğimiz nispette salihat işlemiş sayılırız. Bunlar da şekil olarak tafsilidir ve baştan aşığıya kadar Kur’ân-ı Kerim hep bunları anlatır.

İnsanın, imanını iz’an hâline getirmesi, iman ettiği şeyleri aksine ihtimal vermeyecek şekilde güçlendirmesi, hatta bunların aksini rüyasında dahi hatırına getirmemesi, imanda matlup olan keyfiyettir. Evet, mü’min, inandığı şeylerin aksi mevzuunda yanlış kanaat verecek ne kadar şüphe ve tereddüt îras edici şey varsa, bütün bunların kökünü kazımaya çalışmalı, hatta hayallerinde bile imanın tadını duyacak, salihati da bu iman havası içinde eda edecek kıvam peşinde olmalıdır. Meselâ, namaz tepeden tırnağa haşyetle dopdolu olarak eda edilmeli ve insan saygıyla Mevlâ’nın huzuruna hep öyle gelmeli, kendisinin kul, O’nun mâbud olduğunu namazın her lahzasında duymalı, bu mülâhaza ile belini kırıp boynunu

²¹² Bakara sûresi, 2/2-3.

bükmeli, kendinden geçmelidir. İşte bütün bunların hepsi namazın salih olarak eda edilmesinin ifadesi demektir.

Keza o, zekâtı verirken, Allah'ın kendisine verdiği bir emaneti yerine ulaştırıyor olma niyetiyle infak etmeli ve bunu verirken de "Rabbim, ben Senin bana verdiklerini veriyorum. Sen de rahmâniyet ve rahimiyetinle ötede salih kullarına vadettiğin şeyleri bana da lütfet!" diye düşünmesi lâzımdır. Bu dağdağalı harp meydanında muhafaza edemeyeceği malını bu şekilde Allah'a emanet etmesi ve bâki bir surette ahirette kendisine lütfedeceği inancıyla ve niyetiyle zekât ve diğer sadakalarını vermesi, zekâtın salih amel olması yoludur.

Salih amellerden biri olan hac, mâşerî vicdanın bir cemm-i gafir olarak Cenâb-ı Hakk'a teveccüh ettiği bir ibadettir. Mü'min, o mukaddes mekânlarda sürekli bu duyguyla dolup boşalmalıdır. Hacda şeytanın en çok itiraz ettiği meselelerden biri de şeytanın taşlanmasıdır; çünkü insan orada taş taş atmaktadır. Bunun da akıl ve mantık açısından anlaşılamayacağı açıktır. Mü'min, taşı atarken hep Cenâb-ı Hakk'ın huzurunda ibadet ediyor tavrı içinde olmalıdır. Namazdan şeytan taşlamaya kadar bütün ibadet ü taatimizde bu ulvî ruhu işleyebildiğimiz takdirde bunların hepsi salih amel olur.

Bugün, birinci derecede salihâtı ifade eden cihad yaparken onu da salih bir şekilde eda etmek lâzımdır. Evet, irşad veya cihad unvanıyla anlatılan vazife de mühim salih amellerden birisidir. Evet, en yakın daireden başlayarak, insanlara Allah ve Resûlü'nü sevdirmek ve bu vazifeden bir an dîr olmamak salihâtın en mühimlerinden. Bazen daha geniş dairede de vazife terettüp edebilir. Ama bu geçicidir ve muvakkaten olur. Milletvekili, başbakan olmak gibi, devamlı olmayan vazifeleri sadece iş tevdi edildiği zaman yapma, ama daimî vazifeye devam etme, mü'minlik şiarıdır.

Daimî vazife, cihad-ı ekber olan nefisle mücadeleden başlar ve yakın daireden işi ele alarak bütün insanlara hak

ve hakikati –tabiî kendisi de uygulayarak– anlatmayla devam eder. Daimî vazifeyi yapma, salih ameli salih mahiyette eda etmek demektir. Aslında dar dairedeki salih amelleri hakkıyla yapamayanlar uzak dairedeki işlerinin fiyasko ile neticelenmesi sonucunda sukût-u hayale uğrarlar. Ama salihâtı idrak şuuruyla hareket eden bir insan, “Başka yerde yapılacak şey olmayabilir, ama bizim hususî dairede hiç işimiz bitmez.” diye düşünür. Bugün yapılan, köy köy, kasaba kasaba dolaşıp hak ve hakikati anlatma, salihat kabîlinden işlerdendir.

VESVESE HASSAS İNSANLARDA OLUR

Soru: İnsana sık sık vesvese gelmesinin sebebi nedir? Vesvesenin sebebi, mânevî gıdaların azlığı olabilir mi?

Vesvese, tereddüt, kafa karışıklığı itikatta ve amelde işin mahiyet-ü nefsü'l-emriyesine aykırı mülâhazaların hayale, tasavvura musallat olması demektir. Bazen itikatta ve ibadette olduğu gibi bazen de insanın aile hayatıyla alâkalı meselelerde olabilir.

Vesvesenin en tehlikelisi, akideyle alâkalı olanıdır. Evet, inanılması gereken şeyler hakkında bazen kalbe bir kısım ispas ve sis-duman gelebilir. Şayet insan, bunların ne mânâ ifade ettiklerini bilmezse zarar edebilir. Ama bunları, tıpkı içinde yağmur ve kar taşımayan boş bulutlar gibi görür ve uğrayıp gideceklerini düşünürse, ona ciddî zararı olmaz. O bakımdan vesvesenin iki yönü vardır: Birincisi, vesvesenin mahiyeti ve ona karşı davranışlarımız. İkincisi de, vesvesenin insana niçin musallat olduğu meselesidir.

Vesvese bir yönüyle özellikle de hassas ve asabî ruhlar- da onların ömürlerinin sonlarına kadar terakkilerine medar olabilecek bir zemberek mahiyetindedir. Saati çalıştıran zemberek gibi, vesvese de onları daima hüşyar (uyanık) tutar; sağdan-soldan, önden-arkadan... yani bütün cihetlerden gelebilecek tehlikelere karşı insanı müteyakkız kılar.

Vesvesesiz insan, bazen kendini her şeye hâkim gibi görebilir ve âkıbetinden emin gibi davranabilir. Ama vesveseli insan, karşısında derras şeytanın, zalim ve gaddar bir nefis ve hevânın bulunduğunu düşünerek her an nöbet bekleyen bir asker gibi uyanık durur. Bu yönüyle vesvese, insanda bir bakıma şeytanın vazifesini yapar, onda Allah'a (celle celâluhu) sığınma duygusunu tetikler.

Ayrıca insanda, ilhamı ve vahyi alabilecek, duyabilecek, "mehbit-i ilham-ı ilâhî"ye mukabil bir de şeytandan gelen şeyleri alabilecek "lümme-i şeytaniye" vardır. Bunlardan birincisi, din-i mübin-i İslâm'ın ruhuna uygun, insana ışık tutucu mahiyette ilhamlar, sünühat, tulûat ve bütün bunların üstünde vahiy ve vahyin çeşitleri; diğeri ise insanı baştan çıkaracak, onun hayatını katıp karıştıracak şeytan vesveseleridir. Vesvese, lümme-i şeytaniyede, şeytanın müdahalesinin ve nefsi işlettirmesinin neticesinde meydana gelir.

Şeytanın müdahalesi sonucu olan vesvese, esasen insanı dikkatli ve uyanık tutar. Binaenaleyh insan, kendisi hakkında zararlı hâle getirmedeği müddetçe vesvesenin faydası olduğu da söylenebilir. Ancak bazen bir kısım asabî ruhlar, vesveseyi zararlı hâle getirebilirler. Böyle bir insan, şeytan karşısında ümitsizliğe düşer, şeytanın ara sıra içine attığı vesveseler karşısında, "Artık ben mahvoldum!" diyebilir ki işte böyle biri mağlubiyeti baştan kabullenmiş demektir. Ama karşı koyma güç ve iradesini, daha sonra da emniyetini kendinde hissettiği an da, ne cin ve şeytan ne de vesvese ona zarar verebilir.

Vesvese, daha çok iman mevzuunda terakki eden mü'minlerde olur. Yerinde sayan insanlara o, çok az musallat olur. İç âlemlerinde yükselip arşiye ve kavsiyeler çizen kimseler, yolun bazı noktalarında vesveseye maruz kalabilir, vesvese veren şeytanlarla yüz yüze gelebilir, onların manyetik alanlarına girerek onların dürtülerinin tesirinde kalabilir.

Bazı kimseler, ruhun semalarına doğru yükselirken şeytan onlara her menzilde tuzak kurar ve bekler. Hatta insanın ruhî terakkisi sayılan “seyr u sülûk”te her menzile girildikçe bazen şeytanın manyetik alanına da girilmiş olur. Şeytanın manyetik alanına girince de insanın kalbinde –tıpkı bulutun altına giren kimsenin, güneşin ışıklarıyla irtibatı kesildiği gibi– Allah ile münasebetin kopuşu söz konusu olabilir. Haddizatında bu hâl gelip geçicidir, yağmursuz bir bulutun çekip gittiği gibi o da çekip gidecektir.

Müterakki olmayan kimselerde az görülen vesvese, sahabe-i kiramda çok olurdu. Bir keresinde sahabiler, Resûl-i Ekrem’e (aleyhissalâtü vesselâm) gelip, “Bazılarımızın aklından bir kısım vesveseler geçiyor ki, normalde bunu söylemenin günah ve küfür olacağına inanıyoruz.” diye sıkıntılarını bildirdiler. Allah Resûlü, “Gerçekten de bunları duyuyor musunuz?” diye onlara sordu. Onların, “Evet” cevabı üzerine de Efendimiz, “İşte bu, imanın kuvvetindedir.”²¹³ buyurdular. Buna şöyle de bakılabilir; şeytanın arkasından tıpiş tıpiş gidene şeytan niye vesvese versin ki? Kim doğru istikamette gidiyorsa, o, onunla meşgul olur ve onu baştan çıkarmaya çalışır.

Hadis-i şeriflerde anlatılan hususlar kadar emniyet telkin etmese bile, menkıbelerde anlatılan bir hâdisedir ki bu hususu aydınlatma adına anlatılabilir. Bu tür hâdiselerin, aslından ziyade faslına bakmak lâzımdır, diyerek nakledelim:

Rahatına düşkün birisi rüyada şeytanı görür. Şeytan elinde pek çok ipe bir tarafa doğru gitmektedir. “Nereye gidiyorsun?” diye sorar. “Mescitte bir kısım âbid ve zâhitler var. Bu gem ve ipleri başlarına geçirip onları iğfal edeceğim!” cevabını verir. Bunun üzerine adam sorar: “Benim ipim hangisi? Şeytan: “Sen böyle yaşamaya devam ettiğine göre senin için ipe gerek yok; sen zaten rahat rahat arkamdan geliyorsun!” diye cevap verir.

²¹³ Müslim, *imân* 209, 211; Ebû Dâvûd, *edeb* 108-109.

Evet, şeytan ısrarla kendini ibadete vermiş müterakki kimseler için vesvese peşinde koşar. Bu bir menkıbedir ama bize önemli bir hususu anlatmaktadır.

Vesvese, daha ziyade hassas ve asabî ruhlara musallat olur demiştik. Evet, işte bu bakımdan kendisine vesvese gelmeyen herkes baş aşağı gitmediği gibi, her vesveseye maruz kalan da muhakkak müterakki ve yükseliyor demek değildir. Ancak durum ekseriya böyle cereyan etmektedir.

Vesveseden kurtulmanın en önemli çaresi, Bediüzzaman Hazretleri'nin de dediği gibi vesvese üzerinde çok durmaktır.²¹⁴ Herkes hayatının değişik dönemlerinde vesveseye maruz kalabilir. Kendi adıma, benim maruz kaldığıma kimse maruz kaldığını zannetmiyorum. Vesvese üzerinde her durduğumda o hayal gibi büyür ve âdeta bir heyula hâlini alırdı. Aksine vesvese hayal gibi olduğundan onu küçük gördükçe küçülür, büyük gördükçe de büyür. Üzerinde hassasiyetle durursanız, söküp atamayacağınız bir maraz hâline gelir; üzerinde durmaz, yağmur taşımayan bulutlar gibi uğrayıp geçeceğini düşünür ve “Benden bir şey kopamazsın!” dersiniz o da çeker, gider. O bakımdan vesveseden kurtulmanın çaresi, üzerinde durmamak ve onu ciddî bir dert, bir problem olarak görmemektir. Vesveseyi bir derttir diye kabullenirsiniz, zamanla mağlup olabilirsiniz. Vesvese sizin için bir hasımdır. Onu küçük görmek lâzımdır. Eğer vesveseye karşı fikren “Allah'ın tefikiyle senin altından vurur üstünden çıkarım!” dersiniz rahatlıkla onun üstesinden gelebilirsiniz.

İkinci çare de, vesvesenin kalbe ait ciddî bir maraz ve dert olmadığını düşünmektir. Aksine o, kalbi rahatsız ve tedirgin eden bir marazdır ama kalbe ait bir maraz değildir. Belki kalbe yakın belli bir noktaya şeytan tarafından atılan okların

²¹⁴ Bediüzzaman, *Sözler* s.291 (Yirmi Birinci Söz, İkinci Makam); *Lem'alar* s.96-97 (On Üçüncü Lem'a, Altıncı İşaret).

ifadesidir. Binaenaleyh insan, iradesi ve ihtiyârıyla vesveseye maruz kalmadığı için mesul olmaz. Çünkü insanın iradesini aşkın ona musallat olan bir hastalık, hakikî hastalık değildir. Suç da sayılmaz. O, insanın iradesini aşan bir hâdisedir. Evet, o, şeytanın, insanın kalbinin yanı başında, yani “lümme-i şeytaniye”ye oklarını atmasıyla oradan bir kısım asılsız hayal ve tasavvurların oluşmasından ibarettir.

Bu itibarla da insan, vesveseye sahip çıkmamalı, çünkü o, ona ait değildir. İnsan onu, kendi düşüncesiyle, iradesiyle yapmamıştır. O tasavvur ve tahayyülün, ne plânı ne de hesabı ona aittir. O kendi kendine gelmiştir. Bu açıdan da insan ondan rahatsız olmamalıdır. Zaten işin en mühim yönü de, vesveseden insanın rahatsız olmasıdır. Vesvese, sana ait bir şey olsaydı hiç rahatsız olur muydun? İşte bundan dolayı kâfirin küfrü vesvese değildir. Meselâ, Allâh’ı inkâr adına kalemi eline alıp yazı yazan biri, bu işin hesabı ve plânı içinde olduğundan onunki vesvese değildir. Onunki, “küfr-i inadî”dir. Öyle ise o, yaptığı şeyden mesul olur. Mü’mine gelince o, yakışksız tahayyüllerden mesul olmaz. Çünkü işin içinde onun iradesi yoktur. Şeytan varsın istediği kadar vesvese versin. Sonunda bir şey koparamayacağını anlayınca vazgeçip gidecektir.

Şeytan, insanın kalbine çok farklı şekil ve miktarda dürtülerde bulunabilir. Meselâ, –Ben o vesveseyi bin hicap içinde söylüyorum– insanlık adına iftihar ettiğimiz Hz. Muhammed (sallâllâhu aleyhi ve sellem) hakkında insî-cinnî şeytanlar, O’nun çok kadınla evlenmesini bir vesvese olarak ortaya atabilir. Bundan kurtulmanın iki çaresi vardır. *Evvelâ*, Resûl-i Ekrem 53 yaşına kadar bir kadınla yaşamış, bundan sonra vefatına kadar, 8-9 sene diğerlerini almıştır. Çoğu yaşlı olan bu kadınlarla belki kadın-erkek münasebeti bile olmamıştır. Demek ki Resûl-i Ekrem kat’iyen kadınlarla beşerî garizelerinden dolayı evlenmemiştir. Kaldı ki, ahirette ona eş olmak için kendisini teklif eden kadınlar bile olmuştur. Mescitte bu

şekilde bir vak'a aynıyla cereyan etmişti. Ancak Efendimiz ona iltifat buyurmamışlardı.²¹⁵ Evet, Resûl-i Ekrem'in bu mevzuda kat'iyen bir zaafı yoktu. Bu şekildeki bir izah, işin aklî ve mantikî yönüyle alâkalıdır.

İkincisi, Kâinatın Efendisi'nin, kâinata neşrettiği nura bakmak lâzımdır. Öyle bir insan ki, akidede, amelde, iktisatta, içtimaî hayatta ve siyasî hayatta o denli ciddî bir dalgalanma meydana getirmiştir ki, O'ndan sonra olan bütün gelişmeler, bir bulut gibi gelip geçici olmalarına rağmen O'nun getirdikleri hâlâ yepyenidir. Günümüzde ortaya çıkan bazı sistemlere bakın. Ortaya çıktıkları günden bugüne bir sürü enternasyonal ve bir sürü revizyona rağmen bugün onların yerinde yerler esiyor. Oysa Efendimiz'in (aleyhissalâtu vesselâm) getirdiği sistem, hayat-ı içtimaiyeyi on dört asır idare ettiği hâlde hâlâ terütaze, olabildiğine canlı, beşerin bütün ihtiyaçlarını karşılamada kâfi ve vâfi olduğunu görecektir ve bu husustaki vesveselerin dayanaksız olduğunu anlayacaksınız.

Keza Cenâb-ı Hakk'ın Zât'ı, sıfatları, esmâsı hakkında da insanın aklına bir şey gelebilir. –Hâşâ– Allah'a insanî vasıflar nisbet etme vesvesesi gibi... İnsan, böyle bir vesveseye maruz kaldığında hemen Allah'ın eşi, ortağı, menendi olmadığını düşünmelidir; çünkü bunlar insanlarda çoğalmak için bir kısım ihtiyaçların ve zaafaların ifadesidir. Vâcibü'l-Vücut, kâinatı kabza-i tasarrufunda tutuyor. Her şey, "اللَّهُ الضَّمَدُ"²¹⁶ in kabza-i tasarrufundadır. İnsan, kâinattaki Allah'ın tasarrufuna bakarak O'na acz ve zaaf isnat etmekten uzaklaşmalıdır. Zira bu türlü şeyleri Allah'a isnat etmek kat'iyen aklî ve mantikî değildir.

Bunun gibi, ibadete de vesvese musallat olabilir. Meselâ, abdestte bazı yerlerin kuru kalıp kalmadığı şeklinde sık karşılaşılan

²¹⁵ Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre* (22) 1; Nesâî, *nikâh* 41

²¹⁶ "O Samed'dir (herkesin muhtaç olduğu bir müstağni)." (İhlâs sûresi, 112/2).

bir vesvese vardır. Şayet bu durum, sık sık tekrar ediyorsa, burada yapılacak şey “Abdestim hak mezheplerden birine göre olmuştur.” deyip artık üzerinde çok fazla durmamaktır.

İbadetlerden muamelâta hayatın her sahasında muhtelif vesveseler olabilir. Bunlardan kurtulmak için, üzerlerinde çok durup onunla uğraşmamak ve bunların kalbe arız olan geçici bir durum olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir.

Soruda bir de vesvesenin sebebinin mânevî gıdaların eksikliği olup olmayacağı soruluyor. Tabî ki bu da bir sebep olabilir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, çok müterakki insanlarda da vesvese olabilir. Hatta sahabe-i kirama vesvese geldiği gibi, onlardan sonra çok büyük bir hüviyeti haiz bulunan İmam Rabbânî Hazretleri’ne dahi vesvese gelebilir; ama bunlar gelip geçicidir; gelmeleri, ömrün sonuna kadar insanın müteyakkız olması içindir.

Vesvese, İmam Rabbânî’de oluyorsa, başkalarında olması gayet normaldir. O bakımdan mânevî gıdasızlık, tam bir sebep değildir vesveseye. Bazen fazla gıda alanlarda da vesvese olabilir. Bunun için Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Eğer siz hiç günah işlemeseydiniz; Allah, sizi helâk eder ve yerinize günah işleyecek (fakat tevbeleri sebebiyle) mağfirete erecek kimseler yaratırdı.”²¹⁷ buyururlar. Zira bazen insan kendini günahsız sanmakla gurura düşüp aldanabilir. Bu da insanın farkına varamayacağı ledünnî bir hastalıktır. Bu ledünnî hastalık daha tehlikeli olduğundan insan, kendi nefsinin levmedeceği, kınayacağı, beğenmeyeceği yola kendisini sevk edecek bir kısım vesileler bulması lâzımdır. O da, küçük bir iki zelleyle insanın bilerek veya bilmeyerek sürçmüş veya düşmüş olması gibi şeyler olabilir. Bu durumda insan, kendini beğenme hastalığına da düşmemiş olur.

²¹⁷ Müslim, *tevbe* 11; Tirmizî, *cennet* 2.

MUVAKKAT DÜNYA HAYATI İÇİN EBEDÎ CEHENNEM ADALET Mİ?

Soru: Altmış yaşında ölen bir kâfir, çocukluk çağını çıkardığımız zaman yaklaşık kırk beş yıl küfür işliyor ve işlediği bu mahdut küfürle ebedî Cehennem’le cezalandırılıyor. Bunu adalet-i ilâhî ile nasıl bağdaştıracağız?

İsrailoğulları böyle bir mülâhazadan hareketle “Cehennem ateşi, sayılı birkaç gün dışında bize asla dokunmayacak!”²¹⁸ demişlerdir. Aslında, amel ve âkıbet arasındaki bu tür münasebete göre Cennet’te de yapılan salih ameller müddetince kalmak gibi bir husus karşımıza çıkar..!

İmanda da küfürde de asıl mesele, niyet ve azme bağlanmıştır. İnsan, üç-beş senelik muvakkat hayatında iman ve salih ameliyle ebedî Cennet’i kazanabilir. Öyle ki biz, amellerimizle Cennet’e ehil hâle gelemeyebiliriz, ama ciddî bir niyetimiz, cehdimiz vardır. Her sabah, ezanlarla beraber namaza kalkar, Hz. Muhammed’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) davetine icabet eder, mescide koşar; böylece bu fâni dünyada fâni adımlarımızı, ibadetlerimiz ve Hakk’a teveccühlerimizle ebedîleştirebiliriz. Zira ertesi gün ömrümüz olursa yine kalkma niyeti içindeyizdir.. ve bizde, ebedî olan Allah’a ebedî kulluk yapma arzusu vardır. Yani Allah bizi bu vaziyette bin

²¹⁸ Bakara sûresi, 2/80.

sene yaşatsa, ciddî bir neşve ve aşk içinde bin sene O'na kulluk yapmayı düşünürüz. Bizim ebedî kulluk niyetimizi Allah, olmuş gibi kabul buyurur, “Mü’minin niyeti, amelinden hayırlıdır.”²¹⁹ fehvâsınca bizi ebedî Cennet’le serfiraz kılar.

Kâfire gelince o, korkunç bir cinayet içindedir. Evet, ne kadar meziyet ve faziletleri de olsa o, kâinatın Sahibi’ni inkâr ve tezyif etmektedir. Her yanda Allah’ın isim ve sıfatları âsârıyla O’nu ilân ettikleri hâlde münkir kalbiyle Allah’ı inkâr etmektedir. Bu, büyük bir cinayettir. Bazıları, falan ilim adamı, filân ilim adamı gibi kimselerin avukatlığını yaparak “Onlar Cehennem’e mi gidecek?” diyedursunlar; evet, eğer onlar da Allah’ı inkâr ediyor, Sahib-i kâinat’ı tanımıyorlarsa elbette Cehennem’e gideceklerdir. Bu mevzuda küfrün şiddetini göstermek için şu basit misali arz etmekte fayda mülâhaza ediyorum:

Bir ülkenin şöyle böyle bir idaresi olsa ve bu idarenin insanî hak ve hürriyetlere de saygısı bulunmasa; masum insanlara ilişilmenin yanında, sokaklar eşkıya ile kaynayıp dursa.. bazı güç odakları sürekli millet malını hortumlasa.. kavî zayıfı ezse.. mazlum kendini ifade edemese... se.. se.. se... Şimdi böyle bir idare karşısında dahi Einstein çapında bir dâhi veya böyle bir dâhiler topluluğu çıkırsa; çıkırsa ve size dehâ ürünü bir kısım projeler sunsa, ezcümle: “Size yirmi dört saat içinde bir füze üssü tesis edeceğim. Bunun bütün masrafları da bana ait olacak.. bununla sizi semavî saltanatlara yükselteceğim; ama bir şartım var: Ben sizin hükümeti tanımıyorum. Kimseye hesap vermek de istemem.”

Böyle bir şart karşısında zannediyorum Türkiye, kendisine çok şey kazandıracak bu adama ne bu imkânları verir ne de istediği bu tavizi kabul eder. Çünkü hikmet-i hükümet hâkimiyet ister. Her şey hükümetin inisiyatifıyla olsun ister.

²¹⁹ et-Taberâni, *el-Mu’cemü’l-kebir* 6/185-186; el-Beyhakî, *es-Sünenü’s-suğrâ* s.20.

Evet, hükümet, Türkiye’yi fezalara çıkaracak bu zatın çalışmasına mâni olur ve belki de ona şöyle der: “Ne yapıyorsan yap ama bizi dinleyecek ve bize itaat edeceksin. Bu mesele- nin bize göre bir plânlamadan çıkması ve devlet reisinin im- za atması gerekir. Çünkü buranın hâkimi biziz. Hâkimi tanı- madıktan sonra senin ne meziyetinin ne de faziletinin hiçbir kıymeti yoktur.”

Aynen bunun gibi, şu kâinat, âdeta işleyen muhteşem bir fabrikadır. Tıkır tıkır çalışmakta ve Sahibini ilân etmek- tedir. Kâfir ise bu muhteşem mekanizma, makine veya sa- at karşısında bunun yapıcısını ve ustasını tanımamaktadır. Allah inancı olmayan birisi, kalbimizden hücrelerin kalbine kadar her şeyi her an kabza-i tasarrufunda tutan, sevk ve idare eden bir kudret ve kuvvete sahip bulunan, “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh” ile kalbimizi, zerrat-ı vücudumuzu ve kâinattaki bütün sistemleri aynı anda hareket ettiren, kontrol eden, muvazene ile yürüten bir Sultan-ı Zışan’ı inkâr etmek- tedir. İşte küfür böylesine korkunç bir cinayettir ve onun affe- dilmesi de söz konusu değildir.

Evet, kâfir, kâinattaki bütün güzellikleri tezyif etmektedir. Şöyle ki, antika sanatların dizili olduğu bir meşhergâh (ser- gi yeri) düşünün. Bu meşherin Sanatkâr’ı, bunları, buradaki gölgeleri görsünler de ahirete ait onların asıllarına iştilaları açılın diye dizmiştir. Kâfir bu meşhere girmekte ve “Bunların hepsi tesadüftür, esbap ürünüdür, müessir tabiattır.” demekte ve Sanatkâr’ı hiç hatırına getirmemektedir. Bu şekilde, avize- yi idare eden düğmeye dokunulmuş da ortalık karanlıkta kal- mış gibi, bu meşhergâh-ı âlemde teşhir edilen o muhteşem sanatların hepsi karanlığa dökülmüş gibi olmaktadır.

Ayrıca kâinat da “Kâfirin bizi tezyife hakkı yoktur!” diye- rek bütün zerrâtı ve seyyârâtıyla onun hakkında davacı olma ihtimali vardır. Bu bakımdan bir lahza küfür, bütün kâinatın

hukukuna tecavüz olduğundan, kâinatın zerrâtı adedince büyük bir cinayeti tazammun etmektedir. Kâfir de bilerek veya bilmeyerek işte böyle bir cinayeti işlemektedir. Aynı zamanda o sadece böyle bir cinayet işlemekle de kalmayıp, her akşam ve her sabahki inkârıyla, meşhergâh-ı âlemi tezyifte ısrarcı olmakla o mütemadî niyetinin cezasını da görecektir. Eğer o, “Ben bundan dönüyorum” dese kurtulur. Evet, hayatının en son lahzasında dönen kimse de mutlaka kurtuluşa erer. Uhud’da bu hakikati teyit eden şöyle bir hâdise yaşanmıştır:

Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğini duymuş, Medine’de olduğunu öğrenmiş ve O’nun yanına gitmeye karar vermiş Muhayrik adında bir haham vardır. Bu haham, Yunus’un saf bir Anadolu havası içinde dediği gibi,

“Araya araya bulsam izini,
İzinin tozuna sürsem yüzümü,
Hak nasip eylese görsem yüzünü,
Yâ Muhammed canım arzular seni!”

diyerek araya araya Allah Resûlü’nün izini bulmuş, izinin tozuna yüzünü sürmüş, özlediği cemalini görmek üzere Medine’ye varmıştır. Ama o sırada Medine’de Uhud savaşı olmaktadır. Orada Efendimiz’in şehit olduğu söylentisini duyunca, “Aradığımı buldum fakat kaybettim. Ben niye duruyorum ki...” deyip kılıcını çeker, Allah Resûlü’nü görmeden savaşı ve neticede de şehit düşer.²²⁰ Bu haham, bazı yerlerde “Allah Resûlü’nü görmediği hâlde Müslüman olan, Uhud’da şehit düşen ve bir ölçüde sahabi olmayan kişi kimdir?” diye lugaza olarak sorulur. Bu kutlu şahıs için bir lahzada çok şey olmuş ve onun bütün hayatı nurlanmıştır. Cenâb-ı Hak bizim de encamımızı hayretsin!

²²⁰ İbn Hişâm, *es-Siratü’n-nebeviyye* 3/51, 4/37.

GURURLANMAK

Soru: Bir kimsenin zenginliği, makamı, hoşsohbetliliği gibi haklı bir meziyeti dolayısıyla gururlanmasının uhrevî bir mahzuru var mıdır?

Zenginlik ve hoşsohbet olma gibi hususlar, zâhiren insanın diğer insanlar üzerinde fâikiyetini işaretlediği bir gerçektir. Halk böyle bir kişi hakkında hüsnüzan edebilir, o da bu hüsnüzanna itimat edip bel bağlayarak gurura düşebilir. Keşke düşmese..!

Gurur, Arapçada aldanma mânâsına gelir; insanın kendine ait olmayan bir şeyi kendi malıymış zannederek aldanması da bu cümledendir. Bu nokta-i nazardan dünyaya da, “İnsanların alandığı dünya” mânâsına “Dâru’l-gurûr”²²¹ denmiştir.

Hâlbuki bu dünya, sırtına yüklendiği insanları, esas yurtları olan âleme götürmek üzere bir vazifelidir. Ne var ki bazı kimseler yolda giderken süsünden, cazibesinden dolayı bu bineğe âşık olmuş ve öteleri unutmışlardır. Hâlbuki ona, konumu kadar önem ve ehemmiyet verilmesi gerekirdi. Ne acıdır ki, bazıları ona bağlandı ve asıl matlubu unuttular; unuttu ve aldanmış oldular. Evet, dünya bazı yönleri itibarıyla insanı aldatabiliyor.

²²¹ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/185; Hadid sûresi, 57/20.

Allah (celle celâluhu), bir insana hoşsohbetlik, sürat-i intikal (çabuk kavrama), nüktedanlık, cemel, tesir gücü gibi bazı hususiyetler vermiş olabilir. Bu, insanın elinde olan bir şey değildir. Şayet onun elinde olsaydı pek çok insan hoşsohbet, nüktedan, sürükleyici olabilirdi. İnsan bunların kendine ait olmadığını anladığında, aldanmadan kurtulur ve her şeyi sahibine verir. Bunu anlamak çok önemlidir. Aksine insan, kendine ait olmayan şeylere kendini sahip zanneder, hem Allah'a (celle celâluhu) karşı nankörlüğe girer hem de gülünç duruma düşer.

Evet, her şey Allah'tan ve mülk sahibi de O'dur. İnsanın zenginliği Allah'tandır ve emanet olarak ona verilmiştir. Zaten İslâm'a göre mülk de menkul-gayrimenkul topyekün Allah'ındır. Onlar insanda vedia (emanet) olarak bulunmaktadır. Bundan dolayı su-i ihtiyar ve iradesiyle zayi ettiğinden ötürü Allah onu sigaya çeker. Kasdî ve iradî zayi etme söz konusu değilse Allah onu affeder. Evet, insan, yeryüzünde bir emanetçidir. Allah, insanın nefsinden malına, mülküne, arazi ve akarına kadar her şeyi onun zimmetine emanet olarak vermiştir. O bu emaneti ancak Sahibinin rızası ve izni dairesinde kullanabilir ve O'nun emirlerine göre tasarrufta bulunabilir. Mal nerede harcanır, can nerede feda edilir, O'nun verdiği şeyler nasıl değerlendirilir... gibi bütün bu hususlarda O'nun vaz'ettiği kurallara göre hareket edilir.

İnsan bir emanetçi olduğuna göre emaneti yerinde kullanılmalı, emaneten verilen şeyleri korumalı ve bu hususta hep Sahibinin izni ve rızası dairesinde hareket etmeli ki öbür âlemde onları bâkî bir şekilde geriye alabilsin.

Bir kere daha tekrar edelim: Ne servet ne zenginlik ne zekâ ne de ilim insanda gurura sebep olmamalıdır. Çünkü bunların hepsi onda bir emanettir. Bu açıdan, eğer Cenâb-ı Hak tecellî yönüyle "Bana ait olan şeyleri verin!" deyiverse,

insan açıktaki kalacaktır. Bir zaman bir dünya hakkında boş atıp tutan bir askere –latife olarak– şöyle demiştim: “Palaskanın üzerinde o gücün damgası var. Matara, kasatura, elbise ve hatta silâhında onların mührünü taşıyorsun. Şimdi eğer o güç ve kuvvet: ‘Bana ait şeyleri ver!’ dese sen çırılçıplak kalmayacak mısın?”

Fanilere karşı böyle bir durum mutlak olmayabilir ama, Allah’a karşı insanların durumunun böyle olduğu muhakkak ve mutlak. Mevlâ-i Müteâl, zerrelerinden, sahip olduğu en son noktaya kadar her şeyi sana bedava vermiştir. Bu itibarla da Allah’ın insan üzerindeki ihsanlarını gurur vesilesi yapmak, O’na karşı nankörlük olur.

Evet, insan asla gururlanmada haklı olamaz. Eğer elinde olmayarak gururlanıyorsa, gururunun, aklî ve mantikî olarak izalesine çalışmalıdır. Şayet zorlanıyorsa, Allah’a çok teveccüh etmeli ve mutlaka her şeyi O’ndan bilmeye kendini alıştırmalıdır.

PEYGAMBERLİK LİYAKATA DAYALI İLÂHÎ BİR İHSANDIR

Soru: Peygamberlerin gönderilmesinin hikmeti ve onların gönderilmelerini zarurî kılan sebepler nelerdir?

Bir arı kovanının ana arıya ihtiyacı olduğu gibi beşer de peygambere muhtaçtır. Peygamber olmadan beşer ne ferdî ne ailevî ne de içtimaî hayatını anlamlı kılamaz. Zira peygamber özel donanımlı bir insan olarak Allah (celle celâluhu) ile insanlar arasında bir elçi, insanların Allah yolunda rehberi, Allah'ın da insanlara karşı elçisidir. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bizim önümüzde Hakk'a götüren bir rehberdir. O, bize Hakk'a vâsıl olma yol, âdâp ve erkânını gösterek yürüdüğü yolu yürüyeceğimiz şehrah hâline getirdiği gibi, aynı zamanda maksud ve murad-ı ilâhîyi bize intikal ettirmek üzere de Allah'ın bir resûlüdür. Kulluğu itibarıyla içimizden çıkar, Hakk'a gider, elçiliği itibarıyla Hak'tan döner, Hak ile halkı bir eder. Halkın içinde bulunur fakat Hak'la beraber olur.

Her fitrat, ancak çok sâfî ruhlarda olabilecek bu durumu ihraz edemez. Âyet-i kerimenin ifadesiyle Allah, meleklerden de, insanlardan da bir kısım pak ve nezih kimseler istifa eder, seçer ve onları önemli misyon için ihtiyar buyurur.²²² Nübüvvet, iktisab (kazanılarak elde) edilmez, o, Allah

²²² Bkz.: Hac sûresi, 22/75.

tarafından bir mevhibe olarak verilir. Bir kendini bilmez ve aldanmış: “Feylesof, peygamberden büyüktür. Çünkü feylesof meseleleri çalışarak bulur. Peygamber ise çalışmadan yapar, Allah’tan alır.” demiştir ki, bu onun hezeyanıdır...

Her peygamber, tertemiz ve nezih bir fitrattır. Meselâ Efendimiz’i ele alalım. Kendisine kırk yaşında peygamberlik gelmiştir. Fakat O’nun kırk yaşına kadar yaşadığı nezih hayatı âdetâ peygamberliğin temel taşları ve altyapısı gibidir. Vakanüvis, O’nun yirmi beş yaşında iken Hz. Hatice’nin karşısındaki durumunu bize naklederken şöyle der: “*Meysere kendisine Hz. Hatice’nin talebini ilettiğinde Resûl-i Ekrem buram buram ter dökmüştü.*” Evet, Allah Resûlü, iffetsizliğin hükümferma olduğu bir devirde kaşını kaldırıp da bir kadının yüzüne bakmamıştı. Evvel ve ahir sorgulanabilecek olumsuz hiçbir davranışı olmamıştı. Keza O’nun, hiç mi hiç yalanı duyulmamıştı.

Bu İstikamet Âbidesi’yle alâkalı Mugîre İbn Şu’be Müslüman olmadan önce başından geçen şöyle bir hatırasını anlatır: Ebû Cehil ile beraber bir yolda yürüyorduk. Bir aralık Peygamberimiz karşımıza çıktı. Biz çakırkeyf bir lâubalilik içindeydik. O, ciddî bir sekine ve vakarla bize yaklaştı. Kendisine yakışır bir eda ile bize hakkı anlattı. Bunun üzerine Ebû Cehil, “Senin peygamber olduğunu kabul etsek zaten dinine girer arkandan yürürdük. Seni kabul etmiyoruz!” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü ayrıldı ve gitti. Sonra benimle baş başa kalan Ebû Cehil bana şöyle dedi: “O’nun getirdiği haberlerin hepsi doğru. O yalan söylemez. Çünkü şimdiye kadar hiç yalanına şahit olmadık. Fakat Abdülmuttalipoğulları, ‘Sikâye bizden, sidâne bizden, rifâde bizden’ diyorlar; bir de kalkıp ‘Nübüvvet de bizden.’ derlerse ben buna dayanamam.”²²³

Evet, Resûl-i Ekrem, nübüvvetten evvel de bîhemta bir elmastı. Nübüvvet O’na semavî ayrı bir derinlik ilâve ederek

²²³ İbn İshak, *es-Sîre* 4/191; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/255-256.

âdetâ O'nu bir kez daha saykıllamıştı. Yani bu muhteşem varlığa, vahiy gelmiş; O bu sayede mehbit-i vahy-i ilâhî olmuştur. Alâ meratibihim diğer nebilerin durumu da aynıdır. İşte bu tertemiz âli ruhlar Allah ile münasebet kurmuş, Allah da onları büyük bir vazife ile şereflendirmiştir.

Bu mevzuda sübjektif bir şey arz etmek istiyorum: Sizin içinizde de kalbi ilhama mazhar olanlar vardır. Meselâ bunlar, yarın başına gelecekleri, gelme sırasına göre keşfen veya müşâhedeten veya uyku ile uyanıklık arasında keşfederler. (Ben öyle hüsnüzan ediyorum. Bu tür Hak dostları daima olmuştur ve olacaktır.) Ancak bu, herkes için söz konusu değildir. Bu saf kalan ve saflaştırılanlara has bir mazhariyettir. Bunlar dün olduğu gibi bugün de vardılar ve mazhar oldukları şeyler de nübüvvet ve mucizenin bir gölgesidir. Bunun adı vilâyet, ondan zuhur eden de keramettir. Bunlar birer ihsan-ı ilâhîdir ama hep liyakate terettüp etmektedir. Kişinin liyakati olur, tezkiye-i nefis eder, kalbini daima berrak ve duru tutar, günahlardan olabildiğine kaçınırsa ki bu da bir mânâda “tehannüs”tür. Cenâb-ı Hak da onu özel mevhibelerle serfiraz kılar.

Şimdi içimizde böylesi bir terakkiye mazhar olmayan kimseler, “Niçin bunlar seçilmiş?” diyemezler. Çünkü bu, liyakate terettüp eden bir mazhariyettir. Bu mesele biraz daha derinleştirilip katre-umman tahayyüllerine girilebilse karşımıza nübüvvet çıkar. Evet, nebi, gölgesiz, doğrudan doğruya semadan gelen vahye sinisini açar, ona mazhar-ı tam olur ve her şeyi apaçık görür. İşte nübüvvet mazhariyeti!

Herkes bu durumu ihraz edemediği için bir adı da “Mustafa” (seçilmiş, ihtiyar edilmiş) olan Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) ve diğer seçkinler, insanlarla Allah arasında birer vesile ve vasıta olarak vazife görmektedirler. Ehlullah menkıbelerinde, insanın, tasaffi ederse Resûl-i Ekrem'le doğrudan doğruya münasebet kurabileceği söylenir. Nitekim

Allâme Süyûtî, Efendimiz'le yetmişen fazla yakazaten görüş-tüğünü dile getirmektedir.²²⁴ Hatta ehlullahtan öyleleri vardır ki, “Ben bir an Allah Resûlü'nün huzurunda bulunduğumu hissetmezsem ölürüm. Ben, O'ndan her an hayat alıyor, hayatımı O'nun işaretlerine göre tanzim ediyorum.” demektedirler. Vâkıa, Allah Resûlü, “Size iki şey bırakıyorum, onlara sımsıkı tutduğunuz zaman dalâlete gitmezsiniz. Bunlar, Kitabullah ve Sünnetimdir.”²²⁵ buyurarak işaretini verip gitmiştir. Elde Şeriat-ı Garrâ vardır. Ancak bununla beraber o büyük kâmetler, öylesine kurb-u huzura müşerref olmuşlardır ki, bir lahza orada bulunmadıklarını hissettiklerinde mahvolacaklarını zannetmektedirler. Bazıları ise bu huzurda olmadıklarını hissettiklerinde, “Huzuru ihlâl ettik, ters düştük!” diyerek kalkıp boy abdesti almaktadırlar.

Evet, işte böylesine müterakki ve Resûl-i Ekrem'in (aley-hissalâtü vesselâm) münasebettarı kimseler de vardır. Bunlar olmazsa, âlem başka âlem olur. Bu bir hâl, keyfiyet, çap ve ağırlık meselesidir ve bunu madeni bakır olanlar değil, bîhemta elmas olanlar anlar.

²²⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb* 4/54; en-Nebhânî, *Câmiu kerâmâtî'l-evliyâ* 2/158.

²²⁵ Tirmizî, *menâkıb* 77; Muvatta, *kader* 3.

BESMELESİZ VE HAMDELESİZ İŞLER NETİCESİZDİR

Soru: “Bismillâh ile başlanmayan her önemli iş güdüktür (hayrı hesiktir).”²²⁶ hadisi ile “Elhamdülillâh ile başlanmayan her önemli işin de hayrı eksiktir.”²²⁷ hadisinin vech-i tevfiği nedir?

Metinleri birbirine benzeyen bu iki hadis-i şerifin bazı rivayetlerinde aynı mânâlara gelen farklı kelimeler kullanılmıştır. Bazı lafızları itibariyle tenkide uğrayan bu iki hadis, farklı kelimelerle ashab-ı sünen tarafından da rivayet edilmiştir.²²⁸

Besmeleyle alâkalı olan rivayette hem **أَبْتَرُ** hem de **أَفْطَعُ** lafızları kullanılmıştır ki, bu iki lafız da *güdük*, *kesik*, *bereketsiz* mânâlarına gelmektedir. Yani *iş diyebileceğimiz herhangi bir şey, Besmele’yle başlanmazsa onun sonu gelmez, bereketi olmaz; başladığı gibi bereketsiz biter.*

Diğer rivayette ise, “*İş diyebileceğiniz herhangi bir şeye ‘Elhamdülillâh’ ile başlamadığınız zaman, kesik ve eksik kalır, o da sonuçsuzdur.*” buyruluyor. Sorulan mesele ise,

²²⁶ Bkz.: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi’ li ahlâki’r-râvî ve âdâbi’s-sâmi’* 2/69-70; el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn* 1/206.

²²⁷ İbn Mâce, *nikâh* 19; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 1/173; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* 6/127.

²²⁸ Bkz.: İbn Mâce, *nikâh* 19; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/359; en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ* 6/127; ed-Dârakutnî, *es-Sünen* 1/229.

“sonu gelmez” denilen işlerin biri “Besmele”yle, diğeri de “Elhamdülillâh” ile alâkalıdır. Bu durumda bir işe “Bismillâh” diyerek başlasak, “Elhamdülillâh” ile; “Elhamdülillâh ile başlasak “Bismillâh” ile başlamamış olacağız. Bunları birbiriyle nasıl telif ederiz? Öyle olmalı ki, insan hem “Bismillâh” desin, hem de “Elhamdülillâh”ı unutmasın.

Bu karışıklığı önlemek için selefın, ikisini cem eden bir âdeti vardır. Onlar hayırlı bir işe başlarken, “*Bismillâhirrah-mânirrahîm Elhamdülillâhi Rabbi'l-âlemîn*” diyerek hem Besmele hakkındaki emri hem de Elhamdülillâh’la alâkalı emri ve hükmü yerine getirmiş oluyorlardı.

Bu hadiste geçen bazı kelimelerden bir kısım ipuçları daha yakalamak mümkündür. Meselâ, “*Besmele’yle başlanmayan iş ebterdir.*” buyruluyor. Araplarda “ebter” daha ziyade nesli devam etmeyen kimseye derlerdi. Nitekim Âs İbn Vâil, Efendimiz’e o küstahça ifadesiyle ebter demişti ki, Kevser sûresi bu münasebetle nâzil olmuştu. Allah bu sûrede Efendimiz’e “*Biz sana kevseri verdik. Öyle ise sen de namaz kıl, kurban kes. Seni kınayıp ayıplayan ve hakkında çirkin söz söyleyen, ebterin ta kendisidir.*”²²⁹ buyurmaktadır. O müşrik, Efendimiz’in oğlu olmadığından dolayı, nesli devam etmeyecek mânâsına O’na “ebter” diyordu. Kelimenin bu mânâsından hareketle Besmele’yle başlanmayan bir işin devam etmeyeceğini, bir yere kadar gitse de ondan tam netice alınmayacağını anlamak mümkündür.

Besmele hakkında bildiğimiz şeyleri de düşünerek şunu söyleyebiliriz:

Bismillâh her hayrın başıdır. Hangi hayırlı iş olursa olsun, mutlaka insanın “Bismillâh” ile başlaması gerekir. “Bismillâh”, *Allah’ın adıyla* demektir. Allah’ın adıyla başlayan bir iş ise, meyveleriyle öbür âlemde de devam eder. Burada Allah adına yaptığınız şeylerden dünyevî netice alamazsanız dahi işin

²²⁹ Kevser sûresi, 108/1-3.

bereketi öbür âlemde devam edip gitmektedir. Binaenaleyh, Besmele'yle başlanmayan iş, bir yere kadar gitse de belli bir yerde kalır ve daha ileriye gitmez. Meselâ, işini, Allah adına, hasbî ve ihlâsla çalışmayan herhangi bir kimse, işini bir yere kadar götürse de sonuçta bir yerde kalır ve daha ileriye gitmez. Ancak Allah'a dayalı işlerdir ki, –burada her zaman olmasa da– öbür âlemde devam edip durur ve semereleri itibarıyla kat'iyen kesilmez. Yani onun mütemadî bir yümün ve bereketi olur.

Bunu anlamak için Hz. Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah adına, Besmeleli işine bakılması yeterlidir. Kâinatın Fâhrı, maddî hükümrânlık, nübüvvet ve kalblere hâkimiyet vaadiyle gelmiş, kalblerin sevgilisi, kafaların da mürebbi ve musarrifi olmuştur. Allah adına olduğundan dolayı da O gönüllere taht kurmayı bilmiş ve âlemin sevgilisi olmuştur. Ve O'nun hâkimiyeti dış yönüyle İsm-i Zâhir'in cilvesi olarak asırlarca devam etmiştir.

Her ne kadar yirminci asırda O'nun şahs-ı mânevî olarak tam hâkimiyeti göze çarpmıyorsa da, bir mânâda yeryüzündeki bütün sistemler Efendimiz'in getirdiği yümün ve bereketten istifade etmişlerdir/etmektedirler. Meselâ, devlet ve devletçilik adına, işçi sınıfının haklarını koruma konusunda insanlığın O'ndan alacağı çok şey olduğu gibi, kapital mevzuunun dengeli ele alınmasında da O tam bir rehberdir. Tarih boyunca O'nun getirdiği sistem –bu sistem bazen suistimal edildiğinden dolayı ifrat ve tefritlere girilse de– hep denge unsuru olmuştur. İşçi-patron münasebetini ilk defa ele alan Efendimiz'dir. İşçi-patron ilişkilerinin nasıl olması gerektiği hususunun Avrupa'ya Endülüs yoluyla geçmiş olduğu düşüncesini paylaşan bir hayli ilim adamı vardır. İhtimal O'ndan sonra, sınıflar arasında muvazene kurulamadığından dolayı kavga ve anarşiye meydan açılmış ve peşi peşine ayaklanmalar olmuştur.

Elhamdülillâh'la başlama mevzuunda bir de أَفْطَحَ tabiri vardır ki, *bitik, kesik mânâlarına gelir*. Ümmet-i Muhammed, Tevrat'ta "Hammâdûn" yani çok hamdedenler diye anlatılır.²³⁰ Efendimiz de çok hamdeden ümmetin, "Muhammed" isminde çok hamdedilen, övülen, "Mahmud" isminde övgüye mazhar, "Ahmed" isminde ziyade öven, medheden ve hamdeden bir peygamberidir. Bundan anlıyoruz ki, "Hammâdûn" olan bir ümmetle "Muhammed", "Ahmed" ve "Mahmud" olan o ümmetin Peygamber'i arasında çok sıkı bir münasebet bulunduğu gibi, bütün kitapları hulâsa eden, Elhamdülillâh ile başlayan ve namazda beş defa tekrarlanan ve Elhamdülillâh ile anlatılan ümmet-i Muhammed arasında ciddî bir münasebet var. Öyle ise bu ümmet hamdetmelidir; bu ümmetin ilk sözü hamd²³¹, Cennet'e dahil oldukları zaman son sözleri de yine hamd olacaktır.²³² Bundan dolayı burada işlerini hamd ile yürütmeyen, hamd ile başlatmayan bir insan için dünyada bu nimetler bitiverdiği gibi, ahiret adına bereketi de devam etmez.

Dünyada bu şekilde hamd etmeyenler, ahirette dirildikleri zaman, "*Hamdolsun bizi bu Cennet'e eriştiren Allah'a! Eğer Allah bizi muvaffak kılmasaydı, biz kendiliğimizden yol bulamazdık. Rabbimiz'in elçilerinin gerçeği bildirdikleri bir kere daha kesinlikle anlaşılmıştır.*"²³³ diyemezler. Esasen orada bunu diyebilmek çok önemlidir. Bunun için de dünyada "Besmele" ve "Hamdele" asla terk edilmemelidir.

²³⁰ Dârimî, *mukaddime* 2; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 10/89.

²³¹ Bkz.: Fâtiha sûresi, 1/1.

²³² Bkz.: Yûnus sûresi, 10/10.

²³³ A'râf sûresi, 7/43.

ALLAH RESÛLÜ'NÜ RÛYADA GÖRMEK

Soru: Allah Resûlü'nü rüyasında gören kimse sahabi olur mu?

Bu soruya latîfemsi bir ifadeyle cevap verecek olursak şöyle denebilir: Böyle bir kimse *rüya sahabisi* olur, hakikî sahabi olmaz...

Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) rüyada görmek, muhakkak bir hayır ve bereketin ifadesidir. Ben çocukluğumda kibleye doğru yatar, âdeta dileniyor gibi iştiyakla "Ne olur yâ Resûlallah, Seni bir rüyamda görmek istiyorum!" deyip inlediğim olmuştur. Belki aynı iştiyakı şimdi de vicdanımda hissediyordumdur..? Hissetmiyorsam demek ki kalbim pek kararlı. Cenâb-ı Hak, kalb kasvetini izale buyursun!

Efendimiz'i görmek çok mühimdir. Resûl-i Ekrem bir hadislerinde "*Beni rüyasında gören hakkıyla görmüş demektir.*" buyurur. Bazıları bu hadisi, "Efendimiz'i (aleyhissalâtu vesselâm) burada gören orada da görür; görür ve şefaatinde istifade eder. Havz-ı Kevser'inin başına gider, orada O'nun eliyle Kevser içer." şeklinde yorumlamışlardır. Bazıları da hadisi, "Efendimiz'i rüyada gören, aynıyla görmüş demektir." şeklinde anlamışlardır. Zira hadisin sonunda, "*Şeytan benim suretime giremez.*"²³⁴ buyrulmaktadır.

²³⁴ Buhârî, *ilm* 38; Müslim, *rüya* 10.

Bununla beraber ulema tarafından meselenin daha farklı yorumları da vardır. Yorumlardan biri şöyledir: Efendimiz, herkese değişik şekilde görülür. Hatta Efendimiz'i birkaç defa rüyasında gören bir kimse, O'nun farklı ruh hâletleri itibarıyla her defasında farklı suretlerle görmüş de olabilir. Meselâ, bir defasında tıraşlı bir çehre olarak, bir defasında büyük gözlü, mukavves burunlu, açık alınlı, siyah saçlı.. ve başka bir defasında da saçlarında beyazlık olarak görmüş olabilir. Bundan dolayı, "Efendimiz'i her gören onu görmemiştir." diyenler de olmuştur. İmam Rabbânî gibi bazı müdakkik ve muhakkikler, "Efendimiz'i doğru görebilmek için evvelâ O'nu Ravza-i Tâhire'de, sâniyen şemaline uygun olarak görmek gerekir."²³⁵ demişlerdir.

Vâkıa, Efendimiz'in belli bir sûreti ve şemali vardır. Allah Resûlü, orta boyludur.. iri kemiklidir.. parmakları kalındır.. âdetâ bir pehlivan tipindedir.. göbekli değildir.. göğsüyle karnı aynı hizadadır.. alını gayet geniştir.. burnunda tatlı bir kavis vardır.. yüz hatlarıyla fevkalâde sevimlidir.. dişleri inci gibidir ve hiç dökülmemiştir.. dudakları lâl ü güher gibi bir parlaklık içindedir...²³⁶ İşte İmam Rabbânî, Allah Resûlü'nün bu şekilde şemaline uygun olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak cumhur, bir kimsenin Efendimiz diyerek rüyasında gördüğü kişinin Allah Resûlü olduğunu söyleyegelmişlerdir.²³⁷ Zira bizzat Efendimiz, "Şeytan benim suretime giremez." buyurmuştur.

Allah Resûlü'nün rüyalarda farklı suretlerde görülmesi meselesine gelince, herkes O'nu rüyasında biraz mir'ât-ı ruhuna göre, biraz da altında kaldığı hâdiselerin tesirine göre görür. Kiminin mir'ât-ı kalbi dev aynası gibidir, o ona göre görür. Kimisinin mukavves bir ayna gibidir, o da ona

²³⁵ İmâm Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/112 (107. Mektup).

²³⁶ Bkz.: et-Tirmizî, *eş-Şemâil* s.32-35

²³⁷ Bkz.: Tirmizî, *menâkıb* 8; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* 6/328.

göre müşâhede eder. Bunları bir ölçüde mir'ât-ı ruh belirler. Kimisinin kalbi dupdurudur, berraktır, orası apaçık bir visal koyudur; o, böyle dupduru bir keyfiyetle görür. Kimisi de bir kısım is ve pas içindedir, böyleleri için de bu tür isler, görme-yi bulandırır.

Tekrar soruya dönecek olursak, Efendimiz'i rüyada gören değil, Saadet Asrı'nda hakikaten gören kişi sahabi olur. En makbul sahabi tarifini yapan İbn Hacer, sahabiye şu ifadelerle tanımlamıştır: *Sahabi, Efendimiz'i gören, kurb-u huzura müşerref olan, sohbet-i nebeviden az dahi olsa istifade edip Müslüman olarak vefat eden kimsedir.*²³⁸

Devr-i Risaletpenâhîyi idrak edip Müslüman olduğu hâlde Efendimiz'i görmeden şehit olmuş bazı kimseler vardır ki, ashab-ı kiram onları sahabi saymamışlardır. Bu sebeple sahabi olabilmek için Allah Resûlü'nü bizzat görmek şarttır.

Dahası, bir kimse, değil rüyada, temessül etmiş olarak bile Efendimiz'i görse, sahabi olmaz. Meselâ Hâfız Süyûtî, Allah Resûlü'yle yetmişin üstünde temessülen görüştüğünü ifade etmektedir.²³⁹ Süyûtî, bir ruh degajmanıya (ruhun bedenden infisaliyle) doğrudan doğruya Efendimiz'le buluşma temin ettiğini ve açıktan açığa konuştuğunu dile getirmektedir ki, bu bir rüya değildir. Bu, ruh âlemine ait bir şey de değildir. Belki hakikat-i Ahmediye ile Süyûtî'nin hakikati yüz yüze gelmiştir. Buna rağmen Hâfız Süyûtî sahabi değildir. Pek çok kimse Süyûtî gibi temessülen Efendimiz'i görmüştür.

Bunlardan biri de Hallac-ı Mansur'dur. Hallac bir müşâhedesini şöyle anlatır: *Kürsüde "Benim şefaetim, ümmetimin günah-ı kebâir işleyenleredir."*²⁴⁰ hadisini okurken aklından şöyle bir şey geçti: "Yâ Resûlallah, niye himmetini dün

²³⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe* 1/7.

²³⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb* 4/54; en-Nebhâni, *Câmiu kerâmâti'l-evliyâ* 2/158.

²⁴⁰ Tirmizî, *kıyâmet* 12; Ebû Dâvûd, *sünnet* 21; İbn Mâce, *zühd* 37.

tutuyorsun? Küfür işleyenlere de şefaath ederim, demiyorsun da sadece günah-ı kebâir işleyene şefaath ederim diyorsun?” O esnada Resûl-i Ekrem karşımda temessül etti. Başımдан sarıgımı açtı, boynuma doladı ve şöyle buyurdu: “Zannediyor musun ki söylediğimi Ben söylüyorum? Bunu başınla öde!”

Evet, ehl-i tahkik, Hallac’ın idamına bu hâdisenin sebebiyet verdiği kanaatindedirler. Daha niceleri Efendimiz’i bu şekilde temessülen görmüştür ki, Şah Veliyyullah, İmam Gazzâlî ve İmam Rabbânî’nin kitaplarında sık sık bahsettiği âlem-i misal, eşyanın semboller hâlinde görünmesi, insanın hakikatının de bir sembol hâlinde görünmesidir ki, biz bunların hepsine “temessülât” diyoruz.

Hâsılı, Efendimiz’i rüyasında veya temessülen gören bir kimse sahabi olmaz. Sahabi olabilmek için on dört asır ötede yaşamak gerekir. Ancak sahabinin arkasında olunabilir ki, o da bu asırda din-i mübîn-i İslâm’a hizmetle mümkündür. Allah (celle celâluhu) bizi mazhariyetlerimizin şükrünü edaya, selef-i sâlihîne karşı da saygı ve vefaya muvaffak kılsın!

İNSAN ŞUURALTIYLA ÖLÜR, ŞUURALTIYLA DIRİLİR

Soru: İmanlı olarak gitmek yaşayışa bağlı mıdır, yoksa son an meselesi midir? Takva dairesi içinde yaşayan bir kimse son anda imansız olarak gidebilir mi? Ya da bunun tersi olabilir mi? Olursa bunlar istisna mıdır?

Kur'ân ve Sünnet'in beyanları içinde, insanın imanlı gitmesine sebep ve vesile olarak; Müslüman olarak yaşamak, Müslümanca düşünmek, Müslümanlık çizgisinde bulunmak gibi esaslar beyan edilmiştir. Meselâ, “Başka değil, Müslüman olarak ölmeye bakın!”²⁴¹ âyet-i kerimesiyle, zayıf da olsa “Nasıl yaşıyorsanız öyle ölürsünüz, nasıl ölürseniz öyle dirilirsiniz.”²⁴² hadis-i şerifi bu hakikat etrafında ortaya konmuş esaslardır. Hatta denebilir ki insan, şuuraltıyla ölür, şuuraltıyla dirilir ve ona göre de mükâfat görür.

Bir insan, ruh ve dimağını dünyada ne ile doldurduysa, neyin peşinde koşuyorsa, neyi aziz tuttuysa, neyi gönlünde en mutena yere oturttuysa, buradan göçüp giderken de öyle gidecektir. Tıpkı uyuyan bir insanın, şuuraltı müktesebatının tesirinde konuşup düşünmesi ve ona göre hareket etmesi gibi, ahirette o, bu kazanımıyla yeni bir varlığa erecektir. Evet,

²⁴¹ Bakara sûresi, 2/132.

²⁴² Aliyyülkârî, *Mirkâtü'l-mefâtiḥ* 1/332, 7/375, 8/431.

burada ruh âlemine ait mekanizmalar nelerle teşhiz edilmişse, öteye de onlarla gidilecektir.

Bundan yedi-sekiz asır evvel yaşamış, dört mezhebin fıkhını çok iyi bilen, tefsirinde dört mezhebin fıkhına da ağırlığına yer veren Malikî mezhebinin o dev imamı İmam Kurtubî, “*et-Tezkire fi ahvâli’l-meutâ ve umûri’l-âhire*” isimli eserinde şöyle demektedir: Devrimizde biz öyle kimselere şahit olduk ki, bunlar, nasıl bir hayat yaşamışlarsa vefat ederken gözlerini o hayata ait mülâhazalarla kapamışlardır. Meselâ birisi “Samanı getirin. Hayvanlara ot verin. Merkepleri dışarıya çekin!”, başka birisi: “Şu çocuğuma bakın. Ben biraz raks edip eğlenmek istiyorum.” diyorlardı.

Evet, insan burada ne ile ömrünü geçirmişse, giderken de onunla gidecektir. Bu sebeple insan, burada ruh ve dimağını iyi şeylerle meşbu kılmaya bakmalıdır. Vâkıa bunlar birer sebep, tabiri caizse birer şart-ı âdi ve Cenâb-ı Hak’ın sonsuz lütfunun imdadımıza yetişmesi için sadece birer davetiyedir. İhtimal Kur’ân-ı Kerim de, “*Müslüman olarak ölmek dışında başka türlü ölmemeye çalışın!*”²⁴³ derken bu hakikati dile getirmektedir.

Bununla beraber, Cenâb-ı Hak, takva dairesi içinde yaşayan bir insanın elinden –hafızanallah– bütün sermayesini alıp onu baş aşağı götürse de O’na kimsenin bir şey demeye hakkı olamaz. Fakat âdet-i ilâhî ve rahmet-i sübhânî açısından Allah Teâlâ’nın şimdiye kadar böyle bir şey yaptığını da bilmiyoruz. Firavun, hayatının en son dakikasına kadar firavunca bir hayat yaşamış ve suyun altında, orada dahi yeneemediği tereddütlerle boğulurken imansız olarak gitmiştir. Öte yandan küçük bir iman eseri ve iman reşhasıyla ona yürümüş bir insan da Cennetlere yükselmiştir. Allah Resûlü böyle birini hadis-i şeriflerinde şöyle anlatırlar:

²⁴³ Bakara sûresi, 2/132.

Sizden önceki devirlerde yaşayan bir adam, doksan dokuz kişiyi öldürmüş, sonra, “Buranın en büyük âlimi kimdir?” diye sormuştu. Ona bir rahip gösterilmişti. Bunun üzerine o da rahibin yanına giderek ona, “Doksan dokuz adam öldürdüm, tevbe etsem kabul olur mu?” diye sormuştu. Buna karşılık rahip ise, “Tevben kabul olunmaz!” deyince onu da öldürmüş ve sayıyı yüze yükseltmişti. Daha sonra da oranın en büyük âlimini sorup soruşturup ona giderek:

“Ben yüz adam öldürdüm. Tevbe etsem kabul olur mu?” demişti.

Âlim ise ona: “Evet, senin tevbe etmene kim engel olabilir ki? Ancak filân yere git, orada Allah Teâlâ’ya ibadetle meşgul olan insanlar var; onlarla beraber sen de Allah’a ibadet et ve onlarla ol!” tavsiyesinde bulunmuştu.

Bunun üzerine bu adam yola çıktı ve yarı yola vardığında da öldü. Rahmet melekleri de azap melekleri de bir araya geldi ve onun durumunu gördüler.

Rahmet melekleri: “Bu adam candan tevbe ederek buraya geldi.”

Azap melekleri ise: “Bu kimse hiçbir iyilik yapmamıştır...” şeklinde mukabelede bulundular.

Derken arkadan insan kıyafetinde bir başka melek bunların yanına gelerek onlara şöyle dedi: “İki belde arasındaki mesafeyi ölçünüz. Hangi tarafa daha yakın ise adam o tarafa aittir.” Bunun üzerine mesafe ölçüldü. Adamı varacağı yere daha yakın buldular.. ve adam rahmet meleklerine teslim edildi.²⁴⁴

Evet, âdet-i ilâhî hep bu istikamette cereyan etmiştir. Binaenaleyh bizler, Cenâb-ı Hakk’ın kulları olarak her zaman O’nun âdet-i sübhânîsine ve rahmetine sığınmalıyız. Aksi takdirde Cenâb-ı Hakk’ın hakkımızda adaletle hüküm vermesi

²⁴⁴ İbn Mâce, diyât 2; Ahmed İbn Hanbel, el-Müsne'd 3/20.

çok defa aleyhimizde olabilir. Vâkia O, her zaman hayrın şer-re rüçhaniyeti cihetiyle hükmetmektedir ama, yine de bizler tir tir titremeliyiz. Allah, bazen bir hayırla insanı affeder, bazen de etmez. O Yüce Yaratıcı'dan dileğimiz, bizi ötede hizlan ve hüsrân içinde bırakmasın...

Bazen de şöyle bir durum olabilir. Bir insan hayatının sonuna kadar iyi yaşar, –hadisin ifadesiyle– mü'min olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür. Veya kâfir olarak doğar, mü'min olarak yaşar, kâfir olarak ölür.²⁴⁵ Bunlarda da yine mü'minin, iman ve mârifetinin, Cenâb-ı Hakk'a karşı kulluğunun, sebebiyet cihetiyle tesiri önemlidir. Evet, bir insan bazen günahlara girebilir, fakat onun içinde öyle bir vefa hissi vardır ki, bu his onu kurtarabilir. Nuayman'ı düşünün. O, ashabdan bir zattı. Müslüman olduktan sonra da uzun zaman zararlı meşrubatı bırakmamıştı ve yasak edildiği hâlde ara sıra içiyordu. Bu sebeple kendisine pek çok defa ceza verilmişti. Yine böyle bir had esnasında sahabinin biri ona sebetme diyeceğimiz uygun olmayan sözler söylemişti. Bunu gören Allah Resûlü, kaşlarını çatarak rahatsızlığını izhar etmiş ve şöyle demişti: “*Susun! O, Allah ve Resûlü'nü çok sever.*”²⁴⁶

İhtimal Nuayman, bu haram meşrubatı içse de içindeki muhabbet-i ilâhî çok defa onu vicdan azabı içinde bırakıyordu. O, bu günahı işledikten sonra kim bilir nasıl sızlayıp feryad u figan ediyordu. Kim bilir ²⁴⁷ *إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ* fehvâsınca onun yerine ne güzel haseneler işliyor ve bu haseneler, onun seyyielerini alıp götürüyordu. Aslında hepimizin pek çok seyyiesi vardır. Ancak, çok defa bu seyyielerimizden dolayı Rabbimiz bizi muaheze etmiyor. Bizler, bununla O'nun rahmetinin enginliğini duyuyor ve O'na hamd ü

²⁴⁵ Tirmizî, *fiten* 26; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/19.

²⁴⁶ Buhârî, *hudûd* 4-5; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/381, 9/246.

²⁴⁷ Hüd sûresi, 11/114.

senalarla yöneliyoruz. Bu itibarla her mü'min, diğer mü'min kardeşleri hakkında, "Kusur işleyip günaha girdi. Rabbim onu da Nuayman gibi affeder. Çünkü içinde iman ve muhabbet var." duygu ve düşüncesi içinde olmalıdır.

Evet, bazen Cenâb-ı Hak, kulunun bazı kusur ve seyyiyesine bakmadan, onun güzel tarafını değerlendirir ve onunla o kulunu affeder. Bununla alâkalı şöyle latîf bir misal daha verebiliriz: Hz. Ömer, öyle bir insandır ki O, kendisi gibi, –Efendimiz'in dilinden tanıdığımız ölçülere göre ifade ediyorum– binlerce kişiyi de arkasına alıp, Cennetlere götürecektir. Hz. Abbas, işte bu Hz. Ömer'i vefatından sonra rüyasında çok görmek ister. Ancak onu altı ay sonra rüyasında görebilir. Koca halife, Hz. Abbas'a "*Hesabı ancak bitirebildik!*"²⁴⁸ der.

Çok mevsuk olmamakla beraber başka latîf bir vak'ada ise şu hususlar anlatılır: Cenâb-ı Hak, herkesi Cennet nimetleriyle serfiraz kılmada işi bir vesileye bağlar. Bu cümleden olarak, İran'ın içlerine giren, dahası ta Aral gölü önlerine kadar İslâm orduları sevk eden ve kılı kırk yararcasına Müslümanlığı yaşayan, çok defa sabahlara kadar âh ü efgân eden, her zaman ölüme hazır bulunan ve daima "Dostlar ülkesine bir sürgün!" deyip bekleyen, dünyada iken ahireti yaşayan, işte bu Hz. Ömer'e kendisinin af vesilesi sorulduğunda o şöyle der: Çocuğun biri elindeki kuşa eziyet edip onu hırpalıyordu. Ben de oradan geçerken çocuğa beş-on kuruş verip kuşu aldım ve onu azad ettim. Bana dendi ki, "Seni bu yüzden bağışladık!"

Evet, insanın hangi küçük şeyle bağışlanacağı hiç belli olmaz. Yanlış anlaşılmasın –hâşâ– Hz. Ömer'in hasenatı yok değildi. Ancak onun bağışlanma ufkuna ulaşmasına bu hareketi vesile olmuştu.

²⁴⁸ Bkz.: Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-ı Yâr-ı Güzin* s.183.

Harun Reşid'in zevce-i mükerreme ve muhteremesi Zübeyde Hatun, hayatı boyunca pek çok hayır ve hasenatta bulunmuş, hususiyile de Arafat ve Müzdelife'ye kadar, hacıların ihtiyaçlarını giderebilmeleri için çeşmeler yaptırmış bir hayır âbidesidir.²⁴⁹ Vefat ettikten sonra Cennet-i Firdevs'te oturduğu görülür ve kendisinin başışlanma ufkuna ulaşmasına vesile olan şeyin ne olduğu sorulur; o şöyle der: Bir gün meşru dairede yanımda bir çalgı çalınıyordu. Bu esnada ezan-ı Muhammedî sesi duyuldu. Ben, hemen müziği kesmelerini ve ezanı dinlememiz gerektiğini söyledim. İşte bu hareketimden dolayı aff-ı ilâhîye mazhar oldum.²⁵⁰

Bunun gibi selef-i salihînden daha niceleri böyle küçük şeylerle Cenâb-ı Hakk'ın af ve mağfiretine mazhar olmuş, kanatlanmış ve Firdevs'e uçmuşlardır. Binaenaleyh, bazen bu kadarcık küçük bir şeyle Cenâb-ı Hak, çok kötü yaşamış bir kimsenin yolunu neticede çevirip iyiye doğru götürür ve meyillerinin fenalık istikametinde tesirine meydan vermez. Aslında hepimizin hayatında, yaşanmış bu tür kareler pek çoktur. Meselâ, düşünün ki bir insan, Allah'ın razı olmayacağı bir mekâna gitmeye niyet edip yola çıktı. Şayet oraya gitse, kendisi gitmeyi dilediği için Allah onun istediği şeyi yaratacak, o da o günaha girecekti. Buna itiraz da edemeyecekti. Çünkü kendisi istemişti, tabiri caizse o günaha dilekçe vermişti. Cenâb-ı Hak da bu dilekçeyi kabul etmişti. Bu arada bu insanın içinde bir sadakat hissini kabul edelim. Tefsirciler, ²⁵¹ فَادْكُرُوْتِيْ اَدْكُرْكُمْ وَاَشْكُرُوْا لِيْ وَلَا تَكْفُرُوْنَ âyetini şöyle tefsir etmektedirler: “Siz geniş ve rahat zamanınızda Beni anın ki, Ben de kayacağınız zamanda sizi anayım.” Yani siz dünyada Beni anın, Ben de sizi Sırat'ta anayım. Siz iyi zamanda ellerinizi açıp Bana dua edin, Ben de yanlışı bir yere doğru gittiğinizde size mâni olayım.

²⁴⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* 10/277; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân* 2/314.

²⁵⁰ Bkz.: Halil İbn Şâhîn, *el-İşârât* s.871.

²⁵¹ Bakara sûresi, 2/152.

Şimdi sadakatle yaşamış bu insan, Allah'ın razı olmayacağı bir mekâna niyet edip giderken, Allah o kişinin karşısına bir dostunu çıkarıyor ve o dostu onu alıp hayırlı bir yere götürüyor. İşte bu, Cenâb-ı Hakk'ın atâsıdır. Allah, kulunun oraya gitmesini istememiş ve onu bir mü'min kardeşiyle bu şeyden alıkoymuştur. İşte buna atâ-i ilâhî denmektedir. Bu, fevkalâdeden bir durumdur. Öyle ki işte burada bütün sebep ve müsebbepler ters yüz olmuştur.

Sözlerimizi şu duayla noktalayalım: Ey bizim Kerîm Rab-bimiz! Bize hidayet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz bağış bol olan Vehhâb Sensin.²⁵² Sen, Kendine teveccüh edenleri kaydırmayacağına dair söz verdin. Sen vaadinde hulfetmezsin.²⁵³ Seni bulduktan sonra kalbimizi kaydırma.²⁵⁴

²⁵² Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/8.

²⁵³ Âl-i İmrân sûresi, 3/194.

²⁵⁴ Âl-i İmrân sûresi, 3/8.

DUA NEDİR?

RABBİMİZ'E NASIL DUA EDİLİR?

Soru: Dua nedir? Rabbimize nasıl dua edilir? Belli zamanlarda duanın daha fazla kabul edildiği, ayrıca duadan sonra rahmânî bir ürperiş, haşırma gibi şeyler duanın kabul edilmesinin işaretleridir deniyor, doğru mudur?

Dua, Rabbimiz'e karşı yapılan çok sırlı, gizli ve kudsî bir ubûdiyettir. Evet o, en hâlis bir kulluk tavrıdır. Dua, insanın ihlâs ve samimiyetle Rabbisine yönelip O'ndan bir şeyler dilemesi hâlidir. Kur'ân-ı Kerim, "Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakıным. Bana dua edenin duasına icabet ederim."²⁵⁵, "Bana dua edin ki size icabet edeyim."²⁵⁶, "Duanız olmazsa Allah indinde ne ifade edersiniz ki!"²⁵⁷... gibi âyet-i kerimelerle duanın ehemmiyetini dile getirmektedir. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ümmetine dua etmeleri mevzuunda sık sık tavsiyelerde bulunur ve kendisi de hayatı boyunca yaptığı mübarek dualarla, ondan hiç dûr olmaz. Hatta Peygamber Efendimiz'in yaptığı dualara bakıldığında O'na "O, bir dua adamıdır." demek de mümkündür.

²⁵⁵ Bakara sûresi, 2/186.

²⁵⁶ Mü'min sûresi, 40/60.

²⁵⁷ Furkan sûresi, 25/77.

Bu kadar tahşidatla anlatılan dua, mü'minin hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Dua ile Rabbine ellerini kaldıran bir kul, âdeti O'na şöyle demektedir: Esbap bütün bütün sukût edebilir. Tabiattaki hâdiselerin hiçbir tesiri olmayabilir.. ve kimse bana el uzatıp, dertlerime derman olmayabilir. Ben her zaman sesimi duyan, soluklarımı işiten ve bana şah damarından daha yakın olduğunu ihtarla bana yakınlığını hatırlatan, sonra da duama icabet edeceğini vaad eden ve vaad ettiği şeyleri yapmaya gücü yeten, söz verip de ne yapayım gücüm yetmedi demeyen, O Yüceler Yücesi Zât'a ellerimi kaldırdım ve O'na dua ediyorum.”

Kul, duasıyla, görmese bile, âsârıyla gördüğü Allah'a O'na hitap edecek kadar bir kurbet hissiyle yönelir. Biz, güneşe uzak olduğumuz gibi O'ndan da uzak olabiliriz. Ancak O, tıpkı güneş gibi rahmetinin şualarıyla her zaman başımızı okşamakta, her hâlimize nigehbân bulunmakta ve Kendisine açılan elleri boş çevirmemektedir. Evet O, kuluna kendi anne ve babasından daha şefkatlidir. Allah Resûlü bu hakikati etrafındaki sahabilerine şöyle bir tabloyu göstererek anlatmaktadır:

Bir savaş sonrası esirler arasında çocuğunu arayan bir kadın, çocuğunu bulmak için sağa sola koşuşturup durmaktadır; koşuşturup durmakta ve kendi çocuğu diye bazı çocukları alıp bağrına basmaktadır. Kendi çocuğu olmadığını görünce onu da bırakıp aramasını sürdürmektedir. Arayan bulur fehvâsinca nihayet o da çocuğunu bulur, onu bağrına basar ve koklamaya durur. İşte o esnada Allah Resûlü, sahabilerine bu tabloyu gösterir ve “Şu anneyi görüyor musunuz? O, bağrına bastığı bu çocuğunu hiç Cehennem'e atar mı?” der. Ashab cevaben, “Atmaz yâ Resûlallah.” derler. Bunun üzerine Allah Resûlü de, “Allah kullarına karşı o anneden daha merhametlidir.”²⁵⁸ buyurur.

²⁵⁸ Buhârî, edep 18; Müslim, tevbe 22.

Sorudaki “*Rabbimiz’e nasıl dua edilir?*” meselesine gelince, özetle şunları söyleyebiliriz: Dua ederken, *evvelâ* Cenâb-ı Hakk’ın kabul edeceğine gönülden inanarak ve ciddî bir itminan içinde dua edilmelidir. “Olsa da olur, olmasa da olur” veya “Falan şeyi bana verir misin yâ Rabbi?” şeklinde dua edilmemelidir. Çünkü Allah’ın hazinesi çok geniştir ve O’nun her şeye gücü yeter. İsterse bir an ve bir lahzada gedayı sultan eder. Onun için dua ederken himmetler âlî tutulmalı ve O’ndan yüce şeyler talep edilmelidir. Meselâ, Allah’tan Cennet yerine Firdevs istenmelidir. İşte bu şekilde dua etmeyi bize Allah Resûlü öğretmektedir.²⁵⁹

Sâniyen, biz, istediğimiz şeyleri yerine getirir diye Allah’ın kudret ve kuvvetini kabul ediyoruz. Yine biz, “Cennet gibi bir âlemi hazırlamasına O’nun gücü yeter.” diyor ve O’ndan Cennet’i istiyoruz. Bu, sadece dua etmek ve birine hâlimizi arz etmek değildir, bu, derin bir arzuhâl ve bu arzuhâl içinde Cenâb-ı Hakk’ın bütün evsâf-ı kemaliyesi ve esmâ-i hüsnâsıyla ifade edilmesi demektir. İşte böyle bir dua, hâlis bir ubûdiyettir ve kat’iyen reddedilmez.

Ayrıca dua ederken insan gevşek durmamalı, özenerek dua etmelidir. Hani camilerin önünde dilencilik yapan insanlar vardır; onlar, bazen öyle içli laflar ederler, öyle gönülden isterler ki, insan mutlaka onlara bir şey verme zarureti hisseder. İşte bizler de kul olarak Rabbimiz’e öyle yalvarmalıyız ki, bu yalvarışlar Rabbin rahmetini ihtizaza getirsin. Bazı insanlar, yapmış oldukları bu içli yalvarışlarla kurtulmuşlardır. Meselâ, birisi aşkla coşunca, “Yâ Rabbi! Kendimi biliyorum. Ben bu amelimle Cennet’e zor girerim ama Sen lütfedersen olur. Beni Cehennem’e de koysan, Sana öyle tutkunum ki, ben oradakilere de hep Seni anlatırım!” Bir başka Hak âşığı ise şöyle der: “Yâ Rabbi! Ben Sana baktım, bir de kendime baktım. Bana günahlar yakışmıyor ama Sana af öyle yakışıyor ki!”

²⁵⁹ Bkz.: Buhârî, *cihad* 4; İbn Hibbân, *es-Sahih* 10/471-472.

Evet, bu tür yürekten ifadeler rahmeti ihtizaza getirir ve Cenâb-ı Hak da Kendine yakışanı yaparak bu duaları onların affına vesile kılar.

Duada böyle hâlis bir ubûdiyet ruhundan ötürüdür ki, insanlar, hiçbir zaman duadan dûr olmamalıdır. Allah mut-laka insanların sesini duyar ama onlar, bazen yanlış şeyler isterler, Allah da o istedikleri şeyi vermeyip haklarında daha hayırlı olanı lütfeder. Bediüzzaman'ın ifadesiyle kul, bir erkek evlâdı ister, Allah ona Hz. Meryem gibi onun için daha hayırlı olacak bir kız evlâdı verir.²⁶⁰ Evet, İmrân ve hanımı Allah'tan bir erkek evlâdı istemişlerdi. Allah, onlara Hz. Meryem'i vermişti.²⁶¹ Hz. Meryem, beş-altı asır insanlığın yarısına yakınıni tenvir edebilecek büyük bir hakikati içinde mayalamış ve Hz. Mesih'i dünyaya getirmişti. Hz. Mesih, aynı zamanda Efendimiz'e giden yolları açmış ve Allah Resûlü'nün imamlık yaptığı Peygamberlik cemaati içinde, o cemaatin müezzinlik vazifesini üstlenmişti. Aynı zamanda Hz. Mesih, ahir zamanda da ruh, mânâ ve hakikat olarak ahlâken Muhammedîlik ile omuz omuza verecek ve din-i mübîn-i İslâm'ın şehbal açmasında yardımcı olacaktır.

İşte Hz. Meryem böyle bir insana annelik yapmıştır. Binaenaleyh biz de bazen dua ederiz ama Cenâb-ı Hak istediğimizi vermez, hakkımızda hayırlı olanı verir. Evet, Mevlâna ifadesiyle akıllı, O'na ve O'nun emirlerine ve icraatına kurban etmek lâzımdır.²⁶² Nitekim akıllı, O'nu anladığı nispette kıymetlidir. O'nu anlamayan akılda hayır yoktur. Rabbim, Kendisini idrak akılla bizleri şereflendirsin.

Bir de soruda “*Dua ettikten sonra insanda bir ürperti ve hapşırma gibi şeyler duanın kabulüne vesile midir?*” diye

²⁶⁰ Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.341 (Yirmi Dördüncü Mektup, Birinci Zeyl, Üçüncü Nükte).

²⁶¹ Bkz.: Âl-i İmrân sûresi, 3/35-37.

²⁶² Mevlâna, *Mesnevî* 4/483.

soruluyor. Ben, Kitap ve Sünnet'te böyle bir şey görmedim. Hatta Sünnet'ten sonra sözleri hüccetimiz olan imamlarımızın sözlerinde de böyle bir şey görmedim. Vâkıa, hapşırma, insana “Elhamdülillâh” dedirten mübarek bir reflekstir. Ancak mutlaka bundan böyle bir hayır çıkarma, yani fa'l-i hayırda bulunma diye bir esas yoktur. Bununla beraber madem neticesinde “Elhamdülillâh” diyoruz, “Böyle güzel yerlerde insanın hapşırması, iyi şeylere bir vesile ve mukaddimedir.” demede de –inşâallah– bir beis yoktur. Fakat şunu da ifade etmek gerekir ki böyle şeylere bel bağlama, onlarla kabul oldu deme doğru değildir. Hafizanallah, şeytan, çomağını insanın burnuna sokar, onu hapşırtıp yanıtabilir. Bu sebeple bu türlü şeylere bel bağlama, dinimizin bize öğrettiği hakikatlere muhaliftir ve objektif değildir.

KABİRDE HESAP VAR MI?

Soru: Kabirde insana bütün hayatından hesap sorulacak mıdır? Sorulacaksa kıyamet günündeki hesaba ne lüzum var? Mü'min ve kâfir kabirde nasıl bir hayat yaşar?

Sorunun son tarafı berzah hayatıyla alâkalı. İnsan için çeşitli hayat mertebeleri söz konusudur. Ehl-i şühud ve keşif, bu mertebelerin çoğuna muttalidirler. Meselâ, *hayalin kendine mahsus bir âlemi vardır*; hayali geniş olan kimse-ler, bizim göremediğimiz pek çok şeyi âdeta görür gibi olurlar. Onlar için safha safha geçmiş ve satır satır gelecek birden duyulur ve yaşanır. Hayalin hemen bir adım gerisinde *rüyalar âlemi*; rüyalar âleminin az ötesinde *berzah buudu*; berzahın daha ötesinde ise, Cennetiyle-Cehennemiyle en hakikî ve râsîh âlem olan *ukbâ* vardır. Oradan bu tarafa gelirken berzah âlemi, Cennet âleminde biraz uzak, bizden de biraz ötede bulunmaktadır. Bu âlem, ruhanîlerin cevelangâhı gibi bir yerdir. Burası rüyalar âleminde biraz daha râsîh ve köklü bir âlem mahiyetindedir. Berzah âlemiyle içli dışlı yaşayanlar orayı burayı bir arada görürler. Tabî bu tür hâlleri, مَنْ كَمْ يَذُقُ مَنْ كَمْ يَعْرِفُ fehvâsinca *tatmayan da bilmez*.

Şimdi sorunun ilk bölümüne gelelim. Bir insan imansız olarak ölürse kabirde azap görecektir. Hadisin ifadesiyle “dağtatü’l-kabr” yani kabrin sıkıştırması haktır.²⁶³ Fakat orada

²⁶³ Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sahih* 7/379; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 12/232.

hesap yoktur; zira hesap, mahkeme-i kübrâda görülecek ve imansız ölen bir insan Cehennem'e gidecektir.

Bununla beraber Kur'ân, kabir azabına da işarette bulunur.²⁶⁴ Bununla beraber, mü'minin dünyada çektiği sıkıntılar, onun günahlarına keffaret olduğu gibi, ölüm esnasındaki ızdırapları, kabirde maruz kaldığı/kalacağı tecziye türü hususlar da ahiret azabını hafifletme adına arındıran birer ameliye oldukları söylenebilir.

Çok sıhhatli olmasa da siyerde şöyle bir vak'a nakledilir: Hz. Abbas, Hz. Ömer'i çok sevmektedir. O, Hz. Ömer'in vefatından sonra onu rüyasında görmek ister. Ancak aradan altı ay geçtikten sonra onu rüyasında görür ve sorar: "Yâ Ömer! Altı aydır neredeydin, seni bir türlü göremedim!" Hz. Ömer ona, "Ancak hesaptan kurtuldum!" der.²⁶⁵ Hz. Ömer, âbide-i İslâmiye ve insaniyedir.. ve nebilerden sonra ka'bına ulaşamazlardandır. Ancak, ihtimal onun da mukarrabîn ölçüsünde bazı lemeleri vardı. Mahkeme-i kübrâda "hasenât-ı ebrâr" diyeceğimiz lemenden en ufak bir iz kalmayacak şekilde –muhtemel– bir arınma faslı yaşamıştı.

Şimdi de bizzat rüyada kendim yaşadığım bir müşâhedemi arz etmek istiyorum: Yakın zamanda bir yakınımı gördüm. Arkasından yürüyordum. –Şuuraltı olduğuna ihtimal vermiyorum.– Ona, bir buçuk senedir nerede olduğunu sorunca bana şöyle cevap verdi: "Bir buçuk senede ancak paçayı kurtarabildim!"

Evet, binlerce ehl-i keşif ve müşâhedenin açıktan açığa müşâhedesıyla bir kısım küçük günahları irtikâp etmiş mü'minler, hesaptan evvel kabrin sıkıştırmasıyla herhâlde bu günahlarından arındırılıyor ve huzur-u kibriyaya öyle alınıyorlar.

²⁶⁴ Bkz.: Mü'min sûresi, 40/46.

²⁶⁵ Bkz.: Şemseddin Sivasî, *Menâkıb-ı Çehar-ı Yâr-ı Güzin* s.183.

Kabir sıkmasına, Sa'd b. Muaz (radiyallâhu anh) gibi seviye insanı bir sahabinin durumu açık bir örnektir. O Sa'd ki vefatında Cibril (aleyhisselâm), Allah Resûlü'ne gelip şöyle demişti: “Sa'd'ın ölümüyle Arş ihtizaza geldi yâ Resûlallah!”²⁶⁶ Ayrıca cenazesine iştirak eden Allah Resûlü, ayaklarının ucuna basarak yürüyünce bunun sebebi soruldu. Efendimiz de şöyle cevap verdi: “Cenazesini teşyî için o kadar melâike indiki, onları rahatsız etmemek için böyle davrandım.”²⁶⁷

İşte böylesine yüce bir kamet olan Hz. Sa'd kabre konunca, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), “Fesübhânallah, kabir Sa'd b. Muaz'ı da sıkarsa!”²⁶⁸ deyip taaccüplerini ifade etmişlerdi. Evet, muhacirlerin efendisi Hz. Ebû Bekir olduğu gibi, Sa'd b. Muaz da ensarın Ebû Bekir'idir. O, Hendek'te şehit olmuştur. Ne hikmete binaen söylediğini bilmesem de o, yaralı bir vaziyette ve üzerinden kanlar akarken şöyle diyordu: “Allahım! Habibin uğrunda O'nun düşmanlarına karşı yine savaşıracaksan beni yaşat. Eğer bir daha savaşamayacaksak, benim yaşamamın da mânâsı yoktur ve Sen, beni vefat ettir.”²⁶⁹ Evet, onun hayatının gayesi hep Allah yolunda mücadele ve mücahede olmuştur. Bu itibarla, nazarımda Sa'd o kadar büyük ve âlidir ki Everest Tepesi onun yanında derin bir çukura dönüşür.

Sahanın uzmanı ve “ehl-i keşf-i kubur” olmadığım için kabir azabının keyfiyetini anlatma mevzuunda bu kadarlıkla iktifa etmek istiyorum.

²⁶⁶ Buhârî, *menâkıbü'l-ensâr* 12; Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 123.

²⁶⁷ Bkz.: İbn Abdilber, *el-İstîâb* 2/604; İbn Hacer, *el-İsâbe* 3/84.

²⁶⁸ Bkz.: İbn Hibbân, *es-Sahîh* 7/379; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 12/232.

²⁶⁹ Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/141; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 6/6.

CENÂB-I HAKK'IN GÖRÜLMESİ

Soru: A'râf sûresi'nin 143. âyetindeki taleb-i rü'yetinde Hz. Musa, Allah'ın Zât'ını mı görmek istemiştir? Âyetteki "tecellî etmek" ne demektir? Hz. Musa وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ "Ben mü'minlerin ilkiyim." demiştir; kendisinden evvel pek çok peygamber geldiği hâlde bu söz ne mânâyâ gelmektedir?

A'râf sûresi'nin 143. âyeti, Hz. Musa'nın (aleyhisselâm), bir buudda buluşma yerine gelip Rabbinin kelâmına muhatap olduktan sonra, Cenâb-ı Hak'tan taleb-i rü'yetini (Cenâb-ı Hak'ı görmek istemesini) anlatmaktadır. Evet o, bu âyette Rabb-i Kerim'ine, رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ "Rabbim, görün bana, bakayım Sana!"²⁷⁰ yani "Rabbim tecellî buyur, nurdan hicabın kaldır, vuslatına vâsıl olup göreyim Seni!" demiştir.

Kelâmcılar arasında bu meselenin değişik yönleriyle bir hayli ve oldukça uzun boylu münakaşası yapılır. Meselenin bir yönünü, "Cenâb-ı Hak'ın görülüp görülmeyeceği" diğer yönü de, "Cenâb-ı Hak'ın görülmesi mümkünse, dünyada herkes bunu görebilir mi?" hususu teşkil eder. Şayet O'nun görülmesi dünyada mümkün değilse, Hz. Musa'nın isteği ne mânâyâ gelir?

Önce kısaca bir fikir vermek için dolaylı yoldan soruyla alâkalı bazı hususları arz etmek istiyorum. Ehl-i Sünnet, Cenâb-ı Hak'ın rü'yetinin mümkün olduğunda icma hâlinde dirler.

²⁷⁰ A'râf sûresi, 7/143.

Allah (celle celâluhu) görülür ama bu, bizim sair eşyayı görmemiz gibi değildir. Biz, gördüğümüz şeyleri güneşin ziyası altında, göz yardımıyla görürüz. Bunun için de gözün tümsekliği, yaratılış keyfiyeti, göz-ışık münasebeti gibi şartlar lâzımdır. Allah mesafeden, ziya ile görünmekten münezzeh olduğu gibi, görünmek, bilinmek için ışığa ihtiyaç duymadan da münezzehdir. Allah, gözlerimizi bu dünyada Zât'ını görebilecek mahiyette yaratmamıştır. Allah görülür, ama nasıl? Kalble mi? Basarla mı? Basiretle mi? Ya da O, başka bir göz lütfeder de onunla mı görülür? Bunları bilemeyiz; bilemez ve keyfiyeti mevzuunda hiçbir şey söyleyemeyiz.

Akaid kitaplarında “*Cennet’te mü’minler, keyfiyetsiz, kemmiyetsiz, riyazî ve hendesî ölçüler içine girmeyecek şekilde Rabb-i Kerim’lerini görürler.*” deniliyor. Esasen O’nu görme mevzuu darb-ı meselle dahi anlatılamaz. Çünkü görülme istenen, Zât-ı Bâri’dir; şuunatı, tecellîsi ve esmâsının cilveleri değil. Burada verâların verâsında, hicabı Nur olan Cenâb-ı Hakk’ın Zât’ının görülmesi söz konusudur. Sahih, hatta mütevatir derecesine varan hadis-i şeriflerinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), ahirette Cenâb-ı Hakk’ın görüleceği hususunu teyit etmektedir: Cerir b. Abdullah’ın (radiyallâhu anh) anlattığına göre, “Resûlullah bir dolunay gecesi aya baktı ve: “*Siz şu ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O’nu görmede bir sıkışıklık da yaşamayacaksınız (herkes rahatça görecektir)...*” buyurdular.²⁷¹

Ehl-i Sünnet âlimleri, insanlar dünyada Cenâb-ı Hakk’ı görmeye muktedir olamasalar da ahirette Allah’ın görüleceğini söylerler. Onlara göre, En’âm sûresi 103. âyetinin nefyettiği şey ihata meselesidir. Evet, Allah ihata edilmez. İhata, bir meseleyi olduğu gibi kavramadır. Kavrama ise, meseleyi kemmî ve keyfî ölçüler içine sokar. Sınırlı bir insanın ihata edebildiği şeyin de sınırlı olması icap eder. Bir insanın,

²⁷¹ Buhârî, *mevâkîtü’s-salât* 16; Müslim, *mesâcîd* 211.

Hâlik-ı kâinat gibi nâmütenâhî (sınırsız) olması lâzım ki O nâmütenâhîyi idrak edebilsin. Hâlbuki kat'iyen bu mümkün değildir. Daha doğrusu Allah, imkân âlemi içinde böyle sınırsız bir varlık yaratmamıştır.

Öyleyse insan Allah'ı görür ama ihata ve idrak edip kavrayamaz. Zannediyorum bunu böyle anlamak en uygunu ve Ehl-i Sünnet de böyle anlamıştır. Evet, Cennet'te mü'minler, her hafta, Cenâb-ı Hakk'ın cemal-i bâkemâlini kendi mir'ât-ı ruhlarına göre müşâhede edecekler. Herkes O'na karşı ne çapta bir ayna tevcih etmişse, O da o kadar tecellî ile onu şerefliendirecektir. Yani herkes O'nu kendi mir'ât-ı ruhuna göre görecekler. Bunun mânâsı, Allah Cennet'te görülecek demek değil; görenler Cennet'te bulunacak ve görecekler demektir.

Efendimiz'in miraçta Allah'ı görmesi de şüphelidir. Hz. Âişe, bu görmeye karşı çıkar ve “*Kim Muhammed, Rabb'ini gördü derse, o, Allah'a ve Resûlü'ne karşı iftirada bulunmuş olur. Zira görmüyor musunuz ki Kur'ân-ı Kerim, لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ* ‘Gözler O'nu idrak edemez. O, basar ve basireti idrak eder.’²⁷² ferman ediyor.” der.²⁷³ Şayet Allah Resûlü'nün Allah'ı gördüğü kabul edilirse, Cennet'ten görmüştür. Evet, o makam öyle bir makamdır ki oraya yükselen insan, dünyadaki buudların dışına çıkıp öyle farklı bir derinliğe giriveriyor ki, anında onu görüş milyonda altıdan milyonda bine yükseliyor ve Zât'tan değişik tecellîler müşâhede ediyor. Mü'minler de işte böyle bir rü'yete –inşâallahu teâlâ– mazhar olacak.

Şimdi sorulan tecellî meselesine gelelim. Eşya, Cenâb-ı Hakk'ın tecellîlerinden ibarettir. Daha doğrusu esmâ-i ilâhiyenin tecellîsinden ibarettir. Meselâ, eşyadaki tertipler,

²⁷² En'âm sûresi, 6/103.

²⁷³ Buhârî, *tefsîru sûre* (53) 1; Müslim, *imân* 287.

Cenâb-ı Hakk'ın "Mukaddir" ismine dayalıdır. Kimisinin önce, kimisinin sonra bir tertibe göre sıraya girmesi her şeyi bir takdire bağlayan "Mukaddir" isminin bir aksidir. Koca koca cirimlerin küçük küçük cisimlere musahhar olup emirlerine âmâde olması "Muktedir" ismine, "Kudret" sıfatına bağlıdır. Bunun gibi, bütün eşyayı ele aldığımız zaman, bunların hemen hepsi Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden birine bağlı olduğunu görürüz. Bu itibarla eşya, Allah'ın isimlerinin tecellîlerinin gölgelerinden ibaret demektir.

Daha kolay anlaşılması için bir misal arz edeyim. Nasıl sinema şeridinde bir kısım şekil ve resimleri perdeye ışık vasıtasıyla aksettirmek suretiyle karşımızda bir kısım görüntüler meydana geliyor. Aslında karşımızdaki bu şeyler şekil değildir; şekli temsilen bir kısım şebeklerdir (karartılar) ki karşımızda oynamaktadırlar. Aynen öyle de Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücut ve Tekaddes Hazretleri Zâtî kudreti, Zâtî iradesi, Zâtî meşîetiyle esmâ-i ilâhiyesini yokluk âlemine işte böyle tecellî ettirmiştir. Bu tecellîde bir kısım kimseler "müşahit", bir kısım kimseler de "müşâhede edilen" olmuştur. Bir kısım şeyler "meşher" olmuş, bir kısım kimseler de o "meşherde gezenler." Evet, olup biten şeyler bundan ibarettir. Her şeyin zimâmı Allah'ın elindedir. Gösteren, gösterdiği şeyleri yaratan ve bir tecellî ile ayakta tutan hep O'dur. Eşyanın, Kendisiyle münasebeti keşildiği zaman her şey bir sükûnete ve humûdete düşecektir.

Cenâb-ı Hakk'ın Tur'da, Hz. Musa'ya tecellîsi bir esmâ tecellîsi değildir. O, âzam derecede Kelâm sıfatının veya Zât-ı Ulûhiyet'in tecellîsidir. Hz. Musa,²⁷⁴ tıpkı Hz. İbrahim gibi,²⁷⁵ kalbinde nebi seviyesine yakışır bir itminan hâsıl olsun diye

²⁷⁴ Bkz.: A'râf sûresi, 7/143.

²⁷⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/260.

Allah'tan taleb-i rü'yetinde bulunuyor. Ben tam burada antrparantez bir şey sormak istiyorum: Hepiniz Allah'a inanırsınız. Kimsenin bu hususta bir tereddüdü yoktur. Buna rağmen hiçbiriniz “Bir payanda veya destekle daha yukarıya çıkayım da âli bir makamdan benim için görülebilecek şeyleri göreyim.” demiyorsunuzdur. Fakat birisi, “Ben şu mihrabın arkasından Cennet'ten size uzanan bir üzümü göstereceğim. Bundan alamayacak ve yiyemeyeceksiniz ama gayb âlemine dair yeni bir ittilainiz olacak. Bununla itminana kavuşacaksınız.” dese, hiçbiriniz, “Biz zaten inanıyoruz. Böyle bir şeye ihtiyacımız yok!” demezsiniz. Belki, “Ah! Keşke olsa. Hiç olmazsa bir günlüğüne bile olsa bir itminan hâsıl ederiz!” dersiniz.

İşte büyük vazifelerle muvazzaf bir Nebi de, ihtiyaç hâsıl olduğu zaman böyle bir şey isteyebilir. Bazen de Allah onun bu isteğini bildiğinden, istemesine gerek kalmadan da verebilir. Efendimiz'in iki hâdiseden dolayı canı gırtlığına geldiği zaman, Miraç hâdisesi ile serfiraz kılınmıştır. Ebû Talip ve Hz. Hatice'nin vefatları Efendimiz'in hissiyat-ı ulviyesini sarstığı bir zamanda O, Allah'a dayandı, Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücut da O'nu terk etmediğini gösterdi. Bu tabirler Kur'ânî olduğu için tereddüt etmeden kullanıyorum. *Âyette, مَا وَدَّعَاكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى* “*Rabbin seni terk etmedi, sana darılmadı da.*”²⁷⁶ buyuruyor Cenâb-ı Hak. Allah O'nu Miraç'a aldı ve kurb-i huzuruyla serfiraz kıldı. Böyle bir mesele, İbrahim ve Musa için de olabilir. Hz. İbrahim de, belki kavminin karakterini aksettirme üslûbuyla, رَبِّ اَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى “*Allahım, göster bana, ölüleri nasıl diriltiyorsun?*” şeklinde bir talepte bulunmuştu. Bazılarının aklına “Hz. İbrahim, Allah'ın ölüleri dirilteceğine inanmıyor muydu?” diye bir soru gelebilir. Cenâb-ı Hak böyle bir istifhamın belirmesine meydan vermemek için, “Yâ

²⁷⁶ Duhâ sûresi, 93/3.

İbrahim! İnanmıyor musun?” dedi. O da, “Biliyorsun, inanıyorum yâ Rabbi, fakat kalbin oturaklaşması gibi ciddî bir mevzu var. Onu istiyorum.”²⁷⁷ diye konuştu. Bütün cihan tereddütle dolup taşsa da ben iki kere iki dört eder kat’iyetinde inanmalıyım ki öldükten sonra insan mutlaka dirilecektir. Bunun mânâsı, bir nebi kanaatiyle aksine rüyada bile ihtimal vermeme demektir.

Hız. İbrahim böyle bir şey istemişti; Hız. Musa ise rü’yet istedi. Hız. Musa, Hız. Nuh, Hız. İbrahim, Hız. Mesih ve Fahr-i Kâinat Efendimiz gibi beş ülü’l-azm peygamberden biriydi. Hız. Musa’nın taleb-i rü’yetteki maksadı, İsrailoğulları gibi her gün başına bir gaile çıkaran maddeci bir cemaat karşısında kalbinde, Hız. İbrahim’in istediği böyle bir itminânı hâsıl etmekte.

İkincisi, –ben böyle nezih bir nebi için meseleyi bu şekilde ele almaktan hicap ediyorum ama– İsrailoğullarında öyle bir ruh hâli ve karakter vardı ki, onlar, “Biz, görmeden Allah’a inanmayız!”²⁷⁸ diyebiliyorlardı. Onların mücriminde veya yarı iman etmişinde bu şekilde sadece gördüğüne inanma iddiası kendisini gösterince; sâfi, musaffâ, ülü’l-azm bir peygamberin itminan hâsıl etmek için yaptığı taleb-i rü’yet, o ruha ve karaktere tam muvafık düşüyordu. İnsan ne kadar terbiye görürse görsün, ne kadar musaffa olursa olsun, içindeki bazı şeyleri atamaz; ama bu, bazılarında ulvi ve mukaddes olur; Hız. Musa’da olduğu gibi. O, Cenâb-ı Hakk’a itminan hâsıl etsin diye O’nu görmek istemişti. Kavminde ise görme talebinin arkasında ilhad yani “Görmezsek inanmayız!” düşüncesi vardı.

Hız. Musa, Cenâb-ı Hakk’ın Zât’ını müşâhede etmeyi istedi. Hâlbuki bu gözlerle O görülmezdi. İnsanın O’nu

²⁷⁷ Bakara sûresi, 2/260.

²⁷⁸ Bkz.: Bakara sûresi, 2/55.

görebilmesi için âdeta lâmekâna yükselmesi, imkânla vücup arası bir noktayı ihraz etmesi lâzımdır. Bunun için ona, milyar defa milyarca sene ışık hızıyla öteleri görecek bir göz verilmesi ve bu gözün de ziyanın yardımı ve gözün anatomik yapısına ihtiyaç duymaması lâzımdır. Bu da insan fitratının ve mahiyetinin değişmesi ve insanın ahiret insanı olması demektir. Ahirette istenecek meseleyi, Hz. Musa kendisine talim gelmeden dünyada istedi, “*Rabbim görün bana, bakayım Sana!*” dedi. Hz. Musa, Zât-ı Bâri’nin rû’yetine dünyadaki durumuyla tahammül edemeyeceğinden Allah *لَنْ تَرَانِي* “*Asla göremezsin!*” buyurdu. Bu ifade, nefy-i müebbet için değil, nefy-i müekked içindir ve *لَنْ تَرَانِي* tekit için getirilmiştir. Yani ebediyen göremezsin demek değildir, *şimdilerde göremezsin*, demektir ki, bu da ahirette görülebilir demektir. Bu husus dikkat edilmesi gereken ince bir husustur.

Bu talep üzerine Allah, “*Şu dağa bak, eğer yerinde durursa sen de Beni görürsün!*” buyurdu ve “*Rabbi Zât-ı Ulûhiyet’iyle veya sıfât-ı akdesiyle tecellî edince, dağ şak şak olup parçalandı. Hz. Musa da baygın olarak yığıldı kaldı.*”²⁷⁹ Demek ki Hz. Musa, o tecellîye tahammül edemedi. Edemeyecekti de, zira bu, ihtimal zâtî bir tecellîydi. Hâlbuki, eşyadaki tecellî, esmâ-i ilâhiye tecellîsidir. Bizim ilmimiz yetse yetse ancak esmâ-i ilâhiyeyi kavramaya yeter. Sıfât-ı ilâhiye hakkında “hayret” yaşarız. Zât-ı Bâri hakkında ise, sadece sükût ederiz. Orası hayretüstü bir makamdır. Evet, en yüksek makam zâtî tecellî makamıdır ki, dağı parça parça etti. İşte o tecellî, bu tecellîdir.

Esasen bir nebi olarak Hz. Musa, Cenâb-ı Hakk’ın Cennet’te görülebileceğini ve insanoğlunun O’nu görebileceğini bilir. Ama o, Cennet’te mümkün olan bir meselenin burada

²⁷⁹ A’râf sûresi, 7/143.

da mümkün olabileceğini düşünmüş ve böyle bir talepte bulunmuştur. Allah için mümkün olmayan bir şey yoktur. Hz. Musa da işte bu mümkünü istemiştir ki, bu da, makam-ı bâlâyı nübüvvete yakışır. Bu itibarla da Hz. Musa'ya "Allah dünyada görülmez. O, bunu talep etmişti." isnadı yapılamaz. Yapılmamalı da. Evet, Hz. Musa biliyordu ki, Allah istese görünür ve onda görme kabiliyeti yaratabilir. İşte o böyle mümkün olan bir şeyi talep etti. Fakat Allah'ın hükmü o ki, görme bu dünyada olmayacak, ahirette olacaktır.

Bir de arz ettiğim gibi başka bir sır daha var burada. Taleb-i rü'yeti, onun kendi cemaati istemiştir. Hz. Musa da, bu isteklerine karşı, onlara gördüğü Rabb'ini anlatacaktı.

Âyetin sonundaki *وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ* "*Ben ümmetim içinde Seni görmeden iman edenlerin ilkiyim.*" ifadesi için, Hz. Musa'dan evvel pek çok peygamberin geldiği ve dolayısıyla bu sözün mânâsının ne olduğu soruluyor. Orada, Hz. Musa ilk insandan bu yana ilk iman eden benim demek istemiyor. Nitekim aynı meseleyi Hz. İbrahim de ifade ediyor: "*Benim namazım da, her türlü ibadetlerim de, hayatım da ölümüm de hep Rabbü'l-âlemîn olan Allah'a aittir. Eşi-ortağı yoktur O'nun. Bana verilen emir de budur. O'na ilk teslim olan da benim.*"²⁸⁰ Hâlbuki onun yaşadığı zamana kadar çokları O'nun emirleri çerçevesinde ibadetle Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücut'a yükselmişti. Ama kendi devrinde ilk defa, itminan derecesinde imanı hâsıl eden Hz. İbrahim ve yine kendi devrinde, içinde itminanı en evvel hâsıl eden Hz. Musa olmuştur. Yani kendi devrinde ilk mü'min, Hz. Musa'dır.

Esasen burada bize de bir ders var: Hz. Musa, Zât-ı Bâri'nin rü'yetini talep etti. Bir beşer için dünyada Zât'ın tecellisi ve Zât'ın rü'yetinin mümkün olmadığı Hz. Musa'ya gösterildi. Hz. Musa da yaşadığı tecrübeden sonra, "Ben ilk

²⁸⁰ En'âm sûresi, 6/162-163.

inanan oldum ki, Sen dünyada Zât'ınla tecellî etsen, kimse bunu görmeye muktedir olamaz. Hatta sıfât-ı akdesinle tecellî buyursan da bunu kimse idrak edemez." hükmüne vardı. Demek ki bu işe kısmen de olsa ilk muvaffak olan yine de Hz. Musa'ydı. Mesele bu şekilde olduğundan dolayı o, aslında devr-i Âdem'den bu yana mü'minlerin ilki olduğunu ifade etmiyordu.

Karma İndeks

3. Murad 117

12 Mart muhtırası 218

A

Abbas (r.a.) 269, 278

Abdulaziz Çavıř 87

Abdulaziz Mecdi Efendi 201

Abdulfettah Ebû Gudde 87

Abdulfettah el-Kevserî 88

Abdulillâh 217

Abdulkadir Geylânî 55, 216

Abdülkerim Kasım 217

Abdülmuttalipoğulları 254

acbü'z-zeneb 131

Âdem (a.s.) 52, 66, 131, 169,
170, 171, 172, 174, 175,
176, 177, 180

Âd kavmi 166

Afrika 117

Ahmed Bedevî 216

Ahmed İbn Hanbel 145, 159,
169, 221

Ahmed er-Rifâî 216

Ahmed Naim Efendi 87

ahsen-i takvîm 174, 228, 235

Âişe (r.anhâ) 16, 18, 160, 162,
204, 231, 232, 282

Akaid-i Hakka-i İslâmiye 37

Akdeniz 181

akıl 74, 76

âlem-i emir 125, 126, 128

âlem-i gayb 129

âlem-i İslâm 32, 137, 192

âlem-i misal 127, 128, 129, 264

âlem-i mülk 155

âlem-i şehadet 125, 126, 129

Ali Haydar Efendi 88, 89

Ali (r.a.) 132, 204

Almanya 118

Alpaslan 53

Altunizade 100

Âlûsi 216

Alvarlı Muhammed Lütffî 88, 89

Amerika 44, 45, 75, 101, 112,
180, 181

Anadolu 104, 249

anarşı 259

Arafat 270

Aral gölü 269

Aramiler 219

Aristo 36

Arş 132, 133, 138, 213, 279

Arvâsî 88, 89

Âs İbn Vâil 258

Asya 68

atâ-i ilâhî 271

Atlantik Okyanusu 108

Atlantis 108, 109

Avrupa 68, 69, 72, 117, 147, 192

Avustralya 181

âyân-ı sâbite 128

B

Bağdat 159, 217

Bahaeddin Nakşibend 31

Bahreyn 225
 Balkanlar 117
 Basra Körfezi 117
 bâtın 208, 211
 Bâtnîlik 208
 Bedir 23, 215
 Bediüzzaman/Üstad 19, 61, 67,
 69, 71, 87, 89, 90, 99, 123,
 242, 275
 Bedrettin Simavi 53
 benlik 64, 65
 Bergson mektebi 104
 Bermuda Şeytan Üçgeni 108,
 109
 besmele 257, 258, 260
 Beş Nisan krizi 97, 101
 Big Bang (Büyük Patlama) 71
 Bismillah 257, 258
 Bişr-i Hâfî 221
 Bizans 95
 Bolşevikler 113
 Bolşevizm 50, 113
 Bostancı 100
 Burdur 69
 Bünyamin 145
 büyük cihad 43
 Büyük Patlama (Big Bang) 71

C

Cebrail (a.s.) 144, 219
 cebri determinizma 104
 Cerir b. Abdullah 281
 el-Cevâhir fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-
 Kerim 73
 Cezayir 117
 Cibril (a.s.) 228, 279
 cifir 205
 cihad 40, 41, 43, 138, 152, 237
 büyük cihad 43
 cihad-ı ekber 237
 küçük cihad 43
 cin ve şeytan 110
 cüz'î irade 185

Ç

Çin 54, 55, 106

D

dağtatü'l-kabr 277
 Dairetü'l-Maarif 218
 Darwin 76
 Darwinizm 171
 Davud (a.s.) 151
 demokrasi 137
 Descartes 63, 77
 Devlet-i Aliye-i Osmaniye 84, 85,
 88, 117
 DNA 59
 Durkheim 49

E

ebced 205, 216, 218, 219, 220,
 221
 Ebû Ali el-Cübbâî 197
 Ebû Bekir (r.a.) 78, 83, 133, 204,
 212, 225, 279
 Ebû Cehil 30, 254
 Ebû Hanife 53, 91, 92, 94, 158,
 159, 160, 161, 163, 221
 Ebu'l-Hasan el-Eş'arî 197
 Ebû'l-Leys es-Semerkindî 123
 Ebû Nuaym 89
 Ebû Talip 20, 284
 Ebû Yâsir İbn Ahtab 218, 219
 Ebû Yusuf 92, 161

Edison 215, 227
 Ehl-i Beyt 79
 Ehl-i Sünnet 76, 77, 129, 130,
 143, 144, 145, 170, 193,
 280, 281, 282
 Ehamlar 110
 Einstein 67, 71, 118, 247
 ekolojik denge 88
 Ekvator 178
 Elmalılı Hamdi Yazır 37
 enaniyet 65
 Endülüs 86, 259
 Enes (r.a.) 225
 Engels 54
 enternasyonaller 113
 ervah-ı habîse 110
 esâtirciler (efsane yazarları) 108
 et-Tezkire fi ahvâli'l-mevtâ ve
 umûri'l-âhire 266
 Everest Tepesi 279
 Evzâc-ı Tahirât 25

F

Fahredden Râzî 118
 Farabî 68, 209, 235
 Fars Aleviliği 79
 Fas 117
 Fatih Sultan Mehmed 35, 53, 87,
 117
 fetret devri 167
 Filibeli Şehbenderzâde Ahmed
 Hilmi 87
 Finliler 176
 firak-ı dâlle 204
 firavun 85, 266
 firavunluk 64, 66
 Firdevs 270, 274
 fitne 117

Fransız İhtilal-i Kebiri 137
 Fudayl b. İyaz 221
 Fuzûlî 18
 Fütuhât-ı Mekkiye 215

G

Gabriel Sealles 37
 Gasîletü'l-melâike 151
 Gavs-ı Âzam 55
 gayb 215, 236
 Gazzâlîler 235
 Goethe 77

H

haber-i mütevatir 74, 75
 Hacı Bayram Veli 201
 Hâfız Süyûtî 263
 Hafî 207
 Halid b. Velid (r.a.) 27, 79, 95
 Hallac-ı Mansur 129, 263
 Hamdi Yazır 37, 87
 Hamdun Kassar 201
 Hammâdûn 260
 Hamza (r.a.) 24, 28
 Hanzale b. Âmir (r.a.) 151, 152
 Harun Reşid 270
 Hasan Sabbah 53
 Hâtîb İbn Ebî Beltaa (r.a.) 153
 Hatice Validemiz (r.anhâ) 20, 81,
 254, 284
 Hatîm 232
 havâss-ı selîme 77
 Havva Validemiz 171, 172, 180
 hayır ve şer 226, 227
 Hendek 24, 279
 Hindistan 117
 Hiroşima 226

Hitler 115
 Hristiyanlık 137
 Hudeybiye 82
 Hulusi Bey 99
 Hurufiler 208
 hurûf-u mukattaa 216
 Huyey b. Ahtab 218, 219
 Hürrem Sultan 117

I

istifâ 53

İ

İbn Abbas (r.a.) 217
 İbn Arabî 209, 210, 211, 213,
 214, 215, 234
 İbn Berrecan 215, 216
 İbn Hacer 218, 263
 İbn Haldun 32, 102
 İbn Sina 68, 209, 235
 İbrahim (a.s.) 283, 284, 285, 287
 İbrahim Hakki 198
 İbraniler 219
 icma-ı ümmet 33
 içtihad 80
 ifrat ve tefrit 33
 ihtilaller 111
 ihve-i selâse 197
 İkbâl (yirminci asrın Mevlânası)
 113
 İkinci Murad 117
 i'lâ-yi kelimetullah 94
 İmam Ahmed İbn Hanbel 159
 İmam Âzam 92, 159
 İmam Bahauddin Nakşibend 216
 İmam Birgivi 146
 İmam Ebû Yusuf 92, 161
 İmam Gazzâlî 86, 130, 209, 210,
 264

İmam-ı Mübîn 154
 İmamiyye (Zeydiyye) 79
 İmam Kurtubî 266
 İmam Malik 93, 158
 İmam Muhammed 92
 İmam Nevevî 100
 İmam Rabbânî 31, 55, 204, 212,
 213, 214, 245, 262, 264
 İmam Sühreverdi 209
 İmam Şafîî 158, 159, 160, 161,
 163, 207, 209
 İmam Şârânî 221
 İmam Züfer 92
 İncil 151
 İran 79
 İsa (a.s.) 42, 153, 193
 İskandinavya 106, 112
 İslâm sosyalizmi 107
 İsrailiyat 180
 İsrailoğulları 246, 285
 İstanbul 35, 87, 88, 117, 220
 işçi-işveren münasebetleri 112,
 259

J

Japonya 53

K

Kâbe 22, 28, 163, 213, 230
 kâbe-kavseyni ev ednâ 231
 Kadı İyaz 89
 Kadızâdeler 91
 Kant 36
 Karlofça 117
 Karmatiler 208
 Kartaca 95
 Karun 64, 224

karz-ı hasen 107
 Kâşânî 221, 234
 kavs-i nüzul 230
 Kennedy 45
 Kevser 258, 261
 Kızıl Ordu 113
 kolektif suçur 90
 komünizm 49, 113, 193
 Koroğlu 35
 Kösem Sultan 117
 Kristof Colomb 181
 Kudüs 216
 Kûfe Mektebi 91
 Kuşeyrî 221
 küçük cihad 43
 küfür 28, 30, 132, 146, 193, 198,
 199, 241, 246, 248

L

Leibniz 36, 77
 lemem 278
 Lenin 54, 113
 Levh-i Mahfuz 144, 154, 155
 Levh-i Mahv ve İsbat 154, 155
 Lut gölü 109
 Lut kavmi 166
 lümme-i şeytaniye 240, 243

M

Maktul Sühreverdî 129
 Malebranche 77
 Malikü'l-Mülk 183
 Mao 54
 Marcus Porcius Cato 95
 Mardin 176
 Marks 54, 105, 113
 Marksist 54, 104
 Marksizm 49, 104, 113

Medine 22, 23, 24, 45, 232, 249
 Medine Vesikası 24
 mefkûre 85
 mehbit-i ilham-ı ilâhî 218, 240
 mehbit-i vahy-i ilâhî 255
 Mehdi/Mehdilik 32, 33
 Mehmet Âkif 87, 90, 136
 Mekke 22, 138, 232
 Melâmîlik 201, 202, 203, 204
 Menşevikler 113
 Meryem Hz. 275
 Mescid-i Haram 22
 Mesih (a.s) 76, 151, 171, 172,
 193, 275, 285
 meşîet 184, 185
 Meşrutiyet 69
 meşveret 45
 Metalib ve Mezahib 37
 Mevlâna 76, 209, 275
 Mevlâna Halid 31
 Meysere 254
 Mısır 85, 87
 miraç 228, 230, 231, 233, 282,
 284
 Muaviye (r.a.) 231
 Muaz b. Cebel (r.a.) 79, 80, 279
 Muğîre İbn Şu'be (r.a.) 254
 Muhammed Bahaüddin Nakşi-
 bend 55
 Muhammed Hamidullah 181
 Muhayırık 249
 Muhyiddin İbn Arabî 129, 201,
 209, 210, 213, 214, 215
 Musa (a.s.) 62, 151, 153, 170,
 194, 195, 224, 280, 283,
 285, 286, 287, 288
 Mustafa Sabri Bey 87, 211
 Mutezile 143, 145

el-Müsned 159
 Müspet Mâneviyat Etüdleri 215
 müteşâbih 207, 216
 mütevatir haber 75
 Müzdelife 270

N

Nagasaki 226
 Necip Fazıl 100
 Neoplatonist 129
 Nevton 58, 118, 128
 Nizamiye 86
 Nuayman 268
 Nuh (a.s.) 108, 109, 178, 179,
 285
 Nureddin Zengi 216
 Nurettin Topçu 107
 nübüvvet 37, 253, 254, 255

O

Orta Çağ 72
 Orta Doğu 85
 oruç 17
 Oscar 101
 Osmanlı 84, 85, 87, 88, 89, 91,
 92, 115, 116, 117, 201,
 220, 221

Ö

ölüm 265, 278
 Ömer (r.a.) 27, 28, 78, 82, 83,
 204, 269, 278
 Ömer Sikkın 201

P

parti tutma 44
 Paul Janet 37

Peyami Safa 107
 peygamber/peygamberler 18, 33,
 75, 151, 164, 253
 Piri Reis 110

R

Ravza-i Tâhire 262
 riya 121, 123
 RNA 59
 Roma 85, 215
 Rönesans 68, 86
 ruh 125, 126, 128, 130, 171, 175
 ruh degajmanı 231, 263
 ruhî terbiye 17
 ruh ve ceset 129
 Rukiye 21
 Rumlar 215
 Rusya 54, 106, 113, 192
 rüya 127, 261, 262, 278
 rü'yet 280, 282

S

Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) 23
 Sa'd b. Muaz (r.a.) 279
 Sadüddin Teftâzânî 185
 Safiye Sultan 117
 Sahib-i Şeriat 97, 98
 Sahihayn (Buhârî, Müslim) 109
 Said b. Zeyd (r.a.) 95
 salât-ı havf 41
 salih amel 234, 235, 237, 246
 saray edebiyatı 177
 Sasaniler 95, 215
 sehl-i mümteni 235
 Selahaddin-i Eyyubi 216
 Selçuklu 86, 221
 selef-i sâlihîn 90

Semud kavmi 166
 Senetü'l-hüzn 20
 seyr u sülûk 241
 Seyyid Kutup 104
 el-Adâletü'l-içtimaiyyetü fi'l-
 İslâm 104
 Shaekspear 77
 Sırat 270
 Sırp Olivera 117
 Sırrı Efendi 88
 sidâne 254
 sikâye 254
 Sodom ve Gomorre 109
 Sokrates 209
 sosyal bilimler 70
 spritüalist 77, 129
 suhuflar 150, 151
 Süfyan-ı Sevrî 92
 Süleyman Çelebi 231, 232
 Süleyman Efendi 88, 89
 sünnetullah 58
 Sünniler 79
 Süryaniler 176, 219
 Süyûtî 256

Ş

Şah-ı Geylânî 31
 Şahin (Fatih'in topu) 35
 şahs-ı mânevî 32, 33, 52, 56, 259
 Şah Veliyyullah 264
 Şam 220
 Şâzilî 216
 şemail 262
 şe'n-i Rubûbiyet 57, 58
 şeriat-ı garra 64, 164, 256
 şeriat-i fitriye 88, 94, 164
 Şeybe 30
 şeytan üçgeni 108

T

Taberî 217
 Tabiat Risalesi 71
 takva 68
 talâk-ı selâse 68
 taleb-i rü'yet 280, 285, 287
 Talha (r.a.) 204
 Talmut 180
 Tanrıların Arabaları 110
 Tantavî Cevherî 73
 Tanzimat 69
 Tebük 109
 teheccüd 42
 tekevvün ve tedevvün 220
 tekvînî emirler 91
 temessülât 128, 264
 Tenbîhü'l-gâfilîn 123
 terbiye-i Ahmediye 66
 tesettür 146, 147
 teslimiyet 78, 80, 83
 tevbe 245, 267
 tevhid (çeşitleri) 144, 210, 211,
 213
 Tevrat 151, 260
 tezkiye-i nefis 255
 Timurlenk 220
 Troçki 113
 Tuğrul Bey 53
 tül-i emel 51, 63
 Tunus 117
 Tur 283
 Türk milleti/Türkiye 53, 92, 118,
 176
 Türkçe 176

U

Ubeyde b. Hâris b. Abdulmuttalib
 24
 ubûdiyet 274, 275
 ucb 121

uçan daireler 108, 110
 Ufuk Turu 86
 Uhud 24, 45, 249
 ukde-i hayatiye 126
 ulûm-i evvelîn ve âhirîn 220
 umûr-u hasîse 57
 usûl-i din 208
 usûl-i fıkıh 208
 Utbe 30
 Uzak Doğu 17

Ü

üç kardeş meselesi 197
 ülü'l-azm peygamberler 164
 el-Ümm 159
 Ümmühânî 232
 Ümmü'l-Kitab 205, 206
 üsve-i hasene 15

V

Vâcibü'l-Vücut 62, 64, 65, 244,
 283, 284, 287
 vâhid-i kıyasî 64, 65
 vahiy 75, 240, 255
 vahy-i metlüv 234
 vefa 268
 vesvese 239, 240, 242
 vicdan 137
 vilâyet 255
 visal yapma 17

Y

yakaza 256
 yaşatma arzusu 96
 Yemen 79
 Yeni Eflatunculuk 129
 Yıldırım Bayezid 117
 Yunus Emre 124, 249
 Yusuf (a.s.) 144
 yüsür kapısı 163

Z

Zâhid el-Kevserî 87, 88
 Zât-ı Akdes 210
 Zât-ı Bâri 281, 286, 287
 Zât-ı Ulûhiyet 178
 Zebur 151
 zekât 103, 223, 224, 225, 237
 Zenon 36
 zevk-i ruhanî 212
 Zeyd b. Hârise (r.a.) 25
 Zeynep binti Cahş (r.anhâ) 25
 Zeynep bintü Rasûlillah (r.anhâ)
 21
 Ziya Paşa 221
 zulüm 112, 132, 134, 135
 Zübeyde Hatun 270
 Zübeyr (r.a.) 204
 Züfer b. Hüzeyl 202

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abd İbn Humeyd, Ebû Muhammed Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-Mayurkî el-Ezdî (v. 249 h.); **el-Müsned**, [Tahkik: *Subhî el-Bedri es-Sâmerrâi, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî*], Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.

Abdürrezzak, Ebû Bekir Abdürrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); **el-Musannef**, I-XI, [Tahkik: *Habiburrahman el-Âzami*], el-Mektebül'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); **el-Müsned**, I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

_____ ; **ez-Zühd**, Dâru'r-rayyân li't-türâs, Kahire, 1987.

Ali Haydar Efendi, Eminefendizade Küçük (1354/1935); I-IV, **Dürrerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm**, I-IV, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, tsz.

Aliyyülkârî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed (v. 1014/1606); **Mirkâtü'l-mefâtih şerhu mişkâtî'l-mesâbih**, I-XI, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 2001.

_____ ; **Şerhu's-Şifâ li'l-Kadı İyâz**, I-II, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, tsz.

Alûsî, Ebu's-Senâ, Şehâbeddin Mahmud İbn Abdillâh (v. 1270 /1854); **Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'u'l-mesânî**, I-XXX, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

el-Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed (v. 855 h.); **Umdetü'l-kârî şerhu Sahihî'l-Buhârî**, I-XXV, Dâru'ihyâi't-türâsi'l-Arabî, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî; **Âsâr-ı Bediyye**, [Derleyen: *Abdülkadir Badıllı*] Elmas Neşriyat, İstanbul, 2004.

_____ ; **Kastamonu Lâhikası**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

_____ ; **Lem'alar**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

_____ ; **Mektubat**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

_____ ; **Münazarat**, [Sadeleştirme ve açıklama: *Abdullah Aymaz*], Şahdamar Yay., İstanbul, 2006.

_____ ; **Sözler**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

_____ ; **Şuâlar**, Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

- el-Beğavî**, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin İbn Mes'ud, (v. 516/1122); **Meâlimü't-tenzil**, I-IX, [Tahkik: Hâlid Abdurrahman el-Ak], Dâru'l-mârif, 1407/1987.
- el-Beyhakî**, Ebû Bekir Ahmed İbnu'l-Hüseyin (384-458 h.); **Delâilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli Sahibi's-şerîa** I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.
- _____ ; **ez-Zühdü'l-Kebîr**, [Tahkik: Âmir Ahmed Haydar] Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, Beyrut, 1996.
- _____ ; **es-Sünenü'l-kübrâ**, I-X, [Tahkik: Muhammed Abdülkadir Ata], Mektebetü dâri'l-bâz, Mekke, 1414/1994.
- _____ ; **Şuabü'l-îmân**, I-IX, [Tahkik: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl], Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.
- el-Bezzâr**, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik (215-292 h.); **el-Müsned**, I-IX, [Tahkik: Mahfûzurrahman Zeynullah], Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.
- Buhârî**, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); **Sahihu'l-Buhârî**, I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.
- _____ ; **et-Târîhu'l-kebir**, I-VIII, [Tahkik: es-Seyyid Hâşim en-Nedvî] Dâru'l-fikr, Beyrut, 1986.
- ed-Dârakutnî**, Ebu'l-Hasan Ali İbn Ömer (v. 385 h.); **Sünenü'd-Dârakutnî**, I-IV, [Tahkik: es-Seyyid Abdullah Haşim Yemânî el-Medenî], Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1386/1966.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); **es-Sünen**, I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul (1413/1992).
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); **Delâilü'n-nübüvve**, I-II, [Thk: Muhammed Ravvas Kal'acî Abdalberr Abbas], Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1991.
- _____ ; **Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ**, I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.
- Ebû Ya'lâ**, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsilî et-Temîmî (v. 307 h.); **el-Müsned**, I-XIII, [Tahkik: Hüseyin Selim Esed], Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.
- el-Gazzâlî**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); **İhyâu ulûmi'd-dîn**, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Gülen, M. Fethullah; **Asrın Getirdiği Tereddütler**, I-IV, Nil Yayınları, İstanbul, 2007.

_____ ; **el-Kulûbu'd-dâria**, Nil Yayınları, İstanbul, 2010.

_____ , **Yaratılış Gerçeği ve Evrim**, Nil Yayınları, İstanbul, 2010.

el-Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Neysâbü'rî (v. 405 h.); **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**, I-IV, [Tahkik: Mustafa Abdülkadir Atâ], Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1990.

el-Halebî, Ali b. Burhaneddin (v.1044 h.); **İnsanü'l-uyûn fî sîretî'l-Emînî'l-Me'mûn (Sîret-i Halebiyye)**, I-III, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1400.

İbn Şâhîn, Halil (873/1468); **el-İşârât fî ilmi'l-ibârât**, Dâru'l-fikr, Beyrut.

Hatib el-Bağdadî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (393-463 h.); **Tarihu Bağdat**, I-XIV, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, tsz.

_____ ; **el-Câmî' li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'**, I-II, [Tahkik: Mahmud et-Tahhân], Mektebetü'l-meârif, Riyad, 1403 h.

_____ ; **Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ**, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1401/1981.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemirî (v. 463 h.); **el-İstîâb fî mârifeti'l-ashab**, [Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî], I-IV, Dâru'l-cil, Beyrut, 1412.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (508-597 h.); **el-Muntazam fî târihi'l-mülûki ve'l-ümem**, Dâru sâdir, Beyrut, 1358 h.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris (v. 327 h.), **Tefsîru'l-Kur'ân**, I-X, [Tahkik: Esad Muhammed] Mektebetü'l-asriyye, Sayda, tsz.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed (v. 235 h.); **el-Musannef fî'l-ehâdis ve'l-âsâr**, I-VII, [Tahkik: Kemal Yusuf el-Hût], Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî (773-852 h.); **el-İsâbe fî temyizi's-sahabe**, [Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî] Dâru'l-cil, Beyrut, 1412/1992.

_____ ; **Takrîbü't-tehzîb**, [Tahkik: Muhammed Avvâme], Dâru'r-reşîd, Suriye, 1406/1986.

İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Hallikan (v. 681 h.); **Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnât'z-zaman**, I-VII, [Tahkik: İhsan Abbas] Dâru's-sekâfe, Beyrut, tsz.

- İbn Hibban**, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); **Sahîhu İbn Hibban**, I-XVI, [Tahkik: Şuayb el-Arnaut], Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.
- İbn Hişâm**, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyüb el-Himyerî (v. 213/828); **es-Sîratü'n-nebeviyye**, I-VI, [Tahkik: Tâhâ Abdurrauf Sa'd], Dâru'l-cil, Beyrut, 1411.
- İbnü'l-İmâd**, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (1032-1089 h.); I-VIII, [Tahkik: Abdülkadir el-Arnaut, Mahmud el-Arnaut] **Şeze-râtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb**, I-IV, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1406.
- İbn İshak**, Muahammed İbn İshâk İbn Yesâr; **Sîretü İbn İshâk**, I-III, [Tahkik: Muhammed Hamîdullah] Ma'hedü dirâsât ve'l-ebhâs li't-ta'rîf, Beyrut, tsz.
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); **el-Bidâye ve'n-nihâye**, I-XIV, Mektebetü'l-meârif, Beyrut, tsz.
- İbn Mâce**, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (207-275 h.); **es-Sünen**, I-II, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.
- İbn Sa'd**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v.230 h.), **et-Tabakâtü'l-Kübrâ**, I-VIII, Dâru sâdir, Beyrut, tsz.
- el-İcî**, Ebu'l-Fazl Adudiddin Abdurrahman b. Ahmed Abdulgaffar (v. 756/1355); **Kitabu'l-Mevakif**, [Tahkik: Abdurrahman Umeyre], Dâru'l-cil, Beyrut, 1997.
- İmâm Rabbânî**, Ahmed İbn Abdülahad İbn Zeynelâbidîn Serhendî (1034/1624); **el-Mektûbât**, I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul, tsz.
- el-Kevserî**, Muhammed Zâhid b. el-Hasan b. Ali (1371/1952); **Makâlâtü'l-Kevserî**, Dâru's-selâm, Kahire, 1418/1998.
- Mâlik b. Enes**, Ebû Abdullâh el-Esbahî (93-179 h.); **el-Muvatta**, I-II, Dâru'l-hadis, Kahire, 1993.
- el-Makdisî**, Ebu'l-Kâsım Şehâbeddin Abdurrahman Ebû Şame ed-Dimaşkî, (v. 665/1268); **er-Ravdateyni fî ahbâri'd-devleteyni'n-Nûriyye ve's-Salâhiyye**, I-IV, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1418/1997.
- el-Merğînânî**, Ebu'l-Hüseyni Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl (v. 593 h.); **el-Hidâye şerhu'l-Bidâye**, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, tsz.
- Mevlâna**, Celâleddin-i Rumî Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin (v. 672/1273); **Mesnevî: konularına göre açıklamalı**, I-VI, [Tercüme: Şefik Can], Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

- el-Münâvî**, Zeynüddin Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali (v. 1031/1622); **Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmîi's-sağîr**, I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc en-Neysâbüri (206-261 h.); **Sahîhu Müslim**, I-V, [Tahkik: Muhammed Fuad Abdulbakî], Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.
- en-Nebhanî**, Yusuf b. İsmail b. Yusuf (v. 1350/1932); **Câmiu kerâmâti'l-evliyâ**, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1409/1989.
- en-Nesâî**, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); **es-Sünen**, I-VIII, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul (1413-1992).
- en-Nevevî**, Ebû Zekeriyya Yahya İbn Şeref (631-676 h.); **el-Mecmû'**, I-IX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1997.
- _____ ; **Şerhu Sahîhi Müslim**, I-XVIII, Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.
- er-Râzî**, Ebû Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/1210); **Mefâtihu'l-gayb**, I-XXXII, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, 1421/2000.
- es-Sehâvî**, Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman (v. 902/1497); **el-Makâsîdü'l-hasene**, [Tahkik: Muhammed Osman] Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405/1985.
- es-Sa'lebî**, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim en-Neysâbüri (427/1035), **el-Keşf ve'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân**; I-X, [Tahkik: Muhammed İbn Âşûr] Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1422/2002.
- es-Semerkandî**, Ebü'l-Leys İmamü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed (373/983); **Tenbîhü'l-gâfilîn fi'l-mev'izeti bi ehâdisi Seyyidi'l-enbiyâ**, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, Beyrut, 1409/1988.
- es-Serahsî**, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); **el-Mebsût**, I-XXX, Dâru'l-mârife, Beyrut, tsz.
- es-Süyûtî**, Abdurrahman b. el-Kemal Celâleddîn (849-911 h.); **ed-Dürru'l-mensûr**, I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993 h.
- _____ , **el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân**, I-II, [Tahkik: Saîd el-Mendûb], Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.
- eş-Şafîî**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İdris (v. 204 h.); **el-Ümm**, I-VIII, Dâru'l-mârife, Beyrut, 1393 h.

- eş-Şeybânî**, Muhammed İbn Hasan İbn Ferkad; **el-Mebsût (el-Asl)**, I-V, [Tahkik: Ebu'l-Vefâ el-Afgânî], İdaretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmu'l-İslâmiyye, Karaçi, tsz.
- et-Taberânî**, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); **el-Mu'cemü'l-evsat**, I-IX, [Tahkik: Tarık b. İvazullah b. Muhammed-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî], Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415.
- _____ , **el-Mu'cemü'l-kebîr**, I-XXV, [Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi], Mektebetü'z-Zehra, Musul, 1404/1983.
- et-Taberî**, Muhammed İbn Cerir İbn Yezid İbn Halid (224-310 h.); **Câmiu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân**, I-XXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1405 h.
- _____ ; **Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk (Tarîhu't-Taberî)**, I-V, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1407h.
- et-Tahâvî**, Ebû Ca'fer, Ahmed b. Muhammed (v. 321); **Şerhu müşkili'l-âsâr**, I-IV, [Tahkik: Şuayb el-Arnaut], Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1408/1987.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsa b. Sevre (209-279 h.); **el-Câmiu's-Sahih**, I-V, Çağrı Yay., 2. baskı, İstanbul (1413-1992).
- ez-Zehbî**, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); **el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâyetün fi'l-kütübi's-sitte**, I-II, [Tahkik: Ahmed Muhammed Nemir Hatîb, Muhammed Auvâme] Dâru'l-Kible, Cidde, 1413/1992.
- ez-Zerkeşî**, Ebû Abdillâh, Bedreddin Muhammed İbn Bahadır İbn Abdullâh, (794/1392); **el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân**, [Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim], Daru'l-ma'rife, Beyrut, 1391.
- _____ ; **el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh**, I-IV, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1421/2000.
- ez-Zürkânî**, Muhammed Abdü'l-azîm, **Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân**, I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1416/1996.